

K 184 948
3

ილია ცაბახაძე

მასალეჲი
XVIII საუკუნის
წიგნედი მეთხედის
საქარბუელოს
ისტორიისათვის

მეცნიერება

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია საქართველოს
მეცნიერებათა
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და
ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ИМ. И. А. ДЖАВАХИШВИЛИ

И. М. ТАБАГУА

МАТЕРИАЛЫ
ДЛЯ ИСТОРИИ ГРУЗИИ ПЕРВОЙ
ЧЕТВЕРТИ XVIII ВЕКА

ILIA M. TABAGOUA

MATERIAUX
POUR L'HISTOIRE DE LA GÉORGIE
DU PREMIER QUART DU
XVIII-E SIÈCLE

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

EDITION „METSNIEREBA“

ТБИЛИСИ — 1982 — ТБИЛИСИ

ილია ტაბაღუა

მ ა ს ა ლ ე ბ ი
XVIII საუკუნის პირველი
მეოთხედის საქართველოს
ისტორიისათვის

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1982

9(ც.მ.მ.), 17^ა (001)

9 (C 41)
63.3 (2 Γ)
9 (47.922) (001)
⊕ 12

საქართველოს ისტორიის
3-182.

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია საქართველო-ირანის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი XVII საუკ. ბოლოსა და XVIII საუკ. დასაწყისში. ნაჩვენებია ქართველთა როლი სეფიანთა ირანში; იოსებ ქართველის მოღვაწეობა ირანსა და თურქეთში 1717—1726 წწ. ნაშრომისადმი დართული მასალები და დოკუმენტები, რომლებსაც ავტორმა მიაკვლია უცხოეთის არქივებსა და წიგნსაცავებში, თარგმნილი, კრიტიკულად განხილული და კომენტირებულია. ნაშრომს ერთეის ზოგიერთი დოკუმენტის ორიგინალი ქართული თარგმანით, ხოლო ზოგიერთისა—ქართული თარგმანი.

K 184 948

სკვპ-2090
შეგთქმულია

ძ. შარაშენი სან. სტმ.
ბბრ სახელმწიფო
რეპუბლიკურ
ბიბლიოთეკა

249 221 230

წინასიტყვაობა

წიგნში — „მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის“ განხილულია საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა 1675—1722 წწ. და იოსებ ქართველის მოღვაწეობა უცხოეთში, კერძოდ, სპარსეთსა და თურქეთში 1717—1726 წლებში.

ამასთან დაკავშირებით აქ თავი მოვუყარეთ იოსებ ქართველის ნაშრომებს და უცხოეთში მის მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ სხვა მასალებს, რომლებსაც მივაკვლიეთ საფრანგეთის, ინგლისისა და თურქეთის არქივებსა თუ წიგნსაცავებში. მათ შორის: იოსებ ქართველის „მოგონებები სპარსეთში უკანასკნელი არეულობის შესახებ. 1723 წლის 31 იანვარი“; „მოხსენებითი ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი არეულობის შესახებ მისი დასაწყისიდან 1724 წლის ბოლომდე“, გაგზავნილი კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოდან პარიზში; კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მარკიზ დ'ანდრეზელის 1725 წლის 5 აგვისტოს წერილი; თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი არეულობის შესახებ; ლ. ა. დე ბურბონის წერილი და ავღანებთან სპარსელების ბრძოლის აღწერა; დამატება მოხსენებითი ბარათისა; 1724 წელს შედგენილი ანგარიში; თურქულ ენაზე შედგენილი იოსებ ქართველის „ანგარიში“ (სტამბოლის არქივიდან); გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში შემონახული იოსებ ქართველის შემოხსენებული თურქულ ენაზე შედგენილი „ანგარიშის“ პირი და ინგლისელი პროფესორის ტ. ჰ. ვეირის მისი ინგლისური თარგმანი; ელჩი დ'ანდრეზელის 1725 წლის 27 თებერვლის წერილი, მისივე 1726 წლის 30 ოქტომბრის წერილი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია სტამბოლის არქივში დაცული თურქულ ენაზე შედგენილი „ანგარიში“, რომელიც იოსებ ქართველმა თურქეთის იმპერიის დიდგვირს წარუდგინა¹, და გლაზ-

¹ ამ ხელნაწერის მიკროფილმი სტამბოლის არქივიდან მივიღეთ სსრ კავშირში დიდი ბრიტანეთის ელჩის სერ კ. კიიზლის საშუალებით, რისთვისაც მას დიდ მადლობას ვუძღვნით.

გოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემონახული მისი პირი².

ჩვენ აქ ვაქვეყნებთ ამ მასალების ქართულ თარგმანებსა და ზოგიერთი მათგანის ორიგინალს ჩვენი კომენტარებით. ეს საშუალებას მისცემს დაინტერესებულ მკითხველს, სრული წარმოდგენა იქონიოს როგორც იოსებ ქართველის პიროვნებაზე, ისე აღნიშნულ წლებში სპარსეთსა და თურქეთში მის მოღვაწეობაზე.

ჩვენ დიდი ხანია გვაინტერესებს იოსებ ქართველის პიროვნება. გავეცანით მის შესახებ გამოქვეყნებულ უცხოელი და ქართველი ავტორების ნაშრომებს. ჯერ კიდევ 1961 წელს იოსებ ქართველის შესახებ საარქივო მასალების გაცნობამ (კერძოდ, საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში) იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ ზოგიერთი ავტორი (ლ. ლოკარტი, ვ. გაბაშვილი და სხვ.) გადაჭარბებით აფასებს იოსებ ქართველის პიროვნებას და მის მოღვაწეობას. ამასთან დაკავშირებით ნაწილობრივ გამოვთქვით აზრი ჩვენს სტატიებში³.

აქ მოთავსებული ზოგიერთი დოკუმენტი (ეს პირველ რიგში ეხება იოსებ ქართველის მიერ ისტაპანში ფრანგულ ენაზე შედგენილ „მოგონებას“ და 1724 წელს ლათინურ ენაზე შედგენილ „ანგარიშს“) ისეთი ცუდი ხელითაა დაწერილი, რომ შეუძლებელი გახდა ზოგიერთი სიტყვის, ზოგჯერ წინადადების ამოკითხვა ან გაგება იმისა, თუ რისი თქმა სურს მის ავტორს. ასეთ შემთხვევაში მივმართეთ ვარაუდს და გაურკვეველი ასოები თუ სიტყვები კვადრატულ ფრჩხილებში ჩავსვით. ზოგჯერ იოსებ ქართველი ფრანგული გამოთქმის ორ ვარიანტს იძლევა. მისი მეორე ვარიანტი ჩვენ ჩვეულებრივ ფრჩხილებში მოვათავსეთ.

ხელნაწერ ტექსტებში არ შეგვიცვლია დოკუმენტის შედგენის პერიოდის დამწერლობის ნორმები. ასევე შესწორება არ შეგვიტანია დოკუმენტის ავტორის მიერ დაშვებულ გრამატიკულ თუ

² ამ ხელნაწერის ფოტოპირის მიღებაში დახმარებისათვის დიდ მადლობას მოვახსენებთ საზოგადოება „დიდი ბრიტანეთი—სსრ კავშირის“ თავმჯდომარეს სერ ფიტცროი მაკლინს.

³ I. T a b a g o u a, Pour servir à l'histoire de l'activité de Joseph Géorgien en Orient, «Bedi Kartlisa revue de kartvélogie», t. XXXIII, pp. 204—215, Paris, 1975; ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, იოსებ ქართველის მოღვაწეობა ირანსა და თურქეთში (1717—1726 წწ.), ივანე ჯავახიშვილის დაბადების, 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 1976, გვ. 370—379.

სტილისტურ შეცდომებში. ამრიგად, დოკუმენტების ტექსტების
აქ იმ სახითაა გამოქვეყნებული, როგორც სახითაც ისინი ჩვენ არ-
ქვეებიდან ავიღეთ. ჩვენ მხოლოდ ტექსტების ავტორების მიერ
გადაბმულად დაწერილი სიტყვები დავაშორეთ ერთმანეთს. ქართუ-
ლი თარგმანის ბოლოს მივეცი თ საბუთის მოკლე არქეოგრაფიული
აღწერა.

აქ მოთავსებული ყველა დოკუმენტი პირველად ქვეყნდება.

წინამდებარე წიგნში მოცემულია აგრეთვე ავღანეთში სტუ-
მრად ყოფნის დროს (1969 წლის ივლისი-აგვისტო) ავტორის მიერ
მიღებული ზოგიერთი შთაბეჭდილება.

ПРЕДИСЛОВИЕ

В данной книге — «Материалы для истории Грузии первой четверти XVIII века» — исследуются грузинско-персидские отношения в 1675—1722 гг. и деятельность Иосифа Грузина (Картвели) за рубежом, в частности в Персии и Турции в 1717—1726 гг.

В связи с этим мы собрали работы Иосифа Грузина и другие материалы, связанные с его деятельностью, обнаруженные нами в архивах и книгохранилищах Франции, Англии и Турции. В том числе: «Воспоминания о последней гражданской войне в Персии» (31 января 1723 г.) Иосифа Грузина; «Докладная записка о последней революции в Персии с происхождения до конца 1724 г.», отправленная из французского посольства в Константинополе в Париж; Письмо французского посла в Константинополе маркиза д'Андрееля от 5 августа 1725 г.; французский перевод памятной записки, составленной на турецком языке о последней революции в Персии; Письмо Ж. А. де Бурбона и описание борьбы персов с афганами; Дополнение к сведениям; Отчет, составленный в 1724 г.; Письмо французского посла д'Андрееля от 27 февраля 1725 г. и его же письмо от 30 октября 1726 г.; Перевод на английский язык проф. Т. Х. Вейром рукописи «Отчета», составленного Иосифом Грузином на турецком языке, из библиотеки университета Глазго.

Особенно следует отметить рукопись «Отчета», составленного на турецком языке Иосифом Грузином и представленного великому визирю Оттоманской империи, хранящуюся в Стамбульском архиве¹, и его копии, имеющиеся в библиотеке университета Глазго².

¹ В получении микрофильмов этих рукописей нам оказал большую помощь Чрезвычайный и Полномочный посол Великобритании в СССР сэр К. Кийбл, за что выражаем ему глубокую благодарность.

² Фотокопии этих рукописей мы получили при содействии президента общества «Великобритания—СССР» сэра Фитцроя Маклина, за что искренне ему благодарны.

В данной книге публикуется грузинский перевод с комментариев всех этих материалов. По нашему мнению, эти документы и материалы дадут возможность заинтересованным лицам и специалистам иметь полное представление о личности Иосифа Грузина и его деятельности за рубежом.

Работая в архивах и книгохранилищах за рубежом с 1961 года (в частности, во Франции), мы обнаружили множество документов о Иосифе Грузине. С самого начала, ознакомившись с этими материалами, мы пришли к выводу, что некоторые авторы (Л. Локарт, В. Габашвили и др.) слишком переоценивают деятельность Иосифа Грузина. Наше мнение по этому поводу частично мы высказали в статьях, опубликованных в разное время³.

Помещенные здесь некоторые документы («Воспоминания» Иосифа Грузина, французский перевод памятной записки... и «Отчет» на латинском языке) написаны столь неясным почерком, что разобрать слова, а в отдельных случаях даже предложения, оказалось невозможным. В таких случаях мы предположительно поместили неразборчиво написанные буквы или слова в квадратные скобки, а варианты — в обыкновенные скобки.

В текстах документов мы придерживались норм правописания той эпохи. Мы лишь разъединили слитно написанные слова, не внося грамматических или стилистических исправлений. Тексты документов здесь публикуются в таком виде, в каком мы их взяли из архивов и книгохранилища. Все документы, помещенные здесь, публикуются впервые. В конце переводов даются краткие археографические описания документов.

В данной книге приводятся также некоторые впечатления (по поставленным здесь вопросам), полученные автором во время его пребывания в гостях в Афганистане (в июле—августе 1969 года).

³ I. T a b a g o u a, Pour servir à l'histoire de l'activité de Joseph Géorgien en Orient, «Bedi Kartlisa revue de kartvelologie», Paris, 1975, vol. XXXIII, pp. 204—215; И. Т а б а г у а, Деятельность Иосифа Грузина в Иране и Турции (1717—1726), Юбилейный сб., посвящ. 100-летию со дня рождения акад. И. А. Джавахишвили, Тбилиси, 1976.

PRÉFACE

Dans le présent ouvrage—„Matériaux pour l'histoire de la Géorgie du premier quart du XVIII—e siècle“—on examine les relations géorgiano-persanes en 1675—1725 et l'activité de Joseph Géorgien à l'étranger, particulièrement en Perse et en Turquie en 1717—1726.

A ce propos nous avons rassemblé ici les travaux de Joseph Géorgien et des matériaux relatant son activité à l'étranger, matériaux que nous avons trouvés dans les archives et bibliothèques de France, d'Angleterre et de Turquie. Notamment: „Mémoire sur la dernière guerre civile de Perse. 31 janvier 1723“ de Joseph Géorgien; „Mémoire sur la dernière révolution de Perse jusqu'à la fin de l'année 1724“, envoyé par l'Ambassade de France à Constantinople; Une lettre de l'Ambassadeur de France à Constantinople d'Andrézel du 5 août 1725; Traduction d'un Mémoire Turc sur l'origine de la révolution arrivée en Perse; Une lettre de L. A. de Bourbon et la relation de la bataille des Perse avec les Avgans; Addition à la relation; Compte rendu composé en 1724; Compte rendu Turc de Joseph Géorgien conservé aux Archives d'Istamboul; Compte rendu Turc de Joseph Géorgien conservé à la bibliothèque de Hunter de l'Université de Glasgow, traduit en anglais par le professeur T. H. Weir; Une lettre de l'Ambassadeur de France à Constantinople d'Andrézel du 27 février 1725; Une lettre de l'Ambassadeur de France à Constantinople d'Andrézel du 30 octobre 1726.

Il faut surtout mentionner le „Compte rendu“, rédigé en turc et conservé aux Archives d'Istamboul présenté par Joseph Géorgien

au Grand Visir de l'Empire d'Ottoman¹ et sa copie conservée à la bibliothèque de Hunter de l'Université de Glasgow².

Nous publions ici les traductions géorgiennes de ces matériaux, de même que les originaux en français et latin, y compris des notre commentaires. Ceci permettra au lecteur intéressé de se faire une idée complète aussi bien de la personnalité de Joseph Géorgien que de son activité en 1717—1726.

Depuis longtemps nous intéressons à la personnalité de Joseph Géorgien. Nous avons consulté les ouvrages d'auteurs étrangers et géorgiens qui lui sont consacrés les travaux. Dès 1961 les matériaux des Archives (en particulier, des Archives du Quai d'Orsay) nous ont suggéré la conclusion que certains auteurs (L. Lockhart, V. Gabachvili et autres) portent une appréciation exagérée sur la personnalité et l'activité de Joseph Géorgien. Nous avons émis notre opinion à ce sujet dans nos articles³.

Certains documents ici publiés (tout d'abord il s'agit de „Mémoire“ de Joseph Géorgien et du Compte rendu composé en 1724) ont une écriture tellement difficile que dans certains cas il a été impossible de déchiffrer des mots, parfois même des propositions entières. Il a été impossible de savoir ce que voulait dire l'auteur de ce document. D'autre part, l'auteur donne différentes variantes des expressions françaises et laisse l'une et l'autre expressions sans biffer.

Dans de pareils cas nous avons mis à titre de supposition les lettres, les mots entre crochets. Dans le texte des documents nous avons observé l'orthographe de l'époque. Nous n'avons que séparé les mots écrits ensemble sans y apporter d'autres changements.

Tous les documents ci—dessous paraissent pour la première fois.

Le présent livre contient également certains impressions (concernant les questions qui y sont posées), reçues par l'auteur pendant son séjour en Afghanistan (juiett-août 1969).

¹ Nous avons reçu le microfilm de ce manuscrit des Archives d'Istanbul grâce à l'Ambassadeur de la Grande Bretagne en l'URSS Sir Curtis Keble (Her Britanis Majesty's Ambassador) dont nous le remercions.

² Nous remercions vivement le Président de la Société «The Great Britain-USSR» Sir Fitzroy Maclean pour nous avoir aidé à obtenir le photocopie de ce manuscrit.

³ Cf. I. T a b a g o u a, Pour servir à l'histoire de l'activité de Joseph Géorgien en Orient, «Bedi Kartlisa revue de kartvelologie», vol. XXXIII, pp. 204—215, Paris, 1975; I. T a b a g o u a, L'activité de Joseph Géorgien en Iran et en Turquie en 1717—1726 (en Géorgien), Recueil: Le centenaire d'I. Djavakhchvili, Tbilissi, 1976, pp. 370—379.

საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა

1675—1722 წწ.

XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლი საქართველოს სხვა მხარეებს შორის ყველაზე უფრო მოწინავე იყო. ამ დროს აქ ბაგრატიონების მუხრანბატონთა შტოს წარმომადგენელი, თეიმურაზ მუხრანბატონის შვილი — ვახტანგ V (შაჰნავაზ I) მეფობდა (1658—1675). „მუხრანბატონების დინასტიის წარმომადგენელი, — წერს ისტორიკოსი გ. ჯამბურია, — მათ შორის ვახტანგიც, გამოირჩეოდნენ ქართული მწერლობისა და ისტორიის კარგი ცოდნით, საერთოდ ისინი განათლებული მოღვაწეები იყვნენ და ქართული კულტურის განვითარებას ხელს უწყობდნენ. ვახტანგი, მართალია, მუსლიმანი იყო, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგნულად. არსებითად ის ხელს უწყობდა ქრისტიანული ეკლესიის გაძლიერებას“¹.

ბაგრატიონთა ამ „უმცროს შტოზე“, მათს შთამომავლობაზე ბევრ ავტორს (მათ შორის, უცხოელსაც) გამოუთქვამს დადებითი აზრი. ისტორიკოსები განსაკუთრებით მიუთითებენ ბაგრატიონების ამ ოჯახის წარმომადგენელთა სამშობლოსადმი უანგარო თავგანწირვაზე. „მუხრანის ბაგრატიონთა წრე, — წერს ისტორიკოსი ლ. სანიკიძე, —თავიდანვე მაღალნიჭიერი, მაღალზნეობრივი და მაღალმამულიშვილური სულისკვეთებით გამოსჩანდა ზოგადქართული კულტურული და პოლიტიკური ცხოვრების გზაზე. ბაგრატიონთა ეს „უმცროსი შტო“ ყველა თაობაში გამოირჩეოდა დიდი მწიგნობრობით, განათლებით და განსწავლულობით, სამშობლო ქვეყნის დიდი წარსულის ღრმა ცოდნით და თავყვანისცემით, საერო და სასულიერო აღმშენებლობით, ფართო პოლიტიკური განზრახვებით და ქვეყნის საკეთილდღეოდ უანგარო თავგანწირვით“².

¹ იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 343.

² ლ. სანიკიძე, უქარქაშო ხმლები, წიგ. III, თბ., 1978, გვ. 476—477.

ალსანიშნავია ისიც, რომ ვახტანგის შვილებს³ შორის ძირითადად კარგი ურთიერთდამოკიდებულება იყო, ისინი მხარს უჭერდნენ ერთმანეთს და საჭირო შემთხვევაში ერთმანეთს ეხმარებოდნენ.

ვახტანგ V არაერთხელ შეეცადა საქართველოს გაერთიანებას. 1661 წელს მან იმერეთის ტახტზე თავისი ვაჟი—14 წლის არჩილი დასვა, მაგრამ ეს დიდხანს ვერ გაგრძელდა. მისი ამ ნაბიჯის წინააღმდეგი აღმოჩნდნენ როგორც იმერეთის დიდებულები, ისე თურქეთის სულთანიც. ვახტანგი იძულებული გახდა, უკან დაეხია.

ვახტანგმა ერთხანს ქართლ-კახეთიც გააერთიანა. იქ მეფედ ისევ თავისი შვილი — არჩილი, დასვა. მაგრამ ქვეყნის გაერთიანებისა და ცენტრალიზებული ხელისუფლების შექმნისაკენ მიმართული ვახტანგის პოლიტიკა სპარსეთის შაჰის კარზე უკმაყოფილებას იწვევდა. ვახტანგის პატრიოტული პოლიტიკის წინააღმდეგ განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებდა სპარსეთის დიდვაზირი (ეთემად ად-დოულე) შეიხ ალი-ხანი.

სპარსეთის შაჰის კარი ქართლის მეფეს უნდობლად უყურებდა, მას ბრალს სდებდა რუსეთთან კავშირში. ამასთანვე, 1675 წელს არჩილმა კახეთის ტახტი დატოვა (სადაც მას შაჰის კარმა მოსკოვიდან მოწვეული ერეკლე — შემდგომში ერეკლე I, დაუპირისპირა) და ახალციხის ფაშასთან ჩავიდა. მას იქ თავისი ძმა ლუარსაბი დახვდა. ასეთ მძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში ვახტანგ მეფემ გადაწყვიტა, შაჰს ხლებოდა. შაჰ სულთან სულეიმანმა (1666—1694) ისარგებლა ამ მომენტით და შეუთვალა ვახტანგს, ისფაჰანში ჩასულიყო.

1675 წელს ვახტანგ V თბილისიდან ისფაჰანს გაემგზავრა. ქართლის ტახტზე მან თავისი მეორე ვაჟი—გიორგი, დატოვა. ისფაჰანისაკენ მიმავალი ვახტანგ მეფე⁴ ავად გახდა და ყაზვინსა და ყუმს შორის მდებარე პატარა ქალაქ ხოშკერულში⁵ 57 წლის ასაკ-

³ ვახტანგ V-ს ყაფლან ბარათაშვილ-ორბელიშვილის ასულ როდამისაგან ექვსი ვაჟიშვილი (არჩილი, გიორგი, ალექსანდრე, ლევან, ლუარსაბი, სოლომონი) და ორი ქალიშვილი (ანუკა, თამარი) ჰყავდა.

⁴ ჩვენი აზრით, ეს ვახტანგ მეფე უნდა იგულისხმებოდეს იმ „ქართველ უფლისწულში“, რომელიც მოხსენიებულია ერთ-ერთი დასავლელი მოგზაურის ჩანაწერებში. ხსენებული მეფე შემდგომში თვითონ „მოგზაურობის“ ავტორსაც უნახავს იხ. ი. ტაბაღულა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკ. I მეთხედი), თბ., 1972, გვ. 34.

⁵ ქ. ხოშკერული—მდ. სერულზე, თეირანის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

ში გარდაიცვალა. შაჰ სულეიმანმა ვახტანგის შვილი ალექსანდრე (რომელიც იმ დროს შაჰის კარზე იმყოფებოდა) ხოშკერდობაში შეიჭრა და ზაენა და ბრძანა — ვახტანგი ქ. ყუმში მისი მამობილის — როსტომ მეფის გვერდით დაესაფლავებინათ.

ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ კანონით ქართლის ტახტი მის უფროს ვაჟს არჩილს ეკუთვნოდა, მაგრამ შაჰის კარი არჩილს, როგორც თურქეთის მხარეზე მყოფს, ქართლის ტახტს არ დაუთმობდა. უფრო მეტიც, შაჰის კარზე იყო ერთი ჯგუფი ეთემად აღდოულე შეიხ ალი-ხანის მეთაურობით, რომელსაც საერთოდ არ უნდოდა, ვახტანგის ოჯახიდან ვინმეს ქართლის ტახტი დაეკავებინა.

ვახტანგის მიერ ქართლის ტახტზე დატოვებული გიორგი ისფაჰანში მიიწვიეს. ამ დროს ქართლის ტახტს ოთხი პრეტენდენტი გამოუჩნდა: გიორგი, რომელსაც ტახტი უკვე ეკავა, ერეკლე და გიორგის ორი ძმა: ალექსანდრე (ამ დროს ისფაჰანში მყოფი) და არჩილი. შაჰ სულეიმანი გიორგიზე შეჩერდა. ამასობაში 1677 წელი დადგა⁶.

ამრიგად, ვახტანგ V-ის მეორე ვაჟიშვილი — გიორგი, გიორგი XI-დ წოდებული (შაჰნავაზ II), ქართლის მეფე გახდა. გიორგი XI-ის მეფობის პერიოდი (1677—1688) სპარსეთთან ურთიერთობის კიდევ უფრო გამწვავებით ხასიათდებოდა. შაჰის კარზე ეთემად აღდოულე შეიხ ალი-ხანის ანტიქართული ინტრიგები გრძელდებოდა. ამასთან, კახეთში ყიზილბაშების აღვირაბსნილობას ბოლო არ უჩანდა.

მიუხედავად ამისა, გიორგი, „მამაცი და ხელგაშლილი ხასიათით დაჯილდოვებული“⁷ პიროვნება, ცდილობდა სპარსეთის ბატონობისაგან თავის დაღწევას, თუმცა ეს მას ტახტის დაკარგვად დაუჯდა.

გიორგი ქვეყნის მმართველობას ენერგიულად შეუდგა, არაფერს იშურებდა იმისათვის, რათა ქართლში მეფის ხელისუფლება განემტკიცებინა და სპარსეთის ბატონობისათვის ბოლო მოეღო.

⁶ გ. პაიქაძის აზრით, ეს მოხდა 1676 წლის სექტემბრის ბოლოს ან ოქტომბრის დასაწყისში (იხ. გ. პაიქაძე, XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედის საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიის ზოგიერთი საკითხი, „მაცნე“, ისტ. სერია, 1677, № 2).

⁷ M. Brosset, Documents originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du règne de Louis XIV, «Journal Asiatique», t. IX, Paris, 1832, p. 93.

გიორგი XI ისტორიაში შევიდა, როგორც ერთ-ერთი ძლიერი პიროვნება. „იგი იყო მამაცი, ენერგიული ადამიანი, რომელსაც სულელობა და ფიზიკური ძალა გააჩნდა; ლამაზი და წარმოსადგევი, მომღიმარი სახის, სასიამოვნო მოსაუბრე, გულუხვი, მაგრამ ფიცხი. ვარჯიშობის ყველა სახეობაში შეუდარებელი მხედარი და მსროლელი“⁸.

1688 წელს კახეთის მოსახლეობამ თხოვნით მიმართა გიორგის, დახმარებოდა მათ სპარსელი მმართველის — განჯის განმგებლის სელიმ-ხანის განდევნაში. გიორგი თანახმა იყო, ესარგებლა ამ მომენტიტ და გადაეწყვიტა ქართლ-კახეთის გაერთიანების საკითხი. მაგრამ ეს კარგი ჩანაფიქრი ვერ განხორციელდა. შაჰის კართან საქართველოს დაძაბული ურთიერთობა გრძელდებოდა.

ამ დროს გიორგის ორი ძმა — ალექსანდრე და ლუარსაბი ისფაჰანში იყვნენ. შაჰ სულეიმანმა გიორგისაგან კიდევ ერთი ძმის — ლევანის ისფაჰანში გაგზავნა მოითხოვა. შაჰთან ნორმალური ურთიერთობის დამყარების მიზნით გიორგიმ შაჰს თავისი ერთ-ერთი შვილი — ბაგრატი და ძმა ლევანი გაუგზავნა. შაჰი მაინც არ დამშვიდდა. მას აშკარად არ აწყობდა გიორგის პოლიტიკა: ბრძოლა სპარსეთის მომხრე თავადების წინააღმდეგ და ქვეყნის გაერთიანებისაკენ მისწრაფება.

გიორგის პოლიტიკით უკმაყოფილო შაჰ სულეიმანმა გადაწყვიტა, მის ადგილზე დაესვა ერეკლე ბატონიშვილი, რომელიც შაჰის კარზე 13 წლის განმავლობაში ყოფნის შემდეგ გამაჰმადიანებაზე ადვილად დათანხმდა. ერეკლე სპარსეთის ლაშქრის თანხლებით თბილისისაკენ გაემართა. გიორგიმ შაჰის მოთხოვნა არ შეასრულა — ისფაჰანში არ გაემგზავრა, იმერეთში გადავიდა, მაგრამ ქართლში დაბრუნების იმედი არ დაუკარგავს⁹.

ამრიგად, 1688 წელს ქართლის ტახტზე დაჯდა ერეკლე I (1688—1703)¹⁰. გიორგის ანტისპარსულმა პოლიტიკამ თავისი გა-

⁸ M. Brosset, Histoire de la Géorgie depuis l'Antiquité jusqu'au XIX-me siècle, II partie, St. Petersburg, 1856, p. 82.

⁹ M. Brosset, Documents originaux, p. 94. იხ. ასევე: Du Cerce au, Histoire de la révolution de Perse, Paris, 1728, t. I, p. 170. ავტორი მალალ შეფასებას აძლევს გიორგის. ეხება ადგილობრივი თავადების — „ერისთავების“ წინააღმდეგ მის ბრძოლას.

¹⁰ ერეკლე I ანუ ნაზარ ალი ხანი — ასევე ბაგრატიონთა გვარიდან, თეიმურაზ I-ის შვილის დავითის ძე, 1654 წლიდან რუსეთის მეფის კარზე იმყოფებოდა. იგი ერთხანს (1664 წ.) კახეთსაც მართავდა.

მოძახილი ჰპოვა ისტაჰანში: შაჰის ბრძანებით ბაგრატი და როგორც პატიმრები ჰერათის ციხეში გაგზავნეს, ხოლო (ძალით წინდაცვეთილი) და ალექსანდრე—ქირმანის ციხეში ჩასვეს.

ერეკლე I ქართლში ავტორიტეტით არ სარგებლობდა. „იგი არ იცნობდა არც ქართლს, არც ქართულ ზნე-ჩვეულებას, — წერდა მ. ბროსე, — და მმართველობის არავითარი გამოცდილება არ ჰქონდა. ის ლაპარაკობდა ბინძური და უხეში სიტყვებით, უყვარდა სმა, კარგი სუფრა და სიამოვნება“¹¹. გამაჰმადიანებულმა ერეკლემ ქართლში სპარსული ზნე-ჩვეულებები გაავრცელა. მისი პოლიტიკით არც ქართლის თავადები იყვნენ კმაყოფილი და არც შაჰის კარი. ამასთანვე, შაჰის კარზე გიორგის პიროვნების მიმართ სულ უფრო მეტ დაინტერესებას იჩენდნენ.

1694 წელს შაჰ სულთან სულეიმანი გარდაიცვალა ისე, რომ მემკვიდრეობის ანდერძი არ დაუტოვებია. მას სხვადასხვა ცოლისაგან ორი ვაჟიშვილი ჰყავდა: აბას-მირზა და ჰუსეინ-მირზა. ჰუსეინს დეფორმირებული ფეხები ჰქონდა, ხანდახან მარტოობაც უყვარდა. ზოგჯერ დილიდან საღამომდე თავი ყურანში ჰქონდა ჩარგული. ამიტომ ზედმეტ სახელად „დავრიში“ შეარქვეს¹², თუმცა იგი არც ამქვეყნიურ სიამოვნებას იკლებდა. შაჰის კარზე მოკალათებულ გავლენიან საქურისებს იგი ცინიკურად ეუბნებოდა: თუ გინდათ სამხედრო მონარქი გყავდეთ, შეგიძლიათ შაჰის ტახტზე აბას-მირზა დასვათ; თუ გინდათ მშვიდობიანი ცხოვრებით დატკბეთ, მაშინ ტახტზე ჰუსეინ-მირზა, ე. ი. მე, დამსვითო.

საკუთარი ბებუის აქტიური მოქმედებითა და საქურისების მხარდაჭერით 1694 წლის 7 აგვისტოს სპარსეთის ტახტზე დაჯდა 26 წლის ჰუსეინ-მირზა (1694—1722)—სეფიანთა დინასტიის უკანასკნელი შაჰი. აბას-მირზა კი პარამხანის შინასატუსალოში გამოკეტეს¹³.

უცხოელი ავტორები, როდესაც შაჰ სულთან ჰუსეინის პირად ცხოვრებას ეხებიან, ხაზს უსვამენ ორ მომენტს: „პარამხანაში ანუ ანდარუნში ქალებისადმი მის დამოკიდებულებას და მის უგუნჯრ მფლანგველობას“¹⁴. შაჰი არავითარ ანგარიშს არ უწევდა იმ უზარმაზარ ზარალს, რასაც იგი ამ გზით სახელმწიფოს აყენებდა.

K 184.940
3

¹¹ M. Brosset, Histoire de la Géorgie, pp. 87—88.
¹² Du Cerceau, Op. cit., p. 6.
¹³ A Chronicle of the Carmelites in Persia and Papal Mission of the XVIIIth and XVIII th centuries, vol. I, London, 1939, p. 470; Du Cerceau, Op. cit., pp. 3—6.
¹⁴ A Chronicle of the Carmelites, p. 471. ირანული სახლი იყოფა ორ ნაწილად—კაცებისა და ქალების სამყოფელად, რომლებსაც ეწოდება: ბირუნი და ანდარუნი.

ფრანგი მისიონერი დიუ სერსო წერს: „მეტად მძიმე ტვირთად დააწვა სახელმწიფოს ჰარამხანის შენახვა იმ მდგომარეობაში, რომელსაც მან მიაღწია ამ შაჰის მმართველობის დროს. მან რებთან შედარებით მან გაასამკეცა ხარჯები. ვერცერთი მისი წინაპარი ვერ შეედრებოდა მას ვერც ჰარამხანაში ქალთა სიმრავლით ვერც იმ არაჩვეულებრივი ფუფუნებით და ბრწყინვალეობით, რომელშიც იგი ამ ქალებს ინახავდა. ტახტის დაკავებისთანავე მისი საზრუნავი ჰარამხანისათვის ლამაზი ქალების მონახვა იყო. ის საჯაროდ ტრამპახობდა, რომ არ დაზოგავდა ფულს, რათა ეჯობნა ყველა იმ ავზორცი მეფეებისათვის, რომელიც კი ოდესმე მსოფლიოს ჰყოლია“¹⁵.

თითოეულ ქალს თავისი საჭურისი და მოახლე ჰყავდა. მათი მორთულობისათვის ხარჯებს საზღვარი არ ჰქონდა. გარდა ამისა, როცა ჰარამხანიდან ქალები თხოვდებოდნენ, შაჰი მათ მზითევს აძლევდა და ხელქვეითებსაც თან ატანდა. ჰარამხანის მოსამსახურე პირთა რიცხვი თითქმის შაჰის პირადი დაცვის რაოდენობას უტოლდებოდა.

არსებობდა საჭურისთა საბჭო — შაჰის კარზე ინტრიგების ბუდე. შაჰ ჰუსეინის მმართველობის დროს სხვადასხვა საშუალებებით უზომოდ გამდიდრდნენ ეთემად აღ-დოულე (დიდვაზირი) და ჰაქიმბაში (შაჰის პირადი ექიმი).

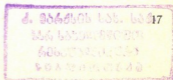
1702 წლის 13 ივნისს უკვე რომში მყოფი ფრ. ელიასი კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდეს“ მოახსენებდა: „შაჰ სულთან ჰუსეინის მეფობა დესპოტური აღმოჩნდა. იგი ზოგიერთმა მლიქვნელმა წააქეზა — ზედმეტ სახელად „დინ პარვარი“¹⁶, ე. ი. რელიგიური წესების თავგამოდებული მფარველი შეარქვა. ამის გამო ყოველი ვრი, რომელიც შაჰის სამფლობელოში შედის, უნდა გამაჰმადიანდეს“¹⁷.

ახალმა შაჰმა საქართველოსთან ურთიერთობა რამდენადმე შეცვალა. მან გიორგი XI-ის ძმები — ლევანი და ლუარსაბი პატიმრობიდან გაათავისუფლა, ბაგრატი კი საპყრობილეში გარდაიცვალა. გიორგი XI, რომელიც თავისი ლაშქრით იმერეთიდან ქართლში არაერთხელ შეიჭრა და მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი

¹⁵ A Chronicle of the Carmelites, p. 471; Du Cerceau, Op. cit. pp. 5—6.

¹⁶ სპარსული: „რელიგიის მფარველი“.

¹⁷ A Chronicle of the Carmelites, p. 474.

დაიკავა, 1695 წელს არჩილთან ერთად კვლავ იმერეთში დასრულდა. მათ გაპყვა ვახტანგ ლევანის ძე (შემდგომში ქართლის მეფე ვახტანგ VI), ხოლო ქიზოსრო ლევანის ძე ისფაჰანში წავიდა და იქ მამასა და ბიძას (ლევანსა და ლუარსაბს) შეუერთდა.

ამ დროს პირადი ინტერესებით გამსჭვალულმა ერევნის ხანმა გიორგის შაჰთან შერიგება ურჩია. შაჰ ჰუსეინი კი ქვეყანაში არეულობის გამო მეტად მძიმე მდგომარეობაში იყო და გიორგის მსგავსი მამაცი პიროვნება სჭირდებოდა.

შაჰს ყველაზე უფრო „საშიში მდგომარეობა ინდოეთის საზღვარზე, ავღანებით დასახლებულ რაიონში შეექმნა. ამ რაიონში ყანდაპარის ციხესიმაგრე საშიშროების წინაშე იმყოფებოდა. მოვლების იმპერატორმა, რომელიც დელიში იჯდა, შაჰს ამ ციხესიმაგრის დაბრუნება მოსთხოვა¹⁸. ამასთანავე, ყანდაპარში სპარსელთა გარნიზონს დიდ სიძნელეებს უქმნიდნენ ადგილობრივი ავღანელი ტომები.

ყანდაპარი ჯერ კიდევ შაჰ აბას I-მა დაიპყრო, მაგრამ მისი გარდაცვალების (1629 წლის 21 იანვარი) შემდეგ იქ ერთხანს უზბეკები გაბატონდნენ, ხოლო 1650 წელს იგი შაჰ აბას II-მ (1642—1666) შემოიერთა. ამიერიდან: შაჰ სულეიმანის (1666—1694) დროს და შაჰ ჰუსეინის მმართველობის (1694—1722) პირველ პერიოდში, იგი სპარსეთის იმპერიაში შედიოდა. XVII საუკუნის ბოლოს ყანდაპარში მდგომარეობა გაართულდა. შაჰის კარზე კი არ ჩანდა პიროვნება, რომელსაც უნარი შესწევდა წესრიგი აღედგინა ამ რაიონში. ამას დაემატა ბელუჯის ტომების თავდასხმები ქირმანისა და იეზიდის მიდამოებში.

ასეთ ვითარებაში შაჰის კარზე გადაწყვიტეს გამოეყენებინათ ქართველთა სამხედრო ცოდნა და სიმამაცე. ისფაჰანში ყოველთვის მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ქართველების ნიჭსა და უნარს, ამიტომ ყოველთვის მზად იყვნენ, ქართველები სპარსეთის სამსა-

¹⁸ D. M. L a n g, The Last Years of the Georgian Monarchy, New York, 1957, p. 97. პრ.ფ. დ. ლენგი ამ წიგნის მნიშვნელოვან ნაწილს მიუძღვნის 1658—1722 წწ., სადაც განხილულია საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა. „ლენგმა, კარგად აღწერა XVIII საუკუნის საქართველოს მეტად რთული პოლიტიკური ისტორია და სასარგებლო სამსახური აღმოუჩინა ინგლისელ მეცნიერებს“—წერს ვ. ალენი. (W. E. D. A l l e n, David Marshall Lang: The Last Years of the Georgian Monarchy, 1658. 1832. Columbia University Press, New York, 1957. «Bedi Kartlisa revue de kartvélogie», vol. IV—V, Paris, 1958, p. 108).

ხურში ჩაებათ. ამით სპარსელი მესვეურები ერთდროულად კურდღელს კლავდნენ: ქართველებს იყენებდნენ თავიანთი ნებისათვის (ადგილობრივი ურჩი ტომების დასამორჩილებლად) და, რაც მთავარია, მათი მიზანი იყო, საქართველოში სპარსელთა ბატონობის წინააღმდეგ მიმართული მოძრაობისაგან ამ ქართველთა ყურადღება ჩამოეცილებინათ.

საპარსეთის იმპერიაში როგორც სამოქალაქო, ისე სამხედრო დარგში ქართველებს მაღალი და საპატიო თანამდებობები ეკავათ. სხვადასხვა დროს სპარსეთის ჯარების მთავარსარდლები (ევროპული წყაროების მიხედვით: გენერალსიმუსები) იყვნენ: გიორგი XI, ქაიხოსრო და ვახტანგ VI.

დ. ლენგს თავის წიგნში მოაქვს მაგალითები, საიდანაც ნათლად ჩანს, თუ რა დიდ როლს ასრულებდნენ ქართველები სპარსეთის არმიაში¹⁹. იტალიელი პიეტრო დელა ვალე წერდა: „დღეს სპარსეთის არმიის ძალა—ეს ქართველი მეზრძოლებია, რომლებიც მის საუკეთესო ნაწილს შეადგენენ“²⁰. დიუ სერსო მიუთითებდა ქართველ მეზრძოლთა მაღალ რეპუტაციაზე არა მარტო სპარსეთში, არამედ მთელ აზიაში²¹.

ინგლისელი თომას ჰერბერტი, რომელიც 1627 წელს შირაზში იმყოფებოდა, წერს: „გარეგნული შეხედულებით, ნებისყოფითა და ერთგულებით ქართველი ჯარისკაცები სპარსელებში ისეთი კარგი რეპუტაციით სარგებლობენ, რომ ბევრ მათგანს მეთაურის თანამდებობა უკავია, განსაკუთრებით ყველაზე უფრო გაშმაგებული მტრის — თურქების, წინააღმდეგ ბრძოლაში“²².

XVII საუკუნის განმავლობაში სხვადასხვა დროს ქართველთა კავალერიის რიცხვი სპარსეთის არმიაში 8 ათასიდან 40 ათასამდე აღწევდა²³. „ქართველები ინიშნებოდნენ, — წერს დ. ლენგი, — სპარსეთის სომხეთში ერევნის მთავარ ციხესიმაგრის უფროსებად“²⁴.

¹⁹ D. M. Lang, Op. cit., 94.

²⁰ Pietro della Valle, Voyages dans Turquie, Rouen, 1745, t. IV, p. 69.

²¹ Du Cerceau, Histoire de Thamas Kouli-kan ou Histoire de la dernière révolution de Perse arrivée en 1732, Paris, 1742, p. 266.

²² T. Herbert, Some Years Travel into Africa and Asia, London, 1677, p. 155.

²³ D. M. Lang, Op. cit., p. 95.

²⁴ Ibid.

ფრანგი მისიონერი სანსონი წერს: „შაჰის პოლიტიკა ქართველების მიმართ მეტად მოხერხებულია. ქართველებს მისთვის ბევრი უსიამოვნება მიეყენებინათ, თუ გაერთიანდებოდნენ. შაჰმა იცის, თუ როგორ უნდა ჩაშალოს მათი ერთიანობა ისე, რომ ეს მის ინტერესებს მოემსახუროს. ის იმნაირად აწინაურებს ყველა ქართველ თავადს, რომ მათ ავიწყდებათ თავიანთი სამშობლო, სარწმუნოება და შაჰის ერთგულნი ხდებიან. ყველაზე დიდი თანამდებობები იმპერიაში ეკუთვნით ქართველებს, ხოლო იმათ, ვისაც არ უკავია დიდი თანამდებობა, ადგილი აქვთ დათმობილი სამეფო სუფრასთან და ხაზინის თანხით სარგებლობენ“²⁵.

რაც შეეხებოდა სარწმუნოებას, ქართველები როგორც კი სპარსეთის სამსახურში დადგებოდნენ, ნომინალურად უნდა გამაჰმადიანებულიყვნენ, მაგრამ „ისინი ისლამის ერთგული მიმდევარნი არასოდეს არ იყვნენ“²⁶.

როგორც უკვე ითქვა, გიორგი XI იმერეთიდან ქართლში გადავიდა. აქ დატოვა თავისი ძმა სოლომონი და ნიკოლოზ კათალიკოსი, ხოლო თვითონ 1695 წელს გიორგი არაგვის ერისთავის, ზურაბ ზურაბიშვილისა და სხვათა თანხლებით ისფაჰანისაკენ გაემგზავრა. გიორგის შაჰ ჰუსეინის მიერ მასთან საჩუქრებით გამოგზავნილი სპარსელი მეჰმენდარი მიუძღოდა.

ქართველების საქვეყნოდ განთქმულმა მამაცობამ განაპირობა შაჰის გადაწყვეტილება, გიორგის შერიგებოდა. ნიჭიერი და მამაცი მხედართმთავარი, ქართლის ყოფილი მეფე გიორგი XI, რომელიც 1688 წლიდან ქართლის ტახტის დაბრუნებისათვის იბრძოდა, შაჰ სულთან ჰუსეინმა დიდი პატივით მიიღო.

გიორგის ჩასვლა ისფაჰანში სპარსელთაგან დიდ სიფრთხილეს მოითხოვდა. ის ხომ აქამდე წლების განმავლობაში აშკარად იბრძოდა შაჰის წინააღმდეგ. სხვა დროს და სხვა ვითარებაში ასეთ პიროვნებას ისფაჰანში ჩასვლისთანავე თავს მოაცლიდნენ. მაგრამ ახლა შაჰის კარზე გიორგი თავისუფლად გამოცხადდა. შაჰმა იგი 1699 წლის 20 ნოემბერს მიიღო, ესაუბრა, კარგად გაუმასპინძლდა და თავისი ხელით გიორგის ღვინოც კი მიაწოდა. საქმე ის იყო, რომ შაჰს გიორგი თავისი ვერაგული გეგმების განსახორციელებლად სჭირდებოდა.

²⁵ P. Sanson, Voyage de Perse, Paris, 1695, pp. 176—177.

²⁶ D. M. Lang, Op. cit., p. 95.

საქართველოს
ისტორიული
არქივი

ამრიგად, ცბიერმა შაჰმა გადაწყვიტა გიორგის შერიგების
ხოლო ერთგული ერეკლე ისტაჰანში გაეწვია. შაჰმა ერეკლეს კა-
ხეთის მეფობა და სპარსეთის ყულარაღასობა უბოძა, თუმცა ის-
ტაჰანში დატოვა. კახეთში მის მოადგილედ ერეკლეს ვაჟიშვილი და-
ვითი დანიშნა²⁷. ქართლის ტახტი კი შაჰმა კვლავ გიორგის გადას-
ცა, თუმცა ისიც სპარსეთში დატოვა, ხოლო ქართლის მეფის მო-
ადგილედ 1703 წელს ვახტანგ ლევანის ძე—ვახტანგ VI დანიშნა.

გიორგი ყველაფერზე თანახმა იყო, თუ ეს საქართველოს სა-
სარგებლოდ გაკეთდებოდა. „იგი ცდილობდა, — წერს ჯ. ჰანვეი, —
ესარგებლა თავისი მდგომარეობით, რათა სამშობლოს დამოუკი-
დებლობისათვის მიეღწია“²⁸.

შაჰმა გიორგი ქირმანის გენერალ-გუბერნატორად (ბეგლარ-
ბეგად) დანიშნა. ქირმანში ამ დროს არეულობა იყო. იგი სპარსე-
თის იმპერიის ცენტრალურ ხელისუფლებას არ ემორჩილებოდა.
1699 წლის ნოემბრის ბოლოს გიორგიმ თავისი ძმა ლევანი ქარ-
თველთა ლაშქრით ქირმანში გაგზავნა, ხოლო 1700 წლის მაისში
თვითონ თავისი ლაშქრით შეუერთდა მას. სამხედრო ოპერაციე-
ბის დამთავრების შემდეგ გიორგიმ ლევანი ისტაჰანში დააბრუნა,
ხოლო თვითონ 1704 წლის გაზაფხულამდე ქირმანში დარჩა²⁹.

ამრიგად, გიორგიმ და ლევანმა სპარსეთის აღმოსავლეთის
პროვინციები შემოსეული ტომებისაგან გაათავისუფლეს. მადლო-
ბის ნიშნად შაჰმა ლევანი სპარსეთის დივანბეგად (მსაჯულთ-
უხუცესად) დანიშნა, ხოლო ლევანის შვილი ქაიხოსრო—ისტაჰა-

²⁷ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, გვ. 351, 399.

²⁸ J. Hanway, The Revolutions of Persia: Containg the Reign of Shah Sultan Hussein, with Invasion of the Afgans, and the Reigns, of Sultan Mir Maghmud and his successor Sultan Ashreif, London, 1753, vol. I, p. 28. ამ წიგნში მოთავსებულია ჯ. ჰანვეის ნაშრომის ორი ნაწილი: ტ. III და ტ. IV (t. III, pp. 1—255; t. IV, pp. 1—301).

²⁹ ეს ამბები დეტალურად აქვს აღწერილი სეხნია ჩხეიძეს, რომელიც ახლ-
და გიორგისა და ლევანს. ს. ჩხეიძე, საქართველოს ცხოვრება, წიგ. საქარ-
თველოს ცხოვრება დასაბამიდან მეცხრამეტე საუკუნემდის, ნაწ. II (1469 —
1800 წწ.), ს.პბ. 1854, უ. ჩუბინოვის გამოცემა. იგი ფრანგულად თარგმნა
მ. ბროსემ; იხ. Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'au XIX-e
siècle, 11 partie, St. Peterb. 1857, pp. 7—54. იხ. ასევე D. M. Lang, Geor-
gia and the fall of the Safavi Dynasty, BSOAS, 1952, XIV (3). მისიონერი
პიერ რიკარი ერთხანს მკურნალობდა გიორგის და მასთან მეგობრულ ურთიერთ-
ბაში ყოფილა (იხ. პიერ რიკარის 1697 წლის წერილი: Nouveaux Memoires des
Missions, vol. III, p. 262. იხ. ასევე: L. I. o c k h a r t, The fall of the Safavi
Dynasty and the Afghan occupation of Persia, Cambridge, 1958, pp. 46—47).

ნის პრეფექტად (ტარულად)³⁰, გიორგის კი შაჰმა სპარსეთის ჯარების მთავარსარდლობა და ყანდაპარის პროვინციის გუბერნატორობა (ბეგლარბეგობა) უბოძა. ქართველი მეფე გიორგი XI შაჰმა „ყანდაპარის პროვინციის მმართველად გაგზავნა, რათა საქართველოდან შორს ჰყოლოდა“, — შენიშნავს ერთ-ერთი ფრანგი მოგზაური ქან ოტე³¹.

1704 წლის მაისში გიორგი 20 ათასიანი ლაშქრით (მათ შორის 4 ათასი ქართველთა რჩეული მხედარი)³² ყანდაპარისაკენ დაიძრა. მან გაიარა ჰერათი, სადაც დაიკავა ჰერათის ცნობილი ციხესიმაგრე ყალაი-იქთიირუდინი³³. ჰერათიდან ყანდაპარამდე დაახლოებით 500 კმ-ია. გიორგის (გურგინ-ხანის) მოახლოებაზე ყანდაპარში მისულმა მხოლოდ ცნობამ ბევრი უკმაყოფილო პიროვნება გააჩუბა. მაგრამ „ასეთმა დუმილმა გურგინ-ხანში ეჭვი გამოიწვია“³⁴. ყოველგვე ამის მიუხედავად სპარსეთის შაჰს და მის კარს შეეძლო დამშვიდებულიყო. ყანდაპარიდან მოსალოდნელი საშიშროება დროებით ლიკვიდირებული ჩანდა.

ყანდაპარში ჩასვლისთანავე გიორგი სწრაფად და სასტიკად გაუსწორდა ყველა იმას, ვინც აჯანყებაში მონაწილეობდა ან აღრე მიეღო მასში მონაწილეობა. ყანდაპარში თითქოს სიმშვიდე დამყარდა. მაგრამ, ცხადია, მოსახლეობის გარეგნული დუმილი ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა იმას, რომ ის შეუტივდა სპარსელთა ბატონობას. პირიქით, ყანდაპარში საიდუმლო ორგანიზაციები იქმნებოდა და მოსახლეობა სპარსეთის ბატონობის გადაგდების საშუალებებს ეძებდა. ავღანთა სხვადასხვა ტომები საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად გაერთიანდნენ. ყანდაპარელ ავღანებს რამდენიმე ტომი შეადგენდა. თითოეული მათგანი 5-10 ათას კაცს ითვლი-

³⁰ D. M. Lang, *The Last Years*, p. 98. ქაიხოსრო, „რომელიც სხვა ქართველების მსგავსად მამაცი და ნიჭიერი სამხედრო ხელმძღვანელი იყო“, შაჰმა ისფაჰანის ტარულად ანუ გუბერნატორად დანიშნა, აღნიშნავს ლ. ლოკარტი. ლევანი 1709 წლის 13 ივლისს ისფაჰანში გარდაიცვალა.

³¹ J. Otter, *Voyage en Turquie et en Perse, avec une Relation des expéditions de Thamas Kouli-khan*, Paris, 1748, t. I, pp. 246—247.

³² J. Hanway, *Op. cit.*, t. III, p. 28; L. Lockhart, *Op. cit.*, p. 47.

³³ ამ ციხესიმაგრის ნანგრევები დღემდე შემონახულია. მისი დათვალიერების დროს (1969 წლის ივლისი) ჰერათელებმა მოთხრეს: ყანდაპარისკენ მიმავალი გურგინ-ხანი თავისი ლაშქრით რამდენიმე დღე აქ შეჩერდა. ეს აქაურ მოსახლეობას დღემდე ახსოვს.

³⁴ J. Hanway, *Op. cit.*, pp. 23—28.

და. ყოველ ამ ტომს თავისი წინამძღოლი—ბელადი, ჰყავდა³⁵. ერთ-ერთი ასეთი ტომის — ლილზაის ბელადი ლილზა მირ ვეისი ძლიერი პიროვნება, ქალაქის ქალანთარი, რაც მას ავლანთა სხვა ტომების ბელადებს შორის უფრო მაღლა აყენებდა³⁷. მირ ვეისი სპარსელთა წინააღმდეგ ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა.

ავლანთა საიდუმლო ორგანიზაციამ ისფაჰანში დელეგაცია გაგზავნა. ამ დელეგაციის შესახებ გიორგიმ არაფერი იცოდა, მაგრამ მას გარდა მტრებისა მეგობრებიც ჰყავდა ისფაჰანში. მათ ეს დელეგაცია შაჰ ჰუსეინთან არ მიუშვეს. დელეგაციამ მოახერხა და ერთ დღეს, როცა შაჰი ხალხში გამოვიდა, გურგინ ხანისა და მისი ლაშქარის „დესპოტიზმის“ შესახებ საჩივარი პირადად შაჰს გადასცა.

როდესაც გიორგიმ ამის შესახებ გაიგო, მიხვდა, რომ ეს მირ ვეისის საქმე იყო. გიორგიმ მირ ვეისი დააპატიმრა³⁸, ისფაჰანში გაგზავნა და შაჰის კარს შეატყობინა, რომ იგი საშიში პიროვნებაა, ყანდაქარში არეულობის ორგანიზატორია და აუცილებელია მისი მოშორება. მაგრამ გიორგი შეცდა. მან ვერ გაითვალისწინა მირ ვეისის შესაძლებლობები. მან ისიც ვერ გაითვალისწინა, რომ ისფაჰანში მირ ვეისი გიორგის მოწინააღმდეგეებს დაუჟავშირდებოდა და მათთან ერთად იმოქმედებდა. ეს გიორგის პირველი და საბედისწერო შეცდომა იყო³⁹.

ამ დროისათვის სპარსეთის ხელისუფლება მეტად სუსტი იყო. შაჰ ჰუსეინი, ქვეყნის მმართველობისათვის სრულიად გამოუსადეგარი პიროვნება, უდარდელ და თავაშვებულ ცხოვრებას ეწეოდა, უპრინციპო და მითქმა-მოთქმას აყოლილი ადამიანი იყო. ქვეყანას ფაქტიურად მისი მრჩეველები მართავდნენ, რომლებიც საკუთარ გამდიდრებაზე უფრო ზრუნავდნენ, ვიდრე ქვეყნის საქმეებზე. შაჰის კარზე ბევრი მოლაღატე, მექრთამე და დოყლაპია იყო თავმოყრილი. „შაჰ ჰუსეინი, — წერს დე პესონელი, — დაუდევარი და განებივრებული მეფე, მუდამ ქალებისა და საქურისების გავლენის ქვეშ იყო“⁴⁰.

³⁵ J. Hanway, *ibid.*

³⁶ მირ (ემირ) ვეისი—არაბულიდან: „თავადი ლომის ლეკვი“.

³⁷ Du Cerceau, *Histoire de la dernière révolution de Perse*, t. I, p. 175.

³⁸ სხვა ცნობით: გიორგიმ მირ ვეისი სპეციალური დავალებით გაგზავნა ისფაჰანში, იმ ქართველებს კი, რომლებიც მირ ვეისს ამ მოგზაურობაში მეთვალყურეების სახით ახლდნენ, გიორგიმ საიდუმლო წერილი გაატანა სპარსეთის ეთემ-იდ აღ-დოულეს სახელზე, მირ ვეისის როგორც საშიში პიროვნების შესახებ იხ. J. Otter, *Op. cit.*, p. 247; Du Cerceau, *Op. cit.*, pp. 176—177).

³⁹ ჯ. ჰანვეის მიხედვით, მირ ვეისი ისფაჰანში 1707 წელს ჩავიდა (J. Hanway, *Op. cit.*, vol. III, p. 33).

⁴⁰ Peyssonel, C. C. de, *Essai sur les troubles actuels de Perse et de Géorgie*, Paris, 1754, p. 54.

ისფაპანში ჩასულმა მირ ვეისმა შექმნილ ვითარებას⁴¹ ალლო აულო და მალე მომხრეებიც იპოვა⁴¹. მან ორიენტაცია აიღო იმ პირებზე, რომლებიც მას სუსტი ნებისყოფის შაჰის გული-საკენ გზას გაუკაფავდნენ და გურგინ-ხანის წინააღმდეგ შედგენილი ვერაგული გეგმის განხორციელებაში ხელს შეუწყობდნენ. მირ ვეისი „საკამოდ ეშმაკი და ჭკვიანი იყო იმისათვის, რათა არა მარტო თავიდან მოეხსნა ყველა ბრალდება, არამედ გიორგის ქცევა შაჰისა და მისი მინისტრების თვალში საექვო გაეხადა. ამის გაკეთება ძნელი არ იყო ისფაპანში, რამდენადაც შაჰის სამეფო კარზე არსებობდა ძლიერი ანტიქართული კოალიცია, რომელშიც ქართველების წარმატება ეჭვსა და სიძულვილს იწვევდა“⁴². ამ ანტიქართული ჯგუფის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი იყო ფატ ალი-ხანი, შემდგომში სპარსეთის ეთემად აღდგომული.

მირ ვეისმა დაახლოებით 30 ათასი თუმნის (75 ათასი გირვანქა სტერლინგის)⁴³ საჩუქარი დაურიგა ისფაპანში გიორგის მოწინააღმდეგეებს. ამ ფულითა და საჩუქრებით იგი მისმა მეგობრებმა ჯერ კიდევ ყანდაპარში მოამარაგეს. მირ ვეისი მხოლოდ ამის შემდეგ წარსდგა შაჰის წინაშე. მისი მომხრეების მიერ შაჰი უკვე წინასწარ იყო მომზადებული შესახვედრად. შაჰმა მირ ვეისს ყველაფერი აპატია და მფარველობაც კი აღუთქვა. მირ ვეისი არ ჩქარობდა. იგი მოქმედებდა ნელა, მაგრამ წინდაწინ შედგენილი გეგმის მიხედვით.

შაჰის კარზე საუბრის დროს მირ ვეისი ყოველთვის მაღალ შეფასებას აძლევდა და პატივისცემით მოიხსენიებდა გიორგის, მაგრამ იქვე ჩაურთავდა სიტყვებს იმის შესახებ, რომ ის, ვინც ერთდროულად საქართველოს მეფეა და ქირმან-ყანდაპარის გუბერნატორი, არ შეიძლება შაჰის კარისათვის საშიში მოწინააღმდეგე არ იყოს. იგი ხშირად მოაგონებდა შაჰს და მის მინისტრებს სპარსეთის წინააღმდეგ ქართველების განუწყვეტელ ბრძოლაზე. მირ ვეისის ამ საუბრებმა შაჰი და მისი კარი შემდეგ დასკვნამდე მიიყვანა: მირ ვეისი გიორგიმ თავიდან იმიტომ მოიშორა, რომ თავისი გეგმების განხორციელებაში ზედმეტი და უურადლებიანი მეთვალყურე არ ჰყოლოდა. მირ ვეისი ხედავდა, რომ მისი გეგმის

⁴¹ J. Otter, Op. cit., p. 248.

⁴² D. M. Lang, The Last Years of the Georgian Monarchy, 100.

⁴³ J. Hanway, Op. cit., p. 33.

განხორციელების დღეები ახლოვდებოდა და აღერთოვანებულნი კიდევ უფრო აქტიურად მოქმედებდა.

მირ ვეისმა გადაწყვიტა თავისი მოქმედებისათვის რელიგიური სარჩული მიეცა და შაჰის ნებართვით იგი მექაში გაემგზავრა⁴⁴. იქ კი მუსლიმანთა მთავარი წინამძღოლისაგან უფლება მიიღო, ყანდაპარის განთავისუფლებისათვის საღვთო ომი გაემართა⁴⁵ ურჯულ ქართველების წინააღმდეგ, რომლებიც „ნამდვილ მორწმუნეებს — ყანდაპარელებს ჩაგრავენენ“⁴⁶.

მირ ვეისს კიდევ ერთი ხელსაყრელი მომენტი შეექმნა. 1708 წელს ისფაჰანში ჩავიდა რუსეთის მეფის პეტრე I-ის ელჩობა, რომელსაც მეთაურობდა ვინმე ისრაელ ორიი — წარმოშობით სომეხი, ქ. კათანიდან⁴⁷. ისფაჰანში ხმა გავრცელდა, რომ ისრაელ ორიი თავს თვლის სომხეთის ძველი დროის მეფეთა შთამომავლად, უნდა სომხეთის სამეფოს აღდგენა და ტახტზე პრეტენზიას აცხადებდეს.

ეს მომენტი შესანიშნავად გამოიყენა მირ ვეისმა⁴⁸. იგი ამბობდა: სპარსეთისათვის მარტო სომხები და რუსები არიან საშიში? არც ის, რომ ისრაელ ორიი სპარსეთის იმპერიის გულში — ისფაჰანში, იმოქმედებს. საშიშია კიდევ ერთი ძალა: „საქართველოს მამაცი მცხოვრებლები, რომლებიც განლაგებულნი არიან მათ (რუსებსა და სომხებს — ი. ტ.) შორის“⁴⁹. ქართველები დაუკავშირდებიან რუსებს და „მაშინ შაჰის ხელისუფლება საშიშროების წინაშე აღმოჩნდება“ — ამბობდა მირ ვეისი.

მირ ვეისი პირდაპირ აშინებდა შაჰის მესვეურებს: „სახელმწიფო უდიდესი საშიშროების წინაშე იმყოფება, რამდენადაც არ

⁴⁴ Du Cerceau, Op. cit., pp. 184—185; 191—192.

⁴⁵ Ibid., pp. 142—143; 191—192. სპარსელები და ავღანები მაჰმადიანები არიან. მუჰამედს ორივე აღიარებს. მათ დაეა აქვთ იმაზე, თუ ვინ არის მუჰამედის მემკვიდრე და როგორ განმარტონ ყურანის ზოგიერთი ადგილი. ავღანები (ასევე: თურქები, თათრები) სუნიტები არიან და მუჰამედ წინასწარმეტყველის ნამდვილ მემკვიდრედ ომარს აღიარებენ. სპარსელები კი შიიტები არიან და მუჰამედის ნამდვილ მემკვიდრედ ალის აღიარებენ. თავდაპირველი შეთანხმების თანახმად, სპარსელების მმართველობა ყანდაპარში რელიგიას არ უნდა შეეხებოდა, მაგრამ სპარსელები ამას ხშირად არღვევენ. სწორედ ეს მოტივიც გამოიყენა მირ ვეისმა.

⁴⁶ D. M. Lang, Op. cit., p. 100.

⁴⁷ J. Hanway, Op. cit., p. 33. იხ. ასევე ი. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა თბ., 1972, გვ. 46.

⁴⁸ Du Cerceau, Op. cit., pp. 211, 221.

⁴⁹ J. Hanway, Op. cit., pp. 38—39.

შეიძლება ეკვი შევიტანოთ იმაში, რომ რუსეთის მეფე ^{კარსტენსონი} სიძლიერე და პატივმოყვარეობა მსოფლიოში ცნობილია, გადაწყვიტა გაათავისუფლოს სპარსეთის ბატონობისაგან ხალხი, რომელიც მისი თანამორწმუნეა. ელჩი უეჭველად წარმოადგენს საიდუმლო ემისარს, რომელიც თავისი რწმუნების სიგელის საფარქვეშ მოდის იმისათვის, რათა გააღვივოს უკმაყოფილების მბეჭუტავი ნაკვერცხალი სახელმწიფოს თვით შუაგულში. სხვანაირად—რატომ აირჩიეს სომეხი? ნუ თუ იმ მბრძანებლებმა ვერ შესძლეს თავიანთ უზარმაზარ სამფლობელოებში ეპოვნათ თავიანთი საკუთარი ქვეშევრდომი...“⁵⁰.

მალკოლმი, ეყრდნობა რა თ. კრუსინსკის⁵¹, აღნიშნავს, რომ მირ ვეისი აშინებდა შაჰს რუსეთის მხარდაჭერით სპარსეთის წინააღმდეგ ქართველებისა და სომეხების შესაძლებელი ერთიანი მოქმედებით.

უნიჰო შაჰ ჰუსეინმა, რომელიც სიცრუისაგან სიმართლეს ვერ არჩევდა, დაიჯერა მირ ვეისის მონაჭორი⁵². „განა დაგვაიწყყა ქართველების არაერთიგზის ცდა, გადაეგდოთ სპარსეთის იმპერიის უღელი ამავე გურგინ-ხანის მეთაურობით, რომელიც ახლა სპარსეთის იმპერიის სამი პროვინციის გუბერნატორია?“⁵³ — ამბობდა მირ ვეისი. იგი მიუთითებდა: გურგინ-ხანის ძმა რუსეთშია და იქ დახმარებას ეძებს. რუსეთის არმიას შეუძლია კავკასიის მთები გადმოლაზოს და ქართველებს დაეხმაროს, ბოლო მოუღოს სპარსეთის იმპერიას. გურგინ-ხანი გულით ხომ ქრისტიანია⁵⁴.

შაჰის კარზე ერთხანს გადაწყვიტეს ყანდაპარიდან გიორგის გამოწვევა, მაგრამ შეეშინდათ: არ დაგვემორჩილება და მოგოლებს შეუერთდებაო. ამიტომ სხვა ხერხს მიმართეს: შაჰმა გიორგის დაუძინებელი მტერი — მირ ვეისი თავის უფლებებში აღადგინა,

⁵⁰ J. Hanway, Op. cit., pp. 39.

⁵¹ J. Malcolm, Histoire de Perse, t. II, 412; Th. Krusinski, Tragica Vertentis belli Parsici Historia per repetitas clades ab anno 1711 ad anno 1728, Leopoli, 1740. ცნობილი პოლონელი მისიონერი თადეუშ კრუსინსკი თითქმის 20 წელი იყო სპარსეთში. „თადეუშ კრუსინსკი ისფაჰანში მეტად ცნობილი და მიღებული პიროვნება იყო. იგი შესანიშნავად ერკვეოდა იმ დროს სპარსეთში მომხდარი არეულობის საქმეებში“. — შერს დიუ სერსო. იხ. Du Cerceau. Histoire de la dernière révolution de Perse, Paris, 1728, t. I, pp. III v°.

⁵² J. Malcolm, Op. cit., t. II, p. 412.

⁵³ J. Hanway, Op. cit., p. 39.

⁵⁴ Ibid., p. 39.

საპატიო ხალათი უბოძა და ყანდაპარში გაგზავნა. ამრიგად, მირ ვეისი ყანდაპარში დაბრუნდა⁵⁵. ეს მისი პირველი გამარჯვება იყო!

შაჰის ასეთმა გადაწყვეტილებამ გიორგი აღაშფოთა. ამბობენ, რომ ამის შემდეგ გიორგიმ ყველაფერზე ხელი ჩაიქნიაო. თუმცა გიორგი შეეცადა ეჩვენებინა, რომ მირ ვეისისადმი შაჰის მიერ აღმოჩენილი ეს პატივი მას არაფრად მიაჩნდა. გიორგი თავის მკაცრ პოლიტიკას კვლავ აგრძელებდა.

მირ ვეისს ლამაზი ქალიშვილი ჰყავდა. გიორგიმ იგი მამამისს თავისი ჰარამხანისათვის მოსთხოვა⁵⁶. მირ ვეისი ამას არ მოელოდა და ეს ამბავი თავის ავღანელ მეგობრებს გააცნო. გიორგის ეს მოთხოვნა ყველამ შეურაცხყოფად მიიღო. ავღანები თავიანთ ქალიშვილებს უცხოელებს ცოლად არ ატანდნენ და ისიც ჰარემ-ხანისათვის. ეს კი მეტისმეტი იყო. გიორგის სხვა ქალიშვილი გაუგზავნეს და უთხრეს: ეს არის მირ ვეისის ასულიო.

გურგინ-ხანმა იცოდა, — წერს ჯ. ჰანვეი, — რომ მირ ვეისმა დივანის წინაშე თავი გაიმართლა და შაჰმა მას საპატიო ხალათი უბოძა. ამ გარემოებამ თავდაპირველად გიორგის რისხვა გამოიწვია, მაგრამ მისი სიფხიზლე კი მოადუნა: იგი თვლიდა, რომ მირ ვეისს აღარა აქვს საფუძველი სული ჩაუდგას ახალ მღელვარებას. ახლობლების რჩევამ იმდენად შეასუსტა გიორგის განრისხება მირ ვეისზე, რომ ამ უკანასკნელს ნება დართეს გიორგის წინაშე წამდგარიყო. დახელოვნებულმა ავღანელმა გამოიყენა მთელი თავისი უნარი. მან გიორგის მიმართ გამოავლინა იმდენი მორჩილება და პატივისცემა, რომ უკვე შეეძლო კმაყოფილი ყოფილიყო იმით, რომ თავისი ყველაზე საშიში მოწინააღმდეგე საბოლოოდ მოსპო⁵⁷.

მირ ვეისი არ დაცხრა. ცხადია, უჭირდა გარეგნულად შეგუებოდა ადამიანს, რომლის დალუპვასაც თვითონვე ამზადებდა, მაგრამ საჭირო იყო გიორგი კიდევ უფრო დაერწმუნებინა თავის ერთგულებაში. იგი ხშირად მიდიოდა გიორგისთან. ამბობდნენ, რომ მირ ვეისის ნახვა უფრო ხშირად შეიძლებოდა გიორგისთან, ვიდრე საკუთარ სახლში. მირ ვეისი უკვე არაფერს ეუბნებოდა

⁵⁵ J. Hanway, Op. cit., vol. III, Part I, p. 41; Du Cerceau, Op. cit., p. 226—227; J. Otter, Op. cit., p. 251. დიუ სერსოს მიხედვით, რომელიც თ. კრუსინსკის ეყრდნობა, მირ ვეისი ყანდაპარში 1709 წლის დასაწყისში დაბრუნდა. იხ. Du Cerceau, Op. cit., p. 227.

⁵⁶ J. Hanway, Op. cit., p. 43.

⁵⁷ Ibid., pp. 41, 44—45.

გურგინ-ხანს ავღანელი ხალხის მძიმე მდგომარეობაზე აჩვენებდა, თითქოს, დაავიწყდა წარსული ამბები. მისმა პირფერულმა სიტყვებმა და ცბიერმა ქცევამ ნაყოფი გამოიღო. გიორგი უკვე მირ ვეისს თავის ერთ-ერთ უახლოეს პიროვნებად თვლიდა.

მირ ვეისი კი ხელსაყრელ მომენტს ელოდებოდა. ეს მომენტიც მალე დადგა. საჭირო იყო გიორგის ლაშქრის ძირითადი ნაწილის თავიდან მოცილება⁵⁸. ამ დროს გიორგის ყანდაპარში ჰყავდა მარტო გარნიზონის ნაწილები და პირადი დაცვა, დანარჩენი მისი ლაშქარი, რომლის თანხლებითაც იგი ყანდაპარში ჩავიდა, უკანვე, სპარსეთში, დააბრუნა. გიორგის ჰყავდა ათასამდე რჩეული მებრძოლი, რომელიც „უკეთეს ჯარის ნაწილად ითვლებოდა აღმოსავლეთში. იგი იყო გადაულახავი ზღუდე მირ ვეისის გეგმის განხორციელების წინაშე“, — შენიშნავს ჯ. ჰანვეი⁵⁹.

მირ ვეისმა აქაც მონახა გამოსავალი. მან ტირინის⁶⁰ ტომის მეთაურებს უარი ათქმევინა ჩვეულებრივი გადასახადის გადახდაზე. როდესაც ამის შესახებ გიორგიმ გაიგო, გადაწყვიტა ისინი სასტიკად დაესაჯა და გაგზავნა თავისი ლაშქრის საუკეთესო ნაწილები⁶¹. სხვათა შორის, მირ ვეისმა თვალთმაქცურად თვითონაც ურჩია გიორგის ამბოხებულთა სამაგალითოდ დასჯა, რომ შემდგომში სხვა ტომების ბელადებისათვის ეს გაკვეთილი ყოფილიყო. ამან გიორგი კიდევ უფრო დაარწმუნა მირ ვეისის ერთგულებაში. უფრო მოდუნდა გიორგის სიფხიზლე. დ. ლენგი შენიშნავს: ალბათ, გიორგის დაზვერვა არ იყო სათანადო სიმაღლეზე, რადგან მას არავითარი ეჭვი არ ჰქონია ავღანელთა შეთქმულების შესახებ⁶².

მირ ვეისის ერთგულებაში დარწმუნებულმა გიორგიმ მიიღო მისი მიპატიება ნადიმზე, რომელიც ეწყობოდა ქალაქგარეთ „ყანდაპარიდან 3 თუ 4 ლიეზე“⁶³ მირ ვეისის სოფლის ახლო იმ

⁵⁸ Du Cerceau, Op. cit., p. 227; J. Otter, Op. cit., p. 252.

⁵⁹ J. Hanway, Op. cit., vol. II, p. 113.

⁶⁰ ტირინის ტომები ცხოვრობდნენ დღევანდელი პაკისტანის ტერიტორიაზე. ყანდაპარის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 150—160 კმ-ზე.

⁶¹ J. Hanway, Op. cit., p. 46.

⁶² D. M. Lang, Op. cit., p. 100.

⁶³ არსებობს ლექსად დაწერილი წიგნი პუშტუს ენაზე — „ფატა ხაზანა“ („შემონახული ხაზინა“), რომლის შემდგენელს თვითონ უნახავს გურგინ-ხანი. აქ მოთხრობილია ყანდაპარში გიორგის მმართველობასა და მის წინააღმდეგ მირ ვეისის მოქმედებაზე. იხ. მ უ ჰ ა მ ე დ პ ო ტ ა გ ი, ფატა ხაზანა (პუშტუს ენაზე). ანოტირებული ხელნაწერი გამოაქვეყნა პროფ. ა. პ. ჰაბიბიმ, ქაბული, 1944. ლიე—მანძილის საზომი, უდრის 4,83 კმ-ს.

დღისათვის სპეციალურად აგებულ კარავებში ავლანთა ორი ტომის ბელადების შერიგებასთან დაკავშირებით. ამ ტომთა ბელადები გიორგის პირველად ხვდებოდნენ.

ყანდაპარის ციხესიმაგრეში (ე. წ. „ნარინჯის სასახლე“) ავლანებს საერთოდ არ უშვებდნენ. სამუშაოების შესასრულებლად, გარნიზონის უფროსის ნებართვით, ციხესიმაგრეში შესვლის უფლება ჰქონდათ განსაზღვრული რაოდენობის პირებს, რომლებიც მზის ჩასვლის შემდეგ ვალდებული იყვნენ ციხესიმაგრის ფარგლები დაეტოვებინათ. მაგრამ მირ ვეისმა მუშების სახით შესძლო შეიარაღებული ავლანების ციხესიმაგრეში შეყვანა. ასე მზადდებოდა მირ ვეისის მუხანათური გეგმა გიორგის წინააღმდეგ.

გადამწყვეტი დღეც დადგა. ეს იყო 1709 წლის 21 აპრილი⁶⁴. ამ დღეს მირ ვეისის მიერ მოწყობილ ნადიმზე მონაწილეობის მიხედვით გიორგი ქალაქგარეთ ადრე გავიდა. „ქართველი სარდარი, რომელმაც მიპატიჟება მიიღო, დიდი ზეიმით და ბრწყინვალეობით გაემგზავრა მირ ვეისის ბანაკისაკენ, რომელიც რამდენიმე ლივზე იყო ქალაქიდან. მირ ვეისმა გიორგი მოჩვენებითი პატივით და დიდებით მიიღო. მას ყველაფერი მიართვეს, რისი მირთმევაც კი შეიძლებოდა. ავლანები ერთმანეთს ეცილებოდნენ პირველობას ქართველი სტუმრისადმი ყოველგვარი სამსახურის გაწევაში და ბოლოს, რათა გამოეჩინათ რაც შეიძლება მეტი სტუმართმოყვარეობა, ყოველმა ავლანმა ბელადმა თითო ქართველი თავის კარავში მიიწვია. დაიწყო საუცხოო ღვინო, რომლის ბოლოს სუფრა ღვინით სავსე დიდმა თასმა შემოიარა. გუბერნატორს და მის ამაღლას ზედმეტი მოუვიდათ და სწორედ მაშინ გაფუჭდა მათი საქმე. ყოველმა ავლანმა თავისი სტუმარი დაახრჩო. ზოგიერთი ჩაძინებული ქართველი ხმაურმა გამოაღვიძა. დაიწყო საყოველთაო ხოცვა“⁶⁵.

გ. ჰანვეი წერს, რომ სიცხემ და ღვინომ იმოქმედა ქართველებზე. გიორგი დაღლილი იყო და დაიძინა. ამ დროს მისი დაცვა ცალკე მიპატიჟეს და დაათრეს, ხოლო მირ ვეისი და შუბებით შეიარაღებული 50 კაცი თავს დაესხა მძინარე გიორგის; იგი მოკ-

⁶⁴ პროფ. ვ. მინორსკი გიორგის დაღუპვის თარიღად ასახელებს 1706 წელს: „1118/1706 წელს ყანდაპარულმა ავლან ღილაგებმა მოკლეს ადგილობრივი გუბერნატორი შაჰ ნავაზ-ხანი“ (გიორგი XI—ი. ტ.). იხ. V. Minorsky, *Tadhkirat al-Muluk. A Manual of Safavid Administration*. London, 1943, p. 9. გიორგის დაღუპვის ეს თარიღი სწორი არ არის.

⁶⁵ D. M. Lang, *Op. cit.*, p. 100.

ლეს. ეს იყო ნიშანი იმისა, რათა ყველა სპარსელი და ქართველი ვინც კი გიორგის ახლდა, ამოეხოცათ⁶⁶.

ჯ. მალკოლმის აზრით, მირ ვეისმა გიორგი მიიპატიჟა, როგორც სასიძო, ნადიმის დროს თავის ამალას მოაკვლევინა და მასთან ერთად ყველა მისი თანმხლები პირი ამოხოცა⁶⁷. დ. ლენგი შენიშნავს, რომ მირ ვეისმა „ისარგებლა ქართველთა რაზმის არყოფნით, რომელსაც გიორგის ძმისწული ალექსანდრე მეთაურობდა“⁶⁸.

ასე მუხანათურად მოკლეს ყანდაპარში 1709 წლის 21 აპრილს⁶⁹ ქართლის მეფე გიორგი XI. წყაროები მიუთითებენ, რომ გიორგი მირ ვეისის ამალასთან ხელჩართულ ბრძოლაში გმირულად დაიღუპა⁷⁰.

გამარჯვებულმა ავღანებმა დახოცილი ქართველების ტანისამოსი ჩაიცივეს. თვითონ მირ ვეისმა კი გიორგის ტანისამოსი ჩაიცვა⁷¹ და სილამოს, იმავე წყობით, როგორც გიორგის ამალა, ქალაქში დაბრუნდნენ. რადგან შეღამებული იყო, გარნიზონის დაცვამ ვერაფერი შენიშნა. ციხესიმაგრეში შესვლის შემდეგ კი ავღანელებმა მეციხოვნეთა ნაწილი ამოხოცეს, ნაწილი დაატყვევეს.

ზოგიერთი ავტორი გიორგის დაღუპვას მის წინდაუხედაობას მიაწერს. მაგალითად, შარლ დე პესონელი წერს: „გიორგი ხანი დაბადებით ჭკვიანი, თავმოყვარე და მამაცი ადამიანი იყო, მაგრამ მას არ გააჩნდა ამ მამაცობისათვის შესაფერისი გამჭრიახო-

⁶⁶ J. Hanway, Op. cit., p. 113.

⁶⁷ J. Malcolm, Op. cit., pp. 412—426.

⁶⁸ D. M. Lang, Op. cit., p. 100.

⁶⁹ „ქორონიკონს ტუზ, აპრილს კა (1709 წლის 21 აპრილს.—ი. ტ.); უღალატა მეფეს გიორგის ყანდაპარს სულთანმა მირვეისმა“ (ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 324).

⁷⁰ „მეფემან, ედვა ქარქაში სარჩისა გვერდსა მისსა, გაიკრა ხელი, თავმან, სანამდის ისარი ჰქონდა, არც ერთი არ დააცდინა, რა ისარი დაელია, გაიკრა ხმალს ხელი; როგორც დევი, ისე იბრძოდა, ჰკრეს თოფი ამა მორქმა-დიდების პატრონსა და მოკლეს, ვინცა-ვინ ქართველნი დარჩომილ იყო, ამოწყვიტეს“ (ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 324—325).

⁷¹ მირ ვეისის პორტრეტები არსებობს. იგი ახოვანი, წარმოსადეგი პიროვნება ყოფილა. რაკი გიორგის ტანისამოსი მოერგო, შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ მეფე გიორგიც მაღალი, ახოვანი, წარმოსადეგი პიროვნება ყოფილა. მირ ვეისის სურათები იხ. წიგნში: „ა ბ დ უ-რ ა უ ფ ბ ე ნ ე ა, მირვანის ნეკა, 1325, კაბოლ, უმუმი მატბაა“. წიგნი დაწერილია პაშტუს ენაზე და გამოქვეყნებულია 1946 წ.

ბა“. შ. დე პესონელის აზრით, გიორგიმ დაამტკიცა, რამდენად სახიფათოა სიმამაცე გამჭირახობის გარეშე. ზოგჯერ ხერხეულნი ღონესა, როგორც ეს მირ ვეისმა გააკეთაო.

ცხადია, ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრიდან, რომ დღეს ვაკრიტიკოთ გიორგის მოქმედება, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: გიორგიმ და მისმა თანმხლებმა პირებმა ვერ გამოიჩინეს სათანადო სიფხიზლე ვერც ყანდაპარში და ვერც ნადიმის დროს. ამ ნადიმზე მათ ქცევას საბედისწერო შედეგი მოჰყვა.

ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით გვინდა შევჩერდეთ ორ საკითხზე: პირველი — იმ პერიოდში ყანდაპარის ადგილმდებარეობაზე, და მეორე — გიორგის მკვლელობის ადგილზე.

დღეს ყანდაპარი ქაბულის შემდეგ მეორე ქალაქია ავღანეთში. იგი მდებარეობს ქაბულის სამხრეთ-დასავლეთით 515 კმ-ზე, ხოლო პერათის სამხრეთით 507 კმ-ზე. გზა ქაბულიდან ყანდაპარამდე კარგია, ბეტონირებულია (ალბათ, ასფალტი აქაურ სიციხეს ვერც გაუძლებდა) და გადის ღაზნი-მოქურ-ყალათზე.

ყანდაპარი ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია ავღანეთში. მისგან 20 კმ-ზე — გუნდი გაკის ველზე, არქეოლოგებმა ნაქალაქარი აღმოაჩინეს. ეს ქალაქი სავაჭრო გზებით ინდოეთსა და მესოპოტამიასთან (შუმერებთან) ყოფილა დაკავშირებული. სახელწოდება ყანდაპარი უფრო გვიანდელია. ზოგიერთი ავტორის აზრით, მისი სახელწოდება ისკანდერუნიდან უნდა მოდიოდეს. არის სხვა მოსაზრებაც⁷².

ყანდაპარის შესახებ ცნობები XI—XII საუკუნეებიდან მოგვეპოვება. XIII ს. 80-იანი წლებიდან იგი გურიდების სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა, ხოლო 1648 წლიდან — სპარსეთის იმპერიაში. 1709 წლიდან ყანდაპარი ხდება ავღანთა (ლილზაების) დამოუკიდებელი სამთავროს დედაქალაქი.

საქმე ისაა, რომ დღევანდელი ყანდაპარი არ არის ის ქალაქი, რომელიც გიორგის დროს არსებობდა. გიორგის დროის ყანდაპარი მდებარეობდა მდ. არღანდაბის (რომელიც კაიტულის კლდოვანი ზოლის აღმოსავლეთით მიედინება) აღმოსავლეთ ნაპირებზე. მაშინ ქალაქში ნავეებით შედიოდნენ. ძველი ყანდაპარიდან დარჩა

⁷² ყანდაპარისა და ავღანეთის სახელწოდებების შესახებ. იხ. Bernard P a u l, Un problème de Toponymie antique dans l'Asie Centrale: Les nomes anciens de Qandahar, «Studia Iranica», t. 3, 1974, fasc. 2, pp. 171—182; Du Cerceau, Histoire de la dernière révolution de Perse, t. I, p. 142; J. Hanway, Op. cit., vol. III, Part, I, p. 25.

მხოლოდ ციხესიმაგრის ნანგრევები. იგი 1738 წელს ნადირ შაჰმა დაანგრია და მის აღმოსავლეთით რამდენიმე კმ-ზე საფუძველი ჩაეყარა ახალ ქალაქს — ნადირშაჰს, რომელსაც შემდგომში კვლავ დაუბრუნდა თავისი ძველი სახელი.

ყანდაპარის ციხესიმაგრეს, სადაც გიორგის რეზიდენცია და გარნიზონი იყო განლაგებული, „ნარინჯის სასახლე“ ეწოდებოდა. ამ ციხესიმაგრის (რომელიც დღევანდელი ყანდაპარიდან 3 კმ-ზე მდებარეობს) სამი კედელი დანგრეულია, ხოლო მეოთხე (ჩრდილო-დასავლეთით) — ბუნებრივი კედელი (თაითულის მთის შიშველი, ციცაბო კლდე), ცხადია, დღესაც არსებობს. სამი მხრიდან აგებული იყო განიერი კედლები (კედელი იყო მიწის, ორმაგი, და შუაში წყალი), თაითულის მთაზე კი (ზღვის დონიდან 1250 მ) იდგა გუმბათი, რომელიც ციხესიმაგრის გარშემო ყველაფერს ხედავდა. ციხესიმაგრეს ორი კარიბჭე ჰქონდა: ჩრდილოეთის კარიბჭე („შაოსანი“) და სამხრეთის კარიბჭე, სადაც დახოცეს ციხის დაცვა. ახლა აქ ყველაფერი დანგრეულია. ციხესიმაგრის ყოფილი ტერიტორია სრულიად ცარიელია და გამოუყენებელი. მიწა გამხმარია და გამოფიტული.

ახლა მეორე საკითხი: სად მოკლეს გიორგი?

1969 წლის ივლის-აგვისტოში ავღანეთში სტუმრად ყოფნის დროს, გარდა ზემოხსენებული ადგილების დათვალიერებისა, ამ საკითხზე საუბარი მქონდა ავღანელ ისტორიკოსებთან, მათ შორის ავღანეთის ისტორიკოსთა საზოგადოების პრეზიდენტი, ცნობილი ავღანელ ისტორიკოს პროფ. აბდულ ჰაი ჰაბიბისთან. ამ უკანასკნელმა თქვა, რომ გიორგის მმართველობა ყანდაპარში აღწერილია სხვადასხვა ნაშრომებში. იმ დროს მოღვაწეობდნენ ავღანი პოეტები: ხომალ ხანი და ფიროზ ხანი. მირ ვეისის დედა—ნაზო პოეტი იყო. ა. ჰ. ჰაბიბის სიტყვებით, საინტერესო მასალები ინახება ბრიტანეთის მუზეუმსა და ოქსფორდის უნივერსიტეტში. ამ პერიოდს ეხება ხელნაწერი ნაშრომი „ნაადარნობა“, რომელიც ყარაჩის მუზეუმში ინახება. არსებობს კიდევ ორი წიგნი: „ტაკი“ (სპარსულად) და „მირ ვეისი“ (პუშტუს ენაზე)⁷³, სადაც აღწერილია როგორც მირ ვეისის ცხოვრების ისტორია, ისე გიორგისა და სხვა ქართველების ყოფნა ყანდაპარში.

პროფ. ა. ჰ. ჰაბაბი არ იზიარებს დასავლეთის ლიტერატურაში გავრცელებულ აზრს გიორგის კოკარანში მკვლელობის შესა-

⁷³ ეს უკანასკნელი წიგნი და ბევრი სხვა საინტერესო მასალა დოქტ. საქ. აჰმად ფარჰადის საშუალებით ქაბულიდან ჩამოვიტანეთ.

ხებ, ვინაიდან კოკარანი ძალიან ახლოა (დაახლოებით 3 კმ) ყანდაპარის ციხესიმაგრეიდან, სადაც გიორგი თავისი ლაშქრით იყო დასახლებული. თათულის მთიდან კოკარანი კარგად მოჩანს. ცხადია, მირ ვეისი ვერ გაბედავდა, გიორგის მკვლელობა ციხესიმაგრეიდან ასე ახლოს მოეწყო.

უფრო დამაჯერებლად გამოიყურება მეორე ვერსია (პროფ. ა. ჰ. ჰაბიბიძე ამ აზრისაა), რომლის მიხედვით გიორგი მოკლეს დეშეიხში (დაახლოებით 40 კმ ყანდაპარის სამხრეთ-აღმოსავლეთით). ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ისიც, რომ ყანდაპარის სამხრეთ-აღმოსავლეთით (ე. ი. დეშეიხის მიმართულებით), დაახლოებით 150—160 კმ, ფიშინის რაიონში (ამჟამად პაკისტანის ტერიტორიაზე) ცხოვრობდნენ ტირინის ტომები, რომელთა ინსპირირებული აჯანყებაც მირ ვეისმა მოაწყო. ყველაფერი წინდაწინ იყო ჩაფიქრებული: გიორგი თავის ლაშქარს აგზავნის ფიშინში ამბოხებული ტომების დასასჯელად, ხოლო მირ ვეისი გიორგის პატივობს ნადიმზე, რომელსაც ის აწყობს ყანდაპარ-ფიშინის გზაზე — დეშეიხში.

დეშეიხში, სადაც მირ ვეისის კარგები იყო გაშლილი და ნადიმი მოეწყო, ახლა ცარიელი მინდორია. კოკარანი კი დასახლებულია: ყანდაპარიდან ჰერათისაკენ მიმავალ გზაზე ყანდაპარის ციხესიმაგრის ნანგრევებს ჩაუვლი და კოკარანში მიხვალ, აქ, მდ. არღანდების ნაპირზე, ბაღში დგას მეჩეთი, რომლის დარბაზში მოთავსებულია მირ ვეისის სარკოფაგი. მნახველები აქ ფეხშიშველი შედიან (ალბათ, როგორც ქრისტიანი, ამ მოვალეობისაგან მე გამათავისუფლეს).

ყანდაპარელი ისტორიკოსებიც: მოჰამედ ანვერი და აზიზულაბ ვაზიფი, რომლებიც მახლდნენ, იმ აზრისა არიან, რომ გიორგი მოკლეს დეშეიხში და არა კოკარანში. ჩვენც ეს აზრი უფრო დამაჯერებლად მოგვეჩვენა.

გიორგის მკვლელობიდან სამი დღის შემდეგ ყანდაპართან გამოჩნდნენ ქართველ ცხენოსანთა რაზმები. მირ ვეისი მათ ელოდებოდა და შესახვედრად ემზადებოდა. როგორც კი ისინი ქალაქს მიუახლოვდნენ, მირ ვეისის ბრძანებით მათ ზარბაზნები დაუშინეს. ქართველები მიხვდნენ, რომ ქალაქი მოწინააღმდეგეთა ხელში იყო⁷⁴. მათ ჯერ უკან დაიხიეს, ხოლო შემდეგ ბრძოლით სპარ-

⁷⁴ სეხნია ჩხეიძის აზრით, ქართველებმა ყანდაპარში მისვლამდე გაიგეს, რაც გიორგის შემთხვევა (ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 325).

სეთის გზას დაადგინენ. მირ ვეისი 5-ათასიანი ლაშქრით შემოსდნენ მათ, რათა გზა გადაეჭრა და ალყაში მოექცია, მაგრამ მალე მიხვდა, რომ საქმე ჰქონდა გამოცდილ და მამაც მეომრებთან⁷⁵.

ქართველები ბრძოლით მიიწვედნენ სპარსეთისაკენ და ბოლოს ზებილის უღელტეხილზე გადავიდნენ. „რვა დღის განმავლობაში ქართველები საოცარი სიმამაცით, ბრძოლით უკან იხევდნენ“ და ბოლოს დატოვეს ყანდაპარის პროვინცია⁷⁶. ქართველებს მტერთან განუწყვეტელი შეტაკებების, პროდუქტებისა და ფურაჯის სიმცირის პირობებში უხდებოდათ უკან დახევა. ავღანები ანადგურებდნენ ნაევებსა და ბორნებს, რომლებითაც ქართველები მდინარეებზე უნდა გადასულიყვნენ. ერთ დღეს 5-ჯერ შეუტოეს მათ ავღანებმა, მაგრამ ქართველები ყველა ამ ბრძოლიდან გამარჯვებულნი გამოვიდნენ.

ქართველების მამაცობის დასადასტურებლად უცხოელ ავტორებს ხშირად მოაქვთ შემდეგი მაგალითი: როდესაც ქართველები ზებილის უღელტეხილიდან 3 ლიეზე მდებარე მდინარეზე გადადიოდნენ, ერთ ქართველს ცხენი მოუკლეს. მაშინ იგი მიბრუნდა მტრისაკენ და ერთ ავღანს, რომელიც მისკენ მოჭროდა, პირდაპირ შეეგება, ერთი ხელით მას თავისი ხმალი მიაწოდა, ვითომც ტყვედ ბარდებოდა, ხოლო მეორე ხელით თავში დამბახა ესროლა და მოკლა. ქართველი მოახტა მის ცხენს, გადალახა მდინარე და თანამებრძოლებს შეუერთდა.

ქართველები შევიდნენ სპარსეთის ტერიტორიაზე. მალე ისფაჰანშიც გაიგეს ყანდაპარში მომხდარი ამბები, რამაც სპარსეთის შაჰის კარი დიდად შეაშფოთა⁷⁷. თუმცა აქ ჯერ კიდევ მთელი სისრულით არ ესმოდათ, თუ რა მოხდა ყანდაპარში და რა საბედისწერო შედეგი შეიძლებოდა მას მოჰყოლოდა სპარსეთისათვის. ისფაჰანში გადაწყვიტეს ახალი არმიის შექმნა და ყანდაპარში გაგზავნა, მაგრამ ეშინოდათ, მირ ვეისი მოგოლების მხარეზე არ გადასულიყო, ამიტომ მასთან ჯერ მოლაპარაკება სცადეს, თუმცა აქედან არაფერი გამოვიდა.

1710 წელს ჰუსეინმა ჰერატის ხანის მეთარობით 15-ათასიანი ლაშქარი გაგზავნა ამბოხებული ყანდაპარის წინააღმდეგ. მირ ვეისი კარგად არჩევდა ქართველებსა და სპარსელებს. იგი 5-ათასია-

⁷⁵ J. Hanway, Op. cit., p. 49.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ D. M. Lang, Op. cit., p. 101.

ნი ლაშქრით შეხვდა მათ, დაამარცხა და უკან დაბრუნდა. 1711 წლის სექტემბერში თავრიზის გუბერნატორი მოჰამედ ხანი 5-ათასიანი არმიით გაემართა ყანდაპარისაკენ. ავღანებმა ეს ლაშქარიც დაამარცხეს და მოჰამედ-ხანი თავისი სამი ვაჟიშვილით ტყვედ ჩაიგდეს.

შაჰ ჰუსეინმა ახალი დიდი ლაშქარი შექმნა და მის სათავეში ქაიხოსრო ლევანის ძე დააყენა. ქაიხოსრო აქამდე ისფაჰანის გუბერნატორი იყო, ხოლო გიორგის დაღუპვის შემდეგ შაჰმა იგი ქართლის მეფედ დანიშნა და სპარსეთის ჯარების ამირ-სპასალარობა უბოძა⁷⁸. ქაიხოსრო ქართლის მეფედ ორი წელი ითვლებოდა, მაგრამ თავის სამშობლოში ჩასვლა არ ელირსა. ქართლს კვლავ ვახტანგი მართავდა. ავღანეთში ამ ლაშქრობის დროს ვახტანგმა ქაიხოსროს 1500 ქართველი ცხენოსანი გაუგზავნა.

შაჰის კარზე მოკალათებული ანტიქართული ჯგუფი ხელს უშლიდა ქაიხოსროს ექსპედიციის მომზადებას. „სპარსელებმა დიდხანს შეაჩერეს ქაიხოსრო და ბოლოს ყანდაპარს ისე გაისტუმრეს, რომ ჯარს სრული ჯამაგირიც არ მისცეს. ქაიხოსროს მრჩეველად დაუნიშნეს ვინმე იმამ ყული-ბეგი, რომელმაც მას უღალატა⁷⁹.

1710 წლის ნოემბერში ქაიხოსრო თავისი ლაშქრით ხორასნის პროვინციისაკენ გაემართა, გაიარა მეშხედი, შეიჭრა ავღანეთის ტერიტორიაზე, გაიარა ქ. ჰერათი, გაემართა ყანდაპარისკენ და ქ. ფარაპის რაიონში—377 კმ-ზე ყანდაპარის დასავლეთით დაბანაკდა. ქაიხოსრომ პირველ ხანებში მოლაპარაკებაც კი სცადა მირ ვეისთან, მაგრამ უშედეგოდ.

ქაიხოსროს ლაშქრის მოახლოებისთანავე მირ ვეისმა დახოცა 30 ქართველი, რომლებიც ტყვედ ჰყავდა. გაათავისუფლა ალექსანდრე ბატონიშვილი და ნება დართო, თან წაეყვანა პაპუნა და ნოდარ ციციშვილები. მირ ვეისმა მათ გაატანა დახოცილი გიორგისა და მისი თანმხლები პირების გვამები.

ქაიხოსროს დიდძალი არმია ჰყავდა, მაგრამ „სამხედრო მეტაურს სიმამაცე სიფხიზლის გარეშე ღირსებას ვერ შეუქმნის“—

⁷⁸ „...ებოძა ყენს ბატონის-შვილის ქაიხოსროსთვინ ქართლი, ერანისა სპასალარობა, თავრიზი და ბარდა“ (ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 325).

⁷⁹ მ. ბ რ თ ს ე, საქართველოს ისტორია, ნაწ. II, გვ. 54.

შენიშნავს ჯ. ჰანვეი⁸⁰. „ქართველთა მეორე ექსპედიციის აღწერა“⁸¹ დ. ლენგი, — თავიდანვე განწირული იყო. სპარსეთის შაჰის კარზე არსებულმა ანტიქართულმა კოალიციამ, ახალი დიდვაზირის ფაქ ალი-ხან დალესტნელის მეთაურობით, აჯანყებულ მირ ვეისთან კავშირი დაამყარა. ქაიხოსროსთან მყოფი ერთ-ერთი სპარსელი მსახური დაკავშირებული იყო ავღანელებთან, ხოლო ქაიხოსროს ლაშქრობისათვის განკუთვნილი თანხების ნაწილი ისფაჰანში უკანონოდ მიითვისეს“⁸¹.

მიუხედავად ამისა, თავიდან საქმე კარგად მიდიოდა. ქაიხოსროს ლაშქარი მიუახლოვდა ზებილის უღელტეხილს, რომლის გადასვლის შემდეგ გზა ხსნილი იყო გირიშკისაკენ. ქაიხოსრომ ქართლიდან დამატებითი ძალები მიიღო, გირიშკის ციხესიმაგრე აიღო და ოთხი თვე ფლობდა მას. აქედან კი ყანდაპარამდე არის 122 კმ. აქ ბრძოლაში დაიღუპნენ მირ ვეისის ერთ-ერთი ძმა და ძმისწულნი.

ყანდაპარის მისადგომებთან მირ ვეისმა უკან დაიხია, შემდეგ მტერთან შებრძოლება სცადა, მაგრამ ქაიხოსრომ იგი უკუაქცია. ყანდაპარის გარნიზონმა ქაიხოსროს ქალაქის ჩაბარება შესთავაზა, მაგრამ ქართველმა სარდალმა გარნიზონის წინადადება არ მიიღო — იგი მხოლოდ უსიტყვო კაპიტულაციას მოითხოვდა. ეს ქაიხოსროს შეცდომა იყო. „წარმატებაში დარწმუნებული ქართველი გენერალი, — წერს დ. ლენგი, — უსიტყვო კაპიტულაციას მოითხოვდა, ამან ალყაშემორტყმულთა მხრიდან წინააღმდეგობის გაწევის გრძნობა გაზარდა“⁸².

გარდა ამისა, მირ ვეისმა დახმარება სთხოვა ბელუჯის ტომებს, ხოლო ავღანელებს უბრძანა ყოველგვარი პროდუქტი და ფურაჟი მოესპოთ იმ მიდამოებში, სადაც ქაიხოსროს არმია იყო განლაგებული. ახლა ყანდაპარის ციხესიმაგრის აღება გაჭიანურდა, რის გამოც ქაიხოსროს არმიაში დეზერტირობამ იმატა. სპარსელთა რიცხვი უკვე 10 ათასამდე დავიდა. მირ ვეისმა კონტაქტი დაამყარა სპარსელთა წინამძღოლ მაჰმად-ხანთან, რომელიც ქაიხოსროს ლაღატობდა. პროდუქტები მეტისმეტად შემციირდა. ქაი-

⁸⁰ J. Hanway, Op. cit., p. 54. ქაიხოსროს ერთი კარგელიტი (მორჩილი ძმა ბასილი) და ორი კაპუჩინი ახლდნენ, მათ შორის ჯუზეპე ფრესკურატი ვერონეზე. შემდგომში ვახტანგ VI-მ ევროპაში სულხან-საბასთან წერილი რომ გაატანა. იხ. ი. ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 52.

⁸¹ D. M. Lang, Op. cit., p. 101; J. Otter, Op. cit., p. 254.

⁸² D. M. Lang, Op. cit., p. 101.

ხოსრომ უკან დახევა გადაწყვიტა, მაგრამ უკვე გვიანი იყო. მირ ვეისი თავისი ახალი ნაწილებით დაეწია მას და ბრძოლა გატანა. თა. სპარსელები დაფრთხნენ; ქაიხოსრო შეეცადა მათს შეჩერებას, მაგრამ ამაოდ.

„ამასობაში, — წერს იოსებ ქართველი, — მირ ვეისი ყოველ-დღიურად თავის ლაშქარს აძლიერებდა და ირგველივ მდებარე სოფლებს აოხრებდა, რათა არ მიეცა მოწინააღმდეგისათვის არა-ეითარი საკვები და აეძულებინა იგი, პროდუქტებისა და ფურაყის უქონლობის გამო ალყა მოეხსნა. ეს მას დროულად გამოუვიდა, რამდენადაც პროდუქტების ნაკლებობით და დიდი ხნის ალყით თავმობეზრებულმა სპარსელებმა დაიწყეს გაქცევა იმდენად დიდი რაოდენობით, რომ ბოლოს ჯარის რიცხვი ალყის დაწყებასთან შე-დარებით 1/3-ზე ნაკლებამდე დავიდა.

სარდალმა მიიღო თავისიანების რჩევა — უკან დაეხია, მაგრამ მან ვერ შესძლო ეს დროულად გაეკეთებინა, ხოლო მირ ვეისმა მოიყვანა 16 ათასი რეკრუტი და სპარსელებს ბრძოლა ადგილზე გაუმართა. სპარსელებმა მაშინვე მოკურცხლეს, არ მიაქციეს რა ყურადღება დაბეჯითებით ბრძანებებს თავიანთი სარდლისა, რომელიც მათ შეჩერებას უშედეგოდ ცდილობდა“⁸³.

ქაიხოსრომ სამარცხვინო გაქცევას სახელოვანი სიკვდილი ამ-ჯობინა. როდესაც იესე ცალქალამიძემ ქაიხოსროს მოახსენა: „ხელმწიფო, გაგეცალა ჯარი და აღარცა ჩანს ძმა თქვენი, ნუ მოიკლავ თავსა“, უბრძანა მეფემ: „ჩემისა სიცოცხლისათვის არა მოვაყივნო თავი, არც გვარი ჩემი“. გაქუსლა ცხენი, შეერია შიგა, ვითარცა ქორი კაკაბსა გუნდისასა, ჩამოავლო შუბითა ორი კაცი, დახუდა ნათხარი რუ, წაეჭვა ცხენი. რა ჰსცნეს ცხენის წაქცევა, წამოეხვივნენ, დაჩეხეს ხმლითა, ცალქალამიძე იესე წინ მოუკ-ლეს...“⁸⁴.

ჯ. ჰანვეი წერს: ქაიხოსრო „სათავეში ჩაუდგა ორას ქარ-თველს, რომლებიც მის გარშემო იმყოფებოდნენ, შეიჭრა მოწი-ნააღმდეგის მთავარ ძალებში, გამოიჩინა სასწაულებრივი ღირსება და მამაცობა, ვიდრე ძალა შესწევდა. ბოლოს ვილაცამ მას რკინის კომბალით თავი გაუტეხა. ყველა, ვინც ამ ბრძოლაში მონაწილეობდა, ნაკუწ-ნაკუწად აქციეს...“⁸⁵.

⁸³ Archives du Ministère des Affaires Etrangères de la France. Correspondance Politique, Paris, «Perse», t. VI, ff. 268v^o—269.

⁸⁴ იხ. ს. ჩხეიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 326.

⁸⁵ J. Hanway, Op. cit., vol. III, pp. 54—56.

ახლა მირ ვეისის ძალები გაცილებით მეტი იყო და მისი ნასწორო ბრძოლაში 1711 წლის 26 ოქტომბერს „გასარტყარი სიმამაცით დაიღუპა ქაიხოსრო“⁸⁶. ქართლის მეფე ქაიხოსრო „უჩვეულო სიმამაცისა და გმირობის მაგალითი იყო, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს იგი მხეცურად მოკლეს“—შენიშნავს დ. ლენგი⁸⁷. „გმირულად დაასრულა თავისი სახელოვანი სიცოცხლე ქაიხოსრომ, რომელიც თუ რაიმეთი დაიძრახებოდა, მხოლოდ იმით, რომ მან შეიცვალა სარწმუნოება,“—წერს შარლ დე პესონელი, რომელიც იქვე მიუთითებს: „თუმცა მან გარეგნულად სარწმუნოება შეიცვალა, მაგრამ გულში ქრისტიანობა შეინარჩუნა, ამაზე შეიძლება ითქვას, რომ შეასრულა (მაჰმადიანობის მიღების) მხოლოდ ცერემონიალი“⁸⁸. ასეთი იყო დასასრული ამ უფლისწულისა, რომელიც თავისი სიმამაცით, სამხედრო გამოცდილებითა და სხვა სათნოებით უკეთესი ბედის ღირსი იყო⁸⁹. ამ ბრძოლებში დაიღუპა ალექსანდრე ბატონიშვილიც.

ყანდაპარის ბრძოლების შედეგებს საქართველოსათვის მეტად უარყოფითი მნიშვნელობა ჰქონდა. „ყანდაპართან კატასტროფა, — წერს დ. ლენგი, — ნიშნავდა არა მარტო სეფიანების შერყეული რეჟიმის დაღუპვას, არამედ მან საქართველოს დაუკარგა თავისი რჩეული სარდლები და სამხედრო მეთაურები სწორედ მაშინ, როდესაც საქართველოს ისინი ესოდენ სჭირდებოდნენ“⁹⁰.

ქაიხოსრო გიორგის მსგავსად გამაჰმადიანდა, მაგრამ „გულში იგი ქრისტიანად რჩებოდა“⁹¹, კათოლიკე მისიონერებს ყოველთვის ეხმარებოდა. ყანდაპარის ლაშქრობის დროს, როგორც უკვე

⁸⁶ Du Cerceau, Op. cit., pp. 238—9. არსებობს დიუ სერსოს უფრო გვიანდელი გამოცემაც, სადაც აღწერილია იგივე ამბები, მაგრამ უფრო განსხვავებული და დამატებითი მასალების მიხედვით (იხ. Du Cerceau, Histoire des révolutions de Perse depuis le commencement de ce siècle jusqu'à la fin des Règne de l'usurpateur Aszraff, t. II, Paris, 1742).

⁸⁷ D. M. Lang, Op. cit., p. 102.

⁸⁸ Ch. de Peyssonel, Op. cit., p. 55.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ D. M. Lang, Op. cit., p. 102.

⁹¹ J. Hanway, Op. cit., p. 56. მ. თამარაშვილის აზრით, გიორგი ყანდაპარშიც კი კათოლიკური სარწმუნოებისადმი ერთგული რჩებოდა და მას ყოველთვის თან ახლდა ორი მამა კაპუჩინი. იხ. M. Tamarati, L'Eglise Géorgienne des origines jusqu'à nos jours, Rome, 1910, p. 587. ეს აზრი დაზუსტებას მოითხოვს: აქ, ალბათ, გიორგისა და ქაიხოსროს სახელებია ერთმანეთში არეული.

ითქვა, მას კათოლიკე მისიონერები მუდამ ახლდნენ. ჯ. ჰანვეი
 წერს: ქაიხოსრო „ყოველთვის ფიქრობდა, რომ თავისი წინაპრების
 ბის სარწმუნოებას დაუბრუნდებოდა, მაგრამ გარეგნულად ცდი-
 ლობდა, თავი მაჰმადიანად მოეჩვენებინა“. ამბობენ, თითქოს მის
 საბრძოლო დროშაზე ჭვარი იყო გამოსახული. ჯერ კიდევ 1708
 წელს ქაიხოსროს რომის პაპისათვის წერილი მიუწერია, ხოლო
 1711 წლის 24 იანვარს კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდეს“ მის-
 თვის პასუხი გამოუგზავნია⁹².

ინგლისელი ისტორიკოსი ვ. ალენი წერს: „გიორგი XI-ის,
 მისი შვილებისა და ძმების სამხედრო სიმამაცემ უკანასკნელ ათე-
 ულ წლებში შეინარჩუნა სეფიანთა დინასტია სპარსეთში და მისი
 ბატონობა ავღანეთში“⁹³.

ავღანეთში ყოფნის დროს ვეძებდი ქართველების ნაკვალევს,
 განსაკუთრებით ყანდაპარის მიდამოებში. მართალია, ყანდაპარში
 ქართველების ყოფნის შესახებ წყაროებში მასალები ნაკლებადაა
 დაცული, მაგრამ სხვადასხვა პიროვნებებთან, კერძოდ ავღანელ
 ისტორიკოსებთან, საუბარმა ზოგიერთი საინტერესო მასალა
 მომცა და რამდენიმე საინტერესო წიგნი მაპოვნინა.

ქაბულ-ყანდაპარის გზაზე ქალაქების—ლაზნისა და მუქჯურის
 დათვალიერების შემდეგ ზაბულის პროვინციის ადმინისტრაციულ
 ცენტრში ქ. ყალათში მივედი. აქ პროვინციის გუბერნატორმა
 ჰაჯი ქალაყ დად თაქაიმ საუბრის დროს ას წელს გადაცილებულ
 მოხუც, ამ მხარის „დიდ ისტორიკოსს“ — მირ ჰაიდარს შეგვახ-
 ვედრა. ამ უკანასკნელმა თქვა, რომ როდესაც მირ ვეისი გიორგის
 მკვლელობას ამზადებდა, იგი დაკავშირებული იყო ისფაჰანში შა-
 პის კარზე არსებულ ანტიქართულ ჯგუფთან, ავღანელ ტომთა ბე-
 ლადებთან და ბელუჯის ტომების მეთაურებთან. გიორგის პირადი
 მსახური სპარსელი მურადი გიორგის ლალატობდაო. იგი მირ
 ვეისს უმტკიცებდა, — გიორგი ქრისტიანია და ბევრჯერ უნახავს
 გიორგი ფარულად რომ ლოცულობდა.

ყანდაპართან ბრძოლების დროს გადარჩენილი ზოგიერთი ქარ-
 თველი სამუდამოდ დარჩა ამ რაიონში. შემდგომში ყანდაპარში
 ხშირად მოიხსენიებდნენ „გურჯებს“. ყანდაპარისა და ზაბულის
 პროვინციებში ზოგიერთი ადგილის სახელწოდება ქართველთა აქ

⁹² ვ. თ ა მ ა რ ა შ ვ ი ლ ი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის,
 თბ., 1902, გვ. 308—309

⁹³ W. E. D. Allen, A History of the Georgian People, London, 1932,
 p. 176.

ყოფნაზე მიუთითებსო: გურჯიზოი — ადგილობრივ ენაზე ნავს „ქართველიდან წარმოშობილს“, „ქართველის შვილს“. ყანდაპართან ახლოს არის სოფელი „გურჯიზოი“, ზაბულის პროვინციაში — ორი „გურჯიზოი“. ამ სოფლებში ცხოვრობენ ტომები: ქარზი, ქარზინი, ქალიდაი, აჩეჭზაი.

ყანდაპარელი ისტორიკოსის მოჰამედ ანვარის ცნობით, ყანდაპარის პროვინციაში არის ორი ტომი — გურჯიზოი და ბორგეზოი. ორივე დურანის (აბდალაების) ტომებს მიეკუთვნება. ამბობენ, რომ პირველთა თაფიანთი სახელი ქართველიდან („გურჯიდან“) აიღესო. შესაძლებლად თვლიან იმასაც, რომ ამ სოფლებმა და ტომებმა შემდგომში დაირქვეს ეს სახელები ისე, რომ ქართველებთან არავითარი კავშირი არ ჰქონიათ. საქმე ისაა, რომ „გურჯი“ (ქართველი) ყოველთვის ძლიერისა და კარგის აღმნიშვნელი იყო აქ. თუ ვინმე ბრძოლაში გაიმარჯვებდა ან თავს გამოიჩინდა, მაშინვე სახელად „გურჯის“ დაირქმევდაო. დღეს ძნელია იმის დადგენა, ნამდვილი „გურჯი“ (ქართველი) თუ სიმბოლური „გურჯი“ (მამაცი) უღვეს საფუძვლად ზემოაღნიშნულ ტოპონიმებს.

აქ ხშირად გაიგონებთ გამოთქმას: „ის მაგარია, როგორც გურჯი“, „ის ლამაზია, როგორც გურჯი“ და სხვ. ყანდაპარის ბაზარში ხშირად ისმის „გურჯი“, როგორც „კარგის“ აღმნიშვნელი. გთავაზობენ ხილეულს (ნესეს, მსხალს, ვაშლს) და ყვირიან: „გურჯი“, „გურჯი“. ერთხელ ბაზარში გამყიდველის ხმა მომესმა: „გურჯი ალუჩა“. ეს იყო წითელი ტყემალი. როგორც ამბობენ, ეს ხილი ქართველებს ჩაუტანიათ ყანდაპარში, ხოლო ადგილობრივ მცხოვრებლებს მისთვის „გურჯი ალუჩა“ დაურქმევიათ.

ყანდაპარის ჩრდილოეთით მდებარე ქ. დანდიდან 6 კმ-ზე არის სოფ. გორგანი. აქ ცხოვრობს ტომი ბორგეზოი. აქაურმა მცხოვრებლებმა იციან მხოლოდ გურგინ-ხანი, როგორც დამპყრობელი, მაგრამ არ იციან, ვინ იყო ის. სიტყვა „გურჯი“ იციან მხოლოდ „კარგის“ მნიშვნელობით. ამ მხარეში არის დასახლებული ადგილი ფოთი, რომელიც სამხედრო პირთა თავშესაფარი ადგილი ყოფილა. მოჰამედ ანვარის აზრით, ერთ-ერთი ტომის სახელწოდება „ხუდიზოი“ (პუშტუს ენაზე „ხუდიზოი“ — „თვითონ“, „ობოლი“) შესაძლებელია ქართული წარმოშობისა იყოს.

დღევანდლამდე ყანდაპარში შემონახულია გამოთქმები: „გურჯიზოი“, „ხუდიზოი“, „სურ გურჯი ალუჩა“, „სურ გურჯი მან“ (კარგი კაცი), „საგა გურჯი“ (კარგი ძალი—ძალის ჯიშია) და სხვ.

ყანდაპარიდან ჰერათში მიმავალი გირიშკში შეეჩერდნენ. ქაქულაქაძე ამავე სახელწოდების მდინარის ნაპირებზეა განლაგებული. იმასაც ამბობენ, რომ ქაიხოსრო ამ მდინარეზე გადასვლის დროს დაიღუპაო. გზა ჰერათისკენ გავაგრძელებთ და ფარაპის პროვინციის ქ. ფარარუდში შეეჩერდით. პროვინციის გუბერნატორი მოჰამედ ჰოსაინ შირანდელი განათლებული და მდიდარი ბიბლიოთეკის პატრონი აღმოჩნდა. მან კარგად იცოდა გიორგისა და ქაიხოსროს დაღუპვის ისტორია. ზოგი რამ გაუგია გიორგი სააკაძის შესახებაც. უნახავს მისი პორტრეტი: იგი შესახედავად ახოვანი იყო და მაღალი ქუდი ეხურაო.

ჰერათში ძველი ციხესიმაგრის ყალბი-იქთიირუდინის ნანგრევები დავათვალიერეთ და მეორე დღეს ისევ ყანდაპარის გავლით ქაბულისაკენ გავემგზავრეთ.

ქაიხოსროს დაღუპვის შემდეგ ყანდაპარში სპარსეთის არცერთ სამხედრო ექსპედიციას რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგი არ მოჰყოლია: ყორჩი-ბაშ მუჰამედ მაჰან-ხანი აღმოსავლეთში ექსპედიციის დროს მეშხედში მოკვდა; მისი მემკვიდრე ჯაფარ ყული-ხანი პატიმი ავღანებმა ჰერათში მოკლეს, მათ ასევე დაამარცხეს მეშხედის ბეგლარბეგი მანსურ-ხან შაჰსევანი. ახალი მთავარსარდალი ფატ ალი-ხანი თურქმანი მოკლე წარმატების შემდეგ დაიღუპა აბდალაების ტომთან ბრძოლაში, რომლებმაც მეშხედს ალყა შემოარტყეს. ახლა ხორასანში გაგზავნეს სეფი ყული-ხანი თურქესტანოლი, რომელმაც 1719 წელს უზბეკების შემოტევა შეაჩერა, მაგრამ აბდალაებთან ბრძოლაში დამარცხდა და დაიღუპა.

სპარსეთი დაღუპვის გზაზე იდგა. „სასახლის გაუმძღარი და გახრწნილი მსახურები“ ყველაფერს აკეთებდნენ შაჰის უკითხავად⁹⁴.

ყაზვინსა და თეირანში შაჰ ჰუსეინის ხანგრძლივ ყოფნას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. მან გადააყენა თავისი ეთემად აღდოულე ფატ ალი-ხანი დაღესტნელი, თვალები დასთხარა და მის ქონებას დაეპატრონა.

კიდევ ერთი უშედეგო ექსპედიცია მოეწყო ყანდაპარისაკენ უნიკო ისმაილ-ხანი ხანაზადის მეთაურობით. იგი ისე დამარცხდა, რომ მეშხედსაც კი ვერ გაცილდა. 1721 წლის 28 იანვარს შაჰ ჰუსეინი ისფაჰანში დაბრუნდა. მალე ცნობა მოვიდა, რომ ქირმანი მირ ვეისის შვილს—მირ მაჰმუდს ჩაბარდა. 1722 წლის 6 მარტს სპარსეთის ლაშქარმა ისფაჰანიდან რამდენიმე კმ-ზე მირ მაჰმუდის ლაშქართან ბრძოლაში სასტიკი დამარცხება განიცადა.

⁹⁴ V. Minorsky, Op. cit., p. 10.

II

იოსებ ქართველის მოღვაწეობის ისტორიიდან

წინამდებარე ნაშრომის ამ ნაწილში ჩვენ ვიხილავთ იოსებ ქართველის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მხოლოდ ერთ პერიოდს—1717 წლის მარტიდან (როდესაც სპარსეთში საფრანგეთის კონსულად მიმავალმა ანუ დე გარდანმა იგი კონსტანტინოპოლში თარჯიმნად აიყვანა) 1726 წლის ოქტომბრამდე (როდესაც ისუპანიდან კვლავ თურქეთში დაბრუნებული იოსებ ქართველის ურთიერთობა შეწყდა კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოსთან)¹.

გარდა ამისა, გადავწყვიტეთ, აქ თავი მოვუყაროთ იოსებ ქართველის ნაშრომებს, რომლებიც დაწერილია სხვადასხვა ენაზე და რომლებსაც ჩვენ მივაკვლიეთ სხვადასხვა არქივებსა და წიგნთსაცავებში (საფრანგეთი, ინგლისი, თურქეთი) და დაეურთოთ ისინი ჩვენს ნაშრომს თარგმანებითა და კომენტარებით.

ჩვენი აზრით, ეს საშუალებას მისცემს მკითხველს, რეალური წარმოდგენა იქონიოს იოსებ ქართველის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ერთ პერიოდზე, მის ნაშრომებსა და თვით მის პიროვნებაზე.

იოსებ ქართველი დიდი ხანია ცნობილია ევროპულ ისტორიოგრაფიაში. ქართველ მკითხველს მისი ვინაობა და მოღვაწეობა პირველად პროფესორმა ვ. გაბაშვილმა გააცნო².

¹ სათანადო მასალების უქონლობის გამო ჩვენ აქ ვერ ვეხებით იოსებ ქართველის საქმიანობას 1717 წლამდე. იოსებ ქართველის ვინაობის შესახებ იხ. ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველის ვინაობისა და მოღვაწეობისათვის. თსუ შრ., ტ. 116, 1965; თ. ნატროშვილი, მასალები იოსებ ქართველის ბიოგრაფიისათვის, „მაცნე“, ისტ. სერია, 1965, № 5.

² იხ. ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველი—XVIII საუკუნის დიპლომატი და ისტორიკოსი, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 32, 1955.

საერთოდ იოსებ ქართველს ბევრი ავტორი მოიხსენიებდა, რომლებსა თუ ნაშრომებში: საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში მარკიზი დ'ანდრეზელი³, პოლონელი თადეუშ კრუსინსკი⁴, ფრანგი ლ.-ა. დე ლა მამი დე კლერაკი⁵, ინგლისელი ჯ. ჰანვეი⁶, სომეხი სარგის გილანენცი⁷, ინგლისელები ტ. ჰ. ვეირი⁸ და დევიდ მ. ლენგი⁹, ვ. გაბაშვილი¹⁰, ინგლისელი ლ. ლოკარტი¹¹, თ. ნატროშვილი¹², მ. გობეჯიშვილი¹³, ი. ტაბალუა¹⁴, გ. პაიჭაძე¹⁵ და სხვ.

³ Archives du Ministère des Affaires Etrangères de la France. Archives diplomatiques. შემდგომში იხ. შემოკლებით: Archives. Paris, ..., «Turquie», t. 54, 56, 58, 69, 70, 71, 72, 75; «Perse», t. 5, 6, 7, ...

⁴ J. T. K r u s i n t k i, Tragicæ belli Persici Historia, Leopoli, 1740, pp. 1—34; I b i d., Prodromus ad Tragicam Vertentis bellii Persici Historiam sei Relatio Turcico—Persicæ Legationis.... Leopoli, 1740, pp. 1—175.

⁵ L.—A. de la M a m y e de C l a i r a c, Histoire de Perse, depuis le commencement de ce siècle, 3 vols., Paris., 1750.

⁶ J o n a s H a n w a y, Merchant. The Revolutions of Persia: Containg the Reign of Shah Sultan Hussein, with the invasion of the Afgans, and the Reign of Shah Sultan Mir Maghmud and his Successor Sultan Ashraff, vol. 1, London, 1753: vol. III—pp. 1—255; vol. IV—pp. 1—301; I b i d. An Historical Account of the British Trade over the Caspean Sea, vol. II, Dublin, 1754.

⁷ Дневник осады Испагани афганами, веденый Петросом ди Саргис Гилянцем в 1722 и 1723 годах. Материалы для истории Персии. Перевод и объяснения К. Патканова. «Записки императорской Академии наук», т. XVII, приложение № 3, СПб., 1870.

⁸ T. H. W e i r, The Revolution in Persia at the beginning of the 18th century. A volume of Oriental Studies presented to Professor E. G. Browne, Cambridge, 1922, pp. 480—490.

⁹ D. M. L a n g, The Last Years of the Georgian Monarchy 1658—1832, New York, 1957; i b i d., Georgia and the fall of the Safavi Dynasty, BSOAS, XVI, 3, London, 1952.

¹⁰ ვ. გაბაშვილი, დასახ. ნაშრომები.
¹¹ L. L o c k h a r t, Nadir—Shah, London, 1939; i b i d., The fall of the Safavid Dynasty and the Afgan occupation of Persia, Cambridge, 1958.

¹² თ. ნატროშვილი, დასახ. ნაშრ., იხ. მისივე, ქართული ფეოდალური საზოგადოება და იოსებ ქართველი, „მაცნე“, 1970, № 5; მისივე, ვინ იყო იოსებ ქართველი, წიგნში: „მასრაყით მალრიბამდე“, თბ., 1974, გვ. 324—234; მისივე, ვინ იყო იოსებ ქართველი, წიგნში: „მასრაყით მალრიბამდე“. მეორე შეესებული გამოცემა, თბ., 1978, გვ. 312—320;

¹³ მ. გობეჯიშვილი, ს. ჩხეიძის „ცხოვრება მეფეთა“, როგორც წყარო სეფიანთა სახელმწიფოს ისტორიისათვის, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, IV, 1973, გვ. 78—107.

¹⁴ ი. ტაბალუა, საქართველო - საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკ.

XVIII ს. 20-იან წლების ბოლოს საფრანგეთის სპარსეთში ორი კონსული გაგზავნა: ანჟ დე გარდანი¹⁶ ისტაპანში (იგი კონსტანტინოპოლის გავლით სპარსეთში ჩავიდა 1717 წლის იელისში) და პადერი¹⁷ — შირაზში (რომელიც პეტერბურგის გავლით 1719 წლის ოქტომბერში სპარსეთში ჩავიდა).

ამჯერად ჩვენ არ გვაინტერესებს საფრანგეთის ამ კონსულების მოღვაწეობა სპარსეთში. აქ მათ შეევეხებით იმდენად, რამდენადაც ეს იქნება დაკავშირებული იოსებ ქართველის მოღვაწეობასთან აღმოსავლეთის ქვეყნებში.

კონსული ანჟ დე გარდანი საფრანგეთიდან გავიდა 1716 წლის მარტში. 3 მარტს იგი კუნძულ იფიდან¹⁸ მარსელის საზღვაო საბჭოს ატყობინებდა, რომ „ჩაჯდა კაპიტან არნოს გემში, რომე-

I მეოთხელი, თბ., 1972, გვ. 5, 28...; მ ი ს ი ე ვ ე, იოსებ ქართველის მოღვაწეობა ირანსა და თურქეთში (1717—1726), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ი. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის XVII სამეცნ. სესია, თეზისები, თბ., 1973, გვ. 23—25; I. Tabagoua, Pour servir à l'histoire de l'activité de Joseph Géorgien en Orient, «Bedi Kartlisa revue de kartvelologie», Paris, 1975, vol. XXXIII, pp. 204—215; ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, იოსებ ქართველის მოღვაწეობა ირანსა და თურქეთში (1717—1726 წწ.), ივანე ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 1976, გვ. 370—379; ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, გლაზგოს უნივერსიტეტში შემონახული ერთი ხელნაწერის შესახებ, „მაცნე“, ენისა და ლიტ. სერია, 1979, № 3, გვ. 139—151.

¹⁵ Г. Г. П а й ч а д з е, Один архивный документ об Иосифе Грузине, „მაცნე“, ისტ. სერია, 1976, № 3, გვ. 139—148.

¹⁶ გარდანები მარსელიდან იყვნენ. მათი მოღვაწეობა ცნობილია საფრანგეთის ისტორიასა და დიპლომატიისაში. ასეთი იყო ანჟ დე გარდანი—სენიორ დე სენტ-კრუა შარლ დე გარდანის ვაჟიშვილი. ერთ-ერთი მისი წინაპარი საფრანგეთის მეფის კონსული იყო სეიდში (1611 წ.). საფრანგეთის წარმომადგენელი სპარსეთში (1807 წლის 12 აპრილი—1809 წლის 20 აგვისტო) გენერალი დე გარდანი და მისი მდივანი პოლ-ანჟ-ლუი დე გარდანი იმავე ოჯახიდან იყვნენ (იხ. ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 322).

¹⁷ პადერი—წარმომოხობით ათენიდან, კათოლიკე (სამღვდელს პირი იყო, შემდგომში რაინდის წოდებაც მიიღო). 1695 წლიდან ემსახურებოდა საფრანგეთის სამეფოს. მუშაობდა კონსტანტინოპოლში, ანდრიინოპოლსა და ათენში. 1719—1725 წწ. საფრანგეთის კონსულია შირაზში. საინტერესოა მისი მოხსენებითი ბარათები, გაგზავნილი სპარსეთიდან პარიზში (იხ. ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, დასახ. ნაშრ., გვ. 321—322, 350).

¹⁸ იფი—პატარა კუნძული ხმელთაშუა ზღვაში, მარსელიდან 2 კმ-ზე. კუნძულზე არის ციხესიმაგრე, აგებული მეფე ფრანსუა I-ის დროს. ერთხანს იგი სახელმწიფოს საპყრობილედ იყო გამოყენებული.

ლიც ალექსანდრიაში მიდის“. ამ წერილში დე გარდანი კვიტდებოდა და მარსელის საზღვაო საბჭოს, რომ მოგზაურობის დროს აცნობებდა ყოველივეს, რაც კი ვაჭრობას შეეხებოდა¹⁹.

28 მარტს დე გარდანი კვიპროსზეა და თვალყურს ადევნებს ინგლისელების, თურქებისა და ვენეციელების ვაჭრობას. „გავაორკეცებ ჩემს ყურადღებას, — სწერს იგი მარსელის საზღვაო საბჭოს, — ყველას მიმართ, ინგლისელთა მეტოქეობის მიმართ. ხვალ ჩავჯდები კაპიტან რენოს გემში, რომელიც ალექსანდრიაში უნდა ჩავიდეს და არ დავკარგავ არცერთ წუთს ჩემი მოვალეობის შესასრულებლად“²⁰.

9 აპრილს დე გარდანი ალეპოში ჩავიდა. აქ მან იყიდა 10 ცხენი, დაიჭირა 3 არაბი „გამყოლებად ერევნამდე“ — წერს იგი. დე გარდანს არ უნდოდა გაჰყოლოდა რომელიმე ქარავანს, რათა თურქებისა და ინგლისელების ზედმეტი ყურადღება აეცდინა. „თურქულ ტანისამოსში გადაცმულები, — წერს 5 მაისს დე გარდანი, — შეეხსდებით ცხენებზე და ჩემი კაცებით ხვალ საღამოს გავალთ აქედან“. წერილში ასევე აღნიშნულია ფრანგი და ინგლისელი ვაჭრების მდგომარეობა ამ მხარეში²¹.

ამ დროს ალეპოში საფრანგეთის კონსული იყო პიერ არმან დე პელერანი. ჩვენ აქ მისი ცნობებითაც ვსარგებლობთ. დე გარდანის ამაღლაში შედიოდნენ: მისი ძმა—ფრანსუა დე გარდანი, 4 მსახური, ერთი მამა კაპუჩინი, 2 სპარსელი, 3 გამყოლი არაბი და კიდევ ერთი ქრისტიანი; ჰყავდათ 13 ცხენი²².

ალეპოდან 13 დღის მგზავრობის შემდეგ ისინი ჩასულან ერთ-ერთ ქრისტიანულ სოფელში, რომელსაც „ერქვა კელეკ კოითუგი, ევფრატის მხარეში, 7 დღის სავალზე სპარსეთის სამეფოს საზღვრებიდან“²³. ამ სოფელში თურქებმა დააპატიმრეს დე გარდანის ამალიდან 7 კაცი: თვითონ დე გარდანი, მისი ძმა ფრანსუა, 4 მსახური და კაპუჩინი²⁴.

სხვა ცნობებით, ისინი დააპატიმრეს ერზინჯანთან ახლოს და დააბრუნეს ალეპოში²⁵. დე გარდანისათვის ყველაფერი წაუერთმე-

¹⁹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, «Perse», t. 5, f^o, 13.
²⁰ Ibid., ff. 14—14v^o.
²¹ Ibid., ff. 20—20v^o.
²² Ibid., f°. 29.
²³ Ibid., ff. 29—30.
²⁴ Ibid., f°. 43.
²⁵ Ibid., b^o 48.

ვიათ, საბუთებიც კი, და უცემიათ. საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში გრაფი დეზალორი 1716 წლის 28 ივნისს პარიზს აცნობებდა: დე გარდანი, საფრანგეთის „მეფის მიერ კონსულად სპარსეთში გაგზავნილი, რათა საფრანგეთის კონსულის თანამდებობაზე ისტაჰანში იჯდეს, ახლა ალექოშია. იგი მაისში უნდა გამგზავრებულიყო, მაგრამ 7 დღე დაკავებული იყო სპარსეთის საზღვართან. იგი კანამ აღას მიერ იყო დაპატიმრებული და მალათიაში გაგზავნილი²⁶“.

საფრანგეთის სამეფოს რეგენტის პერცოგ ორლენელის სახელზე 1716 წლის 1 ივნისს გაგზავნილ წერილში დე გარდანი ითხოვს კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის ჩარევას მის საქმეებში²⁷. 8, 12 და 27 ივნისის ცნობებით, დე გარდანი ისევე ალექოშია. საფრანგეთის ელჩი ცდილობს, დაეხმაროს მას, მაგრამ თურქეთის დიდგვზირთან ვერაფერს აწყობს. 1716 წლის ოქტომბერში დიდგვზირი გარდაიცვალა. ამიერიდან დე გარდანს სპარსეთისაკენ გზა გაეხსნა. 3 ოქტომბრისა და 22 ნოემბრის ცნობებით დე გარდანი უკვე კონსტანტინოპოლშია²⁸.

ამრიგად, 1716 წლის ოქტომბრამდე დე გარდანი კონსტანტინოპოლში არ ყოფილა. სპარსეთის საზღვართან იგი რომ არ დაეპატიმრებინათ და ალექოში არ დაებრუნებინათ, ე. ი. სპარსეთში მისი გამგზავრების პირველი ცდა წარმატებით რომ დამთავრებულიყო, იგი კონსტანტინოპოლში ვერ მოხვდებოდა და, მამასადამე, იოსებ ქართველსაც ვერ შეხვდებოდა²⁹.

როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, დე გარდანი კონსტანტინოპოლში დამატებით თარჯიმანს ეძებდა. ცხადია, პირველ რიგში მან კონსტანტინოპოლში მყოფ კათოლიკე მისიონერებს მიმართა, რომლებიც ამ საქმეში კარგად ერკვეოდნენ. სწორედ ამ მისიონერებმა შესთავაზეს მას კანდიდატურა იოსებ ქართველისა,

²⁶ Archives. Paris., «Turquie», t. 54 (Supplement), ff. 221—222.

²⁷ Archives. Paris., «Perse», t. 5, ff. 29—30.

²⁸ Ibid., ff. 63, 100—100. არსებობს სხვა ცნობაც, რომლის მიხედვით საფრანგეთის ახალი ელჩი მარკიზ დე ბონაკი (რომელმაც გრაფი დეზალორი შეცვალა) კონსტანტინოპოლში ჩავიდა 1716 წლის 6 ოქტომბერს, ზოლო დე გარდანი თავისი 6 კაციანი ამალით—7 ოქტომბერს.

²⁹ ამიტომ ლაპარაკი იმაზე, რომ ალექოში'ანე დე გარდანის ყოფნის დროს იოსებ ქართველი „განუზომელ სამსახურს უწევდა გარდანს“ (იხ. თ. ნატროშვილი, მამრიყით მალრიბამდე, მე-2 შეესებული გამოცემა, გვ. 317), უსაფუძვლოა.

რომელმაც დასავლური და აღმოსავლური ენები იცოდა. საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში დ'ანდრეზელი შემდგომში აღწერს: „როგორც მე შევნიშნე, იგი (იოსებ ქართველი.—ი. ტ.) ალტურვილი იყო პერას კაპუჩინების რეკომენდაციით, რომელთაგანაც იგი თავისთან მიიყვანა ბატონმა დე გარდანმა“³⁰.

ელჩი დ'ანდრეზელის ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ დე გარდანთან შეხვედრამდე იოსებ ქართველის შესახებ საფრანგეთის კონსტანტინოპოლის საელჩოში არაფერი იცოდნენ. იოსებ ქართველის შესახებ იქ მხოლოდ დე გარდანისაგანგაიგეს³¹.

ინგლისელი ლოურენს ლოკარტი, რომელიც ვრცლად ეხება იოსებ ქართველის ვინაობას, წერს: „ცხადია, არ გაგვაჩნია არავითარი საფუძველი იმის დასამტკიცებლად, რომ იოსებს, მიაღწია რა კონსტანტინოპოლს, იმწამსვე უმცროსი თარჯიმნობა“³² დააკისრეს საფრანგეთის საელჩოში“³³.

შემდეგ ლ. ლოკარტი წერს: „1716 წლის ნოემბერში სპარსეთისაკენ მიმავალმა ანუ დე გარდანმა და მისმა ძმამ ფრანსუა გარდანმა შეიარეს პერაში“³⁴. რამდენადაც ანუ დე გარდანს თარჯიმანი სჭირდებოდა, იოსები ჩარიცხეს მის ამაღლაში და მათთან ერთად იოსები სპარსეთში გაემგზავრა“³⁵.

ვიდრე საფრანგეთის საკონსულოს თარჯიმანი ვახდებოდა, რას აკეთებდა იოსები კონსტანტინოპოლში? ამის შესახებ თვითონ იოსები ისტაპანიდან კონსტანტინოპოლში დაბრუნების შემდეგ მის მიერ თურქეთის დიდვეზირისადმი წარდგენილ „ანგარიშში“ ამბობს, რომ ვენეციის გემით იგი კონსტანტინოპოლში ჩასულა და თურქეთის მთავრობის მთავარ თარჯიმანთან მუშაობა დაუწყია, მაგრამ მას მალე ჩამოსცილებია, ხოლო ამ დროს ისტაპანში მიმავალი საფრანგეთის კონსული დე გარდანი კონსტანტინოპოლში ჩასულა, დე გარდანს მისი თარჯიმნად აყვანა მოუსურვებია, იოსებიც დათანხმებულა (დე გარდანს ეს საკითხი თურქეთის მთავ-

³⁰ Archives. Paris, «Turquie», t. 75, f°. 211 v°.

³¹ ამიტომ აზრი იმის შესახებ, რომ იოსებ ქართველი ვენეციიდან კონსტანტინოპოლში გადავიდა და „საფრანგეთის საელჩოს დაუახლოვდა“ (იხ. თ. ნატროშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 229), უსაფუძველოა.

³² «a junior interpreter» («უმცროსი თარჯიმანი»). იოსები კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოში თარჯიმნად არ ყოფილა.

³³ L. Lockhart, The fall of the Safavid..., pp. 504—505.

³⁴ პერა (თურქულად: ბეიოდლუ)—სტამბოლის ერთ-ერთი კვარტალი.

³⁵ L. Lockhart, Op. cit., p. 505.

რობასთან შეუთანხმებია). ასე გამხდარა იოსებ ქართველს კონსტანტინოპოლის საფრანგეთის საკონსულოს თარჯიმანი. ზემოაღნიშნულში ჩვენ ერთ რამეზე მიგვანიშნებს: მიდიოდა რა ისფაჰანში საფრანგეთის საკონსულოს თარჯიმანად, იოსებ ქართველს თურქეთის ხელისუფალთა საიდუმლო დავალებებიც ჰქონდა.

დე გარდანის მიერ იოსებ ქართველის თარჯიმანად აყვანის ორ თარიღს ვხვდებით: 1716 წლის ნოემბერი და 1717 წლის მარტი. მაგრამ ჩვენთვის მთავარია შემდეგი: დე გარდანმა იოსები თარჯიმანად აიყვანა კონსტანტინოპოლში და არა ვენეციაში. ამასთანავე, ამ მოგზაურობის დროს დე გარდანი ვენეციაში საერთოდ არ ყოფილა³⁶.

1717 წლის 30 მარტს დე გარდანი კონსტანტინოპოლიდან პარიზს ატყობინებდა: „...ბატონი ელჩის (კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის — ი. ტ.) თანხმობით ანდრინოპოლისაკენ³⁷ გავემგზავრე, რათა ალექსის მეზაეცს დავწეოდი იმ ბრძანების შესაბამისად, რომელიც მქონდა, და ჩემი პასპორტიც გადამეკეთებინა, ვინაიდან იგი ბატონ ელჩის მიერ ამ საკითხზე მეფის თარჯიმან ბატონ ფურუეტისადმი გაგზავნილ წერილს არ ეთანხმებოდა და არ იყო ისე გაკეთებული, როგორც მე მოვითხოვე“³⁸.

ახლა დე გარდანს სპარსეთში გამგზავრების ნებართვა თურქეთის ხელისუფლებისაგან უცვე მიღებული ჰქონდა. დე გარდანი წერდა: „ოტომანის პორტამ ადვილად მომცა ნებართვა შავი ზღვით მემგზავრა (რაც ძალზე სახიფათოა) და ტრაპიზონში ჩავსულიყავი.. მაქვს პასპორტი და გარდა ამისა, იანიჩარის წერილი... ორი ახალგაზრდა ფრანგი თარჯიმანის³⁹ საშუალებით შევა-

³⁶ ამასთან დაკავშირებით, დაზუსტებას მოითხოვს ვ. გაბაშვილის შემდეგი სიტყვები: „იტალიაში მისი (იოსებ ქართველის—ი. ტ.) ყოფნა დასტურდება იმით, რომ 1717 წელს ვენეციაში იგი შეხვდა საფრანგეთის ელჩს (უნდა იყოს „კონსულს“ —ი. ტ.) გარდანს და, როგორც თარჯიმანი, მის საელჩოსთან ერთად გამგზავრა ისფაჰანს...“ (იხ. ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველის ვინაობისა და..., გვ. 331); ამასვე წერს ლ. ლოკარტი (იხ. L. Lockhart, Op. cit., p. 509). სად არის ამის დამადასტურებელი საბუთი? ვ. გაბაშვილი, ალბათ, ლ. ლოკარტს ეყრდნობა (თუმცა მითითებული არა აქვს), მაგრამ ლ. ლოკარტიც ცდება. არა მარტო 1717 წელს, არამედ 1716 წლის ნოემბერში (ალბათ, უფრო ადრეც) იოსებ ქართველი კონსტანტინოპოლშია და არა ვენეციაში.

³⁷ ანდრინოპოლი (თურქეთში)—დღეს ედირნე.

³⁸ Archives. Paris, «Perse», t. 5, b^o 128.

³⁹ აქაც ჩანს, რომ კონსული დე გარდანი მარტო იოსებ ქართველზე, როგორც თარჯიმანზე, არ იყო დამოკიდებული, როგორც ეს ზოგიერთ ავტორს ჰგონია.

მოწმე, რომ ამ წერილს ორი წლის წინანდელი თარიღი ესტუმრება... შეეცდომა... ჩემს სასარგებლოდ შევასწორებინე“⁴⁰.

და ბოლოს დე გარდანი დასძენს: „ხელახლა ისე აღვიჭურვე, რომ თურქების თვალში მოსაწონად გამოეჩინილიყავი. ჩაეჭდები (გემში) პირველსავე ხელსაყრელ შემთხვევაში (და გავემგზავრებ) ტრაპიზონის მიმართულებით ჩემი ამალის 12 კაცით, ერთი ქართველი თარჯიმნის“⁴¹ ჩათვლით. ჩვენ შემოგვიერთდა რამდენიმე სომეხი“⁴².

როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, კონსტანტინოპოლიდან დე გარდანის გამგზავრება კვლავ დაყოვნდა. იმავე წლის 15 მარტს იგი მარსელის საზღვაო საბჭოს კონსტანტინოპოლიდან ატყობინებდა: „ხვალ უნდა გავიდე ჩემ ხალხთან ერთად ტრაპიზონის მიმართულებით. შავ ზღვაზე ნაოსნობა აქამდე არ იყო გახსნილი“⁴³.

1717 წლის ივლისში დე გარდანი თავისი ამალით უკვე ერევანშია. იმავე წლის 12 ივლისს ფრანგი მისიონერი პიერ დ'ისუდენი სპარსეთიდან პარიზს ატყობინებდა: „ბატონი გარდანი, რომელიც ისტაპანში კონსულად მიდის, ამა თვის დასაწყისში ერევანში ჩავიდა“⁴⁴. ამ ქალაქში მისმა ჩასვლამ შესაძლებელია დიდი დახმარება აღმოუჩინოს ორ საწყალ ფრანგს — ინჟინრებს, რომლებიც სპარსეთის ელჩმა⁴⁵ საფრანგეთში პარიზიდან ჩამოიყვანა“⁴⁶. იმავე წლის 25 სექტემბერს საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში დე ბონაკი პარიზს აცნობებდა: „გავიგე, რომ ის (დე გარდანი.—ი. ტ.), საბედნიეროდ, ერევანში ჩავიდა და დიდი პატივით მიიღეს“⁴⁷.

სპარსეთში, კერძოდ ქაშანში, დე გარდანის ჩასვლის თარიღად ლ. ლოკარტი ასახელებს 1718 წლის მარტს: „...გარდანი და მისი თანმხლები პირები გზაზე ბევრჯერ დააკავეს და მხოლოდ 1718 წლის მარტისათვის მათ მიაღწიეს ქაშანს“⁴⁸. ეს სწორია, მაგ-

⁴⁰ Archives. Paris, «Perse», t. 5, f°. 128.

⁴¹ ხაზი ჩვენია. ეს ოსებ ქართველი უნდა იყოს.

⁴² Archives. Paris, «Perse», t. 5, f°. 129 v°.

⁴³ Archives. Paris, «Perse», t. 5, ff. 135—135v^o.

⁴⁴ სხვა საბუთებში ნათქვამია, რომ დე გარდანი ერევანში 1717 წლის ივნისში ჩავიდა. იხ. ი. ტაბალუა, დასახ. ნაშრ., 322.

⁴⁵ ივლისისხმება 1714 წელს სპარსეთიდან პარიზში ელჩად გაგზავნილი მოპამედ რეზა ბეგი.

⁴⁶ Archives. Paris, «Perse», t. 5, ff. 138, 147 v°.

⁴⁷ Ibid., «Turquie», t. 58, f°. 79 v°.

⁴⁸ L. Lockhart, Op. cit., p. 505.

რამ სპარსეთში დე გარდანის ჩასვლის თარიღად მაინც უნდა ჩეთვალოს 1717 წლის ივლისი, როცა ის ჩავიდა ერევანში (იმ დროს სპარსეთის იმპერიის ერთ-ერთ პროვინციაში), სადაც იგი ოფიციალურად მიიღო ერევნის ხანმა. ამის შესახებ ერევნიდან მაშინვე შეატყობინეს შაჰის კარს. 1717 წლის 5 ოქტომბერს თვითონ დე გარდანი პარიზს ატყობინებდა: „ექვსი დღე გემით მოგზაურობისა და 16 დღე ხმელეთით სიარულის შემდეგ უკვე სპარსეთის მიწაზე ვიყავი“⁴⁹.

ამ დროს ერევნის გუბერნატორი, სპარსეთის ეთემად აღდღულეს ძმისწული, 13 წლის ყმაწვილი იყო. მას მეურვეობას უწევდა ხანის მოადგილე ანუ ნაიბი, რომელიც ფაქტიურად ყველა საქმეს განაგებდა. დე გარდანი წერს: „საჩუქრები, რომლებსაც უცხოელები ჩვეულებრივად ამ ხანს და მის კარს აძლევენ, მოგვარდა ჩემი მხრიდანაც... დარბაზობა მომიწყვეს 5 აგვისტოს... ცერემონიალის დარბაზში შევედი ხანთან და ნაიბთან ერთად; სამკუთხედად დალაგებულ სამ სკამზე სამივე ერთდროულად დავსხედით. ქათინაურებით მივმართე ხანს და საბჰოს⁵⁰ წერილი თარგმანითურთ გადავეცი. ცოტა ხნის შემდეგ მივართვი თოფი თექვსმეტი ვაზნით, აღმასებისა და სხვა ძვირფასი ქვების თაიგულით, ოქროსა და მინანქრის ხელოვნებით გაკეთებული. მეორე დღეს გუბერნატორის მოადგილეს ანუ ნაიბს — საკრავი საათი და ერთი წყვილი დამბაჩა, ხოლო სხვა სამ მოხელეს შესაფერისი საჩუქრები გავუგზავნე. ეს ხარჯი გავიღე ჩემი თანამდებობის გამოსაჩენად, რითაც ვეხამებოდი ჩემი ერის ნიჭს, რომელსაც ფუფუნება და ხარჯვა სჩვევია.

ერევნიდან ისფაჰანამდე ჩემი მოგზაურობის დროს სახარჯოდ დღეში ასორმოცი ეკიუ მომცეს. აქედან ექვს დღეში გავალ ოცდაათი ცხენით და ამდენივე კაციანი ამალით, სატვირთო აქლემების ჩაუთვლელად“⁵¹.

1718 წლის მარტის ბოლოს დე გარდანი თავისი ამალით ქაშანში ჩავიდა. იმ დროს სპარსეთის შაჰი ჰუსეინი ამ ქალაქში იმყოფებოდა. შაჰის კარზე უკვე ელოდებოდნენ საფრანგეთის კონსულის ჩასვლას და ქალაქის მისასვლელთან მას სათანადო პირობები შეახვედრეს. იმავე წლის სექტემბერში დე გარდანი პარიზს

⁴⁹ Archives. Paris, «Perse», t. 5, f°. 144.

⁵⁰ ივლისხმება მარსელის საზღვაო საბჰო.

⁵¹ Archives. Paris, «Perse», t. 5, ff 145—146.

ატყობინებდა: ქაშანიდან „ნახევარ ლიეს დაშორებით მიმიღეს მი-
სი უდიდებულესობის (შაჰის—ი. ტ.), ეთემად აღ-დოულესობის ბერნატორისა და აღნიშნული ქალაქის წარჩინებულთა მოხელეებ-
მა. მათი მსახურების გარდა აქ დაახლოებით 70 სპარსელი იყო.
შაჰმა, რომელსაც მოახსენეს, რომ მე ავად ვიყავი, შემომითვალა:
დამესვენა იმდენხანს, რამდენიც დამჭირდებოდა, რათა ძალ-ღონე
აღმედგინა და შემდეგ მასთან ყაზვინში ჩავსულვიყავი“⁵².

ქაშანში დე გარდანი იმავე წლის მაისამდე დარჩა. „17 მა-
ისს, —წერდა იგი, — მე იქ (ყაზვინში—ი. ტ.) ჩავედი. ოთხი თუ
ხუთი დღის შემდეგ აუდიენცია მქონდა ეთემად აღ-დოულესთან.
მან მიღების ცერემონიალი ისე მოაწყო, როგორც კონსტანტინო-
პოლში დიდი ვეზირის წინაშე ელჩის მიღებას შეშვენოდა. პირ-
ველმა მინისტრმა (ეთემად აღ-დოულემ—ი. ტ.), რომელიც ყვე-
ლაზე მაღალი და ძლიერი პიროვნებაა, შაჰის ნდობით აღჭურვი-
ლია და ამ იმპერიას მართავს, ცალკე აუდიენციაზე ხელმეორედ
მიმიწვია და მეტად მეგობრულად მომეპყრო; სავაჭრო ურთიერთო-
ბის დამყარების საქმეში და ყოველივე იმაში, რაც მე შემეხებო-
და, თავისი განსაკუთრებული მფარველობა აღმიტქვა. მე ამომ-
წურავი პასუხი გავეცი იმ მრავალრიცხოვან კითხვებზე, რომლებიც
მან დამისვა“.

საფრანგეთის კონსულმა და ეთემად აღ-დოულემ საუბარი გა-
მართეს იმ ხელშეკრულების შესახებ, რომელიც საფრანგეთსა და
სპარსეთს შორის დაიდო პარიზში 1715 წლის აგვისტოში და რო-
მელსაც სპარსეთის მხრიდან ხელი მოაწერა სპარსეთის ელჩმა მო-
ჰამედ რეზა ბეგმა.

დე გარდანი წერს: „...მე მას (ეთემად აღ-დოულეს — ი. ტ.)
ველაპარაკე იმ ახალ მუხლებზე, რომლებიც მოჰამედ რეზა ბეგის
ძიერ შეთანხმებული იყო ყოფილ მინისტრთან⁵³. ეთემად აღ-დო-
ულემ მითხრა, რომ მას არაერთი ცნობები არ გააჩნია ამის შე-
სახებ და მთხოვა მეჩვენებინა ეს მუხლები. ჩემს მიერ მომზადე-
ბული წერილის ასლი მაშინვე გადავეცი იქ მყოფ სამეფო თარჯი-
მანს“.

შემდგომი საუბრის დროს ეთემად აღ-დოულეს დე გარდანი-
სათვის უთქვამს, რომ „მოჰამედ რეზა ბეგმა გადააქარბა თავის

⁵² Ibid., ff. 178—183.

⁵³ ივულისხმება ის ეთემად აღ-დოულე, რომელიც საფრანგეთში მოჰამედ რეზა ბეგის გამგზავრების დროს სპარსეთში ამ თანამდებობაზე იყო.

უფლებამოსილებას“. ეს რომ მე დამეჭვრებინა, განაგროვებდნენ ვარდანი, „მიჩვენებდნენ მის რწმუნების სიგელს, რომელშიც წამოქვეამია, რომ ის (მოჰამედ რეზა ბეგი—ი. ტ.) გავზავნეს საფრანგეთში მხოლოდ იმისათვის, რათა ეთხოვნა 1708 წლის ხელშეკრულების შესრულება“⁵⁴. მან რომ შაჰის კარის ნებართვის გარეშე ხელი მოაწერა ახალ ხელშეკრულებას, „ამისათვის მოჰამედ რეზა ბეგმა ყველაზე მკაცრი სასჯელი დაიმსახურა. იმ საქციელით, რითაც ის შაჰის სასახლის კარზე აღარ გამოჩენილა და შხამი, რომელიც მიიღო თავის მოსაკლავად, ცხადყოფენ, რომ ის თავს დამნაშავედ გრძნობდა“ — დასძინა ეთემად აღ-დოულემ.

დე გარდანს ეთემად აღ-დოულესთან ჰქონდა მესამე შეხვედრაც, რომლის დროს, როგორც თვითონ გარდანი წერს: „მეტად დაჟინებით მოვითხოვდი აღნიშნული ხელშეკრულების მუხლების სპარსეთის მხრიდან აღიარებას“. ამ შეხვედრის დროს დე გარდანს ერთმანეთთან შეუღარებია 1708 და 1715 წლების საფრანგეთ-სპარსეთის ხელშეკრულებების მუხლები, რათა დაემტკიცებინა, რომ „ისინი ერთნაირი შინაარსისაა“. ეთემად აღ-დოულეს დე გარდანისათვის უთქვამს: მის მოთხოვნებს დააკმაყოფილებს, როდესაც საფრანგეთის სავაჭრო გემები სპარსეთის ნავსადგურში ჩამოვლენ.

1718 წლის 26 მაისს შაჰ ჰუსეინს მიუღია დე გარდანი, რომელიც წერს: „მისმა უდიდებულესობამ ინება... მის მეჯლისზე ანუ სამეფო ნადიმზე ვყოფილიყავი, რომელზეც მიწვეული იყო შაჰის სასახლის ყველა დიდებული. მე პატივი მქონდა მიმემართა მისთვის მას შემდეგ, რაც ცერემონიალის განმგებელმა (მეჰმენდარმა—ი. ტ.) მის წინაშე წარმოადგინა. მისმა უდიდებულესობამ შეკითხვები მომცა, გამოავლინა რა ამ დროს კმაყოფილება და კეთილგანწყობა მეფის (საფრანგეთის მეფის — ი. ტ.) სასახლის კარის მიმართ. მისმა უდიდებულესობამ ვახშმის შემდეგ მიმიხმო და ჩემთან ისე დიდხანს და ისეთი პატივისცემით ისაუბრა, რომ შაჰის კარის მსახურები გაკვირვებულნი დარჩნენ, ვინაიდან ეს ეწინააღმდეგება მისი უდიდებულესობის ჩვეულებას. მისმა უდიდებულესობამ თვითონ მითხრა, რომ სურს ინგლისელებისა და ჰოლანდი-

⁵⁴ ამ ხელშეკრულების ტექსტი იხ. საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1709—1714), ნაწ. I. შესავალი, თარგმანი და კომენტარები დაურთო ი. ტაბაღუამ, თბ., 1975, გვ. 59—93.

ელეზისაგან განმასხვავოს, ყველა საქმეში მეც და ასევე თბილისში ფრანგს ხელი შეუწყოს“.

და ბოლოს, დე გარდანი წერს: „...შაჰმა ჩემთვის გამოყო ულამაზესი სასახლე ისტაჰანში... ამჟამად ვცხოვრობ მშვენიერ დიდ სასახლეში, რომელშიც მოთავსდებოდა 200 კაცი და გემის გარკვეული ტვირთი“.

შაჰ ჰუსეინთან დე გარდანის ამ მიღების დროს ვინ იყო საფრანგეთის კონსულის თარჯიმანი, საბუთებიდან არ ჩანს. ამიტომ გადაჭრით იმის თქმა, რომ ამ მიღების დროს თარჯიმანი იოსებ ქართველი იყო და იქვე მითითება იმის შესახებ, რომ იოსებ ქართველმა „ზედმიწევნით იცოდა თურქული და სპარსული“, ჩვენი აზრით, დაზუსტებას მოითხოვს. არ გვინდოდა იოსებ ქართველის უცხო ენების ცოდნის საკითხს შევხებოდით, მაგრამ ზოგიერთი ავტორის განცხადება — მიაწეროს იოსებ ქართველს აღმოსავლური და დასავლური ენების „ზედმიწევნით“, „შესანიშნავად“ და ა. შ. ცოდნა, გვაიძულებს შევნიშნოთ, რომ იოსებ ქართველმა, როგორც მისი ნაწერებიდან ჩანს, იცოდა თურქული, ფრანგული, იტალიური. თუ როგორ იცოდა მან ეს ენები, შეიძლება კაცმა შეათვასოს მხოლოდ მას შემდეგ, როცა ის გაეცნობა ამ ენებზე მის მიერ შედგენილ მოხსენებით ბარათებს. იოსებმა იცოდა თუ არა ქართული და სომხური? თბილისში დაბადებულმა და გაზრდილმა ალბათ, ორივე ენა იცოდა (ქართული მან ნამდვილად იცოდა. კონსტანტინოპოლში დომენტი კათალიკოსს იგი ხომ ქართულად ელაპარაკებოდა. სომხური? — არაა ცნობილი, იცოდა თუ არა. თუმცა იგი ხან ქართველად ასაღებდა თავს, ხან სომხად).

იოსებ ქართველის მიერ ქართულად დაწერილი წერილი დღემდე არ შეგვხვედრია. ან რისთვის დასჭირდებოდა იოსებ ქართველს წერილების ქართულად შედგანა? არც იმის დამადასტურებელი საბუთი შეგვხვედრია, რომ მან სპარსული იცოდა. ან სად და როდის უნდა დაუფლებოდა იგი სპარსულს „ზედმიწევნით“? სპარსეთის შაჰის კარზე იმ დროს უცხოელების მიღების დროს თურქული ენით სარგებლობდნენ. თუ იოსებ ქართველმა სპარსული „ზედმიწევნით“ იცოდა, მას კარგად უნდა ცოდნოდა სპარსული ტერმინები და ქვეყნის გეოგრაფიული სახელები და თავის მოგონებებში თუ ანგარიშებში არ უნდა დაეწერა: ამოდან (ჰამადანის ნაცვლად), ავტიმ დავლეთ (ეთემად აღ-დოვლე) და სხვ. მისი მოხსენებითი ბარათები დაწერილია ფრანგულ, თურქულ და იტალიურ ენებზე.

კონსულ დე გარდანის შემდეგ, რამდენადმე მოგვეჩვენა სპარსეთში ჩავიდა საფრანგეთის მეორე კონსული — პადერი, ქ. შირაზში კონსულად დანიშნული. მაგრამ პადერი დიდხანს დარჩა ისფაჰანში. იგი საფრანგეთის სპეციალური დავალებით ჩავიდა სპარსეთში და ამიტომ აუცილებლად შაჰს უნდა შეხვედროდა. საფრანგეთის ხელისუფალთა მიერ პადერისადმი მიცემული საიდუმლო დავალების საქმის კურსში დე გარდანი არ იყო და ამიტომ დაიწყო ამ ორ ფრანგ კონსულს შორის უნდობლობა და ინტრიგა, რაც ხელს უშლიდა საფრანგეთის საერთო საქმეებს.

ასეთ ვითარებაში უხდებოდა მუშაობა იოსებ ქართველს ისფაჰანში საფრანგეთის საკონსულოს თარჯიმნის თანამდებობაზე. საგულისხმოა, რომ პადერს ხშირად ჰქონდა კონტაქტი და შეხლა-შემოხლაც დე გარდანთან, მაგრამ არსად თავის მოხსენებით ბარათებში არ მოიხსენიებს იოსებ ქართველს. თუმცა პადერი ხშირად ლაპარაკობს დე გარდანზე, მის საკონსულოზე, მათთან ურთიერთობაზე, შეხვედრებზე. და, თუ დე გარდანის საკონსულოში იოსებ ქართველი დიდ როლს ასრულებდა, როგორც ეს ზოგიერთ ავტორს ჰგონია, პადერის უნდა მოეხსენიებინა თავის წერილებში ან მოხსენებით ბარათებში.

იოსებ ქართველს მოიხსენიებს ჟან რიშარი. იგი იოსებ ქართველს შეხვედრია სპარსეთში მეორეჯერ ყოფნის (1717 — 1720 წწ.) დროს. 1720 წლის ერთ-ერთ წერილში ჟან რიშარი წერს, რომ იგი შეხვდა „იოსებ სომეხს ქართველს თბილისიდან“⁵⁵.

„ეჰვს გარეშეა, — წერს ლ. ლოკარტი, — რომ იოსები ენების შესანიშნავი ცოდნით გარდანს დიდ სამსახურს უწევდა, რადგან ჯოველ შემთხვევაში თვითონ გარდანმა არ იცოდა აღმოსავლური ენები და არც აღმოსავლეთის გზები. თავის წერილებში, რომლებიც ეხებოდნენ სპარსეთში მომხდარ მოვლენებს იმ კრიტიკულ წლებში, რაც დაემთხვა მის ჩასვლას ისფაჰანში, გარდანი იოსებისაგან ან იოსების შემწეობით მიღებულ ინფორმაციას ეყრდნობოდა“⁵⁶.

იოსებ ქართველის როლის ასეთი შეფასება რამდენადმე გადაჭარბებულად მიგვაჩნია. მარტო იოსებ ქართველი არ იყო დე გარდანის საკონსულოში თარჯიმანი და ინფორმატორი. თუ საქმეს ლოკარტისეულად წარმოვიდგენთ, მაშინ რა დაემართა საფრანგე-

⁵⁵ Archives des Missions Etrangères. Paris, «Perse», t. 355. f. 458.

⁵⁶ L. Lockhart, Op. cit., p. 505.

თის საკონსულოს ისტაჰანში 1723 წლის მარტის შემდეგ, როდესაც იოსებ ქართველმა ისტაჰანი დატოვა და კონსტანტინოპოლში დაბრუნდა? სააარქივო მასალებიდან არ ჩანს, რომ კონსტანტინოპოლში იოსების დაბრუნების შემდეგ იქიდან ან პარიზიდან სასწრაფოდ გაეგზავნოთ ისტაჰანში ახალი თარჯიმანი.

საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში მუშაობის დროს ჩვენ დავინტერესდით ისტაჰანიდან საფრანგეთის საკონსულოს მიერ პარიზში გაგზავნილი მოხსენებითი ბარათებით და წერილებით 1723 წლამდე და მის შემდეგ, მაგრამ ისტაჰანიდან მიღებული ინფორმაციის სიუხვე 1723 წლამდე და სინაკლებე მის შემდეგ ვერ შევამჩნიეთ.

1965 წელს პროფ. ვ. გაბაშვილი წერდა: „ინტენსიურად მიმდინარეობს აგრეთვე მისი (იოსებ ქართველის. — ი. ტ.) თხზულებების ძიება. ამ თხზულებათა სათაურებს, სამწუხაროდ, მხოლოდ მამი დე-კლერაკის „სპარსეთის ისტორიისათვის“ წამმღვარებული შესავლიდან ვიცნობთ, თვითონ თხზულებები კი ჯერჯერობით აღმოჩენილი არაა“⁵⁷. ამ დროისათვის ცნობილი იყო იოსებ ქართველის ორი ნაშრომის სახელწოდება: მისი „მოგონება“ პარიზის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივიდან, ციტირებული პროფ. დ. ლენგის მიერ⁵⁸, და თურქულად შედგენილი „ანგარიში“, გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში შემონახული, პროფ. ტ. ჰ. ვეირის მიერ გამოქვეყნებული⁵⁹.

ისტაჰანში საფრანგეთის საკონსულოში მუშაობის პერიოდში იოსებ ქართველმა დაწერა „მოგონება“⁶⁰ (მისი სრული სათაურია: „მოგონება სპარსეთში უკანასკნელი სამოქალაქო ომის შესახებ. 1723 წლის 31 იანვარი. შედგენილი ისტაჰანში საფრანგეთის

⁵⁷ ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველის ვინაობისა და..., გვ. 329.
⁵⁸ D. M. Lang, The Last Years of the Georgian Monarchy, p. 198.
⁵⁹ T. H. Weir, Op. cit.,
⁶⁰ სიტყვა «Mémoire»-ს ფრანგულში სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს: „მოგონება“, „მოხსენებითი ბარათი“, „სამახსოვრო ბარათი“, „ანგარიში“ და ა. შ. ჩვენ გადავწყვიტეთ იოსებ ქართველის ამ ნაშრომისათვის პირობით გვეწოდებინა „მოგონება“. იოსებ ქართველის ამ ნაშრომის საფუძველზე, კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს მიერ შედგენილი და პარიზში გაგზავნილი ვრცელი ანგარიშისათვის — „მოხსენებითი ბარათი“, ხოლო გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში შემონახული თურქული ხელნაწერისათვის — „ანგარიში“ (ისევე, როგორც თურქეთის დიდგვზირისადმი იოსებ ქართველის მიერ წარდგენილი მოხსენებითი ბარათისათვის).

კონსულის ბატონ დელა გარდანის⁶¹ კანცლერის ანუ მდივანის მიერ
 ერ⁶², რომელიც შეიცავს ხელნაწერ 58 გვერდს და სადაც მოხა
 თხრობილია ავღანელ ტომთა ისტორია, ყანდაპარში შაჰ აბას I-ის
 გაბატონება, ავღანელ ტომთა ამბოხება სპარსელთა ბატონობის
 წინააღმდეგ, ყანდაპარში გუბერნატორად ქართლის მეფე გიორგი
 XI-ის გაგზავნა და იქ მისი მმართველობა, ავღანთა ბელადის მირ
 ვეისის მიერ გიორგი XI-ის მუხანათური მოკვლა, ყანდაპარის
 ბრძოლაში ქაიხოსროს დაღუპვა, მირ ვეისის გარდაცვალების
 შემდეგ ყანდაპარში მისი შვილის — მირ მაჰმუდის, გაბატონება
 და ისფაჰანის დაპყრობის მიზნით მისი ლაშქრობა, ბრძოლები ის-
 ფაჰანის მისადგომებთან და ისფაჰანის აღება, სეფიანთა დინას-
 ტიის დამხობა (1722 წლის ოქტომბერი) და ისფაჰანში მირ მაჰმუ-
 დის გაბატონება.

იოსებ ქართველის „მოგონება“ წყდება ბოლო გვერდის შუა
 ადგილას დაუშთავრებელი წინადადებით: „მაგრამ, რამდენადაც
 სარდარი ამანოლა მარჯვენა მხარში ისრით დაჭრილი იყო და მისი
 ხალხი მოსახლეობის გაათრებელი დარტყმით შეშინებული გარ-
 ბოდა, ის გაიქცა... ..ში“⁶³. ამის გაგრძელება ბევრი ვეძიეთ საფ-
 რანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში, მაგრამ ამაოდ.
 ჩვენი აზრით, მისი გაგრძელება არც არსებობს.

იოსებ ქართველის ზემოხსენებული „მოგონება“ შემდეგი
 სიტყვებით იწყება: „ავღანები გაყოფილია ორ მთავარ ტომად,

⁶¹ იოსებ ქართველი სწორად ვერ წერს თავისი უფროსის გვარს: ის იყო „დე
 გარდანი“ და არა „დელა გარდანი“.

⁶² Mémoire sur la dernière guerre civile de Perse. 31 janvier 1723. Fait
 par le Chancelier ou Secrétaire du S. de la Gardane Consul de France à His-
 pahan. Archives. Paris, «Perse», t. 6, ff. 262—290. ეს გვერდები ლ. ლოკარტან
 ზუსტად არაა მითითებული. ლ. ლოკარტან მითითებულია: ff. 262b—308a. იხ.
 L. L o c k h a r t, Op. cit., p. 505.

⁶³ საქმე შემდეგშია: 1722 წლის 2 ნოემბერს, ისფაჰანის აღების შემდეგ,
 მირ მაჰმუდმა თავის სარდრები: ამან ოლა სულთანი, აშრაფ სულთანი და ბრუ-
 ციანი ნასრულა სულთანი ლაშქრით (6 ათასი ავღანელი, 2 ათასი ყიზილბაში),
 რომელსაც ეთემად აღ-დოულეს ძმა მეთაურობდა, გაგზავნა ქ. ყაზვინის დასაპყ-
 რობად. მათ მირ მაჰმუდის დავალება ვერ შეასრულეს: თამაზ მირზა ხელთ ვერ
 იგდეს (იგი ყაზვინიდან გაიქცა); ყაზვინი აიღეს, მაგრამ დიდხანს ვერ შეინარჩუნეს.
 ავღანების თავაშვებული მოქმედებით აღშფოთებულმა მოსახლეობამ განდევნა
 ისინი. ამან ოლა სულთანი დაიჭრა. გადარჩენილი ავღანები ისფაჰანში დაბრუნ-
 დნენ. Archives. Paris, «Perse», t. 6, f°. 290.

რომელთა შორის უფრო ძლიერია ის, რომელიც ცხოვრობს ყან-
დაპარის სამეფოში. ეს უკანასკნელი სპარსეთის შაჰის — შაჰ-
დიდის დროს, რომელსაც ის (ყანდაპარის სამეფო. — შაჰ-
ემორჩილებოდა, შედგებოდა 50 ათასი⁶⁴ კომლისაგან და ავღანელ-
კლიყად იწოდებოდა⁶⁵. მეორე, აბდალაების ტომებად წოდებული-
ცხოვრობს პერათის სამეფოში და შედგება 3 ათასი კომლისა-
გან⁶⁶.

მირ ვეისის გარდაცვალების შემდეგ ყანდაპარის მმართველი-
გახდა მისი ძმა მირ აბდალა-ხანი, მაგრამ მას ბრალს სდებდნენ
სპარსელებთან შემრიგებლურ პოლიტიკაში. ამით ისარგებლა მირ
ვეისის შვილმა — 18 წლის მირ მაჰმუდმა, თავისი მეგობრების-
დახმარებით მოკლა საკუთარი ბიძა და ყანდაპარის მმართველი გახ-
და. მან მალე გაილაშქრა სპარსეთის წინააღმდეგ.

მირ მაჰმუდმა დაიპყრო რა სპარსეთის იმპერიის მნიშვნე-
ლოვანი ნაწილი, „გასწია წინ სპარსეთის იმპერიის დედაქალაქისა-
კენ. — წერს იოსებ ქართველი,—სპარსელებმა გაიგეს, რომ ის
იმყოფება (ისფაჰანიდან) მხოლოდ 20 ლიეზე, შიკრიკები გაუგზავ-
ნეს, რათა მისთვის 30 ათასი ეკიუ შეეთავაზებინათ, ოღონდაც კი
მას კეთილი ენება და ისფაჰანის ტერიტორია დაეტოვებინა. მაგ-
რამ მირ მაჰმუდმა უკანვე გაგზავნა შიკრიკები პასუხის გარეშე და
7 მარტს კარვები გაშალა 3 ლიეზე ისფაჰანიდან, გულნაბადად წო-
დებულ ადგილას. ამ ადგილმა სახელი მისცა ცნობილ ბრძოლას,
მირ მაჰმუდმა აქ რომ გამართა და რომელიც სპარსეთის შაჰს დე-
დაქალაქისა და გვირგვინის დაკარგვად დაუჭდა. აქ მირ მაჰმუდი
ელოდებოდა სპარსელებს, რომლებიც, როგორც ეს მისთვის ცნო-
ბილი გახდა, ბრბოს სახით გამოდიოდნენ ქალაქიდან, რათა ავღა-
ნებთან ბრძოლა გაემართათ. ამრიგად, ხსენებულ მარტის 8-ში⁶⁷,
კვირა დღეს, სპარსეთის მონარქისათვის ამდენად საბედისწერო
დღეს, ორივე არმია ერთმანეთის პირდაპირ საბრძოლველად განე-
წყა“.

⁶⁴ ლ. ლოკარტი იმოწმებს იოსებ ქართველს, მაგრამ ასახელებს 53 ათასს.

⁶⁵ ყანდაპარის პროვინციაში მცხოვრებ ტომებს შორის გამოირჩეოდა ორი
ტომი: დილზაი (ლალზაი, დელჯი), რომელიც ყანდაპარსა და მის გარშემო ცხოვ-
რობდა, და აბდალაები (დურანი), რომელიც პერათში ცხოვრობდა. „ავღანი“,
„აფგანი“—მთ უცხოელებმა შეარქვეს.

⁶⁶ J. Malcolm, Op. cit.; Hanway, Op. cit., vol. II, p. 148; Th-
Krusinski, Op. cit., p. 422.

⁶⁷ იგულისხმება 1722 წლის 8 მარტი.

საქართველოს
ხელნაწილების
სამეცნიერო ცენტრი

ჯონ მალკოლმი ამ ამბებს შემდეგნაირად აღწერს: უანდაპარი დატოვა 1722 წლის იანვარში, ხელახლა გადაიარა სესთანის უდაბნო და ქირმანში მივიდა. მას მალე დაეუფლა, მაგრამ ციხესიმაგრე მთელი ძალებით უწევდა წინააღმდეგობას“. შემდეგ მირ მაჰმუდმა გასწია სპარსეთის ცენტრალური რაიონებისაკენ, გაიარა რა მოკლე, მაგრამ უდაბნო ადგილები. ისფაჰანიდან 4 დღის სავალზე (დაახლოებით 100 მილზე) მას შეხვდნენ შაჰის შიკრიკები და შესთავაზეს 15 ათასი თუმანი (30 ათასი გირვანქა სტერლინგი ანუ 200 ათასი ფრანკი), რათა უკან დაბრუნებულიყო. მან ამაზე უარი თქვა და გზა გააგრძელა გიულნაბადამდე (9 მილზე ისფაჰანიდან)⁶⁸.

გიულნაბადთან ბრძოლაში მონაწილე სპარსელთა ლაშქრის რიცხვზე ერთი აზრი არ არსებობს. ყოველ შემთხვევისათვის, სპარსელთა რაოდენობა მეტი იყო, ვიდრე ავღანთა⁶⁹.

ამბობენ, რომ მირ მაჰმუდმა, ნახა რა სპარსეთის ჯარების ასეთი დიდი რაოდენობა, მერყეობა დაიწყო და გადაწყვიტა: თავისი ლაშქრიდან ყველაზე მამაცი და კარგად შეიარაღებული ათასი კაცის თანხლებით თავისთვის ეშველა, მაგრამ იგი გაამხნევა მისმა სარდარმა ამანოლა-ხანმა. მირ მაჰმუდს მან უთხრა: მებრძოლთა სიმრავლე, რომელიც მათკენ მოემართება, უმთავრესად ისფაჰანის ნოქალაქეების, ხელოსნების, მინისტრებისა და კარის სხვა მსახურებისაგან შედგება. ისინი უკვე საკმაოდ ახლოს არიან და ამდენად უკან დახევა უკვე გვიანაა. აუცილებელია გამარჯვება ან სახელოვანი სიკვდილი.

მირ მაჰმუდმა მოისმინა თავისი სარდრის რჩევა და ლაშქარი სამ კორპუსად დაყო: მარცხენა ფრთა 3 ათასი კაცით ნასრულა სულთანს, ანუ ბრუციანს, ჩააბარა, მარჯვენა ფრთა 5 ათასი კაცით — ამანოლა ხანს, ხოლო დანარჩენი ნაწილები თავისთან ცენტრში დატოვა.

სპარსეთის ლაშქარში, რომელიც ყოველგვარი სალაშქრო წესის გარეშე გაეწყო, არსებობდა სხვადასხვა აზრი: ეთემად ად-დოულე ჯერჯერობით შეტყვის წინააღმდეგი იყო, ხოლო როსტომი და არაბეთის ვალი დაუყოვნებლივ იერიშზე გადასვლას მოითხოვდნენ. ეთემად ად-დოულეს სურვილის მიუხედავად, ყულარალასმა (როსტომმა) პირველმა შეუტია მოწინააღმდეგის მარცხენა ფრთას

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ ჯ. მალკოლმის მიხედვით, ავღანთა რიცხვი 20 ათას შეადგენდა, იქვე, გვ. 136.

და შეავიწროვა ის. არაბეთის ვალმაც წინ წაიწია, მაგრამ ეთ-
ლანელთა ძარცვით უფრო იყო გართული, ვიდრე ბრძოლით. ეთე-
მად აღ-დოულემ მტრის მარჯვენა ფრთას შეუტია. აქ ავლანთა ნა-
წილებს იცავდა ასი ქვემეხი, რაც მუხლებზე დახოქილი აქ-
ლემების ზურგზე იყო განლაგებული⁷⁰.

ავლანებმა ეთემად აღ-დოულეს ლაშქარს თავი მოაჩვენეს,
თითქოს უკან იხევენ. მათ მართლაც დაიხიეს უკან, სანამ სპარ-
სელები უშუალოდ ზარბაზნების წინ არ აღმოჩნდნენ. სწორედ მა-
შინ ამოქმედდა ავლანელთა ზარბაზნები, რომელთა დარტყმამ
სპარსელთა რიგებში არეულობა შეიტანა და უწესრიგოდ უკუიქ-
ცნენ. ამანოლამ სწრაფად მოაბრუნა თავისი ნაწილები ისე, რომ
ისინი სპარსელების პირდაპირ აღმოჩნდნენ. ავლანებმა ხელთ იგ-
დეს სპარსელების ზარბაზნები და ისინი მათვე წინააღმდეგ მიაბრუ-
ნეს. არტილერიის სარდალი მოკლეს. კავალერიის მეთაურმა თავს
გაქცევით უშველა.

მირ მაჰმუდმა დაინახა რა, თუ როგორი სიმამაცით უტევდნენ
ავლანელები მოწინააღმდეგეს და როგორ გარბოდნენ სპარსელები,
თავისი ლაშქარი მიაშველა მარცხენა ფრთას, რომელიც მეტად
შეავიწროვა როსტომის ლაშქარმა. მირ მაჰმუდმა ზურგიდან შე-
მოუარა და ალყაში მოაქცია როსტომის ნაწილები, სიმრავლით
სძლია როსტომის მამაც მეომრებს და ამოწყვიტა. როსტომიც ამ
ბრძოლაში დაიღუპა. როსტომმა სამჯერ აიძულა მოწინააღმდეგე
უკან დაეხია და ბოლოს სპარსელებისაგან მიტოვებული 200 ქარ-
თველთან ერთად გამირულად დაეცა.

ამრიგად, როსტომს არავინ მიეშველა. არაბეთის ვალის ლაშქ-
რის ნაწილები ხედავდნენ, თუ როგორ შემოარტყეს ალყა როს-
ტომის მეომრებს და ხოცავდნენ მათ, მაგრამ ისინი ავლანელების
ძარცვით იყვნენ დაკავებული, ხოლო შემდეგ დიდი ნადავლით ქა-
ლაქში დაბრუნდნენ⁷¹.

⁷⁰ გ. ჰანვეის მიხედვით, მირ მაჰმუდს 60 ზარბაზანი (ზამბურაკი) ჰქონდა, სპარ-
სელებს—ასი. იოსებ ქართველის მიხედვით, მირ მაჰმუდს—ასი, სპარსელებს—24.

⁷¹ როდესაც როსტომთან ბრძოლაში გართულ მირ მაჰმუდს მოახსენეს არა-
ბების მიერ მისი ბანაკის ძარცვის შესახებ, თითქოს მან უპასუხა: „დაე, წაიღონ
ჩემი საგანძური. ამ წუთში ჩვენ მამაცურად უნდა ვიბრძოლოთ. თუ დავგამარ-
ცებენ, სულერთია, ჩვენს ძვირფასეულობას წაიღებენ დღეს თუ ხვალ, ხოლო,
თუ ალაჰი საქმეს ისე წაიყვანს, რომ გავიმარჯვებთ, მაშინ ჩვენიც და მოწინააღ-
მდეგის ხაზინაც ჩვენი იქნება“.

ლურისტანის ვალი და სხვა ხანები, დაინახეს რა, რომ ვაჭარმა კარგა ეთემად აღ-დოულემ არტილერია და დამარცხდა, წაიღო ნაწილებით დაბრუნდნენ თავიანთ პროვინციებში ისე, რომ ისფაჰანში არც კი შეუვლიათ. ამ ბრძოლის დროს დაიღუპა დაახლოებით 6 ათასი საპრსელი და 600 ავღანელი, უმთავრესად ავღანელთა მარცხენა ფრთიდან⁷².

როდესაც ვკითხულობთ გიულნაბადის ბრძოლების იოსები-სეულ აღწერას, ჩვენთვის გაუგებარი რჩება ერთი რამ: რატომ ტოვებს იოსებ ქართველი ყურადღების გარეშე ამ ბრძოლების დროს ქართველების გამირობას?⁷³ გიულნაბადში ყველაზე მნიშვნელოვანი და გამირჯული ბრძოლები იყო იმ უბანზე, სადაც ქართველი უფლისწულის (ვახტანგ VI-ის ძმის) როსტომის ნაწილები იბრძოდნენ. ავღანებმა მთავარი ყურადღება სწორედ ამ უბანს მიაქციეს. იოსები ხომ ამ ბრძოლების დროს ისფაჰანში იყო, ბრძოლის ადგილიდან რამდენიმე კილომეტრით დაშორებული. მას, ალბათ, ზარბაზნების სროლაც კი ესმოდა. იმ დროს ყველა ქართველთა გამირობასა და მათ მამაცურად დაღუპვაზე ლაპარაკობდა. ყველა ავტორი, გარდა იოსებ ქართველისა, ვინც გიულნაბადის ბრძოლებს აღწერს, ყურადღების ცენტრში როსტომის მეთაურობით ქართველთა გამირჯულ ბრძოლას აყენებს.

ავიღოთ, მაგალითად, საფრანგეთის კონსული შირაზში პადერი, რომელიც იმ დროს ისფაჰანში იყო. იგი წერს: „...ქართველი უფლისწული ბრძოლის ველზე ისრით განგმირული დაეცა... ამ ბრძოლაში დაიღუპა ყველა ქართველი, მათ შორის როსტომიც. მოწინააღმდეგეს არ ნებდებიან — ასეთი იყო ქართველების დევიზი“⁷⁴ — შენიშნავს პადერი. ქართველების ამ სიტყვებმა პადერიმდე მიაღწიეს და იგი იოსებ ქართველმა ვერ გაიგო?

⁷² სხვა ცნობით: დაახლოებით 1700 ყიზილბაში და 130 ავღანი.

⁷³ იოსებ ქართველი ასეთივე უყურადღებობას იჩენს ქართველთა გამირჯული ბრძოლის მიმართ ყანდაჰარის ამბების დროს. ამ მხრივ ჩვენ სხვა ავტორებთან უფრო მეტ მსაიღებს ვპოულობთ, ვიდრე იოსებ ქართველთან.

⁷⁴ Archives. Paris, «Perse», t. 6, f° 424. ქართველებისა და როსტომის შესახებ თ. კრუსინსკი წერს: «ქართველებში, რომელთათვის სიკვდილის შიშზე მალა პატივი იდგა, სამშობლოს სიყვარული აღაპარაკდა...» როსტომს «რკინის კომბლებით ალყა შემოარტყეს... იგი დაიღუპა». ერთ-ერთმა ავღანმა სარდარმა განაცხადა როსტომის შესახებ: «ეს გამირი ცოცხალი რომ დარჩენილიყო, სპარსეთის დედაქალაქი ასეთ გამოუვალ მდგომარეობაში არასოდეს არ იქნებოდა». იხ. თ. კრუსინსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 322.

როდესაც გიულნაბადის ბრძოლების წინ ეთემად აღ-დოულემ მუჰამედ ყული ხანმა მოითხოვა შეტევისაგან თავის შეკავება, თველ უფლისწულს, როსტომს უთქვამს: „ახლა დავის დრო არ არის, არამედ ბრძოლის დროა. დიდი სირცხვილი იქნება, რომ ურიცხვი არმია, რომელშიც შედიან იმპერიის დიდებულებიც, შეუშინდეს მძარცველებს და ამბოხებულ მომთაბარეებს“⁷⁵.

როსტომთან ერთად 400 ქართველი იბრძოდა. პროფ. დ. ლენ-გი წერს: „ავღანელები გარს შემოერთყნენ როსტომის ქართველთა მხედრიონს, რომელიც ვაჟაკურად იბრძოდა, სანამ საბოლოოდ არ განადგურდა და მისი მეთაური ბრძოლის ველზე არ დაეცა“⁷⁶.

ქართველთა „ამ ნაწილის დამარცხებამ, — აღნიშნავს ჯ. ჰან-ვეი, — ავღანელთა გამარჯვების საკითხი გადაწყვიტა“. ხოლო სპარსელი ისტორიკოსი მოჰამედ მუჰსინი წერს: „სხვა მეთაურები შშიშარა რომ არ ყოფილიყვნენ და შაჰის გვარდიის უფროსისათვის (როსტომისათვის.—ი. ტ.) მხარი დაეჭირათ, ავღანელები დამარცხდებოდნენ“⁷⁷.

ახლა კიდევ ერთი საკითხი: შაჰ ჰუსეინის შეხვედრა მირ მაჰ-მუდთან. მაგრამ ვიდრე ამას შევეხებოდეთ, გავარკვიოთ: როგორ მოხვდა იოსებ ქართველი მირ მაჰმუდის ბანაკში?

იოსებ ქართველის „მოგონებაში“ ნათქვამია: „ვიმყოფებოდი რა მაშინ ფერაბადში, სადაც მივედი შაჰის მისვლამდე რამდენიმე დღით ადრე, სპარსეთში საფრანგეთის გენერალური კონსულის ბატონ დელა გარდანის ბრძანებით, რათა მეთხოვა მირ მაჰმუდი-სათვის მფარველობა ფრანგი ერისა და ისფაჰანში მყოფი მისიონერების საკეთილდღეოდ. ეს თავაზიანად მიბოძეს განკარგულებებთან-ერთად... მირ მაჰმუდმა დაუმატა ამას მკაცრი აკრძალვა და სიკვდილის მუქარა იმ პირთა მიმართ, ვინც ამ განკარგულებებს მცირედ მაინც დაარღვევდა. დიდმა ცერემონიალმაისტერმა მითხ-რა, რომ არ მოვშორებოდი მის პიროვნებას მთელი დღის განმავ-ლობაში. მქონდა სიამოვნება კარგად მენახა ამ ცერემონიალის მთელი თანმიმდევრობა...“⁷⁸.

რით დაიმსახურა ასეთი პატივი საფრანგეთის კონსულმა და

⁷⁵ L. — A. de la Mamy de Clairac, Histoire de Perse. t. 1, p. 238.

⁷⁶ D. M. Lang, Op. cit., p. 113.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Archives. Paris, «Perse», t. 6, ff. 283—283 v°.

ნდობა იოსებ ქართველმა? ამაზე იოსებ ქართველი
ბობს.

ლ. ლოკარტი წერს: „ის ფაქტი, რომ გარდანმა იოსები გაგ-
ზაენა მაჰმუდთან, როგორც თავისი განსაკუთრებული წარმომად-
გენელი სწორედ მაშინ, როდესაც დაეცა ქალაქი (ისფაჰანი.—ი. ტ.)
და იოსებს ავღანთა წინამძღოლისათვის უნდა ეთხოვა ფრანგი ერ-
ოვნების წარმომადგენელთა მფარველობა და ინტერესების დაცვა
ისფაჰანში მისი (მირ მაჰმუდის.—ი. ტ.) ჯარების შესვლის შემდეგ,
მიუთითებს იმაზე, რომ კონსულს დიდად ენდობოდა მას. იოსების
მისიის წარმატებით დასრულება დამადასტურებელია არა მარტო
მისი დიპლომატიური უნარისა, არამედ მისი მამაცობისა, ვინაიდან
მეტად სახიფათო იყო ამ ხანგრძლივი ალყის პირობებში, სპარ-
სელთა და ავღანელთა ფრონტის ხაზის გადაჭრა.

მაჰმუდმა ფერაბადში იოსები კარგად მიიღო. იგი მაშინაც იქ
იმყოფებოდა, როდესაც შაჰ სულთან ჰუსეინი მივიდა მაჰმუდისა-
თვის თავისი გვირგვინის გადასაცემად. იოსები იყო იმ დარბაზში,
სადაც შაჰისა და მაჰმუდის საბედისწერო შეხვედრა მოხდა. სწო-
რედ ამ ფაქტს უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ იოსებმა შესძლო მოეცა
მეტად ძვირფასი ანაგირიში თვითმზილველისა იმის შესახებ, თუ
რა მოხდა შეხვედრის დროს“⁷⁹.

ჩვენ აქ სხვა ავტორთა (კერძოდ, ქართველ ავტორთა) სიტ-
ყვებს არ მოვიტანთ, ვინაიდან ისინი ამ შემთხვევაში ლ. ლოკარტის
ნათქვამს იმეორებენ.

ჩვენი აზრით, მირ მაჰმუდისა და შაჰ ჰუსეინის შეხვედრაზე
იოსებ ქართველის ყოფნა იმ მოტივით, რომ იგი იქ კონსულმა დე
გარდანმა გაგზაენა მხოლოდ საფრანგეთის საკონსულოსათვის
მფარველობის თხოვნით, არ არის დამაჯერებელი. ასეთივე თხოვ-
ნით ყველა უცხოელ კონსულს ან წარმომადგენელს შეეძლო გა-
მოცხადებულიყო მირ მაჰმუდის რეზიდენციაში. მაინც რაში გა-
მოიხატებოდა საფრანგეთის კონსულის დამსახურება ან უპირატე-
სობა მირ მაჰმუდის წინაშე, რომ ამ უკანასკნელმა პატივით მიიღო
დე გარდანის წარმომადგენელი? მარტო იმით, როგორც ზოგიერ-
თი ავტორი ფიქრობს, რომ თითქოს უცხოეთის წარმომადგენელმა
იგი შაჰად აღიარა? მირ მაჰმუდს დიდად არ აწუხებდა, ისფაჰანში

⁷⁹ L. Lockhart, Op. cit., p. 505. ვერ დავეთანხმებით ლ. ლოკარტს
იმას, რომ შაჰისა და მირ მაჰმუდის ამ შეხვედრის ერთადერთი წყარო იოსების
„ანგარიში“ იყოს.

მყოფი უცხოელი წარმომადგენლები მას შაჰად ცნობდნენ თუ არა. მისთვის მთავარი იყო ისფაჰანის აღება, ხოლო შემდეგ ყველა მათგანს მოექცეოდა ისე, როგორც თვითონ მოისურვებდა. შემდგომში მირ მაჰმუდი ასეც მოქცა.

მაშ რაში იყო საქმე?

კონსტანტინოპოლიდან საფრანგეთის საელჩოს მიერ პარიზში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში ვკითხულობთ: „შაჰ ჰუსეინმა, აღელვებულმა სავალალო მდგომარეობით, რომელშიც მისი ქვეყანა ჩაეარდა; ამასთანავე, ფულის შოვნისა და დახმარების მიღების იმედდაკარგულმა, ბოლოს გადაწყვიტა დაეთმო... ამ მიზნით მან თავის მინისტრებს ურძანა, მირ მაჰმუდის წინაშე კაპიტულაციაზე წასულიყვნენ“.

„ისფაჰანში საფრანგეთის კონსულ ბატონ დე გარდანთან მყოფმა ფრანგულის თარჯიმანმა კათოლიკე მამა იოსებ ქართველმა გაიგო რა ამ გადაწყვეტილების შესახებ, მოახსენა ეს კონსულს და მისი განკარგულებით (რათა მას ეცნობებინა ეს ამბავი მირ მაჰმუდისათვის) გაიარა რა მოწინააღმდეგის მიერ დაკავებული ადგილები, 20 ოქტომბერს ჟულფაში მივიდა.

მეორე დღესვე იგი გაემართა მირ მაჰმუდის ბანაკისაკენ და მთავარ ცერემონიალმაისტერის შემწეობით მან გადასცა მირ მაჰმუდს ის, რაც თავისმა კონსულმა დაავალა. ეს სარდარი ყურადღებით შეხვდა ამ ცნობას და უბრძანა თავის პირველ მინისტრს (გარდანისადმი თავის დროზე შაჰ ჰუსეინის მიერ ბოძებული ქალაქის)⁸⁰ არშიაზე მიეწერათ ნებართვა, რათა გამოეკიდათ ალამი საფრანგეთის სასახლეზე (საკონსულოს შენობაზე.—ი. ტ.). ამასთანავე, ყველას ეკრძალებოდა ცუდად მოქცეოდნენ ფრანგებს მათი სასახლის მფლობელობის საქმეში“⁸¹.

აი, რატომ აღმოჩნდა გარდანის წარმომადგენელი მირ მაჰმუდის კარზე და რატომ მიიღეს ის ასე კარგად. დე გარდანმა იოსების საშუალებით სასიამოვნო ამბავი აცნობა მირ მაჰმუდს და სამაგიეროც ითხოვა. რატომ გაგზავნა კონსულმა მანინცდამანინც იოსები და არა სხვა ვინმე? იმიტომ, რომ იოსებს ნაცნობები ჰყავდა ჟულფაში მცხოვრებ სომხებს შორის (ამიტომაც წავიდა ის პირდაპირ ჟულფაში). მათ კი მირ მაჰმუდის ხალხთან კავშირი

⁸⁰ იოსებ ქართველს თან მიჰქონდა საფრანგეთის კონსულისადმი შაჰ ჰუსეინის მიერ ნაბოძები ქალაქი.

⁸¹ Archives. Paris, «Perse», t. 6, ff. 357—357 v°.

ჰკონდათ. აქედან უფრო იოლად შეიძლებოდა კონტაქტის
ყარება მირ მაჰმუდის ბანაკთან. როგორც ვხედავთ, იოსებ ქართვე-
ლის გამბედაობისა და დიპლომატიური უნარის მტკიცებისათვის
აქ თითქმის არაფერი რჩება.

ახლა მირ მაჰმუდისა და შაჰ ჰუსეინის შეხვედრაზე.

„1722 წლის 23 ოქტომბერს — წერს ვ. მინორსკი, — სულ-
მოკლე და უნიჭო შაჰი თავის კარისკაცთა თანხლებით გაემგზავრა
ავღანთა ბანაკისაკენ ფერაბადში და სამეფო დიადემა თავზე დაა-
ხურა თავის ადრინდელ ვასალს — მირ მაჰმუდს. ასე მოულოდნე-
ლად სეფევიდების სახელმწიფოს მთელმა სისტემამ სამარცხვინო
კრაზი განიცადა“⁸².

ამრიგად, შაჰ ჰუსეინმა გადაწყვიტა, თავისი ამალით თვითონ
ხლებოდა გამარჯვებულ მირ მაჰმუდს: „რამდენადაც ყველაფერი
ასე აეწყო, — წერს იოსებ ქართველი — პარასკევს, 25 ოქტომ-
ბერს, შაჰი, რომელსაც თან ახლდნენ მისი ეთემად აღ-დოულე,
არაბეთის მეფე და თავისი სასახლის ბევრი სხვა მინისტრი თუ
მოხელე, გავიდა ქალაქიდან, რათა მირ მაჰმუდის ხელთ ჩავარდნი-
ლიყო. მას შემდეგ, რაც მან ისფაჰანის დიდ ანუ სამეფო მოედან-
ზე ალაჰს შესწირა 5 აქლემი⁸³, რომელთა ხორცი ბრძანა მოსახ-
ლეობისათვის დაერიგებინათ, იგი გაემართა ფერაბადის მიმარ-
თულებით, გართობების სასახლისაკენ, რომელიც თავის დროზე
ააგო მისმა უდიდებულესობამ (შაჰმა — ი. ტ.), რათა ზაფხულის
სიცხეების პერიოდი იქ ეტარებინა. ეს საუტეხოო ადგილია, მისი
ბალები გარშემორტყმულია ძლიერი გალავნით და სასიამოვნო
წალკოტებით, რომლის წრიული სიგრძე 2 ლიეა.

მირ მაჰმუდი იმ ბრძოლის შემდეგ, რომელიც მან გიულნაბად-
თან მოიგო და, მას შემდეგ, რაც ჯულფის სომხებმა მას თავიანთი
ქალაქი ჩააბარეს, წავიდა ფერაბადში და იქ დაბინავდა. აქ ის დარ-
ჩა დაახლოებით 7,5 თვე, ვიდრე ქალაქის ალყა გრძელდებოდა.

როდესაც მირ მაჰმუდს მისმა დიდმა ცერემონიალმაისტრმა
აცნობა შაჰის მოსვლის შესახებ, მან ბრძანა შეეჩერებინათ შაჰი იმ
საბაბით, რომ ის ისვენებს. იფიქრეს, რომ გამარჯვებულმა სარ-
გებლა ამ ხერხით, რათა მოესწრო მომზადებულყო შაჰის შესა-
ხვედრად, მაგრამ ეს უფრო შეიძლება მიეწეროს სიამაყესა და
უპირატესობის გრძნობას, რაც მას აიძულებდა ამგვარად ემოქ-

⁸² V. Minorsky, Op. cit., p. 10.

⁸³ ზოგიერთი ავტორის მხედვით 3 აქლემი.

მედა. როგორც არ უნდა ყოფილიყო, მას დაემორჩილნენ და დათანხმდა შეჩერებულიყო ნახევარი საათის განმავლობაში⁸⁴.

სახევარი საათის შემდეგ შაჰთან კაცი გაგზავნეს და აცნობეს, რომ მას შეეძლო გზა გაეგრძელებინა. შაჰი ცხენიდან ჩამოვიდა სასახლის ახლოს, სადაც მირ მაჰმუდს ერთ-ერთ დარბაზში, რომელიც ბაღში გადიოდა, კუთხე⁸⁴ ეკავა. იგი ოქროქსოვილის მუთაქას დაჰყრდნობოდა და შაჰის მოლოდინში ბრილიანტებით მორთული საათების დათვალიერებით ერთობოდა. მირ მაჰმუდმა ბრძანა, იმავე დარბაზის მეორე კუთხეში მოემზადებინათ შაჰისათვის ადგილი და ოქროქსოვილის მუთაქა, რომელიც მირ მაჰმუდის მუთაქის მსგავსი იქნებოდა.

შაჰ ჰუსეინი დარბაზში შევიდა და მირ მაჰმუდს ჩვეულებრივი მისალმებით მიმართა: „სელამ ნალეიქუმ!“ მირ მაჰმუდი მაშინვე წამოდგა და უპასუხა იმავე მისალმებით: „ნალეიქუმ სულამ!“ და ორივე დაჯდა⁸⁵. შაჰმა მირ მაჰმუდს მიმართა სიტყვებით: „ჩემო შვილო, რამდენადაც ზეცამ დაგნიშნათ თქვენ, იმეფოთ სპარსეთში, მე ხალხით გადმოგცემთ თქვენ იმპერიის მმართველობის საქმეს, მთელი გულით გისურვებთ თქვენ ყოველგვარ სიკეთეს“. იმავე დროს შაჰმა მოიხსნა თავისი დოლბანდიდან ჯილა, რომელიც აზიის მინარქების სამეფო მშვენებას წარმოადგენს, შედგება ბრილიანტებით მორთული ფრთებისა და მსხვილი ქვებისაგან, და ის მირ მაჰმუდის ვეზირს გადასცა, რათა მას იგი თავისი პატრონის დოლბანდზე მიემაგრებინა. მაგრამ ამ უკანასკნელმა მკვახე უარი თქვა, მიეღო იგი თავისი მინისტრის ხელიდან. შაჰს შეეტყო, რომ გამარჯვებულის ყველა სურვილს აღასრულებდა. მან ჯილა გამოართვა მინისტრს, წამოდგა და თვითონ გაემართა, რათა საკუთარი ხელით მიემაგრებინა იგი მირ მაჰმუდის დოლბანდზე, თან უსურვა ბედნიერი მეფობა. შემდეგ მოიტანეს ყავა, ჩაი და ყალიონი.

მირ მაჰმუდმა შაჰს უთხრა, რომ ამ ამბავმა იგი არ უნდა ააღელვოს, იმიტომ რომ განგების გარდუეალი კანონების თანახმად ყველა დროის სამეფოები და მონარქიები ჩვეულებრივად გადადიოდნენ ერთი ხელიდან მეორეში, ერთი ხალხიდან მეორეზე. რაც შეეხება შაჰის პიროვნებას, მას შეუძლია დარწმუნ-

⁸⁴ კუთხე აღმოსავლეთში საპატიო ადგილად ითვლება.

⁸⁵ ზოგიერთი ავტორის მიხედვით, მაჰმუდი არც კი წამომდგარა (იხ. თ. ნ ა ტ რ ა შ ვ ი ლ ი, მასრიყით მალრიბამდე, გვ. 312).

ნებული იყოს, რომ მირ მაჰმუდი არაფერს გააკეთებს მესიქე თანჯე-
მობისა და რჩევის გარეშე.

მირ მაჰმუდისა და შაჰის ამ შეხვედრის სხვა აღწერებაც არ-
სებობს, რომლებიც რამდენადმე განსხვავდებიან იოსებ ქართვე-
ლის ზემოხსენებული აღწერისაგან. მოვიტანთ ზოგიერთ მათგანს.

სარგის გილანენცი წერს: „შევიდა რა ოთახში, შაჰმა დაინა-
ხა მაჰმუდი, მჯდომარე. ის ადგა, ხოლო შაჰმა უთხრა: „სალამ ალე-
იქუმ“. მაჰმუდმა არ შეხედა მას სახეზე, არამედ ჩააშტერდა ია-
ტაკს და ისე უპასუხა: „ალეიქუმ სალამ“. მაჰმუდი მაშინვე დაჯ-
და, უჩვენა შაჰს დაბალი ადგილი და დასვა ისიც. შაჰმა საკუთარი
ხელით მოიხსნა თავისი სამეფო შემოსაკრავი⁸⁶ და გადასცა აპტმა-
დოვლეთს, რათა დაედგა მაჰმუდის თავზე⁸⁷. მიიღო რა შაჰისაგან
ჯილა, აპტმა-დოვლეთი მიუახლოვდა მაჰმუდს, მაგრამ მან განუ-
გაიწი⁸⁸ და არ მიიღო. ასე რომ, აპტმა-დოვლეთი მიბრუნდა და
ჯილა ისევ შაჰს გადასცა. მაშინ შაჰმა აიღო ჯილა, ადგა, მივიდა
მაჰმუდთან, თავისი ხელით მიამაგრა ის მაჰმუდის თავსახვევზე და
თქვა: „შვილო ჩემო, ჩემი ცოდვების გამო ღმერთი უკვე აღარ
მთელის ღირსად, ვმართო ჩემი სამეფო. სამეფო ჩემი მან შეხ-
მოგცა. აი ჩემი გვირგვინიც მე დაგადგი თავზე და იყოს კურთხე-
ული შენი მეფობა. თქვა რა ეს შაჰმა, დაბრუნდა და თავის ად-
გილას დაჯდა. ამის შემდეგ შემოიტანეს ყავა, რომელიც მაჰმუდმა
და შაჰმა სხევებზე წინ დალიეს. მაჰმუდთან ამ დროს იყო ბელუ-
ჯისტანის სარდარი, რომელმაც შაჰს უთხრა: „ეს რა გვიყავი ჩვენ?
რა (სასირცხვილო) დღემდე მიგვიყვანე? შენ დაემორჩილე მაჰ-
მუდს, შენც და ჩვენც ჩაგვავადე მის მონობაში“⁸⁸.

ლ. ლოკარტი წერს: „ძალზე სევდიანი, საწყალი შაჰი იჯდა
ცხენზე, რომელიც მას მირ მაჰმუდმა ათხოვა⁸⁹ (სახელმწიფო სა-
ჯინიბოს ყველა ცხენი შეჭამეს). მისი მცირე ამაღა მიდიოდა დე-
დაქალაქის ქუჩებში, რომლებიც ცხედრებით იყო მოფენილი. სამ-
გლოვიარო სიჩუმე... უფრო მეტ წუხილს გამოხატავდა და უფრო
გულისამჩუყებელი იყო, ვიდრე მათი ხმამალლა გოდება... შიშმა,
საცოლაობამ, სასოწარკვეთილებამ დაისადგურა მათში. მიუხედა-

⁸⁶ შემოსაკრავი კი არა, ჯილა (პლუჯი).

⁸⁷ ჯილა მისაბნევი და არა დასადგამი.

⁸⁸ იოსებ ქართველის თურქული ანგარიშის მიხედვით, ბელუჯის ხანს ასე-
თი მკაცრი სიტყვებით არ მოუმართავს შაჰისათვის.

⁸⁹ L. Lockhart, Op. cit., p. 505.

ვად ამისა იმედოვნებდნენ, რომ მაჰმუდი გვირგვინზე
ყოფა.

გადაიარეს რა ზეიანდა-რუდი, შაჰმა და მისმა თანმხლებმა პირებმა მარჯვნივ გადაუხვიეს ფერაბადის მიმართულებით. აბა რას იფიქრებდა შაჰი მაშინ, როდესაც ასე ზრუნავდა ფერაბადის სასახლეზე და სიმდიდრეს არ იშურებდა მისი აგებისათვის, რომ ერთ უბედურ დღეს იგი ასე ნაღვლიანი მიუახლოვდებოდა მას. ბოლმა მოაწვა. როდესაც იგი კუჭ-ი-სუფას კალთებს მიუახლოვდა, მან ფერაბადიდან მოკლე ცნობა მიიღო: მაჰმუდს სძინავსო.

მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იგი თავისი თანმხლები პირებით ნახევარ საათს გააჩერეს, ავლანებმა აღირსეს გზის გაგრძელების ნებართვა...

მაჰმუდი იჯდა ოთახის ერთ კუთხეში, ოქროქსოვილით მორთულ მუთაქაზე დაყრდნობილი. შაჰი შემოიყვანეს, მიიყვანეს მეორე კუთხეში, სადაც იგი დაჯდა. მას შემდეგ, რაც ისინი ერთმანეთს მიესალმნენ, შაჰ სულთან ჰუსეინმა თქვა. „შემო შევილო, რადგანაც უმადლეს განგებას არ სურს მე ვიმეფო და დადგა წუთი შენთვის ტახტის გადაცემისა, მე ვისურვებდი, რომ შენ გემართოს იგი მთელი აყვავებით“. ამ სიტყვებთან ერთად მან ჩაღმიდან ჯილა ანუ სახელმწიფო ემბლემა აიღო და გადასცა ამანოლას, რათა ამ უკანასკნელს გადაეცა იგი მირ მაჰმუდისათვის. ნახა, რომ ამით მაჰმუდი გაბრაზდა, მან უკანვე გამოართვა ემბლემა ამანოლას, მივიდა მაჰმუდთან (რომელიც ჯერ ისევ იჯდა), ორივე ხელით დაადგა თავზე და მშვიდობით მეფობა უსურვა. ექს-შაჰი (როგორც ახლა შეიძლება მას ვუწოდოთ) მიბრუნდა თავის ადგილას და დაჯდა“.

ამ ამბებს ჯ. ჰანვეი შემდეგნაირად აღწერს: მირ მაჰმუდის მთავარმა ცერემონიალმაისტერმა შაჰი შეიყვანა დარბაზში, რომლის კუთხეში⁹⁰ ოქროსირმულ ფარჩის ბალიშზე დაყრდნობილი მაჰმუდი იჯდა. შაჰმა ოთახის შუაგულისაკენ წაიწია და მიესალმა შემდეგი სიტყვებით: „სელამ ალეიქუმ!“ ავლანი წამოდგა და იმავე სიტყვებით მიესალმა, შემდეგ ეთემად ად-დოულემ შაჰი მიიყვანა მეორე კუთხემდე მაჰმუდის მარცხნივ, სადაც შაჰისათვის მომზადებული იყო ჩვეულებრივი ადგილი. დაჯდა შაჰი და ასე დაი-

⁹⁰ აქ ჯ. ჰანვეი შენიშნავს: აღმოსავლეთის ქვეყნებში კუთხე ითვლება ყველაზე საპატიო და ყველაზე მოსახერხებელ ადგილად, სადაც პიროვნებას შეუძლია ორივე მხარეზე კედელზე მიმაგრებულ ბალიშებზე დაეყრდნოს.

წყო საუბარი: „შეილო, რამდენადაც სამყაროს დიდ განმეორებელს არ სურს მე კიდევ ვიმეფო და დადგა შენთვის ტახტის, ვადაც ვიმეფო წუთი... მთელი ჩემი გულით გითმობთ იმპერიას და წარმატებით მეფობას გისურვებთ. ამასთანავე, მან მოიხსნა სამეფო ჯილა თავის ჩალმიდან და მაჰმუდის დიდვაზირს გადასცა. რამდენადაც მაჰმუდმა უარი განაცხადა მიეღო იგი დიდვაზირისაგან, შაჰი წამოდგა, გამოართვა იგი უკანვე და თვითონ მიაბნია იგი უზურპატორის ჩალმაზე შემდეგი სიტყვებით: „მშვიდობით იმეფეთ“⁹¹. ამის შემდეგ შაჰი უკანვე დაბრუნდა და დაჯდა. მაჰმუდი იჯდა, როცა ჰუსეინი მის ჩალმაზე მონარქის ნიშანს აბნევდა. შემოიტანეს ყავა და ჩაი...“⁹².

ამ ცერემონიალს ესწრებოდა ბელუჯის სარდარი მაჰმუდ ბელუჯი, რომელმაც შაჰს უთხრა: „ეს რა გვიქენი, როგორ სასირცხვილო მდგომარეობამდე მიგვიყვანე? დაემორჩილე მაჰმუდს და შენი თავიც და ჩვენც მის მონობაში ჩაგვეყარე“⁹³.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შემდეგ ჩვენ იმ დასკვნამდე მივედით, რომ მირ მაჰმუდისა და შაჰ ჰუსეინის შეხვედრის დროს დარბაზში იოსებ ქართველი არ ყოფილა. ალბათ, შეუძლებელიც იყო, ამ ცერემონიალს უცხოეთის საკონსულოს წარმომადგენელი დასწრებოდა. დარბაზში იქნებოდა ათიოდე კაცი, სხვები გარეთ იყვნენ და მხოლოდ მონაყოლის მიხედვით გაიგეს იმ საუბრის შესახებ, რომელიც მიმდინარეობდა შაჰსა და მირ მაჰმუდს შორის.

ისფაჰანში საფრანგეთის საკონსულოში თარჯიმნად ყოფნის დროს იოსებ ქართველის მიერ შედგენილი დოკუმენტი გარდა ზემოხსენებული „მოგონებისა“ არ ჩანს. ისფაჰანიდან პარიზში კონსულ დე გარდანის ხელმოწერით ბევრი წერილი იგზავნებოდა. საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში ჩვენ ვნახეთ ეს წერილები, მაგრამ მათგან არც ერთი იოსებ ქართველის ხელით არაა დაწერილი. შევადარეთ ერთმანეთს ისფაჰანიდან იოსებ ქართველის წასვლამდე და წასვლის შემდეგ გაგზავნილი წერილებიც, მაგრამ მათში არაერთარი განსხვავება არ იგრძნობა.

ამასთანავე, ჩვენ ყურადღებით გადავთვალიერეთ ის წერილები, მოხსენებითი ბარათები და სხვა მასალა, რომლებიც დაკავშირებულია კონსულ დე გარდანისა და იოსებ ქართველის მოღვა-

⁹¹ J. H a n w a y, Op. cit., t. II, Part VII, p. 180;

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

04706040
2025/01/03

20
Memoire sur la guerre finie de Perse

31 jours. 1723.

76.

Perse
1723
Janvier 31

fait par le chroniqueur
au service du R. de la
garderie Comte de France
a Bagdad. /

Les royaumes sont partagez en deux
principales Tribus, dont la plus
qui parait est celle qui habite dans
le Royaume de l'Andakar, ^{appelé} ~~de~~ ^{de} Bakong
de l'ordr Elah Abbas Roy de Perse, à
qui elle soumit, et est composée de
familles, et se nomme de royaumes d'Igi.

L'autre est celle des abbades, qui
habitent dans le Royaume d'Iharat,
et se nomme de royaumes de
deuxième Tribu, cette Tribu ayant
soumis de l'Andakar au Roy Abbas
contre les Volchis, Abas vers l'ordr
de l'Andakar, et les confiant
vers le Roy, les quils ont entré les
armes à la main dans le Royaume
d'Iharat, y faisant de grands ravages
et de l'Andakar ^{de l'Andakar} de l'Andakar à
leur retour, et de l'Andakar en pers de l'Andakar
de l'Andakar qui les
de l'Andakar de l'Andakar. Les abbades
ou de l'Andakar de l'Andakar de l'Andakar
et de l'Andakar de l'Andakar de l'Andakar
Abbas, font alliance avec luy, pour

წეობასთან ისტაჰანში, მაგრამ ვერსად ვერ შევხვდით ზმსს: (დმმკ) დასტურებულ საბუთს, რომ კონსული დე გარდანი და მით უფრო იოსებ ქართველი, სპარსეთში ყოფნის დროს, დაინტერესებულნი-ყვნენ ვახტანგ VI-ის ან სხვა ქართველთა საქმეებით სპარსეთში.

ამრიგად: დიპლომატიურ სარბიელზე იოსებ ქართველის მოღვაწეობის „უშუალოდ და ორგანულად“ დაკავშირება „საფრანგეთის დიპლომატიის საქართველოთი და ვახტანგ VI-ის ბედით დაინტერესებასთან...“, როგორც ამას წერს ვ. გაბაშვილი⁹⁴, საარქივო მასალებით არ დასტურდება. ასევე დაზუსტებას მოითხოვს აზრი იმის შესახებ, თითქოს: „...მას (იოსებ ქართველს — ი. ტ.), როგორც ქართველს და საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომელს⁹⁵, უშუალო მონაწილეობა უნდა მიეღო ვახტანგ VI-ის მდგომარეობის გამორკვევაში...“⁹⁶

ან კიდევ: „იოსებ ქართველი, ამრიგად, ერთის მხრივ, მონაწილეობდა საფრანგეთ-ირანის მეტად მნიშვნელოვან მოლაპარაკებებში, ხოლო მეორე მხრივ, მისი უშუამავლობით გარდანს უნდა დაემყარებინა კავშირი ირანში მყოფ ქართველებთან“⁹⁷, საარქივო მასალებით არ დასტურდება.

კონსული დე გარდანი და მისი თარჯიმანი იოსებ ქართველი არ დაინტერესებულან ვახტანგ VI-ის ბედით და მით უფრო სპარსეთში მყოფი ქართველების ბედით. ასევე არ დასტურდება იოსებ ქართველის რაიმე კავშირი ვახტანგ VI-სთან და სპარსეთში იმ დროს მყოფ სხვა ქართველებთან. უფრო მეტიც, როგორც უკვე ითქვა, იოსებ ქართველმა თავის „მოგონებაში“ ყველაზე ნაკლები ადგილი დაუთმო ქართველების მოღვაწეობას სპარსეთში.

მართალია, კონსული დე გარდანი თავის ერთ-ერთ წერილში⁹⁸ მოიხსენიებს ვახტანგ VI-ს, მაგრამ ეს მხოლოდ ფრანგ მისიონერ ეან რიშართან დაკავშირებით, როდესაც ამ უკანასკნელის მიერ გადადგმულ უარყოფით ნაბიჯებს ეხება.

ასევე გვინდა შევნიშნოთ შემდეგი: მართალია, საფრანგეთ-

⁹⁴ ვ. გაბაშვილი ი, იოსებ ქართველის ვინაობისა და ..., გვ. 332—333.

⁹⁵ იოსებ ქართველი არასოდეს ყოფილა საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომელი. საკონსულოს თარჯიმანი არც შეიძლება იყო ყოფილიყო ასეთი დიპლომატიური უფლებებით.

⁹⁶ ვ. გაბაშვილი ი, იოსებ ქართველი—XVIII საუკ. დიპლომატი, გვ. 117.

⁹⁷ იქვე, გვ. 112.

⁹⁸ Archives. Paris, «Perse», t. 5, f°. 149; ი. ტ ა ბ ლ უ ა, დასახ. ნაშრ., გვ. 309—310.

სპარსეთის 1715 წლის ხელშეკრულების რატიფიკაციის მომენტზე საფრანგეთის ორივე კონსულს — დე გარდანსა და პადერის-დათ დავალებულს⁹⁹, მაგრამ დე გარდანისაგან განსხვავებით, პადერის მისია უფრო დიდი იყო: ზემოხსენებული ხელშეკრულების რატიფიკირების საკითხი შაჰის კარზე მოლაპარაკების დროს მას უნდა დაეკავშირებინა მასკატის ექსპედიციის საკითხთან, ამით დაენტერესებინა სპარსეთის შაჰის კარი და მიეღწია ამ ხელშეკრულების რატიფიკირებისათვის.

ამიტომ ვ. გაბაშვილის აზრი იმის შესახებ, თითქოს საფრანგეთი მასკატის ექსპედიციის შესახებ წინადადებას „ყოველნაირად უხვევდა გვერდს და ყურადღებას სავაჭრო ურთიერთობაზე ამახვილებდა“¹⁰⁰, დაზუსტებას მოითხოვს. საფრანგეთ-სპარსეთის 1715 წლის ხელშეკრულების რატიფიკირებას შაჰის კარზე მიაღწია არა დე გარდანმა, როგორც ეს ზოგიერთ ავტორს ჰგონია, არამედ — პადერიმ¹⁰¹;

ისფაჰანში ავლანთა წინამძღოლის მირ მაჰმუდის გაბატონების შემდეგ იოსებ ქართველი დაახლოებით 6 თვე დარჩა სპარსეთში. ზოგიერთი ცნობით იოსებ ქართველი „ისფაჰანიდან 1723 წლის ოქტომბერში წავიდა“¹⁰². ეს თარიღი ზუსტი არაა, ვინაიდან ამ დროს იოსები უკვე რეშტშია. ისფაჰანიდან იოსებ ქართველის წასვლის ზუსტ თარიღს ვერ მივაკვლიეთ, მაგრამ ჩვენი ვარაუდით ეს უნდა მომხდარიყო 1723 წლის აპრილს¹⁰³.

ვიდრე იოსებ ქართველის კონსტანტინოპოლში გამგზავრებაზე ვილაპარაკებდეთ, მკითხველის ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ერთ საკითხზე. 1723 წლის 15 იანვარს ისფაჰანში ჩავიდა თურქეთის ელჩი ნური ეფენდი, მაგრამ არა პირდაპირ კონსტანტინოპოლიდან, არამედ ბალდადიდან, ჰასან ფაშას მხრიდან „რათა მირ მაჰმუდისათვის ისფაჰანის აღება მიელოცა“. როდესაც ამ ელჩმა თავისი რწმუნების სიგელი მირ მაჰმუდს გადასცა, ამ უკანასკნელმა თქვა: „ეს ელჩი კი არა, ჯაშუშიაო“. პეტროს დი სარგის გილანენცი წერს: „ჩვენი იოსებ აბისალამიანი ჯერ კიდევ ადრე იცნობდა

⁹⁹ ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, დასახ. ნაშრ., გვ. 323.

¹⁰⁰ ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველი—XVIII ს., გვ. 113.

¹⁰¹ ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, დასახ. ნაშრ., გვ. 334—335.

¹⁰² Archives. Paris, «Perse», t. 6, F^o. 151 v°.

¹⁰³ გ. პაიჭაძის მიხედვით, იოსებ ქართველი ისფაჰანიდან გავიდა 1723 წლის მაისში. იხ. გ. პაიჭაძე, დასახ. ნაშრ.

ამ ელჩს¹⁰⁴. თურქეთის ამ ელჩმა ერთხელ იოსებს შეხვედრისას „მოდი, მინდა ამბავი გადმოგცე“. იოსებმა ჩაიცვა თურქული ტანი-სამოსი და მასთან მივიდა. ელჩმა მას დეტალურად გამოჰკითხა სპარსეთის ამბები. იოსები მან მეორეჯერაც მიიწვია. ჩვენი აზრით, თურქეთის ელჩთან იოსების კონტაქტები ყურადღების გარეშე არ დარჩებოდათ ავღანელებს, მით უფრო, რომ ამ ელჩს განსაკუთრებით აღევნებდნენ თვალყურს.

4 თებერვალს ავღანელებმა თურქეთის ელჩს უბრძანეს, ისფაჰანიდან წასულიყო. იგი ჰამადანში წავიდა, სადაც ხანმა საეჟეო პირად მიიხნია და 45 დღით დააკავა.

ამ დროს კონსულმა დე გარდანმა იოსებ ქართველი ჰამადანის მხარეს გაგზავნა, რათა შეემოწმებინა იმ დროს გავრცელებული ხმები—თითქოს, გადაყენებული შაჰ ჰუსეინის შვილი თამაზ-მირზა, რომელიც ადრე ყაზვინში გაიქცა, დიდძალი ლაშქრით ისფაჰანისაკენ დაიძრა¹⁰⁵. ამავე დროს იოსებს თურქეთის ელჩთან შეხვედრაც უნდა მოეხერხებინა, მაგრამ იოსებმა ჰამადანში ელჩს ვერ მიუხსრო, იგი უკვე ბაღდადში წასულიყო, ხოლო იქიდან — კონსტანტინოპოლში¹⁰⁶.

1723 წლის აპრილის დასაწყისში მირ მაჰმუდმა ბრუციანი ნასრულა-ხანი 1200 კაცით ჰამადანში გაგზავნა. აქ მას ადგილობრივი ხანი 5-ათასიანი ლაშქრით დაუხვდა, მაგრამ ვერ მოიგერია ავღანელები. 4 აპრილს ავღანელებმა ჰამადანი ააოხრეს. ამის გამო იოსებ ქართველმა ჰამადანამდე ვერ მიადგინა. გზაში მას ავღანელები თავს დაესხნენ, დაჭრეს და გაძარცვეს, იოსები იძულებული იყო, სანამ განიკურნებოდა, ისფაჰანიდან 4 დღის სავალზე, ერთ-ერთ სოფელში დარჩენილიყო. ამასთანვე, მან გაიგო, რომ იგი უკვე დაუსმენიათ მირ მაჰმუდის კარზე, რის გამოც ვერ გადაურჩებოდა ავღანელების რისხვას, თუ უკანვე, ისფაჰანში, დაბრუნდებოდა¹⁰⁷.

ამიტომ იოსებ ქართველმა „გადაწყვიტა წასულიყო თავისთან, თბილისში“¹⁰⁸. იმავე საბუთში აღნიშნულია, რომ „იოსებმა ვერ

¹⁰⁴ საგულსხმოა, რომ იოსებ ქართველი არსად არაფერს წერს ამ ელჩთან თავის შეხვედრებსა და საუბრებზე.

¹⁰⁵ Archives. Paris, «Perse», t. 6, f°. 152.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Archives. Paris, «Perse», t. 6, F. 152. ამრიგად, 1723 წლის მარტის ბოლოდან იოსები უკვე აღარაა ისფაჰანში. ამიტომ ისფაჰანიდან იოსების გამგზავრების თარიღად 1725 წლის დასაზღვრება არ არის სწორი (იხ. მ. გ. ბ. ე. ჯ. ვ. ი. ლ. ი., დასახ. ნაშრ., გვ. 80).

¹⁰⁸ Archives. Paris, «Perse», t. 6, ff. 152—152v^o.

შესძლო ერევანში ჩასვლა (რაც მას გეგმაში ჰქონია), ვინაიდან იგი ალყაშემორტყმული იყო“. მან „გაიარა კილანი და ჩავიდა არზრუმში, საიდანაც გავიდა გასული წლის (1724 წლის.—ი. ტ.) ნოემბრის თვეში“¹⁰⁹. იგი კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა.

აი, თურმე რამ განაპირობა იოსებ ქართველის კონსტანტინოპოლში დაბრუნება. დაზუსტებას მოითხოვს ლ. ლოკარტის ნაშრომის ის ადგილი, სადაც ნათქვამია: „...იოსებმა უარი თქვა თავის თანამდებობაზე ისფაჰანში, საფრანგეთის საკონსულოში, და დაემგზავრა ჯერ ჰამადანში, ხოლო შემდეგ რეშტში“¹¹⁰.

კონსტანტინოპოლისაიკენ მიმავალი იოსებ ქართველი რეშტში შეხვედრია სარგის გილანენცს. აი რას წერს თავის დღიურებში ამის შესახებ თვითონ ს. გილანენცი: „28 ივლისი. თბილისის მცხოვრები იოსებ აბისალამიანი, სომეხი წარმოშობით, მაგრამ კათოლიკობაში მოქცეული, უკანასკნელ ხანებში საფრანგეთის კომპანიის სამსახურში თარჯიმნად მყოფი, გაიქცა ისფაჰანიდან და ჰამადანის გავლით ჩამოვიდა რეშტში. მან მიაშო, თუ როგორ აიღეს ავღანელებმა ისფაჰანი. 1722 წელი, 18 თებერვალი. ავღანელი მოჰამედ ხანი, მირ ვეისის შვილი, 12 ათასიანი ლაშქრით ქირმანის გავლით ისფაჰანისკენ გზას დაადგა, აიღო ვარზანი, რომელიც ისფაჰანიდან 16 აგაჯიზე ანუ 80 ვერსზე მდებარეობს“¹¹¹.

ჩვენ ერთმანეთს შევადარეთ სარგის გილანენცის დღიურები და იოსებ ქართველის „მოგონება“, მაგრამ არ დაგვრჩა შთაბეჭდილება, თითქოს იოსებს სარგის გილანენცისათვის „გადაეცა უდიდესი ნაწილი მასალისა მისი დღიურებისათვის“, როგორც ამას ლ. ლოკარტი წერს¹¹². ასევე გადაჭარბებულად მიგვაჩნია ლ. ლოკარტის აზრი: „ექვს ვარეშეა, რომ გილანენცის დღიურების, განსაკუთრებით ის ნაწილი, რომელიც მან იოსების მონათხრობიდან შეადგინა, ძალზე ძვირფასი წყაროა ამ პერიოდის ისტორიისათვის“¹¹³. საინტერესოა, მაინც რა მასალაა ასეთი?

გარდა იოსებისა, სარგის გილანენცს სხვაც ბევრი ჰყავდა ისფაჰანიდან ამბის მომტანი: იოსებ სახიჯანის შვილი, რომელიც იმავე

¹⁰⁹ ეს წერილი შედგენილია 1725 წლის 27 თებერვალს.

¹¹⁰ L. Lockhart, Op. cit., p. 506.

¹¹¹ Саргис Гиланенц, Указ. соч.

¹¹² L. Lockhart, Op. cit., p. 506 ს. გილანენცის დღიურებიდან კი ჩანს, რომ იგი ძირითადად ჯ. ჰანვეის, თ. კრუსინსკისა და სხვ. ცნობებს ეყრდნობა.

¹¹³ L. Lockhart, Op. cit., p. 507

დღეს (31 ივლისს) ისტაპანიდან ჩამოვიდა გილანენცის¹¹⁴ ტოროსი, ისტაპანიდან გამოქცეული თურქები და სხვ. დაუჩქარებლად მიგვაჩნია, რომ რეშტში მცხოვრებ სარგის გილანენცს 1723 წლის აპრილამდე არ სცოდნოდა ისტაპანის ალების ამბები. ყოველ შემთხვევისათვის, იოსებ ქართველის მიერ მიწოდებული მასალების სიმრავლე სარგის გილანენცის დღიურებში არ იგრძნობა.

1723 წლის ნოემბერში (სხვა ცნობით, ოქტომბერში) იოსებ ქართველი კონსტანტინოპოლში დაბრუნდა, „სადაც მას კარგად იცნობდნენ“¹¹⁴. აქ მან კონტაქტი დაამყარა საფრანგეთის ელჩ მარკიზ დ'ანდრეზელთან. ეს უკანასკნელი წერს: „დღეს (შევხვდი) კათოლიკე სომეხს, რომელიც სპარსეთში მიმავალმა ბატონმა დე გარდანმა აქ გავლის დროს დროგმანად (თარჯიმნად. — ი. ტ.) აიყვანა“¹¹⁵.

საფრანგეთის ელჩზე იოსებს კარგი შთაბეჭდილება მოუხდენია. აი როგორ ახასიათებს ელჩი დ'ანდრეზელი იოსებს 1726 წლის 30 ოქტომბერს პარიზში გაგზავნილ თავის ერთ-ერთ წერილში: „ის (იოსები — ი. ტ.) დაიბადა ქართველად თბილისის ახლოს¹¹⁶. მე მასში ვპოვე გონებამახვილობა და უნარი—დიდ განათლებასთან და ბევრი ენის ცოდნასთან შეხამებული“¹¹⁷.

იოსებ ქართველს ასევე მაღალ შეფასებას აძლევს ლ.-ა. დელამი დე კლერაკი, რომელიც ხშირად ხვდებოდა მას და ლებულობდა მისგან მასალებს თავისი მომავალი წიგნისათვის — „სპარსეთის ისტორია“. იგი წერს: „...ბატონი იოსები ჩამოვიდა. ეს ქართველი, ისტაპანში ალყის შემორტყმამდე და მის დროს, საფრანგეთის საკონსულოს თარჯიმანი, ერთმანეთთან ახამებდა უმთავრესი ევროპული და აღმოსავლური ენების ცოდნას, დიდ მახსოვრობას, ცოცხალ გონებას, სამართლიანობას და საკმაოდ ფართო ერუდიციას გეოგრაფიასა და ისტორიაში. მან წარუდგინა დიდ ვეზირს თურქულად დაწერილი ზუსტი და დაწვრილებითი ანგარიში ყოველივე იმის შესახებ, რაც სპარსეთში მოხდა. მან ელჩისათვის იტალიურად შეადგინა მეორე ანგარიში და მომცა მისი ასლი—ხელით დაწერილი“.

¹¹⁴ Archives. Paris, «Turquie», t. 75, f°. 211.
¹¹⁵ Ibid., Paris, «Perse», t. 6, f°. 151 v°.
¹¹⁶ Ibid., Paris, «Turquie», t. 75, f°. 211.
¹¹⁷ Ibid.

ამ ანგარიშის შესახებ იქვე დე კლერაკი წერს: „იგი (იოსებ ბი — ი. ტ.) თითქმის ყოველდღე მოდიოდა ჩემთან, მე კი კალხით ხელში ვეკითხებოდი მას მისი ნაშრომის შესახებ. მისგან მივიღე დიდი ნაწილი იმ ცნობებისა და მასალა საკითხებისა, რომლებიც ჩემი განზრახვის განსახორციელებლად აუცილებლად მჭირდებოდა“¹¹⁸.

იოსებ ქართველის ნიჭისა და უნარის ასეთი მაღალი შეფასების მიუხედავად, ისფაპანიდან კონსტანტინოპოლში დაბრუნებული იოსები უმუშევარი დარჩა. ჩვენ არ ვიცით, თუ რა საბუთებს ეყრდნობა ლ. ლოკარტი, როცა წერს: „კონსტანტინოპოლში ჩასვლისას, თუ ცოტა მოგვიანებით, იგი (იოსები — ი. ტ.) სამუშაოდ აიყვანეს საფრანგეთის საელჩოში“¹¹⁹.

უმუშევრად დარჩენილი იოსებ ქართველი თავს ირჩენდა იმ ინფორმაციების საფასურით, რომლებსაც აწვდიდა საფრანგეთის საელჩოსა და თურქეთის ხელისუფალთ. არსებობს კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს რეგისტრები, სადაც აღნიშნულია თანხა — გაცემული იოსებ ქართველის სახელზე ამა თუ იმ ინფორმაციისათვის, რასაც იგი საელჩოს აწვდიდა.

1726 წლის 30 ოქტომბერს პარიზში გაგზავნილ წერილში ელჩი დ'ანდრეზელი წერდა: „თითქმის ორი წელია, რაც ხსენებული იოსები, სპარსეთში საფრანგეთის კონსულის ბატონ დე გარდანის ყოფილი თარჯიმანი, დაბრუნდა ამ ქვეყანაში... ადრე მქონდა პატივი თქვენთვის მიმეწოდებინა ინფორმაცია იმ ამბების შესახებ, რომლებიც შეეძლო მიმელო მისგან ისფაპანიდან მისი დაბრუნების შემდეგ, 1723 წლის ბოლოს“¹²⁰.

1725 წლის აპრილში „პორტას მოწვევით“¹²¹ კონსტანტინოპოლში ჩავიდა ქართველთა კათალიკოსი დომენტი. იმავე წლის 15 ივლისს ელჩი დ'ანდრეზელი პარიზს აცნობებდა: „დიდმა ვეზირმა გაგზავნა კაბიჯი ბაში (ყაფუჯი ბაში — მეკარეთუხუცესი—ი. ტ.) საქართველოს პატრიარქთან, ვახტანგ მირზას ძმასთან, უკვე ექვსი დღეა, რაც ეს პატრიარქი ჩამოვიდა, დაბინავდა პორტში სომხების უბანში და ამყარებს კავშირ-ურთიერთობას კონსტანტინოპოლში. მთელი მისი ამაღლა შედგება 50-ზე მეტი კაცისაგან, უმეტესად სა-

¹¹⁸ L.—A. de la Mamy de Clairac, Op. cit., t. I, p. VI.
¹¹⁹ L. Lockhart, Op. cit., p. 507.
¹²⁰ Archives. Paris, «Turquie», t. 75, f°. 211.
¹²¹ Ibid.

სასულიერო პირებისაგან, მათ შორის სამი მიტროპოლიტი¹²². დიდ-
მა ვეზირმა მას თარჯიმანი, ალა და იანიჩარები მიუჩინა. ის (დო-
მენტი — ი. ტ.) ნათესავია კათოლიკე არქიეპისკოპოსისა¹²³, რო-
მელიც რომში იყო და უკვე სამი თუ ოთხი წელია, რაც საფრან-
გეთში გაიარა¹²³...

უფრო მოგვიანებით დიდი ვეზირის განკარგულებით იოსებ
ქართველი თარჯიმნად მიუმავრებიათ დომენტი კათალიკოსისა-
თვის. „ამ ვითარებაში—მოახსენებდა პარიზს ელჩი დ'ანდრეზე-
ლი, — მე ვისარგებლე და ვგებულობდი ყოველივეს, რაზედაც ის
(იოსები — ი. ტ.) უარს არ მეუბნებოდა და რაც თქვენ უკვე
იცით“¹²⁴.

ელჩი დ'ანდრეზელი უჩივის იმას, რომ მას ასეთი საქმეებისა-
თვის საერთოდ ცოტა თანხა აქვს და ის მცირე გასამრჯელო,
რომელსაც იოსებ ქართველს აძლევდა, არ იყო საკმარისი იოსების
ნორმალური ცხოვრებისათვის, ვინაიდან მას არ ჰქონდა მუდმივი
სამსახური¹²⁵. ელჩი მაინც კმაყოფილია იოსებ ქართველისა და
მიუთითებს: „მიუხედავად მცირე გასამრჯელოსი, ის (იოსები —
ი. ტ.) საკმაოდ კარგად მემსახურებოდა“¹²⁶.

ელჩი დ'ანდრეზელის 1725 წლის 5 აგვისტოს წერილში ნათ-
ქვამია: „ბატონი იოსები, რომელიც ცნობილი და დაფასებული
იყო პორტას თარჯიმნის მიერ, ამ უკანასკნელმა თავის მხრივ და-
ნიშნა, საქართველოს პატრიარქის ჩამოსვლისთანავე, ხსენებულ
პატრიარქის თარჯიმნად. ის (იოსები — ი. ტ.) არის ქართველი და
ეს შეუქმნის მას ხელსაყრელ პირობებს, რათა იპოვოს საშუალება
დაბრუნდეს თავის ქვეყანაში საპატიო თანამდებობით. რამდენადაც
მე ვეხმარებოდი უკვე ხუთი თვეა, რაც ის უმუშევარია, ველოდე-
ბი მისგან მადლობას. როცა ის თბილისში დაბრუნდება, ჩემთვის
კარგი ინფორმატორი იქნება, რათა ვიყო საქმის კურსში იმის შე-
სახებ, რაც იმ მხარეში მოხდება“¹²⁷.

¹²² იგულისხმება სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც 1714 წლის იანვარ-
ივნისში ჯერ საფრანგეთში იყო, ხოლო შემდეგ: ივლის-აგვისტოში—რო-
მში და ბოლოს, კონსტანტინოპოლში (1715 წ. იანვარი—1716 წ. მაისი).

¹²³ Archives. Paris, «Turquie», t. 75, f. 212.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

მაგრამ, როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, დომენტი კათალიკოსი და იოსებ ქართველი „ვერ მორიგდნენ, თუმცა იოსებნი ერთიდაიმავე ერის წარმომადგენლები იყვნენ“ — წერს ელჩი დ'ანდრეზელი¹²⁸. ამრიგად, იოსებ ქართველი უკვე აღარაა თარჯიმნად დომენტი კათალიკოსთან.

ჩვენ არა გვგონია, რომ დომენტი კათალიკოსსა და იოსებ ქართველს შორის ცუდი ურთიერთობის საფუძველი მხოლოდ იოსების ფრანგული ორიენტაცია („საფრანგეთი სჯობს ამასო“) ყოფილიყო. გამოდის, რომ იოსებ ქართველი, თურქეთის ხელისუფლებზე დამოკიდებული, მის დედაქალაქში ანტითურქულ აგიტაციას ეწევა საფრანგეთის სასარგებლოდ. ეს ძნელი დასაჯერებელია. ჩვენი აზრით, დომენტი კათალიკოსს და იესე ტლაშაძეს უფრო სხვა მხარე არ მოსწონდათ იოსებ ქართველისა. ისინი მას საერთოდ არ ენდობოდნენ. ამ შემთხვევაში იესე ტლაშაძის სიტყვები იოსების მიმართ ბევრი რამის მთქმელია. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია იოსების ტლაშაძისეული დახასიათება უფრო ვრცლად მოვიტანოთ:

„ერთი ეშმაკი აგვიტყდა, ბატონსა იქ შეადგა რა, მალე შეუტყვეთ, მაშინვე ჩვენ გავაგდევით ის გარა. მაგრამ ეშმაკი თან ახლავს, უსარსარებდა კვდითა. ეშმაკი ეუბნებოდა: „საფრანგეთი სჯობს ამასო“ ... სულ ტყუის... გაფრანგდა მამა ამისი, იყო ქალაქის ნაცვალი, გააგდეს მოქალაქეთა, დაუწიავეს ნაცარი, და იმის შვილი იოსება—სუ ეშმაკია, რაც არი. შემოეტყუა ბატონსა სიტყვა და სიტყვა მრავალი, თარჯიმნობასა ჩემობდა, იყო აჭა-იქ მავალი, ამა დაგვჩხუბა კარზედა, აგვალებინა რა ვალი, იმან დაგვაშართა, რაც რამე გადაგხვდა გადასავალი. ღმერთმა დაგვიხსნა იმასგან, ... ეშმაკი გაჩინაურდა, დაეცა მეხი მასცაო, პალურის ცემით გავაგდე, ავად მივეპყარ მეცაო, ვნანობ და რაღას ვუშველი, ნეტამცა ბევრი მეცაო“¹²⁹.

მძიმე მატერიალურ მდგომარეობაში ჩავარდნილი იოსებ ქართველი დაუკავშირდა კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომელს დ'ალიონს, „რომელმაც იოსები შეიფარა და თავისთან აქმევდა.“ „ამ დროიდან, — წერს ელჩი დ'ანდრეზელი, —

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ ახ. ი. ე. ს. ე. ტ. ლ. ა. შ. ა. ძ. ე., ბაქარაიანი, თბ., 1962, გვ. 45—46.

ბატონმა იოსებმა ძალიან შეამცირა ინფორმაციის მოწოდებასა და საკითხებზე, რაზეც ესაუბრებოდა ბატონ დ'ალიონს... მოხელეებს... ამიტომ თავი შევიკავე, გადამეხადა ფული ახალი ამბების ამ მომტანისათვის¹³⁰.

ამის შემდეგ, იოსებ ქართველი დ'ალიონთან ერთად ბელგრადში გაემგზავრა, თუმცა დ'ალიონი „მას არაფერს უხდიდა“¹³¹. ასევე ცნობილი გახდა, რომ იოსებ ქართველი ხშირად ხედებოდა კონსტანტინოპოლში ავსტრიის ელჩს დირლინგს¹³².

ამ დროს გარდაიცვალა კონსტანტინოპოლში მოსკოვის რეზიდენტის მეორე თარჯიმანი. იოსებ ქართველმა მოახერხა ამ პოსტის დაკავება. „მე არაფერი ვიცოდი ამის შესახებ, — წერს ელჩი დ'ანდრეზელი, — როცა ბატონმა დ'ალიონმა წარმომიდგინა ის (იოსები—ი. ტ.) ზემოხსენებული თანამდებობით, რამაც მეტად გამაკვირვა როგორც წარმომდგენის, ისე წარმოდგენილის მხრიდან“¹³³. „მაგრამ, — განაგრძობს ელჩი, — მალე გავიგე მისი უბედურების ამბავი მანამდე, ვიდრე შეუდგებოდა თავისი მოვალეობის შესრულებას...“¹³⁴.

საქმე ის იყო, რომ თურქეთის ხელისუფლებამ ნება არ დაართო იოსებ ქართველს, შესულიყო რუსეთის რეზიდენტის სამსახურში. მოვიგონოთ, რომ თავის დროზე თურქეთის ხელისუფლებამ იოსებს ნება დაართო, რომ საფრანგეთის კონსულს დე გარდანს ისტაბანში თარჯიმნად გაჰყოლოდა.

ახლა იოსებმა მიმართა კიიას¹³⁵, მოახსენა მოსკოვის რეზიდენტის სურვილი მის თარჯიმნად აყვანის თაობაზე და სთხოვა შუამდგომლობა დიდი ვეზირის წინაშე, „რათა ნება დაერთოთ იოსებისათვის, დაეკავებინა მოსკოვის რეზიდენტის თარჯიმნის ადგილი კონსტანტინოპოლში“¹³⁶.

ხსენებულმა კიიამ დაავალა პორტას თარჯიმანს, „ეკითხა თავისი ძმის — მოლდავეთის უფლისწულისათვის: ხომ არ იქნებოდა

¹³⁰ Archives. Paris, «Turquie», f. 212. ელჩი დ'ანდრეზელის მიერ იოსებისადმი გაცემული თანხები აღნიშნულია 1725 წლის იენის-ოქტომბრის საღწის რეგისტრებში.

¹³¹ Archives. Paris, «Turquie», t. 75, f. 212 v°.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid., f.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ „კიია“ — „ქეპა“ (თურქულიდან: «kâhya» — მმართველი, მამასახლისი).

¹³⁶ Archives. Paris, «Turquie», t. 75, f. 213 v°.

პორტას ინტერესების საწინააღმდეგო, რომ ხსენებულ იოსებს ვაშაყვიძლეს
 სახურა რუსებთან¹³⁷. მოლდავეთის უფლისწულმა თავის ძმასთან
 თარჯიმანს, უპასუხა, რომ „იოსები დიდი ბატონის
 ქეთის სულთანის — ი. ტ.) კარგი თანამშრომელია“, რომ მან კარ-
 გად იცის სპარსეთისა და პორტას მდგომარეობა, მათი ძალები,
 სპარსეთის მმართველობის მდგომარეობა, რაც აღწერილია „ანგა-
 რიშში“, რომელიც პორტამ იოსებისგან მიიღო“¹³⁸ და, რომ „იოსე-
 ბი არანაკლებად ერკვევა ოტომანის ძალებში. გარდა ამისა, ხსენე-
 ზულმა იოსებმა იმოგზაურა ქრისტიანულ სამყაროში“. ყოველივე
 ამის შემდეგ „დაუშვებელია მოსკოვის სახელმწიფოს ემსახურე-
 ბოდეს ამდენი ამბების მცოდნე ადამიანი“. და, ბოლოს, მოლდავე-
 თის უფლისწული თავის ძმას ურჩევდა? „თვითონ კიიიას ემსჯე-
 ლა ამ საკითხზე“.

შემდეგ საბუთში ნათქვამია: „პორტამ იოსები საქართველოს
 პატრიარქს მიამაგრა, მაგრამ ისინი ვერ მორიგდნენ... მოსკოვის
 რეზიდენტი არ უნდა განაწყენდეს იოსებისადმი დროგმანზე უა-
 რის თქმით, რამდენადაც საქართველო იმყოფება დიდი ბატონის
 მორჩილებაში¹³⁹ და ხსენებული იოსები მისი ქვეშევრდომია. იო-
 სები ევროპელიც რომ იყოს, პორტას მაინც ექნება უფლება
 უარი თქვას მისთვის მოსკოველებთან სამსახურზე იმიტომ,
 რომ მოსკოველები არ სარგებლობენ იმავე პრივილეგიებით, რი-
 თაც სხვა ერების წარმომადგენლები, რომლებსაც შეუძლიათ გა-
 მოიყენონ დიდი ბატონის ქვეშევრდომები თარჯიმნებად. დაე, მათ
 თავიანთი ერების წარმომადგენლები გამოიყენონ“¹⁴⁰.

ასე უშედეგოდ დამთავრდა იოსებ ქართველის ცდა, დაეკავე-
 ბინა ოფიციალური თანამდებობა განსაზღვრული ხელფასით, რა-
 თა ნორმალურად ეცხოვრა. მალე შეწყდა საფრანგეთის საელჩოს-
 თან იოსების ურთიერთობა. მან დაკარგა ის მცირედი შემოსავა-
 ლიც¹⁴¹, რომელსაც ინფორმაციების მიწოდების გზით საფრანგე-
 თის ელჩისაგან ღებულობდა. ორი ბატონის მსახური იოსები ამიერ-
 რიდან, ალბათ, მარტო ერთი ბატონის — პორტას მსახურად დარ-
 ჩა. თუმცა არც ისაა ცნობილი, ამიერიდან მას პორტა ენდობოდა
 თუ არა.

137 Ibid.

138 იგულისხმება იოსების მიერ დიდი ვეზირისადმი თურქულ ენაზე წარდ-
 გენილი „ანგარიში“ სპარსეთის ამბებზე.

139 ამ დროს თბილისში თურქები იყვნენ გაბატონებული.

140 Archives. Paris, «Turquie», t. 75, ff. 213v^o—214v^o.

ელჩი დ'ანდრეზელი პარიზს ატყობინებდა: „მე თავიდანვე ვთვალე აუცილებლად, ამეკრძალა მისთვის (იოსებისათვის — ი. ტ.) საელჩოში მოსულიყო. იმიტომ, რომ მან მიმანიშნა — ის შეიძლება სისარგებლო ყოფილიყო მეფისათვის (საფრანგეთის მეფისათვის — ი. ტ.), თუ ის მოსკოვის რეზიდენტის სამსახურში შეედგოდა. მაგრამ მე ვუთხარი, რომ მან ეს მოგვიანებით შემომთავაზა მაშინ, როდესაც თავიდანვე უნდა შეეტყობინებინა ჩემთვის, თუ რა წინადადებები მისცეს (მოსკოველებმა) მას და, რომ ის არავითარ ვალდებულებას არ აიღებდა მოსკოველების წინაშე, ვიდრე მე არ შემითანხმებდა... რამდენადაც მას არ შეეძლო გარკვეული მხარდაჭერის გარეშე არსებობა“¹⁴¹.

უფრო საინტერესოა და საგულისხმო ელჩი დ'ანდრეზელის ამ წერილის ბოლო ნაწილი, სადაც ის თავის მინისტრს არწმუნებს, რომ მას არასოდეს არაფერი წამოსცდენია იოსებ ქართველთან საუბარში ისეთი, რომლის გამოყენებაც ამ უკანასკნელს შეეძლო. „გავბედავ დაგარწმუნოთ, მოწყალეო ხელმწიფე, რომ მე არაფერი მითქვამს ხსენებული იოსებისათვის ისეთი, რომლიდანაც მას რაიმე სარგებლობის გამოტანა შეეძლო...“¹⁴².

ალბათ, ზოგიერთ ამ მასალებს იცნობდა მ. ბროსე და იმიტომ მიიჩნია იოსებ ქართველი საფრანგეთის საელჩოს მსტორად¹⁴³. ჩვენ კი დავძენთ: იოსებ ქართველი ემსახურებოდა საფრანგეთის საელჩოსაც და პორტასაც. ამ სამსახურისათვის ორივესგან გასამრჩელოს ლებულობდა. ბოლოს მან გადაწყვიტა მესამე ბატონის მსახურიც გამხდარიყო, მაგრამ ეს გეგმა მას პორტამ ჩაუშალა.

ახლა იოსებ ქართველის მოხსენებით ბარათებზე.

როგორც უკვე ითქვა, ისფაჰანში ყოფნის დროს იოსებ ქართველმა მხოლოდ ერთი „მოგონება“ შეადგინა. ეს „მოგონება“ თავისთვის, შავად დაწერილს, უფრო ჰგავს (მრავალჯერ წაშლილია და გადასწორებული). ჩანს, ეს „მოგონება“ იოსებს არსად გაუგზავნია. კონსტანტინოპოლში დაბრუნების შემდეგ იოსებმა იგი გამოიყენა თურქეთის დიდი ვეზირისათვის „ანგარიშის“ წარსადგენად და საფრანგეთის საელჩოსათვის მოხსენებითი ბარათის გადასაცემად. ეს უკანასკნელი ძირითადად საფუძვლად დაედო იმ „მოხ-

¹⁴¹ Archives, Paris, „Turquie“, t. 75, f. 215.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

სენებით ბარათს“, რომელიც ელჩმა დ'ანდრეზელმა სპარსეთის ამბების შესახებ პარიზში გაგზავნა. ამ უკანასკნელის სრული სახელია: „მოხსენებითი ბარათი სპარსეთის უკანასკნელი რევოლუციის შესახებ 1724 წლის ბოლომდე. ბატონ დ'ანდრეზელის 1725 წლის 8 აგვისტოს წერილი“¹⁴⁴.

პარიზში გაგზავნილი ამ „მოხსენებითი ბარათის“ შინაარსი 1723 წლის იანვრამდე იოსებ ქართველის „მოგონებას“ ემთხვევა, თუმცა არის ზოგიერთი სხვაობა ციფრებსა და მოვლენების აღწერაში, მასალების დალაგებასა და კონკრეტულობაში, მაგრამ ეს, ალბათ, სხვადასხვა ინფორმაციების შედეგია. ცხადია, კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს გარდა იოსების „მოხსენებითი ბარათისა“ სხვა ინფორმაციებიც ჰქონდა სპარსეთიდან. სხვას რომ თავი დავანებოთ, ისტაპანში საფრანგეთის საკონსულოდან განუწყვეტლივ მოდიოდა წერილები და კონსულის მოხსენებითი ბარათები.

საელჩოს მიერ პარიზში გაგზავნილი „მოხსენებითი ბარათი“ იოსების დაწერილი არაა. იგი შერულებულია ლამაზი კალიგრაფიით და კარგი ფრანგული ენით. „მოხსენებითი ბარათი“ ხელმოუწერელია. ეს გასაგებებია, ვინაიდან მას ახლავს წერილი ელჩი დ'ანდრეზელის ხელმოწერით.

ამ „მოხსენებით ბარათში“ ერთ ადგილას მოხსენიებულია იოსებ ქართველი და იქვე მარცხენა ველზე მიწერილია: „ეს ის არის, ვინც მოგვცა ცნობები, რომლის საფუძველზეც ეს ანგარიში დაიწერა“¹⁴⁵.

ფრანგ ლ. — ა. დე ლა მამი დე კლერაკს თავის „სპარსეთის ისტორიაში“ გამოუყენებია იოსებ ქართველისაგან მიღებული მასალა. გარდა ამისა, მამი დე კლერაკს თავის „სპარსეთის ისტორიაში“ გამოუყენებელი აქვს ასამდე ნაშრომი, რომელთაგან 47 ხელნაწერია (გამოქვეყნებული) და ყველა ისინი ეხება იმ პერიოდს, რომელიც აღწერილია იოსებ ქართველის „მოგონებაში“, „ანგარიშში“ და პარიზში გაგზავნილ „მოხსენებით ბარათში“¹⁴⁶. ამასთან-

¹⁴⁴ Mémoire sur la dernière Revolution de Persejusques à la fin de l'année 1724. Avec la lettre de Mr. d'Andrezel du 8 Aoust 1725. Archives. Paris, «Perse», t. 6, ff. 341—370.

¹⁴⁵ Ibid., f°. 357 v°.

¹⁴⁶ დავასახელებთ ზოგიერთ მათგანს: Lettere di Giuseppe Frescurati Veronese, Chirurgo Maggiore del Principe di Giorgia Kai Cosurof Kan, Generalissimo etc. scritte da Farrà, nelli confini del Corassan, li 29 Novembre 1710,

ე, იმ დროისათვის, როდესაც მამი დე კლერაკი თავის წიგნში მუ-
შაობდა, უკვე გამოქვეყნებული იყო თავდუშ კრუსინსკის წიგნი

იმ მასალებიდან, რომლებიც მამი დე კლერაკმა იოსებ ქარ-
თველისაგან გამოიყენა, პირველად დასახელებულია მასალა თურ-
ქეთსა და სპარსეთს შორის არსებული რელიგიური სხვაობის შე-
სახებზე¹⁴⁸. მეორე — ეს არის იოსების ახსნა-განმარტებები, მიცემუ-
ლი მამი დე კლერაკისადმი, რომელიც ამ უკანასკნელს თავის წიგნ-
ში მითითებული აქვს „შენიშვნის“ სახით¹⁴⁹.

მესამე და მეოთხე — ესაა იტალიურ ენაზე შედგენილი „ან-
გარიში“, რომელიც ორ ნაწილს შეიცავს¹⁵⁰. ეს არის იოსებ ქარ-
თველის მიერ თურქეთის დიდი ვეზირისადმი თურქულ ენაზე
წარდგენილი „ანგარიშის“ იტალიური ვარიანტი. „ანგარიშის“ ეს
იტალიური ტექსტი იოსებს გაუკეთებია ელჩი დ'ანდრეზელის, მი-
ნისტრის¹⁵¹ მდივნის ტომასისა და დე ვილნოვისათვის (მისი ერთი
ასლი იოსებს მამი დე კლერაკისათვის გადაუცია), მაგრამ შემდ-
გომში იოსების ეს „ანგარიში“ სალონიკში საფრანგეთის კონსუ-
ლის ხელში მოხვედრილა, ამ უკანასკნელს კი იმ პერიოდში კონს-
ტანტინოპოლში საფრანგეთის საქმეების რწმუნებულის დე ფონ-
ტენიუსს განკარგულებით¹⁵² 1728 წელს მამი დე კლერაკისათვის
გადაუცია¹⁵³.

et primo Jenaro 1711; Relation de la dernière revolution de Perse, par Mus-
tafa—Effendi, traduite du Turc et enrichie de notes sous les yeux de cet Au-
teur, par M. d'Allion; Relation de ce qui c'est passé la dernière guerre de Per-
se, pendant les années 1722, 1723, 1724 et 1725, par le R. P. Reynal, Missi-
onnaire de la Compagnie de Jesus en Syrie, avec des notes le M. Joseph; Som-
maire des principaux événemens arrivés en Perse depuis le mois d'Octobre
1724 jusqu'au mois d'Avril 1727 etc.

¹⁴⁷ Th. K r u s i n s k i, Op. cit.

¹⁴⁸ Mémoire sur la difference du rit entre les Turcs et les Persans. ჩვენი
აზრით, ეს დიდი ნაშრომი არ იქნებოდა. შესაძლებელია, ის იყო იმის მსგავსი,
როგორსაც ჩვენ აქ ვათავსებთ: იხ. აქვე, № 6—„დამატება მოხსენებისადმი. 1723
წლის თებერვალი“.

¹⁴⁹ Notes de M. Joseph. ეს, ალბათ, იოსების მონაყოლისაგან შედგენილი
ცნობებია, რომლის ჩანაწერი თვითონ მამი დე კლერაკმა თავისთვის გააკეთა.

¹⁵⁰ Rellazione della Rivoluzione di Persia, composta dal Signor Gius-
eppe Giorgiano, Interprete del Consola di Francia a Ispahan; Rellazione del-
la Rivoluzione di Persia, seconda parte, composta dal medesimo Autore.

¹⁵¹ „მინისტრი“ აქ დიპლომატიური რანგია. ალბათ, ელჩის მოადგილე.

¹⁵² ამ დროს ელჩი დ'ანდრეზელი აღარაა ცოცხალი.

¹⁵³ L.— A. de la Mamy de Clairac, Op. cit., t. I, p-
IV. ჩვენ დღემდე ვერ შევკვლიეთ იოსების იტალიურ ენაზე შედგენილ „ანგა-

დიდი ვეზირისადმი იოსების მიერ წარდგენილი „ანგარიშის“ — „არეულობა სპარსეთში XVIII საუკუნის დასაწყისში“ — ასლი ინახება გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში. ხელნაწერი აღწერა და მოკლე შინაარსი გამოაქვეყნა ინგლისელმა პროფესორმა ტ. ჰ. ვეირმა¹⁵⁴.

შემდეგი ხელნაწერები, რომლებიც ჩვენ გვაქვს, ეს არის „თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის შესახებ“¹⁵⁵; ლ. ა. დე ბურბონის წერილი და ავღანებთან სპარსელების ბრძოლის აღწერა¹⁵⁶; „დამატება ცნობისადმი“¹⁵⁷; 1724 წელს შედგენილი ანგარიში¹⁵⁸; კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის დ'ანდრეზელის 1725 წლის 27 თებერვლის წერილი¹⁵⁹; იმავე ელჩის 1726 წლის 30 ოქტომბრის წერილი¹⁶⁰; გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემონახული იოსებ ქართველის „ანგარიშის“ თურქული ხელნაწერის პროფ. ტ. ჰ. ვეირის ინგლისურად თარგმანი¹⁶¹; იოსებ ქართველის „ანგარიში“ თურქულად, წარდგენილი ოსმალეთის იმპერიის დიდი ვეზირისადმი¹⁶² და იოსებ ქართველის ამ უკანასკნელი „ანგარიშის“ ასლი თურქულ ენაზე, შემონახული გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში¹⁶³.

რისა. როგორც ვხედავთ, ამ „ანგარიშის“ ტექსტებს საბოლოო ჯამში თავი მოუყრია მამი დე კლერაკთან. ასე რომ, ეს ტექსტები არ დარჩენილა საელჩოს არქივში. ალბათ, ამიტომ არ ჩანან ისინი საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს იმ დროის საარქივო მასალებს შორის. თუმცა, რამდენადაც ხელთ გვაქვს იოსების „მოგონება“, თურქულ ენაზე შედგენილი „ანგარიში“ და საელჩოს მიერ პარიზში გავაზავნილი „მოხსენებითი ბარათი“, ალბათ, იტალიურ ენაზე შედგენილი „ანგარიში“ ახალს არაფერს მოგვცემდა. ერთი რამ საინტერესოა: რატომ დაწერა იოსებმა ფრანგებისათვის ეს „ანგარიში“ იტალიურად? იმიტომ ზომ არაა, რომ მან იტალიური უკეთ იცოდა, ვიდრე ფრანგული?

¹⁵⁴ T. H. Weir, The Revolution in Persia, ... Cambridge, 1922. იხ. ასევე, ი. ტაბაღლიანი, გლაზგოს უნივერსიტეტში შემონახული ერთი ხელნაწერის შესახებ, „მაცნე“, ენისა და ლიტ. სერია, 1979, № 3.

- ¹⁵⁵ იხ. აქვე, საბუთი № 5. თარგმანი ფრანგულიდან.
- ¹⁵⁶ იხ. აქვე საბუთი № 6. თარგმანი ფრანგულიდან.
- ¹⁵⁷ იხ. აქვე საბუთი № 7. თარგმანი ფრანგულიდან.
- ¹⁵⁸ იხ. აქვე საბუთი № 8. თარგმანი ლათინურიდან.
- ¹⁵⁹ იხ. აქვე საბუთი № 2. თარგმანი ფრანგულიდან.
- ¹⁶⁰ იხ. აქვე საბუთი № 9. თარგმანი ფრანგულიდან.
- ¹⁶¹ იხ. აქვე საბუთი № 10. თარგმანი ინგლისურიდან.
- ¹⁶² იხ. აქვე საბუთი № 11. თარგმანი თურქულიდან.
- ¹⁶³ იხ. აქვე საბუთი № 12. თარგმანი თურქულიდან.

vers a l'origine a la lettre June f
 formidable armee de 100000 Cavaliers
 y echant entre, un meurtre par sang
 et de la; ^{qui est un grand malheur} et de la; ^{qui est un grand malheur}
 La legule qui ^{est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 est occasion de l'entre trois differents
 que voyez d'armes d'Indes pour
 pour des Princes Indes, que les Indes
 au rit couroye au dessus de la d'Inde
 la quelle fut enfin contraincte de se
 rendre a discretion. La gainstou
 l'Inde fut peuplee par le fil de
 l'Inde; mais les habitants firent tout
 avec d'Indes. Le Roy eut le fil de
 d'Indes pour le maintien de cette
 nouvelle conquete ^{qui est un grand malheur}
 d'Indes ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 d'Indes ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 le cours de cette conquete; au lieu
 leur accordabil d'Indes franchises
 et beaucoup d'autres privileges
 considerables; et enfin il remporta
 un triumphe a l'Inde.

L'indes ^{qui est un grand malheur} des Indes
 Perses, ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 d'Indes ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 de l'Inde, l'Inde l'Inde sur le l'Inde
 d'Indes ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 d'Indes ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}
 d'Indes ^{qui est un grand malheur} ^{qui est un grand malheur}

ამრიგად, იოსებ ქართველის მიერ შედგენილი „მოგონებები“¹⁶⁴ „ანგარიშები“ დაწერილია ფრანგულ, თურქულ და იტალიურ ენებზე. ქართულად მას „ანგარიში“ არ დაუწერია. ინგლისელი ლ. ლოკარტის სიტყვები იმის შესახებ, თითქოს ელჩი დ'ანდრეზელის 1725 წლის 15 ოქტომბრის წერილში ნათქვამი იყოს: „... მე მგონია ეს იოსები არის ავტორი ქართული და იტალიური ანგარიშისა თანამედროვე ამბებზე, რომლებსაც ასე ხშირად მოიხსენიებს მამა კრუსინსკი“¹⁶⁴, დაზუსტებას მოითხოვს. ელჩი დ'ანდრეზელის შემოხსენებულ წერილში ამის მსგავსი არაფერია ნათქვამი¹⁶⁵. გარდა ამისა, სად ლაპარაკობს თადეუშ კრუსინსკი იოსებ ქართველზე „ასე ხშირად“?

ზოგიერთი ავტორი იოსებ ქართველის „თხზულებას“ (არ ვიცი, რომელს) უდარებს სეხნია ჩხეიძის „ცხოვრება მეფეთა“-ს და ამ უკანასკნელზე მაღლაც აყენებს. ამ ავტორებს იოსებ ქართველის ნაშრომები არ უნახავთ. ისინი მათ იცნობენ მხოლოდ მამი დე კლერაკის, ტ. პ. ვეირისა და სხვ. მიხედვით.

პროფ. ვ. გაბაშვილი წერს: სეხნია ჩხეიძის „ცხოვრება მეფეთა“ მნიშვნელობით შეიძლება გაუტოლდეს იოსებ ქართველის თხზულებას¹⁶⁶. იგივე აზრს იმეორებს მ. გობეჯიშვილი. იგი წერს: „ვ. გაბაშვილის აზრით, სეხნია ჩხეიძის „ცხოვრება, მეფეთა“ მნიშვნელობით შეიძლება გაუტოლდეს იოსებ ქართველის თხზულებას, რომელსაც ჩვენ ჯერჯერობით ფრანგი ისტორიკოსის მამი-კლერაკის, პროფ. ტ. პ. ვეირის და პროფ. დ. ლენგის ნაშრომების შემწეობით ვიცნობთ და რომელშიც დაწვრილებითაა აღწერილი აღებული ხანის ბრძანის ამბები“¹⁶⁷.

„დაწვრილებითაა აღწერილი“ — მეტად მაღალი შეფასებაა ნაშრომისა უშუალოდ მისი გაცნობის გარეშე. ამასთანვე, ინგლისელი პროფესორი ტ. პ. ვეირი, რომელმაც თარგმნა იოსებ ქართველის მიერ თურქულად შედგენილი და გლაზგოს უნივერსიტეტის

¹⁶⁴ L. Lockhart, Op. cit., p. 509.

¹⁶⁵ Archives. Paris, «Turquie», t. 71, ff. 188—192 v°. დაზუსტებას მოითხოვს ასევე აზრი იმის შესახებ, რომ, თითქოს „იოსები თხზულებებს წერდა ქართულ ენაზე“ (იხ. ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველი — XVIII ს. დიპლომატი, გვ. 334) და თითქოს „იოსებმა თავისი თხზულებანი ე. წ. „სპარსეთის რევოლუციის შესახებ შეადგინა ქართულ... ენაზე“ (იხ. თ. ნატროშვილი, მასერიუს მალრებაძე, გვ. 313).

¹⁶⁶ ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქართველი—XVIII ს. დიპლომატი, გვ. 129.

¹⁶⁷ მ. გობეჯიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 80.

ბიბლიოთეკაში შემონახული „ანგარიში“, წერს: „ხელნაწერი მოხდა — თვით-
ტად შორსაა იმისაგან, რაზედაც ის პრეტენზიას აცხადებს — თვით-
მხილველის მონათხრობი. იოსები მოწმეა მხოლოდ იმ მოვლენები-
სა, რომლებიც ყაზვინსა და ისფაჰანში მოხდა“¹⁶⁸. ბოლოს, პროფ.
ტ. ჰ. ვეირი დაასკვნის: „საბოლოოდ რომ შევაჯამოთ, გლახგოს
ხელნაწერს არა აქვს დიდი პრეტენზია იყოს პირველადი წყარო იმ
ამბებისა, რომელსაც იგი მოგვითხრობს...“¹⁶⁹ ზოგიერთმა ისტორი-
კოსმა ტ. ჰ. ვეირის ეს ფრაზა პირიქით გაიგო — თითქოს ტ. ჰ. ვე-
ირი პირველწყაროდ თვლიდეს იოსებ ქართველის ამ „ანგარიშს“.

დიდ გაუგებრობად მიგვაჩნია ისიც, რომ, თითქოს, იოსებ
ქართველი „დიდ დახმარებას უწევდა პოლონელ თადეუშ კრუსინს-
კის“. სად არის ამის დამადასტურებელი საბუთი? თადეუშ კრუ-
სინსკიმ დაახლოებით 20 წელი გაატარა სპარსეთში, იოსებ ქარ-
თველმა — დაახლოებით 6 წელი. თადეუშ კრუსინსკის განათლება
აკლდა, თუ ენების ცოდნა? იგი თავისი მდგომარეობით უფრო მალ-
ლა იდგა, ვიდრე იოსები — დე გარდანის თარჯიმანი. გარდა სამი-
სიონერო მოღვაწეობისა, თ. კრუსინსკის სხვა სახელმწიფოების
დავალებითაც კი უხდებოდა წარდგენა შაჰის კარზე. თ. კრუსინ-
სკი იოსების ჩასვლამდე იყო სპარსეთში და მისი იქიდან წასვლის
შემდეგაც დარჩა იქ. იმ დროის სპარსეთის ამბები, საქართველოს-
თან დაკავშირებული საკითხები ვრცლადაა აღწერილი მის სქელ-
ტანიან წიგნში.

თ. კრუსინსკისა და იოსებ ქართველის ურთიერთობის საკით-
ხი პროფ. ტ. ჰ. ვეირიდან მოდის, მაგრამ იქ არაა ნათქვამი, რომ
იოსები კრუსინსკის ეხმარებოდა. პროფ. ტ. ჰ. ვეირი წერს: „ჯონას
ჰანვეი ამტკიცებს, რომ თავისი მონათხრობებისათვის დავალებ-
ულია მამა კრუსინსკისაგან. მაგრამ ჰანვეი ისე ახლოსაა სიტყვე-
ბითა და ფრაზებით ლა მამი კლერაკთან, როდესაც ეს უკანასკნე-
ლი ეყრდნობა იოსებს, რომ ალბათ, კიდევ უფრო ახლო კავშირი
უნდა ყოფილიყო კრუსინსკისა და იოსებს შორის“¹⁷⁰.

ჯერ-ერთი, ეს პროფ. ტ. ჰ. ვეირის ვარაუდია. მეორე, თ. კრუ-
სინსკის წიგნი გამოვიდა 1740 წელს, ჯ. ჰანვეის — 1753 წელს.
ჯ. ჰანვეიმ ისარგებლა თ. კრუსინსკის წიგნით და მიუთითა კიდევაც.
ლა მამი დე კლერაკის წიგნი გამოვიდა 1750 წელს. მასაც შეეძლო

¹⁶⁸ T. H. Weir, Op. cit., p. 492.

¹⁶⁹ Ibid;

¹⁷⁰ Ibid.

ესარგებლა თ. კრუსინსკის წიგნით. აი, სწორედ ამიტომ ემყარება
 ერთმანეთს ჯ. ჰანვეისა და ლა მამი დე კლერაკის ფაქტების სწავლა
 თის არეულობის პერიოდისა, ხოლო თ. კრუსინსკი და იოსებ ქარ-
 თველი ხშირად ლაპარაკობენ ერთიდაიმავე ფაქტებზე, თუმცა სხვა-
 დასხვანაირად აღწერენ მათ. თ. კრუსინსკი მხოლოდ რამდენჯერმე
 მიუთითებს იოსების თურქულ „ანგარიშზე“.

ასეთია ჩვენი აზრი იოსებ ქართველის ნაშრომების შესახებ.
 ახლა კი მკითხველს ვთავაზობთ იოსებ ქართველის ნაშრო-
 მებს და წინამდებარე წიგნში მოხსენებულ სხვა მასალებს.

№ 1

კიდევ ერთი სამახსოვრო ბარათი სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის შესახებ¹.

სამახსოვრო ბარათი სპარსეთში უყანასკ-
ნელი სამოქალაქო ომის შესახებ; 1723 წლის
31 იანვარი².

სპარსეთი, 1723 წლის 31 იანვარი³.

შედგენილია ისფაჰანში საფრანგეთის კონსულის ბატონ დე ლა
გარდანის კანცლერის ანუ მდივნის მიერ⁴.

75⁵

ავღანები გაყოფილი არიან ორ ძირითად ტომად. ამ ორ ტომს შორის უფრო ძლიერია ის, რომელიც ყანდაჰარის სამეფოში ცხოვრობს. ეს ტომი სპარსეთის ხელმწიფის — შაჰ აბას დიდის დროს⁶ (რომელსაც ის ემორჩილებოდა) 50 ათასი⁷ ოჯახისაგან შედგებოდა და ავღანელი კლივი ეწოდებოდა⁸.

მეორე — აბდალების ტომად წოდებული, რომელიც ცხოვრობს ჰერათის სამეფოში, შედგება 3 ათასი ოჯახისაგან⁹.

გასული საუკუნის დასაწყისში¹⁰ ამ ტომმა შაჰ აბასს დახმარება სთხოვა უზბეკების წინააღმდეგ, რომლებიც განლაგებული იყე-

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ მიწერილია თვითონ იოსების ხელით. საბუთებში იოსები ყველგან იხსენიება მხოლოდ თარჯიმნად.

⁵ აღბათ, საბუთის რიგითი ნომერია.

⁶ შაჰ აბას დიდი—შაჰ აბას I (1587—1629).

⁷ ჯ. ჰანვეის მიხედვით: არა ნაკლები 50 ათასი ოჯახი.

⁸ ამ დროისათვის დასავლეთ ავღანეთის ტერიტორიაზე ცნობილია ორი ტომის არსებობა: დიდზაი და აბდალი (დურანი).

⁹ ჯ. ჰანვეის მიხედვით: 30 ათასი.

¹⁰ იგულისხმება XVII საუკუნე.

ნენ კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით და მას ჩრდილოეთით <sup>ეს გან-
გარკვეული</sup> ლერებოდნენ. ისინი შეიჭრნენ იარაღით ხელში ჰერათის სადელო ^{საქართველო}
და დიდი ზარალი მიაყენეს მას¹¹. ეს უფლისწული¹² მის დასახმა-
რებლად სასწრაფოდ მოვიდა, მოკლე ხანში განდევნა მისი მტრე-
ბი, რომლებიც ამ ტომს სასოწარკვეთილებაში აგდებდნენ.

აბღალაებმა გამოხატეს რა შაჰის მიმართ მაღლიერება აღმო-
ჩენილი სამსახურისათვის, მოხიბლულებმა შაჰინშაჰის — აბასის,
კარგი დამოკიდებულებით შეკრეს მასთან კავშირი საზეიმო ვალ-
დებულებით: გადაუხადონ მას ყოველწლიურად განსაზღვრული
თანხა, მაგრამ იმ პირობით, რომ სპარსეთის სამეფო კარს არასო-
დეს არ შეეძლო, იქ სპარსელი გუბერნატორი გაეგზავნა. პირიქით,
მას ამ სამეფოში უნდა დაენიშნა ვიცე-შაჰის ადგილზე ყველაზე
უფრო გამოჩენილი პიროვნება თვით აბღალაების ტომიდან. რო-
დესაც ორივე მხრიდან ეს შეთანხმება დადასტურდა, შაჰი — შაჰ
აბასი, დიდებით მოსილი თავის დედაქალაქში დაბრუნდა.

ავღანელთა კლივის ტომმა გაიგო რა იმის შესახებ, რაც ეს-
გს არის შაჰ აბასმა აბღალაების სასარგებლოდ გააკეთა, თავის
მხრივ გადაწყვიტა გადაეგდო ინდოელების უღელი, რომლებიც
მაშინ ყანდაჰარის ბატონ-პატრონი იყვნენ. ეს მტარვალეები ძლიერ
ტანჯავდნენ ამ ხალხს. მათ თავიანთ შორის ყველაზე გამჭირაბი
გაგზავნეს სპარსეთის შაჰის კარზე, რათა შეეთავაზებინათ მისი
უდიდებულესობისათვის ყანდაჰარის სამეფო და მოეწვიათ მისი
მფლობელობის უზრუნველსაყოფად. იმდენად ვრცელი სამეფოს,
როგორც ყანდაჰარი იყო, მნიშვნელოვანი თავისი გამაგრებული
ადგილებით, შეერთების დიდებითა და მომავალში მისი სარგებ-
ლობით გატაცებულმა შაჰ აბასმა, დეპუტაციას აღმოუჩინა რა კე-
თილგანწყობილი მიღება, გადაწყვიტა დაეწყო ყანდაჰარის დაპ-
ყრობა.

ასი ათასიანი შესანიშნავი ცხენოსანთა არმიის სათავეში მყო-
ფი (შაჰ აბასი) ამ სამეფოსკენ გაემართა, შეიჭრა რა იქ, დაიწყო
მთელი ქვეყნის აოხრება, ხოლო შემდეგ ალყა შემოარტყა დედა-
ქალაქს¹³ და სამი თვის განმავლობაში, რაც ალყა გრძელდებოდა,
შაჰს ჰქონდა შესაძლებლობა გაენადგურებინა ინდოელთა დიდი

¹¹ იოსებ ქართველის ამ „მოგონებს“ აბსად სჭოლიო არა აქვს. სჭოლიო ყველ-
გან ჩვენ გვეკუთვნის.

¹² ალბათ შაჰ აბასი.

¹³ იგულისხმება ყანდაჰარი.

არმიის სამი სხვადასხვა კორპუსი მემკვიდრე უფლისწულების მე-
თაურობით. ისინი დიდმა მოგოლმა გაგზავნა ადგილების გასამაგ-
ოებლად, მაგრამ ბოლოსდაბოლოს იძულებულნი გახდნენ, გამარ-
ჯებულის წყალობას დამორჩილებოდნენ. ინდოელთა გარნიზონი
ამოხოცეს, მაგრამ მცხოვრებლებს რბილად მოექცნენ.

შაჰ აბასმა მიიღო ზომები ამ ახალი გამარჯვებების შესანარ-
ჩუნებლად, რადგანაც იგი დავალებული იყო ავღანებისაგან რო-
გორც იმისათვის, რომ მათ იგი იქ მიიწვიეს, ისევე მთელი ამ ლაშ-
ქრობის განმავლობაში სამსახურის აღმოჩენისათვის. ამიტომ მან
მათ მისცა სხვადასხვა შეღავათები, მრავალი მნიშვნელოვანი პრი-
ვილეგია და ბოლოს ტრიუმფით დაბრუნდა ისფაჰანში.

გაუმაძღარი სიხარბე სპარსელი გუბერნატორებისა, რომლე-
ბიც მართავდნენ ყანდაპარს სპარსეთის ტახტზე შაჰ სულთან ჰუ-
სეინის ასვლამდე¹⁴, ამ ქვეყნის მცხოვრებლებისათვის იმდენად სა-
ზიზღარი გახდა, რომ როგორც კი დადგა ეს საუკუნე¹⁵, მათ გადა-
წყვიტეს შეთქმულება და აჯანყებაც კი, რომ გაედევნათ სპარსელ-
თა გარნიზონი ყანდაპარიდან.

სურდა რა დაეშოშინებინა მემამბოხეები და დაესაჯა მათი
მეთაურები, შაჰმა თვალყური მიაპყრო გურგინ ხანს, სხვანაირად
შაჰ ნავაზად წოდებულს, ეროვნებით ქართველს, მამაც ჯარისკაცსა
და ნიჭიერ მხედართმთავარს, რომელსაც მან გაუგზავნა ბრძანებუ-
ლება, დაეტოვებინა ქირმანის პროვინციის გუბერნატორობა და
როგორც სპარსელთა 20 ათასიანი და ქართველთა 4 ათასიანი ლაშ-
ქრის მეთაური, ვიცე-შაჰის თანამდებობაზე ყანდაპარში გამგზავ-
რებულიყო.

ამ ახალი გუბერნატორის დანიშვნით გაოცებულ ავღანებს,
რომლებმაც ამ პიროვნების მხოლოდ დიდი სიმამაცე და სიმკაცრე
ეცოდნენ, არც კი უფიქრიათ სამეფოში მისი შემოსვლისათვის წი-
ნააღმდეგობა გაეწიათ და გაუხსნეს მაშინვე დედაქალაქის—ყან-
დაპარის კარები.

გურგინ ხანი მკაცრად გაუსწორდა დამნაშავეებს, რომელთა
შორის უმთავრესნი სიკვდილით დასაჯა. მას შემდეგ, რაც მან აღ-
გილზე განალაგა სპარსელთა შესაბამისი გარნიზონი, უკანვე დააბ-
რუნა დანარჩენი ნაწილები, დატოვა თავისივე ჩამოყვანილი 4
ათასი ქართველისაგან შემდგარი რაზმი მოძრავი ბანაკის სახით. მირ

¹⁴ შაჰ სულთან ჰუსეინი ტახტზე 1694 წელს ავიდა.

¹⁵ იგულისხმება X^VIII საუკუნე.

ვეისის მიმართ, რომელიც ამბობებულთა მთავარი მეთაურის გურგინ ხანი დაკმაყოფილდა იმით, რომ მას ბორკილები დაადო და ისფაჰანში გაგზავნა. ამასთანვე მისწერა შაჰს, რომ საჭიროა მირ ვეისის მოშორება, როგორც ცუდი განზრახვების, მოუსვენარი გონებისა და ძლიერი ადამიანისა, რომელსაც უნარი შესწევს დროთა განმავლობაში რამდენიმე საბედისწერო დარტყმა მიაყენოს მონარქიას.

გენერალმა ნება დართო თავის ჯარისკაცებს გამოეყენებინათ ყოველგვარი ძალადობა და უღირსად მოქცეოდნენ მოსახლეობას. საშინელი წარმოსადგენია ყოველივე ის, რისი გადატანაც ავლანელებს მოუხდათ: მამები და დედები აღარ იყვნენ თავიანთი ქალიშვილებისა და ვაჟების პატრონი ისევე, როგორც ქმრები თავიანთი ცოლებისა, ვაჭრები თავიანთი ქონებისა და ფულების. მოსახლეობას სიცოცხლის იმედი აღარ ჰქონდა. ისინი ასეთ მონობაში იყვნენ ისფაჰანიდან მირ ვეისის დაბრუნებამდე.

ნაწილობრივ თავისი ენამქვერობით, ხოლო ნაწილობრივ 600 ათასი ეკიუს¹⁶ ღირებულების მდიდარი საჩუქრებით მირ ვეისმა ისფაჰანში წარმატება მოიპოვა. შაჰის კარის ნარირი¹⁷, ანუ ინტენდანტი, და ობერჰერმაისტერი¹⁸ — ერთიც და მეორეც, მონარქის ფავორიტები და გურგინ ხანის მტრები იყვნენ. მათი საშუალებით მირ ვეისმა ისე კარგად მოაწყო (თავისი საქმე), რომ არა მარტო გამოუშვეს საპყრობილედან და უდანაშაულო კაცად გამოაცხადეს, არამედ მან შესძლო შაჰის კარზე გურგინ-ხანი საეჭვო პიროვნებად დაეხატა, წარმოედგინა იგი, როგორც მეტად პატივმოყვარე და ძლიერი ადამიანი, რომელიც მზადაა ყოველმხრივ ბროტად გამოიყენოს ის დიდი ხელისუფლება, რაც მას მისცეს. ბოლოს მირ ვეისმა დატოვა შაჰის კარი და აღჭურვილი საიდუმლო განკარგულებებითაც კი კვლავ ყანდაპარისაკენ გაემართა: თვალყური ედევნებინა შაჰის ნაცვლის მოქმედებისათვის.

ამრიგად, ყანდაპარში დაბრუნების შემდეგ მირ ვეისი მხოლოდ იმას ცდილობდა, რომ შეენიღბა თავისი სიძულვილი ხანის მიმართ, ფარავდა თავის ცუდ ზრახვებს მორჩილებისა და მლიქვნელობის საფარქვეშ. მოსყიდვის მიზნით გულუხვად უძღვნიდა მდიდრულ საჩუქრებს მათ, რომლებსაც უფრო მეტად უსმენდა

¹⁶ ჯ. პანვეი წერს: „30 ათასი თუმანი (75 ათასი გირვანქა სტერლინგი).“

¹⁷ შემდგომში მან ეთემად აღ-დოულეს (პირველი მინისტრის) პოსტი დაიკავა.

¹⁸ ნადირობის გამრიგე.

ქართული
ენების
სამეცნიერო
ცენტრი

გურგენ-ხანი და, რომლებიც შემდგომში რეალურად დატყვევდნენ ბოდნენ და წარმატებით გაუკაფავდნენ გზას მისი მოწყალებისაკენ. ამით მან მოხერხებულად მოიპოვა ხანის ნდობა. იგი მოქმედებდა იმდენად დაბეჯითებით, გატაცებით, ცბიერად, რომ გურგენ ხანი დარწმუნდა—უკვე აღარ მყავს უფრო თავდადებული მეგობარი, ვიდრე მირ ვეისიაო.

მირ ვეისი ფრთხილად მოქმედებდა, რათა ხანი დაეღუპა. ამისათვის მან ისარგებლა შემდეგი შემთხვევით: ტირინის მცხოვრებლებმა, რომლებიც წარმოშობით ყანდაპირიდან იყვნენ, არ მოისურვეს სამეფო ხაზინისათვის გადაეხადათ ჩვეულებრივი გადასახადი (იმ საფუძველზე, რომელზეც ეს-ეს არის შეუთანხმდნენ შაჰის ნაცვალს). მირ ვეისმა ისე დაიჭირა თავი, თითქოს მეტად აღშფოთებული იყო ხანის ბრძანებისადმი ტირინელების ურჩობით და დაარწმუნა გურგენ-ხანი, გაეგზავნა ქართველთა მოძრავი კორპუსი მათს დასასჯელად და ჭკუის სასწავლებლად; ყველაზე უფრო დამნაშავენი კი სიკვდილით დაესაჯათ. ამ თავდადებული დამოკიდებულების გამოვლინებით მირ ვეისმა ხანის დიდ ნდობას, მის კეთილგანწყობილებასაც კი მიიღწია.

მირ ვეისმა გურგენ-ხანის პატივსაცემად გამართა დიდი ნადიმი კარვებში თავის სოფელთან ახლოს, 1,5 ლიეზე ქალაქიდან, იმ ორი წარჩინებული ავღანის ხანთან შემორიგების საბაბით, რომლებიც ამ დრომდე ჯიუტად განზე იდგნენ.

ამრიგად, გამგზავრების დღეს ცნობილი ავღანი ბატონებისა და, კერძოდ, მირ ვეისის თანხლებით, რათა გიორგისათვის ეჩვენებინათ მთელი ამალის ყურადღება, გიორგი შეჯდა ცხენზე, დაახლოებით დილის 7 საათზე და წარჩინებულთა ამალასთან ერთად გაემართა ნადიმისათვის განკუთვნილი ადგილისაკენ. გიორგი მასთან დაახლოებულ პირთა და მირ ვეისის თხოვნისამებრ დანიშნულ ადგილას მივიდა. აუწყა რა გიორგის მირ ვეისმა ორ ზემოხსენებული ავღანის კეთილგანწყობილება, მაშინვე გააწყეს მშვენიერი, დიდად მორთული სუფრა, სადაც თანაბრად იქცევა ყურადღებას ულუფებს გემოვნება და ღვინოებისა თუ შარბათების სიუხველხინის ბოლოს თანამოსაუბრეებმა იგრძნეს, რომ თავი ნამეტნავად გაუხურდათ და გადაწყვიტეს წასულიყვნენ სხვადასხვა კარვებში, რათა იქ დაეძინათ სმის შემდეგ. როგორც კი ჩაეძინათ, (ავღანები) გაემართნენ მათკენ, რათა ყველასთვის ყელი გამოეჭრათ. ხანსაც ეწვია იგივე ბედი, რაც მისიანებს — გამოელვიდა თუ არა ხმაურზე, სტაცა ხელი ხმალს, რათა მამაცურად დაეცვა თავი მირ

ვეისის მეთაურობით მის წინააღმდეგ მომხდური 50 ავლანისაგან¹⁹ რვა მაშინვე დააწვინა მიწაზე, მაგრამ ბოლოს სძლია კაცთა სიმრავლემ და შუბებით განგმირული, ავლანთა გაათრების მსხვერპლად გიორგი დაეცა.

ავლანელები მაშინვე გამოეწყენენ მათ მიერვე დაზოცილი სპარსელი ოფიცრების ტანისამოსში. მირ ვეისმა კი გადაიკვა ხანის ტანსაცმელი, შეჯდა მისსავე ცხენზე და ყველა ერთად გაემართა ქალაქისაკენ იმავე წესით, რომლითაც ხანი ჩვეულებრივად ხალხში გამოდიოდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ წინა ღამის პირველ საათზე მირ ვეისმა საიდუმლოდ იმ მდინარის საშუალებით, რომელიც ქალაქს შუაზე ჩაუდის, ნავეებით ქალაქში შეიყვანა დიდი რაოდენობით შეთქმულების მონაწილეები. ამბოხებულები ქალაქს მიუახლოვდნენ ღამის პირველ საათზე¹⁹, ხოლო ალაყაფის კარების დამცველები, რომლებიც სეირნობიდან დაბრუნებულ ხანს ელოდებოდნენ, მათ შეხვდნენ ფარნებით, რათა გზა გაენათებინათ. ამბოხებულებმა ისინი მაშინვე ნაკუწ-ნაკუწად აქციეს, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე ქალაქში შევიდნენ და გაძარცვეს სპარსელთა გარნიზონი.

ამბოხებულთა მომხრეებმა, რომლებიც, როგორც ზემონათქვამიდან ჩანს, წინაღობით მდინარის საშუალებით ქალაქში შეიყვანეს, პირველ ხმაურისთანავე მოირბინეს და ხელი შეუწყვეს სპარსელთა გარნიზონის სრულ-ამოწყვეტას. ამის შემდეგ მირ ვეისმა მაუწყებლის საშუალებით მაშინვე გამოაცხადა იმის შესახებ, რომ ყველას, ვინც არ უნდა ყოფილიყო, ეკრძალებოდა ამ ღამით სახლიდან გამოსვლა, ხოლო მეორე დღეს გასცა განკარგულება, რათა ქალაქის დიდებულები წარსდგომოდნენ მას. მირ ვეისმა მათ წინაშე ყურანზე დაიფიცა, რომ ის, რაც მან ეს-ეს არის გააკეთა, არ არის პატივმოყვარეობის გრძნობების ბატონობის შედეგი, არამედ, უფრო მეტად, იმ თავდადებულობის გამოვლინებაა, რომელმაც აღუძრა მას სურვილი გაეთავისუფლებინა თავისი სამშობლო და თანამემამულეები სპარსელების ტირანიისა და იმ აუტანელი სიმკაცრისაგან. რისგანაც ისინი იტანჯებოდნენ ასე დიდი ხნის განმავლობაში აუგად მოსაგონებელი გურგინ ხანისაგან, ვინც ამასთანვე, სამართლიანად მიაჩნდათ ერთადერთ უნარიან მინისტრად და საუკეთესო მხედართმთავრად სპარსეთის მონარქიაში. ამრიგად, გიორგი

¹⁹ სხვა ავტორების ცნობებით, ქალაქში შეღამებისას შევიდნენ.

ალარ არსებობს. მათ თამამად შეუძლიათ ხელში აიღონ და დაიცივან თავიანთი თავისუფლება, თავიანთი სიცოცხლე მიერი თავდასხმის დროს სპარსეთის შაჰის კარის მხრიდან. ეს სამეფო კარი სხვა არაფერია, თუ არა მხოლოდ განებივრებულ ადამიანთა ხროვა, რომელთა ერთადერთი მიდრეკილებაა ავხორცობა, გარყვნილება, როგორც ამაში თვითონ (მირ ვეისი — ი. ტ.) დარწმუნდა ისფაჰანში უკანასკნელი მოვზაურობის დროს. სწორედ ამ მიზნით მათ გადაწყვიტეს მოესპოთ გურგინ-ხანი, რომლის სიკვდილის შემდეგ მას უკვე უფლება აქვს დაარწმუნოს ისინი (ავლანეზი — ი. ტ.), რომ ამიერიდან ვერცერთი სპარსელი ვერ იქნება ამ სამეფოს მმართველი. მაგრამ იგი — მირ ვეისი, უნდა იყოს დარწმუნებული თავის მხრივ თავისი თანამემამულეების თავდადებასა და გადამწყვეტ მოქმედებაში, რომ მხარს დაუჭერენ მას საჭირო შემთხვევაში სპარსელთა ძალადობისა და უსამართლობის წინააღმდეგ. ყველა დამსწრე ამ სიტყვებს ტაშით შეხვდა, უწოდებდნენ რა მას სამშობლოს განმათავისუფლებელს და სთხოვდნენ განეგრძო დაწყებული საქმე და დაეცვა ისინი ტირანიისაგან, სამაგიეროდ თვითონ ჰპირდებოდნენ მზალყოფნას, თავიანთი თავი და თავიანთი საკუთრება სრულად დაემორჩილებინათ მისთვის.

აქამდე მირ ვეისი დაკვებული იყო მიღებულ გადაწყვეტილებათა განხორციელებით, რათა სამეფოს თავდაცვის საშუალება ჰქონოდა.

გიორგის მკვლელობის დიდი ამბებიდან სამი დღის შემდეგ ქართველები, ვაგზავნილნი ტირინის ტომების წინააღმდეგ, დაბრუნდნენ ამ საბრძოლო ექსპედიციიდან ნადავლითა და ნაძარცვით დატვირთულნი. მათ არაფერი იცოდნენ მომხდარ ტრაგიკულ ამბავზე, მიემართებოდნენ ქალაქში შესასვლელად. მაგრამ რაკი მათ ზარბაზნების სროლით შეხვდნენ, მიხვდნენ, რა შეიძლებოდა მომხდარიყო და გადაწყვიტეს დაბრუნებულიყვნენ თავის ქვეყანაში. მირ ვეისს, რომელიც მათ მისდევდა 12 ათასი კაცით, სხვადასხვა შეჯახებების დროს გაუნადგურეს მნიშვნელოვანი ძალები და აიძულეს გაქცეულიყო, ბოლოს ქართველები ყოველგვარი დანაკარგის გარეშე მივიდნენ ზებილის ხეობაში მდებარე ციხესიმაგრემდე (მდებარეობს ზორასნის მხრიდან ყანდაჰარის სამეფოში შესასვლელთან). ალყის შემორტყმით შეშინებულმა მირ ვეისმა მათ თავი მიანება, ზოლო ქართველები თავის ქვეყანაში დაბრუნდნენ.

ამ დარტყმამ სპარსეთის შაჰის კარი განაცვიფრა. იმ დღეს, როდესაც შაჰის მონაწილეობით დიდი საბჭო შედგა, გადაწყდა,

რომ მისი უდიდებულესობა თვითონ ჩაუდგება სათავეში დიდ არ-
მიას, რათა დასაჯოს და დააშოშმინოს ამბოხებულები. ისინი
ფაშანიდან გავიდნენ 1707 წელს²⁰ და გაემართნენ ხორასნის
ენციის დიდი ქალაქის — მისი დედაქალაქის მეშხედისაკენ, რომ-
ელიც ისფაჰანიდან 25 დღის სავალზე მდებარეობს. ეს მოხდა მას
შემდეგ, რაც პროვინციების გუბერნატორებს ბრძანებულებებით
აცნობეს, რათა მათ თავიანთი ჯარები გაეგზავნათ სხვა ძალებთან
გასაერთიანებლად მეშხედში, სადაც უნდა მომხდარიყო საერთო
დათვალიერება მხედრიონისა, რომელიც ყანდაპარის ამბოხებულ-
თა საწინააღმდეგოდ იბრძოლებდა.

შაჰი ჩავიდა მეშხედში, დიდი კმაყოფილებით ინახულა იმამ
რეზას საფლავი (თაყვანსაცემი ადგილი, სადაც სპარსელები ჩვე-
ულების მიხედვით მიდიან და სწირავენ იქ ძვირფასეულობას: ბრი-
ლიანტს, ოქროს... ყველაფერს, რაც მათ გააჩნიათ ყველაზე ძვირ-
ფასი. ამის გამო ეს ადგილი მეტად მდიდარია) და დაბრუნდა თავის
დედაქალაქში.

შაჰმა თავისი ჯარების გენერალისიმუსად გამოაცხადა ისფაჰა-
ნის გუბერნატორი — გურგინ-ხანის ძმისწული ქაიხოსრო-ხანი და
უბრძანა შური ეძია თავისი ბიძის მოკვლის გამო. ქაიხოსრო-ხანი
საჯაროდ აღიარებდა კათოლიკურ სარწმუნოებას და მუდამ თან
ახლდა სამი ევროპელი მღვდელი: ერთი ფრანგი, ფეხშიშველთა
ორდენის წარმომადგენელი — მამა ბასილი პარიზელი და ორი-
იტალიელი კაპუჩინი: მამა რეჯინალდო და მამა ამბროჯო მილანე-
ლი. ყოველდღე ქაიხოსრო რეგულარულად ისმენდა სამჯერ ლოცვას,
აძლევდა დიდ მოწყალებას — ათას ეკიუს: თბილისის, თავრიზის,
ჯანჯის, გორის, ისფაჰანის, სევასის ყოველ მისიონს. ერთი სიტყ-
ვით, იყო სამაგალითო ღვთისმოსავი და მორწმუნე უფლისწული.
იგი ჩავიდა მეშხედში, სადაც მას დახვდა 40-ათასიანი არმია, რომ-
ლის სათავეშიც (შაჰმა — ი. ტ.) დააყენა, და ყანდაპარისაკენ დაიძ-
რა.

გაიგეს თუ არა შაჰის წამოსვლის შესახებ, ავღანები შიშმა შეიპყ-
რო. მეტად სუსტნი იყვნენ და რა ძალები უნდა მიემართათ
ძლიერი მონარქის წინააღმდეგ? მათ არა მარტო დატოვეს ყანდაპა-
რი, არამედ სამეფოს სხვა ადგილებიც, შიშით შეპყრობილები გაი-
ხიზნენ მთებში ინდოეთის საზღვრებისაკენ, გადამალეს თავიან-
თი ოჯახები და ქონება (მოგოლის) მოსაზღვრე ადგილებში. მაგრამ

²⁰ აქ გაუყებრობაა: გიორგი ამ დროს ცოცხალია.

როცა გაიგეს, რომ შაპი ისევ თავის დედაქალაქში მიბრუნდა, ეს მოულოდნელი ცვლილება მიაწერეს სპარსელების სისუსტეს. რუნდნენ თავიანთ ადგილებში იმ სრული გადაწყვეტილებით, რათა თავი დაეცვათ ახალი სარდრის ყოველგვარი მოქმედებისაგან.

შევიდა თავისი ჯარებით (ქაიხოსრო) ზებილის ხეობაში, დაინახა, რომ ავღანებმა, რომლებსაც არ ჰყავდათ კავალერია და ალყის შემორტყმის ემინოდათ, მიატოვეს ეს ადგილები, 3 ლიეთი უკან დაიხიეს და გადავიდნენ დიდი მდინარის მეორე ნაპირზე. მათ ეს გააკეთეს იმ განზრახვით, რათა შეეჩერებინათ ამ გადასასვლელზე სპარსელები, მაგრამ ისინი შეავიწროვა მოწინააღმდეგის კავალერიამ, რომელიც მდინარეზე ფონით გადავიდა, და საბოლოოდ აიძულა ისინი (ავღანები—ი. ტ.) გაქცეულიყვნენ.

ამ პირველი წარმატებით აღფრთოვანებული სპარსელები ყანდაპარს მიადგნენ. მათ არ ისურვეს მიეღოთ კაპიტულაცია ადგილობრივი მცხოვრებლებისაგან, რომლებსაც უნდოდათ ქალაქი მოწინააღმდეგისათვის გადაეცათ. სპარსელები ალყაშემორტყმულები-საგან მოითხოვდნენ, რათა უსიტყვოდ ჩაბარებოდნენ გამარჯვებულთ. ყოველი მხრიდან გარშემორტყმული ავღანები დიდი სიმამაცით განუწყვეტლივ იგერიებდნენ შეტაკებებს.

ამასობაში მირ ვეისი ყოველდღიურად აძლიერებდა თავის ლაშქარს და აოხრებდა ირგვლივ მდებარე სოფლებს, რათა მოესპო მოწინააღმდეგისათვის ყოველგვარი საკვები და აეძულებინა იგი ალყა მოეხსნა პროდუქტებისა და ფურაეის უქონლობის გამო. ეს მან დროულად მოიფიქრა — პროდუქტების ნაკლებობით და დიდი ზნის ალყით თავმობეზრებულმა სპარსელებმა დაიწყეს დეზერტირობა. ბოლოს ლაშქრის რიცხვი შემცირდა სამჯერ ალყის დასაწყისთან შედარებით.

სარდარმა (ქაიხოსრომ — ი. ტ.) მიიღო თავისიანების რჩევა, უკან დაეხია, მაგრამ ეს მან ვერ შესძლო დროზე გაეკეთებინა: ახლა მირ ვეისმა მოიყვანა 16 ათასი რეკრუტი და ადგილზე გაუმართა ბრძოლა სპარსელებს. მათ მაშინვე მოკურცხლეს, არ მიაქციეს ყურადღება დაბეჯითებით ბრძანებებს თავიანთი სარდრისა, რომელიც ტყუილად ცდილობდა შეეჩერებინა ისინი. ამიტომ ამდენი დამცირებით შერცხვენილი ქაიხოსრო თავის გარშემო მყოფი 200 ქართველით შეიჭრა მოწინააღმდეგის მთავარ ძალებში, გამოიჩინა სასწაულებრივი ღირსება და მამაცობა, ვიდრე ბოლოს ბედისწერამ არ დაიმორჩილა — ვიღაცამ რკინის კომბალით თავი

წააცალა. ნაკუწ-ნაკუწად აქციეს ყველა მეომარი, რომელთაც მათმა მამამ ბასილი პარიზელი — ფეხშიშველი კარმელიტი, ვაპუჩინმა მამებმა კი თავს გაქცევით უშველეს.

ამ მნიშვნელოვანი ზარალის შემდეგ სპარსეთის შაჰმა დანიშნა სხვა სარდარი, სახელად მეჰმედ რუსტან-ხანი²¹, რომელმაც ძლივს შესძლო დაეცვა სამეფოს საზღვრები ავღანებისა და უზბეკების გაერთიანებული შემოსევისაგან.

ამ დროს მირ ვეისი გარდაიცვალა, რამაც გამოიწვია საყოველთაო გლოვა იმ დამსახურების გამო, რომელიც მან აღმოუჩინა სამშობლოს, გაათავისუფლა რა იგი სპარსელთა მძიმე მონობისაგან. მან დატოვა შვილი, სახელად მირ მაჰმუდი, მაგრამ, რამდენადაც იგი მხოლოდ 18 წლის იყო, მამის მხრიდან მირ ვეისის ძმამ — მირ აბდულაჰმა ხელში აიღო ყანდაჰარის მმართველობა.

ამბობენ, რომ ყანდაჰარში მთავრად ყოფნის უზრუნველყოფნის მიზნით, მიუხედავად მისი ძმისწულის — ახალგაზრდა მირ მაჰმუდის წინააღმდეგობისა, განზრახული ჰქონდა ყანდაჰარში ხელისუფლება სპარსელებისათვის გადაეცა. მაგრამ მან ვერ შესძლო ამის განხორციელება, ვინაიდან ერთხელ, ნაშუადღევს, მირ მაჰმუდი თავისი მამის მაგალითის მიხედვით გარდაცვლილი მამამისის 40 სანდო მეგობრის თანხლებით შეიარაღებული შევიდა სასახლეში, შეიჭრა ბინაში, სადაც ბიძამდისი ისვენებდა, და თავისივე ლოგინში მოკლა.

ამრიგად, მირ მაჰმუდმა აიღო ხელში მმართველობის საჭეები. მას შემდეგ, რაც მან აიძულა (თავისი მოწინააღმდეგეები) ელიარზბინათ იგი ქვეყნის მბრძანებელ დიდ სულთანად, მიზნად დაისახა, გაეცა სასარგებლო განკარგულებები ქვეყნის მმართველობის დარგში, ხოლო ხალხს მოჰპრობოდა მეტად კეთილად. თავისი უშიშროების მიზნით მოისურვა, თავიდან მოეცილებინა თავისი ბიძაშვილი, ხსენებული მირ აბდულაჰის შვილი, სულთან აშრაფი²², მაგრამ მირ მაჰმუდის დედამ, რომელსაც ეს ბავშვი ნაზად უყვარდა, დამალა იგი და თავისი საკუთარი შვილის რისხვას გადაარჩინა.

1717 წელი. ყანდაჰარის დაკარგვას ჰერათის სამეფოს დაკარგვაც დაემატა. იმის გამო, რომ შაჰის ნაცვალს მემკვიდრე არ ჰყავ-

²¹ ეს უნდა იყოს როსტომი — ვახტანგ VI-ის ძმა.

²² აშრაფი შემდგომში მირ მაჰმუდთან ერთად სპარსეთის ბრძოლებში მონაწილეობდა, ხოლო მირ მაჰმუდის სიკვდილის შემდეგ აშრაფმა დაიკავა მისი ადგილი ისფაჰანში.

და, სპარსეთის შაჰმა ამ სამეფოს მმართველობა ჩააბარა გუბერნატორებს, რომლებიც თავიანთი სიმკაცრისა და მეტისმეტობის გამო ჰერათელებისათვის აუტანელნი გახდნენ. ამან განაპირობა სპარსელთა უღლის გადაგდება. ამ მიზნით მათ მმართველობის უფლება მისცეს ვინმე ესადულაჰს, მამაც და ვაჟკაც ახალგაზრდას. მისი ხელმძღვანელობით თავიანთი სამეფოდან განდევნეს სპარსეთის შაჰის ნაცვალი მეჰმედ რამან ხანი და საერთოდ აიძულეს ყველა სპარსელი, რომლებიც სხვა გარნიზონებში იყვნენ, დაეტოვებინათ სამეფო.

ამ საწყენი ახალი ამბავის გამო სპარსეთის შაჰმა მიიღო გადაწყვეტილება, გადასულიყო ყაზვინში, რათა იქ ჩაეტარებინა აუცილებელი სამზადისი ამ ამბოხებულთა წინააღმდეგ ომის დასაწყებად. როგორც კი ის ყაზვინში ჩავიდა, მისცა განკარგულება თავისი ჯარების მეთაურს — ისფაჰანის გუბერნატორს სეფე ყული ხანს, მეტად სასტიკ და მკაცრ ადამიანს (საომარი მოქმედების დაწყების შესახებ). იგი შეიჭრა ჰერათის სამეფოში 30 ათასი კაცით. პირველი შეხვედრისთანავე გზადაგზა სასტიკად დაამარცხა და სულ ამოწყვიტა 12 ათასი უზბეკი, რომლებიც ესადულაჰის დასახმარებლად მოვიდნენ. მაგრამ შემდეგ ქალაქის გარეუბანთან შეხვდა 15 ათას მეომარს ზემოხსენებული ესადულაჰის მეთაურობით. გაიმართა სასტიკი ბრძოლა, რომელიც 5 საათი გრძელდებოდა.

როგორც ერთი, ისე მეორე მხრიდან უმნიშვნელო დანაკარგის შემდეგ ვერც ერთმა გამარჯვებას ვერ მიაღწია. ბოლოს უეცრი სპარსელი არტილერისტები თავისიანებს ესროდნენ. სპარსელებმა იფიქრეს, რომ აქ რალაც დალატს უნდა ჰქონდეს ადგილი, ან მოწინააღმდეგემ ჩვენი არტილერია ხელთ იგდო, მტერს ზურგი შეაქციეს და უწყესრიგოდ უკან დაიხიეს, დატოვეს რა ბრძოლის ველზე დაახლოებით 8 ათასზე მეტი თავისი დახოცილი მეომარი და მტერს გამარჯვების საფასურად ადგილზე დაუტოვეს სამი ათასი ჯარისკაცი, მთელი ბარგი, არტილერია და განძი. ეს ბრძოლა მოხდა 1719 წელს.

წინა, ე. ი. 1718 წელს, სპარსეთის შაჰმა გაგზავნა 30 ათასიანი ჯარი ეთემად ად-დოულეს, ანუ დიდვაზირის, ბიძის ლუტფ ალი ხანის მეთაურობით, რათა დაეცვათ სპარსეთის ყურის ნაპირები. ამ ადგილს ემუქრებოდა რომელიღაც დესანტის გადმოსხმა მასკატის მხრიდან ხელსაყრელ მდგომარეობაში მყოფი არაბებისაგან, რომლებიც განლაგებული არიან აღნიშნული ყურის სამხრეთით. ისინი დაეუფლნენ კუნძულს და ბაჰრეინის სიმაგრეებს.

ეს ადგილები მსოფლიოში განთქმულია ყველაზე უფრო ადრეულ
 აღმოსავლეთის მარგალიტად ცნობილი, მარგალიტის მოპოვებით.
 (მასკატი პროვინციის დედაქალაქია. მას მართავს უფროსი, რომელ-
 საც ეწოდება იმამი, რაც არაბულად ნიშნავს იგივეს, რასაც სენიო-
 რი ლათინურად. ამ მხარის ხალხი მაჰმადიანია, მიეკუთნება იმ სექ-
 ტას, რომელიც სავსებით განსხვავდება იმ სექტისაგან, რასაც
 მისდევენ უფრო თურქები, ვიდრე სპარსელები). ამათ²³ არ ჰყავ-
 დათ არავითარი ახალი არმია, მიმართეს გოას პორტუგალიელებს
 დახმარებისათვის, დაჰპირდნენ რა მათ მნიშვნელოვანი რაოდენო-
 ბით ცოცხალ ძალას და მათი ხარჯების ანაზღაურებას იმ შემთხვე-
 ვაში, თუ ისინი მოისურვებდნენ მოსულიყვნენ მათთან დასახმა-
 რებლად თავიანთი ფლოტით. ამის საფუძველზე მათ შეერეს კავ-
 შირი ერთმანეთს შორის თავიანთი მტრების — მასკატელების, წი-
 ნააღმდეგ.

პორტუგალიელთა ჯარი სპარსეთის ყურეში გამოჩნდა 4 დი-
 დი ზომადითა და 19 პატარა გემით. ეს კი ლუტფ ალი ხანს მო-
 ეჩვენა არა საკმაო ძალად, რამ მოწინააღმდეგეს დაპირისპირებო-
 და და უარი თქვა გადაეხადა თანხა, რომელზედაც შეთანხმდნენ.
 ის არ ცდებოდა, ვინაიდან მასკატის ფლოტმა გაიგო რა პორტუ-
 გალიის ფლოტის შესვლა სპარსეთის ყურეში, არ მისცა საშუ-
 ალება მას შეერთებოდა მისივე ფლოტის სხვა გემებს, რომელსაც,
 როგორც ამბობდნენ, გოადან ელოდებოდნენ. იგი გავიდა თავისი
 ნავსადგურებიდან და სწრაფად განლაგდა საბრძოლო მდგომარე-
 ობაში პორტუგალიელთა არმიის წინ. ორივე ფლოტმა დაიწყო
 სროლა, ბრძოლა გაგრძელდა დაღამებამდე. პორტუგალიელებმა
 დაკარგეს რამდენიმე პატარა ზომადი და ეკიპაჟის დიდი ნაწი-
 ლი. ქარმა და სიბნელემ აიძულა ისინი, თავისთვის ეშველათ. გა-
 ევლოთ ორმუსის სრუტე, რათა უკანვე, გოასკენ, წასულიყვნენ.

ბენდერ-აბასის სპარსელმა დიდმა მებაჟემ დაინახა რა მათი წა-
 სვლა, მასკატელებთან ზავი შეკრა და 160 ათასი ეკიუს საშუალე-
 ბით კუნძული ბაპრეინი დაიბრუნა. ხელშეკრულების მუხლები
 ანოტირებული და ხელმოწერილი იქნა როგორც ერთის, ისე მე-
 ორის მხრიდან. მასკატელები მით უფრო სიამოვნებით დათანხ-

²³ შინარსის მიხედვით აქ უხდა იგულისხმებოდნენ სპარსელები, ვინაიდან
 მათ სთხოვეს დახმარება პორტუგალიელებს, მაგრამ საერთოდ სპარსელების, მას-
 კატელებისა და პორტუგალიელების შესახებ აქ მოყოლილი ამბავი გაუგებარია,
 უზუსტობასთან გვაქვს საქმე. ეს ამბები უფრო ზუსტად აღწერილია კონსტან-
 ტინოპოლიდან პარიზში გაგზავნილ „მოხსენებით ბართში“.

მდნენ, რომ ქვეყანაში დაიწყო მლეღვარება და მრავალწლოვანი მოთქმა მოხუცი იმამის გარდაცვალების გამო. ასე რომ, ორივე მხრიდან შეწყდა საომარი მოქმედება.

მაგრამ მირ მაჰმუდმა — ყანდაჰარის მმართველობასა და სპარსელებისადმი ზიზლსა და სიძულვილში მამამისის მემკვიდრემ — 1720 წელს შექმნა 10 ათასიანი ლაშქარი, გადალახა სეისტანის უდაბნო და თავისი არმიის მნიშვნელოვანი დანაქარგის მიუხედავად, გადაწყვიტა, დაეპყრო მატყლის ვაჭრობით ცნობილი ქირმანის პროვინცია. მას იქ გუბერნატორის მხრიდან არ შეხვედრია რაიმე მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა. გუბერნატორმა ვერ შეძლო ჩასდგომოდა სათავეში თავდაცვას ასეთი ნაკლებად მოსალოდნელი, უცაბედი შემოსევის წინააღმდეგ. ამიტომ მან გადაწყვიტა, თავისი ამალით უკან დაეხია. სამი ინგლისელი და ჰოლანდიელი ვაჭარი, რომლებიც ქირმანში მატყლით ვაჭრობდნენ და ინგლისსა და ჰოლანდიაში აგზავნიდნენ მანუფაქტურის მოსამარაგებლად, ზემოხსენებულ გუბერნატორს შეუერთდა.

ამრიგად, მირ მაჰმუდი დაეუფლა ქალაქს ბრძოლის გარეშე და შემდგომი სამი თვის განმავლობაში იქ იყო. იგი გაუგონარ სიმკაცრეს იჩენდა მოსახლეობისა და ინდოელი ვაჭრების მიმართ. ეს უკანასკნელნი იქ დიდი რაოდენობით იყვნენ. ართმევდა მათ მთელ ქონებას, ვაჭართა ნაწილს ხოცავდა. ბოლოს ავღანები მდიდარი ნადავლით დატვირთულნი თავის ქვეყანაში წავიდნენ, განზრახული ჰქონდათ რა, კიდევ უფრო მეტი ძალებით დაბრუნებულიყვნენ.

სპარსეთის შაჰმა არ იცოდა, რა საშუალებებისათვის მიემართა ამდენი მარცხის შემდეგ და... რაკი ასე დიდხანს არ ენახა თავისი დედაქალაქი (ისფაჰანი — ი. ტ.), 1721 წელს იქ დაბრუნდა. მან გასცა განკარგულება თვალები დაეთხარათ მისი ეთემად აღდოულესათვის და კონფისკაცია ეყოთ მისი უზარმაზარი ქონებისათვის, რომელიც ამ უმაღლესმა მინისტრმა დააგროვა თავისი მმართველობის 6 წლის განმავლობაში (მას ბრალი ედებოდა სახელმწიფოში ყველა მუშაობისთან თანამოაზრობაში).

შაჰმა სამეფოს გენერალისიმუსად გამოაცხადა ისმაილ-ხანი. იგი 30 ათასი კაცით გაემართა ზორასანში, რათა დაპირისპირებოდა მირ მაჰმუდს, რომელსაც განზრახული ჰქონდა დაბრუნებულიყო სპარსეთში ბევრად უფრო მეტი ძალებით, აოხრებული ქალაქისა და სიისტანის თუ სეესტანის უდაბნოს გავლით. ისმაილ-ხანმა, რომელიც სარგებლობდა მეტად დიდი ავტორიტეტით,

თავის წინააღმდეგ განაწყო მეზობელი პროვინციების სხვა გუბერნატორები, როგორც იყვნენ მაგალითად, საბლისტანისა და ისტანის გუბერნატორები. ამ უკანასკნელი პროვინციის გუბერნატორმა — მელიქ მაჰმუდ-ხანმა, რომელსაც არ შეეძლო შერიგებოდა ისმაილ-ხანის ქედმაღლურ მანერებს, უარი თქვა წასულიყო და შეერთებოდა მას 6 ათასზე მეტი კაცით, რომელიც მას ჰყავდა. მთავარსარდალმა გაუგზავნა მას ფაქ ალი-ხანი საბლისტანელი, რათა ძალით მოეყვანა იგი მორჩილებაში, მაგრამ სიისტანის ჯარებმა მხარი დაუჭირეს თავიანთ გუბერნატორს, მთავარსარდალის ძალადობის წინააღმდეგ დაავლეს იარაღს ხელი და უკუაქციეს ფაქ ალი-ხანი, რომელმაც (ამ ბრძოლაში) ბევრი ხალხი დაკარგა. მთავარსარდალმა დაინახა, რომ მისი ქედმაღლური ქცევა უფრო სიძულელია, ახალი ამბოხების მიზეზად იქცა, ვიდრე სპარსელების ერთმანეთთან დამაკავშირებლად, შეიცვალა და უფრო რბილი გახდა.

მელიქ მაჰმუდ-ხანს მან გაუგზავნა შიკრიკები საჩუქრებით — შესანიშნავი ცხენები და საპატიო ტანისამოსი, მიიწვია იგი, რათა შეერთებოდა მას თავისი ჯარებით და იმავე დროს დააპატიმრა ფაქ ალი-ხანი, როგორც სიისტანში მომხდარ უწესრიგობაში და მნაშავე. მაგრამ უკვე შეუძლებელი იყო მელიქ მაჰმუდის მომხრობა, რომელიც სულაც არ ფიქრობდა რა დამორჩილებაზე, ჯარებით თავის პროვინციაში დაბრუნდა. მან ამ დროიდან დაიწყო საიდუმლო მიწერ-მოწერა მირ მაჰმუდთან, რომელთანაც შემდგომში, როგორც დავინახავთ, გააფორმა საჯარო და საზეიმო კავშირი. ამრიგად, ისმაილ-ხანი იძულებული გახდა შაჰისადმი სამსახურის აღმოჩენის გარეშე მეშხედში დაბრუნებულიყო და მონარქიის ტრადიციული ამბების შორიდან მეთვალყურე ყოფილიყო.

სწორედ მაშინ იყო, რომ დური ეფენდი ჩავიდა ისფაჰანში სეფიანთა კარზე პორტას საგანგებო ელჩის წოდებით, რათა განეაზღვებინა სამოკავშირეო ხელშეკრულება, რომელიც უკვე დიდი ხანია ორივე იმპერიას შორის არსებობდა. ამ მინისტრმა (დური ეფენდომ — ი. ტ.) დიდი ბატონის სახელით შაჰს შესთავაზა სპარსეთის ვაჭრობის განხორციელება გერმანიასთან თურქეთის გზით, დაპირდა რა ყოველგვარ უშიშროებას მისი უმაღლესობის მხრიდან როგორც ვაჭრობის, ისე ვაჭრებისათვის. ამ დროისათვის დიდმა მიწისძვრამ თავით ბოლომდე გადაატრიალა დიდი ქალაქი თა-

ვრიზი, რომელიც არის ძველი ეკატანი*, მიდიის დედაქალაქი და მისი წმინდებიან, რომ ასი ათასამდე სული დაიმარხა ნანგრევების ქვეშ.

როგორც კი შაჰის ამაღლა ისფაჰანისკენ გაემართა, მან გაიგო, რომ ლეკებმა, თათრებმა—ასევე სპარსეთის ქვეშევრდომებმა, რომლებიც კავკასიის მთებში ცხოვრობდნენ, დაახლოებით 40 ათას კაცამდე გაერთიანებულებმა, ალყა შემოარტყეს შემახიას, რომელიც ისფაჰანიდან 39 დღის სავალზე მდებარეობს. მოსკოვთან დიდი ვაჭრობის შედეგად გამდიდრებული შემახია შირვანის პროვინციის დედაქალაქია. ისინი იქ შეიჭრნენ საიდუმლო გზით იმ პირების საშუალებით, რომლებიც მათთან ვაჭრობენ და სუნიტთა სექტას მიეკუთვნებიან. სუნიტთა სექტის მიმდევართა რიცხვი ამ ქალაქში სამი ათასამდე ოჯახს შეადგენს. მათ მოკლეს ხანი მის ბევრ ქვეშევრდომთან ერთად, დაეუფლნენ პროვინციის დანარჩენ ნაწილს, დიდი რაოდენობით კაცი და ქალი მონად წაიყვანეს, განადგურეს ქვეყანა და საშინელი ზარალი მიაყენეს. ეს შესევა მოხდა 1721 წლის ივნისში.

იმავე წლის პირველ დღეებში ისფაჰანში ალისფერი ღრუბლებით დაფარული ცა დაინახეს, ათი დღე შეუძლებელი იყო მზის სხივების გარჩევა, რომლებიც ამ ალისფერი და სისხლისფერი ღრუბლებიდან ძლივს აღწევდნენ მიწამდე. ინდოელებმა და შაჰის ასტროლოგებმა ქალაქს უწინასწარმეტყველეს საბოლოოდ დანგრევა, რომელიც უნდა მომხდარიყო, როგორც ისინი ამბობდნენ, ან მიწისძვრით, რაც ახლახან თავრიზმა განიცადა, ან ცეცხლოვანი წვიმით, რომელიც ციდან წამოვიდოდა. ამიტომ ბუნების ამ მოვლენებით შეშფოთებულმა შაჰმა გასცა განკარგულება სახალხო მარხვაზე. მაჰმადიანი წინასწარმეტყველები მეჩეთებში, საზოგადოებრივ ადგილებში ხალხს მოუწოდებდნენ მონანიებისაკენ, თავი შეეკავებინათ ცოდვებისაგან, რათა დაეშოშინებინათ ღვთის რისხვა, რომელიც გამოწვეული იყო უწესრიგობით.

აკრძალეს თამაშები, საჯარო გართობები და... საკრავები. ცუდი ქცევის ქალები განდევნეს ქალაქიდან. მაგრამ ყოველივე ეს რელიგიური მორჩილების ნიშანი საკმარისი არ აღმოჩნდა იმისათვის, რათა შეეჩერებინათ უფალის რისხვა, დაეცვათ მისგან სპარ-

* აქ მარცხენა ველზე სხვა ხელით მიწერილია: «ეკატანი არის ჰამადანი და არა თავრიზი». იქვე ფრჩხილებშია ჩასმული ამ ქალაქქარს სახელწოდება სპარსული ტრანსკრიპციით (იხ. აქვე, იოსებ ქართველის ამ «მოგონების» ფრანგული ტექსტი).

სეთის მონარქია. მირ მაჰმუდმა იმავე წლის შემოდგომაზე თავისი
 ხველაზე უფრო გააფთრებული მემბოხეებიდან 20 ათასი
 ცდილი მებრძოლი ფეხზე დააყენა, დაკარგა რა სიისტანის უდაბნოს
 გადასვლის დროს დაახლოებით 4 ათასი კაცი, დარჩენილი ძალებით
 შეუტია ქირმანის დედაქალაქს და დაიკავა, ცეცხლითა და
 ალით გაანადგურა ის. მან დადო შეთანხმება ციხესიმაგრის უფროს-
 თან იმის შესახებ, რომ უკან დაიხევდა, თუ 10 ათას ეკიუს თანხას
 ჩაუთვლიდნენ.

წინა წელს ისფაჰანის ეპისკოპოსმა მისიონერმა ფედელ მი-
 ლანელმა სპარსეთის შაჰს წმ. მამის, იმპერატორისა და უქრისტიან-
 ნესი მეფის წერილები წარუდგინა²⁴, რათა შუამდგომლობა გა-
 ეწია მისი უდიდებულესობის წინაშე სპარსეთის მისიონებისათვის,
 კერძოდ თბილისის მისიონისათვის, სადაც მამა კაპუჩინების ეკლე-
 სია და მონასტერი დაინგრა სახალხო აღშფოთების შედეგად, რაც
 გამოწვეული იყო, როგორც ამბობენ, ორი წლის წინ სომეხთა დი-
 დი პატრიარქის ეშმაკობით. სპარსეთის შაჰმა მიუთითა თავის ვე-
 ზირს, რომ მხედველობაში მიიღო რა ბრწყინვალე პრინციების და,
 კერძოდ, მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის რეკომენდაცია,
 მან ჩაატარა ჩხრეკა და მკაცრად დასაჯა დამნაშავეები, აიძულა
 ისინი, პატიოსნად დაებრუნებინათ ის, რაც ზემოხსენებულმა
 მღვდლებმა დაკარგეს.

1721 წლის პირველ დღეებში მამა იერო... იმომ ავინიონელი,
 ფეხშიშველი კარმელიტი, ისფაჰანში ჩავიდა. მან სპარსეთის შაჰს
 გადასცა იმპერატორის კიდევ ერთი წერილი, რომელშიც იმპერა-
 ტორი რეკომენდაციას უწევდა ზემოხსენებულ მისიონერს²⁵. ინ-
 გლისელებმა და პოლანდიელებმა, რომლებშიც აღმოსავლეთ ინ-
 დოეთის კომპანია დიდ შურს იწვევდა, დიდი თანხა დახარჯეს, რა-
 თა მიეღოთ ზემოხსენებული წერილის ასლი და ბოლოსდაბოლოს
 მიიღეს იგი დიდვაზირის მდივნისაგან, რაც მათ ძვირად დაუჯდათ.
 ამან საბაბი მისცა ფრანგებს და პორტუგალიელებს ეცინათ ამაზე,
 ეჩინიდან გაიგეს, რომ ამ წერილში სხვა არაფერი იყო ნათქვამი,
 გარდა უბრალო რეკომენდაციისა ზემოხსენებული მისიონერის
 სასარგებლოდ. ისიც სწორია, რომ თვით ამ ავინიონელმა მისიონე-
 რმა ზოგი რამ გაიგო დიდვაზირის მდივნისაგან... შაჰის კარის მი-

²⁴ იგულისხმებიან: რომის პაპი, ავსტრიის იმპერატორი და საფრანგეთის მე-

30.

²⁵ ალბათ, ფედელ მილანელს.

ნისტრებმა, დიდი პატივისცემით არიან რა განწყობილი იმპერატორის ძლიერებისადმი და რომელსაც ისინი უწოდებენ სამხრეთ-დასავლეთის სამეფო კარს, მისი სიმპერატორო უდიდებულესობის ქვეშევრდომებს შესთავაზეს ყველა პრივილეგია, რომლითაც სარგებლობენ სპარსეთის პროვინციებში მყოფი ევროპის სხვა ერების წარმომადგენლები.

ამასობაში მირ მაჰმუდი, რომელმაც ქირმანის შემდეგ 22 დღის სავალზე დაიკავა მრავალი სხვა ქალაქი და ციხესიმაგრე, მელიქ მაჰმუდის მეგობრობაში დარწმუნებული დაუკავშირდა ლეკებს და სახიფათო გადასასვლელით სპარსეთის იმპერიის დედაქალაქისაკენ გასწია. სპარსელებმა გაიგეს, რომ ის იმყოფება ისფაჰანიდან მხოლოდ 20 ლიეზე, შიკრიკები გაუგზავნეს, რათა მისთვის 30 ათასი ეკიუ შეეთავაზებინათ, ოღონდაც კი იმას კეთილი ენება და ისფაჰანის (პროვინციის) ტერიტორია დაეტოვებინა. მაგრამ მირ მაჰმუდმა უკანვე გაგზავნა შიკრიკები პასუხის გარეშე და 7 მარტს ისფაჰანიდან 3 ლიეზე, გულნაბადად წოდებულ ადგილას, კარვები გაშალა. ამ ადგილმა სახელი მისცა ცნობილ ბრძოლას, მირ მაჰმუდმა აქ რომ გამართა და რომელიც სპარსეთის შაჰს დედაქალაქისა და გვირგვინის დაკარგვად დაუჭდა. აქ მირ მაჰმუდი ელოდებოდა სპარსელებს, რომლებიც, როგორც ეს მისთვის ცნობილი გახდა, ბრბოდ გამოდიოდნენ ქალაქიდან, რათა ავღანელებთან ბრძოლა გაემართათ.

ამრიგად, ხსენებულ მარტის 8-ში, კვირა დღეს, სპარსეთის მონარქიისათვის ამდენად საბედისწერო დღეს, ორივე არმია განეწყო საბრძოლველად ერთმანეთის პირისპირ. სპარსეთის არმია შედგებოდა 50 ათასზე მეტი კაცისაგან. მის სათავეში იდგნენ ეთემად აღ-დოულე მეჰმედ ყული-ხანი, შაჰ ალი-ხანი კურუჯი ბაში—კავალერიის სარდარი, როსტომ-ხანი ყულარაღასი—საქართველოს უფლისწულის ძმა, შაჰის ყველა მონის სურინტენდანი, ტფონგუ აღასი—შაჰის დაცვის კაპიტანი, ჰუსეინ ყული-ხანი—ცერემონიის დიდი უფროსი (სპარსული სახელი ეჩიჰ აღასი). ეს 5 პიროვნება პირადი სახელმწიფო მრჩეველი და პირველი რიგის მინისტრი იყო. მათ გარდა აქ იყვნენ ასევე მირ აბდულაჰ—არაბეთის მეფე ჰუსეინად წოდებული, ალი მარდან-ხანი — ლურისტანის მეფე და მისი ძმა შაჰ ვერდი-ხანი, ფერესულა-ხანი ჰამადანიდან, ალი რეზა-ხანი კოკილუდან, სპარსეთის შაჰის კარზე მყოფი მთავარი დიდებულების დიდი რაოდენობა; მეჰმედ-ხანი—არტილერიის სარ-

დარი 24 ზარბაზნით და ფილიპ კულონი — ფრანგი მეზარბაზნე მარშიდან. მან ბრძოლაში მონაწილეობა მიიღო.

ამბობენ, რომ მირ მაჰმუდმა დაინახა რა სპარსეთის ჯარების ასეთი დიდი რაოდენობა, მერყეობა შეეტყო; გაიფიქრა — თავს ეუშველიო მებრძოლებიდან ყველაზე უფრო მამაცი და კარგად შეიარაღებული ათასი კაცის თანხლებით. მაგრამ იგი დაარწმუნა და დაამშვიდა მისმა დიდმა სარდარმა ამანოლამ. ამ უკანასკნელმა მას უთხრა: ადამიანების ეს დიდი ძალა, რომელიც მათკენ მოდის, შედგება უმთავრესად ისფაჰანის მოქალაქეების, ხელოსნების, მინისტრებისა და კარის სხვა მსახურებისაგან. რამდენადაც ისინი მეტნი იქნებიან, მით უფრო დიდებული იქნება მათი დამარცხება და ბოლოს, რამდენადაც მათ უკვე საკმაოდ წინ წამოიწიეს, უკვე გვიანაა უკან დახევა. აუცილებელია გამარჯვება ან დიდებით სიკვდილი.

მირ მაჰმუდმა, რომელსაც მისი შეუპოვარი სარდრის კეთილშობილური შენიშვნების შემდეგ დაუბრუნდა თავისი პირვანდელი სიმამაცე, დაყო თავისი არმია სამ სხვადასხვა ნაწილად. ნასროლა სულთანს ანუ ბრუციანს ჩააბარა მარცხენა ფრთა 3 ათასი კაცით, თავის სარდარს ამანოლა ხანს — მარჯვენა ფრთა 5 ათასი კაცით და დანარჩენი ლაშქრის სარდლობა თვითონ იკისრა. ეს უკანასკნელი ბრძოლის ცენტრში იქნებოდა.

სპარსეთის არმიაში, რომელიც ყოველგვარი წესრიგის გარეშე საბრძოლველად განეწყო, არსებობდა სხვადასხვა აზრი. ეთემად ად-დოულეს სრულებით არ უნდოდა იერიშზე გადასვლა. (მისი აზრით) არმიის ერთი ნაწილი არტილერიის უკან უნდა განლაგებულიყო, ხოლო მეორეს სოფელი უნდა გაეწმინდა მოწინააღმდეგისაგან. ზურგისა და ფლანგების ჯარებს უნდა შეეტიათ იმ შემთხვევაში, თუ ავღანელები შეტევაზე გადავიდოდნენ. კავალერიისა და არტილერიის სარდრები იმავე აზრისა იყვნენ, მაგრამ ყულარ აღასი და არაბეთის მეფე იერიშის მომხრე აღმოჩნდნენ და ამტკიცებდნენ, რომ ბედნიერება იქნებოდა, თუ არმია, რომლის შემადგენლობაში იყო სპარსეთის დიდებულთა მთელი ნალები, შეიარაღებული შესანიშნავად, ავღანელების მცირე ჯარების კორპუსის წინაშე უკან არ დაიხევდა. ამის გამო, ეთემად ად-დოულეს კეთილი აზრის მიუხედავად, ყულარაღასმა პირველმა შეუტია ავღანთა მარცხენა ფლანგს, რომელშიც უწესრიგობა შეიტანა და უკუაქცია მათსავე სადგომამდე. არაბეთის მეფემ გვერდიდან წინ გაუსწრო ყულარ აღასს, გასწია თავისიანებთან ერთად, რათა ავღანების ბარ-

გი ეძარცვა. ხოლო ეთემად აღ-დოულემ, შეტევის დაწყებებზე, ცოფილომ, წარმართა თავისი ნაწილები მოწინააღმდეგის მარცხენა ფლანგის წინააღმდეგ, რომელიც დაცული იყო საფანტით დატენილი ასი ზარბაზნით. ეს ზარბაზნები ამან ოლას ფლანგზე მუხლებზე დაჩოქილი აქლემების ზურგზე იყო განლაგებული. ეთემად აღ-დოულეს პირველი იერიშისთანავე ავლანელებმა მოაჩვენეს, თითქოს სპარსელების მიერ დევნილნი გარბიან. (მათ უკან დაიხიეს) სანამ არ გამოჩნდა ზემოხსენებული ზარბაზნები. როდესაც სპარსელები მათ პირდაპირ აღმოჩნდნენ, ამ ზარბაზნების პირველი ზალპითა და მოულოდნელი დარტყმით გაოცებულნი მაშინვე უკუიქცნენ. ბევრი მათგანი უწესრიგოდ გაიქცა. ამან ოლამ მაშინვე მიაბრუნა თავისი ხალხი ისეთი სისწრაფით, რომ უმალ აღმოჩნდნენ სპარსელების წინ. ავლანელები დაეუფლნენ სპარსელების არტილერიას, მოკლეს სარდარი და ყველა მეზარბაზნე, მოწინააღმდეგისაგან წართმეული ზარბაზნები მიმართეს კავალერიის სარდარის წინააღმდეგ, აიძულეს იგი, ბრძოლის ველი დაეტოვებინა და თავი გაქცევით გადაერჩინა.

მირ მაჰმუდი ხედავდა, თუ როგორი სიმამაცით უსწორდებოდა მისი სარდარი სპარსეთის არმიის სამ კორპუსს და თვითონაც გასწია წინ, რათა მიშველებოდა მარცხენა ფრთას, რომელიც ყულარ აღასმა მეტად შეავიწროვა. მირ მაჰმუდმა მოუარა მოწინააღმდეგეს ზურგიდან და ალყა შემოარტყა. სწორედ აქ გამწვავდა ბრძოლა. თუმცა ყულარ აღასის ნაწილები თავს იცავდნენ დიდი სიმამაცით, მაგრამ მათ ავლანელებმა სიმრავლით სძლიეს. ყველა ნაკუწ-ნაკუწად აქციეს, მათ შორის მეთაურიც. ასე რომ, ვერცერთმა ვერ შესძლო გადარჩენილიყო.

არაბებს, რომლებმაც ეს-ეს არის გაძარცვეს ავლანელების ზარგი, არც კი უფიქრიათ იმაზე, რომ დახმარებოდნენ ყულარ აღასის ნაწილებს, თუმცა ხედავდნენ, რომ მტერმა მათ ალყა შემოარტყა და ჩეხავდნენ. არაბები მთელი ლაშქრით და დიდი ნადავლით ქალაქში დაბრუნდნენ. ლურისტანის მეფემ, ჰამადანის და კოკულუს ხანებმა დაინახეს რა ეთემად აღ-დოულეს ნაწილების მარცხი, მოწინააღმდეგის ხელში არტილერიის ჩავარდნა და კავალერიის გაქცევა, ასევე თავიანთი ჯარებით დაბრუნდნენ თავიანთსავე პროვინციებში ისე, რომ ისფაჰანში არც კი შეუვლიათ. ამ ბრძოლის ველზე დარჩა 6 ათასი სპარსელი და 600 ავლანელი, ისიც უმთავრესად მარცხენა ფლანგზე.

პირველი ცნობისთანავე, რომელიც სპარსეთის შაჰმა მიიღო

ამ საბედისწერო დღის შესახებ, მას უნდოდა, იმავე დამეს დაეძინა ვებინა დედაქალაქი და წასულიყო ყაზვინში თავის სამეფო კარში ერთად. მისმა ეთემად აღ-დოულემ მხარი დაუჭირა შაჰის გადაწყვეტილებას მაშინ, როცა არაბეთის მეფემ ამაზე უარი ათქმევინა შაჰს, რაკი დაარწმუნა მხარი დაეჭირა იერიშისათვის; არწმუნებდა, რომ მირ მაჰმუდი ადვილად ვერ გაბედავდა დაპირისპირებოდა ასე მცირე ხალხით ასეთ დიდ ქალაქს და რომ ის ვერასოდეს შესწლებდა ძალით მის დაპყრობას. რომ მხოლოდ მისი უდიდებულესობის ყოფნას შეუძლია გაამხნევეს მცხოვრებლები, გადაიტანონ ალყა. ამ დროისათვის კი პროვინციის გუბერნატორები მოასწრებენ დასახმარებლად მოვიდნენ თავიანთი ძალებით. დასძინა რა, რომ თუ მისი უდიდებულესობა დატოვებს დედაქალაქს, მცხოვრებლებიც ასევე მოიქცევიან, დაუტოვებენ მირ მაჰმუდს უდიდეს სიმდიდრეს, რის შემწეობით ის შემდგომში უძლეველი გახდება.

ამ და სხვა მსგავსმა რჩევამ არაბეთის მეფის მხრიდან, დიდი გავლენა მოახდინა შაჰის გონებაზე. მან მაშინვე გაუგზავნა დაბეჯითებითი განკარგულებები პროვინციის ხანებს, რათა ისინი დაუყოვნებლივ გამგზავრებულიყვნენ ისტაჰანიდან 6 ლიეზე მდებარე ქალაქ ჰუსარში, სადაც ლურისტანის მეფეს, შაჰის მიერ სპარსეთის ჯარების გენერალისიმუსად გამოცხადებულს, უნდა მოეხდინა ჯარების საერთო დათვალიერება, ვიდრე მათ გაგზავნიდნენ ისტაჰანის დასახმარებლად.

ამავე დროს მირ მაჰმუდს ყოველმხრივ ალყაში ჰყავდა ქალაქი (ისტაჰანი — ი. ტ.) დაახლოებით 2 თვის განმავლობაში. დროდადრო იგი აწყობდა სასტიკ იერიშებს, მაგრამ ყოველთვის უკუიქცეოდა და თავის ხალხს კარგავდა. ეს იყო, შედეგი იმ კარგი განკარგულებებისა, რომლებსაც მოედნისა და თავისი სადარაჯოების დასაცავად თეთრი ევენუქი ახმედ-ალა იძლეოდა.

მირ მაჰმუდმა მიიღო გადაწყვეტილება: შიმშილით დაესუსტებინა ქალაქი. ამისათვის მან გასცა განკარგულება, დაეკავებინათ ძირითადი ადგილები ქალაქის გარშემო და დაეცვათ გზები, რომლებითაც შეიძლებოდა მოეწოდებინათ სოფლებიდან ხორციელი ან საბრძოლო მასალა, ასევე დაიკავეს სოფლებთან ქალაქის დამაკავშირებელი ყველა გზა. ერთხელ... და ბოლოს, დაიწყო ისეთი შიმშილი, რომ ხსენებულმა ბატონმა პადერიმ, საფრანგეთის კონსულმა შირაზში, რომელიც იმ დროს ისტაჰანში იმყოფებოდა, პროდუქტების უქონლობის გამო მიიმე ალყას თავი დააღწია გაქცევით და გაემგზავრა თავისი საკონსულოსაკენ მამა ლა გარდისა და მამა ჰუი

იეზუიტის თანხლებით. ის შეეყარა ავღანელ გუშაგებს და თუმცა დაიჭრა ლა გარდისთან ერთად, ერთმაც და მეორემაც, საბჭოთა მხარეზე შესძლეს თავისათვის ეშველათ ცხენების საშუალებით. მეორე მღვდელი მოკლეს ბატონ პადერის ამალის სხვა წევრთან ერთად.

ჯულფის სომხებმა გულნაბადის ბრძოლის რამდენიმე დღის შემდეგ გადასცეს თავიანთი ქალაქი მირ მაჰმუდს. ამ უკანასკნელმა მათ დაადო გადასახადი 1 400 000 ეკიუს რაოდენობით. მისი ერთი ნაწილი მათ გადაიხადეს მაშინვე, ხოლო დანარჩენ თანხაზე გასცეს საგარანტიო ქვითარი. გამარჯვებულმა ბრძანა შეერჩიათ 60 ყველაზე ულამაზესი ქალწული, რომელიც ჯულფაში იყო. მაგრამ რამდენიმე დღის შემდეგ ისინი მშობლებს დაუბრუნეს, რამდენადაც ავღანებმა გაძარცვეს ისფაჰანის გარშემო ყველა სოფელი და თან წაიყვანეს დიდი რაოდენობით სპარსელი ქალები და ქალიშვილები. დანარჩენი თანხისათვის, რომელიც სომხებს უნდა გადაეხადათ, მირ მაჰმუდს აქამდე საპრობილეში ჰყავს თავადები და ჯულფელ სომხებს შორის ყველაზე ცნობილი პირები, რომელთაგან სამი სხვების შესაშინებლად მან უკვე სიკვდილით დასაჯა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ჯულფა არის სომხური კოლონია, რომელიც ქალაქის სახელს ატარებს. ის წარმოადგენს როგორც სომეხთა ეპისკოპოსის, ასევე ლათინთა ეპისკოპოსის რეზიდენციას. ეს ქალაქი შედგება 4 ათასი ოჯახისაგან. მან შეიერთა კიდევ 4 სხვა სომხური და 2 სპარსული სოფელი, რომელთა მცხოვრებლები გადმოსახლა დიდმა შაჰ აბასმა ძველი ჯულფიდან, რომელიც დღეს მხოლოდ პატარა გაუბედურებული სოფელია 50 სახლით მდ. არაქსზე, დიდ სომხეთში ქალაქ ნახჭევანიდან 5 საათის სავალზე. ასე რომ, ეს ჯულფა გამოყოფილია ისფაჰანიდან მხოლოდ მდ. სანდუროსით ანუ სანდერუდით. იგი მხოლოდ ქრისტიანი სომხებითაა დასახლებული. აქ არცერთი მაჰმადიანი ოჯახი არ არის. ის მდებარეობს ქალაქ ისფაჰანის სამხრეთით.

ჯულფის სამხრეთით არის ასევე მეორე ქალაქი, დაახლოებით ათასი სახლით, დასახლებული ჰებრებით, რომლებიც ნამდვილი ძველი სპარსელები, ცეცხლთაყვანისმცემლები, არიან. ვიდრე მაჰმადიანები გახდებოდნენ, მათ უფრო ქრისტიანობა მოსწონდათ, მაგრამ ისინი მიჰყვნენ შაჰის განზრახვას, რომელმაც აიძულა ისინი გამაჰმადიანებულიყვნენ. სწორედ ისინი პირველნი ჩაბარდნენ მირ მაჰმუდს, რომელმაც მათი დიდი ნაწილი თავის ლაშქარში ჩარიცხა. მაგრამ დროა დავუბრუნდეთ ჩვენს ისტორიას.

ამ დროის განმავლობაში ლურისტანის მეფე ალი მარდამ ხანი შაჰის მიერ სპარსეთის ჯარების გენერალის იმუსად გამოცხადებული მიემართება ხორასანში თავისი 10-ათასიანი ლაშქრით, რათა იქ მეზობელი პროვინციების ძალების გაერთიანებას დაელოდოს. მაგრამ პროვინციების გუბერნატორებმა არ მოისურვეს ამ გენერალის-მუსის მეთაურობით ებრძოლათ. ავღანთა მფრინავმა რაზმებმა ნასრულა სულთანის მეთაურობით ყველა ისინი შეიპყრეს და ყოველი მათგანი ცალ-ცალკე თავიანთ ჯარებთან ერთად გაანადგურეს.

ჰამადანის ხანი ლურისტანის მეფის ძმასთან ერთად 6-ათასიანი ლაშქრით გარს შემორტყმული აღმოჩნდა ჰონკარის ახლოს (ვიდრე ისინი შეუერთდებოდნენ კოკილუს ჯარებს) და დამარცხდნენ. მათ დაჰკარგეს 3 ათასი ჰამადანელი, დაუტოვეს გამარჯვებულს მდიდარი ნადავლი კარვების, ცხენების, ოქროს უნაგირებისა და ვერცხლის ბევრი ჰედური ნივთის სახით. ალი რეზა-ხანს კოკილუდან ასეთივე ბედი ეწვია თავისი 12 ათასი მხლებლით, რომლებსაც თავიანთი პროვინციების მისადგომებთან ასევე თავს დაესხნენ მოულოდნელად და გაანადგურეს.

ისფაჰანის დასავლეთით, ლურისტანის მხარეში, მცხოვრები ბახტიარების 10 ათასიან კორპუსს იგივე ბედი ეწვია, რაც სხვას. ისფაჰანიდან ერთი დღის სავალზე მათ ნასრულამ ალყა შემოარტყა იმ მომენტში, როცა ბანაკის გაშლას ფიქრობდნენ. ამრიგად, ისფაჰანის მეზობელი პროვინციების ყველა ძალა ცალცალკე იქნა განადგურებული.

ამიტომ ლურისტანის მეფემ, რომელმაც დაინახა, რომ ყველა დამხმარე ძალა დამარცხებულია, თვითონ კი არ გააჩნდა იმდენი ძალა, რომ წასულიყო ისფაჰანის დასახმარებლად, ამავე დროს დაინახა თავისი პიროვნების წინააღმდეგ სხვა პროვინციების გუბერნატორების დამოკიდებულება, თავისი დედაქალაქისაკენ — სორემბადისაკენ, გზას დაადგა.

შაჰმა გაიგო რა ყველა ამ დამარცხებათა ამბავი, გადაწყვიტა ქალაქგარეთ გაეყვანა თამაზ-მირზა, თავისი მეოთხე ვაჟიშვილი, როგორც ყველაზე უფრო უნარიანი ოთხ ვაჟიშვილსა და ოთხ ქალიშვილს შორის, რომლებიც მას ჰყავდა. ის იმედოვნებდა, რომ პროვინციების ხანები არ გაუწევდნენ წინააღმდეგობას, ემსახურათ უფლისწულის — მისი შვილის მეთაურობით, რომელიც მან გამოაცხადა თავისი ტახტის მემკვიდრედ. მაგრამ ეს მეტად დაგვიანებული სამკურნალო საშუალება აღმოჩნდა მომაკვდავი ისფაჰანის გადასარჩენად, ვინაიდან დამარცხებულ ჯარის ნაწილებს არ უნდოდათ ამ

წელს დაბრუნებულიყვნენ სალაშქროდ და ამასთანვე სხვა რეზერვ-
ციებშიც აღვილი ჰქონდა უთანხმოებებსა და ამბოხებებს. ამისა,
ამისა, შიმშილის უბედურებამ, რომელმაც ისფაპანში 100 ათასი
კაცი იმსხვერპლა, მიაღწია იქამდე, რომ... ჰამდნენ საკუთარი ბაე-
შვის ხორცს. მე ერთხელ საკუთარი თვალებით ვნახე, თუ როგორ
იკვებებოდა ხალხი ადამიანის ხორციით. ქალაქის ყველა ძალი და
კატა დახოცა დამშეულმა ხალხმა. დამწვარი ტყავის ფერფლს
ურევდა წყალში და ამით იკვებებოდა ხალხი. ცხენის, სახედრისა
და სხვა სასაბალნე ცხოველის ერთი ოყა ხორცი იყიდებოდა 3 სე-
ქენად, ფქვილი — 30 ეკიუდ, შაქარი — 50. ვისაც უნდოდა თავი-
დან აეცილებინა ალყის საშინელი შედეგები, მტრის ხელში ჩაეარ-
და, (ქალაქიდან გაქცევის დროს — ი. ტ.) ისინი ნაკუწ-ნაკუწად
აქციეს. ასეთი 50 ათას სულზე მეტია. 100 ათასზე მეტს ჰქონდა
ბედნიერება თავისთვის (გაქცევით) ეშველა და ამდენივე რაოდენ-
ობა მონობაში ჩაეარდა. ასე რომ, იმ დღეს, როდესაც მირ მაჰმუ-
დი ქალაქში შევიდა, იქ 20 ათას სულზე მეტი აღარ იყო.

რამდენადაც რაიმე დახმარების იმედი არ ჩანდა და შიმშილმა
მოსპო შესანიშნავი დედაქალაქის მცხოვრებლები, შაჰის მინის-
ტრები გამოვიდნენ შაჰის ბრძანებით, რათა ქალაქის ჩაბარების
შესახებ მირ მაჰმუდის ოფიცრებთან მოლაპარაკება გაემართათ.
ბოლოს, რამდენჯერმე თათბირის შემდეგ, ყოველგვარი ფორმალო-
ბის გარეშე ორივე მხარემ ხელი მოაწერა პირობებს, რომლებიც
მხოლოდ ორი მუხლისაგან შედგებოდა: პირველი — შაჰი ყველა
თავის მინისტრთან ერთად გაეა ისფაპანიდან, რათა ტახტიდან გა-
დადგეს მირ მაჰმუდის სასარგებლოდ; ამასთანვე, სპარსეთის გარ-
ნიზონი დატოვებს ქალაქის ყველა კარიბჭეს და მის სხვა შესას-
ვლელებს; მეორე — ავღანელები დაეუფლებიან რა ქალაქს, ისინი
არ შეაწუხებენ, ცუდად არ მოექცევიან არც მცხოვრებლებს, არც
მათ ქონებასა და სიცოცხლეს. მით უფრო ეს უნდა იგულისხმებო-
დეს შაჰის პიროვნების, შაჰის ოჯახისა და მინისტრების მიმართ.

რამდენადაც ყველაფერი ასე აეწყო, პარასკევს, 25 ოქტომბე-
რს, შაჰი, რომელსაც თან ახლდნენ მისი ეთემად აღ-დოულე, არა-
ბეთის მეფე და თავისი სასახლის ბევრი სხვა მინისტრი თუ მოზე-
ლე, გავიდა ქალაქიდან, რათა მირ მაჰმუდის ხელთ ჩაეარდნილიყო.
მას შემდეგ, რაც მან ისფაპანის დიდ ანუ სამეფო მოედანზე,
აღასს შესწირა 5 აქლემი, რომელთა ხორცი ბრძანა მოსახლეო-
ბისათვის დაეროგებინათ, იგი გაემართა ფერაბადის მიმართულე-
ბით, გართობების სასახლისაკენ, რომელიც აგებული იყო მისი

Paris
1793

1793

Constitution des Indes orientales
de la révolution arrivée en Perse.

Il y a une douze le Royaume de Candahar quelques
différences appellent. Et se qui habitent sous des tentes
dans les déserts et qui ^{parcourent} parcourent les vastes étendues de
déserts et les montagnes avec leurs troupeaux de chèvres et de moutons
font au premier des Indes, à l'ouest et à l'est le gouvernement et le
plus puissant de ce pays de ces tribus et la plupart de ces
la plus nombreuse et la plus elle ^{de Candahar} abonde dans ce pays
tous dans le Candahar, en payant les tribus en vertu
tribus et des de Droit de pâturage, ces tribus ont des
gens propres au travail et à la fabrication de ces objets
pour faire ou conduire de Candahar, les autres, qui sont
des de petites tribus au sud de la Rivière de l'Indus, et
dans au milieu de Candahar entre l'empire, ces tribus sont
les habitans et des provinces sous les tentes et qui sont
tribus, et les premiers de ces quelques-uns ont fait, en fait, un
étaient souvent des pays de pays comme les provinces
et ils ont été régies par elles, mais par elles en ce
milieu de l'empire de l'Inde.

Le Roi de l'Inde est le Roi de Candahar, et
chaque tribu a son propre chef et son territoire.
Pour ce qui est de l'Inde le Royaume de Candahar, il est
gouverné par le Roi de Candahar, et les tribus qui sont
convoquées toutes les tribus qui le Roi de Candahar les
tribus, et les tribus de Candahar ont été, en fait, un
gouverneur et ont fait les provinces de ces provinces.

Paris
1793

საქართველოს
ხელნაწილების
რეპერტუარი

უდიდებულესობის მიერ, რათა ზაფხულის სიცხეების შედეგად იქ ეტარებინა. ეს საუცხოო ადგილია, მისი ბაღები გარემო-
ტყმულია ძლიერი გალავნით და სასიამოვნო წალკოტებით, რომ-
ლის სრული სიგრძე 2 ლიეა.

მირ მაჰმუდი იმ ბრძოლის შემდეგ, რომელიც მან გულნაბა-
ლთან მოიგო და, მას შემდეგ რაც ჯულფის სომეხებმა მას ჩააბარეს
თავიანთი ქალაქი, წავიდა ფერაბადში და იქ დაბინავდა. აქ ის და-
არჩა დაახლოებით 7,5 თვე, ვიდრე ქალაქის (ისფაჰანის — ი. ტ.)
აღუა გრძელდებოდა.

როდესაც მირ მაჰმუდს მისმა დიდმა ცერემონიალმაისტერმა
აცნობა შაჰის მოსვლის შესახებ, მან უბრძანა შეეჩერებინათ შაჰი
იმ საბაბით, რომ ის ისვენებს. იფიქრეს, რომ გამარჯვებულმა ისა-
რგებლა ამ ხერხით, რათა შაჰის შესახვედრად მომზადებულიყო,
მაგრამ ეს უფრო შეიძლება მიეწეროს სიამაყისა და უპირატესო-
ბის გრძნობებს, რომლებიც მას აიძულებდნენ ასე ემოქმედა. რო-
გორც არ უნდა ყოფილიყო, მას დაემორჩილნენ და შაჰი დათან-
ხმდა შეჩერებულიყო ნახევარი საათის განმავლობაში კალთებზე
მთისა, რომელსაც ერქვა სოფადალი.

ვიმყოფებოდი რა მაშინ ფერაბადში, სადაც მივედი რამდენი-
მე დღით ადრე შაჰის მისვლამდე, სპარსეთში საფრანგეთის გენე-
რალური კონსულის ბატონ დელა გარდანის ბრძანებით, რათა მე-
თხოვა მირ მაჰმუდისათვის მფარველობა ფრანგი ერისა და ისფა-
ჰანში მყოფი მღვდელი მისიონერების საკეთილდღეოდ. ეს მეტად
თავაზიანად მიბოძეს განკარგულებებთან ერთად, რომელიც ადას-
ტურებდა ნაჩუქრობის ბარათს საკონსულო სახლის შესახებ. ეს
ბარათი შაჰ სულთან ჰუსეინმა უბოძა ფრანგ ერს და დართო ნება
შევიდეს საფრანგეთის პავილიონში... დაუმატა ამას მკაცრი აკრძა-
ლვა და სიკვდილით დასჯის მუქარა იმ ოფიცრების მიმართ, რომ-
ლებიც მცირედაც კი დაარღვევდნენ ამ განკარგულებას.

დიდმა ცერემონიალმაისტერმა მითხრა, რომ არ მოვშორებოდი
მის პიროვნებას მთელი ამ დღის განმავლობაში... მქონდა სიამო-
ნება კარგად მენახა თანმიმდევრობა ყველა ცერემონიალისა.

შაჰი იცდიდა დაახლოებით ნახევარ საათს, ბოლოს მასთან გაგ-
ზავნეს კაცი, რათა ეცნობებინათ, რომ შეუძლია წამოვიდეს. უკანას-
კნელი ჩამოვიდა ცხენიდან დიდი დარბაზის ახლოს, სადაც მირ მა-
ჰმუდს ეკავა ოთახის ერთი კუთხე, რომელიც ბაღში გადიოდა.
იგი დაყრდნობილი იყო ოქროქსოვილ ბალიშზე, ერთობოდა რა

შაჰის მოლოდინში ბრილიანტებით მორთული საათების დათმობის
ერებით.

მირ მაჰმუდმა ბრძანა მოემზადებინათ მეორე კუთხეში, მარ-
ცხნივ, ადგილი შაჰისათვის, ოქროქსოვილი ბალიშით, რომელიც
ჰგავდა მის ბალიშს. შაჰ ჰუსეინი შევიდა რა დარბაზში, მიესალმა
მირ მაჰმუდს ჩვეულებრივი მისალმებით: „სელამ ნალეიქუმ“.
უკანასკნელი მაშინვე წამოდგა და უპასუხა იმავე მისალმებით:
„ნალეიქუმ სელამ“ და ორივე დაჯდა. შაჰმა დაიწყო ლაპარაკი
შემდეგი სიტყვებით: ჩემო შვილო, რამდენადაც ზეცამ დაგნი-
შნათ თქვენ, იმეფოთ სპარსეთში, ხალისით გადმოგცემთ თქვენ
იმპერიის მმართველობის საქმეს, მთელი გულით გისურვებთ ყო-
ველგვარ აყვავებას. ამავე დროს შაჰმა მოიხსნა თავისი დოღბენ-
დიდან ჯილა, რომელიც წარმოადგენს აზიის მონარქების სამეფო
მშვენებას და შედგება ბრილიანტებით მორთული ფრთებისა და
მსხვილი ძვირფასი ქვებისაგან, გადასცა ის მირ მაჰმუდის ვეზირს,
რათა მას იგი თავისი პატრონის დოღბენდზე მიემაგრებინა, მა-
გრამ ამ უკანასკნელმა მკვახედ უარი თქვა, მიეღო იგი თავისი მი-
ნისტრის ხელიდან. შაჰმა გამოხატა, რომ იგი შეიწყნარებდა გამარ-
ჯებულის ყველა სურვილს, აიღო ჯილა იმავე მინისტრის ხელი-
დან და თავის დამსახურებად ჩათვალა, რათა ამდგარიყო, მისუ-
ლიყო მასთან და საკუთარი ხელით მიემაგრებინა იგი მირ მაჰმუ-
დის დოღბენდზე. თან უთხრა მას, რომ... ბედნიერად იმეფოს.
შემდეგ მოიტანეს ყავა, ჩაი და ყალიონები მოსაწვევად.

მირ მაჰმუდმა შაჰს უთხრა, რომ ამ ამბებმა იგი არ უნდა
ააღელვოს იმიტომ, რომ განგების მიუწვდომელი კანონების თა-
ნახმად ყველა დროის სამეფოები და მონარქიები ჩვეულებრივად
გადადის ერთი ხელიდან მეორეზე, ერთი ერიდან მეორეზე. მა-
გრამ, რაც შეეხება მის პიროვნებას, მას შეუძლია დარწმუნებული
იყოს, რომ ის ყოველთვის მიიჩნევს მას, როგორც საკუთარ მა-
მას და, რომ არასოდეს არაფერს გააკეთებს მისი თანხმობისა და
რჩევის გარეშე.

შემდეგ შაჰს სთხოვეს გადასულიყო ბინაში, რომელიც მის-
თვის მოამზადეს. ამის შემდეგ ხსენებულმა დიდვაზირმა მიიღო
განკარგულება გადაეყვანა იგი... ქალაქში 4 ათასი კაცისაგან შემდ-
გარი რაზმით, რათა ხელთ ეგდოთ ქალაქის კარები და დაეკავები-
ნათ მეფის სასახლე. რაც მაშინვე იქნა შესრულებული, რამდე-
ნადაც სპარსელებმა დატოვეს თავიანთი საგუშაგოები.

იმავე თვის 27-ში, კვირა დღეს, მირ მაჰმუდი შაჰის ბით მიდიოდა რა მწყობრით, საჯაროდ შევიდა ისტაბულში, გრამ შაჰი, როგორც კი გადავიდა შირაზად წოდებულ ხილზე, ბა-
ლის გავლით შევიდა თავის სასახლეში. მირ მაჰმუდი კი აგრძელე-
ბდა თავის სვლას დიდი ქუჩით, რომელზეც აგებდნენ აბრეშუმსა
და ოქროქსოვილს მისი ცხენის ფეხებს ქვეშ იმისა და მიხედვით,
თუ როგორ მიიწევდა წინ, შევიდა კარებიდან იმავე სასახლეში,
რომელსაც ტრიპარპარაუსი (ოთხი წყლის აუზი) ეწოდება.

საფრანგეთის, ინგლისისა და ჰოლანდიის ბატონი კონსულები
თავიანთი ქვეყნების სახელით სამეფოს დიდ მოედანზე მიესალმ-
ნენ ცხენზე მჯდომ მირ მაჰმუდს. მსვლელობის დროს არავითარი
წესრიგი არ იყო დაცული, უფრო სწორად, უწესრიგობა იგრძნო-
ბოდა, ხალხის უმრავლესობა ბრბოს მსგავსად მოედინებოდა. მა-
გრამ გამოჩნდა პირველი 10 გმირი; ისინი ხმამაღლა წყევლა-
კრულვას უგზავნიდნენ შიიტების სექტას, მაჰმადიანურ სექტას,
რომელსაც მიეკუთვნებიან სპარსელები. შემდეგ მოდიოდა 2
ათასი მხედარი. მას მოსდევდნენ მირ მაჰმუდის მეჯინიბეები, რომ-
ლებსაც 15 ცხენი უნაგირებთა და ამოქარგული შალითებით და-
მშვენებული ოქროს აღვირებით მოჰყავდათ. 5 ცხენის აკაზმულო-
ბა შეიცავდა აღმასებს და ბრილიანტებს. მეჯინიბეებს მისდევდა
დაახლოებით ათასი მუშკეტერი, შემდეგ 300 შავი ინდოელი მუ-
შკეტერი. მათ შორის მოდიოდა მირ მაჰმუდი ნაცრისფერი ცხე-
ნით—ოქროს აღვირითა და ოქროთი ამოქარგული შალითით. გამარ-
ჯებულს მიჰყვებოდა ცხენზე მჯდარი 300 პაეი, მერე მოდიოდნენ
გეზირი, მუფტია, მირ მაჰმუდის ყულარალასი — ალა ელმა-
სი, ბრუციანი ნასრულა და ბევრი სხვა ავღანი დიდებული —
არეული სპარსელ მინისტრებში. 60 ზარბაზანი აქლემებზე შე-
ეწყობთ, იქვე ისხდნენ მეზარბაზნეები. ცხენებზე ამხედრებული
ასი მუსიკოსი განუწყვეტლივ უკრავდა საყვირს, დოლს და სხვა
საკრავს, რომელიც მიღებულია ამ ქვეყანაში. დაახლოებით 4 ათ-
ასი კაცი არეულად წინ მიიწევდა, იგი შეადგენდა ამ მსვლელო-
ბის ნაწილს. დაუშვეს გაუფრთხილებლობა, რომ უფლება მისცეს
მეჩეთისა და შენობების სახურავებიდან ადგილობრივ მცხოვ-
რებთ ეყურებიანათ ქალაქში მთელი ამ მსვლელობისათვის.

შაჰი და მირ მაჰმუდი ერთად ჩასახლდნენ სპარსეთის შაჰე-
ბის ჩვეულებრივ საცხოვრებელ სასახლეში. მირ მაჰმუდმა დააყე-

ნა ასკაციანი დაცვა... შაჰისა და მისი შვილების — უფლისწულების
ბის ბინის წინ. შაჰს მან მისცა 6 ქალი და 5 მსახური.

შაჰის ჰარამხანაში აღმოჩნდა დაახლოებით 600 ქალი, რომლის დიდი ნაწილი მირ მაჰმუდმა თავის მთავარ ოფიცრებს გადასცა. მირ მაჰმუდმა ცოლად შეირთო შაჰის 4 ქალიშვილიდან ერთ-ერთი, ყველაზე ახალგაზრდა. მათგან უფროსი გადასცა თავის მუფტიას, რომელსაც სპარსულად მიანჯის უწოდებენ, ხოლო შაჰის და ცოლად მისცა ამან ოლას, თავის დიდ სარდარს. ორი სხვა ქალიშვილი შაჰმა ადრე გაათხოვა სამეფოში ცნობილ ბატონებზე, რომელთაც ჰქონდათ ბედნიერება თავიანთ მეუღლეებთან ერთად ქალაქის ალებისთანავე გაქცეულიყვნენ.

ისტაჰანის ჩაბარების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებამდე რამდენიმე დღით ადრე შემოხსენებული სეისტანის გუბერნატორი მელიქ მაჰმუდ-ხანი გულნაბადისაკენ გაემართა და იქ ბანაჯი გაშალა. მირ მაჰმუდმა ალყის დროს 2 ათასზე მეტი კაცი დაკარგა და თანაც შენიშნა, რომ მისი ლაშქრის დანარჩენი ნაწილი ხანგრძლივი ალყის გამო მოუთმენლობას იჩენდა. ამიტომ გადაწყვიტა თავიდან აეცილებინა ბრძოლა, რომლის შედეგი მას საეჭვოდ ეჩვენებოდა. მირ მაჰმუდმა გადაწყვიტა მოწინააღმდეგე მეგობრობით გამოეცადა. ამ მიზნით მან თავისი სარდარი ნასროლა მელიქ მაჰმუდ-ხანთან გაგზავნა საჩუქრებით — უნაჯირებით, აღვირებით, ოქროს ყალიონით, 4 მდიდრულად მორთული ცხენით, ბრილიანტებით მოოჭვილი ქსოვილებით. ყველაფერი ეს მისთვის უნდა მიერთმიათ მირ მაჰმუდის სახელით და ერთდროულად უნდა შეეთავაზებინათ ხელშეკრულება კავშირის შესახებ. იგი უნდა დაერწმუნებინათ, ესარგებლა ამ ხელსაყრელი მომენტით, რათა გამხდარიყო სრულიად დამოუკიდებელი რომელიმე მდიდარი პროვინციის დაპყრობის შედეგად, მაგალითად, ხორასანის პროვინციისა, რომელზედაც მას მიუთითეს, როგორც ყველაზე უფრო რიგიანზე, მხედველობაში ჰქონდათ რა მისი დედაქალაქი, დიდი და ლამაზი მეშჰედი.

ამ პროვინციის დაუფლების აზრითა და ასევე მიღებული შესანიშნავი საჩუქრებით დაბრმავებული მელიქ მაჰმუდი დათანხმდა წინადადებაზე. მაშინვე დაზუსტდა და დაიღო შეთანხმება კავშირსა და მტკიცე მეგობრობაზე მირ მაჰმუდსა და მას შორის.

მელიქ მაჰმუდმა გაგზავნა 10 ათასი კაცისაგან შემდგარი ლაშქარი და თვითონაც გაემართა პირდაპირ ხორასანისაკენ. როგორც

კი იგი მეშვედს მიადგა, მისმა მოსახლეობამ ხელგაშეწყობდა დიდი ენთუზიაზმით მიიღო იგი, რამდენადაც იგი მიჭყობდა სპარსელების ეჭიურ წოდებულ სექტას. დედაქალაქის მსგავსად ყველა სხვა ქალაქიც დაემორჩილა მას. ასე რომ, იგი დღემდე მათი მშვიდობიანი მფლობელია. სპარსელ გუბერნატორ ისმაილ-ხანს რომელზედაც ჩვენ ზემოთ ვილაპარაკეთ, არ ჰყავდა საკმაო ძალები, მელიქ მაჰმუდისათვის რომ დაეპირისპირებინა (მისი ნაწილი დეზერტირი აღმოჩნდა) და გადაწყვიტა ყაზვინში წასულიყო.

თითქმის იმავე დროს, როგორც უკვე ითქვა, წინა წელს მან დაიმორჩილა შირვანის პროვინცია და გახდა პატრონი დიდი ქალაქის არდებილისა, რომელსაც ისინი ძარცვავდნენ მთელი 7 დღის განმავლობაში და ბოლოს დატოვეს ქალაქი, წაიყვანეს რა თან დიდი რაოდენობით კაცი თუ ქალი, რომლებიც თავიანთ მონებად აქციეს. მაგრამ მათ გამოიჩინეს ზომიერება და არ წაბილწეს სეფიანთა შაჰის საფლავი, რომელიც იქაა და რომლისგანაც სეფიანების დინასტია თავის დასაწყისს იღებს.

დაუბრუნდეთ მირ მაჰმუდს. მან დაამტკიცა შაჰ ჰუსეინის სპარსელი მინისტრები თავიანთსავე ადგილებზე. საზოგადოებრიობის მიმხრობისა და ახალი ქვეშევრდომების მხრიდან ნდობის მოპოვების მიზნით მან გამოიჩინა სირბილე და შებრალება, გასცა განკარგულება, გამოეჭყეყნებინათ მკაცრი ბრძანებები, სადაც სიკვდილით ემუქრებოდნენ იმ ავღანელებს, რომლებიც გაბედავდნენ ცუდად მოქცეოდნენ რომელიმე სპარსელს, თან მოუწოდა სასამართლოს დიდი სიზუსტისაკენ. ამრიგად, რამდენადაც სიუხვის ეპი კვლავ დადგა, ალყის დროს გაქცეულები დაუბრუნდნენ თავიანთ ქონებას და ქალაქსაც თავისი პირვანდელი სახე ეძლეოდა. შაჰი და მირ მაჰმუდი ისეთ მჭიდრო ურთიერთობაში იყვნენ, რომ ამ უკანასკნელმა შეავლიანა შაჰი დაეგზავნა ცირკულიარული წერილები, რითაც მთელს სამეფოს მოუწოდებდა — მირ მაჰმუდს დამორჩილებოდა.

მირ მაჰმუდმა აიძულა შაჰის დიდი ექიმი, გაღებდა მისთვის თანხა 400 ათასი ეკიუ. თანაც ხელთ იგდო მისი ბრილიანტები და სხვა ძვირფასეულობა — რაც ოქროთი 2 (ათას) ეკიუს შეადგენდა. ძვირფასეულობისა და ოქროს ზუსტი ანგარიშებიდან გამომდინარე ყოველივე ამან მირ მაჰმუდს 2 მილიონი ეკიუ მისცა...

ეს დიდი ექიმი იყო ერთადერთი ფავორიტი შაჰისა, რომელ-

საც ეს უკანასკნელი არაფერში ხელს არ უშლიდა და ამიტომ სამეფოში უდიდესი პიროვნება გახდა.

მირ მაჰმუდმა ქალაქ ისფაჰანისაგან მოითხოვა 2 400 000 ეკიუ, რომლის დიდი ნაწილი მან მიიღო და თავისი ერთ-ერთი ხაზინადარის — მოლა მუფტას საშუალებით ეს განძეულობა მაშინვე ყანდაპარში გაგზავნა. მაგრამ თამაზ მირზას დავალებით მოლა მუფტას გზაში თავს დაესხა მირზა ისმაილი—სეისტანის ბემბის ციხესიმაგრის გუბერნატორი. მოლა მუფტა თავისიანებთან ერთად გაიქცა, დაუტოვა რა მთელი სიმდიდრე სპარსელებს. ეს სიმდიდრე მათ ზემოხსენებულ თამაზ მირზას თავრიზში გაუგზავნეს, რომელმაც, იმყოფებოდა რა დიდ გაჭირვებაში ფულისა და იარაღის მხრივ, ამოისუნთქა. ხელში ჩაგდებული სიმდიდრე 3 მილიონ ეკიულ შეფასდა.

ამავე დროს მირ მაჰმუდი ცდილობდა თავის მხარეზე გადაეყვანა როგორც სპარსელები, ისე უცხოელებიც. მან გასცა განკარგულება, სასახლის ყველა დიდებულს მიეცა ერთგულების ფიცი და დათანხმდა ევროპელი კონსულებისათვის მთელი რიგი პრივილეგიები დაეშვა. ჯულფისა და ისფაჰანის მამა მისიონერებმა მიიღეს ნებართვა თავისუფლად ღვთის მსახურებისა თავიანთ ეკლესიებში, გარდა კაპუჩინებისა, რომელთა მონასტრები განლაგებულ იყო მეტად არახელსაყრელად, ციხესიმაგრის გვერდით. ეს ადგილები ავღანელებს ყაზარმების ასაგებად სჭირდებოდათ. (მოლაპარაკების დროს) ვერ გაუწია რა წინააღმდეგობა, საფრანგეთის გენერალური კონსული ბატონი დე გარდანი იძულებული იყო თავისთან ხელცარიელი დაბრუნებულიყო.

ისფაჰანის დაკარგვისა და მირ მაჰმუდის სასარგებლოდ თავისი ტახტიდან შაჰ სულთან ჰუსეინის გადადგომის შემდეგ შაჰის შვილი თამაზ მირზა ყაზვინში იმყოფებოდა. იგი მთელს სპარსეთში აღიარეს სამეფოს კანონიერ შაჰად.

მირ მაჰმუდი ფიქრობდა, რომ სპარსელები მას დაემორჩილებოდნენ, მაგრამ მას შემდეგ, რაც თამაზმა შაჰის ტიტული მიიღო, მირ მაჰმუდმა ჩაიფიქრა, იძულებით დაემორჩილებინა იგი. ამ მიზნით მან საზეიმოდ აღნიშნა თავისი ქორწინება შაჰ ჰუსეინის ყველაზე უმცროს ქალიშვილზე, როგორც უკვე ითქვა, და განკარგულება გასცა თავის დიდ სარდარს, სასწრაფოდ 10 ათასიანი ლაქრით ყაზვინისაკენ წასულიყო, რათა იქ თამაზ შაჰს მოულოდნელად თავს დასხმოდა. ამ უკანასკნელმა კი თავისი ვეზირის რჩევით

დაშალა თავისი ლაშქარი, რომელიც მან შეაგროვა ისტაპანის ციხეში²⁶ და დაიწყო მისი დროს. მას ვერ წარმოედგინა, რომ ავღანელები მოისურვებდნენ ლაშქრობას თვით იმპერიის გულში. მაგრამ გაიგო თუ არა ავღანელების წამოსვლის ამბავი, იგი ზანგანში თუ სულთანზეში გაიქცა.

ამან ოლა ისტაპანიდან გავიდა 2 ოქტომბერს* და გაიარა თავისი ლაშქრით ქალაქებზე: ქაშანი, კუმი და სარა; მას შეხვდა დებუტაცია დიდი საჩუქრებით (პირველ რიგში ვერცხლით), რათა მიეღოთ მირ მაჰმუდის მფარველობა. სარდარმა აღუთქვა მათ თავისი პატრონის კეთილგანწყობილება, დაადასტურა გუბერნატორების დანიშვნა თავიანთ ადგილებზე, ყაზვინისაკენ გზა გააგრძელა და იმავე თვის 20-ში 3 ლივზე მიუახლოვდა ქალაქს. ქალაქის მცხოვრებლები მის შესახვედრად გამოვიდნენ, იგი საყვირების, ციმბალებისა და სხვა ინსტრუმენტების მუსიკით შეაცილეს ქალაქში. ამ დროს ისინი საჯაროდ გამოხატავდნენ თავიანთ სიხარულს.

ეს სარდარი თავისი ლაშქრის დიდი ნაწილით მეფის სასახლეში განლაგდა, ხოლო ლაშქრის დანარჩენი ნაწილი განალაგა მდიდართა სახლებში. რამდენიმე დღის შემდეგ ავღანელებმა ზოგიერთი უხეშობა ჩაიდინეს და მალე ისე შორს წავიდნენ თავისუფალი მოქმედებითა და ძალადობით მოსახლეობის მიმართ, რომ თავიანთ წინააღმდეგ აამხედრეს ადგილობრივი მოსახლეობა.

1703 წლის²⁶ 8 იანვარს ყაზვინელებმა აიღეს იარაღი და იგი ავღანელების წინააღმდეგ მიმართეს. დაუნდობლად ქლევდნენ მათ ყველგან, სადაც კი შეხვდებოდნენ: ქუჩებში, ბაზრებში, თუ საჯარო მოედანზე. პირველი ხმაურისთანავე სარდარი მოახტაცხენს და ლაშქართან ერთად გამოვიდა. გაჩაღდა სასტიკი ბრძოლა დიდ მოედანზე სამეფო სახლის წინ. მაგრამ სარდარმა ამან ოლამ, რომელიც მარჯვენა მხარში ისრით იყო დაჭრილი, დაინახა, რომ მისი ხალხი გააფრთხილებული მოსახლეობის დარტყმას გაექცა, ამიტომ თვითონაც გაიქცა ...ში²⁷.

* ნოემბერი

²⁶ შეცდომაა: უნდა იყოს 1723 წელი.

²⁷ ასე თავდება იოსებ ქართველის ეს „მოგონება“. იოსებ ქართველის ეს „მოგონება“ შედგება 56 ხელნაწერი გვერდისაგან. ხელნაწერ ტექსტს უკავია ვერტიკალურად ყოველი გვერდის ნახევარი (თითოეულ გვერდზე დაახლოებით 30 სტრიქონი). დაწერილია ცუდი კალიგრაფიით და მრავალჯერ შესწორებულია. „მოგონება“ ინახება საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში, პარიზში.

მიღებულია 3 აპრილს¹.

კონსტანტინოპოლი, 1725 წლის 27 თებერვალი.
ბატონი დ'ანდრეზელი².

მოწყალეო ხელმწიფევ!

მაქვს პატივი, ვენის გზით გამოგიგზავნოთ წერილების ასლები. წერილებს გიგზავნით გემებით, რომლებმაც იალქნები აუშვეს გუშინ საღამოს 6 საათზე.

არ ვიცი, მოწყალეო ხელმწიფევ, გაგაჩნიათ თუ არა სპარსეთიდან ახალი ცნობები, რაც მე ღლეს გადმომცა ერთმა სომეხმა კათოლიკემ³, რომელიც ბატონმა დე გარდანმა დროგმანად⁴ აიყვანა, როცა სპარსეთში მიმავალმა აქ გაიარა⁵.

ეს კათოლიკე თარჯიმანი ისუაპანიდან 1723 წლის ოქტომბერში წავიდა⁶. ის იყო მოწმე ისუაპანის ალყისა და მთელი არეულობისა ამ ქვეყანაში, სადაც ის კიდევ ერთი წელი დარჩა მას შემდეგ, რაც მირ მაჰმუდი იქ გაბატონდა⁷.

ბატონმა დე გარდანმა, რომელიც გამოჯანმრთელდა და რომელიც არანაკლებ კარგ ურთიერთობაში იყო მირ მაჰმუდთან (ასევე გადაყენებულ შაჰთანაც), ის (იოსებ ქართველი — ი. ტ.) გაგზავნა ჰამადანის მხარეში, რათა გაეგო, მართალია თუ არა, რომ შაჰის შვილი, შაჰ თამაზი, მეტად მნიშვნელოვანი ძალებით ისუაპანისაკენ მოდის.

საწყალი კაცი (იოსები — ი. ტ.) გაძარცვეს და მძიმედ დაჭრეს. იგი იძულებული გახდა, ვიდრე განიკურნებოდა, ისუაპანიდან 4 დღის სავალზე მდებარე ერთ-ერთ სოფელში დარჩენილიყო. გა-

¹ მიწერილია სხვა ხელით. იგულისხმება 1725 წლის 3 აპრილი.

² მარკიზ დ'ანდრეზელი—საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში.

³ იგულისხმება იოსებ ქართველი.

⁴ დროგმანი—თარჯიმანი. თარჯიმნების ძველი სახელწოდება კონსტანტინოპოლსა და მთელს ლევანტში.

⁵ 1716 წლის ნოემბერი—1717 წლის მარტი.

⁶ იოსებ ქართველი ისუაპანიდან 1723 წლის მარტში წამოვიდა. იმავე წლის იელისში იგი რეშტშია.

⁷ ისუაპანში მირ მაჰმუდის გაბატონების შემდეგ იოსებ ქართველი იქ მხოლოდ 6 თვე დარჩა.

იყო, რომ მას ცუდი სამსახური გაუწიეს მირ მაჰმუდის კახეთში
 იქ დაბრუნება ვერ გახდებოდა. გადაწყვიტა წასულიყო თბილისში,
 თბილისში. გაიარა კილანი, ვინაიდან ერევანი ალყაშემორტყმულ
 იყო და ამ გზით გამგზავრება ვერ შეძლო, იგი გაჩერდა არ-
 ზრუმში, საიდანაც იგი გასული წლის ნოემბერში გავიდა*.

მან მითხრა, რომ შაჰ თამაზის ელჩი, რომელიც ივნისში პორ-
 ტაში უნდა ჩასულიყო, იგი იქ დააპატიმრეს და ჩაკეტილია ციხე-
 სიმაგრეში.

მეფის ხომალდები გასამგზავრებლად მზად რომ ყოფილიყო,
 ყველა საკითხზე ზუსტ მოხსენებას მოგართმევდით, კერძოდ
 იმის შესახებ, რაც მე მან მითხრა. მაგრამ ამას გავაკეთებ,
 როგორც კი მცირე თავისუფალ დროს ვიპოვი და მასთან (იოსებ-
 თან — ი. ტ.) უფრო ვრცელი საუბარი მექნება.

მან დამარწმუნა, რომ მღვდელი მისიონერები სრულებით არ
 შეუწყობიანთ ისფაჰანში, მაგრამ იმის გამო, რომ კაპუჩინების
 სახლი მეტად ახლო იყო ისფაჰანის ციხესიმაგრესთან, ის დაანგ-
 რიეს და მის ადგილას ყაზარმები ააგეს. ამან აიძულა კაპუჩინები,
 თავი შეეფარებინათ კონსულთან. მაგრამ თბილისსა და თავრიზში
 კაპუჩინები, რომლებიც იქ საფრანგეთის მფარველობის ქვეშ არი-
 ან, თავისუფლად აგრძელებენ თავიანთ მოღვაწეობას, და რომ
 ერთ-ერთი მათგანი, სახელად მამა ჟან ბატისტი, გასული წლის ივ-
 ნისში ევროპაში გამგზავრა, თან წაიღო რა შაჰ თამაზის წერილე-
 ბი მეფესთან, პაპთან და იმპერატორთან.

მან კიდევ დასძინა, რომ საფრანგეთის კონსული შირაზში ბა-
 ტონი პადერი იმყოფებოდა ისფაჰანში ალყისა და შიმშილობის
 დროს. 1722 წლის ივნისში ორ მამა იეზუიტთან ერთად ისფაჰანი-
 დან შირაზში წავიდა. გზაში მას თავს დაესხნენ ავღანები: მამა დე-

* გაუგებარია: „გასული წლის ნოემბერი“ — ეს 1724 წლის ნოემბერი იქ-
 ნებოდა. ისფაჰანიდან: ჰამადანისაკენ მიმავალი იოსები ავღანებმა დაკრეს და
 გაძარცვეს. ეს იყო 1723 წლის აპრილის პირველ რიცხვებში. იმკურნალა. გზა ვააგ-
 რძელა; როგორც საბუთებიდან ჩანს, ის თბილისისაკენ წავიდა. იმავე წლის
 28 ივლისს იგი რეშტშია. ამის შემდეგ სად იყო იგი 1724 წლის ნოემბრამდე მთე-
 ლი ერთი წლის განმავლობაში?

ასეთი საკითხების უზუსტობაში ელჩს ბრალს ვერ დავდებთ. რასაც იოსები
 ეუბნებოდა, ელჩიც იმას იჯერებდა. ხოლო იოსები ყოველთვის ზუსტი არაა.
 მაგალითად, ერთ ადგილას იგი ამბობს, რომ ისფაჰანში ნ წელი იყო, სინამდვილეში
 მას იქ დაახლოებით ხუთი წელი მოუხდა ყოფნა.

* არ ჩანს, სად.

რუანი მოკლეს, ხოლო მეორე ბატონ პადერისთან ერთად გაიქცა.
ბატონი პადერი დაჭრეს.

მივიღე ახალი ცნობები მას შემდეგ, რაც ინდოეთიდან მოსა-
ვალმა ბატონმა ალვარეს დე დაუნვილმა ბენდერ-აბასში ნახა ბა-
ტონი პადერი.

მგონი, მოწყალეო ხელმწიფევ, უკვე მქონდა პატივი, ეს
თქვენთვის მომეხსენებინა.

ისფაპანიდან ზემოხსენებული სომხის წამოსვლის დროს ყო-
ფილი შაჰი—შაჰ ჰუსეინი, და მირ მაჰმუდი ცხოვრობდნენ ისევ იმ
სასახლეში. მაგრამ პირველს ჰყავდა ასი კაცისაგან შემდგარი და-
ცვა, კაპიტნის მეთაურობით. სასახლის მთავარი დიდებულებო
ამოხოცეს. ამ სისხლისღვრამ, ამბობენ, ბავშვებიც იმსხვერპლა. სა-
ბედნიეროდ, შაჰ თამაზი ალყის დროს წასულა, რათა ყაზვინში ჯა-
რი შეეგროვებინა.

დავშთები თქვენი უღრმესი პატივისმცემელი.

მოწყალეო ხელმწიფევ,
თქვენი უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური
დ'ან დ რ ე ზ ე ლ ი.

№ 3

მიღებულია 8 სექტემბერს¹.

კონსტანტინოპოლი, 1725 წლის 5 აგვისტო.
ბატონი დ'ან დ რ ე ზ ე ლ ი.

მოწყალეო ხელმწიფევ!

ეს-ეს არის საუბარი მქონდა ხსენებულ ბატონ იოსებთან, ის-
ფაპანში ბატონ დე გარდანის თარჯიმანთან, იტალიურ ენაზე შედ-
გენილი იმ მოხსენებითი ბარათის შესახებ, რომელიც მან გად-
მომცა. პატივი მქონდა 27 თებერვალს² თქვენთვის მეცნობებინა,
რომ ვადგენინებ პატარა ანგარიშს საპარსეთის უკანასკნელი რე-
ვოლუციის შესახებ. ამჟამად ადგენენ საბოლოო ტექსტს და მას
მაშინვე გამოგიგზავნით. თქვენ მასში ჰპოვებთ საკმაოდ თავისე-
ზურ ღირსშესანიშნავ ამბებს. თქვენ შეგიძლიათ ჩათვალოთ ეს ინ-

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² იგულისხმება აქვე მოთავსებული წერილი. იხ. საბუთი № 2.

უორმაცია უფრო სანდოდ, ვიდრე სხვა გზით მიმილია. აქვე უნდა
 ცავს ამბებს, რაც გასული წლის ბოლომდე მოხდა. მას იოლად დაე-
 მატება ის, რაც შემდგომში მოხდება და მოსალოდნელია დასას-
 რული, რაც უნდა მოხდეს საინტერესო და საგანგებო ამბების სა-
 ხით.

ხსენებული იოსები, რომელსაც იცნობდა და აფასებდა პორ-
 ტას თარჯიმანი, საქართველოს პატრიარქის ჩამოსვლისთანავე მის
 თარჯიმნად დანიშნეს. ის თვითონ არის ქართველი და ეს ხელსაყ-
 რელ პირობებს შეუქმნის, რათა საქართველოში საპატიო თანამ-
 დებობაზე დაბრუნების საბაბი მიეცეს. უკვე ხუთი თვეა, რაც იგი
 უმუშევარია. მე მას ამ დროის განმავლობაში ვეხმარებოდი და
 მისგანაც მადლობას მიველოდი — როცა ის თბილისში დაბრუნ-
 დებოდა, მომაწვდიდა ცნობებს, რათა მქონოდა ინფორმაცია იმა-
 ზე, თუ რა ხდებოდა ამ მხარეში.

მე ის დიდი ხანია არ მინახავს, ვინაიდან ის თარჯიმანია
 საქართველოს პატრიარქისა, რომელიც დაბინავებულია კონსტან-
 ტინოპოლის განაპირა რაიონში და არ აძლევს მას საშუალებას,
 მოშორდეს. მან დამიდარტურა დაახლოებით ყველაფერი ის, რაც
 მე თქვენ მოგახსენეთ როგორც მაჰმუდის³ სიკვდილის შესახებ,
 ისევე იმ წარმატებებზე, რომელიც შაჰ თამაშმა მოიპოვა. ეჭვი
 ეპარებათ, რომ იგი ისფაჰანში შევა და სპარსეთის ერთადერთ კა-
 ნონიერ შაჰად იქნება აღიარებული. სეფი მირზამ კი, როგორც ამ-
 ბობენ, შირაზში თავი გამოაცხადა გარდაცვლილი შაჰ ჰუსეინის
 შვილად და შაჰ თამაშის უფროს ძმად. ეს მან (იოსებმა — ი. ტ.)
 მითხრა; იქნებ ტყუილია. თურქები მეტად კმაყოფილი არიან, რომ
 ისეთი ხმები, რომელიც ვრცელდებოდა ისფაჰანის ალყის დროს,
 ასლა განახლდა. სპარსეთის საქმეების არეულობა სტიმულს მის-
 ცემდა ჯარებს უფრო ხალისიანად წასულიყვნენ თავრიზის ალყის
 შემოსარტყმელად; სპარსელებს შორის განხეთქილება მათ გაუად-
 ვილებდათ ამის გაკეთებას.

მართალია ის, რომ შაჰ ჰუსეინის მეორე შვილს ჰქვია სეფი,
 მაგრამ ის არასოდეს გამოსულა ისფაჰანის სასახლიდან. გიულნა-
 ბადის ბრძოლაში სპარსელების დამარცხების შემდეგ მირ მაჰმუდს
 შესაძლებლობა მიეცა, ისფაჰანისათვის შეეტია. შაჰ ჰუსეინმა სა-
 ჭიროდ ჩათვალა, თავის მემკვიდრედ გამოეცხადებინა ის, რომე-
 ლიც შესძლებდა წასულიყო და თავისი ჯარების ნარჩენებს ყაზვი-
 ნის მხარეში სათავეში ჩასდგომოდა.

³ ამ დროისათვის მირ მაჰმუდი უკვე გარდაცვლილია. მის ადგილზე აშრაფი დაჯდა.

აბას მირზა, თავისი ოთხი ვაჟიდან უფროსი, გამოიყვანა ჰარამხანადან და მისი მამისა და სისასტიკის თვისებები გამოიჩინა: მაშინვე მოითხოვა არაბეთის მეფისა და რამდენიმე მთავარი მინისტრისათვის თავები მოეჭრათ მამამისმა იგი კვლავ ჰარამხანაში დააბრუნა⁴.

შემდეგ მეორე შვილი — სეფი მირზა, გამოიყვანეს ჰარამხანადან. მაგრამ, რამდენადაც ის მეტად შეუძლოდ იყო, ცხენზე შეჯდომაც კი არ შეეძლო, თვითონვე ბოღიში მოიხადა და უკანვე დაბრუნდა.

მესამე შვილზე ლაბარაკი ზედმეტი იყო. იგი იყო სუსტი გონების და რაიმე სასარგებლოს გაკეთება არ შეეძლო. და, ბოლოს, მეოთხე — თამაზ მირზა, რომელზედაც შაჰ ჰუსეინმა და მისმა საბჭომ არჩევანი შეაჩერეს. შაჰ ჰუსეინის ოთხი ვაჟიდან ერთადერთი ეს დარჩა, რომელიც მთელმა სპარსეთმა აღიარა, როგორც ნამდვილი, წინდაწინ დანიშნული მემკვიდრე. სამმა სხვა შვილმა გაიზიარა მამის ბედი და მირ მაჰმუდის განკარგულებით დახოცეს.

აი, მოწყალეო ხელმწიფევე, რაც შემიალია კიდევ დაუშვატო წერილს, რომელიც ბატონ დიუბურისათვის უკვე მოვამზადე. ვიმყოფები და ა. შ.

დ ა ნ დ რ ე ზ ე ლ ი

№ 4

ბატონი დანდრეზელის 1725 წლის 8 აგვისტოს წერილით¹. 100².

სპარსეთი.

1724 წლის დეკემბერი³

მოხსენებითი ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი რევოლუციის შესახებ დაწყებიდან 1724 წლის ბოლომდე

ავღანები იყოფიან ორ ტომად, რომელთაგან უფრო მრავალრიცხოვანს და უფრო ძლიერს ეწოდება კლიყი. ეს ტომი ცხოვრობს ყანდაჰარის სამეფოში; ხოლო მეორე, რომელსაც ეწოდება აბდალანი, ცხოვრობს ჰერათის სამეფოში.

⁴ სხვა წყაროებში ნათქვამია: შეშინებულმა არაბეთის მეფემ და სხვა დიდებულებმა, რომლებიც ასევე მის რისხვას ვერ გადაურჩებოდნენ, შაჰს იგი ჰარამხანაში დააბრუნებინეს.

¹ მიწერილია სხვა ხელით. „1725 წლის 8 აგვისტო“, შაშლილია.

² აღბათ; დოკუმენტის რიგითი ნომერია.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

à la lemmet, et d'André, et de ~~André~~ ~~André~~

08.10.00
2000.11.00.00

Forse
1744
Lembre

MEMOIRE sur la
démocratie Révolution de Liron jusqu'
à la fin de l'année 1744.

On attribua pour l'instant en deux Tribus
dont la plus nombreuse et la plus puissante
nommée Ougi habite le Royaume de Bondakou
et l'autre nommée Abdalou, le Royaume de
Liron.

Puis la fin du dernier siècle les Ougis ayant
fait leur jonction dans le Royaume de Bondakou
les Abdalou qui ne se souvenaient point avoir
fait pour eux en chasser un autre recourut à l'abbé
le Grand qui s'étant mis à la tête d'une puissante
armée obligea en peu de temps les Ougis à se
retirer.

Les Ougis par reconnaissance, soit par besoin
de protection les Abdalou délaissèrent de leur
monarchie se rendant tributaires de l'abbé
le Grand, la seule condition qu'ils exigèrent de luy
fut qu'il ne pût en nommer de Liron
à la tête du Royaume de Bondakou, mais que son
dignité leur toujours conférée à son Abdalou.

სახურებას იმ ადამიანის წინაშე, რომლის მოსპობაც მან უკვე და-
 ფიცა. საჩუქრებით მან მიაღწია იმ ადამიანების კეთილგანწყობას,
 რომლებსაც ხანი უსმენდა. მორჩილებისა და პირფერობის საშუა-
 ლებით მან მისი ნდობაც მოიპოვა. როცა დარწმუნდა, რომ ყველა-
 ფერი მზად იყო, დააჩქარა თავისი გეგმის განხორციელება. მან
 საიდუმლოდ გასცა განკარგულება კლიეის ერთ-ერთ ტომს, რომე-
 ლიც ტირინში ცხოვრობდა, უარი ეთქვა ჩვეულებრივი გადასახა-
 დის გადახდაზე. ამ დაუმორჩილებლობით აღშფოთებულმა ხანმა
 ამ ტომის წინააღმდეგ სამი ათასი ქართველი გაგზავნა. მირ ვეის-
 მა, რომლის მიზანი იყო ამ ქარების ჩამოშორება, გააორკეცა ბე-
 ჩითობა და გულმოდგინება. მან კარგად შესძლო ყოველგვარი ეჭ-
 ვი გაეფანტა. თავისი პარტიის ორი ლიდერის რეაბილიტაციის სა-
 ბაბით, რომლებიც ხანის წინაშე ჯერ არ წარმდგარან, დაითანხმა
 ხანი მასთან, მის კარვებში, სადილზე მისულიყო.

იმ დღეს, როდესაც ეს დიდი საქმე უნდა მომხდარიყო, გუ-
 ბერნატორმა თავისი ამალით დატოვა ყანდაპარი დაახლოებით დი-
 ლის 8 საათზე და გაემართა ბანაკისაკენ, რომელიც სპეციალურად
 მირ ვეისის სოფელში, ერთ-ერთი სახლის ახლოს, მოაწყეს. იქ ის
 მიიღეს დიდი პატივითა და მორჩილებით. ცოტა ხნის შემდეგ გა-
 შალეს შესანიშნავი სუფრა და უხვად მიართვეს რჩეული ღვინო,
 რომელმაც ხანი კარგ ხასიათზე დააყენა. მან ამ კარავში დაიბინა,
 ზოლო მისი ამალის წევრები ავღანელ მთავართა კარვებში განლა-
 გეს. როგორც კი სპარსელებს ჩაეძინათ, წინდაწინ დათქმული სიგ-
 ნალის თანახმად, ყველა ისინი ამოხოცეს. ხანსაც იგივე ბედი ეწ-
 ვია. ამბობენ მხოლოდ, რომ იგი ხმაურმა გააღვიძა, სტაცა ხელი
 ხმალს და სანამ თვითონ დაილუპებოდა, დახოცა რვა კაცი იმათ-
 გან, ვისაც დავალებული ჰქონდა მისი მოკვლა.

ამ მკვლევლობის შემდეგ მირ ვეისმა გასცა განკარგულება, და-
 ზოცილთათვის ტანისამოსი გაეხადათ, ჩამოურიგა მათი ტანისამო-
 სი და ცხენები თავისი მომხრეებიდან ყველაზე უფრო მამაცებს.
 მირ ვეისი, ხანის ტანისამოსში გამოწყობილი და ხანის ცხენზე
 შემჯდარი, იმავე წესით, რომელსაც ხანი ჩვეულებრივად იცავდა,
 განდაპარისაკენ გაემართა. მზის ჩასვლისას მან მიაღწია ქალაქის
 კარიბჭეს. ციხესიმაგრის დაცვას, რომელიც გუბერნატორს ელო-
 დებოდა, რათა იგი შემოეშვა, ეჭვიც არ შეჰპარვია, რომ სწორედ
 ხანი მოვიდა და გაატარა იგი. დაცვა ამოხოცეს მანამ, სანამ იგი თა-
 ვის შეცდომას მიხვდებოდა. ამრიგად, ავღანები ციხესიმაგრეში
 დაუბრკოლებლად შევიდნენ. პირველივე ხმაურისთანავე წინაღ-

ლით ქალაქში შემოპარულმა მათი ეროვნების ადამიანებმა, წინაშე
 ნელოვანმა რიცხვმა ხელში იარაღი აიღო და გარნიზონს
 მოულო.

ყანდაპარის ბატონ-პატრონმა მირ ვეისმა შეკრიბა ქალაქის
 თავკაცები და მათ წინაშე ყურანზე დაიფიცა, რომ თავის გამე-
 ფებას არავითარი კავშირი არ ჰქონდა იმასთან, რაც მან გააკეთა;
 რომ მისი ერთადერთი მიზანი იყო, თავისი ერი გამოეყვანა სპარ-
 სეთის მონობიდან, რაშიც ასე დიდი ხნის განმვალობაში იგი იტან-
 ჯებოდა. ამასთანვე, მისი მიზანი იყო არა ზარალი მიეყენებინა მო-
 სახლეობისათვის, არამედ, პირიქით, მან თავის ლაშქარს აუკრძალა
 ყოველგვარი ძალადობა მოსახლეობის მიმართ. შემდეგ მან მის-
 თვის დამახასიათებელი მკერმეტყველებით დაყენებით მოუწოდა
 ხალხს, შეერთებოდნენ მას სამშობლოსა და თავისუფლების და-
 ცვის საქმეში.

დამსწრებმა ერთხმად შესძახეს, რომ ისინი სიამოვნებით შეს-
 წირავენ თავიანთ სიცოცხლეს და ქონებას ასეთ სამართლიან საქ-
 მეს. ამასთანვე მას დაჟინებით სთხოვდნენ, ხელთ აეღო ის საქმე,
 რომელიც მან ასე საბედნიეროდ დაიწყო. მირ ვეისმა ეს თხოვნა
 შეასრულა. მან თავიანთ ადგილებზე დააყენა რა დაცვა, გასცა გან-
 კარგულება ემზადებინათ დენთი და არაფერს იფიქრებდა იმისა-
 თვის, რათა სისრულეში მოეყვანა ქალაქის გამაგრების საქმე.

გურგინ ხანის მოკვლიდან სამი დღის შემდეგ ტირინის ტო-
 მის წინააღმდეგ გაგზავნილი სამი ათასი ქართველი დაბრუნდა. მათ
 არაფერი იცოდნენ იმის შესახებ, რაც მოხდა ყანდაპარში. ისინი
 ნადავლით დატვირთულნი ციხესიმაგრეს მიუახლოვდნენ, მაგრამ
 რაკი მათ ზარბაზნების სროლით შეხვდნენ, მიხვდნენ, რომ ქალა-
 ქი უკვე სხვის ხელში იყო, ამიტომ უკან დახევა გადაწყვიტეს.

მირ ვეისმა ისარგებლა ამ მომენტით, შეაგულიანა თავისი
 ლაშქარი, თვითონ სათავეში ჩაუდგა 12 ათასიან არმიას და წავიდა
 ქართველების წინააღმდეგ. მაგრამ ბედმა ვერ გაუმართლა, ვერ გა-
 ნახორციელა თავისი ჩანაფიქრი. ამ ბრძოლაში დაკარგა რა 5 ათა-
 სი კაცი, იძულებული გახდა უკან დაეხია. ქართველებმა გზა გა-
 აგრძელეს, გადავიდნენ ზეზის უღელტეხილზე, გასცილდნენ იმ
 ციხესიმაგრეებს, რომლებიც ყანდაპარს იცავენ. აქედან კი ისინი
 თავიანთი ქვეყნისკენ გაემართნენ.

მირ ვეისის აჯანყებისა და მის მიერ ყანდაპარში გაბატონების
 შესახებ ისტაჰანში ცნობის მისვლამ მთელ შაჰის სამეფო კარზე
 სასოწარკვეთილება გამოიწვია. შეიკრიბა სახელმწიფო საბჭო და

ვადაწყვიტა, რომ ამბოხებულთა წინააღმდეგ სალაშქროდ დრძილ არმიას თვითონ შაჰი ჩაუდგებოდა სათავეში. ამ გადაწყვეტილებას შაჰის თანახმად შაჰ ჰუსეინმა პროვინციის გუბერნატორებს დაუფრთხილებინა ზავნა განკარგულებანი, გაეგზავნათ თავიანთი ჯარები მეშხედში, რომელიც ჯარების თავმოყრის ადგილად იქნა დანიშნული. თვითონ შაჰიც გაემართა ამ ადგილისაკენ.

ზორასნის დედაქალაქი მაშხადი ანუ მეშხედი ცნობილია იმამ რეზას — ალის 12-დან ერთ-ერთი მიმდევარის, მაჰმუდის სიძის საფლავის გამო. სპარსელები დიდი თაყვანისცემით ეპყრობიან ამ საფლავს. ყოველი მხრიდან უამრავი ხალხი მიედინება მისკენ. ამ ლეთაებრივი აქტის შესრულებით კმაყოფილ შაჰს დაავიწყდა თავისი თავდაპირველი ჩანაფიქრი, დატოვა ეს ქალაქი და თავის დედაქალაქში დაბრუნდა. სწორედ ამ დროს საფრანგეთის საგანგებო დესპანი მიშელი ისფაჰანში ჩავიდა⁶.

ასეთი სისუსტის, თუ სიმხდალის გამოჩენა შაჰ ჰუსეინს თავისი გვირგვინის დაკარგვად დაუჭდა.

ყანდაპარისაკენ შაჰის წამოსვლის ამბავით შეშინებულმა ავღანელებმა დატოვეს ქალაქი ყანდაპარი, ციხესიმაგრე და თავიანთი ოაჯახებით ინდოეთის საზღვრებისკენ, მთებში, წავიდნენ, მაგრამ გაიგეს რა მეშხედიდან შაჰის უკან დაბრუნების შესახებ, მიაწერეს ასეთი ნაბიჯი მხოლოდ სპარსელების სისუსტეს, ისინი ადგლზე დაბრუნდნენ იმ განზრახვით, რომ ამიერიდან ასე იოლად განგამს არ აპყვებოდნენ⁷.

⁶ იოსებ ქართველი თავის „მოგონებაში“ აღნიშნავს, რომ შაჰ ჰუსეინი მეშხედში ჩავიდა 1707 წელს. მაგრამ ამ დროს გიორგი ცოცხალი იყო, მირ ვეისი კი ისფაჰანში იმყოფებოდა. ამრიგად, მეშხედში შაჰ ჰუსეინი იმამ რეზას საფლავის თაყვანისცემის მიზნით ჩავიდა და არა ყანდაპარში სალაშქროდ. ამის საჭიროება მაშინ არ იყო. საფრანგეთის ელჩისადმი იოსების მიერ წარდგენილი „ანგარიშის“ მიხედვით ეს უზუსტობა საელჩოს მიერ პარიზში გაგზავნილ „მოხსენებით ბარათში“ შევიდა. მაგრამ ამ „მოხსენებით ბარათში“ დამატებით ნათქვამია: ამ დროს ისფაჰანში „საფრანგეთის საგანგებო დესპანი მიშელი ჩავიდა“. ლუი მიშელი კი ისფაჰანში 1708 წელს ჩავიდა (იხ. ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 239). ამრიგად იოსების „მოგონებაში“ და „ანგარიშში“ მოთხრობილი ეს ამბავი (შემდგომში „მოხსენებით ბარათში“ შესული) მოხდა ყანდაპარში გიორგის მკვლელობამდე, ხოლო ამ მკვლელობის შემდეგ შაჰ ჰუსეინს რომელიმე ლაშქრობის სათავეში ჩადგონა თავისთავზე არ აუღია.

⁷ ეს უზუსტობაც იოსების „მოგონებიდან“ და „ანგარიშიდან“ მოდის. ცხადაა, რომ გიორგის მკვლელობის შემდეგ მირ ვეისს და მის ხალხს არამცთუ ყანდაპარი არ დაუტოვებიათ, არამედ დღღღამე ქალაქის გამაგრებითა და სპარსელების შესახვედრად მზადებით იყვნენ დაკავებული.

შპ ჰუსეინი გრძნობდა, რომ მას უნარი ვერ შესწევდა ავღანელების წინააღმდეგ ომს სათავეში ჩასდგომოდა, ამიტომ მაგარამ ჯარების გენერალისიმუსად ხოსრუ-ხანი (ქაიხოსრო—ი. ტ.) დანიშნა⁸.

ეს სარდალი იყო ძმისშვილი გურგინ ხანისა, რომელიც მირ ვეისმა თავის კარავში მოაკვლევინა. ერთიც და მეორეც ქართველები და დაბადებიდან რომაული კათოლიკური რწმენისა იყვნენ. მაგრამ გურგინ ხანმა მაჰმადიანობა მიიღო, ხოსრუ ხანი, პირიქით, კათოლიკური სარწმუნოებისადმი იმდენად თავდადებული იყო, რომ ყანდაჰარის ალყის დროს მან განკარგულება გასცა მის კარავში ლოცვა ჩაეტარებინათ. ამისათვის მას თან წამოყვანილი ჰყავდა სამი ფრანგი მღვდელი.

დანიშნვიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ქაიხოსრო ისფაჰანიდან გაემგზავრა და მეშხედში ჩავიდა. აქ მას სხვადასხვა პროვინციიდან მოსული 40 ათასიანი ლაშქარი დახვდა. იგი ამ ჯარს სათავეში ჩაუდგა და ყანდაჰარისკენ გაემართა მტკიცე გადაწყვეტილებით: შური ეძია ბიძამისის სიკვდილისათვის.

მისი ჯარების მიახლოებისთანვე მირ ვეისმა დატოვა ზებოლის ხეობების გამაგრებული ადგილები და შეეცადა, ქაიხოსროს ლაშქარი შეეჩერებინა ამ ადგილიდან სამ ლიეზე ერთ-ერთი დიდი მდინარის გადასასვლელთან. მაგრამ სპარსეთის კავალერიამ სწრაფად გადალახა მდინარე, ავღანების წინაშე აღმოჩნდა და აიძულა ისინი, გაფანტულიყვნენ. სპარსელებმა გზა განაგრძეს ყანდაჰარისაკენ. საშინელ მდგომარეობაში მყოფმა ავღანებმა მოწინააღმდეგეს შესთავაზეს ქალაქის ჩაბარება იმ პირობით, რომ მათთვის შეენახარჩუნებინათ სიცოცხლე და ქალაქი არ გაეძარცვათ. მაგრამ წარმატებით გაამაყებულ ქაიხოსროს არავითარი კაპიტულაციის მიღება არ სურდა. მაშინ მათ გადაწყვიტეს ძვირად დაეფასებინათ თავიანთი სიცოცხლე და თავისუფლება.

ამასთანვე, მირ ვეისის ლაშქარი ყოველდღე იზრდებოდა. ბოლოს მან მნიშვნელოვანი დახმარება მიიღო ბელუჯებიდან და ტირენიდან — ტომებიდან, რომლებიც განაპირა რაიონებში ცხოვრობდნენ. მან დაიწყო დაბლობი ადგილების განადგურება, რათა ქაიხოსროსთვის წაერთმია ამ ადგილებიდან პროდუქტებისა და ფურაჯის მიღების საშუალება. ეს ჩანაფიქრი მას კარგად გამოუ-

⁸ ყანდაჰარში ქაიხოსროს ლაშქრობამდე სპარსელების მხრიდან ავღანელების წინააღმდეგ რამდენიმე სხვა უშედეგო ლაშქრობა მოეწყო.

ვიდა. მალე შიმშილით და ალყით თავმოებურებულმა სპარსელებმა დაიწყეს მასიურად ქალაქის დატოვება. რამდენიმე დღის შემდეგ დეგ ქაიხოსრომ დაინახა, რომ მისი არმია ნახევარზე უფრო შემცირდა. მან გადაწყვიტა ალყა მოეხსნა, მაგრამ მან ეს გადაწყვიტა მეტად დაგვიანებით. მირ ვეისმა, რომელიც 16 ათასი კაცით ქალაქის დასახმარებლად მიიწვედა, მას ბრძოლები გაუმართა. სპარსელები გაიქცნენ. ქაიხოსროს ყოველგვარი ცდა, ისინი მოებრუნებინა, უშედეგო იყო. ქაიხოსრომ ვერ აიტანა ერის სირცხვილი, ეკვეთა მოწინააღმდეგეს ორასი ქართველით, რომლებიც მის არმიას იყვნენ. მათ არ შეეძლოთ ლაჩრულად დაეტოვებინათ თავიანთი სარდალი, რომელიც მტრის შუაგულში ასე მამაცურად და შეუპოვრად იბრძოდა. იგი მოკლეს. მან ერთდროულად რამდენიმე დარტყმა მიიღო. ამ წარმატებამ ავღანელებს ძალა შეჰმატა. ავღანელებს უზბეკები შეუერთდნენ. ამის შემდეგ ის, რისი გაკეთებაც შეეძლო ქაიხოსროს შემცველელ ახალ სარდალს — ეს ის იყო, რომ ამ გაერთიანებული ძალების შემოსევას სპარსეთის საზღვარზე წინ აღდგომოდა.

ამ დროს მირ ვეისი გარდაიცვალა. მისი შვილი მირ მაჰმუდი 18 წლის იყო, ამიტომ სამეფოს რეგენტობა მირ ვეისის ძმას—მირ აბდულას, დაავალეს. ამ უკანასკნელში ეჭვი შეიტანეს, თითქოს, თავისი მმართველობის უზრუნველყოფისა და მირ მაჰმუდის საწინააღმდეგოდ მას უნდოდა ყანდაჰარი კელაე სპარსეთის ბატონობისათვის დაემორჩილებინა. მირ მაჰმუდმა მას დაასწრო: თავის 40 მეგობართან ერთად ერთხელ, დღის მეორე ნახევარში, იმ დროს, როდესაც ბიძამისს ეძინა, შეიპარა ოთახში და იგი ხმლით მოკლა. შემდეგ მირ მაჰმუდი წარდგა ხალხის წინაშე. ერთსულოვანი თანხმობით იგი ყანდაჰარის მეფედ გამოაცხადეს. ამ დროიდან მან ჭკეყნის მართვა დაიწყო.

1717 წელს სპარსეთის მონარქიამ მეორე მნიშვნელოვანი მარცხი განიცადა. ეს იყო ჰერათის სამეფოს დაკარგვა. გვარეულობა, რომელსაც შაჰ აბას დიდმა ამ გუბერნიის მმართველობა ჩააბარა, ამოწყდა. ამიტომ აქ ხანებს შაჰის მემკვიდრეები ნიშნავდნენ. 1717 წელს მაჰმუდ ზამანმა, რომელსაც იქ ხანის პოსტი ეკავა, განუწყვეტელი ბოროტმოქმედებით უკიდურესობამდე მიიყვანა ხალხის მოთმინება. ჰერათის მცხოვრებლებმა, ყანდაჰარის მცხოვრებლების მაგალითისამებრ, გადაწყვიტეს გადაეგდოთ მაჰმუდ ზამან ხანის მმართველობა და დამოუკიდებელი გამხდარიყვნენ. ამ წამოწყების მეთაურად მათ ეზადულაჰი აირჩიეს — სრული ღირსებისა

და ფრიად კარგი ქცევის ადამიანი. ორი ათასი კაცის სათავეში მდგარმა პირველი დარტყმით განდევნა მაჰმუდ ზამანოვი, გახლავთ რათის ბატონ-პატრონი და ხალხის მიერ მბრძანებლად იქნა გამოცხადებული. სხვა ქალაქებსა და ციხესიმაგრეებში გაიგეს რა ამის შესახებ, ამოხოცეს ან განდევნეს სპარსელთა გარნიზონები. ამრიგად, სამ თვეზე ნაკლებ დროში სპარსელებმა მთელი ჰერათის სამეფო დაკარგეს.

ამ ამბებით აღშფოთებული შაჰ ჰუსეინი გაემგზავრა ყაზვინში, სადაც დაიწყო მზადება ახალ ამბოხებულთა წინააღმდეგ. ის ფაჰანის გუბერნატორი სეფი ყული ხანი, მეტად მკაცრი ადამიანი, ახალ ექსპედიციას სათავეში ჩაუდგა. 30 ათასიანი ლაშქრით იგი ჰერათში შეიჭრა. პირველად შეხვდა 12 ათას უზბეკს, რომელთაც კავშირი დაამყარეს ჰერათელებთან და მათ დასახმარებლად მიდიოდნენ. სპარსელებმა გაანადგურეს ისინი. ამ პირველმა წარმატებამ ძალა შემატა სპარსელებს, მაგრამ მათი იმედები არ გამართლდა, ვინაიდან ეზადულაჰმა, 15 ათასიანი ლაშქრის სათავეში მდგომმა, მათ ბრძოლა გაუმართა. ყველაზე გადამწყვეტ მომენტში სპარსელმა მეზარბაზნეებმა შეცდომით მიზანში თავიანთი საკუთარი ჯარები ამოიღეს. ამ ამბებით გაკვირვებული მეამბოხეები გონს მოვიდნენ და ისარგებლეს სპარსელების არეულობით. სეფი ყული ხანი მოკლეს. რვა ათასი მისი მებრძოლი ბრძოლის ველზე დარჩა, ხოლო დანარჩენი უწესრიგოდ გაიქცა, რომლებსაც გამარჯვებულები მთელი დღის განმავლობაში მისდევდნენ. გამარჯვებულებმა ზელთ იგდეს სპარსელების აირალი, კარვები, ოცი ზარბაზანი და სამეფო ხაზინა. ეს ბრძოლა 1719 წელს მოხდა.

ამასთანვე, მირ მაჰმუდი ემზადებოდა იმ პროექტის განახორციელებლად, რომელიც მამამისს ჰქონდა ჩაფიქრებული: სპარსეთის მონარქიის დამხობა. ამრიგად, 1720 წელს მან შეაგროვა 10 ათასი კაცი და ლაშქრობას შეუდგა. 15 დღის განმავლობაში გადალახა უდაბნო, სადაც 2 ათასი კაცი დაკარგა, დარჩენილი ლაშქრით წინააღმდეგობის გარეშე შეიჭრა ქირმანის პროვინციაში.

მირ მაჰმუდის ლაშქრის ხმაურის გაგონებაზე პროვინციის გუბერნატორმა, რომელსაც მტრის დასაპირისპირებლად საკმაო ძალები არ ჰყავდა, გადაწვიტა, უკან დაეხია. ამრიგად, მირ მაჰმუდმა წინააღმდეგობის გარეშე დაიკავა ქალაქი. იგი იქ რამდენიმე თვე დარჩა და ჩაიდინა გაუგონარი სიმკაცრე როგორც მცხოვრებლების, ისე ინდოელი ვაჭრების მიმართ. მათი ერთი ნაწილი წამებით დახოცა, სხვებს ქონება წაართვა და სიმდიდრით დატვირთული უკან

ვე წავიდა იმ განზრახვით, რომ უფრო მრავალრიცხოვანი დაბრუნებულიყო.

იმ დროს, როდესაც მირ მაჰმუდი ქირმანს ძარცვავდა, სპარსეთის მთავარსარდალი ლუტფ ალი ხანი 20 ათასიანი ლაშქრით მასკატელებისაგან სპარსეთის ყურის ნაპირებს იცავდა. არაბეთის ამ ხალხმა — მასკატელებმა, კუნძული ბაჰრეინი დაიკავეს*. ისინი იბუქრებოდნენ ამ ზღვაზე უმნიშვნელოვანესი ნავსადგურის — ბენდერ-აბასის დაკავებით და სპარსეთში შეჭრით. სპარსელებმა, რომლებსაც ხომალდები არ ჰქონდათ, პორტუგალიელებს შესთავაზეს მნიშვნელოვანი თანხა, რათა მათ ხომალდებს სპარსეთის ჯარები გადაეყვანათ სპარსეთის ყურის მოპირდაპირე ნაპირზე. პორტუგალიელების წინადადებით გოას ვიცე-მეფემ მათ გაუზავნა ფლოტი, რომელიც შედგებოდა 4 ხომალდისა და 15 ფლუტის⁹ ან სხვა ნავისაგან. სპარსელმა სარდარმა დიდი პატივით მიიღო ამ ხომალდების ოფიცრები, მაგრამ დაინახა რა, რომ ამ ფლოტს არ შეეძლო წინაღობა მასკატელების ფლოტს, უარი თქვა დათქმული თანხის გადახდაზე, თუმცა უკანასკნელთ ალუთქვეს, გოადან დამატებითი ძალები გამოეგზავნათ.

ამასობაში მოწინააღმდეგე, რომელიც საქმის კურსში იყო, გვიდა ზღვაზე და მიადგა სრუტეს, სადაც პორტუგალიის გემებმა ღუზა ჩაუშვეს. ბრძოლა დაიწყო. პორტუგალიელებმა დაკარგეს რამდენიმე ხომალდი, უკან დაიხიეს და, ისარგებლეს რა ღამის წყვილიადით, შეუჩერებლად პირდაპირ გოაში დაბრუნდნენ.

ეს ამბები იყო მიზეზი, რომ სპარსელები შეთანხმდნენ მასკატელებთან. ამ უკანასკნელებმა სპარსელებს დაუბრუნეს კუნძული ბაჰრეინი 160 ათასი ეკიუს საფასურად და დაზავებას ხელი მოაწერეს. ეს მოხდა 1721 წელს.

იმავე წელს შაჰმა ბრძანა თავისი ეთემად ად-დოულე ფატ ალი ხანისათვის თვალები დაეთხარათ. ექვი მიიტანეს, თითქოს, იგი ისფაჰანში შაჰის საბჭოს გადაწყვეტილებების საწინააღმდეგოდ ამბოხებულებთან კავშირში იყო. მალე ამის შემდეგ ლეკებმა, ხალხმა, რომელიც კასპიის ზღვის ჩრდილოეთით, კავკასიის მთებში ცხოვრობს და ორი წლის წინათ სპარსეთის ბატონობისა-

* ტექსტის ავტორის შენიშვნა: ეს იმ კუნძულის ახლოა, სადაც მარგალიტის მოპოვება წარმოებს.

⁹ ფლუტი — სამხედრო ხომალდების ერთ-ერთი სახეობა, რომელსაც ადრე სამხედრო ინვენტარის ან ჯარის ნაწილების გადასაყვანად იყენებდნენ.

გან განთავისუფლდა, შეკრიბეს 40 ათასიანი ლაშქარი და აღსრულდა მისი მისია. 25 დღის შემდეგ შეიკრიბნენ ქალაქში მიწისქვეშა გასასვლელით, რომელიც მათ უჩვენეს მათივე სექტის მიმდევრებმა. ქალაქში შეკრიბები გაუსწორდნენ გუბერნატორს, გარნიზონს, ქალაქი ცეცხლსა და სისხლში გახვიეს. გადარჩნენ მხოლოდ მუსულმანთა ის სახლები, რომლებიც ლეკების სარწმუნოების სექტის წარმომადგენლებს ეკუთვნოდნენ.

ამ ახალმა ამბავმა სპარსეთის შაჰის კარი უდიდესი დარღით აღავსო. საყოველთაო შიში კიდევ უფრო გაიზარდა საშინელი ამბებით: ათი დღის განმავლობაში ჰორიზონტი დაფარული იყო მხოლოდ ერთნაირი მოწითალო ღრუბლებით. მზე არ ჩანდა, მაგრამ მისი სხივები, რომლებიც რამდენიმე ადგილას გაჰყვებოდნენ ზოლმე ღრუბლებს და იქ, სადაც აირეკლებოდნენ, გეგონებოდათ სისხლის კვალს ტოვებდნენ. ასტროლოგები, რომლებსაც რჩევისათვის მიმართეს, უკიდურეს უბედურებას წინასწარმეტყველებდნენ. შაჰი, რომელიც ხედავდა, რომ ზეცაც მისი წინააღმდეგია, ფიქრობდა მხოლოდ ღვთის რისხვა შეენელებინა. მან აკრძალა თამაშობები, დღესასწაულები, განდევნა როსკიბი ქალები, გასცა განკარგულებები, ემარხულათ და ელოცათ. რელიგიის წარმომადგენლები საჯაროდ მოედანზე წირავდნენ და ხალხს ხმამაღლა მოუწოდებდნენ, რათა ლოცვითა და მოთმინებით აეცილებინათ ღვთის რისხვა ქალაქისაგან, რომელიც საშიშროების წინაშე იმყოფებოდა.

ყველაზე უფრო პატივმოყვარემ და ყველაზე უფრო საშიშმა მირ მაჰმუდმა, სარგებლობდა რა შექმნილი ვითარებით, ამბოხებულთა ბელადებთან ერთად გადაწყვიტა ისფაჰანი დაეპყრო. ამ მიზნით მან შეაგროვა მთელი თავისი ჯარი და ნოემბრის თვეში¹⁰ 20 ათას ფანატიკოსს სათავეში ჩაუდგა. იგი შეიჭრა უდაბნოში. ამ ძნელი გადასასვლელის შიშით იგი მიატოვა ორი ათასმა თავისიანმა, ხოლო უდაბნოს გადასვლის დროს ოთხი ათასი კაცი დაკარგა.

იგი ჯიუტად მიჰყვება თავის განზრახვას, იღებს შეტევით და ცეცხლსა და სისხლში ახვევს ქალაქ ქირმანს, ლებულობს 50 ათას ეკიუს ციხესიმაგრისაგან, რათა უკან წავიდეს. არაფრის წინაშე უკან არ იხევს, რათა დააჩქაროს თავისი გეგმის განხორციელება; 25 დღის განმავლობაში იგი უკან ტოვებს რამ-

¹⁰ ივლისსებმა 1721 წლის ნოემბერი.

დენიმე ქალაქს, ციხესიმაგრეს და ბოლოს მხოლოდ 12 ან 13 კაციით ისტაჰანიდან ოთხი დღის სავალზე ჩერდება.

ეთემად აღ-დოულემ გაიგო რა ავღანთა მოახლოების ამბავი, გასცა განკარგულება, შეეთავაზებინათ მირ მაჰმუდისათვის 300 ათასი ეკიუ, რათა ის არ შექრილიყო ისტაჰანის პროვინციის ტერიტორიაზე. მაგრამ ამ სარდარმა დააბრუნა დეპუტაცია უპასუხოდ და სწრაფად განაგრძო გზა გიულნაბადამდე — დასახლებული ადგილი, რომელიც ქალაქიდან დაშორებულია მხოლოდ 3 ლიეთი. იგი ბანაკად დადგა თავისი ლაშქრით. მირ მაჰმუდი დარწმუნებული იყო, რომ სპარსელები არ დააყოვნებდნენ და თავიანთი ბრბოთი საომრად გამოვიდოდნენ.

1722 წლის მარტს, კვირას, მონარქიის საბედისწერო დღეს, სპარსეთის არმიამ დატოვა თავისი გამაგრებული ადგილები. იგი შედგებოდა ოთხი ათასი ქვეითისაგან, რომელიც ითვლებოდა შაჰის ქვეით დაცვად, და 18 ათასი გლეხისაგან ისტაჰანის გარეუბნებიდან¹¹. დანარჩენი იყო დაახლოებით 30 ათასი ცხენოსანი¹², რომელიც მხოლოდ შაჰის კარის დიდებულებისა და მათი ამაღლისაგან შედგებოდა. ამ ლაშქრის სათავეში იდგნენ ეთემად აღ-დოულე, არაბეთის მეფე, ყულარალასი ანუ შაჰის მონების ინტენდანტი, საქართველოს უფლისწულის ძმა¹³, არტილერიის დიდი უფროსი, კავალერიის სარდარი, შაჰის დაცვის კაპიტანი, ჰამადანისა და კოკილუს ხანები და მრავალი სხვა რჩეული პირი; 24 ცალი ზარბაზანი, ვინმე პარიზელი ფილიპე კულონის წინამძღოლობით, შეადგენდა არტილერიას. სასარგებლო და მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ ავღანთა არმიას ეს არ გააჩნდა¹⁴.

ამბობენ, რომ როდესაც მოწინააღმდეგის წინაშე ეს ჯარი წარსდგა, მისი მრავალრიცხოვნობით თავზარდაცემულმა მირ მაჰმუდმა განიზრახა ათასი ყველაზე უკეთ შეიარაღებული კაცი თავისთვის ეშველა. მაგრამ მისმა მთავარმა სარდარმა ამან ოლამ გადაათქმევინა მას ეს განზრახვა, მიუთითა რა მას, რომ იმ ვითარებაში, რომელშიც იგი იმყოფებოდა, საჭირო იყო ან გამარჯვება ან სიკვდილი. გარდა ამისა, ხალხის ეს მასა შედგებოდა მხოლოდ ქალაქის მცხოვრებლებისა და ხელოსნებისაგან, ადამიანებისაგან, რომლებ-

¹¹ ასეა ტექსტში.

¹² ე. ი. სულ 52 ათასი.

¹³ იგულისხმება ვახტანგ VI-ის ძმა როსტომი.

¹⁴ ავღანთა არმიას ასი ზარბაზანი ჰქონდა.

საც ომში მონაწილეობა არ მიუღიათ და არ ფლობდნენ სამხედრო დისციპლინას. მათი უმრავლესობა ხელს შეუწყობდა მხოლოდ იმას, რომ ავლანთა გამარჯვება კიდევ უფრო შესანიშნავი გამხდარიყო.

მირ მაჰმუდი დაეთანხმა ამ მოსაზრებებს. მან შეადგინა ბრძოლის თავისი გეგმა. ამანოლა სათავეში ჩაუდგა მარჯვენა ფლანგს, რომელიც 5 ათასი კაცისაგან შედგებოდა; მარცხენა ფლანგი, რომელიც შედგებოდა მხოლოდ 3 ათასი კაცისაგან, მირ მაჰმუდმა გადასცა თავის ერთ-ერთ სარდარს — ნასრულას, ხოლო თვითონ მირ მაჰმუდი სათავეში ჩაუდგა 4 თუ 5 ათასს, რომელიც მასთან დარჩა და შეადგინა საბრძოლო კორპუსი¹⁵.

ამასთანვე, სპარსელებს შორის სხვადასხვა აზრი წარმოიშვა. ეთემად ად-დოულე, რომელსაც შემთხვევით თავმოყრილი არმიის დიდი იმედი არ ჰქონდა, ჯიუტად მოითხოვდა სანგრებში გამაგრებულ იყვნენ. არტილერიის წინამძღოლი და კავალერიის სარდარი ამავე აზრისა იყვნენ, მაგრამ არაბეთის მეფე და ყულარ აღასი ამტიციებდნენ: სირცხვილია, რომ არმიას, რომელშიც თავმოყრილია სპარსელ დიდებულთა მთელი ნაღები, შეეტყოს, რომ მას ერთი მუჰა ავლანელების ეშინია. მათ აზრი გამოთქვეს ბრძოლის დაწყების სასარგებლოდ. ვერ შესძლეს რა დაეყოლიებინათ ფრთხილი ეთემად ად-დოულე, ყულარ აღასი არ დაელოდა მის განკარგულებას, შეუტია მოწინააღმდეგის მარცხენა ფლანგს ისეთი ძალით, რომ იგი უწესრიგოდ გაფანტა. არაბეთის მეფემ, რომელმაც იმავე დროს გაიარა ამ სარდრის ჯარების მარცხენა¹⁶ ფლანგზე, გაძარცვა მტრის აღჭურვილობა; იგი კმაყოფილდებოდა სპარსეთის ჯარების გადაადგილებით და არავითარი სურვილი არ ჰქონდა მათთვის დახმარება გაეწია, რამდენადაც დაეინებოთ არავინ სთხოვდა ამას.

ეთემად ად-დოულემ დაინახა რა, რომ ომი გაჩაღდა, შეუტია ავლანთა მარჯვენა ფლანგს. ამან ოლამ, რომელიც ამ ფლანგს მეთაურობდა, თავი მოაჩვენა, თითქოს მოწინააღმდეგის დარტყმამ შეარყია, უკან დაიხია და შემოიტყუა სპარსელები იმ ადგილამდე,

¹⁵ სხვადასხვა წყარო მოწინააღმდეგეთა სხვადასხვა რიცხვს იძლევა: კონსული დე გარდანის მიხედვით ავლანთა ძალები შეადგენდნენ 10 ათასს, სპარსელთა—45—50 ათასს; იოსების „მოგონების“ მიხედვით, შესაბამისად: 10 ათასი და 50 ათასი; იოსების თურქული ანგარიშის მიხედვით: 14 ათასი და 52 ათასი და ა. შ.

¹⁶ უნდა იყოს: „მარჯვენა ფლანგზე“.

სადაც მან განალაგა ასი დაჩოქილი აქლემი, რომელთაგან ერთმანეთს ულის ზურგზე დადგმული იყო ლაფეტი დიდი ყალიბის არქებუ-
 შითა და კაცებით, რომელთაც უნდა ემართათ იგი და ესროლათ.
 ამ ახალი სახის არტილერიის პირველმა ზალპმა იფეთქა და ახლო-
 მანძილზე გაელიტა წინწამოწეულ სპარსელთა დიდი რიცხვი, ხო-
 ლო ისე შეამინა დანარჩენები, რომ მათ უცბად ზურგი აქციეს
 მოწინააღმდეგეს.

ამან ოლამ ისარგებლა ამ უპირატესობით, შეუტია ხმლებით
 მათ რაზმს და გაერთიანების საშუალება არ მისცა; მან ხელთ იგ-
 დო მტრის ზარბაზნები და ბრძანა ისინი მიემართათ სპარსეთის
 არტილერიის სარდარის წინააღმდეგ, რომელიც მან ამით აიძულა
 გაქცეულიყო. არტილერიის მთავარი წინამძღოლი ფილიპ კულო-
 ნი და არმიის ყველა მეზარბაზნე ამ ბრძოლაში დაიღუპა.

ლურისტანის მეფემ, ჰამადანის ხანმა და კოკილუს ხანმა და-
 ინახეს ეთემად აღ-დოულეს და კავალერიის სარდარის უწესრიგო
 გაქცევა, წავიდნენ ბრძოლის ველიდან და დაბრუნდნენ თავიანთ
 პროვინციებში, დატოვეს რა ამრიგად არმიაც და იმპერიის დედა-
 ქალაქიც.

დარჩა მხოლოდ ყულარ აღასი, რომელიც მტკიცედ აგრძე-
 ლებდა ბრძოლას. მირ მაჰმუდმა შეუტია მას ზურგიდან, ეს სარ-
 დარი და ყველა მისი ხალხი ნაკუწ-ნაკუწად აქცია. რაც შე-
 ეხება არაბეთის მეფეს, დამშვიდებულ მიუთვალყურე იმისა, რაც
 ხდებოდა, ბრძოლაში მონაწილეობის გარეშე, როგორც კი აღჭურ-
 ვილობის ძარცვას მორჩა, ქალაქში დაბრუნდა.

ასეთი იყო ამბები გიულნაბადის ბრძოლისა, რომელშიც სპა-
 რსელებმა რ ათასზე მეტი კაცი დაკარგეს, ხოლო ავღანებმა —
 800-ზე ნაკლები.

ამ ამბების შემდეგ შაჰი უკვე აღარ ფიქრობდა რა... თავის
 დედაქალაქში... გადაწყვიტა დაღამებისთანავე თავისი სასახლის
 კართან ერთად ყაზვინში წასვლა. არც ეთემად აღ-დოულე იყო
 შორს ამ აზრიდან, მაგრამ არაბეთის მეფე, რომელმაც ამ დღეს-
 ორი არმიის წინაშე ერის ინტერესს მიუტევებლად უღალატა, შა-
 ჰი დაარწმუნა, რომ მირ მაჰმუდი შორსაა იმ აზრისაგან, რომ გა-
 ბედოს და შეტევით აიღოს ქალაქი, ასე დიდი და ასე დასახლებუ-
 ლი. ის ღია კარიბჭეებშიც კი ვერ გაბედავსო შევიდეს იმ მცო-
 რერიცხოვანი ჯარით, რომელიც მას გააჩნია. ამასთანვე, დასძინა,
 რომ შაჰის ყოფნა გაამხნევებდა მცხოვრებლებს, ისინი დიდი
 ხალისით მოჰყიდებდნენ ხელს თავდაცვას და, რომ ამ ღროის გან-

მავლობაში პროვინციის გუბერნატორებიც მოვიდოდნენ ჯარებით შაჰისა და იმპერიის დედაქალაქის დასახმარებლად.

ამ მოსაზრებებმა დაარწმუნეს შაჰი, აქ დახვედროდა ნებისმიერ მოვლენებს. მან გაუგზავნა ბრძანება ყველა გენერალ-გუბერნატორს, ჯარების იმ რაოდენობით, რომლის შეგროვებაც მათ შეუძლიათ, გასწიონ ჰონსარისაკენ ისფაჰანიდან 5 დღის სავალზე განლაგებული ქალაქისაკენ, რათა იქ შეუერთდნენ ლურისტანის მეფეს, რომელიც შაჰმა თავისი ჯარების გენერალისიმუსად გამოაცხადა და რომელიც ცოტა ხნის შემდეგ 10 ათასიანი ლაშქრით იქ გამოჩნდებოდა.

იმავ თვის 12-ში მაჰმუდი თავისი არმიით დაბანაკდა შეჰრისტანში, საიდანაც მან მოაწყო ქალაქზე (ისფაჰანზე. — ი. ტ.) სამი უშედეგო შეტევა. ამან აიძულა იგი, მიეღო გადაწყვეტილება წასულიყო სომეხთა კოლონიაში — ჯულფაში, რომელიც ისფაჰანიდან გამოყოფილი იყო მხოლოდ მდინარით. დაეუფლა რა მას, მოსახლეობას დაადო ერთი მილიონ 400 ათასი ეკიუ გადასახადი, რომლიდანაც მიიღო 400 ათასი ეკიუ, ვალდებულება და მძევლები, რათა დარწმუნებულიყო დანარჩენი ნაწილის გადახდაში. ამავე დროს მან მოითხოვა 40 ქალიშვილი, რომლებიც მისმა ოფიცრებმა შეარჩიეს იმათ შორის, ვინც იქ იხილეს. მაგრამ რამდენიმე დღეში მათი უმრავლესობა უკან დააბრუნეს. ავღანებმა დაიწყეს ისფაჰანის პროვინციის ტერიტორიის განადგურება, სადაც 1200 სოფელს ითვლიან. ისინი ძარცვავდნენ მოსახლეობას, კლავდნენ მამაკაცებს, ქალები კი მონებად მიჰყავდათ. ასე რომ, არ რჩებოდა არცერთი ავღანი, რომელსაც ხელში არ ჩაეპარდნოდა ტყვეთა გაცოფის დროს 5 ან 6 სპარსელი.

მირ მაჰმუდმა, რომელიც ჯულფაში დაფუძნდა, კვლავ დაიწყო შეტევა, რაც ივნისის დასაწყისამდე გაგრძელდა. მაგრამ თეთრი ევნუქის — ახმედის, აზრიანმა ბრძანებამ აიძულა ისინი თავდაცვაზე გადასულიყვნენ. ეს ბრძანებები... ზარალს აყენებდა მოწინააღმდეგეს, შთანთქავდა მის საუკეთესო ჯარისკაცებს. მირ მაჰმუდმა გადაწყვიტა ალყაშემორტყმულები ხელთ ეგდო შიმშილის საშუალებით. ამ მიზნით მან დააყენა გუშაგები დიდ ქუჩებთან და ამით ყოველგვარი კავშირი მოსპო ქალაქსა და სოფელს შორის. ქალაქში მალე იგრძნეს (საკვების) უკმარისობა. ბატონ პადერო, საფრანგეთის კონსული შირაზში, მაშინ პროდუქტების გარეშე იყო ერთხელ ლამით იგი გაიქცა (ისფაჰანიდან. — ი. ტ.) ორ იეზუიტთან ერთად, მაგრამ ჩაეპარდა მტრის გარემოცვაში, ერთ-ერთი

მათგანი, სახელად მამა დე კრუანი, მოკლეს ბატონ პადერის ვაჟის რამდენიმე წარმომადგენელთან ერთად, ხოლო სხვები გადარჩნენ თავიანთი სწრაფი ცხენების შემწეობით.

... არც ერთ ხანს არ უნდოდა დამორჩილებოდა შაჰის ბრძანებას, რომელიც მათგან მოითხოვდა მთავარსარდლად ლურისტანის მეფის აღიარებას. ყოველი მათგანი თავისთავს საკმაოდ ძლიერად თვლიდა, რათა აელანები დაემარცხებინა. ბახტიარი კასუმ ხანი პირველი მივიდა 12 ათასი კაცით, რათა გაესინჯა არმიის ძალა. მაგრამ ისფაჰანიდან ერთი დღის სავალზე მას შეხვდნენ აელანები იმ მომენტში, როცა ის ყველაზე ნაკლებად ელოდა მათ. ამ ბრძოლაში მან დაკარგა 2 ათასი კაცი, ხოლო დანარჩენები გაიქცნენ.

შემდეგ მოვიდა ჰამადანის ხანი ლურისტანის მეფის ძმასთან ერთად, რომელსაც შურდა პატივი, რომელიც მის ძმას მიაგეს. იგი, როგორც სხვები, თავს შეურაცხყოფილად თვლიდა, რომ თავის ძმას ემორჩილებოდა. მას თან ჰყავდა ექვსი ათასი კაცი. ისინი ფიქრობდნენ, რომ გზაში შეხვდებოდნენ კოკილუს ჯარებს. რომელსაც ისინი უნდა შეერთებოდნენ. მტერი, მათი აზრით, ძალიან შორს იყო. მირ მაჰმუდის ძალებმა მათ შეუტყის სამი დღის სავალზე ისფაჰანიდან. მათგან მხოლოდ სამ ათასმა კაცმა თავს უშველა გაქცევით.

რამდენიმე დღის შემდეგ კოკილუს ხანს იგივე ბედი ეწვია. მან დაკარგა 2 ათასი კაცი და ასეთი დასაწყისით განაწყენებული თავის პროვინციაში დაბრუნდა 8 ათასი კაცით, რაც მას დარჩა.

ივნისის ბოლოს შაჰისთვის ცხადი გახდა, რომ მის ბრძანებებს არ უსმენდნენ, პროვინციის გუბერნატორები ჯიუტობდნენ და არ სურდათ ლურისტანის ხანთან ერთად ებრძოლათ. ბოლოს მან გადაწყვიტა, თუმცა მეტად გვიან, ისფაჰანიდან გაეყვანა ერთ-ერთი თავისი ოთხი შვილიდან, სახელდობრ თამაზ მირზა. ეს უფლისწული თავისი განზრახვის შესასრულებლად უფრო შესაფერისად ეჩვენებოდა, ვიდრე სხვა რომელიმე თავისი შვილებიდან. მან ის აირჩია თავისი ტახტის მემკვიდრედ. ფიქრობდა, ამით წაერთმია ხანები-სათვის ყოველგვარი საბაზი დაუმორჩილებლობისა. მაგრამ ბახტიარების, ჰამადანის და კოკილუს ხანების ჯარები, რომლებიც, როგორც ჩვენ ეს-ეს არის ვთქვით, განადგურებულიყვნენ და არ სურდათ ამ წელს კიდევ ებრძოლათ. ხოლო განჯის ხანის ჯარები ვერ გაუმკლავდნენ რამდენიმე უწყესრიგობასაც თავრიზში. ამიტომ თამაზმა ვერ შესძლო შეეგროვებინა საჭირო, ძლიერი არმია, რა-

თა წინააღმდეგობა გაეწია ავღანებისათვის. თავის მხრეზე დაეყრდნობოდა ტანის მეფე ჰონსარიდან თავის ქვეყანაში დაბრუნდა, რამაც ალყა-შემორტყმულებს საბოლოოდ წაართვა დახმარების ყოველგვარი იმედი.

ამავე დროს პროდუქტების უკმარისობამ ისფაჰანის მოსახლეობა უკანასკნელ უკიდურესობამდე მიიყვანა. შაჰის ჰარემში ჭამდნენ მხოლოდ ცხენის ან აქლემის ხორცს. ხორცი იყიდებოდა ქალაქში გირვანქა ერთ პისტოლად, ხოლო ფქვილი — 3 პიასტრად. ადამიანები, რომლებსაც არ შეეძლოთ გადაეხადათ ეს თანხა, ჭამდნენ ძაღლის ხორცს, კატას და ყველა სხვა ცხოველს; იკვებებოდნენ წყალში დამბალი ძველი პერგამენტებით. ისინი ისეთ უკიდურესობამდეც კი მივიდნენ, რომ ჭამდნენ ადამიანის გვამებს. ბევრი ქალი კლავდა თავის ბავშვს და იმით იკვებებოდა. ამ საშინელი შიმშილისაგან ასი ათასი სული დაიღუპა. 150 ათასიდან, რომელმაც მოისურვა თავი გადაერჩინა გაქცევით, დაახლოებით 1/3 ავღანელებმა დახოცეს. ასე რომ, როცა მირ მაჰმუდი ისფაჰანში შევიდა, ალყის შემორტყმამდე ადრე მკიდროდ დასახლებულ ქალაქში დახვდა 20 ათასი კაცი.

შაჰ ჰუსეინმა, თავისი ხალხის ამ სავალალო მდგომარეობით აღელვებულმა, ამასთანვე უფულომ და დახმარების მიღების იმედდაკარგულმა, ბოლოს გადაწყვიტა დაეთმო. ამ მიზნით მან თავის მინისტრებს გასცა განკარგულება, მირ მაჰმუდის წინაშე კაპიტულაციაზე წასულიყვნენ.

ისფაჰანში საფრანგეთის კონსულ ბატონ დე გარდანთან ფრანგული ენის თარჯიმანმა კათოლიკე მამა იოსებ ქართველმა¹⁷ გაიგო რა შაჰის ეს გადაწყვეტილება, აცნობა ამის შესახებ ზემოხსენებულ კონსულს, მისი განკარგულებით გაიარა მოწინააღმდეგის გამაგრებული ადგილები და 20 ოქტომბერს ჯულფაში მივიდა.

მეორე დღეს იგი გაემართა ავღანთა ბანაკისაკენ, მთავარ ცერემონიალმაისტერის საშუალებით შეიჭრა ბანაკში და მირ მაჰმუდს მოახსენა ის, რაც მას კონსულმა დაავალა. სარდარი ყურადღებით შეხვდა ამ ცნობას და გასცა განკარგულება თავის პირველ მინისტრს, მიეწერა საბუთის ველზე ნებართვა, გამოეყიდათ საფრა-

¹⁷ ამ ადგილას „მოხსენებითი ბარათის“ შემდგენლის ხელით მარცხენა ველზე მიწერილია: „ეს არის ის, ვინც მოგვცა სამახსოვრო ბარათი, რომლის საფუძველზე შედგენილია წინამდებარე ანგარიში“.

ნგეთის სასახლის¹⁸ კარზე ალამი: იკრძალებოდა ფრანგებისადმი ცუდად მოქცევა, ჩარევა მათი სახლის მფლობელობის საქმეში, რაც დაადასტურა შაჰ ჰუსეინმა იმით, რომ ეს სახლი თვითმანქანისაა და ფრანგ ერს.

კაპიტულაციის შინაარსი დაყვანილ იქნა ორ მუხლამდე: პირველი, რომ შაჰი და მისი მთავარი მინისტრები გავლენ ისტაპანიდან, რათა წარსდგნენ მირ მაჰმუდის წინაშე; მეორე, ავლანებს გადაეცემათ თანამდებობები იმ პირობით, რომ ისინი ცუდად არ მოექცევიან არც შაჰს, არც მის დიდებულებს და არც ქალაქის მცხოვრებლებს.

ეს ხელშეკრულება ორივე მხარის მიერ ხელმოწერილია მუჰარემის თვის მე-14 დღეს, რაც ემთხვევა 1722 წლის 25 ოქტომბერს. შაჰმა ალახს შესწირა 5 აქლემი, შეჯდა ცხენზე და არაბეთის მეფის, ლურისტანის მეფის ძმის, ეთემად ად-დოულესა და თავისი სასახლის კარის ბევრი სხვა დიდებულის თანხლებით ფერაბადისკენ გაემართა (აღრე შაჰის დროის გასატარებელი ერთ-ერთი სასახლისაკენ), სადაც მირ მაჰმუდი დაბინავდა.

ორმა მხედარმა (მირ მაჰმუდს) აცნობა იმის შესახებ, რომ შაჰი მოახლოვდა. იმავე მხედრებმა გადასცეს შაჰ ჰუსეინს განკარგულება, ბანაკის გვერდით მდებარე მთის კალთებზე შეჩერებულიყო იმ საბაბით, რომ მირ მაჰმუდს ეძინა. შაჰი იქ დაახლოებით ნახევარი საათი დარჩა, რის შემდეგ მიიღო განკარგულება გზა განეგრძო და ფერაბადში შევიდა.

შაჰ ჰუსეინი შეიყვანეს დარბაზში, სადაც მან დაინახა მირ მაჰმუდი, დარბაზის ერთ-ერთ კუთხეში დამჯდარი და ოქროქსოვილ ფარჩის ბალიშზე დაყრდნობილი*. შაჰმა წაიწია ამ დარბაზის შუა ადგილამდე, მიესალმა, უთხრა რა მას: „სელამ ალეიქუმ“, რაც წარმოადგენს ჩვეულებრივ მისალმებას. მაშინ ალყის შემოშორტყმელი ავღანი წამოდგა და დაუბრუნა მას მისალმება იმავე სიტყვებით, რის შემდეგაც ვაზირმა წაიყვანა შაჰი მეორე კუთხისაკენ, მირ მაჰმუდის მარცხნივ, სადაც მომზადებული იყო ამ სარდრის ადგილის მსგავსი დასაჯდომი.

შაჰმა დაიწყო საუბარი. უთხრა მაჰმუდს: „ჩემო შვილო, რამდენადაც ალაჰს აღარ სურს მე კიდევ ვიმეტო ამ იმპერიაში და

¹⁸ კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს შენობის მსგავსად, აქაც სახლს, სადაც საფრანგეთის საკონსულო იყო მოთავსებული, „სასახლეს“ უწოდებდნენ.

* „მოხსენებითი ბარათის“ ავტორის შენიშვნა: „დარბაზის კუთხე საბაბით ადგილია აღმოსავლეთში“.

რამდენადაც მან თქვენ დაგნიშნათ ჩემ ადგილზე, გითმობთ თქვენ ტახტს მთელი ჩემი გულით და გისურვებთ თქვენ ყველაფერს აყვავებას“. ამავ დროს მან თავისი დოლბანდიდან მოიხსნა ეგვიპტი და გადასცა მირ მაჰმუდის ვაზირს, მაგრამ რამდენადაც უფლისწულმა არ მოისურვა მიეღო იგი თავისი ვაზირის ხელიდან, შაჰი წამოდგა, გამოართვა იგი ვაზირს, თვითონ მივიდა და იგი უზურპატორის დოლბანდზე მიამაგრა, თან უთხრა: „იმეფეთ სრული აყვავებით“. რის შემდეგ შაჰი კვლავ თავის ადგილზე დაჯდა.

შემდეგ მოიტანეს ყავა და ჩაი. მაშინ მაჰმუდმა მიმართა შაჰს: „ამ სამყაროში ისე ვითარდება ამბები, მმართველობა გადადის ერთი ერის ხელიდან მეორეს ხელში და ხალხიდან ხალხზე, მაგრამ მე ყოველთვის მიგიჩნევთ თქვენ საკუთარ მამად და არასოდეს არაფერს გავაკეთებ თქვენი რჩევის გარეშე“.

ამ სიტყვების შემდეგ შაჰი მიიწვიეს ოთახში, რომელიც მისთვის იყო განკუთვნილი, ხოლო 4 ათას კაცს ებრძანა, დაეკავებინათ ისფაჰანის ალაყაფის კარები და შაჰის სასახლე¹⁹.

იმავე თვის 27-ში თვითონ მირ მაჰმუდი შევიდა ისფაჰანში. მას თან ახლდა შაჰი, მაგრამ როცა ისინი სეჰირანის ხიდემდე მივიდნენ, შაჰი ბალის გავლით სასახლეში შევიდა, ხოლო მირ მაჰმუდი გზას განაგრძობდა. ქუჩები, სადაც ის მიდიოდა, დაფარული იყო ძვირფასი ხალიჩებით და იმისა მიხედვით, როგორც მისი ცხენი წინ მიიწეოდა, ფეხებქვეშ ოქროსა და აბრეშუმის ქსოვილებს უგებდნენ. მირ მაჰმუდი სასახლეში კანცელარიის კარებიდან შევიდა. იქ მას მიესალმა ბატონი დე გარდანი, რომელიც სხვა ფრანგებთან ერთად მას იქ ელოდებოდა.

მირ მაჰმუდი და შაჰი ერთიღაიმავე სასახლეში იმყოფებოდნენ. შაჰს დამცველად კაპიტნის მეთაურობით ასი კაცი მიუყენეს. იმავე რაოდენობით ჯარისკაცი დააყენეს სპარსეთის უფლისწულების ბინასთან. მირ მაჰმუდმა შაჰს დაუტოვა მხოლოდ 5 მსახური და 5 ქალი, თვითონ დაეუფლა ჰარემის დანარჩენ ნაწილს, რომელიც შედგებოდა 500 თუ 600 ქალისა ან ქალიშვილისაგან, რომელთა ნაწილი მან თავის ოფიცრებს გაუნაწილა.

რამდენიმე დღით ადრე, ვიდრე მოხდებოდა შეთანხმება ადგილების ჩაბარების შესახებ, სეისტანის გუბერნატორი მელიქ

¹⁹ ამ ამბებით თავდება გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში შემონახული იოსებ ქართველის თურქული „ანგარიში“.

მაჰმუდი 10 ათასიანი ლაშქრით გაემართა გიულნაბადისაკენ და მი-
 ახლოს დაბანაკდა. მირ მაჰმუდმა, რომელიც მას იცნობდა, გორც კარგ
 სარდარს (გარდა ამისა, მირ მაჰმუდი ხედავდა, რომ
 მისი ლაშქარი 2 ათასი კაცით შემცირდა. ისინი მან ალყის დროს
 დაკარგა), გადაწყვიტა მელიქ მაჰმუდი შაჰის მომხრეებიდან ჩამო-
 ეცილებინა. ამ მიზნით მან ნასირ ოლას უბრძანა, ამ სარდარის ბა-
 ნაკში გამგზავრებულიყო. ნასირ ოლამ მელიქ მაჰმუდის განწყობი-
 ლება შეცვალა მდიდარი საჩუქრებით. საბოლოოდ დაიყოლია ავ-
 ლანებთან კავშირსა და დახმარებაზე იმ შემთხვევაში, თუ ის მოი-
 სურებდა ხორასნის მმართველობას. მელიქ მაჰმუდმა მიიღო ეს
 წინადადება და დაიძრა პროვინციის დედაქალაქ მეშხედისაკენ, რო-
 მელიც მისთვის იყო განკუთვნილი. იგი მეშხედში მივიდა 1722
 წლის 20 ნოემბერს. მელიქ მაჰმუდი ხელგაშლილად მიიღო მოსახ-
 ლეობამ, რომელიც სარწმუნოების იმავე სექტას მიეკუთვნებოდა,
 რომელსაც მელიქ მაჰმუდი, და ვერ იტანდა სპარსელების ბატო-
 ნობას. ამ პროვინციის ხანმა ისმაილმა, რომელსაც უნარი ვერ
 შესწევდა წინააღმდეგობა გაეწია, გაქცევა ამჯობინა. პროვინციის
 სხვა ქალაქებმა მალე დედაქალაქის მაგალითს მიჰბაძეს.

დაუბრუნდეთ ისტორიის მსვლელობას. მირ მაჰმუდმა, რო-
 მელსაც განზრახული ჰქონდა სასურველი ყოფილიყო სპარსელე-
 ბისათვის, დაამტკიცა შაჰის მინისტრები თავიანთ ადგილებზე; სიკ-
 ვდილით დასჯის მუქარით აკრძალა (რა სახითაც არ უნდა ყოფი-
 ლიყო) მოსახლეობაზე ძალმომრეობა და გამოხატა მოწყალეობისა
 და სამართლიანობის გრძნობა. ასეთმა ქცევამ მალე დაუბრუნა სი-
 უხვე ქალაქს და მიიზიდა ისინიც, ვინც გაიხიზნა სოფლებში.

ამავე დროს მირ მაჰმუდს არ ავიწყდებოდა არაფერი, რასაც
 იგი შეეძლო სპარსეთის ტახტზე გაემაგრებინა. მან შეაგულია-
 ნა შაჰი, დაეწერა ცირკულიარული წერილები და ერჩია ხალხისა-
 თვის ეცნოთ ახალი ბატონი. რათა ფულით აევსო თავისი ზანდუ-
 კები, მირ მაჰმუდმა ქალაქ ისფაჰანს შეაწერა ხარკი 2 მილიონ 400
 ათასი პისტრი, ხოლო შაჰის პირველ ექიმს, შაჰის ფავორიტს—
 400 ათასი პისტრი. მაგრამ როცა შესაფასებლად მან მოიტანა
 თვლები, რომლებიც მირ მაჰმუდს მოსწონებია, ამბობენ, მირ მაჰ-
 მუდმა მიიღო 2 მილიონი ეკიუს ღირებულების ნივთები.

მას შემდეგ, რაც ამ თანხის ოდენობა იანგარიშეს, მირ მაჰმუ-
 დის ერთ-ერთ მინისტრს — მოლა მუსას დაევალა ყანდაპარში მი-
 სი წაღება. მაგრამ როცა მოლა მუსამ ციხესიმაგრე ბომბს მიაღ-
 წია. გუბერნატორი, შაჰის მომხრე ისმაილ მირზა დახვდა მას, წა-

ართვა ეს ძვირფასეულობა, თვითონ კი აიძულა გაქტეულიყო. ძვირფასეულობა გაუგზავნა შაჰ თამაზს, რომელიც მამულად იყო თავრიზში.

მირ მაჰმუდი, რომელმაც ფიცი დადო შაჰის კარის დიდებულებისადმი ერთგულებაზე, ცდილობდა მოეპოვებინა დიდებულთა ნდობა გარეგნული კეთილგანწყობილებითა და მოწყალებით. მისი ყურადღება ვრცელდებოდა უცხოელებზეც კი. ის დათმობაზე წავიდა ევროპის კონსულების წინაშე და ნება დართო როგორც ესტაჰანის, ისევე ჟულფის მისიონერებს, თავისუფლად ემსახურათ თავიანთ ეკლესიებში. მხოლოდ კაპუჩინებზე ვერ გავრცელდა ეს ბედნიერი განკარგულება, მათი სახლი მეტად ახლო მდებარეობდა ციხესიმაგრესთან, რის გამოც სთხოვეს მათ ნებართვა, სახლის ყაზარმად გადაქცევის შესახებ. ისინი იძულებული გახდნენ, თხოვნით მიემართათ საფრანგეთის კონსულისათვის.

ამ დროისათვის ყაზვინში მყოფმა თამაზ მირზამ გაიგო რა ესტაჰანის ჩაბარებისა და მირ მაჰმუდისათვის ტახტის გადაცემის ამბავი, სპარსეთის მბრძანებლად თავის აღიარებაზე პრეტენზია განაცხადა. ამ ამბის გაგებისთანავე მირ მაჰმუდმა გადაწვიტა თამაზ მირზა იარაღით დაემორჩილებინა. ამ მიზნით მან ცოლად შეირთო შაჰის უმცროსი ქალიშვილი, ხოლო უფროსი ცოლად შერთო თავის მუფტიას. რის შემდეგ მან უბრძანა თავი დიდ სარდარს—ამან ოლას 10 ათასიანი ლაშქრით ყაზვინისაკენ წასულიყო. მირ მაჰმუდმა იცოდა, რომ თამაზ მირზამ, დარწმუნებულმა, რომ ავღანეზი ყაზვინისაკენ ზამთარში ვერ გაილაშქრებდნენ, თავისი ლაშქარი დაშალა. მალე თამაზ მირზამ გაიგო, რომ მიუხედავად ძლიერი სიცივეებისა ავღანთა ლაშქარი მის წინააღმდეგ მოიწევა. მან ზანგანსა და სულთანეში დაიხია.

ამან ოლა სწრაფად შეუდგა ლაშქრობას. გაიარა ქაშანი... მიიღო მნიშვნელოვანი თანხა და მასთან მოვიდა დებუტაცია, რათა მფარველობა ეთხოვა. ამან ოლა მათ კარგად შეხვდა, შემდეგ გზა განაგრძო. ქალაქ ყაზვინიდან სამ ლიეზე იგი შეხვდა ქალაქის მცხოვრებლებს, რომლებიც დიდი სიხარულით მოემართებოდნენ მის შესახვედრად. ისინი თვითონ შეუძღვნენ ავღანელებს ქალაქში, სადაც ამან ოლა თავისი ლაშქრით შაჰის სასახლეში განლაგდა. ლაშქრის დანარჩენი ნაწილი მოთავსდა მოქალაქეთა სახლებში.

რამდენიმე დღის შემდეგ ავღანელები ისე ეპყრობოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას, როგორც ეს მათ წესად ჰქონდათ დაპყრობილი სახლის მიმართ. ამიტომ მოსახლეობამ იარაღს მოჰკიდა ზელი

და შეუტია მათ. პირველი ხმაურისთანავე სარდარი ცხენს შეახტა, დაიწყო ბრძოლა დიდ მოედანზე. სარდარი მხარში დაიჭრა. ამისა, მან დაინახა, რომ მისი ხალხი დათმობაზე მიდიოდა; თვითონაც წავიდა თავისი ჯარით სასახლეში. აქ მას შეეშინდა ალყის შემორტყმისა, დატოვა ათი ათასი მონა (რომლებიც მათ ხელთ იგდეს), თავისი კარვები, საჭურველი და იმ ღამეს უკანა კარებიდან გაიქცა²⁰.

ამ ამბავმა მირ მაჰმუდი შეაშინა, ამის მსგავსი რამ ისტაჰანშიც არ განმეორებულყო. რათა ეს არ მომხდარიყო, ყაზვის ამბავი მან გულმოდგინედ დამალა. პირიქით, გასცა განკარგულება გამოეხატათ სიხარული, ბრძანა ხმა გაეკრცელებინათ, რომ მისმა სარდარმა პირადად დაიმორჩილა თამაზ მირზა. მირ მაჰმუდმა მისცა რა ამით ამან ოლას დრო, დაბრუნების შემდეგ განემტკიცებინა ისტაჰანის გარნიზონი.

ამან ოლა ისტაჰანში ჩავიდა 24-ში. მაშინ მირ მაჰმუდმა მოიხსნა ნიღაბი, მიიწვია შაჰის კარის დაახლოებით 200 დიდებული იმ საბაბით, თითქოს ისინი უნდოდა გაეგზავნა თამაზ მირზასთან მოსალაპარაკებლად. მაგრამ როგორც კი ეს ბატონები შეიკრიბნენ მის სასახლეში, მან უბრძანა თავის დაცვას, დაეხოცათ ისინი.

ასე დაიღუპა სამეფოს დიდებულთა ნაღები. მხოლოდ ერთი — ეთემად ად დოულე — შეიციოდეს იმიტომ, რომ მისი ძმა დამალვაში დაეხმარა ამან ოლას, როცა ის ყაზვინიდან გაიქცა. დასჯა გრძელდებოდა ისეთი სისასტიკით, რომ 15 დღის განმავლობაში დაითვალეს თითქმის რვა ათასი გვამი, რომლებიც სასახლის მოედანზე იყო მიმოფანტული.

ოტომანის პორტადან გაგზავნილი ოსმან ალა 1723 წლის 27 თებერვალს ჩავიდა ისტაჰანში. ის დააბინავეს საფრანგეთის კონსულის სახლის მეზობლად მდებარე სახლში. მას 200 კაცი იცავდა. რომელთაც დავალებული ჰქონდათ, მისთვის არ მიეცათ ვინმესთან კონტაქტის დამყარების უფლება. მაჰმუდი, რომელიც მას უყურებდა როგორც ჯამუშს, ეპყრობოდა ისე ცუდად, რომ თავის მინისტრებს რომ არ ერჩიათ, რაიმე შეურაცხყოფას მიაყენებდა მას. მირ მაჰმუდმა მას მაინც მისცა უფლება შაჰი ენახა, მაგრამ რამდენიმე ავღანელის თანდასწრებით, რომლებსაც ეს დაევალა, ამბობენ, რომ ამ შეხვედრის დროს შაჰ ჰუსეინმა უარყო თამაზ მირზა როგორც შვილი. ასე იყო თუ ისე, ჩამოსვლიდან 18 დღის შემდეგ

²⁰ ამ ამბებით თავდება იოსებ ქართველის „მოგონება“.

თურქი გაუშვეს, მაგრამ როცა მისი ბარგი გასინჯეს, ^{კარგებთან} ხმლით აეუწეს ორი ახალგაზრდა და რამდენიმე სხვა ^{მხანავენი} ელთაც თურქული ტანისამოსი ჩაეცვათ, რათა მასთან ერთად წა-სულიყვნენ.

ამ დროისათვის ყაზვინში მომხდარმა ამბებმა იმდენად განა-დიდა სპარსელების მამაცობა, რომ ისფაჰანის გარეუბნის გლეხებ-მა უარი თქვეს, დამორჩილებოდნენ ავღანებს. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს ისინი დააშოშმინეს და იმავე დროს... ქალაქი, რომელიც 20 ლიეთი იყო დაშორებული, უზურპატორის უღელს დაუმორჩი-ლეს.

1723 წლის 4 აპრილს მირ მაჰმუდმა ნასრულა 4 ათასი კაცით გაგზავნა ჰამადანის პროვინციის გასაძარცვავად. მან მთელი სისას-ტიკით შეასრულა ეს დავალება და აიძულა გაქცეულიყო ხანი, რომელიც გამოვიდა სამი ათასი კაცით, რათა შებრძოლებოდა მას. მან ალყა შემოარტყა ქალაქს, მაგრამ რამდენიმე შეტაკების შემ-დეგ უკუიქცა. ის წავიდა 3 დღის სავალით დაშორებულ ადგილზე, რომელსაც ეწოდება დერგაჰზინი. აქედან მან წაიყვანა 4 ათასი ოჯახი (რომლებიც ატარებდნენ ავღანთა სარწმუნოებას), რათა კვლავ დაესახლებინა ისფაჰანი.

სანამ ყოველივე ეს ხდებოდა, მირ მაჰმუდი აგროვებდა ხარკს უცხოელებისაგან, რომლებიც ისფაჰანში იმყოფებოდნენ. ფრან-გებმა ამას თავი დააღწიეს 600 პიასტრით. ინგლისელებისაგან მო-ითხოვეს 250 ათასი ეკიუ და მათი თარჯიმნები საჯაროდ სცემეს, ჰოლანდიელებს კი უარესად მოექცნენ. მირ მაჰმუდი ამტკიცებდა, რომ ამ უკანასკნელმა ერმა (ჰოლანდიელებმა. — ი. ტ.) წაიღო ქა-ლაქის მთელი სიმდიდრე. მართლაც, ყველა ვაჭარმა ალყის დროს 16 პიასტრად გაყიდა ვირვანქა შაქარი, რომლითაც სავსე იყო სამი მალაზია. ამან მათ საშუალება მისცა დაეგროვებინათ მნიშვნე-ლოვანი თანხა არა თუ ვერცხლის, არამედ ძვირფასი ქვები-სა და სხვა ძვირფასეულობის სახით, რომლებიც მათ ბენდერ-აბასში გაგზავნეს. მირ მაჰმუდი კმაყოფილი არ იყო ამ გადასახა-დით და ბრძანა, მათი ალამი ჩამოეგდოთ. ჰოლანდიელებს დასდევ-დნენ, ხშირად აწუხებდნენ, რათა ეპოვნათ ის ადგილები, სადაც მათ ძვირფასეულობა შეინახეს. ბოლოს მირ მაჰმუდმა მათგან აი-ღო 1 მილიონ 120 ათასი დუკატი.

ამავე დროს მან გადასახადი დაადო ინდოელ ვაჭრებს 540 ათასი ეკიუს ოდენობით. შემდეგ მთელი ეს სიმდიდრე მან ყანდა-პარში გაგზავნა. მთავარ ცერემონიალმაისტერს უნდა აეღო თავის-

თავზე მისი დაცვა გზაში, რისთვისაც მირ მაჰმუდს მისთვის 15 ათასი სი კაცი უნდა მიეცა. ეს ოფიცერი მშვიდობიანად ჩავიდა ზე... აშრაფ სულთანი, მაჰმუდის ბიძაშვილი, აბდულაჰის შვილი, მირ მაჰმუდს უნდოდა ხმლით მოეკლა, იგი გადაარჩინა მირ მაჰმუდის დედამ, რომელიც მირ მაჰმუდის იქ არ ყოფნის დროს ამ სამეფოს რეგენტი იყო.

ამ დროს საქართველოს მეფემ ვახტანგმა უარი თქვა, წასულიყო ისფაჰანის დასახმარებლად, მიუხედავად იმისა, რომ ამ მიზნით მსხვილი თანხა მიიღო შაჰისაგან. იგი თამაშ მირზამ გადააყენა და მის ადგილზე დანიშნა ამ სამეფოების ძველი უფლისწულების პირდაპირი შთამომავალი მეჰმედ ყული-ხანი²¹. ახალი უფლისწული მიადგა დედაქალაქს — თბილისს, რათა დაუფლებოდა მას, მაგრამ ვახტანგი და მოქალაქეები ქვეყნის დიდებულთა სურვილის საწინააღმდეგოდ ქალაქის დასაცავად გამოვიდნენ. მეჰმედ ყული ხანი დაბრუნდა კახეთში, სადაც ამ პროვინციის ძალებს შეუერთა 7 ათასი ლეკი, რომლებთანაც მან კავშირი შეკრა, და 8 მაისს კვლავ გამოჩნდა თბილისის მისადგომებთან. ვახტანგმა, რომელიც ხედავდა, რომ მისი ძალები მერყეობდა, არ დაელოდა მათ და მეჰმედის ლაშქრის მოსვლის წინააღმდეგ ჩუმად წავიდა ქალაქიდან. ამრიგად მეჰმედი წინააღმდეგობის გაწევის გარეშე შევიდა ქალაქში და ერთი მილიონი ეკიუ გადასახადი დაადო მას.

ვახტანგმა იცოდა რა ქართველ დიდებულთა მერყევი განწყობილება მის მიმართ, იმავე წლის თებერვლის²² ბოლოს ოტომანის პორტაში კაცი გაგზავნა, რათა შეეთავაზებინა მისთვის თავისი სამფლობელოები და 40 ათასი ეკიუ ხარკი იმ შემთხვევაში, თუ პორტა დაიცავდა მას მტრებისაგან და ერს პრივილეგიებს შეუნარჩუნებდა. მისი წინადადება მიიღეს პორტაში. სერასკირად დანიშნეს იბრაჰიმ ფაშა არზრუმიდან. დიარბექირის, ტრაპიზონის, სივასის, ახალციხის, ყარსის, ყარა-ჰისარისა და აზიის მრავალმა სხვა ფაშამ მიიღო ბრძანება, გაეერთიანებინათ თავიანთი ძალები და ერთად თბილისისკენ წასულიყვნენ.

როგორც კი იბრაჰიმ ფაშა ოტომანის 40 ათასიანი ლაშქრის სათავეში აღმოჩნდა, დელეგაცია გაგზავნა მეჰმედ ყული-ხანთან წინადადებით: გადაეცა მისთვის ქალაქი და ციხესიმაგრე. ხანი მერყეობდა, მაგრამ ხედავდა რა, რომ წინააღმდეგობის გასაწევად იგი მე-

²¹ კონსტანტინე.

²² 1723 წელს.

ტად სუსტი იყო, ამასთანვე ხარკმა, რომელიც მან თბილისს დაუფრესულნი მოსახლეობა მის საწინააღმდეგოდ განაწყო, გადაწყვიტა ქალაქი დაეცა იბრაჰიმ ფაშასათვის იმ პირობით, რომ ქალაქის მმართველობას მას დაუტოვებდნენ.

სერასკირმა ეს ფიცით აღუთქვა მას და 12 ივნისს იგი ქალაქის გალავანს მიაღგა. აქ მეჭმედ ყულიმ მას ქალაქის გასაღები გადასცა, იბრაჰიმ ფაშამ იგი პატივით მიიღო და სამაგიეროდ მეჭმედ ყულის მითრთვა სიასამურის ქურთუკი, თანაც ყვიროდა: ეს საჩუქარი დიდი პატივის ნიშანიყო. მაგრამ როგორც კი მისმა ლაშქარმა ციხესიმაგრე დაიკავა, მან გასცა განკარგულება ციხესიმაგრის უფროსის დაპატიმრების შესახებ, რომელმაც ამ დროისათვის გაქცევა მოასწრო.

ვახტანგის უფროსი შვილი ბაქარი, რომელიც გუბერნატორად დანიშნეს და რომელმაც საერთო ენა თურქებთან ვერ გამოხახა, მალე ნადირობის საბაბით გაიქცა.

ამ შემოდგომაზე იბრაჰიმ ფაშამ ყარაბაღის პროვინციის, დედაქალაქ განჯაზე გაილაშქრა. თავდაპირველად ეს ექსპედიცია მშვიდობიანი გზით ხორციელდებოდა: მან წინააღმდეგობის გარეშე დაიკავა სომხების გარეუბანი, მაგრამ ქალაქის მცხოვრებლებმა შეუტყის მის ბანაკს და აიძულეს არტილერია და სხვა შეიარაღება დაეტოვებინა. დატოვა რა ბრძოლის ველზე სამი ათასი კაცი, იბრაჰიმ ფაშა არზრუმში დაბრუნდა.

1723 წლის ბოლოს მირ მაჰმუდმა გასცა განკარგულება, ქაშანისათვის ალყა შემოერტყათ. რაიმე მხარდაჭერის უქონლობის გამო ქალაქის მცხოვრებლებმა კაპიტულაცია გამოაცხადეს. ქალაქის ჩაბარების შემდეგ ავღანების სარდარმა მათგან სამი ათასი კაცი მოითხოვა — დამხმარე ძალა ყაზვინის წინააღმდეგ ლაშქრობის მიზნით. მაგრამ (მიიღო რა ეს ლაშქარი) მან ცალკე განალავა ისინი და იმავე ღამეს ამოახოცვინა. იქიდან იგი წავიდა, რათა ალყა შემოერტყა ყუმისათვის, რომელიც ათი თვის წინააღმდეგობის შემდეგ აიღო. ამ ქალაქში მცხოვრები სპარსელები ამოხოცეს.

იმავე წლის ბოლოს ქურთებმა — ხალხმა, რომელიც სომხეთისა და მიდიის მხარეებში შემავალ ადგილებში ცხოვრობს, დაიკავეს ციხესიმაგრე მეკუ, რომელსაც ამ მხარეში მიუდგომლად თვლიდნენ.

გასულ წელს დარუბანდმა თავისი ალყათვის კარები რუსეთის მეფეს გაუღო, რომელმაც იქ თავისი ჯარიდან 2 ათასი კაცი დატოვა და თავის სამფლობელოში დაბრუნდა. მან გასცა განკარგულება

ზა გილანზე ლაშქრობის შესახებ. ეს შესძლო 7 ათასიანი ჯარის კორპუსმა, რომელიც იქ გადასხდა, აავი სხვადასხვა რეგები რეშტის პროვინციის დედაქალაქის გარშემო და ლაშქრობის დროს ბაქოსაც დაეუფლა.

1724 წლის დასაწყისში კაფანისა და სიზიანის სომხები სპარსელების წინააღმდეგ ამბოხდნენ, მაგრამ მრავალი შეჯახების შედეგად დამარცხდნენ. მათი ერთი ნაწილი დაიღუპა ან მონობაში ჩავარდა, ხოლო დანარჩენი გაიფანტა.

იმავე წლის თებერვლის ბოლოს ქეფრულუ ოღლი აბდულაჰ ფაშამ ვანიდან ალყა შემოარტყა ქალაქ ქოის. რომელიც მიდიის შესასვლელთან მდებარეობს და ორი თვის ალყის შემდეგ დაიკავა იგი. ქალაქი დაანგრია, ხოლო მისი მოსახლეობა ნაკუწ-ნაკუწად აქცია.

შევალის²³ თვის 5-ში, რომელიც დაემთხვა ამა წლის ივლისის დასაწყისს, დიარბექირის ფაშამ და პორტას სერასკირმა ერთი ახმედმა ოტომანის 35 ათასიანი ლაშქრით არანზე გაიარეს.

სექტემბრის თვისათვის მისი ძალები გაიზარდა ასი ქვემეხით, 15 მორტირით და ეგვიპტელთა სამათასიანი კორპუსით. იგი ერევანის ალყის შემოსარტყმელად გაემართა. როგორც კი ამ სახელწოდების მატარებელ პროვინციაში შევიდა, მან ქვეყნის განადგურება დაიწყო. როგორც სპარსელები, ისე სომხები მონობაში მოექცნენ. მათი რიცხვი დიდი იყო. ეჩმიადინის პატრიარქის წერილების თანახმად, რომლებიც იესდევარის სომხებისადმი მიწერილი, ამ საცოდავ მდგომარეობაში აღმოჩნდა 30 ათასი მარტო სომეხი. შემდეგ მან წაიწია მოედნის კედლებისაკენ, მიმართა ბატარეა მათ წინააღმდეგ, მოხდა რამდენიმე შეტაკება (მათ შორის, სამი იყო საერთო), მაგრამ რამდენადაც თურქები უკუქცეულ იქნენ დანაკარგებით, მათ ითხოვეს დახოცილთა დასასაფლავებლად სამი დღით დაზავება.

შემდეგ არმიას შეუერთდა ფაშა კუტაიდან და 10 სექტემბერს ახალი საერთო შეტევა მოეწყო. მაგრამ თურქები იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ, დაკარგეს რა 25 ათასზე მეტი კაცი. მათ ალყის მოხსნა გადაწყვიტეს, მაგრამ ისინი შეაჩერეს ეგვიპტელებმა, რომლებიც მათ დასახმარებლად მოვიდნენ. ისინი ასევე შეაჩერა არზრუმის ფაშის მოსვლამ, რომელმაც იმავე თვის ბოლოსათვის მათ მნიშვნელოვანი ძალები მოუყვანა.

²³ შავალი—მუსლიმანური წლის მე-10 თვე.

გუბერნატორმა არ იცოდა, თუ რა ხდებოდა თავრიზში და არც არავითარი დახმარების იმედი არ ჰქონდა. გარდა ამისა, მას თხოვნით არაერთხელ მიმართა თურქების მიერ არანთან გამგებლობის ღირსი ერთ-ერთი ბრძოლის დროს ტყვედ ჩავარდნილმა მისმა ძმამ. მან გადაწყვიტა კაპიტულაცია გამოეცხადებინა. ამ მიზნით ერიფ ახმედთან კაცები გაგზავნა და რამდენიმე ხნის მსჯელობის შემდეგ გადაწყვიტეს: ხანი და გარნიზონი ყარაღალიდან გავილოდნენ, ქალაქი და მთელი არტილერია თურქების უფლებაში გადავიდოდა.

როგორც კი ამ ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს, სარდარმა გასცა განკარგულება ალაყაფის კარები დაეკავებინათ. სპარსელები, რომლებიც შეიარაღებულნი გამოვიდნენ, წაიყვანეს ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ადგილზე. ამბობენ, რომ თამაზ მირზამ ბრძანა მისვლისთანავე გუბერნატორისათვის თავი მოეკვეთათ.

ალყის დასაწყისში ამ უფლისწულმა არდებილში (რუსეთის) შეფის ელჩობა მიიღო. ამბობენ, რომ მას წინადადება მისცეს დაეთმო მთელი პროვინცია და მარგალიტის ამოღება, ბენდერ-აბასში შეექმნათ სპარსელებთან ერთად მოსკოვის საბაჟო და სხვა რამდენიმე მუხლი მსგავსი ხასიათისა. ეს მხოლოდ მოისმინეს და ელჩი მიიღეს ისე ცუდად, რომ სასახლის კართან გამომშვიდობების გარეშე იგი განრისხებული უკანვე გაემგზავრა.

ერევნის აღებას რამდენიმე დღით წინ უსწრებდა ჰამადანის აღება. მაგრამ ოტომანის ლაშქარმა ასეთივე წარმატება ვერ მოიპოვა თავრიზში. ქოას დაპყრობის შემდეგ აბდულაჰ ქიუფრულუ ოღლიმ ალყა შემოარტყა თავრიზს, რომლის ნაწილი ამასწინანდელი მიწის ძვრის დროს დაინგრა. მაშინ ქალაქის მცხოვრებლებიდან 100 ათასი სული დაიღუპა. იგი იერიშზე წავიდა საუკეთესო ჯარის ნაწილებით და ნამდვილად შევიდა ქალაქში, რაკი სხვა ძალებმა მხარი არ დაუჭირეს, მათ გარს შემოერტყნენ, გაანადგურეს და მტვრად აქციეს ისინი. ამ წარუმატებლობით შეურაცხყოფილმა სარდარმა ბრძანა, ეცადათ რამდენიმე იერიშის მიტანა ბაღების ნხრიდან, მაგრამ გაიგო, რომ თავრიზელები იერიშისათვის თვითონ ემზადებოდნენ მის წინააღმდეგ, მან უკან დაიხია 20 სექტემბერს და ზურგის გამაგრების მიზნით, გაქცევის დროს ყველა გაშლილი კარავი დატოვა.

თავრიზელები, მართლაც, გამოვიდნენ 20 ათასიანი ლაშქრით იმავე ღამის 11 საათზე, მაგრამ მათ დახვდათ მხოლოდ დაჭრილე-

ბი და ავადმყოფები: ისინი დახოცეს და გაქცეულებს გაქცეულდნენ; მათ ხმლებით მეორე დღის ბოლომდე მისდევდნენ.

აბდულაჰ ფაშამ თავისი არმიის ნარჩენებით ტასუში დაიხია. იგი აქ მეტად მკაცრად მოიქცა: გაელიტა მთელი მოსახლეობა იმ სოფლისა, რომელიც მას ჩაბარდა, დატოვა მხოლოდ ქალები და ქალიშვილები. ისინიც მონებად გაიხადეს და მათ იმდენად ბარბაროსულად ექცეოდნენ, რომ ამან თავრიზის მოსახლეობის აღშფოთება გამოიწვია. ამ მოსახლეობიდან შექმნილმა 20 ათასიანმა ლაშქარმა მათზე ტასუში იერიში მიიტანა. აბდულაჰმა გაიგო რა მათი განზრახვა, ქალაქის კედლებთან კი არ დაუცადა, არამედ გეგმართა პირდაპირ მათკენ რვა ათასიანი ლაშქრის სათავეში. ბოლოს, სასტიკი ბრძოლების შემდეგ, იძულებული გახდა რიცხობრივად მეტი ძალებისათვის დაეთმო და შერჩენილი მცირე რაოდენობის მხლებლებით ქოიში დაიხია.

ამასწინათ სპარსელების მიერ კაფანსა და სიზიანში მათი ეროვნების ხალხის უღეტით გალიზიანებულმა ნახჭევანის პროვინციის სომხებმა აბდულაჰს დეპუტაცია გაუგზავნეს და სთხოვეს დევკავებინა მათი ქვეყანა. ამ სარდარმა ამისათვის ექსპედიცია გამოყო, რომლის სათავეში იბრაჰიმ ალა დააყენა. მან მისცა ათასი თურქი და ქურთისტანის მეფე 12 ათასი კაცი. მათ შეხვდნენ სომხები და მათთან ერთად სპარსელების წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობა მიიღეს. ეს უკანასკნელები (სპარსელები) არც ისე დიდი ხნის წინათ განდევნეს პროვინციიდან. თურქებმა ნახჭევანსა და ორდუბადში გარნიზონები დააყენეს. ამრიგად, დიდი სომხეთი მათი მბრძანებლობის ქვეშ მოექცია.

თურქების მიერ ერევნის დაპყრობა და თავრიზში აბდულაჰის დამარცხება 1724 წლის უკანასკნელი საომარი მოქმედება იყო. თურქეთის არმია, რომელიც 40 ათასი კაცისაგან შედგებოდა (მათ შორის: თბილისის გარნიზონი, ეგვიპტის ჯარები და 12 ათასი ქურთი), ცალკე გამოიყო და დაბანაკდა ჰაენერში, ასევე ქალაქებში: ერევანში, ორდუბადსა და ნახჭევანში²⁴.

²⁴ ეს „მოხსენებითი ბარათი“ შედგება 59 ხელნაწერი გვერდისაგან. გვერდები ნორმალურია, თითოეული გვერდი მოიცავს დაახლოებით 24—25 სტრიქონს. დაწერილია კარგი ფრანგული ენით, შესწორებების გარეშე. „მოხსენებითი ბარათი“ ინახება საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში, პარიზში.

თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი სპარსეთში
მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის შესახებ³

ყანდაპარის სამეფოში ავღანთა რამდენიმე ტომი ცხოვრობდა, რომლებსაც სეკზი-ს უწოდებდნენ. ისინი უდაბნოებში კარვებში ცხოვრობდნენ და სეზონის მიხედვით ბანაკად დგებოდნენ ხოლმე. ისინი დაახლოებით 50 ათასი ოჯახისაგან შედგებოდნენ. მათ ინდოელები აბუჩად იგდებდნენ. ამ ტომებში პირველი და ყველაზე ძლიერი ბელადი მირ ვეისი იყო. მისი სეკზინები ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყვნენ. ისინი დიდი ხანია, რაც ყანდაპარში ცხოვრობენ, იხდიან ყოველწლიურად საძოვრის უფლების ხარკს. რადგან შრომისათვის გამოსადეგი, დაუღლეი, ამტანი ხალხია, ზოგი ტვირთის მზიდველად ან აქლემების გამყოლად დგება, სხვებს პატარა ნავეებით მოსახლეობისათვის სურსათი, ცხენებისა და საქონლისათვის თივა გადააქვს მდინარე პენდგაბზე, რომელიც დედაქალაქ ყანდაპარის შუაზე გადის. ამრიგად, ავღანები მხოლოდ წვრილმან ვაჭრობას მისდევენ. და, ბოლოს, ადგილობრივნი მათ საწყალ, ღარიბ ადამიანებად მიიჩნევენ და თუ ვინმეს რომელიმე პიროვნებას შეურაცხყოფა, გალანძღვა უნდა, ჩვეულებრივად სეკზის უწოდებს (ამას ძალსაც კი ეტყვიან).

მათ აბას II-ს⁴ აცნობეს, რომ თუ ისურვებდა ყანდაპარის სამეფოს მიღებას, ისინი მას ადვილად გადასცემდნენ. თან შეუთვალეს, რომ იციან ყველა გზა და მას მეგზურებად გამოადგებოდნენ; რომ მის სამსახურს თავს შესწირავდნენ და ერთგულ მეგობრად ემსახურებოდნენ. ამ წინადადებაჲ მიიზიდა აბასი და მისი თავმოყვარეობა გააღიზიანა. მისი აზრით, დიდი საქმე იქნებოდა, თუ შესძლებდა დაეპყრო ისეთი ვრცელი ქვეყანა, როგორც ყან-

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² ამ დოკუმენტის რიგითი ნომერია.

³ ამის თურქული ტექსტი ჩვენ არ გვინახავს. ჩვენ ეს ვთარგმნეთ ფრანგულიდან. ფრანგულ ტექსტს აქვე ვათავსებთ.

⁴ შეცდომაა: ეს ამბები ხდება შაჲ აბას I-ის დროს.

დაპარი იყო, სადაც მდებარეობდა უდიდესი ქალაქი და ინტროვერსი⁶ ყველაზე მნიშვნელოვანი ციხესიმაგრე და, რომ ეს დაპყრობა შესაძლოა მას სხვა, ახალი, დაპყრობისაყენ გზას გაუხსნიდა.

ამრიგად, იგი ახორციელებს ამ ლაშქრობისათვის ყველა საჭირო სამზადისს და პირდაპირ ყანდაპარისაკენ მიემართება. იგი ყანდაპარში ჩადის ზორასანის გავლით და ციხესიმაგრეს ალყას არტყამს. ორი თვის განმავლობაში ალყაშემორტყმულებს თავი კარგად უჭირავთ. ამ დროის განმავლობაში შაჰმა რამდენჯერმე შეუტია, რომლის დროს ბევრი ინდოელი დაიღუპა. ამბობენ კიდევ, რომ იქ ხუთი შეზადეზი⁷ ანუ მეფის შვილი სიკვდილით დაეცა. ზოლოს უკიდურესობამდე მიყვანილი ალყაშემორტყმულები დასებდნენ და ციხესიმაგრე ჩააბარეს.

ამ დაპყრობაში ავღანებმა დიდი სამსახური გაუწიეს სპარსელთა ლაშქარს და დაამტკიცეს ის, რაც მათ დაპირდნენ. შაჰ აბასს დამორჩილდნენ. ამ უკანასკნელმა შეუქმნა მათ უპირატესი პირობები, შეუმცირა წლიური ხარკი, რასაც ისინი ინდოელებს უხდიდნენ და ზოგიერთ ყველაზე გავლენიან პირს ჯილდოები დაურიგა. ამ საშუალებით ავღანებმა ურჯულოებთან⁸ დიდი სახელი გაითქვეს.

1110 წელ⁷. შაჰ სულეიმანის შვილმა შაჰ ჰუსეინმა ყანდაპარის მმართველობა აბდულაჰ ხანს⁸, მეტსახელად ქართველს, ჩააბარა. ეს იყო ხარბი კაცი. თუ იგი ავღანებს დაუნახავდა ცხენს, ჯორს, აქლემს, რომელიც მას მოეწონებოდა, მაშინვე წაართმევდა. საძოვრის უფლებისათვის და მეთაედისათვის იგი ბევრად მეტს ახდევინებდა, ვიდრე სხვა გუბერნატორი. რაც კი მათ გააჩნდათ, ძალით ართმევდა. მან იქამდე მიიყვანა თავისი მტარვალობა, რომ უბიძგა ავღანებს განთავისუფლებაზე ეფიქრათ და როგორმე ეცნობებინათ შაჰისათვის თავიანთი მძიმე მდგომარეობა და პირობები.

მათ შეადგინეს მეტად დეტალური თხოვნა, სადაც ისინი აბდულაჰ ხანს უჩიოდნენ მის მიერ ჩადენილი შევიწროებების გამო. ხანისაგან საიდუმლოდ მოსახლეობის რამდენიმე წარმომადგენელს დაევალა ისფაჰანში ამ საჩივრის წაღება. როდესაც ისინი

⁶ შეზადეზი იგივეა, რაც შაჰ ზადე—უფლისწული.

⁷ ე. ი. სპარსელები, შიიტები.

⁸ ე. ი. 1698—1699 წწ.

⁸ ამბები, რომელსაც ამ სამახსოვრო ბარათის ავტორი აღწერს, ემთხვევა ყანდაპარში გიორგის მმართველობის პერიოდს, მაგრამ იგი ისახელებს აბდულაჰ ხანს და არა გურგინ-ხანს, როგორც მაშინ გიორგის უწოდებდნენ.

იქ ჩავიდნენ, მათ ნება არ დართეს თავიანთი თხოვნა შეეძინათ თვის წარედგინათ.

ამრიგად, ისინი იძულებულნი გახდნენ ბუნიობამდე* დაეცა-
დათ. მაშინ კი ეს თხოვნა მათ შაჰს მიართვეს⁹. მაგრამ ვინც ახლო
იყო შაჰის პიროვნებასთან და მის კარისკაცებთან, აბდულაჰ ხა-
ნის მეგობრები იყვნენ და ხანს მხარი დაუჭირეს. მათ ავლანთა სა-
ჩივრები სიცრუედ ჩათვალეს, ისინი ქედმაღლურად საკითხის და-
ყენების გამო ჩააჩუმეს, ეს საწყლები შეურაცხყოფილი მათხოვ-
რების მდგომარეობაში ჩაავდეს და უკანვე გაგზავნეს. შემდგომში
კი პირველი შემთხვევისთანავე აბდულაჰ ხანს მისწერეს ის, რაც
მოხდა და, თითქოს მათ ძალიან გაუძნელდათ ავლანების დაძლევა.

აბდულაჰ ხანი ამ ამბავის გაგებისთანავე მეტად გაუწყრა ავ-
ლანებს და უთხრა: რას მიაღწიეთ თქვენ ამ საჩივრების შაჰთან
წაღებით? თქვენ გეგონათ, რომ შაჰის უდიდებულესობა თქვენის-
თანა საზიზღარი აღამიანების მიზეზით მე ზიანს მიმაყენებდა და
თქვენს საჩივრებს შემწირავდა? ამის შემდეგ (აბდულაჰი) მათ აყე-
ნებს ათჯერ უფრო მეტ შეურაცხყოფას, ვიდრე მანამდე.

მირ ვეისს ჰყავდა ერთი ძალიან ლამაზი ქალიშვილი. აბდულაჰ
ხანმა ისურვა მისი აუცილებლად ნახვა. მას უგზავნიან ხანს. ბო-
ლოს მისი თავგასულობა და შევიწროებები აუტანელი შეიქმნენ.
„დანა ყუამდე ჩაერჭო“** და ტკივილის შიში აუტანელი გახდა,
საცოდავ ავლანებს სიცოცხლე მოსძულდათ. ამ ქვეყნად ყოფნა
შესძულდათ, ვინაიდან ისინი ზიზღით უყურებდნენ თავიანთი ქა-
ლიშვილების უცხოელებზე გათხოვებას, მით უფრო მისცე ის მათ
ერთ-ერთ ბელადს და იგი მონის მდგომარეობაში ჩააყენო. ეს მათ-
თვის სრულიად მიუღებელი იყო. ამის შემდეგ ისინი შეიკრიბნენ
და ერთხმად განაცხადეს: ჩვენ მეტი არ შეგვიძლია ავიტანოთ ეს
უსამართლო ტანჯვა და ბეგარა, რომელიც ჩვენ დაგვადეს; ჩვენ
ცოლებსა და ქალიშვილებს გვართმევენ; სიკვდილზე უარესია კა-
ცისათვის შერცხვენილი სიცოცხლე; სჯობს გადავაგდოთ მონობის
უღელი; ჩვენ მთებში გავიხიზნებით; თუ იქ შემოგვიტყვენ, ჩვენ
თავს უკეთ დავიცავთ, ვიდრე აქ და ვიბძოლებთ უკანასკნელ ამო-
სუნთქვამდე; ამრიგად, ჩვენ დავიხოცებით სახელოვანი სიკვდი-
ლით და მთელს ქვეყანას ავალაპარაკებთ.

* ტექსტის ავტორის შენიშვნა: სპარსეთის შაჰები ხალხს ეჩვენებიან მხოლოდ ბუნიობის დღეს. ამ დღეს ყველას შეუძლია მას მიუახლოვდეს

⁹ ბუნიობის დღე—21 მარტი.

** ტექსტის ავტორის შენიშვნა: სპარსული ანდაზაა.

როდესაც ლაპარაკი შეწყდა, მირ ვეისმა, თავის მარჯვენა ხელით თან შეთანხმებული მომხიბლავი სიტყვებით დამსწრეებს მართა: დიდმა ალახმა, წმინდამ და უზენაესმა, ამ უბედურებიდან ბედნიერად გამოგვიყვანოს. თქვენ სავსებით შესაფერისად ილაპარაკეთ და ეს ჩემს აზრებს ემთხვევა. დაე, ჩვენი საბოლოო გადაწყვეტილება იყოს ის, რასაც თქვენ გეთავაზობთ. მაგრამ ჯერ ვიყენებთ მოხერხებულ საშუალებებს და თავის დამცირების გზას ვადგებით. თუ ამ გზით ვერ შევძელით ჯავრი ვიყაროთ, მაშინ ჩვენი ძალა იქნება ჩვენი საშუალება. რაც არ უნდა წამოვიწყო, ხელს ნუ შემიშლით, დამეხმარეთ. მაშინვე ყველა თანხმდება ამ წინადადებაზე. ფიცს დებენ, რომ გაეყრებიან თავიანთ ცოლებს და გაათავისუფლებენ თავიანთ მონებს, თუ არ დაეხმარებიან მას, რასაც კი იგი გააკეთებს. ფიცულობენ პურზე, მარილზე, ხმალსა და ყურანზე.

შემდეგ მირ ვეისი თხოვნით მიმართავს იმათ, ვინც ხანთან უფრო ახლოა. მათი თანამდებობის მიხედვით ყველას ძღვენს მიართმევს და პატიებას სთხოვს. ის მათ ეუბნება: ჩვენ გვაკლდა მორჩილება თქვენი ხანის დიდებულებისადმი, მაგრამ ახლა ჩვენ ამასვე ვნანობთ და ვთხოვთ გვაპატიოს. დაგვეხმარეთ თქვენ ხანის წინაშე თქვენი შუამდგომლობით. შეგვარიგეთ მასთან. ისე მოგემსახურებით, როგორც ის მონები, რომლებსაც თქვენ ფულით ყიდულობთ. დაგვადეთ ისეთი ჯარიმა, როგორც მოგესურვებათ.

მირ ვეისი ცბიერებისა და ყალთაბანდობის ნიღაბს ქვეშ ფარავს მოჩვენებით მონანიებას. ხანთან ახლო მყოფნი დიდი სიძნელების გადალახვის შემდეგ მფარველობას უწევენ მას. ცდილობენ ხანი განაწყონ მის სასარგებლოდ, რისთვისაც მას ეუბნებიან: მირ ვეისი და მისი ერი უკვე ურჩებად აღარ ჩაითვლებიან. ისინი დაგვიპირდნენ, რომ ამიერიდან შეასრულონ თქვენი ბრძანებები. ისინი თქვენი კარის წინაშე მუხლმოდრეკილნი, კისერზე სამგლოვიარო ძონძებშემოხვეულნი თავიანთ წარსული დანაშაულისათვის პატიებას გთხოვენ.

მოღალატე ხანი ქედმაღლურად უპასუხებს: კარგს შერებიან, თავიანთი მოვალეობის წინაშე ქედს რომ იხრიან. თქვენ რომ არ გამოსარჩლებოდით, ნახავდით რას ვუზამდი. მან თქვა კიდევ რამდენიმე ამპარტავანი სიტყვა ისე, რომ არ უფიქრია ამ საქმის აქლემზე* და კატაზე.

* ტექსტის ავტორი შენიშვნა: ამბობენ, რომ ერთი კაცი გაბრაზდა აქლემზე და მისი გაყიდვა დაიფიცა.

შემდეგ მოჰყავთ მირ ვეისი, რომელიც მის წინაშე მიწას ემთხვევა და ჰპირდება, აღარ იურჩოს და ამტკიცებს მეგობრობის ფუნქციას. მან პირობა დადო, რომ თავის ქალიშვილს ხანს მისცემდა, მაგრამ სინამდვილეში სხვა ქალიშვილი გაუგზავნა და უბრძანათქვას, რომ მირ ვეისის ქალიშვილია. ისინი გარეგნულად თითქოს შერიგდნენ.

იქით-აქეთ მოხეტიალე ავლანები ბოლოს მოვიდნენ ყანდაპართან ახლოს და იქ დაბანაკდნენ. მათ ხანი დაპატივეს, რათა ეჩვენებინათ მასთან შერიგების სიხარული. მას საჩუქრებიც გაუგზავნეს.

ამავე დროს ისინი ყველა საიდუმლო განკარგულებას ასრულებდნენ. ყანდაპარში მცხოვრებთა შორის ყველაზე მდაბიონიც კი გამოიყენეს. ყოველ დღე ქალაქში სულ ცოტა ხუთასი ან ექვსასი ნავი შედიოდა. ყოველ მათგანში 5-დან 10-მდე კაცი იჭდა. ხმელეთით ქალაქში შემსვლელი ავლანთა რიცხვი ნაკლები არ იყო. ასე რომ, ყოველდღე ყანდაპარში რამდენიმე ათასი ავლანი შედიოდა. ბოლოს იმ დღეს, როდესაც მირ ვეისმა ხანი თავის კარებში მიიპატიჟა, ავლანები საშუალებებს მიმართავენ, რათა რაც შეიძლება მეტი თავიანთი ხალხი ქალაქში შეეყვანათ.

როგორც წესი, მზის ჩასვლის შემდეგ ქალაქის ქიშკრებს ხურავდნენ და ქალაქში არავის არ უშვებდნენ. (მირ ვეისის კაცებმა) განკარგულება გასცეს, რათა ხმელეთით თუ ნაგებობით შესულებმა გამონახონ ქალაქში დარჩენის სხვადასხვა საბაბი. ერთმა თქვას: ველოდები მეგობარს, რომელიც ჯერ არ მოსულა; მეორემ: ჯერ კიდევ საქმე მაქვს, ცოტა დრო მჭირდება მის დასამთავრებლად. და, ბოლოს, ყოველმა მათგანმა მოიგონოს რაიმე საშუალება, რომ ქალაქიდან გასვლა დააგვიანოს. ამასთანავე, ყველას ურჩევენ, რაიმე იარაღი შეიტანოს და მზად იყოს დაცვისათვის.

ხანი, რომელმაც მიპატიეება მიიღო, ზემოთა და ბრწყინვალეობით გავიდა ქალაქიდან. მრავალრიცხოვანი ამალით გაემართა მირ ვეისის კარებისაკენ, რომლებიც ორ, თუ სამ ლიეზე იყო ქალაქიდან განლაგებული.

მირ ვეისი მას ღებულობს დიდი პატივით და მთელი მოჩვენებითი დიდებით. მირ ვეისმა მას მიართვა, რაც კი გააჩნდა, ხოლო ყველას მისი ამალიდან — აკეცილი ხალათი*. სწრაფად ემსახუ-

* ტექსტის ავტორის შენიშვნა: თურქების მომსახურების წესი.

რებოდა. ყველანი ერთმანეთს ეცილებოდნენ, რათა სტუმრებსა და ტივისაცემად არაფერი გამორჩენოდათ. ყველაზე გამოჩენილი სსსსსს სელ¹⁰ ბატონებს, რომლებიც ხანს ახლდნენ, იწვევდნენ და თავიანთ კარვებში შეყავდათ, აქ მათ ისევ დიდ სადილს უმართავდნენ, ჭიქებს ცლიდნენ: შემდეგ მოდის ხანის დიდი თასი და მის ამაღას მალე ღვინის ბურუსით თავები უმძიმდებათ. ახლა მათი საქმე ცუდად არის. ყოველი ავღანელი ერთ სტუმარს ახრჩობს ან კლავს ხმლის დაკვრით და გურზის დარტყმით ყელში. აღვიძებენ იმის სულს, ვინც სიმთვრალეში იგი ძილს მისცა. ერთ წუთში ყველანი ბასრი მახვილის ლუკმა ხდებიან. ამ ულტის დამთავრების შემდეგ მირ ვეისი ავღანებს სპარსელების ტანისამოსს აცმევს, ხოლო თვითონ ხანის ტანისამოსს იცვამს და მის ცხენზე შეჯდება. ყველანი მის გარშემო მწყრივდებიან ისე, როგორც ჩვეულებრივად ხდებოდა ხანის სიოცხლეში და ჩამწყრივებულნი ქალაქისკენ მიემართებიან; მათ შეარჩიეს ავღანური ტომებიდან ყველაზე მამაცი, ყველაზე უკეთესი მხედრები და მათ უბრძანეს შემჯდარიყვნენ ცხენებზე და ნაბიჯ-ნაბიჯ მათ გაჰყოლოდნენ.

რადგან იცოდნენ, რომ ხანი წავიდა მირ ვეისის წვეულებაზე, ბანაყის მხარის ქალაქის კარიბჭე არ დაუკეტიათ. მცველები და მეკარეები მას ელოდებოდნენ. ამ დროს მირ ვეისი დინჯად წინ მიიწეოდა. მას შორიდან ფარნებით უნათებენ გზას, იგი კარიბჭეს მიადგა სწორედ მაშინ, როდესაც ქვეყანა სიბნელემ მოიცვა. ჭიშკრის მცველი რაზმი, რომელიც ხანის მისასალმებლად კარების მარჯვნივ და მარცხნივ ჩამწყრივდნენ, ავღანებს მაშინვე მკვდრების სი-აში შეყავთ. ისინი ქალაქში შედიან და თავს ესხმიან სპარსელთა გარნიზონს. ამავე დროს მირ ვეისი ხმამალა აცხადებინებს, რომ არ ავნებს მოსახლეობას. ყოველმა მათგანმა დაკეტოს თავისი სახლის კარები და იქ წყნარად დარჩეს. ავღანები, რომლებიც დღისით შევიდნენ ქალაქში, მირ ვეისს ელოდებოდნენ, ხოლო ისინი, ვინც მას მოჰყვებოდნენ, ისინიც მალე მოვიდნენ. ასე რომ, მალე ერთი კაციც არ გადარჩა ცოცხალი არც გარნიზონში და არც ხანის ამაღა-ში.

თ უ რ ქ ე ბ ი ს ა კ ე ნ

მე ვნახე სხეული ერთ მხარეს, ხოლო თავი მეორე მხარეს.

მეორე დღეს ცბიერმა მირ ვეისმა მოწყალება უბოძა ყველა მცხოვრებს. გასცა განკარგულება, ყოველი მათგანი დამშვიდებუ-

¹⁰ ალბათ, ქართველები, ვინაიდან გიორგის აქ ქართველები ახლდნენ.

ლიყო და თვითონ საქმეების მოსაწესრიგებლად გულკეთილმან
გზას დაადგა, რაც იყო... და ხალხმა მიიღო.

შემდეგ მისი პირველი საზრუნავია, ხელთ იგდოს ^{ეკონომიკური} ~~საზრუნავი~~ და კიაბილის ხეობები, რომლებიც ყანდაპარის სამეფოს შესასვლელი და გასასვლელია. ვიდრე სამეფოს ყველა სხვა ციხესიმაგრეს ხელთ იგდებდა, იარაღი მოიმარავა და თავის ხალხს ლაშქრის სახე მისცა. მან განკარგულება გასცა, რათა ხსენებული გასასვლელი ისეთი სიზუსტით დაეცვათ, რომ ჩიტიც კი ვერ გადაფრენილიყო ამ ხეობების გავლით, ვინაიდან ყანდაპარის ვრცელ ქვეყანაში ინდოეთის მხრიდან მხოლოდ კიაბილის ხეობიდან შეიძლება შესვლა, ხოლო ხორასნის მხრიდან კი ზებილის ხეობიდან. დანარჩენი მხარეები შემორტყმულია მაღალი მთებით და მიწაყრილის როლს ასრულებენ. როდესაც ამ ორ გასასვლელს შუა იმყოფებით, აბსოლუტურად შეუძლებელია შესვლა და გასვლა.

მირ ვეისის განკარგულებით ექვსი თვე უღარაჯებდნენ ამ ადგილებს, რის გამოც ყანდაპარში მომხდარი სამწუხარო ამბავი სპარსეთის შაჰის კარზე გაიგეს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მან (მირ ვეისმა.—ი. ტ.) მოაწესრიგა და გააყეთა ის, რაც სჭირდებოდა.

როდესაც ავღანებმა აბულაჰ ხანის საწინააღმდეგოდ შაჰის წინაშე იჩივეს, მათ არ მოსმინეს. ხანმა შაჰს მოახსენა, რომ მირ ვეისი საეჭვო ქცევის პიროვნებაა, რომ ის დაუძინებელი მეამბოხეა. დააპატიმრებინა კიდევ და სპარსეთის შაჰის კარზე გაგზავნა. მირ ვეისმა მიმართა ეთემად ად-დოულეს ანუ დიდვაზირს და არწმუნებდა მას, რომ იგი არ იყო დამნაშავე. დიდვაზირმა, რასაც მირ ვეისი ეუბნებოდა, სიმართლედ მიიჩნია. დიდვაზირმა მას დიდი სამსახური გაუწია, თავისთავზე აიღო მისი საქმე და რადგან მირ ვეისმა მისგან ნებართვა ითხოვა სალოცავად მექაში წასულიყო, იგი მან საპყრობილედან გამოუშვა და ნება დართო მექაში წასულიყო იმ პირობით, რომ მომავალში იგი უფრო მორჩილი იქნებოდა.

ყანდაპარის აჯანყება მოხდა მირ ვეისის დაბრუნების შემდეგ. როგორც ზემოთ ვთქვით, აბულაჰ ხანის მომხრეები და დიდვაზირის მტრები დიდვაზირს მირ ვეისთან თანამშრომლობას აბრალებდნენ. მათი სიძულვილი ეთემად ად-დოულეს მიმართ არ ამოიწურება მისი გასახლებით, მას თვალებიც დასთხარეს.

ამის შემდეგ დიდვაზირად სხვას ნიშნავენ და იწყება ლაშქრის შეგროვება მირ ვეისის წინააღმდეგ სალაშქროდ. მაგრამ ჯერ დამორჩილებას სთავაზობენ და მას მეჰმედ ჯეანი ხანს უგზავნიან.

ამასთანვე, უნდათ მისი განზრახვების ზონდირება მოახდინონ. ხანი მივა მირ ვეისთან და ეუბნება: რატომ აჯანყდით თქვენ წინააღმდეგ, რატომ მოკალით აბდულაჰ ხანი, ასეთი დიდი რეპუტაციის პიროვნება, და მისი კაცები, რატომ ამოუღიჯეთ შაჰის გარნიზონი ყანდაჰარში, ვინ გაგაბედვინათ თქვენ ეს; თქვენ ხომ იცით მისი უდიდებულესობის შაჰის ძალა და ძლიერება, არ შეიძლება მასთან დაპირისპირება. ყველაზე უკეთესი რისი გაკეთებაც თქვენ შეგიძლიათ, ეს ის არის, რომ დაუბრუნოთ ყანდაჰარი მის სარდრებს. რაც მოხდა, მოხდა. მე თავმდებად გიდგებით თქვენ, რომ თქვენი ბოროტმოქმედება გეპატიოთ, თორემ მბრძანებელთა მბრძანებელს ნაბრძანები აქვს თქვენს წინააღმდეგ დაძრას ძლიერი და მრავალრიცხოვანი ლაშქარი. მე ვითხოვე, ნება დაერთოთ ჩემთვის, ვიდრე საქმე ასე შორს წავიდოდა, მოვსულეყავი თქვენთან და ჩემი რჩევა მომეცა, როგორც ეს შეეფერება ჩვენს შორის არსებულ მეგობრობას. ძალიან გამიჭირდა ამ ნებართვის მიღება.

ხანის ამ მეგობრული საუბრის შემდეგ გაბრაზებული მირ ვეისი ქედმაღლურად პასუხობს მას და აპატიმრებს.

შემდეგ სპარსეთის შაჰის კარი აგზავნის კიიას, ანუ სპარსულად რომ ვთქვათ, სარდარ მეჰმედ ზეიმან ხანს, ჰერათის მმართველს. რადგან ეს ხანი ალახის მითითების აღსასრულებლად მუქაში სალოცავად ყოფნის დროს მირ ვეისის თანამგზავრი იყო და მასთან მეტად მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა. როდესაც ეს ახალი ელჩი ჩავიდა და წარუდგინეს მირ ვეისს, საპატიო მისალმების შემდეგ მან მირ ვეისს უთხრა: თქვენ ეს ადგილი შაჰს უნდა ჩააბაროთ და რაც თქვენ ჩაიღინეთ, იმის პატიება უნდა ითხოვოთ.

ამ სიტყვებით გაბრაზებული მირ ვეისი პასუხობს: მე გადაწყვიტე სრულიად აღმოვფხვრა ურჯულოთა ჯიში, ამიტომ შემოვირტყე განზრახვის ქამარი — დავიპყრო სპარსეთის მთელი სამეფო. იმის გამო, რაც თქვენ მითხარით, სალოცავად ყოფნის დროს თქვენ ჩემი მეგობარი რომ არ ყოფილიყავით და სტუმრის პურ-მარილის უფლება რომ არ გქონდეთ, თქვენს თავს მოვაკვლევიანებდი. ამ პასუხს მირ ვეისმა თან საყვედური დაუმატა და ხანი თავისთან დატოვა.

ბოლოს, სპარსელები ჯარს აგროვებენ და მირ ვეისის წინააღმდეგ აგზავნიან. ეს უკანასკნელი კი მას წინ უხვდება. ჯარები ერთმანეთს შეხვდებიან მდ. ფარალთან. მირ ვეისი თავის არმიას სამ ნაწილად ჰყოფს. ორ ნაწილს ჩაასაფრებს მის მარჯვენე და მარცხენე, ხოლო დანარჩენით მტერს შეეგებება. სპარსელები მცირერიცხო-

ვანი ავღანების დანახვისას მათ აბუჩად იგდებენ და არც ერთ ბრძოლის წესების დაცვის გარეშე უტევენ. როდესაც ბრძოლა მწვავე ხასიათს მიიღებს, ჩასაფრებულები ერთბაშად გამოცვივდებიან და სხვებს უერთდებიან. სპარსელთა ჯარები მაშინვე უკუიქცვიან და ისეთი ყლექა მოხდება, რომ დამარცხების ამბავის წამლებიც კი აღარ რჩება. ეს არის სპარსელების პირველი ბრძოლა მირ ვეისთან.

ამ ბრძოლების დროს ემედანის მიდამოებში მყოფი ავღანელების ერთი რაზმი, ამ ტომის მეთაურის ქირმან შაჰის მბრძანებლობის ქვეშ მყოფი, ამ ქალაქს და მის მიდამოებს იპყრობს და იქ მყოფ სპარსელთა გარნიზონს ამოწყვეტს.

იმავე დროს, როდესაც ამ ახალი ამბოხების შემდეგ ცნობა მოდის, ხორასანში სხვა ამბავი იწყება. ჰერათის ქვეყანაში არის აბდულაებად წოდებული მოხეტიალე ავღანური ტომი. ისინი 30 ათას ოჯახს შეადგენენ და ისე ცხოვრობენ, როგორც ყანდაპარში მყოფი ავღანები.

ჰერათის გუბერნატორმა მეჰმედ ზემან ხანმა როდესაც გაიგო, რომ ამ ავღანი ტომის ერთ მეთაურს ულამაზესი ვაჟი ჰყავს, რომელსაც ანგელოზის სახე და ალვის ხის მსგავსი ტანი აქვს, ადამიანის გულს ხიბლავს და ჰბოჰავს, იგი მაშინვე წარმომადგენელს უგზავნის მამამისს და სთხოვს მისი ვაჟიშვილის გამოგზავნას. მამა წინააღმდეგობას ვერ უწევს ხანის სურვილს, თავის ვაჟს ეუბნება, რომ მეჰმედ ზემან ხანს სურს იგი თავისთან ჰყავდეს და საჭიროა წასვლა. როგორ? პასუხობს მას მისი შვილი, თქვენ გინდათ თქვან, რომ თქვენი ვაჟი სხვისი მსახურია? სიკვდილი მირჩევნია წასვლას. მამა უმეორებს, რომ ის იქ აუცილებლად უნდა წავიდეს. თანაც არწმუნებს, რომ მის ვაჟს ხანთან ყოფნისას საშუალება ექნება მოიპოვოს მისი კეთილგანწყობილება, იგი დიდ პატივში იქნება და ხალხიც ძლიერ დააფასებს.

მის ვაჟს ერქვა ესადულაჰ. თავისი მამის მკაცრი განაჩენით უკიდურესობამდე მიყვანილი, იგი ტომიდან აგროვებს 30-მდე ყველაზე გულადს და იწყებს თავისი მამის მოკვლით, მის ადგილს იკავებს და ხანს მეტად ქედმაღლურ პასუხს უგზავნის. გაბრაზებული მეჰმედ ზემან ხანი მის წინააღმდეგ ერთ-ერთ თავის სარდარს აგზავნის, დაახლოებით ხუთასი კაციით. ესადულაჰი მათ წინ დახვდება და ყველას ამოხოცავს, მათ იარაღს ხელთ იგდებს და თავის ხალხს ურიგებს. შეაიარაღებს თავის ექვსას კაცს.

როგორც კი ხანი გაიგებს ამ დამარცხების შესახებ, როგორც რომეოს*, დიდად განთქმულ ჯარს სპარსეთში, და პირადად ილაშქრებს ესადულაჰის წინააღმდეგ. ეს უკანასკნელი შეხვედრამდე თავისი ხალხის ერთ ნაწილს ჩაასაფრებს. როდესაც ხანი დაინახავს, რომ ესადულაჰს ბევრი ხალხი არ ჰყავს, მაშინვე შეუტევს. როდესაც ბრძოლა კარგად გაჩაღდება, ჩასაფრებული ავღანები უეცრად გამოჩნდებიან. ხანის ჯარები იფიქრებენ, რომ ისინი მრავალრიცხოვანი არიან, ადგილიდან მოწყდებიან და გაიქცევიან. ესადულაჰი დაედევნება მათ და მათთან ერთად ჰერათში შედის, თანაც მათ განუწყვეტლივ უტევს.

ამ ქალაქის მცხოვრებლები ოდესღაც მაჰმადიანები იყვნენ. იქ იყვნენ ძველი და ძლიერი ოჯახები — ჰერათის ძველი მეფეების შთამომავალი. სამეფო სხვის ხელში როცა გადავიდა, მათთვის მამულები უბოძებიათ და ისინი ჰერათში დარჩენილან. რამდენადაც ისინი ემორჩილებოდნენ და პატივს სდებდნენ სპარსეთს მხოლოდ იძულების გამო, მათ ისარგებლეს შემთხვევით და ესადულაჰს მიემხრნენ. ყველა სპარსელი ამოხოცეს, ვინც კი ქალაქში იყო. ქალაქი გადასცეს ესადულაჰს და აღიარეს, როგორც მეფე. ამრიგად, ესადულაჰი ხდება ჰერათის სამფლობელოსა და მისი მიდამოების ბატონ-პატრონი.

ესადულაჰის ბრძოლა ზემან ხანთან მოხდა მდ. კურის ნაპირებზე. შემდეგ იგი ადვილად იკავებს ჰერათზე დამოკიდებულ ისეთ ციხესიმაგრეებს, როგორიცაა მარუჩაქი, მურგალი, პენჯიდი, ბადლისი, გურიანი, კიოსანი და კუშური, რომელიც მეშხედის სამფლობელოს საზღვარზე მდებარეობს. (იკაეებს) ასევე ქალაქს. რის შემდეგ იწყებს სიმდიდრის შეგროვებას და ჩვეულებრივი ხარკის შეკრებას.

ყველა ეს ამბავი მოახსენეს სპარსეთის შაჰის კარს. ჩანგს სხვა ჰანგი მოჰყვა**. ეს გახდა ახალი შეშფოთებისა და ახალი საზრუნავი საგანი სპარსელებისათვის.

იმავე დროს ხორასნის შაჰი დაიძვრება, რათა ბოლო მოუღოს მის ქვეშევრდომებსა და ურწმუნოებს შორის არსებულ ძველ სიძულვილს. აგროვებს მთელს თავის ჯარს და მიდის თავისი სამფლობელოების მოსაზღვრე ქალაქ მეშხედის წინააღმდეგ. ამ ქა-

* ტექსტის ავტორის შენიშვნა: ეს არის განსაკუთრებული სახელი. ეს ჯარი ჰყავთ სპარსელებს ისე, როგორც იანიჩარები—თურქებს.

** ტექსტის ავტორის შენიშვნა: არაბული ანდაზა.

ლაქის სპარსული გარნიზონი წინააღმდეგობას არ უწევს. ისინი მოიკეტებიან ციხესიმაგრეში, მაგრამ მას რამდენიმე დღის შემდეგ იერიშით იღებენ. შურისძიების ხმაღს იშისვლებენ მცხოვრებთა და გარნიზონის წინააღმდეგ და ყველაფერს ძარცვავენ.

მეშხელი, რომელიც ტუსის მხარის ცენტრია, ოდესღაც ცნობილი იყო ტაბრანის სახელით. იმამ ალი მუზაილ რეზა (ერთ-ერთი თორმეტი იმამიდან)* როგორც კი შევიდა, ერეტიკოსებმა სპარსეთის სამეფოს დაპყრობის შემდეგ მას მისცეს მეშხელის** სახელი. იმავე მოსაზრებით ისინი ძალიან დიდ პატივს სცემენ და გადაჭარბებული მოწიწებით ეპყრობიან ამ ქალაქს. იმამ ალის ხაზინას უძღვნიან ყველაზე ღამაზ და ყველაზე ძვირფას ქვებს, რომლებიც მათ გააჩნიათ, და ძვირად ღირებულ საგნებს. მეშხელში მათ ჰქონდათ უამრავი სიმდიდრე, ურიცხვი იშვიათი საგნები. ამბობენ, რომ ხორასნის შაჰის ჯარების მიერ მისი გაძარცვის შემდეგ ყველაზე ღარიბი მეომარიც კი უძარცვად მდიდარი გახდა.

სპარსელები თავიანთი ამ დიდი უბედურების დროს გაიგებენ, რომ მირ ვეისი მოკვდა; რომ შემკვიდრება მისი ვაჟი მირ მაჰმუდ, რომელიც თავის ძმებთან შეკავშირებული ხორასანში შევიდა იმ მოსაზრებით, რომ ისფაჰანი აიღოს. ამ ამბების გამგონე უკიდურესობაში ჩავარდნილი სპარსეთის მინისტრები ცდილობდნენ მირ მაჰმუდს წინ აღდგომოდნენ.

ავღანები იღებდნენ ქალაქებს და ინარჩუნებდნენ. ყველა იმას, ვისაც იარაღის ტარება შეუძლია... მირ მაჰმუდის ნათესავი მიდის ისფაჰანში ყალბი, მოჩვენებითი მეგობრობით. იგი ამბობს: მომეციოთ გარკვეული ოდენობის ფული და ჯარი. ავღანებმა მიატოვეს მირ მაჰმუდი. ვიცი, რომ მივალ თუ არა ამ ქვეყანაში, დამემორჩილებიან, მე კი მათ თქვენ დავიმორჩილებთ. საწყალი სპარსელები ამას იჯერებენ, აძლევენ რვა ათასი კაცისაგან შემდგარ რჩეულ ჯარს და იმდენ ფულს, რამდენიც სჭირდება. ამ სიცრუითა და მოტყუებით ჯარისა და ფულის მიღების შემდეგ იგი გაუდგება ყანდაზარის გზას. შემდეგ იგი საიდუმლოდ ატყობინებს მირ მაჰმუდს იმას, რაც გააკეთა. იგი ისეთ ადგილას მიდის, საიდანაც ყოველ-

* ტექსტის ავტორის შენიშვნა: თავისი არსით არაბულად იმამი ნიშნავს იმას, რასაც ლათინელები უწოდებენ „ანტიტ“-ს, რომელიც მიუძღვის სხვებს, წინ მიდის. ეს არის მერვე თორმეტი იმამიდან, რომლის შემკვიდრებაც მუჰამედისათვის მისაღებია სპარსელების დოქტრინის მიხედვით.

** ტექსტის ავტორის შენიშვნა: ეს სიტყვა ნიშნავს მოთქმას, ზოგჯერ აკლამასაც, სადაც სალოცავად მიდიან.

დღე მხოლოდ ცოტ-ცოტას წაიწევს წინ. მირ მაჰმუდის მისთვის უნდა გამოეგზავნა ათი ათასამდე კაცი მისი თანმხლები ჯარის სამოსახოცავად და ფულის დასაპატრონებლად. მირ მაჰმუდი მაშინვე უგზავნის ათი ათას კაცს, თავს ესხმიან სპარსელთა ჯარს, რომლებსაც ყანდაპარის ბატონ-პატრონობა უნდოდათ. მათი მოსვლისთანავე ისეთ ზოცვა-ქლეტას აწყობენ, რომ ერთი კაციც არ გადაარჩება.

ამ ამბავმა სპარსელების მწუხარება კიდევ უფრო გაზარდა. შაჰ ჰუსეინმა შეაგროვა რაც კი ჯარი ჰყავდა: როგორც ქვეითი, ისე კავალერია, და მირ მაჰმუდის შესახვედრად ხორასნისაკენ გაემართა. ორი არმია ერთმანეთის პირდაპირ იმყოფება რამდენიმე ფარანჯის* მანძილზე პატარა ქალაქ ტაპრანიდან, რომელიც დერგეზინის მფლობელობაში შედის. ცნობილია, ეს საქმე როგორ წავიდა.

* * *

ასეთია ამ სამახსოვრო ბარათის შინაარსი. ჩვენ ვერ დავადგინეთ მისი ავტორი. როგორც სათაურიდან ჩანს, იგი თავდაპირველად თურქულად ყოფილა შედგენილი. მაგრამ ვინ შეადგინა იგი თურქულად, არ ჩანს. საგულისხმოა ის, რომ ამ მოხსენებით ბარათს დასმული აქვს თარიღი: „1723 წლის 31 იანვარი“. იგივე თარიღია დასმული იოსებ ქართველის „მოგონებაზეც“. თუმცა ორივე ადგილას ეს თარიღი მიწერილია სხვა ხელით.

ამ სამახსოვრო ბარათში ბევრი საინტერესო ფაქტია, რომელიც მოხსენებული არაა არც იოსებ ქართველის „მოგონებაში“ და არც კონსტანტინოპოლიდან საფრანგეთის საელჩოს მიერ პარიზში გაგზავნილ „მოხსენებით ბარათში“.

ამ სამახსოვრო ბარათის ავტორი, როგორც თვითონ ტექსტიდან ჩანს, ყანდაპარში მომხდარი ამბების თვითმხილველი უნდა იყოს: „მე ვნახე სხეული ერთ მხარეს, ხოლო თავი — მეორე მხარეს“, წერს იგი, როდესაც გიორგის მოკვლის შემდეგ მირ მაჰმუდის მიერ ყანდაპარის ციხესიმაგრის აღებას აღწერს. მაგრამ, თუ ეს ასეა და იგი აქ აღწერილი ამბების თვითმხილველია, მაშინ გაუ-

* ტექსტის ავტორის შენიშვნა: სპარსული საზომი, რომელიც უდრის სამ მილს.

გებარია სამახსოვრო ბარათის ავტორის მიერ დაშვებული უაზრო-
ბანი, შეცდომები და გამოტოვებული მნიშვნელოვანი ამბები (ქა-
იხოსროს ლაშქრობა და სხვ.) .

ამ სამახსოვრო ბარათის ავტორი ევროპელი უნდა იყოს. უკრთ
ადგილას სქოლიოში იგი წერს: „სპარსული საზომი, რომელიც
უღრის ჩ ვ ე ნ სამ მილს“.

ამ სამახსოვრო ბარათის მიხედვით, შაჰ ჰუსეინმა გიორგი XI
ყანდაპარში გაგზავნა ჰიჯრით 1110 წელს (ე. ი. 1698—1699 წწ.)
მამინ, როდესაც ეს მოხდა 1704 წლის მაისში. ავტორი არაფერს
ამბობს იმ სამი ათასი ქართველის შესახებ, რომელიც უფლისწუ-
ლი ალექსანდრეს მეთაურობით გიორგიმ ავღანი ურჩი ტომების
დასასჯელად ტირინის მხარეში გაგზავნა. ასევე არაფერია ნათქვა-
მი მათს იქიდან დაბრუნებასა და ყანდაპართან ბრძოლებზე.

სამახსოვრო ბარათის ავტორი წერს, რომ გიორგის მოკვლის
შემდეგ ექვსი თვის განმავლობაში არაფერი არ იცოდნენ ისფა-
ჰანში ყანდაპარში მომხდარ ამბებზეო და სხვ.

მაგრამ, საერთოდ, ამ სამახსოვრო ბარათში ბევრი საინტერე-
სო ფაქტია მოცემული და ამიტომ ჩვენ საჭიროდ ჩავთვალეთ მისი
თარგმნა და დედნითურთ გამოქვეყნება.

ეს სამახსოვრო ბარათი შედგება 15 ხელნაწერი გვერდისაგან.
გვერდები ნორმალურია. დაწერილია ცუდი კალიგრაფიით, მრავალჯერ წაშლილია და გადასწორებული. თითოეული გვერდი შეი-
ცავს 25—27 სტრიქონს და ველებზე მრავალი (მწელად გასარჩევი)
მინაწერი აქვს. ეს სამახსოვრო ბარათი ინახება საფრანგეთის საგარეო
საქმეთა სამინისტროს არქივში, პარიზში.

№ 6

ბატონ დიუბუას¹

ვერსალი, 1723 წლის 17 თებერვალი.

78²

მოწყალეო ხელმწიფევე, საზღვაო პოლკოვნიკმა ადრე გამოუც-
ხავნა თქვენს უსამღვდელოესობას მოხსენებითი ბარათი სპარსე-
თის შაჰის არმიასა და ამ შაჰის წინააღმდეგ აჯანყებულ მაჰმუდის

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² დოკუმენტის რიგითი ნომერია.

არმიას შორის 8 მარტს მომხდარი ბრძოლის შესახებ და 16 აპრილამდე ისფაჰანის ალყის დღიურები ისევე, როგორც ამ ქვეყანაში მყოფმა საფრანგეთის კონსულმა³ გაუგზავნა თქვენს უსამღვდელოესობას პირველი ივლისამდე ამ დღიურების გაგრძელება.

თქვენი უსამღვდელოესობა იქვე, იმავე რვეულში იპოვის თანდართულ ასლს დასაწყისის ასლთან ერთად, რათა აგაცდინოთ შეწყობება მისი მოძებნით.

ლ. ა. დე ბურბონი.

ბატონ კარდინალ დიუბუას⁴.

1723 წლის 17 თებერვალი⁵.

ავღანებთან⁶ სპარსელების ბრძოლის აღწერა

79.

სულთან მაჰმუდი⁷, რომლის მამამ⁸ ააჯანყა კანდაპოს⁹ პროვინცია სპარსეთის შაჰის წინააღმდეგ, ათი ათასიანი ავღანთა ლაშქრით 5 მარტს¹⁰ ისფაჰანიდან 15 ლიეზე¹¹ გამოიწნა. იმავე დღეს სპარსელები იარაღის ხელში ასაღებად გაემზადნენ. მეორე დღეს 6 (მარტს) 45 თუ 50 ათასი ბრძოლისუნარიანი მოგროვდა. საღაშოს მათ ქალაქიდან გასვლა დაიწყეს, რათა დაბანაკებულიყვნენ.

7 (მარტს) გენერლები, რომლებსაც სარდლობა უნდა გაეწიათ, დადგნენ თავიანთი დივიზიების სათავეში. ერთი არაბი სარდალი თავისი ჯარით — მარჯვნივ, ლორელთა მეფე ალი მარდან ხანი თავისიანებით — მარცხნივ, ცენტრი დაკავებული იყო ყორში ბაშის

³ ივლისხმება საფრანგეთის კონსული ისაჰანში დე გარდანი.

⁴ ვიომ დიუბუა (1656—1723) — ფრანგი კარდინალი და პოლრაქტური მოღვაწე, გაქნილი დიპლომატი, საფრანგეთის აკადემიის წევრი. მან მოაღწია ესპანეთის წინააღმდეგ პოლანდიასთან და ინგლისთან საფრანგეთის კავშირის შექმნას. 1722 წელს საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრი გახდა, რამდენადაც იგი კარდინალი იყო, მისდამი მიმართვაში ხმარობდნენ გამოთქმას: „მისი უსამღვდელოესობა“.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² ტექსტში ყველგან წერია „არევენ“.

³ ივლისხმება მირ მაჰმუდი.

⁴ ივლისხმება მირ ვეისი.

⁵ ივლისხმება ყანდაპარი.

⁶ ივლისხმება 1722 წლის 5 მარტი.

⁷ ლიე — უძველესი ფრანგული მანძილის საზომი ერთეული, უდრის 4,5 კმ-ს.

ანუ კავალერიის გენერლისა და ჯარების სარდლის ყულარ ალისის მიერ, რომლებიც შაჰის გვარდიას შეადგენდნენ. ზურგეზულებს მეთაურობდნენ ეთემად აღ-დოულე და თოფჩი ბაში ანუ არტილერიის სარდალი.

8 (მარტს) ორივე ლაშქარი ერთმანეთს დაუპირისპირდა. სულთან მაჰმუდმა თავისიანები ჩასაფრა ერთმანეთზე გადამბოლი და მუცელზე გაწოლილი აქლემების ხაზის უკან, რომელთა უმრავლესობა შეიარაღებული იყო კურტნებზე მდგარი ზამბურაყებით⁸. ამ ცხოველების უკან იდგა მრავალი მეთოფური, ხოლო მათი ავანგარდი, ძლიერ შემჭიდროვებული, 2 ათასი ცხენოსნისაგან შედგებოდა.

სპარსელებმა, რომელთაც თავისი ხალხის მრავალრიცხოვნების იმედი ჰქონდათ, იერიში ნაშუადღევის დაახლოებით 4 საათზე დაიწყეს. ყულარ აღასმა (ძმამ უფლისწულისა, რომელიც საქართველოში მეფობს) პირველმა შეუტია და მამაცურადაც იბრძოდა. მაგრამ მას მხარი არ დაუჭირეს. მოწინააღმდეგის ალყის შემორტყმაზე მტკიცედ შეთანხმებული სპარსელები ჩასაფრებულთა ცეცხლმა და მტრის ჯარის ერთიანმა წინააღმდეგობამ არეულობამდე მიიყვანა. სპარსელები შედგკრნენ და გაქცევა დაიწყეს.

ალი მერდან ხანი, რომლის ერთგულებაში შაჰისადმი ეჭვი ეპარებოდათ, 200 ლორელთან ერთად თავისი ქვეყნისაკენ გაემართა. ყულარ აღასი და თოფჩი ბაში მრავალ გულად ქართველთან ერთად დახოცეს. 25 ათასმა კაცმა, რომელსაც ეთემად აღ-დოულე მეთაურობდა, მტერს ზურგი აქცია, ნაცვლად იმისა, რომ გაქცეულებს დახმარებოდნენ. ერთნი გარბოდნენ ველებზე და სოფლებში, მეორენი ბრუნდებოდნენ ქალაქში, ეგონათ, რომ მტერი ფეხდაფეხ მისდევდათ. მტერი გართული იყო იმით, რომ ესარგებლა ამ გაქცევით და ალყაში მოექცია ყველა გაფანტული სპარსელი.

ეთემად აღ-დოულეს და მრავალი სხვა დიდებულის ალალი, დიდი რაოდენობით სამსედრო აღჭურვილობა, 8 ზარბაზანი, რომლებიდან ერთხელაც კი არ გაუსროლიათ, მტრის ხელში აღმოჩნდა. ქალაქ პარიზში დაბადებული ფილიპ კოლუმბი (ალბათ, კულონი. — ი. ტ.), მისი უდიდებულესობის სპარსეთის შაჰის მიერ დაქირავებული, ზარბაზნის დამოქლთნვის დროს მოკლეს.

⁸ ზამბურაყი (ინგლისურად: „ფოლკენეტ“, ფრანგულად: „ფოკონო“) — ძველებური (XV—XVII სს.) ზარბაზანი, რომელიც საფანტის ჭურვებს ისროდა.

სპარსელების მხარეზე დანაკარგი შეადგენდა 1200 ან 1300 კაცს, ხოლო ავღანების მხარეზე — 200 ან 300 კაცს.

სპარსელი ჯარისკაცები იმდენად იყვნენ შიშისაგან თავდაცემულნი, რომ ისინი ღამით მიაწყდნენ ქალაქის ალაყაფის კარებს უწესრიგოდ, იქ 200 კაცის შეგროვებაც კი ძნელი იყო რაიმე მოქმედებისათვის. მირ მაჰმუდს რომ სცოდნოდა, თუ როგორი შიში და არეულობა სუფევდა ისტაჰანში, შეეძლო მოსულიყო და ისტაჰანისათვის ბრძოლა დაეწყო.

შემდეგ ორ მომდევნო დღეს — 9 და 10 (მარტს), მიუხედავად იმისა, რომ შაჰმა ჯარების მოსაგროვებლად დაფდაფების დაკვრა ბრძანა, არავინ ჩანდა და მის უდიდებულესობას დამცველად 200 სამხედრო პირიც კი არ ჰყავდა. ხალხი უცნაურად, სულელურად დამშვიდებული იყო. ეგონათ, თითქოს, მათთვის სასარგებლოც იყო იარაღისათვის ხელი არ მოეკიდათ და ძლიერის გამარჯვებისათვის დაეცადათ, რათა სისხლისღვრა თავიდან აეცილებინათ.

11 (მარტს) დილით შაჰმა თავისი უფროსი შვილი, 25 წლის სულთან აჰმედი, სახლიდან გამოიყვანა და ხალხს აჩვენა, გამოაცხადა რა ეს უფლისწული თავისი ჯარების გენერალისიმუსად, მთელს სამეფოში შაჰის მოადგილედ, ყველა თავის ქვეშევრდომზე სიკვდილისა და სიცოცხლის უფლებით.

ქალაქელებმა იარაღი აიღეს და სამეფო მოედანზე გამოვიდნენ. იქ რამდენიმე ჯარისკაცი მოაგროვეს და მიიღეს ზომები ქალაქის უმთავრესი ქუჩების დასაცავად, თხრილების გასაყვანად და ბარიკადების ასაგებად. საღამოს მოწინააღმდეგის ერთმა ნაწილმა შირაზის ხიდისაკენ გასწია. ვაისმა თოფის სროლა ორივე მხარისათვის რაიმე უპირატესობის გარეშე.

სულთან ახმედმა ღამით მსუბუქ ვახშამზე სასახლის რამდენიმე დიდებული მიიწვია. ამ უკანასკნელებმა მას შეამჩნიეს მეტისმეტი სიამაყე, სისხლისღვრისაკენ ბუნებრივი მიდრეკილება. ამ ბატონებმა იგი სამეფოს არეულობის მიზეზებში მეტისმეტად ჩახედულად ჩათვალეს და შეეცადნენ მის ადგილას სხვა უფლისწული დაესვათ. ამიტომ მეორე დღეს, 12 (მარტს), სულთანი, რომელსაც ქალაქში უნდა გაესეირნა, შაჰის ბრძანებით სასახლეში ჩაკეტეს.

13 (მარტს) ქალაქის კარიბჭეებთან ღამით წინწამოწეული რაზმების წინააღმდეგ თოფის რამდენიმე გასროლის გარდა არაფერი ახალი არ მომხდარა. ავღანთა ჯარი შირაზის ხიდთან იყო დაბანაკებული.

14 (მარტს) არაფერი მნიშვნელოვანი არ მომხდარა, ვარა მუ-
ტად მოახლოებულნი მნიშვნელოვანი ცხენოსანთა ნაწილნი ქალაქიდან თოფის ხშირი სროლისა.

15 (მარტს) შაჰმა დიდებულების თანხმობით თავისი უფროსი ვაჟი სულთან ახმედი შეცვალა თავისი მეორე ვაჟით—მირზა სეფით, იმავე უფლებებით. ამან ხალხში დიდი გაცემა გამოიწვია.

ნაშუადღევს ქალაქში დიდი განგაში მოხდა. ეგონათ, რომ სარდარი მაჰმუდი მოდიოდა, რათა ქალაქში შესულიყო. ეს იყო 500 კაციანი რაზმი, რომელიც ქალაქის გარეუბანში მოვიდა, რათა ამაყი სპარსელები ქალაქიდან გამოეყვანა. მათ წინააღმდეგ რამდენჯერმე ჰაერში ზარბაზნები და თოფები გაისროლეს.

16 (მარტს) მტერი მიუახლოვდა ჯულფას, სადაც სომხებს შაჰის ბრძანებით მთელი ქუჩები ქვის კედლებით და ბარიკადებით გაემგარებინათ. ავღანებს ამან ხელი ვერ შეუშალა, რათა მეორე დღეს — 17 (მარტს), გათენებისას, 500 თუ 600 კარგად შეიარაღებული და ჯავანში ჩამჭდარი ჯარისკაცით იქ შესულიყვნენ. ისინი სომხებს ამშვიდებდნენ, რომ მათ არ უნდოდათ მათ მიმართ რაიმე ცუდის გაკეთება და, რომ მათ დამშვიდებულად უნდა ეცხოვრათ. ამავე დროს სარდარმა მაჰმუდმა დილის 9 საათზე თავისი ჯარი საბრძოლველად წარმართა. თავი მოაჩვენა რა, თითქოს ფერაბადში დასაბანაკებლად მიდის. აქ, ჯულფასთან ძალიან ახლოს, არის დიდი ბაღით დამშვენებული, გალავანშემოვლებული დასასვენებელი სასახლე, რომელიც შაჰმა თავისთვის ააშენებინა. მაგრამ მაჰმუდი შიგნით შესვლას არ შეეცადა. ალბათ, ეშინოდა, რომ იქ მის შესახვედრად ჩასაფრებული ხალხი დახვდებოდა.

იმავე დღეს — 17 (მარტს), მაჰმუდმა 2 ათასი კაცით იერიში მიიტანინა ისფაჰანზე აბასბადის მხრიდან, სადაც სპარსელებმა საკმაოდ დაიცვეს თავი. მათ ზარბაზნის გასროლით რამდენიმე ავღანნი მოკლეს. ქალაქის მცხოვრებლები მთელი ღამე ათასობით თოფს ისროდნენ, რათა ხალხი საგანგაშო მდგომარეობაში ყოფილიყო.

18 (მარტს) მირზა სეფიმ ყველა ევროპული სახელმწიფოს წარმომადგენელთა მეთაური მიიწვია და უთხრა, რომ შაჰი მათ გამოიყენებდა, თუ მდგომარეობა ამას მოითხოვდა. მირზა სეფიმ ჰკითხა, რაიმე კავშირი ჰქონდათ თუ არა მათ ჯულფელებთან, რომლებიც, როგორც ცნობილია, ცუდად მოიქცნენ, არაფერი გააკეთეს რა თავიანთი თავის დასაცავად და მაჰმუდს დაემორჩილნენ. მათ ბოღნიში მოიხადეს იმის გამო, რომ სრულებით არ გააჩნდათ

ლაშქარი მათ (სპარსელების) დასახმარებლად და დასაცავად. მათ შთაბრძნა დიდ უპირატესობებს, თუ ისინი ავღანებს დასცემენ და განდევნიდნენ. შაჰმა გაათავისუფლებინა ქალანთარი და სხვები, რომლებიც აქ მოიყვანეს მუქარით, რომ მათ მუცლებს გამოუფატრავდნენ სულთან მაჰმუდის მიმართ პატივისცემის გამოჩენის გამო.

19 (მარტს) ავღანებმა ქალაქ ჯულფის გაძარცვა დაიწყეს, ხოლო სულთან მაჰმუდი ფერაბადის ზემოთ დაბანაკდა.

20 (მარტს) მოწინააღმდეგის 3 ათასი კაცისაგან შემდგარმა რჩეულმა კორპუსმა იერიში მიიტანა „სახლის“ ხიდზე, რომელიც ჯულფის დასავლეთით ზარბაზნის გასროლის მანძილზეა. ურთიერთის წინააღმდეგ რამდენიმე გასროლის შემდეგ ამ კორპუსის ერთმა ნაწილმა ხიდი დაიკავა და ქალაქის შესასვლელს მიადწია, ხოლო მეორე ნაწილი მდინარის გასწვრივ, ჯულფის ხიდამდე, განლაგდა.

ავღანებმა დაიკავეს აბასაბადად წოდებული უბანი. აქლემებზე დადგმული ზამბურაკებით მდინარეზე გადავიდნენ, განმწყრივდნენ და მსროლელთა გასაადვილებლად დაწოლილი განლაგდნენ. საომარი მოქმედება დაიწყო დღის 11 საათზე და გაგრძელდა დღის 6 საათამდე. სპარსელები თავს იცავდნენ ზარბაზნებით, რომლებიც დიდ ეფექტს ვერ აღწევდნენ. ასეთივე შედეგი ჰქონდათ მეთოფურებსაც. სპარსელებმა დაკარგეს 9 თუ 10 კაცი, მოწინააღმდეგემ — 40—50 კაცი. მზის ჩასვლისას ავღანებმა უკან დაიხიეს და ხიდი სრულიად მიატოვეს. აქლემები მდინარის მეორე მხარეზე გადაიყვანეს.

ამ დროს მილიციელთა ოციოდე წარმომადგენელი, რომელთაც ეგონათ, რომ ისინი (ავღანები.—ი. ტ.) გარბიან, მათ გამოეკიდა, რათა რამდენიმე ავღანი თავიანთი შაჰისათვის მიერთმიათ და მიეღოთ ის ჯილდო, რომელსაც ასეთ შემთხვევაში მისი უდიდებულესობა იძლევა. მაგრამ ავღანები მათ მოუბრუნდნენ და ხმლით აჩეხეს.

21 (მარტმა) სპარსული ახალი წლის პირველმა დღემ, დიდ სიმშვიდეში ჩაიარა. ავღანებმა ქამეს და სვეს ჯულფაში მაშინ, როდესაც მათი რაზმები მეზობელ სოფლებს არბევდნენ.

22 (მარტს) მაჰმუდი ფერაბადის ციხე-დარბაზში შევიდა, საიდანაც შაჰმა მთელი ავეჯი გამოატანინა.

23, 24 და 25 (მარტს) შაჰმა 500 თუ 600 დამხმარე ჯარისკაცი მიიღო. მაჰმუდმა საბძოლველად გააშლევინა თავისი ჯარი. იგი

ისფაპანის გენერალურ იერიშს აპირებდა, მაგრამ ჯულფის ქალაქში თარისა და დიდებულებისადმი უხეში მოქცევით შემოიფარგლა. მან იქ შეარჩია 30 თუ 40 ქალიშვილი თავის ქვეყანაში წასაყვანად და მოითხოვა 60 ათასი თუმანი კონტრიბუცია, რაც 1 მილიონ 200 ათას ეკიუს უდრის.

26 (მარტს) შაჰმა სასახლეში დააბრუნა მირზა სეფი და მის ადგილზე წამოაყენა მესამე უფლისწული, თამაზ მირზა. ისე ჩანს, რომ, თითქოს, მაჰმუდს სურს ჯულფა დაანგრის, იქ მცხოვრებიდან ბევრი მონად გაიხადოს და შემდეგ წავიდეს. მას ეშინია 10 თუ 12 ათასი კაცისა, რომელიც სპარსეთის შაჰის დასახმარებლად მოდის. ახალი ცნობის მიხედვით იგი მოითხოვს ზემოაღნიშნული კონტრიბუციის გადახდას და 1000 ქალიშვილს. საღამოს 4 საათზე მან თავისი ლაშქრის ორი მესამედით იერიში მიიტანა ჯულფის მხრიდან, ჰაზარდ გირიდად წოდებული ბალის პირდაპირ. სპარსელებმა დაიკავეს ამ ხიდის ერთი თალი და თავი დაიცივეს უკეთესად, ვიდრე წინათ. ზარბაზნებიდან და თოფით ასე უხვად აქამდე არ უსროლიათ. ღამით მაჰმუდმა უკან დაიხია, დაკარგა დაახლოებით 100 კაცი.

27 (მარტს) ჯულფელებმა 400 ათასი ეკიუს ღირებულება გადაუხადეს მაჰმუდს, რომელმაც დანარჩენის გადახდის ვადა მისცა მათ. ეს თანხა უმთავრესად შედგებოდა ცეხინებისაგან (ქალები თავზე რომ ატარებენ), ოქროს სამაჯურებისა და ძეწკვებისაგან. მაჰმუდი ყველას ხმლით აჩეხვით ემუქრებოდა, თუ არ მიიღებდა იმას, რაც მოითხოვა.

28 და 29 (მარტს) მაჰმუდმა არაფერი არ იმოქმედა. იგი დაკავებული იყო ჯულფელ სომეხ დიდებულთა უმოწყალო ცემა-ტყეპით, რათა აეძულებინა ისინი, მთლიანად გადაეხადათ კონტრიბუცია, რომელიც მან მოითხოვა და, რათა გაეგო ყოველი მათგანის შესაძლებლობა.

30 (მარტს) თავისი ლაშქრის ორი მესამედით მან შეჰრისტანის მხრიდან ქალაქზე იერიში მიიტანა. 30 თუ 40 კაცის დანაკარგით იგი უკუაქციეს.

31 (მარტს) ორივე მხრიდან სიმშვიდე იყო. შაჰის მიერ სასახლიდან გამოყვანილი მესამე უფლისწული თავის კარავში — შარბაში, ცხოვრობდა, რათა აუცილებელი ბრძანებები გაეცა.

პირველ აპრილს სხვადასხვა მხრიდან ქალაქის დასახმარებლად 2 ათასი კაცი მოვიდა, რომლებიც რამდენიმე საღარაჯოს დასაცავად გაანაწილეს.

2 (აპრილს) მეზობელი სოფლებიდან 200 გლეხი მოვიდა შაქისადმი მხარდაჭერის თხოვნით, წინააღმდეგ ავლანებისა, რომლებიც ზიც მათ არბევდნენ. ისინი მოლაბაშის სახლში მივიდნენ, შემდეგ ქვემო კარიბჭეების პატრონ ჰეკიმ ბაშის სახლში — მოთხოვნით: მათთვის გადაეცათ ის ბატონები, რომლებიც ახლანდელი უბედურების მიზეზი იყვნენ, ხოლო შაქის ადგილზე მისი უფროსი ვაჟი აბას მირზა დაესვათ. ამ მღელვარებას უფრო მეტი შედეგი არ მოჰყოლია.

იმავე დღეს ქირმანიდან ერთ-ერთი ინგლისელი ვაჭრის მიერ დაწერილი ბარათი მოვიდა. იმ დროს, როდესაც ამ ქალაქში მაჰმუდი მივიდა, ინგლისელი ციხესიმაგრეში შეხიზნულიყო. ამ წერილში იგი იტყობინება, რომ ქალაქში ბევრი ხალხი შიმშილით იხოცება; რომ მაჰმუდმა, რადგან ციხესიმაგრის აღება ვერ შესძლო, 10 ათასი კაცი გააყლევტინა; შიმშილობისა და უსახსრობის გამო ქალაქი დაცარიელდა; რომ ქალაქი მთლიანად განადგურდა.

3 (აპრილს) არაფერი ახალი არ მომხდარა.

4 (აპრილს) 5 ათასმა ავლანმა ბიდაბანის მხრიდან ისფაჰანზე იერიში მიიტანა. დახოცეს 20 კაცისაგან შემდგარი სპარსელთა სადარაჯო რაზმი, რომელიც ქალაქგარეთ მოწინავე პოსტზე იდგა. იერიში გაგრძელდა ორი საათი, რომლის შემდეგ ავლანებმა დაკარგეს რა 30 თუ 40 კაცი, უკან დაიხიეს. ისინი ხოცავდნენ ყველა სპარსელს, ვინც კი ხელში ჩაუვარდებოდათ, ქალებსაც კი.

5 და 6 (აპრილს) ისვენებდნენ, ქალაქში შემოვიდა ამადანიდან მოსული 500 თუ 600 მეგრძოლი, ოციოდე საპალნე თოფის წამალი.

7 (აპრილს) გათენებისას რვა ათასმა ავლანმა იერიში მიიტანა მარმონის ხიდზე. მთლიანი ზეგებით მათ იქ გადასასვლელი ააგეს ამ ხიდის ღიად დარჩენილი დანგრეული თაღის შესავსებად. ისინი შეიჭრნენ აბასაბადის ბალებში, სადაც სალამოს 500 კაცის დაკარგვის შემდეგ დამკვიდრდნენ. როგორც ერთი, ისე მეორე მხრიდან მთელი ღამე თოფის სროლაში გაატარეს.

8 (აპრილს) ავლანებმა წინ წაიწიეს და შაქის თეთრი ევენუქის ახმედ აღას სანგრებთან მეტად ახლოს განლაგდნენ. ბრძოლის წაგების დროიდან ყულარ აღასმა თავი კარგად დაიცვა 300 კაცით, რომლებიც მეზობელი სახლების აივნებზე იყვნენ განლაგებული. მრავალი ავლანი დაიხოცა ზარბაზნებიდან სროლის დროს, რომლებიც სახლებსა და მის ზედა კედლებს ანგრევდნენ.

9 (აპრილს) დილის 3 საათზე ავლანებმა ახმედ აღას სანგრებზე იერიში განაახლეს. 7 საათზე მათ მთელი მტრის ჯარი მიეშვე-

ლა. ევენუქი თავისი პოსტის მიტოვებას ფიქრობდა, მაგრამ 3 ათასი სპარსელის მიშველების შედეგად იგი შეინარჩუნა. ისენი მივიდნენ. მათი დახმარებით მან ბოლოს ავლანებს მთელი დაპყრობილი ადგილები დააკარგვინა, განდევნა რა ისინი მარმონის ხიდის თავზე მდებარე წიქვილამდე. საომარი მოქმედება სადამომდე გრძელდებოდა. ფიქრობენ, რომ მოწინააღმდეგემ აქ დაკარგა 300 თუ 400 კაცი, ხოლო სპარსელებმა — 30-მდე.

10 (აპრილს) ამ პოსტზე მხოლოდ ურთიერთ სროლა იყო.

11 (აპრილს) სპარსელებს 2 ათასი კაცისაგან შემდგარი კარგად გაწვრთნილი ლაშქარი მოუვიდათ.

12 (აპრილს) ავლანთა ერთი ნაწილი ისფაჰანიდან 3 ლიეთ დაშორებულ სოფელს დაეცა. მათ სოფლის მოსახლეობა ამოწყვეტეს, ქალები და ბავშვები მონებად წაიყვანეს.

13 (აპრილს) სპარსელებს დამხმარე 600 კაცი მოუვიდათ. მოწინააღმდეგეთა ერთმა ნაწილმა კურზე ანუ ზემო შაბაზე იერიში მიიტანა და ჰაზარდ გირიდის ბალის პირდაპირ ხელთ იგდო სპარსელების მიერ დაკავებული ორი სადარაჯო. ქვემო შარბას მიმართ სასროლად მამძულმა იქ ფერაბადში წართმეული სამი ზარბაზანი დააყენა. მაგრამ სპარსელებმა ეს ადგილი საჩქაროდ საზარბაზნე ბაქანით დაფარეს და მტრის არტილერიის საწინააღმდეგოდ მოაწყვეს.

14 (აპრილს) შირაზის ხიდზე იერიში მიიტანეს, მაგრამ ავლანები უკუაქციეს.

15 და 16 (აპრილს) არაფერი ღირსშესანიშნავი არ მომხდარა.

17-დან 24 (აპრილამდე) ერთადერთი თავისუფლად დარჩენილ ტოქჩის კარიბჭიდან ქალაქში შემოვიდა პროვინციებიდან და მეზობელი რაიონებიდან ჯარისკაცების რამდენიმე ჯგუფი. ქალაქის ყველა დანარჩენი შესასვლელი მამძულის ხელშია. ჰგონიათ, რომ ის ქალაქის მთლიანად ჩაკეტვას აპირებს და მის შიმშილით აღებას.

25 (აპრილს) მამძული ერთდროულად სამჯერ გადავიდა იერიშზე, მაგრამ უშედეგოდ.

26 (აპრილს) ავლანები დაეპატრონენ ტოქჩის გზას, საიდანაც ქალაქში პროვინციებიდან დახმარება შემოდის.

27 (აპრილს) სამეფო მოედანზე მრავალრიცხოვანი გლეხობა მოგროვდა, რომელთა სოფლებიც აწიოკებული იყო. ისინი ყვიროდნენ, რომ ავლანებს ჩაბარდებოდნენ, თუ ქალაქიდან არ გავიდოდნენ ავლანების წინააღმდეგ საბრძოლველად. შაჰმა ამბოხების

შიშით თავისი სასახლის კარები ჩააკეტვინა და ბრძანება გასცა
ათას კაციან რაზმს ავღანები გაედევნათ ტოქჩის გზაზე მაფიქრეულნი
დაკავებული პოსტებიდან.

28 და 29 (აპრილს) ზემოხსენებული რაზმი ქალაქიდან გავი-
და და მიუხლოვდა ავღანებს, რომლებსაც სპარსელების ფარულად
პოსტები გაემავრებინათ.

30 (აპრილს) სპარსელებმა, რომელთაც 220 არაბი მიაშველეს,
ეერიში მიიტანეს ავღანებზე, რომლებიც მცირერიცხოვანი მოჩან-
დნენ. ბრძოლა რომ დაიწყო, 2 ათასი ჩასაფრებული ავღანი ბაღე-
ბის გაღაენებიდან ვაღმოვიდა. სპარსელები დამარცხდნენ, 200 კა-
ცი დაკარგეს, ხოლო ავღანებმა — ზამბურაკების ანუ პატარა ფო-
კონიების მატარებელი 7 თუ 8 აქლემი. ამ სამხედრო მოქმედების
მეთაურმა ევნუქმა ახმედ აღამ დაინახა რა, რომ ეს მარცხი არაბე-
ბის ლაჩრობის ბრალი იყო, რომლებიც თოფის პირველი გასრო-
ლისთანვე გაიქცნენ, რამდენიმე მათგანი სამაგალითოდ სიკვდი-
ლით დასაჯა. მაგრამ ამ არაბების მეთაურმა შაჰთან იჩივლა. მისმა
უდიდებულესობამ ევნუქის მოქმედება არ მოიწონა და მოითხოვა
მის ადგილზე აბასაბას დასაცავად სხვა პიროვნება დაენიშნათ.

პირველიდან 9 მაისამდე ერთმანეთს მხოლოდ რამდენჯერმე
ზარბაზნიდან ესროლეს. მაჰმუდი მუდამ ანაწილებდა თავის რაზ-
მებს, რათა დაემთავრებინა ქალაქის ირგვლივ 7 თუ 8 ლიეზე მდებ-
არე სოფლების გაძარცვა და დანგრევა, რათა ბოლო მოეღო დაწ-
მარებისათვის, რომელსაც შაჰი სხვადასხვა მხრიდან მოელოდა. ამ
დროისათვის ორი თვის განმავლობაში პურისა და სხვა სურსათის
ფასი გასამკეცდა.

10-დან 13 (მაისამდე) ქალაქში სიმშვიდე იყო.

14 (მაისს) მაჰმუდმა დაავალა 4 ათასიან რაზმს წასულიყო
და გზა გადაეჭრა ჯარებისათვის, რომლებიც ისფაჰანიდან 7 ლიეზე
მდებარე სოფელ შალისიასთან უნდა გაერთიანებულიყვნენ.

15 (მაისს) ავღანები შეზღუდნენ ამ ჯარებს, რაც 6 ათასი
კაცისაგან შედგებოდა. მათ პირველი შეჯახებისას მედგრად დაიცივეს
თავი, მაგრამ ბოლოს დამარცხდნენ და დიდი დანაკარგით გაიფან-
ტნენ. ავღანელთა დანაკარგი არ ვიცით, რადგან მათ ჩვეულებად
აქვთ თავიანთი დახოცილები თუ დაჭრილები თან წაიყვანონ. მათ
არ ჰყავთ ისეთი ჯარისკაცი, რომელსაც ცეხინებიანი ქამარი არ
ჰქონდეს⁹.

⁹ ცეხინი (სექენი)—ოქროს ფულის ერთეული. ავღანელ მებრძოლებს ამ
ფულებით ჰქონდათ ქამარი მორთული.

16 (მაისს), ავლანთა რაზმი ფერაბადში დაბრუნდა. ^{მაკმუდს} იგი დააბანაკა თავისი დასასვენებელი სახლის წინ, რომელსაც ^{მაკმუდს} მიმავალი ყველა ქუჩა გაამაგრებინა.

17 და 18 (მაისს) ქალაქმა რამდენიმე მცირე დახმარება მიიღო. 18-დან 26 (მაისამდე) მხოლოდ მცირე შეტაკებები იყო.

27 (მაისს) ქალაქიდან გავიდა სპარსელთა 60 კაციანი ნაწილი, 20-მდე ქართველთან ერთად. ისინი მოულოდნელად თავს დაესხნენ ასამდე ავლანს, რომლებიც მეტად მოახლოვებულიყვნენ, და მეტი ნაწილი დახოცეს. მაკმუდს ეგონა, რომ სპარსელები დივერსიას უწყობდნენ და იერიშს სხვა მხრიდან აპირებდნენ. მან თავისი ლაშქარი საბრძოლველად განალაგა და ბრძოლისათვის მოემზადა. თუმცა ის თვლიდა, რომ თუ შაჰს დიდი დახმარება არ მოუვიდოდა, იძულებული გახდებოდა ქალაქი ჩაებარებინა სურსათის ნაკლებობისა და შიმშილის გამო, რომელიც უკვე დაიწყო.

27-დან 31 მაისამდე ქალაქში მყოფი ჯარების სხვადასხვა სახის მოძრაობა: მათ ხალხს მოაჩვენეს, ვითომც ჯარი ქალაქიდან გავიდა. ეს იმათ დასაწყენარებლად, ვინც მოითხოვდა ჯარის ქალაქიდან გასვლას მტრის დასამარცხებლად.

იენისის პირველი დღეებიდან 11-მდე არაფერი ღირსშესანიშნავი არ მომხდარა გარდა იმისა, რომ 9 (იენისს) ღამით შაჰმა გამოაყვანინა უფლისწული თამაზ მირზა თანმხლები რაზმით ყაზვინში წასასვლელად და იქ ჯარის მოსაგროვებლად, რადგან ამგვარი მიშველების გარეშე დღევანდელი საქმეების გამოსწორება ვერ მოხერხდებოდა.

11 (იენისიდან) პირველ ივლისამდე ავლანები დაკავებული იყვნენ სახლების გადაწვით და იმით, რომ ქალაქში რაიმე სურსათის შეტანისათვის ხელი შეეშალათ. მაჰმადიანების მარხვა, რომელიც 15 (იენისს) დაიწყო, მათ აიძულებს ორივე მხრიდან დროებით ბრძოლა შეაჩერონ. შაჰი ელოდება 12 ათას ქართველს და სხვა დახმარებას, რომელთა შესახებ ჯერ დანამდვილებით ცნობები არა აქვთ. ამასობაში კი ერთი ბათმანი პური 3 ეკიუ ღირს, ნაცვლად 15...-ისა, როგორც ღირდა ომის წინ; ცხვარი ერთი ბათმანი — 4 ეკიუ, ნაცვლად ერთი აბაზნახევრისა, ან 36...-ისა, რაც ჩვეულებრივი ფასი იყო. კვების ყველა პროდუქტი პროპორციულად გაძვირდა და იწყება პანიკა.

ამბობენ, რომ საქართველოს მეფემ ლეკებს შემახია წაართვა. ყოველ შემთხვევაში, ის კი სინამდვილეა, რომ მან ისინი განჯიდან გარეკა და მათ მისდევს. თუ ის, როგორც გვარწმუნებენ, თავის

შვილს 12 ათასი ქართველით გამოგზავნის, ამით სამეფოს საქმეები გამოკეთდება.

ლამის სიბნელის წყალობით ჯულფიდან მოსულმა რამდენიმე სომეხმა ამბავი მოიტანა, რომ მაჰმუდი იქ მაგრდება; რომ მან დაუბრუნა ბევრი ქალიშვილი თავიანთ მშობლებს, თან უთხრა: მათი მოტაცების მიზეზი იყო ის, რომ მან ისფაჰანი ვერ აიღო. სომეხმა მღვდლებმა ამ ქალიშვილების დიდი ნაწილი ხელახლა მონათლეს. ჰგონიათ, რომ მეორეჯერ ნათლობა მათ სიწმინდეს აღადგენს¹⁰.

№ 7

დამატება ცნობებისადმი

1723 წლის თებერვალი¹.

80²

რევოლუცია, რომელიც სპარსეთში მოხდა, ისეთი საგანგებო მდგომარეობაა, რომ ჩემ მოვალეობად მიმაჩნია თავი მოვუყარო ნაკლებად საეჭვო ამბებს, რათა შევადგინო თანმიმდევრული თხრობა. მაგრამ, რათა არ გადაეტვირთო ეს თხრობა, მე ავიღე ისეთი რამ, რომელიც მეტად მნიშვნელოვანია. რამდენადაც ის თურქების მთავარ ყურადღებას იქცევს, გადავწყვიტე, აქ ავხსნა.

როცა მათ მაჰმუდის წარმატება დაინახეს, მეტისმეტი სიფრთხილის გამო მათ საჭიროდ ჩათვალეს სპარსეთში ჯარები შეეყვანათ ან გამოსულიყვნენ შუამავლის როლში იმ არეულობაში, რომელმაც ეს სამეფო შეარყია, ან ერთ რომელიმე მხარეს მიმხრობოდნენ. დიდი ბატონი ყოველთვის წინააღმდეგობას უწევდა ამ გადაწყვეტილებას, ვინაიდან სეფიანებმა მას არ სთხოვეს არავითარი დახმარება. არც მირ ვეისმა და არც მისმა შვილმა მაჰმუდმა არ მიმართეს მას. მოკლედ, მას შეუფერებლად ეჩვენებოდა, გამოსუ-

¹⁰ საბუთი შედგება 36 ხელნაწერი გვერდისაგან. გვერდები ნორმალურია, მაგრამ თითოეული შეიცავს დაახლოებით 15—17 სტრიქონს. დაწერილია კარგი ფრანგული ენით, იკითხება კარგად. იგი ინახება საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² დოკუმენტის რიგითი ნომერია.

ლიყო იმ ადამიანის წინააღმდეგ, რომელიც იმავე სექტას ეკუთვნოდა, რომელსაც თვითონ, და დახმარებოდა სეფიანებს, რომლებსაც თურქები ერეტეკოსებად მიაჩნიათ. მაჰმუდიც ხომ ასე იქცეოდა.

აი მოსაზრებები, რომლებმაც შეაჩერეს დიდი ბატონი და დრო მისცეს მაჰმუდს სპარსეთის ტახტს დაუფლებოდა. მოვლენები განვითარდა. მირ მაჰმუდი უპირატესობას ჩემობს. მისდამი ექვიანობა იზრდება. ეს შესაძლებელია მიზეზი გახდეს მისდამი დამოკიდებულების შეცვლისა. ადრე მას მეტად თავშეკავებულად ეკიდებოდნენ. ეს იყო მისი ამბოხების დასაწყისში...

ეს რომ გაიგო, აუცილებლად უნდა იცოდეს თურქების აზრი, რომ ისინი ორი მთავარი სექტიდან მისდევენ მაჰმადიანური სარწმუნოების იმ სექტას, რომელსაც ისინი ერთადერთ ნამდვილ სარწმუნოებად თვლიან, ხოლო დიდ ბატონს, როგორც მემკვიდრეს ხალიფებისა, რომლებიც მათი მეთაურები იყვნენ, აქვს ნამდვილი უფლება ყველა მთავრის მიმართ, რომელიც იმავე სექტას აღიარებს. რამდენადაც მაჰმუდი მისდევს ამ სარწმუნოებას, ისინი დარწმუნებული არიან, რომ მათ უნდა აღიარონ დიდი ბატონის უპირატესობა. თუ არა ამ უკანასკნელმა მათ წინააღმდეგ ომით უნდა დაიმორჩილოს ისინი.

მაგრამ უნდოდა რა, თავიდან აეცილებინა ეს უფლება, თუ (მთავრები) უკიდურესობამდე მივიდოდნენ, და დაეკმაყოფილებინა ხალხის ინტერესი ამის თაობაზე, მან ხალხში ხმები გაავრცელებინა, რომ მაჰმუდი დაეუფლა რა სპარსეთის ტახტს, გასცა განკარგულება მეჩეთებში მოეწყობოთ ლოცვები დიდი ბატონის პატივსაცემად. მაგრამ მთავრებს არ გააჩნიათ ამის დამადასტურებელი არავითარი საბუთი. ეს მათ მით უფრო აყენებს უხერხულ მდგომარეობაში, რომ მაჰმუდი დიდ სწრაფვას იჩენს ამ სექტისადმი და უნარი შესწევს თავისი თვალთმაქცობით საგანგებოდ გაზარდოს მის მომხრეთა რიცხვი, ჰპოვოს ისინი დიდი ბატონის სამფლობელოშიც კი. ასე რომ, თუ მაჰმუდი არ ისურვებს მის აღიარებას, მაშინ აუცილებელი იქნება მივმართოთ იარაღს და რელიგიურ ომს — ყველა ქვეყნისათვის საშიშს, სადაც ცრურწმენა და უცოდინარობა ბატონობს ისე ძლიერად, როგორც ამ ქვეყანაში.

1724 წელი.

აქ არიან ნამდვილი, სარწმუნო და ნდობის ღირსი ავტორები, რომლებიც გადმოგვცემენ მომხდარ ამბებს ჰიჯრით 1115-დან² (ქრისტესით — 1702 წელი) ჰიჯრით 1134 წლის³ ბოლომდე (ქრისტესით—1722 წელი). ბედნიერი და ხელსაყრელი წლების ვითარებას, როცა სპარსეთის სამეფოში ბრძოლები იფეთქებდნენ რაიმე ვითარებაში ომი ატყუდებოდა ხოლმე.

ახალ დროში ირანის სამეფოს (ირანი — სამეფოს სახელწოდება), რომელსაც მდ. ოქსუსი⁴ და სპარსეთის ზღვა აკრავს, დასავლეთით კი ცნობილი მდ. ტიგრისი, სპარსეთის შაჰი თავის სამფლობელოდ მიიჩნევს.

გაბედული და მამაცი თურანის მეფე ჰუსეინი, რომელსაც არც ღმერთისა და არც სატანის არ ეშინია, ყანდაპარად წოდებული თავისი სამფლობელოს ციხესიმაგრეში იმყოფება. ეს ციხესიმაგრე თავის კეთილმოწყობილობითა და სხვა ღირსებით შეუდარებელია. სოფლის მეურნეობისათვის შესაფერისი და ცხვრის საძოვრებად გამოსადეგი უმშვენიერესი მიდამოები ახლავს. ხოლო ღმერთმა ნუ ინებოს, რომ ასეთი ერეტიკოსი, სქიზმატიკოსი და ამდენი წარმართი რომ წარმოშვას... ისინი ოთხ მათ რჩეულ საზოგადოებას და მაჰმადის მიმდევრებს ლანძღავენ და ეზიზღებათ. რასაც ღმერთი კრძალავს, სწორედ მას ასრულებენ. რაც მას შეესაბამება და ღირსი უნდა იყოს კიდევ და ვისაც საოცრად მრუდედ ესმის...⁵.

¹ მიწერილის სხვა ხელით.

² ჰიჯრით 1115 წელი, ქრისტესით—1703—1704 წწ.

³ ჰიჯრით 1134 წელი, ქრისტესით—1721—1722 წწ.

⁴ მდ. ოქსუს—მდ. ამუ-ღარიას უძველესი სახელწოდება.

⁵ წერტილებით აღნიშნულია ის ადგილები, რომელთა ამოკითხვა ვერ შეეძლებოდა. საერთოდ ეს ტექსტი მეტად ცუდი კალიგრაფიითაა დაწერილი და, რომ

ღვთის წინაშე სხვა არაფერია სანდო, თუ არა ნამდვილი და
ორთოდოქსული, რასაკვირველია, მაჰმადიანური მკვლევარების
ასე ქონდრის კაცები, ანგელოზები და წინასწარმეტყველები ლაპა-
რაკობენ. შენ გეუბნები, ღმერთის მიერ არაფრისაგან შექმნილი
რომ ხარ, არაბული სამეფო, საკუთრება, ქონება, ბევრი სხვა რამ
ის დოვლათია, რომელიც ჩვენ სიკეთეს გვანიჭებს; ვისაცა რა სურს
და მოსწონს, მას ყველაფერი ისე ესმის. ყველაზე კმაყოფილი ის
არის, ვინც ამას მისდევს და ასე აკეთებს, მისი მარადიული სურ-
ვილი სწორედ ამაში მქლავნდება. ამრიგად, ხალხის ამბის მომტა-
ნი... მოხეტიალე ჭარისკაცები (ავღანები) და მათი ნათესავი, თავა-
დი, შაჯი, მირ ვეისად წოდებული, კაცი გამბედავი და მეომარი, სა-
კუთარი ბრბოთი ანუ თავისი ჭარით, უფრო მეტით, ვიდრე სამ-
ხედრო ტომია, წმინდა რელიგიური შემადგენლობით, ზემოხსენე-
ბულ ქალაქში გარს შემორტყმული კარვებით ბანაკად დადგა. ხა-
ნი ანუ თავადი, ციხესიმაგრის გუბერნატორი, ქართველი მაჰმადი,
თავისივე ციხესიმაგრეში მყოფი, ბრძოლაში გამოიწვია. საღმრთო
საქმეს მინდობილმა შუალამის შემდეგ მაჰმადზე დაქვემდებარებუ-
ლი ჭარი სულ ერთიანად ამოხოცა... ერეტიკოსების მსგავსნი, ცუ-
დი ყოფაქცევისანი ქალაქიდან გამორეკა. აღნიშნული ციხესიმაგ-
რე დაიკავა. გაწმინდა საეჭვო ადამიანებისაგან, რომლებიც სხვა
რჯულს მისდევდნენ... სარწმუნოებისათვის მებრძოლი, უნარიანი
მეომარი, დაახლოებით 4 ათასი, ციხესიმაგრეში განალაგა.

მიმდინარე წელს⁶ სპარსეთის შაჰმა ყანდაჰარის მფლობელი⁷
ქართველის ძმა⁸ სარდლად დანიშნა. მან 60 ათასზე მეტი მეომარი,
იარაღი, საუნჯე და სხვა, რაც ომს ესაჭიროებოდა, მოაწესრიგა და
ზემოხსენებულ ციხესიმაგრეში გაემგზავრა. დადგენილი ჭარის
სარდალი ქაიხოსრო გზას გაუდგა მონღოლებით და მისვლისთანა-
ვე ციხესიმაგრე ალყაში მოაქცია, რაც გაგრძელდა 9 თვეს, მაგრამ
ვერ შესძლო გამარჯვების მოპოვება. თუმცა კი მას დიდი იმედი
ჰქონდა, რომ თავისი ძმის დაღუპვის გამო შურს იძიებდა. ღვთა-
ებრივმა ხმამ აუწყა: მარტო შენი შურისძიებისათვის მაქსიმუმს
თხოულობ. მიპასუხე: მირ ვეისის ციხესიმაგრის მოლაღატე ხარ

თითქმის ყოველი სიტყვის ამოკითხვა გვიძნელდებოდა. ტექსტის დადგენაში და
თარგმნაში დიდი დახმარება გამოიწვია ბევრან გიორგაძემ, რისთვისაც მადლობას
ვუძღვნი.

⁶ ალბათ, 1711 წელი.

⁷ გიორგი XI (გურგინ ხანი).

⁸ გიორგის ძმისწული ქაიხოსრო ლევანის ძე.

თუ ჩემი? ამ გამოცხადებისათვის პასუხს ხარბად ელოდნენ. იგი
 ჯარს ყოველთვის ფრთხილად ატარებდა. ახლაც ჯარი მწყობრად
 განაწყო და ნელნელა ციხესიმაგრისაკენ გზა დაიჭირა. მირ ვეისმა
 მახვილებით შეიარაღებული თავისი ჯარი ციხიდან გამოიყვანა და
 ციხესიმაგრის ძალით წამართმევ ერეტიკოსებს (შიიტებს.—ი. ტ.)
 შეეტაკა. ისე როგორც ლომი, ბრბოში, ფრანგული მახვილებით
 შეიარაღებულ ერეტიკოსს მიეძალა. ჯარის სარდარმა ქაიხოსროვ,
 სხვა თავადებმა და მეზრძოლებმა... (მახვილები წამოიღეს და მო-
 ნები სატუსალოში ჩაყარეს). მირ ვეისმა მათი ბანაკი დაიკავა. პა-
 ტარა ნავეები, იარაღის საწყობები, კარვები, ბარგის მზიდავი სა-
 ქონელი, მონები დაბოროცილნი მოიყვანეს. შეიღასი კაცი დაატყვე-
 ვეს, დანარჩენი მოსპეს. გაქცეულებმა თავი დააღწიეს. მათი მეთა-
 ურები დამარცხდნენ, ამაზე ცნობა ლტოლვილებმა მოიტანეს.

ერთი წლის შემდეგ ჯარების მთავარსარდალმა მეკმედ ხანმა
 მრავალი დიპლომატიური ესკადრონი შექმნა, მდინარეზე გადაიყვანა
 და გაგზავნა. მაგრამ მათ (მირ ვეისს) წინააღმდეგობა ვერ გაუწი-
 ეს. ბრძოლა დამთავრდა. ნაწილმა გაქცევით უშველა თავს. ბანაკი
 გაძარცვეს. ჯარის სარდარი, მისი მთავრები და ღიდებულები მირ
 ვეისს შეუთანხმდნენ და მის განკარგულებას დაემორჩილნენ. მან
 ღიდძალი პატარა ნავი, დასახლებული ადგილები, ციხესიმაგრე და
 მიდამოები დაიკავა, მცხოვრებლები მონებად აქცია.

დასაწყისში იუნონმა სამეფო სამფლობელოში თავის ხელ-
 ქვეით მიმდევრებს ორივეს მოუსმინა: ახლა ამ იუნონს უსმენს
 ყოვლად სამართლიანი მეფე, მსოფლიოს თავადი მირ ვეისი, კაცი
 ღიდად სახელგანთქმული, ყანდაპარად წოდებული მისი რეზიდენ-
 ციის მცირე ციხეში მყოფი. როცა იგი და ცუდი ყოფაქცევის ალის
 სექტის სპარსეთის შაჰი მზის გულზე მოვიდა ანუ სიკვდილს მიეახ-
 ლა (შაჰი უკვე ლოვინად ჩავარდნილი და დაავადებული იყო), რო-
 ცა განკითხვის უკანასკნელ დღეს ჯოჯოხეთის ცეცხლის მომლოდი-
 ნე თითოეული ყმა ძრწოლით და შიშით უნდა განიმსჯელოს, მა-
 შინ (მორწმუნენი) გამოთაყვანებულნი და უძღურნი ხდებიან ხოლ-
 მე), ზემოხსენებულმა მირ ვეისმა იმ ადგილს, რომელიც დაიკავა
 და ტყვეები წამოიყვანა, თავი მიანება და ბრძოლაზედაც ხელი
 აიღო. ხსენებულმა მირ ვეისმა ბრძანებითა და ღვთიური განაჩე-
 ნით ღიდ ქვეყანაში ბინა დაიდო და მაჰმუდად წოდებული თავისი
 შვილი მემკვიდრედ დატოვა. შვილს მაჰმუდი ერქვა (მაჰმუდი არა-
 ბული სიტყვაა და სახელოვანს ნიშნავს). მან თავისი სახელის შინაარ-

სი საქმით დაამტკიცა და კიდევაც შეასრულა. თავისი წინააღმდეგობით იგი კანონებს საგანგებოდ ასრულებდა.

დაახლოებით 40 ათას მებრძოლს ისევ თავი მოუყარა. დიდი ხნის მანძილზე ღმერთმა მას ბედნიერება შეუნარჩუნა. თავისი მეფეთა სარწმუნოებით შთაგონებული იყო. ჰიჯრით 1130 წელს, ქრისტესით — 1718 წელს, ამბები ამნაირად განვითარდა. ერაყსა და ქალდეაში, ჰერათსა და სიამში, კიბილსა, ნიშაბურსა და სხვაში 40-ზე მეტი ქალაქი და ციხე დაიკავა.

ჰიჯრით 1131 წელს, ქრისტესით — 1719 წელს, სპარსეთის შაჰმა, რომელიც ახლა მიტოვებულია, ჯარში წარმატება მოპოვებული ბაკარ ყული ხანად წოდებული თურქოლი და ის ჯარისკაცები, რომლებიც მას მზად ჰყავდა, თავდასასხმელად შეიარაღებულნი გაგზავნა. ამ მეომრებმა მტერს შეუტყეს, მაგრამ სპარსელები დამარცხდნენ. წინასწარ მოსულმა მაჰმუდის ჯარმა წარმატება მოიპოვა და მრავალი ხანი, თავადი და დიდებული დახოცა, მთელი მათი ბანაკი, ქონება და სიმდიდრე ხელთ იგდო. ამ ხნის განმავლობაში შაჰის მრავალმა პირველმა დიდებულმა, ასევე თავადმა შაჰს უღალატა. შაჰი მაჰმუდის ხელისუფლებას დაემორჩილა. რაც შეეხება კეთილშობილი ხალხის ან მსახურების დაფხრეწილ ტანისამოსს, მას ჯარისკაცები შუაზე იყოფდნენ.

...არსებული მდგომარეობა სპარსეთის შაჰისა, ქურთისტანსა და ქურდონის რეგიონში... თავისი პროვინციის რა მხარესაც არ უნდა ეხებოდეს. სახეზე მყოფი უფროსები და ადმინისტრატორები და მათ შორის ერთი აბდულა სულთანი—მას ესაღულაჰს ანუ ღვთის ლომს უწოდებდნენ—ზემოსხენებული შაჰის მხდალი მორჩილებიდან გამოვიდნენ, მცხოვრებლებში უამრავი ჯარი შეკრიბეს, მის მხარესა და რაიონს ღამე შეესივნენ, ააოხრეს და ხოცვა-ჟლეტა თავს დაატყეს. ასევე სპარსეთის სამეფო რეზიდენციაში ქალაქ ისფაჰანის მოედანი (რომელსაც ჰაველი ეწოდება და მეზღვაურ ეაჭართა ადგილს წარმოადგენს) მთლიანად ფეხით გათელა და გაძარცვა. უზომო და აურაცხელი რამ იყო შაჰის საბრძანისში: ცხვრის ფარა, ცხენთა რემა. მრავალი ცხენი მოიპარეს. ეს და სხვა ბევრი რამ თავს დაატყდა ხსენებულ შაჰს. ბევრმა მწუხარებამ და ზრუნვამ, ასევე ომმა მის თავზე გადაიარა. ასეთი გამოთქმავ: ღვთის ლომი ანუ ესაღულაჰ. ასე უწოდებენ გარდაცვლილს.

მისი ძმა—კასიმ ხანი თანამდებობაზე აამალღეს, ასევე სხვა ადგილზე დანიშნეს და ახლა ჯარის მთავარსარდალი და მეთაურია. მომხდარი ამბების დროს ზღვის მხარეზე მყოფი ენამი ჰარიჯის სა-

ხელწოდების ხალხი შაჰის იურისდიქციას გამოეყო. სადაც შაჰის გემები, სურსათი, მარაგი, იარაღი იყო, დააკავეს. აღმინი-ტრატორები და მოხელენი წამოიყვანეს და გადააყენეს, მსჯელობის ონიც დაიკავეს. დღითიდღე უხვად ნადგურდებოდა მისი ჩარ-დარ კარიელერის მხარის ანუ ოთხი სოფლის სახელწოდების დაახ-ლოებით ოთხი ათასი მილის გარემოხაზულობის პროვინცია, რომ-ლის მეთაურები არიან მოლა აბდალაჰი და კანლუ—შაბანად წოდე-ბული.

ბითლისის პროვინცია და სამმართველოს მიმდგომი მხარე-ები რამდენიმე ღამეს მრავალჯერ გააცამტვერეს, იქ არსებული საეკლესიო ხატები გადაწვეს, ასევე მცხოვრებნი, რუსი ვაჭრები და სხვებიც დახოცეს და გაძარცვეს. ამ დროს მათი ქონება და სხვა ნადავლი ხელთ იგდეს, კარგი აღნაგობის ყმაწვილები და საუ-ცხოო ქალიშვილები წამოიყვანეს, თავი მოუყარეს დიდ სიმდიდ-რეს.

ამრიგად, სპარსეთის პროვინციის წინააღმდეგ მძლავრი მტრე-ბი კარგად მომაგრდნენ და ძარცვავდნენ ამ რაიონს, ამ მხარეების ქვეშევრდომებს და უმთავრესად მცხოვრებლებს თავს ატეხდნენ დაუნდობლობასა და მწუხარებას.

... შაჰის მხარეზე მყოფ ლაშქარს და ხალხს მის საწინააღმდე-გოდ ომისაკენ მოუწოდებდნენ, ლეთის შემწეობით მორჩილებაში და თვინიერებაში აბრუნებდნენ. მხოლოდ შაჰი ტიღან ხანი, ქარ-თველი მეჰმედ ხანი ანუ პრეფექტი, შაჰმა ჯარის სარდლად დანიშ-ნა, გაითვალისწინა ჯარისათვის სხვა საკითხებიც და თავრიზად წო-დებულ მხარეს გაგზავნა... ის მირ მაჰმუდისა და სხვა თავისი მო-წინააღმდეგეების გასანადგურებლად გაგზავნა, რათა ისინი გაე-რეკა და მოესპო. ხსენებული ხანი ამ ადგილას მივიდა სამი წლის დაყოვნებით და დიდი რაოდენობის ოქრო დახარჯა. მიუხედავად ამისა, ერთად შეკავშირებამ მის ჯარს ერთიანობა მაინც არ შემა-ტა. ზარალის შემდეგ ხელშეკრულებამ უკან დაახევინა, ბითლისად წოდებულ ადგილას მივიდა და იქვე მოკვდა კიდევ.

გარდა ამისა, ლეკებად წოდებული ხალხისგან დიდი წინააღ-მდეგობა შეხვდა, რომელთა შეყრილი ჯარი გაიზარდა და გამრავლ-და... ცუდი ყოფაქცევის შაჰის საწინააღმდეგოდ თავიდან მტკიცედ შემოზღუდული და აუღებელი სამყოფი, შირვანი, დაანგრის და მოთხარეს ლეკებმა. სწავლულნი და წმ. ეკლესია იბერიად წოდე-ბული მხარისა ისევე, როგორც სხვა ადგილების მეცნიერები და სწავლულნი ევროპის ქალაქებში (აქ კონსტანტინოპოლი იგულის-

ხმება) დაფანტული და ფართოდ გაფრქვლებული არაქვეყნული
ლოებით 30 ათასი მცხოვრები. შემახიისა და განჯის წინააღმდეგ
შეთქმულნი არიან, სპარსეთის საზღვარს ღამე შეესევინან ხოლმე.

შემახიის ხანი 40 ათასზე მეტი კაცით ცუდი ყოფაქცევის შა-
ჰის პრეფექტი გახდა და ლეკის ჯარის წინააღმდეგ გაიგზავნა. გან-
ჯისა და შირვანის ახლო მხარეში, შაპლანტია ტიფედ წოდებულ
ბანაკში, სიკვდილსა სთესდა. რამდენადაც დანიშნული პრეფექტის
ბანაკზე თავდასხმა და შესევა განეზრახათ. ჯერ პირველად ლეკე-
ბმა მეზობლად მდებარე ფიშინში ღამე შეისვენეს. პრეფექტი და
სხვა დიდებულები მახვილებით დახოცეს და მოსპეს, მათი ბანაკიც
დაიკავეს და მრავალი ქონებითა და ალაფით თავიანთ მხარეში
დაბრუნდნენ. ასევე დაახლოებით ერთი წლის შემდეგ კოჭელბრუ-
ზად წოდებულ ადგილას დაბანაკებული ლეკების უფროსი მუსტა-
ფა ბეგი და ხსენებული ჩიარლარ კარილიერის ახლო-მახლო ადგი-
ლების ტარკოდ წოდებული სულთანი ანუ მთავარი (იგივე ალი
სულთანი) თითქმის 20 ათასი.... ლაშქრით მოვიდა. იგი... შემახიის
ციხეს გარს შემოერტყა და მცირე ხანში ხელთ იგდო. ეს შირვანი
განმგებლობაშია. სამეფოს ვრცელი და დიდი პროვინცია შირვანი
და არზრუმი თავისი ყმებით დაიკავა და მას დაეუფლა.

რევან ხანმა სხვა ადგილებიდანაც 40 ათასი ცხენოსანი ჯა-
რით განჯის მიშველება ურძანა, იმ ტერიტორიას მიიღწია თუ არა,
განადგურება წილად ხვდა, ერთ ადგილას შეიკრიბნენ. შირვან ხა-
ნის ჯარი პირისპირ შეხვდა. დიდი ბრძოლა შეხვდა. დიდი ბრძოლა
გაჩაღდა. დამარცხებული რევან ხანი ანუ მთავარი განჯის მხარეში
დადგა. თავისი ჯარისკაცებიდან ნაწილი დაიჭრა, დანარჩენი ნაწი-
ლი ერევნის მხარეში გაიქცა. მათი ბანაკი, ქონება და სხვა რამ ყვე-
ლაფერი ხელთ იგდეს.

ღვთის წყალობით, სხვადასხვა დროს ცუდი ყოფაქცევის
სპარსეთის შაჰის ჯარმა (ჯარი სარწმუნოების ერთგულებას ინარ-
ჩუნებდა) წინააღმდეგობა გაუწია, შეებრძოლა, ომი გაუმართა.
უმალღესმა უფალმა ღმერთმა გამარჯვება დიდი უპირატესობით
მაჰმადიანებს არგუნა, რასაც აქამდე ალყაში მყოფ განჯას აძლევ-
და ხოლმე. იქ ისეთი სიძვირე იყო (წლიური მარაგის უქმარისო-
ბის გამო), რომ დიდი შიმშილობა ჩამოვარდა. სხვანაირი ახსნა შე-
უძლებელია. მცხოვრებთა დიდი რაოდენობა გაიფანტა. მცირე მათ-
განსაც, კაცებსაც კი, საშუალება არა ჰქონდათ საჭირო მარაგი და-
ემზადებინათ.

ზემოხსენებული ჯარის სარდალი მუსტაფა ბეი ამის შემდეგ მივიდა, ხოლო მერე ისევ წავიდა... (ღმერთის წინაშე არავინ არაფერი იცის). საეჭვოა, რომ წასვლისას მას განჯის ციხე დაეკავებინოს. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული: პირველი წლიური მარაგის უკმარისობის გამო სიძვირე და შიმშილობაა გამეფებული; მეორე, მცხოვრებთაგან ბევრი გაიფანტა; მესამე, მათ ციხე-ქალაქში მტრის შემოსევამ დაამარცხა ისინი და უღელი დაადგა. აქ მოსახლეობს ახალი დროის სპარსელი ხალხი. ისინი უსახლკარონი, განადგურებულნი და მიწასთან გასწორებულნი არიან. ისე რომ, შემოდგომა გადის და არც ბავშვები ჩანან, არც რაიმე ხმა ისმის საღმრეთო, რაიმე ქონება არსად არ არის დარჩენილი. უფრო მეტი: ოჯახებს, ბავშვების იმედის გარდა სხვა არაფერი აქვთ შერჩენილი. მშობლებს გულებიდან აგლიჯეს ჩვილი ბავშვები და წაართვეს ქალები. შიშისაგან ისეთ მდგომარეობაში არიან, რომ როცა ხედავენ პატარა ბავშვებს, დიდი კაცები ჰკონიათ ისინი.

ლევებს თათრების მსგავსი იერი აქვთ, მაგრამ რაც შეეხება სარწმუნოებას. ისინი ძალიან მორწმუნე სარკინოზნი არიან.

არავის ეჭვს არ იწვევს, რომ სულთანის ტაძარი, ბაზილიკა და კათედრა მეტად ერთგული, სარწმუნოების მოწინააღმდეგეთა მიმართ მეზრძოლი, ნათელი ბრწყინვალეებისა და უეჭველი რწმენის მსახურია. ორივე უწმინდესი ქალაქი (მექა და, რასაკვირველია, მედინა) მთელი მსოფლიოს თავშესაფარია (დიადი უფალი გაუხანგრძლივებს სიცოცხლესა და ბედნიერებას)... ჩვენი უფალი აღმოსაყენებლად თესლს მიმოაბნევს, რათა ლოცვა აღვავლინოთ მის სადიდებლად.

ჰიჯრის 1133 წლიდან (ქრისტესით — 1721 წლიდან) ჰიჯრის 1134 წლამდე (ქრისტესით — 1722 წლამდე) ზემოხსენებული შაჰი, ანუ სპარსეთის ხელმწიფე, ხელახლა შეგულიანდა, ჯარს თავისთან მოუხზო, საჭირო საჭურვლით მოამარაგა, თავრიზელი მაჰმად ხანი 50 ათასი ცხენოსნით მეფე მაჰმუდის წინააღმდეგ დარაზმა და გაგზავნა. გარდა ამისა, თავისი პირველი სამხედრო ოფიცერი სხვა მეგობრებთან ერთად გაგზავნა. მირ მაჰმუდი, რომელსაც ჯარი დიადი ღვთის იმედზე ჰყავდა მინდობილი და თავისი წინასწარმეტყველის მიერ სასწაულებრივი დალოცვის მოიმედე იყო, სპარსეთის ჯარის წინააღმდეგ მიეშურებოდა. ირანის ჯარს წინააღმდეგობის გასაწევად საკმარისი ძალა შესწევდა, მაგრამ განმეორებითმა შემოსევამ იგი დააძაბუნა და დაამარცხა.

...ბრძოლა ამოიწურა... (მხოლოდ სპარსეთის შაჰის მხარეში რისი და სამართლიანი სახელია). ჯარი ისფაჰანში გაიქცა. თვით შაჰი იმავე ქალაქში რამდენიმე ხნის განმავლობაში ტყვეობაში ჰყავდათ, სანამ ამ ქალაქშივე მეფე მირ მაჰმუდს ხელისუფლებას გადასცემდა. ასეთ მდგომარეობაში შაჰმა შიმშილობა გამოაცხადა და მოკვდა.

ხსენებული მაჰმუდ მეფეც ღმერთს წარუდგა. ხოტბა უფალს, ორთოდოქსალურ სარწმუნეობას და მათ, ვინც მასზე მტკიცედ დგას მკვდარი მეფე მაჰმუდის სახით. მირ ვეის ოლი და მირ ვეისის სხვა გარდაცვლილი შვილები: შაჰ ჰუსეინი გაქრა, დაიკარგა. ირანის შაჰია (ანუ სპარსეთის ხელმწიფე) ცრუ მაჰმუდი და ა. შ.⁹

№ 9

მიღებულია 22 დეკემბერს¹.

კონსტანტინოპოლი, 1726 წლის 30 ოქტომბერი.
ბატონი და ნ დ რ ე ხ ე ლ ი.

მოწყალეო ხელმწიფე!

თითქმის ორი წელია, რაც ხსენებული იოსები, ბატონი დე გარდანის თარჯიმანი, დაბრუნდა ამ ქვეყანაში², სადაც მას კარგად იცნობენ. ის ქართველად დაიბადა თბილისის ახლოს. ოდესღაც მქონდა პატივი თქვენთვის მეცნობებინა ახალი ამბები, რაც ისფაჰანიდან მისი წამოსვლის შემდეგ (1723 წლის ბოლოს) შეეძელი მისგან გამეგო. მასში ვპოვე გონებამახვილობა და უნარი ყველა ენის ცოდნაში ღიდად დახელოვნებისა. ის ამას იუყენებდა (რამდენადმე მოვამარაგე პერას კაპუჩინების რეკომენდაციით, საიდანაც იგი დე გარდანმა თავისთან წაიყვანა) პორტას თარჯიმანთან ურთიერთობაში, რომლის ხაზით იგი, გასული წლის აპრილში პორტას განკარგულებით აქ ჩამოსული საქართველოს პატრიარქის თარ-

⁹ ტექსტი შედგება 7 ხელნაწერი გვერდისაგან. გვერდები ნორმალურია და მთლიანად შევსებული. თითოეული გვერდი შეიცავს 30-მდე სტრიქონს. დაწერილია მეტად ცუდი კალიგრაფიით, მრავალი შემოკლებით. საბუთი ამოღებულია საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივიდან.

¹ მიწერილია სხვა ხელით. იგულისხმება 1726 წელი.

² იგულისხმება თურქეთი.

ჯიშანი იყო. იგი პატრიარქთან დარჩა, სანამ სენმა არ იფუტკურდებოდა სტანტინოპოლში. მან თავდაცვის მიზნით დატოვა თავისი ალბათი³.

ამ საუბრის დროს მე ვისარგებლე ყოველივე იმით, რასაც მაძლევდა მისი ნაცნობობა და იმით, რომ ის მე უარს არ მეუბნებოდა ჩემთვის ცნობები მოეცა.

თქვენ იხილავთ, მოწყალეო ხელმწიფევე, ჩემს საგანგებო ხარჯებში რამდენიმე მუხლს⁴ ამ საკითხზე, რაც მაინც საკმარისი არაა მისი შენახვისათვის. მეტადრე მას შემდეგ, რაც სამსახური არ გააჩნია. იგი მე ყოველთვის საკმაოდ კარგად მემსახურებოდა. ზაფხულის განმავლობაში იგი დაუკავშირდა ბატონ დ'ალიონს⁵. იოსებს ძალიან უნდოდა, რომ მასთან ეცხოვრა და ეჭამა. სამაგიეროდ, ამიერიდან ზემოხსენებულმა იოსებმა მეტად შეამცირა ჩემი ინფორმირება იმის შესახებ, რაც მას შეუძლია გაიგოს და რასაც იგი ალბათ ბატონ დ'ალიონს მოახსენებს, მაგრამ ებიდემიის შედეგად პორტას მოხელეებთან ვაჭრობის შეჩერებამ მათ ნამდვილად წაართვა შესაძლებლობა გაეგო, თუ რა ხდებოდა იქ. ამავდროს მე თავი შევიკავე, ფული მიმეცა ამ ახალი ამბების მომტანისათვის.

იგი იყო ბელგრადში ბატონ დ'ალიონთან, რომელმაც მას არაფერი არ მისცა. მე კი აქ ცოტა რამ მაქვს. ალბათ, მაშინ დაიწყო მან შეხვედრები ბატონ დ'ირლინგთან⁶, რომელთანაც თავისუფლად საუბრობდა, რის საშუალებასაც იძლევა ლაშქრობა და ასევე მოსკოვის რეზიდენცია. ყოველი შემთხვევისათვის, მე უნდა მეწარაუდა მის მიერ გაკეთებული განცხადებიდან გამომდინარე (როცა ცნობილი გახდა მოსკოვის რეზიდენტის პირველი თარჯიმანის სიკვდილი), რომ იგი ხსენებულ იოსებს უნდა შეეცვალა. მე ამის შესახებ ჯერ კიდევ არაფერი არ ვიცოდი. გავიგე მაშინ, როცა ბატონმა დ'ალიონმა იგი წარმომიდგინა ხსენებული თანამდებობით, რამაც გამოაცხადა არა იმის მხრიდან, ვინც წარმომიდგინა, არამედ იმის მხრიდან, ვინც წარმომიდგინეს.

³ აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „საგანგებო ხარჯების მუხლები მოიცავენ ვითარებას ჭკასული წლის 4 ივნისიდან 31 ოქტომბრამდე...“ შემდეგ მითითებულია თანხები. სამწუხაროდ, ტექსტის ამ ადგილის ყველა სიტყვა არ იკითხება.

⁴ დ'ალიონი—კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომელი.

⁵ დ'ირლინგი—ავსტრიის იმპერიის ელჩი კონსტანტინოპოლში. 1722 წლის ნოემბერში მას ვახტანგ VI-მ წერილი გაუგზავნა ავსტრიის იმპერატორ კარლოს VI-სათვის გადასაცემად. იხ. ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 315.

მაგრამ ვიდრე მუშაობას შეუდგებოდა, გავიგე მისი უმცირესი ბის ამბავი—მას პორტამ ნება არ დართო (ხსენებული თანამდებობა დაეკავებინა).

მოლდავეთის პრინციმა თვითონ აუწყა ბატონ ლენუარს, თუ რა მოხდა ამასთან დაკავშირებით: იოსები წავიდა კიიასთან, რათა მისთვის ეცნობებინა, რომ მოსკოვის რეზიდენტმა არჩევანი მის პიროვნებაზე შეაჩერა.

ხსენებულმა კიიამ უბრძანა პორტას თარჯიმანს, რჩევა ეკითხა თავისი ძმისათვის: ხომ არ იქნებოდა პორტას ინტერესების საწინააღმდეგო, რომ ხსენებული იოსები შესულიყო რუსების სამსახურში? ამაზე მოლდავეთის პრინციმა თავის ძმას უპასუხა: იოსები დიდი ბატონის ერთგული მსახურია... რომ პორტამ არაფერი იცოდა სპარსეთის ძალების დამოკიდებულების შესახებ პორტას მიმართ და სპარსეთის მთავრობის მდგომარეობის შესახებ, ეს ყველაფერი გაიგო მხოლოდ იმ ვრცელი ანგარიშის მიხედვით, რომელიც პორტამ იოსების საშუალებით მიიღო. მაგრამ იოსებმა არანაკლებად იცის ოტომანის ძალების ამბები, რამდენადაც იგი მონაწილეობდა ალი ფაშას ორ ლაშქრობაში. ეს კი უფლებას აძლევს კიიას, ამის შესახებ თვითონ იმსჯელოს. გარდა ამისა, ხსენებული იოსები მოგზაურობდა ქირსტიანულ სამყაროში. ამის შემდეგ მხოლოდ თქვენ იცით, რომ არაა მიღებული მოსკოველებს ემსახურებოდეს საქმეების ამდენად მცოდნე ადამიანი; პორტას იგი ჰყავდა გამწესებული საქართველოს პატრიარქთან და ისინი ვერ მორიგდნენ, თუმცა ორივე ერთი ერის წარმომადგენელი იყო; მოსკოვის რეზიდენტი კი ნაწყენი არ უნდა დარჩეს, რომ ხსენებული ადამიანის შესახებ უარი ეთქვას, რამდენადაც საქართველო იმყოფება დიდი ბატონის მორჩილებაში და ხსენებული იოსები მისი ქვეშევრდომია. მაგრამ მაინც იგი რომ ევროპელი ყოფილიყო, პორტას ექნებოდა უფლება გამოერიცხა იგი მოსკოველების სამსახურიდან, ეინაიდან მოსკოველები არ სარგებლობენ იმავე პრივილეგიებით, რომლითაც სხვა ერები—არა აქვთ შესაძლებლობა, მოიმსახურონ დიდი ბატონის ქვეშევრდომები თარჯიმნებად. მათ სამსახურისათვის ჰყავთ მხოლოდ თავიანთი ეროვნების ადამიანები. ამრიგად, მნიშვნელობა არ უნდა მიეცეს ხსენებული იოსების თარჯიმნად დაყენების უარყოფით პასუხს.

ხოლო მე თვითონ აუცილებლად ჩავთვალე მისი დაცვა; მოვიწვიე ჩვენთან სასახლეში, რათა ეჩვენებინა ჩემთვის, რომ იგი არ იქნებოდა უსარგებლო საფრანგეთის მეფის სამსახურისათვის, თუ

მოსკოველების სამსახურში შევიდოდა. ჩემი მხრიდან მას ვუსაყვე-
დურე, რომ მან მხოლოდ შემდგომში, რამდენიმე ხნის შემდეგ შეიძლება
მომთავაზა მე ეს... მას თავიდანვე უნდა შეეტყობინებინა ჩემთვის,
თუ რა წინადადებები მისცეს მას და, რომ არავითარი ვალდებუ-
ლებას არ ღებულობდა ჩემი თანხმობის გარეშე; ყოველი შემთხვე-
ვისათვის, სანამ მე არ მომელაპარაკებოდა, ვინაიდან მას არ შეეძ-
ლო არსებობა განსაზღვრული მხარდაჭერის გარეშე.

მაინც გავბედავ, მოწყალეო ხელმწიფევ, დაგარწმუნოთ, რომ
მე არაფერი მითქვამს ხსენებული იოსებისათვის ისეთი, რომლი-
დანაც მას შეეძლო გამოეტანა რაიმე სასარგებლო რამ, არც ღირ-
ლინვისათვის, არც მოსკოვის დესპანისათვის. ბატონმა დალიონმაც
ამის შესახებ მე იგივე მითხრა.

დავშთები უღრმესი პატივისცემით.

მოწყალეო ხელმწიფევ,
თქვენი უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური
და ნ დ რ ე ზ ე ლ ი.

№ 10

გ ლ ა ზ გ ო ს უ ნ ი ე ვ რ ს ი ტ ე ტ ო ს თ უ რ ქ უ ლ ი ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი¹

გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემო-
ნახულია ასლი თურქულ ენაზე შედგენილი ერთი „ანგარიშისა“. რომელიც იოსებ ქართველს ეკუთვნის. მისი დედანი ინახება სტამ-
ბოლის არქივში. ორივე ამ ხელნაწერის ფოტოპირები ამჟამად ჩვენ
ხელთა გვაქვს.

ფრანგი ლ. — ა. დე ლა მამი დე კლერაკი თავის „სპარსეთის
ისტორიაში“ წერს: „...მან (იოსებ ქართველმა. — ი. ტ.) დიდ ვე-
ზირს წარუდგინა თურქულად დაწერილი უფრო ზუსტი და უფრო
დაწვრილებითი ანგარიში ყოველივე იმის შესახებ, რაც მოხდა
სპარსეთში. მან შეადგინა მეორე ანგარიში იტალიურ ენაზე ელჩი-
სათვის (საფრანგეთის ელჩისათვის.— ი. ტ.) და თავისი ხელით და-
წერილი ასლი მე გადმომცა“².

¹ იხ. ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა, გლაზგოს უნივერსიტეტში შემონახული ერთი ხელ-
ნაწერის შესახებ, „მაცნე“, ენისა და ლიტ. სერია, 1979, № 3.

² L.—A. de la Mamy de Clairac, Histoire de Perse, depuis
le commencement de ce siècle, 3 vols., Paris, 1750; vol. I, p. VI.

გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში არსებული თურქული ხელნაწერის ტექსტის შინაარსი ზოგიერთი კომენტარული გლისურ ენაზე გამოაქვეყნა ინგლისელმა პროფესორმა ტ. ჰ. ვეირმა³.

ამ თავში ჩვენ შევეხებით მხოლოდ გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში შემონახულ იოსებ ქართველის „ანგარიშს“ და განვიხილავთ მას პროფ. ტ. ჰ. ვეირის თარგმანის მიხედვით. ჩვენ აქვე ვაქვეყნებთ ტ. ჰ. ვეირის ნაშრომის თარგმანს⁴, ხოლო სქოლიოში ვურთავთ ჩვენს კომენტარებს (პროფ. ტ. ჰ. ვეირის ნაშრომს სქოლიოები არა აქვს. იგი შენიშვნებს ტექსტშივე იძლევა).

ტ. ჰ. ვეირი. „არეულობა სპარსეთში XVIII საუკუნის დასაწყისში (გლაზგოს უნივერსიტეტში არსებული თურქული ხელნაწერის მიხედვით)“:

ბატონი ლა მამი კლერაკი თავისი „სპარსეთის ისტორიის“ დასაწყისში, რომელიც 1750 წელს პარიზში გამოქვეყნდა, იძლევა ამ ისტორიაში გამოქვეყნებული ნაშრომების სიას. მათ შორის არის ოთხი ნაშრომი, რომელთათვის დავალებული ვართ ერთი ქართველის, სახელად იოსების, წინაშე. იგი ისფაჰანში საფრანგეთის კონსულის თარჯიმანის მოვალეობას ასრულებდა. ეს ნაშრომებია:

1. Mémoire sur la difference du rit entre les Turcs et les Persans, ციტირებულია, როგორც „მემუარი“; 2. Notes de M. Joseph. ეს არის იოსების ზეპირი ახსნა-განმარტებები, რომლებიც მან მოუთხრო ბატონ ლა მამი კლერაკს და ეხება მის მიერ აღწერილ ამბებს (შემდგომში მოხსენიებულია) და ორიც სხვა, რაზედაც ის აკეთებს შენიშვნებს, ციტირებულია, როგორც „შენიშვნა“.
3. Relazione della Rivoluzione di Persia. ციტირებულია, როგორც „პირველი რელაციონი“. ეს დოკუმენტი მოიცავს მნიშვნელოვან მოვლენებს სპარსეთში არეულობის დაწყებიდან 1724 წლის ბოლომდე. 4. Relazione della Rivoluzione di Persia, seconda parte, ციტირებულია, როგორც „მეორე რელაციონი“. იგი გვაცნობს ზოგიერთ გამოტოვებულ მოვლენას და მოგვითხრობს

³ T. H. Weir, The Revolution in Persia at the beginning of the 18th century. A volume of Oriental Studis presented to E. G. Browne, Cambridge, 1922, pp. 480—490.

⁴ პროფ. ტ. ჰ. ვეირის ეს ნაშრომი ინგლისურიდან თარგმნეს დალი ქადაგიშვილმა და ვახტანგ ტაბაღულამ. სქოლიოში მოცემული შენიშვნები ჩვენია.

მათ 1725 წლამდე. თავდაპირველად იგი შედგენილი იყო დიდი ჰიროსათვის თურქულად იოსების მიერ, რომელიც იმ დროს სტანტინოპოლში იმყოფებოდა და რომელმაც გადაწერა ეს გმანი ლა. მამი კლერაკისათვის.

გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში არის ხელნაწერი თურქულ ენაზე. ის დაწერილია ან თვითონ იოსების მიერ ან მისი კარნახით და დაკავშირებულია იმავე მოგონებებთან, რომლებიც შეიძლება წარმოადგენდეს მონათხრობს, რაც ემყარება შემოთ მოყვანილ ინფორმაციას ვეზირისათვის, ან შეიძლება იყოს დამოუკიდებელი წყარო იმავე ავტორისა.

ეს ხელნაწერი, რომელიც მოიცავს 60 გვერდს⁵ (თითოეული გვერდი შეიცავს 15 სტრიქონს, თითოეული სტრიქონი—6 ან 7 სიტყვას), დაწერილია მეტად ზუსტ ნaskhi-ით, მაგრამ მნიშვნელოვანი აჩქარების ნიშნები მაინც ემჩნევა. დამწერს დავიწყებია, რომ ის იყენებდა აღმოსავლურ ენას და დაუწყია პირველი ფურცლის რეკტოდან. 12 სტრიქონის შემდეგ მას შეუშინებია თავისი შეცდომა, გადმოუბრუნებია ხელნაწერი თავდაყირა და კვლავ დაუწყია წერა იმავე ფურცლის შიდა მხარეზე. სათაური შევსებულია მხოლოდ პირველ 29 გვერდზე. ხელნაწერის დანარჩენ გვერდებზე გვხვდება სათაურისათვის დატოვებული ადგილი. ზოგიერთ გამოთქმასა და საკუთარ სახელებშიც კი შეცდომებია და სიტყვები არასწორადაა დაწერილი. ერთი თუ ორი წინადადებაცაა, რომელიც გაუგებარია, მაგრამ ვერ ვიტყვი, რისი ბრალია: ხელნაწერის, თუ ჩემი უცოდინარობის. მთავარი მასალა მოიცავს დაახლოებით იმასვე, რასაც ლა მამი კლერაკის ნაშრომის პირველი 4 წიგნი (შემდგომში იხ. შემოკლებით: მ. კ.), ან ჯონას ჰანვეის 3 ტომი—„ისტორიული ანგარიში ბრიტანეთის ვაჭრობაზე კასპიის ზღვის გადაღმა, სპარსეთის რევოლუციის დროს“, ლონდონი, 1753 (შემდგომში იხ. შემოკლებით: ჯ. პ.).

ხელნაწერი იწყება 4 სტრიქონისაგან შემდგარი წინასიტყვაობით: „ვინმე ჯოზეფომ ისფაჰანიდან 8 წლის განმავლობაში იქ ყოფნის შემდეგ⁷ საკუთარი თვალთ იხილა ყოველივე“ და შემდგომ

⁵ გლაზგოს ბიბლიოთეკის ხელნაწერი და სტამბოლის არქივის ხელნაწერი სხვადასხვა ხელითაა დაწერილი. ეს ხელნაწერები პროფ. ტ. პ. ვეირს არ შეუღარებია ერთმანეთთან.

⁶ გლაზგოს ხელნაწერი შეიცავს 60 გვერდს, სტამბოლისა — 72 გვერდს. მათ შინაარსობრივ განსხვავებაზე ჩვენ ქვემოთ შევჩერდებით.

⁷ იოსებ ქართველი სპარსეთში იყო დაახლოებით 6 წელი და არა 8 წელი.

გვაძლევს ანგარიშს იმ ახალი ამბებისას, რომლებიც 1138 წელს⁸ გაიგო (დაწყებულია ჩვ. წ. 1725 წლის 9 სექტემბერს⁹ მოდის თხრობა, თუ როგორ „თქვენმა მონა-მორჩილმა“, თბილისის მკვიდრმა, ჯერ კიდევ ახალგაზრდობისას იმოგზაურა ევროპაში, რათა შეეძინა გამოცდილება დასავლური ენების შესწავლისათვის. ბრუნდებოდა რა გემით ვენეციიდან კონსტანტინოპოლში, შემთხვევით თარჯიმანი გახდა „ელჩი“ ბატონი გარდანისა, რომელიც „საფრანგეთის მეფემ“ (ლუი XIV-მ) სპარსეთში გაგზავნა⁹. როგორც კი ბატონი გარდანი მოგზაურობისათვის მოემზადა, იგი ზღვით გაემგზავრა ტრაპიზონში, იქიდან კი ხმელეთით არზრუმის, ერევნის, ნახჭევანის, თავრიზისა და სასულთნოს გავლით—ყაზვინში. ეს იყო ჩვ. წ. 1717 წელს ან 1129 წელს ჰიჯრით. როდესაც შაჰ ჰუსეინი ისფაჰანიდან ყაზვინში ჩავიდა, გარდანი წარუდგა მას თავისი სარეკომენდაციო წერილებით.

ხელნაწერი ახლა დაყოფილია პარაგრაფებად, რომელთაგანაც თითოეულს უნდა ჰქონოდა სათაური, მაგრამ მხოლოდ პირველი 9 სათაურია შევსებული. დანარჩენი ადგილი მოთავსებულია მრგვალ ფრჩხილებში.

ყ ა ზ ვ ი ნ შ ი შ ა ჰ ი ს ვ ი ზ ი ტ ი ს მ ი ზ ე ზ ი. ეს მიზეზი ზორასნის პროვინციის დიდ სივრცეზე გადაჭიმულობა და მისი ორ დამოუკიდებელ გუბერნიად — ჰერათისა და მაშხად-ტასის გუბერნიებად, დაყოფაა. გუბერნიებს ხანთა-ხანი ანუ ბეგლარ-ბეგი მეთაურობს.

ჰ ე რ ა თ ი ს ა ნ გ ა რ ი შ ი. შაჰის გუბერნატორი მოჰამედ ზამან ხანი ბოროტად იყენებდა თავის თანამდებობას; ავღანელები აჯანყდნენ აზად ალაჰის მეთაურობით. მოჰამედ ზამან ხანი და მისი 1500-იანი არმია მარცხდება და თავს ისფაჰანში გაქცევით შევლის. ჰერათი სპარსეთისაგან დამოუკიდებელი ხდება. ეს მოხდა 1129 წელს. აზად ალაჰის მიერ სამშობლოს დალატი არ არის ნახსენები (მ. კ. გვ. 114, „პირველი რელაციონი“).

„ა ნ გ ა რ ი შ ი“ მ ა შ ხ ა დ-ტ ა ს ზ ე. სეისტანში შაჰის გუბერნატორი მელიქ მაჰმუდ ხანი იყო. თუმცა შიიტია, მაგრამ ის მეგობ-

⁸ 1138 წელი ჰიჯრით, ქრისტესით: 1725 წლის 9 სექტემბერი—1726 წლის 28 აგვისტო. გაუგებარია: გამოდის, რომ იოსებმა ეს ამბები 1725 წელს გაიგო. ამ დროს იგი ზომ სპარსეთში უკვე აღარაა.

⁹ კონსული დე გარდანი 1717 წლის იელისში ჩავიდა ერევანში, ხოლო 1718 წლის მაისში—ყაზვინში.

რულ დამოკიდებულებაშია ყანდაპარელ მირ მაჰმუდთან და ხელი არ შეუშალა მის თავდასხმას ქირმანზე; არც მოგვიანებით, როდესაც იგი ისფაჰანში ალყაშემორტყმულ შაჰთან საშველად მიდის და მირ მაჰმუდი მასთან ნასარ ალაჰს აგზავნის (ასევე სეისტანიდან) იგი და მისი 8000 კაცი იხვევენ უკან და იპყრობენ მაშხადს, რომელიც სპარსეთისათვის ასავე დაკარგული აღმოჩნდა (მ. კ., გვ. 327; „პირველი რელაციონი“; ჯ. 3., გვ. 140). ეს 1722 წელზე ადრე არ მომხდარა. აქ ხელნაწერში არის ასეთი შენიშვნა: „ჩვენც ასევე, ჩვენი მხრიდან სამი თვე დავრჩით და ელჩთან ერთად ისფაჰანში გავემგზავრეთ.. შაჰ ჰუსეინმა იქ ჩვენ ელჩს თავის განკარგულებაში გადასცა მდიდრულად მორთული სასახლე“.

მზადდება ჰერათის დასახმარებლად და აზატ ალაჰის დასათრგუნავად. შაჰმა ყაზვინში ფეხზე დააყენა 30 ათასიანი ლაშქარი სეფი ყული ხანის მეთაურობით. აზატ ალაჰი ხვდება რა ამას, მიმართავს უზბეკებს. ბელუჯების სულთანს მას 12 ათას კაცს უგზავნის. სპარსელები მათ მოულოდნელად თავს წაადგნენ, „სრული სიმწარე აგემეს“, ვინაიდან ყიზილბაშებს ტყვეები არ მიჰყავთ. აზატ ალაჰმა 13 ათასი კაცით 15 ათასი აბდალანის წინააღმდეგ 5 საათიანი ბრძოლის შემდეგ „სპარსელების სიმტკიცე გაქცევით შემოატრიალა“. დაიღუპა 8 ათასი ყიზილბაში და 3 ათასი ავღანელი. სეფი ყული ხანი მოკლულია. მისი საველე საწყობი საბრძოლო მასალით და 20 ზარბაზნით ხელში ჩაგდებული (მ. კ., გვ. 123, „პირველი რელაციონი“, რომლის რიცხვები შეესაბამება ხელნაწერს, მაგრამ იგი მთავარ მოქმედ პირად სეფი ყული ხანის ვაჟს ასახელებს. ასევე იხ. ჯ. 3., გვ. 64).

მირ მაჰმუდის თავდასხმა ქირმანზე. მირ მაჰმუდი ბელუჯების დახმარებით გაივლის სეისტანს, თავს ესხმის ქირმანს და ბრუნდება ყანდაპარში. გაიგებს რა ამ „უბედურებას“ შაჰი, ტოვებს ყაზვინს და მიდის თეირანში. აქ ღური ეფენდი, თურქეთის ელჩი, მოდის და თავის სარეკომენდაციო წერილს წარუდგენს მას. ხელნაწერში სიტყვა არაა ნათქვამი ლუტფ ალი ხანის მიერ მირ მაჰმუდის დამარცხების შესახებ. ფაქტიურად ლუტფ ალი ხანი არსად არაა მოხსენებული ხელნაწერში (მ. კ., გვ. 135, „პირველი რელაციონი“ და შენიშვნა; ჯ. 3., გვ. 69).

ანგარიში იმამისა და ბაჰარეინად წოდებული პროვინციის შესახებ. იმამი შეიქრა ბაჰარეინში. სპარსელები, რომლებიც საზღვაო ბრძოლაში სუსტნი არიან, სამხედრო სამსახურში მეგობარ პორტუგალიელებს იწვევენ და ამა-

სობაში თავს უყრიან ჯარებს ბენდერ-კონგთან და ბენდერ-კონგთან. პორტუგალიელები ჩამოდიან დიუსთან და ლუზას უშვენიერ ბენდერ-კონგთან. მათმა აღმირალმა, სანამ რაიმეს გააკეთებდნენ, კაპიტლის გარკვეული თანხა მოითხოვა. სანამ ისინი ამის შესახებ კამათობდნენ, პორიზონტზე იმამის გემები გამოჩნდნენ. პორტუგალიელებმა ბრძოლა გააჩაღეს. სპარსელები ნაპირიდან „სპექტაკლით ტკბებოდნენ“. პორტუგალიელები ბრუნდებიან და დიუში მიემგზავრებიან. მოგვიანებით პორტუგალიელთა ელჩი თეირანში შაჰთან მიდის (ღური ეფენდი ჯერ კიდევ იქ იმყოფება), მაგრამ ისინი ვერ შეთანხმდნენ ასანაზღაურებელი თანხის ოდენობაზე. ბოლოს ბენდერ-აბასის საბაჟოს მდიდარი მოხელე შაჰის სახელით 208 ქისა ვერცხლს აძლევს მათ ავანსად და ბაპრეინი სპარსეთს უბრუნდება. ხელნაწერი უმატებს, რომ უკანასკნელი ცნობების მიხედვით, ამბობენ, ისფაჰანის დაპყრობის საბაბით იმამი კვლავ იჭრება ბაპრეინში. ეს მონათხრობი განსხვავდება მ. კ.-ის (გვ. 129, მე-მუარო და შენიშვნა, „პირველი რელაციონი“) და ჯ. ჰ.-საგან (გვ. 66). ამ უკანასკნელში ლაპარაკია მხოლოდ ბენდერ-აბასზე, როგორც სპარსელთა დასაბანაკებელ და სამხედრო-საზღვაო ბრძოლის მოქმედების ადგილზე, და დიუს ნაცვლად გოაზე, როგორც ნავსადგურზე, საიდანაც პორტუგალიელთა ფლოტილია გავიდა. ისინი არ ასხენებენ ბაპრეინისათვის გამოსასყიდის გადახდას, არც მასზე განახლებულ თავდასხმას.

ანგარიში ყანდაპარის სამეფოს შესახებ. მას შემდეგ, რაც აღწერს ბრძოლას ინდოეთის იმპერატორსა და შაჰ აბას II-ს შორის ამ პროვინციის ხელში ჩაგდებისათვის, მასში ავლანების მონაწილეობას და იმ პრივილეგიებს, რომლებიც მათ ამისათვის მიიღეს, და როგორ გამრავლდნენ ისინი 40 ათასი კომლიდან 70 ათას კომლამდე¹⁰, შემდეგ ეხება სპარსულ გუბერნატორთა ტირანიას, ხელნაწერში აღწერილია ავღანელთა უკმაყოფილება, ქართველ გურგინ ხანის (შაჰ ნავაზ ხანი) მოსვლა და ბორკილებდადებული მირ ვეისის ისფაჰანში გადაყვანა (მ. კ., გვ. 13, „პირველი რელაციონი“ და შენიშვნა; ჯ. ჰ., გვ. 25). ხელნაწერი იძლევა ქართველთა ლაშქრის რიცხვს 4 ათასს (გამოტოვებულია მ. კ.-ისა და ჯ. ჰ.-ის მიერ).

რასაკეთებდა მირ ვეისი ისფაჰანის ციხეში. ფაქალი ხანისა (რომელიც მამამისთან ერთად დალესტნიდან

¹⁰ იოსებ ქართველის „მოგონებებში“ დასახელებულია 50 ათასი.

მოიტაცეს და იზრდებოდა შაპის სასახლის კარზე, ვიდრე მიიღუბ-
 და პირველი მინისტრის პოსტს) და მთავარი საკუთრისის დახმარე-
 ბით (ორივე გურგინ ხანის დაუძინებელი მტერი) მირ ვეისიზმის
 თავისუფლეს და ყანდაპარში გაგზავნეს, რათა გურგინ ხანისათვის
 თვალყური ედევნებინა (მ. კ., გვ. 31, „პირველი რელაციონი“;
 ჯ. 3., გვ. 33). ხელნაწერში არსადაა ნახსენები მექაში სალოცავად
 მირ ვეისის სავარაუდო გამგზავრება და რუსი ელჩის საკმაოდ ექს-
 ცენტრული ამბავი (მოცემული მ. კ.-ის მიერ, გვ. 46 სხვა წყაროე-
 ბიდან და ჯ. 3., გვ. 37). ხელნაწერი იძლევა იმ შარფების რიცხვს¹¹,
 რომლებიც მირ ვეისმა გაანაწილა—20 ათასი და არა 30 ათასი.
 შემდეგ იწყება იმის აღწერა, თუ როგორ გააქარწყლა ხანის ეკვე-
 ბი მირ ვეისმა, მაგრამ სავსებით გამოტოვებულია მისი ქალიშვი-
 ლის ამბავი, რომელსაც იძლევა ყველა სხვა ანგარიში (მ. კ., გვ. 57,
 თურქული წყაროს ფრანგული თარგმანიდან; ჯ. 3., გვ. 42). ერთი
 ავღანთა ტომი (ტომის სახელი არაა ნახსენები) უარს ამბობს გა-
 დასახადის გადახდაზე. მირ ვეისი ურჩევს ხანს მათ ამოწყვეტას,
 ამით იგი ქართველ ჯარისკაცებს გზიდან იცილებს. შემდეგ იგი
 მიიპატიჟებს ხანს თავის აგარაკზე ყანდაპარის გარეთ, რათა მორ-
 ჩილება და საჩუქრები მიიღოს ორი ჯიუტი, მაგრამ ახლა უკვე
 მონანიე ბეისაგან. ხანი ხაფანგში ებმება და ნადიმზე თანხმდება,
 რომელიც ამ შეხვედრას უნდა მოჰყვეს. ხანს კლავენ თავის ამა-
 ლასთან ერთად (მ. კ., გვ. 65, „პირველი რელაციონი“; ჯ. 3.,
 გვ. 45).

ყ ი ზ ი ლ ბ ა შ თ ა გ ა ნ ყ ა ნ დ ა პ ა რ ი ს ხ ს ნ ა. მირ ვეისი
 მაშინვე იცვამს ხანის ტანისამოსს და უბრძანებს თავის კაცებს,
 იგივე გააკეთონ (ჩაიცვან სხვა ქართველთა ტანისამოსი). ასე გა-
 დაცმული და ქართული (ლაშქრის) წყობით ისინი შზის ჩასვლი-
 დან ერთი საათის შემდეგ ციხესიმაგრესთან გამოჩნდებიან. გარნი-
 ზონის მცველები იმის ფიქრით, რომ „ხანი მოვიდა“, მათ შემოსა-
 შვებად ჩირაღდნებით ქვემოთ ჩამოდიან.

ავღანებმა ისინი ნაკუწებად აქციეს, ქალაქი აიღეს. მცხოვრებ-
 ლები გაათრთხილეს, დილაძდე გარეთ არ გამოსულიყვნენ. მეორე
 დღეს მათ მირ ვეისი თავიანთ მეთაურად აირჩიეს (მ. კ., გვ. 68,
 „პირველი რელაციონი“; ჯ. 3., გვ. 47). ხელნაწერის ერთადერთი ვა-

¹¹ მირ ვეისმა ყანდაპარიდან ისფაჰანში საჩუქრების სახით ჩაიტანა ავღანუ-
 რი შარფების დიდი რაოდენობა და იქ მისთვის სასურველ პირებს აჩუქა.

რიანტი მტკიცდება, რომ ავღანები რამდენიმე დღით ადრე წავი-
ბით ქალაქში შემოვიდნენ.

(ქართველების დაბრუნება). ზუსტად მგზავნიდან
რაზმები, რომლებიც მთებში გაგზავნეს, ბრუნდებიან და ქალაქი
დაკავებული ხდებოდა. ისინი შინ ბრუნდებიან. ორივე მ. კ. (გვ.
76, „პირველი რალაციონი“ და შენიშვნა) და ჯ. პ. (გვ. 49) ამბობს:
„სამი დღის შემდეგ“. ეს მოთქმებული უკანდახევა კარგადაა
აღწერილი ჰანვეის მიერ.

(შაპის ექსპედიციი). შაჰმა, რომელიც თეირანიდან
ისფაჰანში გაემგზავრა, გადაწყვიტა საკუთარი თვლით ეხილა ეს
ამბავი. დიდი ძალებით და სამხედრო აღჭურვილობით ის გაემ-
გზავრა ყანდაჰარში და ჩაეიდა მეშხედში. ავღანები განგაშმა მო-
ცვა და მთებში გაიქცნენ. მაგრამ შაჰი, ასევე შეშინებული, დაკ-
მაყოფილდა მხოლოდ იმამ რეზას საფლავის ხილვით და შინ დაბ-
რუნდა. მ. კ. მოიხსენიებს შაჰის ამ მოგზაურობას, მაგრამ ფიქ-
რობს, რომ იგი მირ ვეისის აჯანყების წინ შედგა (გვ. XXXII). ამ
ფაქტის აღმნიშვნელი სხვა წყარო არ ჩანს.

(ქაიხოსრო ხანისა და როსტომ ხანის ექსპე-
დიციები). დასახლებულია გურგინ ხანის ძმისწული, რომელ-
მაც შური უნდა იძიოს მირ ვეისზე. ის გარს ერტყმის ყანდაჰარს,
სადაც მირ ვეისმა დატოვა გარნიზონი. მირ ვეისი აცარიელებს
პროვინციას. სპარსელთა რიცხვი კლებულობს, სანამ მხოლოდ
200 ქართველი არ რჩება, რომლებსაც ავღანები კომბლებით ხო-
ცავენ (მ. კ., გვ. 86, „პირველი რელაციონი“, და ჯ. პ., გვ. 53. ნახ-
სენებია ჰერათისა და თავრიზის ხანების ადრინდელი ცდები). ამის
შემდეგ ქართველები უარს ამბობენ ავღანების წინააღმდეგ ბრძო-
ლაზე. შემდეგ როსტომ ხანი გაგზავნეს, მაგრამ იგი შეტევაზე გა-
დასვლას ვერ ბედავს (მ. კ., გვ. 96, თურქული ხელნაწერის თარ-
გმანიდან; ჯ. პ., გვ. 57). ეს მასალები ამტკიცებენ, რომ შემდგომში
ქართველები თანახმა არიან სამსახურზე იმ პირობით, თუ ისინი
მარტო წავლენ (ავღანების წინააღმდეგ საომრად).

(საქართველოს უფლისწულები). შაჰ ნავაზ ხანმა,
ქაიხოსრო ხანმა, ვახტანგ ხანმა და მუჰამედ ყული ხანმა რჯული
შეიცვალეს. საქართველოს პირველი ცნობილი ხანი თეიმურაზ ხა-
ნი იყო. მუჰამედ ყული ხანი მისი შთამომავალია მამის მხრიდან,
ვახტანგი კი დედის მხრიდან. საქართველოს მართვისათვის მათ
ერთმანეთს შორის ბრძოლა არასოდეს შეუწყვეტიათ. ბოლოს

თბილისი შპს ნავაზს უბოძეს და მუჰამედ ყულის მამა (ირაკლი) მოსკოვს გაიქცა. შემდეგ, რადგან შპს ნავაზი უკმაყოფილო იყო, უკანვე მოიყვანეს და ქართლი გადასცეს. შპს ნავაზმა კვლავ დათმო, მას აპატიეს და ქირმანის გუბერნატორი, სპარსეთის ჯარების უფროსი (ირანის სპასალარი) და ყანდაპარის ვალი გახადეს. მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება ვახტანგი რეგენტი, საქართველოში ბრუნდება და ქართლის მეფედ ჯდება. მაგრამ, როდესაც მას ისფაჰანის დასახმარებლად მოუწოდებენ, იგი რუსეთთან კავშირს ამჯობინებს. ასე რომ, როდესაც შპს ჰუსეინს აპატიმრებენ, თამაზი ბრალს სდებს რა შაჰლიყს, მუჰამედ ყულის ქართლში მმართველად ნიშნავს. იგი ახლა თამაზის დიდი მფარველობის ქვეშაა (მ. კ., ტ. II, გვ. 93, „პირველი რელაციონი“; ჯ. პ., გვ. 86, 132, 169).

(რუსების წინსვლა). დაღესტნის ლეკები შირვანში იჭრებიან და შემახიას იპყრობენ. ჯერ მირ მაჰმუდის ხსენებაც კი არაა, ხოლო სპარსეთი და რუსეთი მეგობრები არიან. შაჰი ქირაობს მეფის 2 ათას კაცს. მეფე, ვახტანგ ხანი და შემახიის ბეი მეგობრობის საფარქვეშ დარუბანდს იპყრობენ და იქ გარნიზონს აყენებენ. შემდეგ ჩნდება რა მაჰმუდი, მეფე გემებით გილანში გზავნის ორათასიან ჯარს, რომელიც რეშტს იპყრობს. სპარსელები სთხოვენ მათ ყაზვინსა და ისფაჰანში მოსვლას, მაგრამ ისინი ამჯობინებენ, დამატებით ძალებს დაელოდონ. შემდგომ წელს 4—5 ათასზე მეტი რუსი მოდის. ისფაჰანი ავღანთა ხელშია. ახლა სპარსელები კვლავ სთხოვენ რუსებს ყაზვინში გარნიზონის ჩაყენებას, მაგრამ ისინი პასუხობენ: „ჩვენი მეფის ბრძანებაა. ამას იქით წინ არ წავიწიოთ“. ცნობებია რუსების უფრო მეტი რაოდენობით ჩამოსვლაზე (მ. კ., ტ. II, გვ. 42 და შემდეგ, „პირველი რელაციონი“... ჯ. პ., გვ. 154):

(მირვეისის გარდაცვალება). ვინც გადაარჩინა ყანდაპარი და მას მართავდა, მისი აღსასრულის დროც დადგა. მირი გარდაიცვალა და მირ მაჰმუდი, 18 წლის ჭაბუკი, რომელმაც სძლია თავის ბიძას მირ აბდალაჰს, ხდება მმართველი (მ. კ., ტ. II, გვ. 98; ჯ. პ., გვ. 57).

(მირ მაჰმუდის ტახტზე ასვლა). ხალხი მირ მაჰმუდის სასარგებლოდ იხრება. მირ აბდალაჰი შაჰს დახმარებას სთხოვს. მირ მაჰმუდი შიშობს, რომ სპარსელთა ბატონობა განმეორდება და 12 შეთქმულთან ერთად კლავს თავის ბიძას ნაშუა-

დღევს დასვენების დროს. მირ მაჰმუდი ცხადდება ^{გერმანიის} ~~გერმანიის~~ ^{მწიგნობრით} (მ. კ., გვ. 106, I და II რელაციონი; ჯ. პ., გვ. 58. ისინი ორივენი ამბობენ: „ორმოცი შეთქმული“).

(მაჰმუდის პირველი იერიში). იგი ბელუჯებთან ერთად თავს ესხმის ქირმანს და ბრუნდება ყანდაჰარში (იხ. ზემოდან მე-5 აბზაცის ქვემოთ).

(ფატალი ხანი გადაგდებულა). ეროვნებით ლეკი (ლეკები ახლახან შეიჭრნენ შირვანში, შემახიასა და არდებილში), სუნიტი, პასუხისმგებელი მირ ვეისის განთავისუფლებისათვის, პრემიერ-მინისტრი (ეთემად ად-დოულე) შერისხულია და მას თვალებს სთხრიან. მუჰამედ ყული ცვლის მას (მ. კ. გვ. 142, „პირველი რელაციონი“; ჯ. პ., გვ. 72. მისი გასამართლების ვრცელი ანგარიში, რომელსაც ეს ავტორები იძლევიან, ამოღებულია სხვა წყაროებიდან).

(უბედურების მომასწავებელი). ასტროლოგები წინასწარმეტყველებენ სეფიანთა დინასტიის დაცემას და ისფაჰანის უბედურებას. მათი გამოთვლები დადასტურებულია პლანეტების (მოდრაობის) დამთხვევით და იმ შემთხვევით, რომელიც გადახდა შაჰს თეირანიდან ისფაჰანისაკენ მგზავრობის დროს: იგი ცხენიდან გადმოვარდა (მ. კ., გვ. 200, „პირველი რელაციონი“; ჯ. პ., გვ. 92).

(ნდობა აღდგენილია). რაც შაჰი ცხრა თვის განმავლობაში ისფაჰანში იყო, არაფერი მომხდარა. ყველამ დაივიწყა ეს ამბავი, სანამ ქირმანში მირ მაჰმუდის მეორე ლაშქრობის ამბავი არ მოვიდა. გამართეს თათბირი. ზოგს უნდოდა პორტასათვის დახმარება ეთხოვა, სხვები ფიქრობდნენ — შაჰი ყაზვინს უნდა გადავიდესო (მ. კ., გვ. 256, „პირველი რელაციონი“; ჯ. პ. 110. ორივე წყაროს მიხედვით ეს თათბირი გიულნაბადის ბრძოლის შემდეგ შედგა. არცერთი არ ასახელებს თხოვნას სულთანისადმი). მირ მაჰმუდმა, დაისვენა რა თავისი პირველი ლაშქრობის შემდეგ, დაძრა 18 ათასიანი ლაშქარი, გადალახა სეისტანი, ალყა შემოარტყა ქირმანს. 3 თვის შემდეგ მან 100 ქისა ვერცხლი მიიღო და გაემართა ისფაჰანისაკენ, სადაც იგი ჩავიდა 14 ათასიანი ლაშქრით. ისფაჰანისა და ჰამადანის რაიონების ბეიებმა 18 ათასიანი ლაშქარი დაძრეს. 4 დღის სავალზე ისფაჰანიდან, საველე სიმაგრე ვარზანასთან მათ მირ მაჰმუდს 600 ქისა ვერცხლი შესთავაზეს, რათა იგი

შეჩერებულიყო. მაგრამ მირი წინ მიიჩქაროდა და ორშაბათს 1722 წლის 8 ჯუმადას ბანაკი გაშალა გიულნაბადში, ისფაჰანიდან 4 საათის სავალზე (მ. კ., გვ. 211, „პირველი რელაციონი“ და შენიშვნა; ჯ. ჰ., გვ. 97). წყაროები განსხვავებულ ციფრებს იძლევიან. ისინი ამტკიცებენ, რომ გზად მიმავალმა მირ მაჰმუდმა იეზდს შეუტია (ეს ხელნაწერში გამოტოვებულია). გამოტოვებულია ადგილის სახელწოდებაც (ზუვარა, უზვარაჰ), სადაც მათ ქისები შესთავაზეს. ავტორები იძლევიან თარიღს ისევე, როგორც ხელნაწერშია—1722 წლის 24 თებერვალი.

(სპარსეთის ძალები). მასში შედის 52 ათასი კაცი. აქედან 4 ათასი აღჭურვილია წერაქვითა და ნიჩბით; აგრეთვე ახლავს 10 შორსმსროლელი ქვემეხი, 4 გრძელი ქვემეხი, 10 ათასი საპალნე ტყვია-წამალი და უამრავი საომარი მასალა ფრანგი მეზარბაზნეების მეთვალყურეობის ქვეშ. შაჰი რჩება ქალაქში, პრემიერ-მინისტრი და სხვები მიდიან. „მირი ჭიანჭველა ეგონათ, გველი კი ყოფილა; მისი შაბათი ყოვლისშემძლე კვირის მაუწყებელია“ (მ. კ., გვ. 222, „პირველი რელაციონი“ და შენიშვნა; ჯ. ჰ., გვ. 101. არ იძლევიან ამ დეტალებს. წყაროებში ნათქვამია, რომ ერთ-ერთი ხანის ორი ქალიშვილი სპარსელთა მხარეზე იბრძოდა, რაც მ. კ.-ს გამოტოვებული აქვს, ტ. II, გვ. 282).

(მირ მაჰმუდის პანიკა). სპარსეთის სიმრავლის დანახვისთანვე მირ მაჰმუდი მზადაა თავს უშველოს თავისი ათასი სწრაფი მორბენალით. მაგრამ ამან ოლაჰ სულთან სარდარი მას ამხნევებს, რომ დარჩეს. იგი მიუთითებს მოწინააღმდეგის სისუსტეზე და თავიანთ სიძლიერეზე. მოაქვს ცნობილი ციტატი: „ბევრ პატარა ჯგუფს ღვთის წყალობით დიდზე გაუმარჯვნია“. ამრიგად, (მირ მაჰმუდმა) „გაქცევის განზრახვა სიმტკიცით შეცვალა“ (მ. კ., გვ. 226, „პირველი რელაციონი“ უარყოფს ამ ამბავს; ჯ. ჰ.-ის ეს გამოტოვებული აქვს, გვ. 105). ავღანთა ხუთათასიან მარჯვენა ფლანგს ამან ოლა მეთაურობს, სამათასიან მარცხენა ფლანგს — ცალთვალა სეისტანელი ნასრ ოლა. ექვსთასიან ცენტრს ხელმძღვანელობს მირი (მ. კ., გვ. 230, „პირველი რელაციონი“. მაგრამ იგი უმატებს მე-4 დივიზიასაც სხვა წყაროდან, ასევე, ჯ. ჰ., გვ. 104).

(სპარსელთა საბრძოლო წყობა). ეს იყო შერეული მასა 12 სარდრის მეთაურობით: მარჯვენა ფლანგს მეთაურობდნენ

პრემიერ-მინისტრი და სხვები, მარცხენას მეთაურობდნენ. ლარ ალასი და ქუდიზალ ხანი, ხოლო ცენტრს—იორჯი ბაში და სხვ. (ხელნაწერში „მარჯვენას“ ნაცვლად წაიკითხეთ „მარცხენა“ და „მარცხენას“ ნაცვლად „მარჯვენა“. ასევე ქემოთ. მ. კ., გვ. 227, „პირველი რედაციონი“ და შენიშვნა; ჯ. პ., გვ. 103). პრემიერ-მინისტრის რჩევა: სანგრებით გამაგრება და შეტევისათვის მზადყოფნა (მ. კ., გვ. 235, „პირველი რედაციონი“ და შენიშვნა; ჯ. პ., გვ. 105. ქუდიზალ ხანი არის აბდალაჰ ხანი, არაბეთის ვალი).

(გ ი უ ლ ნ ა ბ ა დ ი ს ბ რ ძ ო ლ ა). ამ ბრძოლის აღწერა ეთანხმება ლა მამი კლერაკის აღწერას, რომელიც აღებულება „პირველი რედაციონიდან“ (გვ. 237), და ჰანვეისას (გვ. 106). თუმცა ხელნაწერი არ მოიხსენიებს ავღანთა ლაშქარში სპილოებს. ის ამტკიცებს, რომ არკებუზები, რომლებიც აქლემებს მოჰქონდათ, იყო ის, რასაც სპარსულად ეწოდება ზემბურაკი. გამოტოვებულია მთელი რიგი დეტალები, როგორცაა: პიროვნებებისა და ჯარის შემადგენელი ნაწილების ბედი. ის იძლევა სპარსელ მოკლულთა რიცხვს—5 ათასს. ჰანვეის ეს ციფრი მისიონერ რეინალის მიხედვით აშკარად 15 ათასამდე. ავღანებმა დაკარგეს 500 კაცი.

(ბ რ ძ ო ლ ი ს შ ე მ დ ე გ). მაჰმუდი სამ დღეს ისვენებს. სპარსელები თავიანთ 150 ქვემეხს ქალაქის ირგვლივ განალაგებენ. ავღანები უტევენ შაჰრისტანს. ქვემეხები მათ ახლო არ უშვებენ. ისინი კარგავენ 78 კაცს (მ. კ., გვ. 265, „პირველი რედაციონი“; ჯ. პ., გვ. 114, რომელიც ამბობს: „შეტევა დედაქალაქზე შაჰრისტანიდან“).

(ქ უ ლ ფ ი ს ბ ე დ ი). შაჰის მიერ დატოვებული ეს ქალაქი ნებდება. ისინი უხდიან მირს 2800 ქისას, 800-ს ნაღდად და დანარჩენს კი სესხის სახით, მაჰმუდი იპყრობს ფერაბადის სამეფო პარქს. ის უტევს დედაქალაქს, მაგრამ წარუმატებლად (მ. კ., გვ. 268, „პირველი რედაციონი“; ჯ. პ., გვ. 114).

(ი ს ფ ა ჰ ა ნ ი დ ა კ ა ე ვ ბ უ ლ ი ა). ბოლოს ავღანები იკავებენ ქალაქს ისე, რომ არავის შეუძლია გასვლა ან შემოსვლა. ძარცვავენ რა ირგვლივ მდებარე ადგილებს, ისინი 5 წლის მარაგს აგროვებენ არღისტანში (?) (მ. კ., გვ. 293, ამბობს: „რამდენიმე თვის“).

(ხ ა ნ თ ა დ ა მ ა რ ც ხ ე ბ ა). ლურისტანის ხანი ალი მერდანი დანიშნულია რა მთავარსარდლად, ქაუნ-სარს შეხვედრას უნიშნავს,

მაგრამ ხანები ცალ-ცალკე მიემგზავრებიან ისფაჰანს. მაჰმუდი ხანს
ბარა ამას, აგზავნის რათას კაცს ნასროლაჰის მეთაურობით, რომელიც
ამარცხებს ჰამადანის ხანს ექვსიათასიანი ლაშქრით, ფარსელი
ალი რეზას 12 ათასით და კაზიმ ხანს ასევე 12 ათასით, (მ. კ., გვ.
262, „პირველი რელაციონი“, გვ. 229, 307, 297, რომლებიც ავღან-
თა მეთაურად ამანოლაჰს ასახელებენ: ასევე, ჯ. პ., გვ. 127). ამის გა-
მო ალი მერდან ხანი ზრუნავს ქურამაბადის დაცვაზე (მ. კ., გვ. 317,
„პირველი რელაციონი“, ხელნაწერში ნახსენები არ არის ბენ-ის-
ფაჰანის ინციდენტი).

(გვირგვინოსანი უფლისწულის გაქცევა). და-
ახლოებით ხუთი თვის შემდეგ შაჰის მე-4 ვაჟი თამაზი, ათასი
ცხენოსნით, ღამის წყვილით გარემოცული, არღვევს მოწინააღ-
მდეგის ხაზს და ყაზვინს აღწევს (მ. კ., გვ. 310, „პირველი და მეორე
რელაციონი“ ამბობს: „21 ივნისს 300 ცხენოსნის თანხლებით
მიჰყვება ბატონ გარდანის ძმას. ასევე, ჯ. პ., გვ. 134).

(კაპიტულაცია გადაწყვეტილია). თავისი სიცოცხ-
ლის შენარჩუნებისათვის შაჰი დედაქალაქის ჩაბარებას სთავაზობს.
საფრანგეთის კონსული იმ წამსვე გზავნის იოსებს მირ მაჰმუდთან
ძვირფასი საჩუქრებით მფარველობის სათხოვნელად. ამას კარგი შე-
დეგი აქვს (მ. კ., გვ. 33, „შენიშვნა და „პირველი რელაციონი“, ტ.
II, გვ. 57; ჯ. პ., გვ. 144).

(შაჰჰუსეინი ნებდება და ხელს იღებს ტახტ-
ზე). მას შემდეგ, რაც რვა თვენახევარი (?) შაჰი ატარებს გვირგვინს
და ჯილას, მარტო პრემიერ-მინისტრთან და სხვა მეთაურებთან ერ-
თად მიდის ფერაბადში. მათ ნახევარ საათს ალოდინებენ. შედის
რა მისაღებ დარბაზში, შაჰი მიესალმება: „სალამ ალიეკუმ“. ის
და მირი სხდებიან, თითოეული ცალკე კუთხეში, ანგორის მოთე-
ლილ ხალიჩაზე გაფენილ დალიანდაგებულ საბანზე. სხვები ფეხზე
დგანან. შაჰი იმეორებს: „ო, ალაზ, სამეფოს გამგებელო“. სტროფს
ბოლომდე ჩაათავებს (ყურანი, III, 25) და შემდეგ სპარსულად
ამბობს მის არსს. ის განაგრძობს: „თვითმპყრობელი მეფე, უმაღ-
ლესი ღმერთი სამართლიანია და ვინც სურს, მას ის ხდის გან-
მგებლად. ერთ ღროს ეს მე მეხებოდა, ახლა ეს შენ გეხება. და
ბოლოს, შვილო ჩემო, მეც გემორჩილები შენ. „მართე და იყავ
კურთხეული“. იგი აწვდის ჯილას ამანოლაჰ სულთანს, მაგრამ ამ-
ჩნევს, რომ მირს ეს არ მოსწონს, ამიტომ ის თვითონ აბნევს ჯილას
მირს თავზე. შემდეგ შემოაქვთ ყავა და ნარგილეები, „ყალიონე-

ზად“ წოდებული; მირი კარგ გუნებაზეა და შაჰის სასწაულებრივად ამბობს: „ჩემო შაჰო, ალახმა ინებოს, რომ მწუხარებამ არ დაისადგუროს თქვენს გულში. მსოფლიოს მმართველობა ხელიდან ხელში გადადის ალახის ნებით, რომელიც უსაზღვროა. ახლა თქვენ მამაჩემის მდგომარეობაში ხართ, ამის გარდა, იყავი შენს აზრზე და შენს გადაწყვეტილებაზე, მე არაფერს ვიქმ თქვენი თახმობის გარეშე“. ბელუჯის ხანიც ამბობს: „ჩემო შაჰო, რაც არ უნდა გააკეთო, ჩვენ შენი მსახურები ვართ, ახლა გვიმსახურე ჩვენ ავღანეთისათვის“. შაჰი მირის სიტყვებთან დაკავშირებით წარმოთქვამს: „ალახისაა მმართველობა“ ამის შემდეგ შაჰი ტოვებს ადგილს და მიდის თავის ბინაში, სადაც იგი კიდევ დარჩება. ხელნაწერი თავდება სიტყვებით: „თქვენი მორჩილი მსახური...“ (მ. კ., გვ. 340, „პირველი რელაციონი“ და შენიშვნა. აქ მოცემული დეტალები არ არის ხელნაწერში. იხ. ასევე, გ. პ., გვ. 144).

ზემოაღნიშნულიდან კეთდება ყველაზე ცხადი დასკვნა იმის შესახებ, რომ ეს ის ხელნაწერია, რომელიც შეადგინა, როგორც ლა მამი კლერაკი ამბობს თავის წინასიტყვაობაში, იოსებ ქართველმა თურქეთის დიდი ვეზირისათვის წარსადგენად. რა თქმა უნდა, თუ კიდევ არსებობს ეს დოკუმენტი სადმე სხვაგან, ეს უნდა იყოს სხვა ვერსია იმავე ხელით დაწერილი იმავე მოვლენებზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მოვლენებზე მიღებული სხვა ანგარიშების განსხვავება ძირითადად დაუდევრობის შედეგია და გამოტოვებული ამბების უმეტესი ნაწილი ნაკლებად სარწმუნოა. ეს ხელნაწერი მეტად შორსაა იმისგან, რაზედაც იგი პრეტენზიას აცხადებს — თვითმხილველის მონათხრობი. იოსები მოწმეა მხოლოდ იმ მოვლენების, რომლებიც ყაზვინსა და ისფაჰანში მოხდა.

ჯონას ჰანვეი ამტკიცებს, რომ იგი თავისი მონათხრობებისათვის დავალებულია მამა კრუსინსკის წინაშე, მაგრამ ჰანვეი ისე ახლოა გამოთქმებით და ფრაზებით ლა მამი კლერაკთან, როდესაც ეს უკანასკნელი ეყრდნობა იოსებს, რომ ალბათ კიდევ უფრო ახლო კავშირი უნდა ყოფილიყო კრუსინსკისა და იოსებს შორის.

საბოლოოდ რომ შევაჯამოთ, გლახგოს ხელნაწერს არა აქვს ბევრი საპრეტენზიო, იყოს პირველადი წყარო იმ ამბებისა, რომლებსაც იგი მოგვითხრობს, ისე კი, ღმერთმა უკეთ უწყის.

ასეთია გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემონახული იოსებ ქართველის თურქული ხელნაწერ-ანგარიშის შინაარსი, გადმოცემული ინგლისელი პროფესორ ტ. ჰ. ვეირის მიერ. ეს სწორედ შინაარსია ხელნაწერისა, ვინაიდან ტ. ჰ. ვეირი ხელნაწერის ზუსტ თარგმანს არ იძლევა. იგი ხშირად წერს: „შემდეგ ხელნაწერში ლაპარაკია“ ამა და ამ საკითხზე, მაგრამ არ წერს, თუ ზუსტად როგორაა იოსებ ქართველის თურქულ ხელნაწერში ესა თუ ის საკითხი აღწერილი.

როგორც პროფ. ტ. ჰ. ვეირის მიერ გადმოცემული შინაარსიდან ჩანს, ხელნაწერში ბევრი ფაქტია გამოტოვებული, რომელთაც ადგილი ჰქონდა იმ პერიოდში და, რომლებიც მოცემულია სხვა ავტორების ნაშრომებში ან საარქივო მასალებში (თ. კრუსინსკი, ჯ. ჰანვეი, ლ. ა. დე ლა მამი დე კლერაკი და სხვ.).

მაგალითად: ისტაჰანიდან მექაში სალოცავად მირ ვეისის გამგზავრება, რუსეთის მეფის პეტრე I-ის მიერ ელჩობის გაგზავნა სპარსეთში, გიორგი XI-ის მიერ მირ ვეისისაგან ქალიშვილის თხოვა, სპარსეთის ეთემად აღ-დოულეს გასამართლება, გიულნაბადის ბრძოლების დეტალები და სხვ.

ჩვენ ვეთანხმებით პროფ. ტ. ჰ. ვეირის დასკვნას იოსებ ქართველის თურქული ხელნაწერის, როგორც წყაროს, მიმართ: „...გლაზგოს ხელნაწერს არა აქვს ბევრი საბრეტენოო, იყოს პირველადი წყარო იმ ამბებისა, რომლებსაც იგი მოგვითხრობს...“ იოსებ ქართველი მოწმეა იმ ამბებისა, რაც ყაზვინსა და ისტაჰანში მოხდა 1718 წლის მაისიდან 1723 წლის მარტამდე. მაგრამ აქაც იგი ბევრ შემთხვევაში სხვის მონაყოლს ყვება. ეს სავესებით გასაგებია. იოსები იყო საფრანგეთის საკონსულოს თარჯიმანი. შეხვედრების დროს შეიძლება იგი თარჯიმნის სახით ახლდა კონსულ დე გარდანს, მაგრამ არც შაჰ ჰუსეინთან და არც მის ეთემად აღ-დოულეებთან ცალკე შეხვედრა იოსებს, ცხადია, არ ჰქონია.

პროფ. ტ. ჰ. ვეირი სწორია, როცა ამბობს, რომ ჯ. ჰანვეი უფრო თ. კრუსინსკის ეყრდნობა, მაგრამ ამავე დროს ჯ. ჰანვეი ლ.— ა. და ლა მამი დე კლერაკთანაც ახლო არისო. ეს გასაგებიცაა: ეს ორი უკანაქნელი ავტორი თ. კრუსინსკის ნაშრომით სარგებლობდა, რომელიც 1740 წელს გამოქვეყნდა, დე ლა მამი დე კლერაკისა და ჯ. ჰანვეის წიგნები კი მხოლოდ 10—13 წლის შემდეგ დაიბეჭდა.

იოსებ ქართველის „ანგარიში თურქულად, წარდგენილთ
ოსმალეთის იმპერიის დიდი ვეზირისადმი“
თარგმანი თურქულიდან“²

მირ ვეისისა და შაჰ ჰუსეინის ამბები
თალიკის ხელით 15 სტრიქონი გვერდზე³

აქა ამბავი ისტაჰანიდან ჩამოსული ვინმე სახელად იუფუოსი, რომელიც რვა წელიწადს⁴ ისტაჰანში იმყოფებოდა. ამ ხნის განმავლობაში მან თავისი დაკვირვებულობითა და ბეჯითობით ცოდნა შეიძინა, მეცნიერებას და განათლებას დაეუფლა.

1137 წელი⁵.

მე თქვემა მონა-მორჩილმა, წარმოსობით თბილისელმა, ყრმობის წლებში ენის შესწავლის, ცოდნისა და განათლების მიღების მიზნით საფრანგეთში წასვლა განვიზრახე და გავემგზავრე. როდესაც ფრანგულ ენას დავეუფლე, ვენეციის გემში ჩავეჯექი⁶ და ბედ-

¹ 1012, R (evan). 1487. სახამებლიანი ქაღალდი. 235 მმ სიგრძე და 170 მმ სიგანე აქვს. 36 ფურცელია, თითო ფურცელზე ორი გვერდია. გვერდზე თალიკის მსხვილი, ხელით ნაწერი 95 მმ სიგრძის 15 სტრიქონია. დაწერილია 1137 წელს პიჭრით, ქრისტესით 1724—1725 წწ. ყავისფერი ტყავის ყდაში ძვეს. „მირ ვეისისა და შაჰ ჰუსეინის ამბები“ მოთავსებულია წიგნში: თოფკაფის სასახლის მუზეუმის წიგნთსაცავი, თურქულ ხელნაწერთა კატალოგი. შემდგენელი ფეჰმე ედჰემ კარათაი. ტ. I, რელიგია, ისტორია, მეცნიერება. № 1—1985. სტამბოლი, 1961, გვ. 328.

Topkapi Saray Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu. Hazırlayan Fehmi Edhem Karatay. C. I. Din, Tarih, Bilimler, N° 1—1985. İstanbul, Topkapi Sarayı Müzesi, 1961. p. 328.

² ულრმეს მადლობას ვუძღვნი აკადემიკოს სერგი ჯიქიას, რომელმაც ჩვენი თხოვნით ეს თურქული ტექსტი გადაწერა, დაადგინა და ქართულად თარგმნა (ტექსტის დადგენაში მას დაეხმარა ისტ. მეუნ. კანდიდატი ცისანა აბულაძე).

ქართულ თარგმანში მოცემული სათაურები და აბზაცები ჩვენ გამოვყავით. ასევე, ქართულ თარგმანს კომენტარები ჩვენ დავეურთეთ.

³ ეს ორი სტრიქონი დაწერილია ცალკე გვერდზე სხვა ხელით. ეტყობა, ეს სათაური იოსების „ანგარიშს“ სხვამ მისცა. სათაურის ზემოთ თურქეთის ბეჰედია დასმული.

⁴ სპარსეთში იოსები დაახლოებით 6 წელი იყო (1717 წლის ივლისი—1723 წლის მარტი), ხოლო ისტაჰანში—დაახლოებით 5 წელი (1718 წლის აგვისტო—1723 წლის მარტი). საიდან ანგარიშობს იოსები 8 წელს, გაუგებარია.

⁵ ქრისტესით—1724—1725 წწ.

⁶ იოსები საფრანგეთიდან ვენეციაში როგორ მოხვდა, ჩვენთვის ცნობილი არაა.

ნიერების ზღურბლისაკენ⁷ გავემგზავრე. იმ ხანებში იქ უზენაესი სულთნის კანცელარიის თარჯიმან იანაქ ბეგთან მოვეწყვე. როდესაც იგი ვარდენის ლაშქრობიდან დაბრუნდა, მას ვალახეთის ვეფხე⁸ დობა ებოძა და რადგანაც იგი ვალახეთს გავემგზავრა, თქვენსა-ნა-მორჩილი მას გავცილდი და იმ სამსახურს თავი დავანებე.

იმ დროს საფრანგეთის მეფის მიერ სახელად ბატონი დე გარდანი სპარსეთის შაჰ სულთან ჰუსეინთან ბალიოსი⁹ წოდებით ელჩად დაინიშნა. ის სტამბოლს ჩამოვიდა და მოისურვა თქვენი მონა-მორჩილის (აყვანა) და ხსენებულ ელჩთან თარჯიმნად მოვეწყვე. ელჩმაც ეს ამბავი ბედნიერების ბჭეს მოახსენა და აცნობა¹⁰. სპარსეთის საზღვრებში რომ ჩავიდა, რწმუნებულების შესახებ სათანადო ბრძანებებისა და საბუთების წარდგენის შემდეგ ჩავსხედით გემში¹¹ და შავი ზღვით ტრაპიზონში ჩავედით. იქიდან—არზრუმში, ერევანში, ნახიქევანში, თავრიზში, ზინჯანში, სულთანიესა და ყაზვინში.

ეს მგზავრობა მოხდა იესო წინასწარმეტყველის დაბადებიდან 1717 წელს, რომელიც ემთხვევა ჰიჯრის წელთაღრიცხვის 1129 წელს. რადგანაც შაჰ ჰუსეინიც ისფაჰანიდან წამოსული იყო და იმ წელს ყაზვინში იმყოფებოდა, ინახულა იგი და იყო მასთან¹¹. აქ მოხდა ელჩობის შესახებ რწმუნების სიგელის გადაცემა¹².

ყ ა ზ ვ ი ნ ი ს მ ხ ა რ ე ბ შ ი ხ ს ე ნ ე ბ უ ლ ი შ ა ჰ ი ს ჩ ა ს -
ვ ლ ი ს მ ი ზ ე ზ ი . მიზეზი არის ის, რომ ხორასნის მხარე, რომელიც სპარსეთის მხარედ ითვლება, არსებითად ჩვეულებრივი ვრცელი მხარეა, რომელიც სპარსეთის შაჰების მიერ დაპყრობილია და მათ მფლობელობაშია. ცენტრალური სახელმწიფოს ერთი ქალაქი—ეს პერათია და ერთიც, სადაც იმამ რეზას საფლავია, არის მეშხედ-ტუსი.

⁷ იგულისხმება კონსტანტინოპოლი, პორტა.

⁸ ბალიოსი, ბაილი—მეფის ან სენიორის აგენტი, წარმომადგენელი, რწმუნებული. XII საუკუნიდან ბაილი იურიდიულ ფუნქციებს ასრულებდა. თურქები ბალიოსს უწოდებდნენ ევროპის სახელმწიფოების წარმომადგენლებს—ელჩებს ან კონსულებს, უფრო მეტად ვენეციის წარმომადგენლებს.

რაც შეეხება დე გარდანს, იგი იყო არა ელჩი, არამედ კონსული.

⁹ ეს ფაქტი მიუთითებს თურქეთის ხელისუფლებისადმი იოსების დამოუკიდებლობაზე.

¹⁰ სად წარადგინა დე გარდანმა რწმუნების საბუთები, სად ჩასხდნენ გემში? სპარსეთის საზღვრებთან?

¹¹ კონსული დე გარდანი შაჰს შეხვდა ყაზვინში არა 1717 წელს, არამედ 1718 წლის 26 მაისს.

¹² რწმუნების სიგელი დე გარდანმა შაჰს 1718 წლის 26 მაისს გადასცა.

აქა ამბავი ჰერათისა. ამ ორ დიდ ქალაქთაგან თითო-
 ეული თავიანთი მიდამოებით სხვა ვილაიეთად ითვლებოდა. მათგან
 წარმოადგენენ სახანთახანოს, ე. ი. საბეგთაბეგოს, და სამხრეთით
 თანამდებობაზე შაჰების მიერ საპატიო და სანდო ბეგი ინიშნება.
 ასეა დაკავშირებული ჰერათის ვილაიეთის მოსახლეობა, ე. ი. ქვე-
 შვერდომები, რომლებიც სპარსული¹³ და შიიტური სარწმუნოები-
 სანი არიან. მათი ცხენოსანი და (ქვეთი) ჯარი მთლიანად სუნიტე-
 ბი და აბდალ-ავღანელებად წოდებული ტომიდანაა, ენერგიულე-
 ბი და სულით ძლიერნი არიან.

იმ დროს სპარსეთის შაჰის მხრიდან ვალის თანამდებობაზე
 მყოფი მეჰმედ ზამან ხანის ხელქვეითნი და ჯარი ყაჩაღები და მე-
 ამბოხეები იყვნენ. სპარსელთა საქვეყნოდ აღიარებული საზიზღა-
 რი ბუნებისა და დასავგობი ჩვეულების მიხედვით, ისინი მოსახლე-
 ობის ოჯახებს თავს ესხმოდნენ და ფიზიკურ შეურაცხყოფას აყე-
 ნებდნენ. ამგვარი მათი საქციელი ვერ აიტანეს და იძულებულნი
 გახდნენ აჯანყების ცეცხლი დაენთოთ და აღნიშნულ ტომში რჩე-
 ული და სანდო ასადულაჰად წოდებული ვინმეც გამოჩნდა. ავღანე-
 ლები შემოეკრიბნენ მას და სპარსელებსა და ავღანელებს შორის
 ხოცვა-ჟლეტა შეიქმნა.

შემდგომ ამისა, ჰიჯრით 1129 წელს¹⁴ მეჰმედ ზამან ხანმა თავი
 ვისი 1500-იანი ლაშქრით ავღანელთა თავდასხმას ველარ გაუძლო
 და დამარცხებული, განადგურებული გაიქცა და ისფაჰანში წავი-
 და. ჰერათის ვილაიეთი სპარსელთა ტირანიისაგან განთავისუფლ-
 და. ავღანელთა დიდებულების ერთსულოვნებითა და გაერთიანე-
 ზით მმართველობა თავიანთ რჩეულს ასადულაჰს ჩააბარეს. ასა-
 დულაჰი დამოუკიდებელი მმართველი გახდა.

აქა ამბავი მეშხედ-ტუსისა. სპარსელთა ჩვეულებ-
 რივ მხარეთაგან, სეისტანის¹⁵ მხარე, ერთ-ერთი ვრცელი და გა-
 ნიერი მხარეა და ყანდაჰარის სამხრეთ-დასავლეთის მომიჯნავეა.
 სპარსეთის შაჰის ხაზით მისი მმართველი მელიქ მაჰმუდ ხანი იყო,
 თუმცა შიიტური სარწმუნოებისა, მაგრამ მომიჯნავე ქვეყნის სიახ-
 ლოვის გამო მირ ვეისზადეს¹⁶ მირ მაჰმუდთან თვალთმაქცობითი,
 მაგრამ ცხოველი და მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა. სეისტა-

¹³ სპარსული სარწმუნოება არ არსებობს. ალბათ, ლაბარაჯია სუნიტურ და
 შიიტურ სარწმუნოებაზე. ავღანელები სუნიტები იყვნენ, სპარსელები—შიიტები.

¹⁴ ქრისტესით—1717 წელი.

¹⁵ ტექსტში ყველაგან წერია: სუჯისტანი. ასევე, იოსებ ქართველს წერს
 „ასადულაჰს“ და არა „ესადულაჰს“.

¹⁶ მირ ვეისზადე—მირ ვეისის შვილი.

ნის ველებიდან ქირმანისა და ისფაჰანის დამორჩილებას მან ხელი არ შეუშალა და ამაზე თვალი დახუჭა.

შემდეგ, როცა მირ მაჰმუდმა ისფაჰანს ალყა შემოარტყა, ისტანის ხსენებული ხანი დერკაფს მივიდა მათასიანი ლაშქრით შაჰის დასახმარებლად და ქალაქგარეთ განლაგდა თავისი ჯარით. რაკი შაჰის უძღურება დაინახა, შეჩერდა და ყოყმანი დაიწყო. მირ მაჰმუდი კი არ უშვებდა შემთხვევას, რომ ის წაექეზებინა მასთან ერთობისა და კავშირისაკენ.

ისფაჰანის აღებამდე თითქმის ერთი თვით ადრე ხსენებულმა მირმა თავისი თავკაცთაგანი — ნასრულაჰად წოდებული მთავარსარდალი ხანთან გაგზავნა, რადგანაც ხსენებული ნასრულაჰი სეისტანელი იყო წარმოშობით და ხანთან ერთსულოვნებით, ახლობლობით და მეგობრობით იყო დაკავშირებული. იმ პირობით, რომ მეშხედის დამოუკიდებელი ვილაიეთი სპარსეთის ქვეყანას ჩამოშორებოდა და ხსენებულ ხანს მიეღო. მათ შორის ამ პირობების წესებისა და მტკიცე კავშირის მუხლების შემცველი ხელშეკრულება დაიწერა, ხელის მოწერითა და ბეჭდის დასმით დაიდო.

მირ მაჰმუდი უწინდელივით შეუდგა ქალაქისათვის ალყის შემორტყმას¹⁷. მეტიკ მაჰმუდმა კი სეისტანში დაბრუნებისაკენ ქნა პირი. სწრაფად მივიდა ქალაქთან¹⁸ და ალყა შემოარტყა მას. რადგანაც აღნიშნული ქალაქის მოსახლეობა შიიტები და რაფიზები¹⁹ იყვნენ, მათ დიდი ჭიუტობა და წინააღმდეგობა არ გამოუჩენიათ და მაჰმუდს ციხე ჩააბარეს. მან ასევე აიღო და დაიპყრო სხვა ადგილები. ის თვითონ გახდა მბრძანებელი, სპარსეთის შაჰის მორჩილებიდან გამოვიდა და პირი იბრუნა.

ჩვენს ელჩთან ერთად სამი თვე ყაზვინში რომ გავატარეთ, აქედან ისფაჰანს გავემგზავრეთ²⁰. შაჰ ჰუსეინმა ჩვენს ელჩს ქალაქ ისფაჰანში შესანიშნავი სასახლე უბოძა და ამ სასახლეში დავდექით²¹.

პერათის გასათავისუფლებლად და ასადულაჰის გასანადგურებლად ჯარის მომზადება.

17 იგულისხმება ქ. ისფაჰანი.

18 იგულისხმება ქ. მეშხედი.

19 შიიტური სარწმუნოების ერთ-ერთი სექტა.

20 გამოდის, რომ ისანი ისფაჰანში 1718 წლის აგვისტოში ჩასულან.

21 როგორც ვხედავთ, იოსები არაერთარ ქრონოლოგიას არ იცავს ამბების მოყოლაში. ახლა ის მალე 1717 წლის, ხოლო შემდეგ 1704—1709 წწ. ამბებს დაუბრუნდება.

ამასობაში შაჰ ჰუსეინი ყაზვინში გაჩერდა და 30 ათასიანი ლაშქარი მოამზადა, აღჭურვა, სეფი ყულად წოდებული ხანი საკლდეში დაუნდობდა და ჰერათში ასადულაპის წინააღმდეგ გაგზავნა. ასადულაპმაც გაიგო და შეიტყო შაჰის მიერ უამრავი ჯარის მომზადების შესახებ და (მოემზადა): უზბეკთა სულთნების დახმარებით (?) და ბელუჯის სულთანმა 12 ათასიანი უზბეკთა (?) ლაშქარი მის დასახმარებლად გაგზავნა. ეს ჯარი რაღაც შემთხვევითა და განგებით ერთ ადგილას წააწყდა სპარსელთა ჯარს. უყურადღებობისა და მოულოდნელობის გამო ყველა ისინი სპარსელთა ხელთ სარწმუნოების გზაზე (?) დახოცილ და წამებულ იქნენ.

ყიზილბაშთა ტომი მეტად უმოწყალოა და გულქვა: შემთხვევა რომ მიეცემათ, დაჯერას და დატყვევებას არ დასჯერდებიან, ხოცვა-ჟლეტა მათი ძველი და საზიზღარი ჩვეულებაა. ამრიგად, სეფი ყული ხანმა სიჩქარითა და სისწრაფით ჰერათს მიაღწია. ასადულაპმაც გაიგო ეს და 13 თუ 15 ათასიანი აბდალან-ავლანთა ჯარით წინ აღუდგა სეფი ყული ხანს.

მოხდა სასტიკი ბრძოლა, რომელიც ყველას სალაპარაკოდ იქცა და ეს საშინელი ჭიდილი და ბრძოლა დაახლოებით 5 საათი გაგრძელდა. ბოლოს სეფი ყული ხანმა თავისი ზარბაზნები დაუშინა ავლანელებს და ინიციატივა მის ხელში რომ იყო (?). ასადულაპის ჯარი მეორე მხრიდან (?). ე. ი. სპარსეთის ჯარი სწრაფად თავს დაესხა. გასროლილი ზარბაზნებისაგან მიყენებული ვენება, ღვთის განგებით, მთლიანად სპარსეთის ჯარს თავს დაატყდა. ჩამოვარდა დაზნეულობა და არეულობა.

სპარსეთის ჯარმა ეს შეცდომა ვერ გაიგო და ეს ფლიდობას და მათშივე მოღალატეთა გაჩენას მიაწერეს. სპარსეთის ჯარმა გაქცევა გადაწყვიტა. იგი დამარცხდა და განადგურდა. დახოცილ იქნა 8 ათასი ყიზილბაში, მოკლეს სეფი ყული ხანი, დაიღუპა 3 ათასი ავლანელი. სპარსელთა არსენალი და 20 ცალი ზარბაზანი ასადულაპმა ხელში ჩაიგდო.

ვითარება ასეთია. მირ მაჰმუდი ქირმანშია, შაჰ ჰუსეინი ისევ ყაზვინში ცხოვრობს და ისვენებს. მირ მაჰმუდი ყანდაჰარში ჯარს ამზადებს. ყანდაჰარის ქვეყანა, რომელიც სპარსეთის ტრადიციულ მხარედ ითვლება, დასავლეთითა და სამხრეთით ოკეანეს ეკვრის²² და სეისტანის მომიჯნავე ქირმანის ქვეყანაზე ხელ-

²² ყანდაჰართან ახლოს არც ოკეანეა და არც ზღვა.

საყოფად გაემგზავრა, სეისტანის ველი გაიარა და ქირმანის მხარეს მიადგა.

ყანდაპარის საზღვრების გასწვრივ ერთი ბელუჯად წოდებული ტომი ცხოვრობს. რადგანაც ისინიც ავღანების ტიპის არიან, ქირმანის ძარცვა-გლეჯაში ხსენებულ მირს გვერდში ამოუდგებიან. ქირმანის ქვეყნის მოსახლეობა შიიტი ყიზილბაში კერპთაყვანისმცემელია, ძალიან მდიდრებიც არიან. ბევრნი გამარცხეს და დაარბიეს, ბევრი დაატყვევეს და დახოცეს. მათი ქვეყნის წესების მიხედვით, ქირმანად წოდებული ქალაქიც დაარბიეს. რადგანაც ციხის მოსახლეობა გაიქცა და ციხე ცარიელი იყო, დატოვა (აქაურობა) და ყანდაპარში დაბრუნდა²³.

ქირმანის ქვეყანაში სპარსეთის შაჰის მიერ დაყენებული მმართველი ვახტანგ ხანის²⁴ რაფიზობამიღებული უმცროსი ძმა²⁵, ამ ხანებში იქ მყოფი, სპარსელ მოლაშქრე-დამცველებთან ერთად გაიქცა და ისფაჰანში წავიდა²⁶.

ამ ამბების შემდეგ შაჰ ჰუსეინი ყაზვინიდან აიყარა და ქალაქ თეირანში ჩავიდა. ერთ ხანს იქ დარჩა. ქალაქი თეირანი ყაზვინის აღმოსავლეთით სამ გადასარბენზეა, ხორასნის გზაზე. მისი კლიმატი ყაზვინისაზე რამდენადმე უკეთესია, კეთილნაშენი ქალაქია.

სეფიანთა სახელმწიფოში ოსმალეთიდან ელჩობით გამოგზავნილი ბატონი დური თეირანში ჩავიდა და რწმუნების სიგელი ჩააბარა²⁷.

აქა ამბავი მასკატის იმამისა და ბაჰრეინის ვილაიეთისა. ბაჰრეინად წოდებული ქვეყანა ბასრის ქვეყნის ქვემოთ 5 გადასარბენის მანძილზეა. ბასრის ყურის დასავლეთ ნაპირას მდებარე კუნძულებს²⁸ რომ ეძახიან, იმ მხარის ერთერთი რაიონია. ნაპირთან ახლო ბაჰრეინად წოდებული ერთი კუნძულიც არის, რომელიც სინამდვილეში მარგალიტის საბადოების ადგილია და კუნძულის ცენტრში არის მაგარი ციხესიმაგრე. ხსენებულ ქვეყანას უკვე კარგა ხანია, რაც სპარსეთის შაჰები დაჰპატრონებიან და რადგანაც შაჰების ხელსა და მმართველობაში იმყოფება, იქ

²³ ალბათ, მირ მაჰმუდი.
²⁴ ივულისხმება ვახტანგ VI.
²⁵ ივულისხმება როსტომი.
²⁶ როდის „გაიქცა და წავიდა“; მირ მაჰმუდის იქ მისვლამდე, თუ შემდეგ?
²⁷ იოსების სიტყვებით რომ ვთქვათ: „ელჩობის ცერემონიალი შეასრულა“.
²⁸ „ჭეზირეთ-ალ-არაბ“.

არის მათ მიერ დანიშნული მმართველი სულთანი ანუ მირლიკა²⁹ შემდეგ ისევ ბასრის ყურის დასავლეთ ნაპირას, ბაპრეინის³⁰ მასკატის იმამის (მხარეს) ეძახიან. ამ ქვეყნის ხალხი, აბაზად (?) წოდებული, სარწმუნოების მიხედვით არაბთა ტომის ერთ-ერთი ნაწილია.

აი ეს ბაპრეინი დაიპყრო, სპარსელებს ხელიდან გამოგლიჯა და აილო³⁰, რადგანაც სპარსელები ბაპრეინის კუნძულსა და მის ნაპირებზე მიმოსვლისათვის გემებს საჭიროებდნენ, ხოლო ამ საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად მათ გემები არ ჰქონდათ, ამ საქმის წარმართვა მათ არ შეეძლოთ და ამისათვის სხვისი დახმარება სჭირდებოდათ.

ვინაიდან სპარსელებსა და პორტუგალიელებს შორის მეგობრული ურთიერთობა იყო, და მას შემდეგ, რაც პორტუგალიელებმა ოკეანისა და აღმოსავლეთ ინდოეთის მიმართულებით გზა აღმოაჩინეს, ინდოეთისა და კუნძულების ბევრი ნავსადგური დაიპყრეს და დაიუფლეს, ამ მხარეში მათი მრავალი გემი იყო. ამდენად მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული, ბაპრეინის გამოსახსნელად პორტუგალიელებისათვის მიემართათ.

შაჰმა პორტუგალიელების დახმარება ითხოვა. ამ ტომის მამაცი ადამიანები ცხოვრობენ იქ, სადაც ინდოეთის მხარეა და სინდის მხარის მონაკვეთზე მდინარე პინდი ინდოეთში შედის (?), მასთან ახლოს მდებარე დივად წოდებულ კუნძულზე ფლოტილია აღჭურვეს და ბაპრეინის განთავისუფლების მიზნით მათი ფლოტი ბასრის სრუტისაკენ მიემართება ხოლმე.

სპარსელებმაც უამრავი ჯარი მოამზადეს. ჯარები ბაპრეინის პირდაპირ, სპარსეთის ქვეყნის ნავსადგურების ბენდიზქენქად და ბენდერბეგად წოდებულ ადგილებში, შეგროვდნენ. პორტუგალიის ფლოტი მოვიდა. როცა სპარსელები ელოდებოდნენ თავიანთი გემებით ბაპრეინის კუნძულზე გადასვლას, პორტუგალიის ფლოტი მოვიდა და ბენდერბეგის წინ ლუზა ჩაუშვა. პორტუგალიის ფლოტის კაპიტანმა ამ სამსახურის შესასრულებლად და ამ სახიფათო საქმის წამოსაწყებად სპარსეთის შაჰისაგან გარკვეული თანხა მოითხოვა. ამ უთანხმოების დროს (?) მასკატის იმამის ფლოტი გამოჩნდა და პორტუგალიის ფლოტს შეებრძოლა. ამას სპარსეთის ჯარი ნაპირიდან უყურებდა. დიდი ხნის განმავლობაში გამარჯვე-

²⁹ მირლიკა—ადმინისტრაციული ერთეულის—ლივის უფროსი.
³⁰ ვინ აილო, არ ჩანს. საერთოდ ხელნაწერის ეს ადგილები მეტად ბუნდოვანია.

ბული და დამარცხებული მხარე არ იყო ცნობილი. პორტუგალიის გემები დაბრუნდნენ და დივას კუნძულზე მივიდნენ. შემდეგ საქმის შესახებ პორტუგალიის ელჩი³¹ თეირანში შაჰთან მივიდა. იგი შაჰს ეახლა მაშინ, როცა დური ეფენდი ჯერ კიდევ იქ იყო. მაგრამ, რამდენადაც პორტუგალიის ელჩმა ამ სამსახურისათვის დიდი თანხა მოითხოვა, ვერ მორიგდნენ.

შემდეგ ბენდერ-აბასად წოდებულ ადგილას, მდიდარი და საბატოო ყიზილბაში მეზაყე რომ იყო, მან მასკატის იმამს ორასრვა ქისა ფული მისცა და ბაჰრეინის განთავისუფლება იკისრა და ამრიგად იგი კვლავ სპარსეთის შაჰის მფლობელობაში დააბრუნა. შემდგომში მოვიდა ამბავი, რომ მირ მაჰმუდის მიერ ისფაჰანის აღების საბაბით მასკატის იმამმა ბაჰრეინი კვლავ დაიპყრო.

აქა ამბავი მირ ვეისისა, შაჰნავაზ ხანის გამარჯვება და მირ ვეისის მიერ ყანდაჰარის ქვეყნის აღება. ყანდაჰარი არსებითად ინდოსტანის შემადგენელია და ინდოეთის მეფეთა მფლობელობაში რომ იყო, ინდოეთის მმართველთა უყურადღებობის... მათ ცუდად ეპყრობოდნენ და ინდოელები ქვეყნის მოსახლეობას ძალმომრეობით ჩაგრავენენ. ყანდაჰარის ქვეყანა კი ციხესიმაგრესავეთ ოთხი მხრით დიდი მთებით იყო გარშემორტყმული. გარდა იმისა, რომ მისი გზები და გზაჯვარედინები ყოველ მხრიდან ძნელად გასასვლელია, მისი მოსახლეობა კილიჩიან-ავლანელებად იწოდება და მეაბოხე ტომები არიან. მაგრამ მათ ვეღარ გაუძლეს ინდოელთა ულმობლობასა და ტირანიას და ვინაიდან იმ დროს სპარსეთის ქვეყანაში სახელი ჰქონდა განთქმული შაჰ აბასის ღონესა და ძლიერებას, ავლანთა თხოვნის შედეგად შაჰ აბასი ასი ათასი ყიზილბაშთა ჯარით ყანდაჰარისაკენ გაემართა. ინდოეთის მეფემაც ყანდაჰარის დასაცავად და შაჰ აბასთან შესახვედრად ზღვარსა და ანგარიშს გადაჭარბებული ჯარი მოამზადა, თავისი უფლისწული სარდლად დანიშნა. სამჯერ შეხვედრისა და დიდი ბრძოლისა და ხოცვის შემდეგ, ბოლოს ავლანელთა დახმარებითა და შემწეობით შაჰ აბასმა გაიმარჯვა, ხოლო ინდოეთის ჯარი მთლინად დამარცხდა და განადგურდა.

ყანდაჰარი აბასის მპყრობელობასა და მფლობელობაში მოექცა და მან იქ ყანდაჰარის ბეგლარბეგი ანუ ვალი დანიშნა. ამ სამსახურისათვის (ავლანელებს) ბევრი სიკეთე და თავისუფლება მისცა და დაუახლოვდა, ხოლო თვითონ უკან დაბრუნდა.

³¹ ალბათ, პორტუგალიის კონსული.

დროთა განმავლობაში ყანდაპარში ვალის თანამდებობაზე მყოფმა ხანებმა ავლანელთა დამსახურებას ყურადღებამ აქცია. ციეს და მათ მართვა-გამგეობაში ტირანიისა და ჩაგერის გზას დაადგინენ. ავლანები კი ხედავდნენ, რომ რაც დრო გადის, მრავლდებიან და მრავლდებიან. აბასის დროს რომ 50 ათასი კომლი იყვნენ, ახლა 70 (ათას) კომლს მიაღწიეს. ეს ტომი თურქმენების მსგავსად მომთაბარეობას ეწევა, იალალებს ეტანება, აქვთ ქალაქები და სოფლები, ჰყავთ შეძლებული ვაჭრები.

24 წლის წინათ³² მირ ვეისის სახელით მათგან ერთი ვინმე გამოვიდა. მან მათ შორის სახელი გაითქვა როგორც გონიერმა და ფრიად მჭერმეტყველმა. მან განიზრახა განდგომოდა და აჯანყებოდა სპარსეთის შაჰს. როდესაც ყანდაპარის ქვეყანას აჯანყების ალი მოედო, ამ შემზარავმა ამბავმა ჰუსეინ შაჰის ყურამღე მიაღწია.

ქართველი ხანის ვახტანგის ბიძა გიორგი ხანი რამდენიმე წლის წინათ რაფიზი გახდა და სახელად სპარსელთა ჩვეულების მიხედვით გიორგი შაჰნავაზ ხანი დაირქვა. ზემოხსენებული ქირმანის მხარე მას უბოძეს და ამ ქვეყანაში იგი ვალის თანამდებობაზე იყო. გიორგის მამაცობისა და გულადობის სახელი ჰქონდა. ის დაინიშნა სპარსეთის ჯარის სპასალარად, მასვე ებოძა საქართველო და (მისი ნათესავი) ვახტანგი თბილისში მის მოადგილედ დაინიშნა.

სეფიანთა კანონის მიხედვით გიორგის სარჩოდ ებოძა თავრიზი და ამასთან ერთად ყანდაპარიც, ხოლო იმ მხარეებში ატეხილი არეულობისა და აჯანყების ცეცხლის ჩაქრობა და დაწყნარება, ბოროტმოქმედთა დასჯა და მოთვინიერება ზემოხსენებულის გონებასა და მის ქმედობას მიანდევს.

4 ათასი ქართველითა და 20 ათასი ყიზილბაშის ჯარით გიორგიმ ყანდაპარს მიაღწია. ხსენებული ხანი მრისხანე, მოძალადე და მჩაგვრელი იყო. ამ საბაბით ბევრი უდანაშაულო ავლანი დახოცა და მათ ქონებას დაეუფლა. ქართველები დავაწყნარე, ამ გზით ქვეყანა დავიმორჩილე და დავიპყარიო, იფიქრა მან და თვითონ ნდობა ჩაესახა. ქართველთა ჯარი თავისთან გააჩერა და ყიზილბაშთა ჯარი უკანვე გაგზავნა. მირ ვეისი დაიჭირა, მაგრად შეკოჭა და შაჰ ჰუსეინს გაუგზავნა, ყანდაპართან ახლოს ატეხილი ჯანყის მომ-

³² როდის ხდება აქ აღწერილი ამბები, იოსებს აღნიშნული არა აქვს და ამიტომ ძნელია იმის თქმა, თუ როდის იყო ეს „24 წლის წინათ“.

ხდენი და უშუალო მიზეზი მირ ვეისიაო—მოახსენა და მის ზობად და მოსაკლავად თავი გამოიღო. ამრიგად, ხსენებული მირი ისტაჰანში საპატიმროში მოათავსეს.

მირ ვეისის განთავისუფლება და გიორგი შაჰნავაზ ხანის მოკვლა ყანდაჰარში ი. როდესაც გიორგი შაჰნავაზ ხანს ამ საბაბით წოდება ჩამოერთვა (?) და მას სპარსეთის სპასალარის სახელმწიფო წოდება მიეცა და უცოდინარობის, ხასიათის, ბუნების, სისაწყლისა და სიმდაბლის... გამო ბოლოს ტვინი აერია და განდიდებისა და ამპარტავნობის სურვილებში ჩაითრია. სეფიანთა სახელმწიფოს თავკაცებს ქედმაღლურად ეპყრობოდა, ბოროტ ცხოვრებას ეწეოდა და სახელი გაუტყდა. მოჯადოების სიბრძნემ თვალთმაქცობის გზას დააყენა და მის ტვინში დაფუძნებული ჯანყისა და არეულობის დამალვა და მასში არსებული აჯანყების გრძნობა ვერ დაფარა და ვერ დამალა. სპარსეთის ზოგიერთი თავკაცის გალანძღვისა და შეურაცხყოფის ფაქტმა ისინი მას გადაამტერა. ბოროტმოქმედების გამო ისეთ დონეს მიაღწია, რომ სპარსეთის შაჰის მიმართ აჯანყებულ და ამხედრებულ მირ ვეისსაც გადააჭარბა. შეიძლება შაჰნავაზ ხანი თვითონაა... შაჰისადმი მორჩილებისაგან პირი რომ იბრუნა — ბოროტმოქმედების მტკიცე საბუთია. მაშინვე — ცდა ხელსაყრელი შემთხვევააო და ასე გააკეთა და დააჯერა (?)³³.

შემდეგ, სეფიანთა სახელმწიფოს თავკაცთაგანი ფათ ალი ხანი, ლეკური წარმოშობისა, ჯერ კიდევ ყმაწვილობის დროს მამასთან ერთად დაღისტნიდან ტყვედ წამოყვანილი, შაჰის კარზე (მოიყვანეს და იქ) აღიზარდა. მან აღზრდა-განათლება შაჰის ზედამხედველობით მიიღო. გონიერი, სრულყოფილი და მტკიცე აზროვნების პატრონი, შორსმჭვრეტელი და ქვეყნის კეთილისმდომი³⁴. იმ ხანებში შაჰის ნადირობის უფროსი იყო, ე. ი. ნადირობის აღა იყო; იგი მაღალი რანგის მქონე და შაჰის მიერ ნაცადი და სანდო იყო. ამის გამო იგი ყულარალასის³⁵ თანამდებობაზე დანიშნეს.

³³ არც გიორგისა და არც ქართველების ასეთი დახსიათება იმ დროის არც ერთ ავტორს არა აქვს. გიორგი და მასთან მყოფი ქართველები, საერთოდ სპარსეთში და კერძოდ, ყანდაჰარში ბედის უქელმძროტობით მოხვდნენ. გიორგის არც დროის ტარება და არც ქონება აინტერესებდა. მას ყველაზე უფრო თავის ქვეყნის ბედი აწუხებდა.

³⁴ ამავე დროს საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ფათ ალი ხანი ეთემად აღიარეს თანამდებობაზე ყოფნის დროს პირად გამდიდრებაზე უფრო ფიქრობდა, ვიდრე ქვეყნის საქმეებზე.

³⁵ ყულარალასი—შაჰის გვარდიის უფროსი სეფიანთა სპარსეთში.

მოკლე ხანში მან საფეხურებს გადააბიჯა. ყურჯუ ბაში³⁶ ეთემად აღ-დოულეს თანამდებობაზე რომ უნდა დანიშნულიყო, შაჰის სიმ-პათია და სურვილი ფათ ალი ხანისაკენ იყო და ამიტომ იგი ეთე-მად აღ-დოულედ დანიშნა.

რთულ სახელმწიფო საქმეთა გადაწყვეტა და სახელმწიფოს რთულ საქმეთა მართვა-გამგეობა დაეკისრა მის გონებასა და საქ-მიანობას. ფათ ალი ხანი კი შაჰნავაზ გიორგი ხანის დაუძინებელი მტერი და მისთვის ბოროტებისა და სიავის მდომი იყო³⁷.

როდესაც შაჰნავაზ ხანს ბრალი დასდეს იმაში, რომ მას უნ-დოდა აჯანყება მოეწყო შაჰის წინააღმდეგ³⁸, ფათ ალი ხანმა ეს შემთხვევა მეტად ხელსაყრელად ჩათვალა და მის ჩამოგდებასთან ერთად მისი დაღუპვისა და განადგურებისათვის მთელი თავისი ძალდონე გამოიყენა. ასევე, შაჰის მინისტრი, ყიზლარ აღასი³⁹ იმ დროს მინისტრად და ქეთხულად⁴⁰ იყო. ისიც შაჰთან დაახლოე-ბული, სანდო და თანამდებობის თვალსაზრისით გავლენიანი სა-ხელმწიფო თავკაცთაგანი, შაჰნავაზ ხანზე გადამტერებული და მის-დამი ღვარძლით სავსე იყო; მის მოსპობასა და მოკვლაში მკლავწაყა-პიწებული მოქმედებდა.

მირ ვეისი კი რადგანაც წარმოშობით... ავღანელი... აჯანყე-ბისა და არეულობის მოხდენაში ექვემდებარებული იყო და ამ ბრალ-დებით ახლაც საპატიმროს ჯურღმულეებში იყო მკვდვსარე და მოქ-ეითინე⁴¹. მაგრამ უზრუნველი, არამკაფიო (?), უმეტყველო და მეცნიერებაში არასრულყოფილი, მომხდარ ვითარებისადმი უყუ-რადლებო, შემდეგ დაუკავშირდა (?) და თავისთავის გადასარჩე-ნად ნებისმიერი გზები მოძებნა⁴². შაჰნავაზს... ამ საქმის შესასარუ-ლებლად და განასახორციელებლად ჰყავდა თავისი ტომი და ხალ-ხი. (მან) ავღანელი მდიდრების დახმარებითა და შემწეობით 20

³⁶ ყორჯუბაში—ყორჩიბაში, ყორჩიბის ანუ მეომრების უფროსი.

³⁷ იოსებ ქართველი არსად არ ამბობს (ან არ იცის, ან არ უნდა თქვას), თუ რით იყო გამოწვეული შაჰის კარზე მოკალათებულ ანტიქართული ჯგუფის წიშ-რთა ბრძოლა გიორგისა და სხვა გამოჩენილი ქართველების წინააღმდეგ.

³⁸ ვინ დასდო ამაში ბრალი გიორგის? ამაზე რატომ დღეს იოსები?

³⁹ ყიზლარაღასი—ყულარაღასი.

⁴⁰ ქეთხული—ქეთხუდა, მამასახლისი.

⁴¹ ცნობილია, რომ დიდძალი ფულის დახარჯვისა და მდიდარი საჩუქრების დარიგების შედეგად, მირ ვეისი შესანიშნავად გრძნობდა თავს ისტაპანში.

⁴² მირ ვეისი სხვებს კი არ დაუკავშირდა, არამედ გიორგის წინააღმდეგ ყვე-ლა მოქმედების წამომწყები თვითონ იყო.

ათასამდე ძვირფასიანი შალეული...⁴³ და ბევრი ნაღდი ფული...⁴⁴
ხარჯა.

ერთი სიტყვით, მცდელობამ და მზრუნველობამ ეს (საქმე) ასე დაამთავრა. შაჰნავაზ ხანის ჯანყი და მუხანათობა შაჰის გულში ცნობილი იყო⁴⁴ და მას ადგილი ჰქონდა⁴⁵. შაჰი სრულიად ენდობოდა, დაჭერებული და დარწმუნებული იყო იმაში, რომ მირ ვეისი არის შაჰის ერთგული მონა. ხსენებული მირი საპატიმროდან გაათავისუფლა და კეთილმოპყრობითა და მოფერებით მის ნამდვილ სამშობლოში, ყანდაპარში, გაგზავნა. (მირ ვეისისადმი) კარგად მოპყრობისა და მოფერების შესახებ შაჰნავაზის მისამართით ბრძანებები და წერილები გაგზავნეს.

(ამავე დროს) გარდუვალად იყო მიჩნეული შაჰნავაზის მოკვლა და დაღუპვა. ამ საქმის დაჩქარება და შაჰნავაზზე მეთვალყურეობა საიდუმლოდ და მალულად მირ ვეისს მიანდეს. ხსენებული მირიც ყანდაპარში ჩავიდა, შაჰნავაზ ხანს კეთილი მოპყრობის, სრული თავაზიანობისა და მშვიდობის ჩვენებით თვალთმაქცურად, ხალისით მოექცა. დიდი მეგობრობითა და ერთსულოვნებით შეხედნენ (?). ვინც ეს შეხვედრა ნახა, შთამომავლობით შთამომავლობამდე ეს დავიწყებას მისცეს (?).

ეგონათ, რომ ხსენებული მირი თავის ბოროტ განზრახვას და ღვარძლს ფარულად ინახავდა, შეიძლება ითქვას, რომ სულ არ არსებულის დონემდე რომ მალავდა, უცბად მის მხარეზე ხელსაყრელმა ქარმა დაქროლა. ავღანელთა თალალის მთის მწვერვალზე მოსახლე ერთმა ტომმა შაჰისათვის ხარაჯას გადახდაში ჯიუტობა და წინააღმდეგობა გასწია და ყანდაპარის ვალს შაჰნავაზ ხანს საჩივარზე საჩივარი მოუვიდა⁴⁶. მოსალაპარაკებლად ხსენებული მირი მოითხოვეს. მან გაიგო თუ არა ეს ამბავი, ერთგულებისა და გულკეთილობის გამოსაჩენად რისხვა გამოავლინა, მოითხოვა წინააღმდეგობის გამწვევთა დასჯა მათი მთლიანად დახოცვითა და მათი ავლა-დიდების დარბევით და ჩამორთმევით. მაგრამ ეს (დასჯა) უნდა იყოს ჯილდოს ღირსი და სხვათათვის მაგალითის მიმცემი — ასე თქვა მან.

⁴³ იგულისხმება ავღანური შარფები, რომლებიც საჩუქრის სახით დაარიგა მირ ვეისმა.

⁴⁴ შაჰს ეს მირ ვეისმა ჩაუნერგა.

⁴⁵ ასეთ რამეს ადგილი სინამდვილეში არ ჰქონია.

⁴⁶ ამბობენ, რომ ეს წინდაწინ იყო ჩაფიქრებული მირ ვეისის მიერ, მან ათქმევინა ამ ტომს უარი გადასახადის გადახდაზე, რათა ამ გზით მოეშორებინა ყანდაპარის ცხესიმაგრიდან ქართველთა ლაშქარი.

ეს იყო ფარული წაქეზება, რათა ქართველთა ჯარები შესასრულებლად გაეგზავნა, და მონდომებით აამოქმედა (ყველაფერი). საწყალმა ხანმა ვერ გაითვალისწინა, რომ მის გულში მოგროვილ დარდსა და ცდუნებას შესაძლებლობა ექნებოდათ გადმოღვრილიყო შფოთსა და მახის დაგებაში, სიბინძურეში და შაჰისათვის ხარაჯის გადაუხდელობაში დამნაშავე ავლანთა დასასჯელად მასთან მყოფი ქართველთა ჯარი მთებს გაუყენა. არ იცოდა, რომ მან თავი ზრამის მორევში გადააგდო. დადგა უკვე დრო ხსენებული ხანის მიზანდასახულობის შესრულებისა — მასთან მყოფი ჯარის გამგზავრებისა.

ხ ა ნ ი ს ა დ მ ი ხ ა ლ ა ს ი ე რ თ გ უ ლ ე ბ ი ს კ ი დ ე ვ უ ფ რ ო გ ა ნ მ ტ კ ი ც ე ბ ა და გა ძ ლ ი ე რ ე ბ ა .

შეიძლება ხანის საპატივცემლოდ მონანიების გაჩენამ იპოვოს გზა და ამ საპატიო შესაძლებლობიდან დაადგეს დაცვისა და გამაგრების გზას. მან თქვა⁴⁷: ამას წინათ ავლანთა თავკაცთაგან ორი კაცი, რომელნიც მოწმე იყვნენ იმისა, რომ ორი მეომარი აჯანყებაში მონაწილეობდა, მათ მოინანიეს, აღიარეს თავიანთი დანაშაული ხანთან, რომლის ფეხის მტვერნი ისინი იყვნენ; მოვიდნენ ბოდიშის მოსახდელად, ხეწნა-მუდარით ითხოვეს წყალობა და შეწყნარება პატიებისათვის. უკეთუ ისინი ცნობილი იქნებიან ღირსად მათი დანაშაულის მიტევებისა, ჩვენ დავუდგებით მათ მტკიცე მოწმედ და ჩვენს თავზე ავიღებთ თავდებობას, რომ ისინი ზურგმაგარნი და მტკიცე იქნებიან.

ახლა მიზანშეწონილი ის იქნება, რომ ხვალინდელ დღეს ყანდაპარის ციხესიმაგრეიდან საათნახევრის (მგზავრობის) ადგილზე მდებარე თქვენი მონა-მორჩილის მამულში მობრძანდეთ და ჩვენი მწირი სახლი აამალლოთ ბედნიერების მომტანი თქვენი მობრძანებით და ერთი წუთით ჩვენი სტუმარი იყავით. თქვენი ამ მობრძანებით სიკეთე გამიკეთეთ, რათა თქვენი მწირი გამოჩენილი გავხდეთ ჩემს ტოლებში; ხალხსა და ტომში ვიყო აღმატებული ის ორი თქვენი მონა ბეგიც შესანიშნავი საჩუქრებით მოვა, რათა თქვენს ფეხთა მტვერს ემთხვიონ და კეთილი სიტყვებითა და მჭერმეტყველებით ისევ დაიახლოვებენ შაჰნავაზ ხანს. ცდუნებაზე და ფლიდობაზე თქვენ სრულებით არ იფიქროთ, ნადიმისათვის რაც კი საჭიროა, მზად არის.

⁴⁷ ვინ თქვა? ალბათ, მირ ვეისმა.

მეორე დღეს მირის ამაღა და დამსწრე ოფიცრები⁴⁸ მამულში წავიდნენ და ესტუმრნენ. მაშინვე ის ორი მეამბოხე აღ-
ლანელი ბეგი მოვიდა. ხანს ფეხებში ჩაუვარდნენ და ბოდში მოი-
ხადეს. უთავაზეს მას შესანიშნავი საჩუქრები. ერთი მხრიდან ბევ-
რი საყვედურისა, ხოლო მეორე მხრიდან ხვეწნისა და მუდარის
შემდეგ მათ თავიანთი დანაშაული ეპატიათ. მომარაგდა და მომ-
ზადდა ყველაფერი სმა-ჭამისა და ლხინისათვის. უთანხმოების დე-
დაა ქალიშვილი⁴⁹, სუფრის ლამაზმანი; საქმე წარიმართა ისლა-
მური წეს-ჩვეულების უგულებელყოფით და გააჩაღეს ზეიმი. ქარ-
თული წესით დაიწყეს სმა-ჭამა. ერთი სიტყვით, სტუმრის მიმღები
მასპინძელი, ხსენებული მირი, თავის სტუმარს — ხანს, იმ დონემ-
დე გაუმასპინძლდა, რომ ხანი და მისი ხელქვეითები ძალიან დათ-
ვრნენ.

ზაფხულის დღეები იყო⁵⁰, მზეს დიდი მხურვალეობა ჰქონდა,
ამიტომ წითელი ლალის მსგავსი ფერის ღვინის ორთქლმა მათ
ტვინი აურია და სიცხის ძლიერება გარედანაც და შიგნითაც მოე-
დო და ყველას ეცა. მოისურვეს თავრიზი და თბილისი (?). უგონო
ძილი არ იქნება მათთვის საკმარისი იმისათვის, რომ დარდსა
და უბედურებას მათ თავი დააღწიონ. იფიქრეს და ბუნებრივი ძი-
ლით დასვენება მოითხოვეს. ხსენებულმა ხანმა მაშინვე გაიხადა
და თავის კარავში უმალ ძილს მისცა თავი, ხოლო სხვები ავლანელ-
მა ხელქვეითებმა და ოფიცრებმა დიდებითა და პატივით თავთა-
ვიანთ კარვებში მიიწვიეს და ჩამოარიგეს. თითოეული პიროვნება
მთვრალი, უგონო შევიდა კარავში, უშიშრად და უზრუნველად გაა-
ხადა ტანისამოსი და მკვდრისებურ ძილს მიეცა.

მირ ვეისმა კი, რაც გულში ჰქონდა ჩაფიქრებული, იმის შე-
სასრულებლად არაფერი დააკლო. საკმაო რაოდენობის შეიარაღე-
ბული კაცები მოამზადა, ხელსაყრელი შემთხვევა სიმდიდ-
რეაო. იგი მალულობიდან, არარსებობიდან გამოჩნდა და ფარდის
უკანა მხრიდან გამოვიდა. სისწრაფითა და სიჩქარით სისხლის-
მღვრელი ხმლით ხანი და მისი ხელქვეითები თავიდან ბოლომდე
ხმლით აკუწეს. ხანის კარავში სწრაფად შევარდნისას, 7 თუ 8 მსა-
ხური (ხალხს) რომ ხოცავდა, ხსენებულმა ხანმა უგონო ძილიდან

⁴⁸ აქ, ალბათ, გიორგისა და მის 50 თანმხლებ პირზეა ლაპარაკი.
⁴⁹ აქ იგულისხმება მირ ვეისის ქალიშვილი, მაგრამ იგი აქ არ ყოფილა.
⁵⁰ მართალია, ყანდაპარში ყოველთვის ცხელა, მაგრამ საციხის სიზუსტი-
სათვის შევნიშნავთ: ეს ამბავი მოხდა აპრილის თვეში.

ქართული
ენის
სამეცნიერო
ცენტრი

რომ გამოიღვიძა და რომ გაიგო, თუ რა დღე დაადგა, რას ვაძლევდა და ბასრას ომის შემდეგ! უმალ ხანმაც ხმალი აიღო და რვა მოწინააღმდეგე მოკლა, მაგრამ ბოლოს, ისიც მოკლა ავღანელმა.

ლონისძიებანი ყიზილბაშთა ნარჩენების ხელიდან ყანდაპარის ციხის განთავისუფლები-სათვის. როდესაც ხანის ხელქვეითთაგან ერთი კაციც ვერ ეღირსა გადარჩენას, აღარავინ იყო ისეთი, რომელსაც ციხესიმაგრეში დარჩენილ ყიზილბაშთათვის ეცნობებინა ვითარება და მომხდარი ამბავი. ეს მხარე ჯერ კიდევ გაოგნებული იყო და ყველა მათგანის გონებისა და წარმოდგენისათვის მიუწვდომელი იყო ასეთი უცნაური ამბის მოხდენის შესაძლებლობა. ავღანები კი ციხესიმაგრის ცბიერებით დაპყრობაში არ შეყოვნებულან. მირ ვეისმა მაშინვე ტანსაცმელი გამოიცვალა. თავიდან ბოლომდე შაპნავაზ ხანის ტანსაცმელით შეიმოსა. სხვა ავღანელებიც დახოცილი ოფიცრებისა და ხელქვეითების ტანისამოსით შეიმოსნენ. ხანის წესისა და რიგის მიხედვით მწყობრად დაეწყვნენ და სალამო ჟამს ციხესიმაგრისაკენ გაემართნენ. რადგანაც ეს საშინელი საქმე მის სულიერ არსებას ეწინააღმდეგებოდა (?), თუმცა ეს დაფარული...

ყანდაპარის ციხესიმაგრის მიდამოებში ერთი დიდი მდინარე იყო. როგორც ციხესიმაგრე, ისე მის გარეთ მდებარე ქალაქი გაღავენით იყო შემორტყმული და ხსენებული მდინარე მის შუა ადგილას გადიოდა და რადგანაც ნაგებობათ ქალაქში შესვლა და გამოსვლა ადვილი იყო, რამდენიმე დღის წინ ავღანელთაგან ციხესიმაგრესა და ქალაქში უამრავი ვინმე ფარულად და მალულად შევიდა. მათ (დაზვერვითი) დათვალიერების საშუალება მიეცათ.

შემდეგ, ხსენებული მირი ყანდაპარის ხანის წესითა და რიგით და თავისი რაზმით მზის ჩასვლიდან ერთი საათის გასვლის შემდეგ ციხესიმაგრის ახლო მივიდა. ციხის მკველებმა და მეკარეებმა იფიქრეს, რომ მათი ხანი მოვიდა და ისწრაფეს ფარნებითა და მაშხალებით შეხვედრა. ავღანებმა კი შესახვედრად სწრაფად წამოსულები უცბად და ჩქარად დაიჭირეს და მაშინვე დახოცეს. ხმა არ ამოუღიათ, ისე ფარნები და მაშხალები ავღანებს ხელში მისცეს. როდესაც მეციხოვნეები მათი ხანის მოსვლას უცდიდნენ, ციხის კარები მთლიანად ღია იყო და დაუბრკოლებლივ შევიდნენ, ყიზილბაშთა თავკაცებს ხმლები აძგერეს და ამოწყვიტეს. ყანდაპარის ციხე დაიპყრეს. ციხის გარშემო და ქალაქში მაცნეებმა მოუწოდეს (ხალხს) და გააფრთხილეს: იმ ღამეს დილა მდე ყველას სასტიკად აუკრძალეს სახლიდან გამოსვლა.

მეორე დღეს სოფლის რჩეულნი და მოსახლეობა მოვიდნენ.
ვინაიდან ისინიც ავღანელები იყვნენ, მოსვლა, წმინდა ფიცი და
ლაშქრობა მოულოცეს. მათ პირობა და ფიცი დადეს, რომ თავიანთ
თავიანთ შესაძლებლობასა და სიცოცხლეს არ დაიშურებენ და
შესწირავენ ყიზილბაშთა უზურპაციისაგან განთავისუფლებას. მირ
ვეისი მათ ცნეს თავიანთ კეთილისყოფელად, ბედნიერების მომნი-
შებლად და მფარველად. მთლიანად დაემორჩილნენ მას. მისი მარ-
თვა-გამგეობა მიიღეს და მას მიეკედლნენ.

ავღანთა დასასჯელად ფათქანიდან ქარ-
თველთა ჯარი⁵¹, რომელიც იმ ავღანელ ტომთა დასასჯელად მიდი-
ოდა, რომელნიც წინააღმდეგობას უწევდნენ შაჰისათვის ხარაჯის
გადახდას. როდესაც ქალაქს მიუახლოვდნენ, ციხიდან მათ ზარბაზ-
ნები რომ დაუშინეს, მიხვდნენ, თუ რა ვითარება იყო და პირი გა-
საქცევად იბრუნეს, ბრძოლაც გამართეს, გადარჩნენ, გაიქცნენ და
საქართველოში წავიდნენ⁵².

შაჰ ჰუსეინის ყანდაპარისაკენ გამგზავრე-
ბა. ამ დროს შაჰ ჰუსეინი თეირანიდან ადგა და ისფაჰანს გაემგზავ-
რა. მას სურვილი გაეღვიძა, შური ეძია ავღანებზე და განი-
ზრახა ეს საქმე თვითონ წამოეწყო. მოამზადა უამრავი ჯარი და
საომარი მასალა და მეშხედის გზით ყანდაპარისაკენ გაემართა. მი-
ვიდა ქალაქში და მის მიდამოებში კარვები გაშალა. ავღანელებმა
გაიგეს ეს ამბავი და სინანულში ჩავარდნენ. შეეშინდათ, თელლის
მთაში გაიქცნენ, ციხესიმაგრეს თავი შეაფარეს. მირ ვეისმა კი
ციხეში რამდენიმე მცველი დააყენა და მთებს შეაფარა თავი. ღვთის
განგებით, შაჰ ჰუსეინის გული შიშმა მოიცვა. ის რეზა იმამის ნახ-
ვით დაქცაყოფილდა და მეშხედიდან დაბრუნდა. ასეთი ქცევით
შაჰ ჰუსეინმა თავის გულში დიდი სისუსტე გამოამჟღავნა, ხოლო
ავღანთა გული ძლიერ გაამაგრა⁵³.

ხოსროვ ხანის ლაშქრობა ყანდაპარში და
მისი დამარცხება. შაჰნავაზ ხანის ძმის შვილი ქართველ-

⁵¹ სხვა ცნობებით, მესამე დღეს გამოჩნდნენ ქართველები.

⁵² ქართველთა «გაქცევაზე» არავინ არ წერს. პირიქით, წერენ ქართველ-
თა ნაწილების გმირულ ბრძოლებზე. თუმცა, მირ ვეისს ორჯერ და სამჯერ მეტი
ძალები ჰყავდა, მაგრამ მნიშვნელოვანი ზიანი მინც მათ ვერ მიაყენა. მათ ბრძო-
ლით მიადრწიეს ზეზილის უღელტეხილს, ხოლო იქიდან გზა ხსნილი ჰქონდათ სამ-
შობლოსაკენ.

⁵³ ფიქრობენ, რომ შაჰის ეს მგზავრობა ყანდაპარში გიორგის ჩასვლამდე მოხ-
და.

თავან... რაფიზობა მიიღო. მას სახელად ხოსროვ ხანს უწოდებდნენ. სალამქროდ შაჰ ჰუსეინის გამგზავრების დროს იგი ისფაჰანში კაიმაკამად⁵⁴ დაინიშნა. როდესაც შაჰი დაბრუნდა, ყანდაპარში მოკლული ბიძამისის — შაჰნავაზ ხანისათვის შურისძიება ხოსროვ ხანს მიანდო. იგი მთავარსარდლად დანიშნა, 40 ათასიანი ყიზილბაშთა ჯარი გადასცა⁵⁵ და ყანდაპარს გაგზავნა. იგი იქ ჩავიდა და ალყა შემოარტყა. მირ ვეისმა ციხეში დაცვა ჩააყენა. და ჯარის მომზადების მიზნით მთებზე ავიდა. რამდენიმე დღის ალყის შემდეგ თავისი ჯარით მოვიდა და ყანდაპარის გარშემო არ დატოვა სოფელი, ქალაქი, ყანა, საძოვარი და... ყველაფერი ცეცხლს მისცა და ააოხრა. სპარსელთა ჯარი შიმშილმა მოიცვა და გაქცევა დაიწყო.

ცოტა ხანში ჯარის მესამედი დაიფანტა და მხოლოდ მესამედი დარჩა. ამათაც შიმშილსა და (გაჰორვებას) ვერ გაუძლეს. ბოლოს, ხოსროვ ხანი ორასი ქართველი ჯარისკაცით მოედანზე დარჩა. ავღანები მათ დაესხნენ და თავში კომბლები ჩაარტყეს და დახოცეს⁵⁶. ამის შემდეგ, რამდენიც არ მოისურვეს (სპარსელებმა) საქართველოდან ყანდაპარისათვის ჯარის შეგროვება, ქართველებმა უარით უპასუხეს და არ წავიდნენ⁵⁷. შემდეგ მაჰმუდ როსტომ ხანი მთავარსარდლად დაინიშნა და იქითკენ გაიგზავნა. ვერც მან გაბედა, წინააღმდეგობა გაეწია ავღანელებისათვის. ამ ხანებში, როდესაც ჰერათი და მეშხედი ჯერ კიდევ სპარსეთის მფლობელობაში იყო, მან ყურადღება მიაპყრო ამ მხარეების საზღვრების დაცვას⁵⁸.

ნუ იქნება დამალული, რომ შაჰნავაზ ხანი, ხოსროვ ხანი, ჰუსეინ ყული ხანი, ვახტანგ ხანი და მეჰმედ ყული ხანი—ყველა ესენი ქართველთა ტომის მთავრები იყვნენ და ყიზილბაშები გახდნენ⁵⁹, ხოლო მათ წინამორბედ ქართველ მეფეებში ცნობილი თე-

⁵⁴ კაიმაკამი—განმგებლის მოადგილე.

⁵⁵ სხვა ცნობებით, 30 ათასი.

⁵⁶ ქიხოსრო და მასთან მყოფი ორასი ქართველი ისე გმირულად დაიღუპნენ ამ ბრძოლაში, რომ ბევრი ევროპელი ავტორის ქება-დიდებას საგანი გახდნენ.

⁵⁷ რატომ ამბობდნენ ქართველები უარს ყანდაპარში წარსელაზე? ქართველები საკითხს ასე აყენებდნენ: საქმეს ყოველთვის ხელს უშლიდა სპარსელების უმოქმედობა ან ლალატი. ამიტომ ქართველები თანახმა იყვნენ წასულიყვნენ მარტო, სპარსელების გარეშე, მაგრამ ეს სპარსელებს არ აწყობდათ.

⁵⁸ ვინ მიაპყრო ყურადღება? ალბათ, შაჰმა.

⁵⁹ იოსები არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ რა ვითარებაში უხდებოდათ ქართველ მთავრებს მაჰმადიანობის მიღება და როგორი მაჰმადიანები იყვნენ ისინი. მოვიტანთ მხოლოდ ერთ მაგალითს. ვახტანგ VI 1712 წელს შაჰ ჰუსეინის

იმურაზ მეფე იყო. მეჰმედ ყული ხანი ერეკლეს შვილთაგანი იყო, ზოლო ვახტანგ ხანი—მისი ქალიშვილისაგან. საქართველოს მფლობელები რებს შორის უთანხმოება რამდენიმე ხანს არ იყო. ის კი არაა დასაძინებულია თბილისის მთავრის ადგილი პირველად შაჰნავაზ ხანს შესთავაზეს, მეჰმედ ყული ხანის მამა — ნაზარ ალი ხანი, შეშინდა და მოსკოვს გაიქცა. შემდეგ შაჰნავაზ ხანი აჯანყების გზას დაადგა და კვლავ რაღაცნაირად ჩამოიყვანა მოსკოვიდან და შესთავაზა მას საქართველო. მას დაეხმარა სპარსელთა ჯარი და შაჰნავაზზე გაიმარჯვა, ის მთებში გაიქცა⁶⁰.

შემდეგში იგი⁶¹ ისფაჰანში მიიწვიეს, აპატიეს თავისი დანაშაული და რამდენიმე ხნის შემდეგ მას შესთავაზეს ჭირმანი და, როგორც ზემოთ ითქვა, ცოტა ხნის შემდეგ სპარსეთის სპარსალარი და ყანდაჰარის ვალი გახდა.

ამის შემდეგ ვახტანგ ხანი ისფაჰანში მიიწვიეს, რაფიზობა მიიღო⁶² და საქართველო შესთავაზეს. მეჰმედ ყული ხანი ისფაჰანში რამდენიმე წელს კაიმაკამი იყო, ზოლო მისი ძმა თეიმურაზი—კახეთის ვალი გახდა. საქართველოში ჯერ კიდევ სასურველი და პატივსაცემი მეჰმედ ყული ხანია. ვახტანგ ხანი მიიწვიეს ისფაჰანისათვის დახმარების გასაწევად⁶³, რაზედაც იგი არ დათანხმდა, მოსკოვის მეფესთან საერთო ენა გამონახა და შაჰს აუჯანყდა; რო-

მიწვევით ისფაჰანში ჩავიდა. შაჰმა გამაჰმადიანება მოსთხოვა. ვახტანგმა უარი თქვა. იგი ჭირმანში გადაასახლეს. 1715 წელს ვახტანგმა კონტაქტი დაამყარა სპარსეთში მყოფ კათოლიკე მისიონერთა მეთაურ ფედელი მილანელთან. ვახტანგი კათოლიკე მისიონერს აცნობებდა, რომ კათოლიკობის მიღება გადაწყვიტა. მაგრამ მოხდა ისე, რომ ვიდრე კათოლიკე მისიონერი მოინახებოდა და იგი ვახტანგთან მივიდოდა, ვახტანგი აიძულეს (ახლობლებმაც ურჩიეს) მაჰმადიანობა მიეღო და წინდაცვეთაც მაშინვე მოხდა. რამდენიმე წლის შემდეგ საქართველოსკენ მომავალი ვახტანგი პოლონელ მისიონერს თადეუშ კრუსინსკის შეხვედრია და საუბრის დროს ვახტანგს მისთვის უთქვამს: „ჩემი სხეული მაცხოვარ ქრისტეს ეკუთვნის, ზოლო მაჰმადს — სხეულის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც მუსლიმანური სექტის ნიშანია“.

⁶⁰ აქ ბევრი რამეა ბუნდოვანი, მაგრამ ზოგი რამ მინც გვინდა შევნიშნოთ: აქ ლაბარაკია ერეკლე I-ზე. მაგრამ იგი მოსკოვიდან შაჰნავაზს, ე. ი. გიორგი XI-ს კი არ ჩამოუყვანია, არამედ იგი შაჰს სჭირდებოდა. შაჰმა გამოგზავნა სპარსული ჯარით საქართველოში. გიორგი XI კი „მთებში კი არ გაიქცა“ (ეტყობოდა სიტუცა „გაქცევა“ ძალიან უყვარდა იოსების), არამედ იმერეთში გადავიდა.

⁶¹ ალბათ, გიორგი XI.

⁶² მკითხველს ეგონება, რომ ვახტანგი ისფაჰანში ჩავიდა თუ არა, მაშინვე მიიღო მაჰმადიანობა, როგორც კი შესთავაზეს.

⁶³ ეს უკვე 1722 წელს ხდება.

ცა შაჰ ჰუსეინი დაპატიმრებულ იქნა (?), ვახტანგმა შეასრულა თავისი შაჰის მოთხოვნა და საქართველო მეჰმედ ყული ქანსუღულ-ქანს დაუბრუნა.⁶⁴

მოკლედ, ამ წლებში დაღისტნელი ლეკები აჯანყებას აწყობდნენ, შირვანს დაეუფლნენ. აიღეს და დაიპყრეს ქალაქი შემახი. იმ დროს, ჯერ კიდევ მირ მაჰმუდი თვალსაჩინოდ არ ჩანდა და მოსკოვის მეფესა და შაჰ ჰუსეინს შორის მეგობრობა იყო. ამ მეგობრობის საფუძველზე ხსენებულმა შაჰმა შემახის განთავისუფლები-სა და ლეკების დასასჯელად ხარჯები გასწია და ამის შემდეგ მეფისაგან ორათასიანი ჯარი იმ პირობით ითხოვა, რომ ის მეფეს მისცემდა გარკვეულ თანხას. მეფეც⁶⁵ ვახტანგ ხანისა და შამხალის წაქეზებით თვითონ მივიდა თავისი ჯარით, მოტყუებით, გარეგნულად მეგობრობის პრეტენზიით, დერბენდის ციხე აიღო და შიგ მცველი დააყენა.

რადგანაც მირ მაჰმუდი იმ დროს ისფაჰანს მიაღწევს. რუსეთის მეფემ⁶⁶ ცარიელი სიტყვებით ბევრი ილაპარაკა მეგობრობაზე და ცრუ გულწრფელობით და გარეგნულად ყალბი მეგობრობით რომ დაეჯერებინა, გილანში 2 ათასიანი ჯარი გაგზავნა, რეშთად წოდებულ ქალაქში მივიდნენ. სპარსელთა ტომის დამხმარე ძალა მოვიდაო და გაიხარეს. განიზრახეს ყაზვინსა და ისფაჰანში წასასვლელად ღონისძიებები მიეღოთ. მათვე კიდევ თქვეს, რომ ჩვენ ჯარი ვართ... და ჩვენს შემდეგ ბევრი მოვა ჩვენი ჯარიდანო. ეს მოიმიზეზეს და წასვლაზე უარი თქვეს.

შემდეგ წელს⁶⁷ ოთხი თუ ხუთი ათასიანი მოსკოვის ჯარი მოვიდა... შვიდი ათასი გახდებიანო. ვინაიდან ისფაჰანი უკვე აღებული იყო, როცა თქვეს: ყაზვინის დასაცავად წავიდეთ და სამგზავრო მომზადებას შევეუდგეთო, მათ უპასუხეს, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ ჩვენი მეფისაგან ამას იქით წასვლის შესახებ მითითება არა გვაქვსო და ამ საბაბით გამოყოფილ ნაპირებზე სანგრები გააკეთეს, გამაგრდნენ და ამ მდგომარეობაში დარჩნენ. გარდა ამისა, გაიგეს, რომ მოსკოვის ჯარი გილანს, მაზანდერანსა და ასტრბადში მივიდა.

⁶⁴ ეტყობა, იოსებს წარმოდგენა არა აქვს საქართველოს ისტორიაზე. ისიც კი არ იცის, რა ხდება საქართველოში, კერძოდ თბილისში 1722—1725 წწ., ამ დროს თვითონ ჯერ ისფაჰანშია, ხოლო შემდეგ კონსტანტინოპოლში.

⁶⁵ ყველგან იგულისხმება რუსეთის მეფე პეტრე I.

⁶⁶ იოსები ყველგან წერს „მოსკოვის მეფე“.

⁶⁷ გაუგებარია, რომელ წელს.

მირ ვეისის გარდაცვალება ყანდაპარში მმართველად მისი ძმის მირ აბდულაჰის ცხადება. ხსენებული მირი ამ ვითარებაში ყანდაპარის ნას რომ განაგებდა და მართავდა, სპარსელებისა და სხვა რეობისაგან ქვეყნის მოსახლეობა მოსვენებასა და მშვიდობაში იყო; აჯალი⁶⁸ მოვიდა და გარდაიცვალა. მირ მაჰმუდი 18 წლის ყმაწვილი იყო, ყანდაპარის ქვეყნის მართვა-გამგეობის მემკვიდრეობითი უფლება რომ ჰქონდა, მაგრამ ბიძა მისმა, მირ აბდულაჰმა, მას სძლია, მაჰმუდი გააგდო და ყანდაპარის მმართველი გახდა.

მირ მაჰმუდის მიერ მირ აბდულაჰის მოკვლა და მმართველად მირ მაჰმუდის გამოცხადება. თავგადასავალი, რომელიც მირ ვეისს სპარსელებთან ჰქონდა, მეტად დიდი იყო. ყანდაპარის ქვეყანამ ყიზილბაშთაგან მკაცრი შემოსევისა და ბატონობისაგან განთავისუფლებისათვის საზღვარსა და ზომას გადასული სიძნელებები განიცადა. მან⁶⁹ ჩიღინა საშიში და დამლუპველი საქმეები და ამის გამო ავღანელი წარჩინებულებისა და ხალხის უმრავლესობის სურვილი და კეთილგანწყობილება მისი შვილის⁷⁰ მირ მაჰმუდისკენ იყო მიმართული. ამ ვითარებამ გამოიწვია ის, რომ აბდულაჰი შიშსა და შფოთში ჩავარდა. თავისი პოზიცია რომ გაემაგრებინა, სპარსეთის შაჰს მიმართა, ისევ მისი გზით გაიარა, შაჰისაგან ჯარი მოითხოვა და დაადგა იმ გზას, რომლითაც ყანდაპარის ქვეყანა კვლავ შაჰის მფლობელობა-პატრონობას დაუბრუნდებოდა.

ამ გასაოცარ ვითარებაზე კილიჩიან-ავღანმა დიდებულებმა იფიქრეს და იმსჯელეს, ეწყინათ ეს და გაჯავრდნენ. სამზადის ღონისძიებათა უარყოფასა და აკრძალვაზე ფიქრი და მღელვარება დაიწყო. შემდეგ მირ მაჰმუდი წააქეხეს და პირობა დადეს, ბიძამისის გაგდებისა და მოშორების საქმეში დახმარებას და შემწყობას აღმოუჩინდნენ და თავს გამოიდებდნენ. ამრიგად, მირ მაჰმუდის გულსა და სულში მეთაურობის სურვილისა და მმართველობისადმი მისწრაფების ალი აინთო და აღიტაცა იგი.

ერთ დღეს უმაღ 200-მდე კაცი შეკრება და ნაშუადღევს, როცა ბიძამისს მშვიდად ეძინა, მოულოდნელად სწრაფად სასახლისა-

⁶⁸ სიკვდილი.

⁶⁹ ვინ მან? აქ ლაპარაკია მირ ვეისზე, მაგრამ ეს სიტყვები და ასეთი მოქმედება არ შეიძლება მას მიეწეროს. ამიტომ, ალბათ, იგულისხმება მირ აბდულაჰი, რომელსაც ბრალს სდებდნენ სურვილში: გამოენახა საერთო ენა სპარსელებთან.

⁷⁰ ვისი შვილის? ცხადია, მირ ვეისის შვილის.

კენ გაემართა, თავს დაესხა და მოკლა. მაშინვე დაფი და ნადარბ დააკრევეინა და მთავრის ადგილას დაჯდა⁷¹. მაშინვე გაგზავნა მძევლები, რომლებმაც ციხის ყველა მხარეს და ქალაქს აცხობენ, თუ რა ბედი ეწვია აბდულაპ ხანს და რომ მირ მაჰმუდმა ყანდაპარის მმართველის ადგილი დაიკავა. მან ავღანელთა ჯარი შეკრიბა და ყანდაპარის ქვეყნის მომიჯნავედ მცხოვრებ და ბულუჯბად წოდებულ ტომთაგანაც გარკვეული რაოდენობის ჯარი აიყვანა; ზემოხსენებულ ქირმანის ქვეყანაში წავიდა, დაარბია და ყანდაპარს დაბრუნდა.

აქა ამბავი იმისა, თუ როგორ დასთხარეს თვალები ეთემად ად-დოულეს. როდესაც... ეთემად ად-დოულეს თანამდებობაზე დაღისტნელი, ლეკური წარმოშობის (პიროვნება) იყო... ლეკებმა შაჰს აჯანყება მოუწყვეს.. მირ ვეისის სპატიმროდან გათავისუფლებისა და ყანდაპარში მისი დაბრუნების საქმეში ხსენებული ფათ ალი ხანის, იმ ხანებში ეთემად ად-დოულეს, მეცადინეობა და მზრუნველობა ცხადი იყო. ამის გამო მასზე მოღალატეობის ეჭვი მიიტანეს და შაჰისა და ზოგიერთი სპარსელი წარჩინებულის გული ეჭვმა შეიპყრო⁷². ფათ ალი ხანი სუნიტი იყო და მომხდარი აჯანყებისა და არეულობის ცეცხლი მას მიაწერეს; ბრალი დასდეს, რომ ეს მის მიერ და მისი მოქმედებით იყო გაღვივებული. ის გადააყენეს, ორივე თვალი დასთხარეს და დაამრმავეს. მის ადგილზე, ეთემად ად-დოულედ ყურუჯიბაშის თანამდებობაზე მყოფი, სპარსელი წარმოშობის მეჰმედ ყული ხანი დანიშნეს.

შაჰ ჰუსეინის თეირანიდან ისფაჰანს გამგზავრება და ცისარტყელას გამოჩენა. სპარსელთა ქვეყნის ვარსკვლავმრიცხველნი თავიანთი წინასწარმეტყველების საფუძველზე ზოგჯერ ფარულად, ზოგჯერ აშკარად ისევ ვერ იკავებდნენ თავს ცნობებზე სეფიანთა სახელმწიფოს დაცემაზე და, განსაკუთრებით, ქალაქ ისფაჰანზე ბოროტგანმზრახველთა მომავალ თავდასხმაზე.

მათ გასულ წლებში შექმნილ ვარსკვლავთა ახლომყოფობით ახსნილ-განმარტებული ეს ვითარება საფუძვლად დაუდეს თავი-

⁷¹ ეს ამბები სხვადასხვა ავტორებს სხვადასხვანაირად აქვთ აღწერილი.

⁷² იოსები არაფერს ამბობს შაჰის სასახლის კარზე არსებულ ინტრიგებზე, რომელთა მთავარი შემოქმედნი საჭურისები იყვნენ. ასეთი ერთ-ერთი ინტრიგის მსხვერპლი გახდა ეთემად ად-დოულე ფათ ალი ხანი, მაგრამ მას საკუთარიც ბევრი ცოდვა ჰქონდა.

ანთ პრეტენზიას. (მან) თავის სულიერ შიშსა და მღელვარებას სძლია. ის კი არა, შაჰ ჰუსეინის თეირანიდან ისფაჰანში დაბრუნებისას ერთ დღეს შემთხვევით ამინდში დიდი ცვლილებები გამოჩნდა ერთი ცეცხლისებური ღრუბელი, შაჰ ჰუსეინი თავიდან ფეხებამდე დაფარა და იმგვარად მოეხვია, რომ ჩანდა მხოლოდ მიწიდან არეკლილი ცეცხლის ენები და რამდენიმე ფეხი იმ ცხენისა, რომელზედაც ის იჯდა. ამ მდგომარეობას ცხადად უყურებდა ყველა ადამიანი და მის საოცრებასა და ფიქრში ჩაიძირა... ქალაქ ისფაჰანში, შეიძლება მთლიანად ირანის⁷³ ქვეყნებში ლაპარაკი (ჟორი) იყო. შაჰის ისფაჰანში გამგზავრებაში რალაც ნიშნები დაინახეს და რალაც მიიჩნივნეს. ხალხის უმრავლესობა ასე მსჯელობდა, რომ ისფაჰანს მოიცავენ ზეციერი უბედურებანი. ზოგიერთი მათგანი ამბობდა, რომ თავრიზის მსგავსად მას მიწისძვრა გაანადგურებსო, ზოგი კი — ჭირი გაჩნდებაო; ზოგიერთი ამბობდა, რომ ციდან ცეცხლის წვიმა წამოვაო, სხვები—ჯანყი და ხოცვა-ჟლეტა იქნებაო და საშინელ შიშს განიცდიდნენ, ლოცვას ასრულებდნენ, მარხვას ინახავდნენ. სულ სალოცავზე გადავიდნენ. მათ გვიან გაიგეს ჭეშმარიტება...⁷⁴.

მ ი რ მ ა ჰ მ უ დ ი ს გ ა მ გ ზ ა ვ რ ე ბ ა ის ფ ა ჰ ა ნ ის ა კ ე ნ .
შაჰი დაბრუნების შემდეგ დაახლოებით 9 თვე ისფაჰანში გაჩერდა. უკვე ყველას ეგონა, რომ ამ გარდუვალმა უბედურებამ გადაიარა. მირ მაჰმუდი კვლავ რომ ქირმანში მივიდა, არავის არ უფიქრია და მღელვარება არ უგრძენია მისი ქირმანიდან ისფაჰანში ჩასვლის განზრახულობის შესაძლებლობაზე. ასეთი ვითარება რომ იყო და მთელი ქვეყანა ასეთ დაუღვერობაში იმყოფებოდა, უეცრად მირ მაჰმუდმა ქირმანი კვლავ გაავერანა. მოვიდა ამბავი, რომ მან განიზრახა ისფაჰანისაკენ წასვლა. თათბირები მოეწყო და ბევრი ჭორი გამოვიდა. ზოგიერთმა გონიერმა და სახელმწიფოსადმი კეთილად განწყობილმა სინდისიერმა უზენაესი სახელმწიფოსაკენ⁷⁵ უსტარი გაგზავნა. ამბობდნენ: ამ ამბების შესახებ სახელმწიფოსათვის მოკლე ცნობები რამდენი სარგებლობის შემცველიაო და, იმავე დროს (ეს ღონისძიება) იყო დახმარების გაწევის გზაზე...

შაჰ ჰუსეინი თავისი არსებით თავმდაბალი თვისებისა და სინ-

⁷³ იოსები სპარსეთისა და ირანის აღსანიშნავად იშვიათად ხმარობს „ირანს“. უმეტეს შემთხვევაში იგი ამბობს „აქემს“.

⁷⁴ აქ მოტანილია არაბული ანდაზა, მაგრამ შინაარსი გაუგებარია.

⁷⁵ იგულისხმება თურქეთის სახელმწიფო.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ

اصغرها در آن کان یوزر قونام گشت سوزاسته صفی ندر گشت
ایده بیدست هر قوم و در زای العین شام بوده و بنیدانی
و قونست قنیل ایرو بیدست هم و اهلان حاصل ایرو کی سوزا
شستند

یوزر قونری بیلگستی اناصل او یوزیب زمان عبودت و قنیل
و کتاب بیز و عوفت هر خط سید و گشت سوزا
ایرو بیدست افرنج ایرو اشکات حاصل ایرو کرده و گنید
سیندر بید سوزا و گشت سوزا سوزا و گنید
و ایرو عالی ترمانی او لای بیانی بید سوزا و گنید
سوزی سوزا و گنید و افلاق و بیدانی سوزا و گنید
اول سوزا و گنید او لای بید سوزا و گنید
سوزا و اول سوزا و گنید و سوزا و گنید
سوزا و گنید و سوزا و گنید
سوزا و گنید و سوزا و گنید
سوزا و گنید و سوزا و گنید
سوزا و گنید و سوزا و گنید
سوزا و گنید و سوزا و گنید

დისიერი იყო, აქეთკენ ჰქონდა სურვილი და კეთილგანწყობილება. მაგრამ შფოთის ხალხმა და მოწინააღმდეგეებმა ეს უკონსილდო უარყვეს და სავსებით არა გონივრულად მიიჩნიეს. ამითო, ამბობდნენ ისინი, ჩვენ ხელს შევეუწყობთ ოსმალთა მაღალი სახელმწიფოს წინაშე სისუსტის გამოომეღვანებას. ეს აზრი და ფიქრი ძალიან ბოროტი საქმეაო, თქვეს და დამალეს და შაჰ ჰუსეინმა კვლავ განიზრახა ისფაჰანიდან ყაზვინისაკენ გამგზავრება. ეს ქორები... სახელმწიფოს უღირსმა მფლანგველმა შვილებმა... და ჩვენი შაჰი დესპოტისაგან გამოიქცაო — ათქმევინეს. ეს ნაკლია სეფიანთა სახელმწიფოს სახელისა და დიდებულებისაო, თქვეს და ბევრი იდავეს და შაჰს უარი ათქმევინეს ამ გამგზავრებაზე, რადგანაც ეს უმნიშვნელო საქმედ ჩათვალეს.

მირ მაჰმუდმა კი ამას წინათ ქირმანის დარბევის შემდეგ რამდენიმე ხანს ყანდაჰარში დაისვენა, ჯარის შეკრებას შეუდგა და ბელუჯთა ხალხიდან ორი ათასი კაცი გამოიყვანა და 16 ათასიან ავღანელებს დაუმატა. მთლიანად 18 ათასიანი ჯარი შექმნა, უწინდებურად სეისტანის ველით გამგზავრა ქირმანის ქვეყანაში. ქირმანის ციხე შეკეთებული იყო, გამაგრებული დახვდა. სამ თვეს ალყა შემოარტყა და ქალაქიც დაარბია. ბოლოს ციხე როგორც წესი და რიგი იყო დატოვა და უკან დასაბრუნებლად ასი ქისა ფულით დაზავდა.

ქირმანიდან ისფაჰანისაკენ გაემართა და გამგზავრა. ყანდაჰარიდან ისფაჰანამდე ქირმანის გზით 70 გადასარბენის მანძილია და რადგანაც მისი ათი გადასარბენი უდაბნოსაგან შედგება, მას შეეშინდა ამ უდაბნოს სიძნელეებისა და იქ გაწვალეებისა, ერთ სულთანთან ერთად 2 ათასი კაცი უდაბნოდან დააბრუნა, 2 ათასი კიდევ უდაბნოში დაუძღურებულნი და ქირმანის ლაშქრობაში დაიღუპა, სულ მთლიანად 14 ათასიანი ჯარით... ქალაქებს გადაუარეს და ერთ დღეს ისფაჰანში ხმა გავრცელდა, რომ მოულოდნელად მათ ისფაჰანის ვილაიეთს მიიღწიეს. როცა ამას წინათ გონიერ ადამიანთა ჭკუით იმოქმედეს, სიფრთხილეს ვერ მიიღწიეს. საქმე იქამდე მივიდა, რომ არც გაქცევა გიშველის, არც თავის ასარიდებელი ადგილია და არც დახმარებაა რეალური.

შემდეგ აუცილებელი შეიქმნა დაეწყოთ შეძლებისდაგვარად ჯარის შეკრება და მომზადება სამხედრო საქურველისა და ხოცვა-

⁷⁶ მეტისმეტი მაღალი შეფასებაა ამ უნიჭო, ეჭვებს აყოლილი, უსაქმური, პარამხანით გართული შაჰისათვის.

ქლეთის იარაღისა. ისფაჰანის ვილაიეთი კეთილნაშენი თილმოწყობილი იყო და მასში ათასორასზე მეტი სოფელი ჰამადანსა და მათ შორის 12 გადასარბენი მანძილი იყო. აქედან 6 გადასარბენზე მდებარე ადგილები ჰამადანის მიდამოებში შედიოდა, დანარჩენი ისფაჰანისა იყო. ყოველმხრივ კეთილნაშენი იყო. მებრძოლთა და მსროლელთა ქვეითი ჯარის შესაკრებად საჩქაროდ გამოვიდა მტკიცე ბრძანებები. სოფლებიდან 18 ათასი მამაც მსროლელთა ჯარი მომზადდა. იმ მიდამოებში მოსახლე ხანებიც და ბეგებიც მოვიდნენ სასწრაფოდ, ზოგი თავისი ჯარით, ზოგი... ჯარით; ზოგიერთი 5—5, 10—10 კაცით სასწრაფოდ ისფაჰანში ჩამოვიდნენ.

მირ მაჰმუდიც შესძლებისდაგვარად სწრაფად მოქმედებდა და ისფაჰანიდან 4 გადასარბენს იქით მდებარე ვარზანსად წოდებულ დაბას მიადგინა. ამ ადგილას ყოფნის დროს მირ მაჰმუდს ისფაჰანიდან გამოუგზავნეს მაცნე და შემოუთვალეს: ისფაჰანის ვილაიეთში ნუ შემოხვალა და შაჰის მიერ გამოგზავნილი ექვსასი ქისა ფული მიართვეს. მაგრამ ხსენებული მირი არავითარი თავაზიანობით არ შეხვდა ამას, მაცნე გააგდო, იჩქარა და 1134 წლის⁷⁷ პირველ ჯუმადას თვის მერვე შაბათ დღეს⁷⁸ ქალაქ ისფაჰანიდან 4 საათის მანძილზე მდებარე გულნაბადად წოდებულ სოფელში მივიდა. მან გაიგო, რომ ისფაჰანიდან ჯარი გამოვიდა ლეგიონებად და ტალღა-ტალღებად, შეჩერდა და ხსენებულ ადგილას განლაგდა.

ისფაჰანში შეკრებილი ყიზილბაშთა ჯარის რაოდენობა და სახელოვანი სარდლები. ჯარის შეკრებას ისფაჰანში დიდი მეცადინეობითა და მზუნველობით მოეციდნენ. გარშემო მდებარე სოფლებიდან მომზადდა თერამეტი ათასი მსროლელთა ქვეითი ჯარი. მიწისმუშა გლეხთაგან და მტვირთავი მუშებისაგან წერაქვითა და ნიჩბით შეიარაღებული 4 ათასი კაცი მოგროვდა. გამოიტანეს ათი ცალი ბალიემეზისა და 14 ცალი შაჰური ზარბაზანი, ასი საპალნე თოფისწამალი და უამრავი ტყვია. მათთან ერთად (იყო) აგრეთვე ფრანგი დახელოვნებული არტილერისტი. ერთი სიტყვით, შაჰ პუსეინი ქალაქში დარჩა. სახელმწიფოს თავკაცებიდან: ეთემად აღ-დოულუე მეჰმედ ყული ხანი, ალი... ყურუჯუ ბაში შეიხ ალი ხანი, ყულარაღასი ვახტანგ ხანის ძმა

⁷⁷ ამ გვერდის მარჯვენა ველზე მაწერილია: პიჯრით 1134 წელ ი—ქრისტესით 1722 წელი.

⁷⁸ პირველი ჯუმადას თვის მერვე შაბათ დღეს—1722 წლის 7 მარტს.

მეკმედ რუსტემ ხანი, მსროლელოთა ალა ლუტფ ალი ხანი, ალათა ბაში ჰუსეინ ყული ხანი, არაბეთიდან ხოიზას აბდულაჰ ხანი, ჰამადანის ხანი კადრულაჰ ხანი, კუჯკილოს, ე. ი. ფარსის ვალი ალი რიზა ხანი, სეისტანის ხანი ყასიმ ხანი, თოფჩუ-ბაში მეკმედ ხანი და სხვა გადამდგარი ხანები და ბეგები, 12 ავად-სახსენებელი სარდარი იყო. სულ 52 ათასი ყიზილბაშთა უბედური ჯარით, განდიდებასა და სიღიადესი მსოფლიოს ნახევარში გაუთ-ქვამს სახელი (?) მალალსახელოვანი. (ეს ჯარი) ისფაჰანიდან ქა-ლაქგარეთ გავიდა და მირ მაჰმუდის წინააღმდეგ გაემართა. ეს მი-რი ჰიანჯველა რომ ეგონათ, გველი ჰპოვეს. შაბათ დღეს გავიდ-ნენ, უმაღ კვირა დღეს საქმის ცოდნით გამართეს კორიანტელივით დიდი ომი.

ყიზილბაშთა საპირისპიროდ მირ მაჰმუდის მიერ ჯარის დაწყობა და რეგულირება. მირ მაჰ-მუდმა რომ შეხედა და დააკვირდა სპარსელთა ჯარის სიმრავლეს და სიუხვეს, სიღიადესა და ძლიერებას, საუცხოობას და შთამა-გონებლობას, ძალაუნებურად მისი სული შიშმა და ძრწოლამ მო-იცვა და მის არსებას გაქცევის სურვილი დაეუფლა. მან თავისი ჯა-რიდან შეარჩია ათასი მარდი მხედარი იმ განზრახვით, რომ გზას გასდგომოდა. ეს მაშინვე გაიგო მისმა დიდმა სარდარმა ამანულაჰ სულთანმა, სწრაფად მივიდა მასთან, საფუძვლიანი გონებამახვი-ლური (სიტყვებით) გადაუშალა გული და მას რჩევა-დარიგება მისცა. მიმართა მას და უთხრა: ჩემო მირო, რა არის მიზეზი და რამ გამოიწვია შენს გონებაში შიში და შფოთი, ფიქრი, მღელვა-რება და ცუდი აზრები? სიმრავლე ყიზილბაშების, რომელსაც შენ ხედავ, ჩვენი აზრით, ეს არის იღუმალი სიკეთე და ღვთის მიერ მონიჭებული მადლი, წყალობა და კეთილი გზა, ვინაიდან ჯარი, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ, მთლიანად ხელოსნების, გლეხებისა და მომსახურე პერსონალთა ნარევია და მათი (მხრიდან) წარმოუდგე-ნელია სიმტკიცე და სიმძლავრე, საქმისადმი მიზანშეწონილი მოთ-მინებითი მიდგომა... ის კი არა, შეიძლება მათში მრავალრიცხო-ვანობის სიჭარბე საგანგაშო და უკუქმედების გამომწვევი იყოს. და ჩვენი აზრით, ეს არის გზა სიადვილისაკენ მეორედ მოსვლამ-დე. გარდა ამისა, ეს სიამაყის საბაზია, ამ უფსკრულიდან გადარ-ჩენისა და ამ უბედურების მორევიდან მშვიდობისა და ხსნის იმ დონემდე სასიხარულო და სასიამოვნო საშუალებათა გზაა, რო-მელზედაც გავლა გველ-ქვეწარმავალთათვის შეუძლებელია. სრუ-ლი ხსნა, მშვიდობა და ბედნიერება, სააქაო და საიქიო ამისათვის

არის განკუთვნილი, რომ საღვთო და სარწმუნოებისათვის მრძელ
 ლით სხეული გაიჯანსაღონ, გახდნენ ღირსი სარწმუნოებების
 წამების ბედნიერებისა ანდა მეღვრობით, სიმტკიცით და ბეჯითო-
 ბით მივალწით შეწყალებას და გავხდეთ ღირსი გამჩენი ღმერთის
 დაქმარებისაო, თქვა...

როდესაც (მან) ღვთის ნებით მომეტებულად მქერმეტყველი,
 ბედნიერებასთან ახლომდგომი, ისლამური კანონის მიხედვით დამ-
 რიგებლური ეს სიტყვა წარმოთქვა, ხსენებულმა მირმა დაძაბული
 მოსმენით და გამჭრიახობით ეს ადვილად მისაღები დარიგება ტაქ-
 ტიანად შეიგნო და გაქცევის განზრახვა გამაგრებითა და სიმტკი-
 ცით შეცვალა. შიში და მღვლეობა თავის გულში გააქრო და გამ-
 ბედაობად შეცვალა. ის მაშინვე დიდი ძალღონით სულითა და
 გულით შეუდგა მზადებას წინააღმდეგობის გასაწევად და ამ ქნელ
 საქმეს მთელი თავისი ძალღონე მოახმარა. შემდეგ, საქმის კარგი
 ცოდნით ჯარი (საბრძოლველად) განაწყობ და შეუდგა ჯარის რიგე-
 ბად და გუნდებად დაწყობას. მან თავისი ჯარი სამ ლეგიონად ჩა-
 მოაყალიბა: მარჯვენა ფლანგი, მარცხენა ფლანგი და ცენტრი, ასე
 დაპყო და დაანაწილა. თავის პირველ სარდარს ამანულაჰ სულ-
 თანს ხუთიათას კაციანი მარჯვენა ფლანგი ჩააბარა. სეისტანელ წარ-
 მოშობის ცალთვალა ნასრულაჰ სულთანს სამი ათას კაციანი მარ-
 ცხენა ფლანგი გადასცა. ამრიგად, მარჯვენა და მარცხენა ფლანგე-
 ბად დაწყობის წესი მიიღო. დანარჩენი ექვსი ათასი ჯარით ხსენე-
 ბულბ მირი ცენტრში დადგა.

ყ ი ზ ი ლ ბ ა შ თ ა ჯ ა რ ი ს გ ა ნ ლ ა გ ე ბ ა. რამდენადაც ყო-
 ზილბაშთა ჯარი ხელოსნებისაგან (შედგებოდა) და ნარევი იყო,
 რამდენადაც არ უნდა ცდილიყვნენ, შემადგენლობა კეთილი თვი-
 სებების მქონე ყოფილიყო, მათი წყობის დონე უწყესო და არეუ-
 ლი იყო. 12 სარდარის აზრსა და ღონისძიებებში თანხმობა და ში-
 ნაგანი ერთიანობა არ იყო. ასეთი ვითარება რომ ჰქონოდათ, მაინც
 შეძლებისდაგვარად (ჯარის) რიგებად დაწყობას შეუდგნენ და ლე-
 გიონების მოწესრიგება დაიწყეს. სამი ფლანგი შეიქმნა. მარჯვენა
 ფლანგი ეთემად ად-დოულემ, ლორისტანის ხანმა, ჰამადანის ხანმა
 და ემოქალას ბაშმა აირჩიეს; მარცხენა ფლანგზე დადგნენ ყულა-
 რალასი და ხუნიზა ხანი. ცენტრში დადგნენ ყორუჯი ბაში, თუფენ-
 ქჩი ალასი და თოფჩუბაში.

ბრძოლის დაწყებამდე მოისურვეს თათბირის მოწყობა. ეთე-
 მად ად-დოულემ და მისმა მომხრეებმა (გადაწყვიტეს), მირ მაჰ-
 მუდს ნუ დაეცხმითო. მაშინვე სანგრები დაიკავეს, ზარბაზნები

დააწყვეს ისე, როგორც სურდათ. ყველა მსროლელი სანჯიყეში
ჩაივლიდა, მხედრები ორ ფლანგად დაეწყვენ და თქვეს: ^{სანჯიყეში} ^{სანჯიყეში}
მოვემზალოთ და ვუთვალთვალოთ, ზოცვის საქმეში დიდი გამჭრია-
ხობა გამოვიჩინოთო, რადგანაც ჩვენი ჯარი ნარევი და სხვადა-
სხვა ჯიშის არისო, უყურადღებობა ჩვენს ქვეყანას ბოლოს მოუ-
ღებსო. ჩვენი ქვეყნის მომავალი ბედი ამ ლაშქრობაზე და მოკი-
დებული და ბედნიერებაც დაკავშირებულია დღევანდელ საქმეზე
და დიდი მონდომება გამოვიჩინოთო. შეტევებიდან ყიზილბაშთა
ლაშქარი... ერთი ჯარისკაცი მირ მაჰმუდი და სახელოვანი... სამა-
გიერო.

მაგრამ ყულარალასი და ზავიზეს ვალი, ერთი მათგანი ბეგი,
ნამდვილი არაბი და მეორე ქართველი. ორივე სწორაზროვნებას
მოკლებული მტკიცე შეხედულების არ მქონენი; სიმატლესთან
ახლო რომ იყო, ისეთ ღონისძიებას ანგარიში არ გაუწიეს და მა-
შინ, როცა... მათ განკარგულებაში მზად იყო ამდენი სპარსელი
უნარიანი ჭაბუკი, ასეთი მრავალი ჯარი, უამრავი სამხედრო სა-
ქურველი, სრულყოფილი და საქმიანი სარდრები, თავი შეაფარეს
სანჯიყებს ისეთი ხალხისა და ტომის საწინააღმდეგოდ, რომლებიც
სრული, ქანცმოღვეულები იყვნენ მცირერიცხოვანობის გამო, სა-
შინელ გზებზე დაუძღვრებისა და მძლავრი ლაშქრობის გამო. ეს
წინგენებელია სეფიანთა დინასტიის პატოხნებისა და ნამუსის სინაყ-
ლებისათვის—თქვეს და ყულარალასი მარჯვენა ფლანგიდან მაშინვე
მირ მაჰმუდის მარცხენა ფლანგისაკენ გაემართა და თავდასხმა
დააჩქარა⁷⁹.

ქლიერი და მხურვალე ბრძოლა დაიწყო, ნასრულაჰ სულთანი
დამარცხდა, მის ფლანგს უბედურება ეწია. ბრძოლა-ბრძოლით
თვით ბანაკამდე მივიდნენ და სასტიკი ბრძოლა გააჩაღეს. არაბთა

⁷⁹ როსტომი შეტევას მომხრე იყო. იგი დაუყოვნებლივ მოქმედებას მოითხოვდა. მან განაცხადა: „ახლა იმის დრო არ არის, რომ ვიღოთ. საჭიროა ვიოოთ. სირ-
ცხვილი იქნება, მარცხელთა და მემამოხეთა ბანდების წინაშე უკან დახევა ის-
ეთი უზარმაზარი არმიით, რომელთა რიგებში იმპერიის რჩეულთა წარმომადგენ-
ლებია“ (იხ. ი. ტაბატაბაი, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა —
XVIII ს. I მეთხუთედი, გვ. 335).

როსტომის მიერ საკოხის ასე დაყენება სრულიად ნორმალური იყო. ჯარები
საბრძოლველად განეწყვენ და ამის შემდეგ ლოდინი ხელსაყრელი იქნებოდა
მოწინააღმდეგისათვის. როსტომი და მისი ნაწილები გმირულად იბრძოდნენ. შე-
დეგებიც შესანიშნავი აქონდათ და, როგორც მთელი რიგი უცხოელი ავტორი
(პროფ. დ. მ. ლენვა და სხვ.) მოუთითებს, როსტომისათვის მხარი რომ დაეჭირათ,
საქმე სულ სხვა გზით წავიდოდა.

ჯარი ძალიან გაიტაცა ნადავლმა. მათი ვალი ხევიზეს ხანთან ერთად ყულარალასის მარჯვენა მხარეზე დადიოდა⁸⁰. დაიწყეს ავლანელთა ჯარის დარბევა.

მირ მაჰმუდს შეატყობინეს, რომ მისი ჯარი დარბეულ-დაწოკებულია. ის ყურადღებით არ მოეკიდა ამას და თქვა: თუ ჩვენ მოგვიწევს დარბევა, მაშინ ჩვენი და ჩვენი ქონების მფლობელები ისინი გახდებიან; თუ მალალი ღმერთის შემწეობით გამარჯვების ქარი ჩვენს მხარეზე დაიჭროლებს და გავიმარჯვებთ, მაშინ მათი ხალხი და ქონება ჩვენ დაგვრჩება და ჩვენ მათ დავებატრონებითო — თქვა და თითოეულ კაცს სასტიკი გაფრთხილება მისცა, ყოფილიყვნენ თავიანთ ადგილებზე, საჭირო სამსახურის შესრულებაში მტკიცედ და სათანადო თავდადება გამოეჩინათ.

სპარსელთა ჯარი კი, როცა დაინახა, რომ მირ მაჰმუდის ჯარი მარცხენა ფლანგზე დამარცხდა, მაშინვე გაეშურა (მოწინააღმდეგის) მარჯვენა ფლანგისკენ. ასევე ეთემად აღ-დოულე ამანულაჰის ფლანგს თავს დაესხა და ძლიერი ხოცვა-ყლეტა შეიქმნა. ამანულაჰ ხანის ფლანგი უბედურებას წააწყდა და უკან დახევა იწყო. სპარსეთის ჯარის (სარდარმა) ვერ გაიგო და ვერ შეიცნო მომხდარი ეშმაკობა. მას ეგონა, რომ ავღანელები ნამდვილად დამარცხდნენ და გადამეტებით დარტყმა და თავდასხმა დაიჩემი. ვერ მიხვდა, რომ ტყეში ვეფხვი არის... სპარსულ ენაზე ზამბურაკად წოდებული კვლუმბურნას ფორმაზე გაკეთებული და აქლემებზე გადაკიდებული... ჩამუხლულნი, რათა ყველა მიმართულებით შესაძლებელი ყოფილიყო მართვა. დაუმატეს... და სულ მთლიანად საფლანკით გაივსო. ასი ცალი ზარბაზანი მზად იყო. ერთი ფითილიდან სპარსელებს მოულოდნელად ცეცხლი დაუშინეს. ავღანელებს ზარბაზანი რომ ჰქონდათ, ვერავინ ვერ მოიფიქრა და ვერ გაიზარა... ამ ეშმაკობისადმი უყურადღებო და ამის უცოდინარი სპარსელთა ჯარიდან ბევრი მიწაზე დაეცა, გაოცდა და გაოცებულმა მაშინვე იქ გაჩერება გაქცევით შეცვალა... ქალაქისკენ გაემართნენ.

ამანულაჰი კი თავისი ჯარით მაშინვე მიბრუნდა, ჩქარა და სწრაფად თავს დაესხა სპარსელებს, სპარსელთა ზარბაზნები და არსენალი ზელთ იგდო და დაეუფლა. ზარბაზნებთან მყოფი ორი ათასი ჯარისკაცით თოფჩიბაში ხმლით აკუწა. ზარბაზნები მაშინვე

⁸⁰ არაბეთის ვალი ზედავდა როსტომის მძიმე მდგომარეობას, მაგრამ იგი ავღანელთა ქონების მიტაცებით იყო დაკავებული და შემდეგ ქალაქისკენ წავიდა.

შუაში ყოფილი და თუფენქჩი აღას ფლანგებისათვის ზარბაზნები გაიტაცა.

მირ მაჰმუდი კი თავის ფლანგთან ცენტრში მაშინვე გამაგრდა, სათანადო სიმტკიცით ფეხი მოიკიდა და მტრის მოძრაობას უყურებდა: მარჯვენა და მარცხენა მცველებისათვის საჭირო დახმარების საქმეს არავითარ ძალღონეს არ აკლებდა. როცა ამანულაჰმა დაინახა თავისი ფლანგიდან სპარსელთა დამარცხება, ზარბაზნების ხელში ჩაგდება, ცენტრში ყურუჯი ბაშის დამარცხებაც და ის რომ გაქცევას აპირებდა, აგრეთვე ისიც, რომ... ნასრულაჰის ფლანგი უძღურებამ მოიცვა და ყულარალასის დამარცხება (?). ყულარალასი ჯერ კიდევ ნასრულაჰის ფლანგს ჩასცივებოდა და ჩასტიდებოდა, ხსენებული მირი, ცენტრში მყოფი, მაშინვე იმ მხარისაკენ გაემართა და სპარსეთის (ჯარებისკენ) გზა გადაუჭრა, ის ფლანგი ყულარალასთან ერთად მთლიანად წინ გაიგდო და ხმლით აკუწა. (ავღანელთა მიერ სპარსელთა) ჯარის დარბევა არაბეთის ვალმა რომ დაინახა, მიტაცებული ქონებით გაიქცა.

18 ათასი გლეხისაგან შემდგარი მსროლელთა ჯარი, სპარსელთა ჯარის თავში რომ იყო, ბრძოლას ყურადღებით არ მოეკიდა და გაიქცა. გარედან მოსული ხანები ისფაჰანში არ შევიდნენ იმ საბაბით, რომ ქალაქის დასახმარებლად ჯარის მომზადებაა საჭიროო, თავიანთ ქვეყნებში წავიდნენ. ვინც ხმაღს გადაუტრია, ის ქალაქელი ქალაქში გაიქცა და იქ თავი შეაფარა. სპარსელთა ჯარიდან ექვს ათასზე მეტი კაცი დაიხოცა, ავღანელთაგან ნასრულაჰის ფლანგზე ხუთასი კაცი მოკვდა.

ქალაქ ისფაჰანმა ამ ღამეს ნახა ისეთი ამბავი, რომელიც მას ადამის დროიდან არ უნახავს და სამგლოვიაროდ გამოეწყო. ზოგი გაიქცა, ზოგი ტიროდა და ზოგი კი გაოგნებული იყო. მოუტრეხელი დარდით შეპყრობილმა შაჰ ჰუსეინმა გაქცევა განიზრახა და ამ გარდუვალი მარცხის თავიდან აცილების გზით წავიდა. ხალხს ისევ აუკრძალა და თანხმობა არ მისცა.. ავღანელებმა კი სპარსელთა დარტყმას თავი აარიდეს და ქალაქში ერთი კაციც არ შევიდა.

შეჯახების შემდგომი ამბავი. ბრძოლის ველზე შეხვედრის შემდეგ ხსენებულმა მირმა სამი დღე დაისვენა. ამ შემთხვევით სპარსელებმაც სული მოითქვეს. რამდენიმე შუალედი იყო და ქალაქის შესამაგრებლად ღონისძიება მიიღეს. თვით ქალაქი ისფაჰანი მიწის ციხესიმაგრითა და თხრილით იყო შემორტყმული, აგრეთვე ყველა მისი გარეუბანიც ქალაქივით იყო თხრილებით შემორტყმული და ყველა დიდ გამაგრებულ კედელს წარ-

მოადგენდა. შემდეგ თხრილებსა და სანგრებში გამაგრდნენ. ვინა-
 დან ქალაქ ისფაჰანში 106-მდე ქვემეხი და უდიდესი არსენალი
 ქალაქის გარშემო ქვემეხები გაიტანეს და დააწყეს.

მეორე დღეს შეპრითანად წოდებულ დარდ დემთს ავღანე-
 ლები დაესხნენ და იერიში მიიტანეს. ქვემეხებით უპასუხეს და,
 70 (ავღანელი) რომ დაიხოცა, უკუიქცნენ, გამარჯვებას ვერ მიაღ-
 წიეს.

ქალაქ ჯულფის ამბავი. ქალაქი ჯულფა ისფაჰანთან
 ახლოა და მისი მომიჯნავეა. (მდებარეობს) ზენდერუდის სამხრე-
 თით, 6—7 ათასი სახლის შემცველი, კეთილნაშენი და კეთილ-
 მოწყობილი ქალაქია. (ქალაქის) დასაცავად შაჰისაგან ჯარი მოით-
 ხოვეს, შაჰს არ შესწევდა დახმარებისა და შეწყალების ძალა. მო-
 სახლეობა იძულებული გახდა, მირისათვის მიემართა და შეწყნა-
 რება ეთხოვა. მან ეს მიიღო, მაგრამ მათგან საჯარიმოდ ფული მო-
 ითხოვა—2800 ჰისაზე მორიგდნენ. 800 ჰისა წინასწარ გადაუხადეს,
 ხოლო დანარჩენისათვის თამასუქი მისცეს. შეარჩიეს 60 ქალწული
 და მისცეს. გარშემო სოფლების დარბევის შემდეგ ქალიშვილე-
 ბი გაათავისუფლეს. როცა ჯულფა ამნაირად დამორჩილდა, მათ
 ხელში და მფლობელობაში გადავიდა, ხსენებულმა მირმა თავისი
 ჯარი აყარა და ჯულფის ახლო დააყენა. ჯულფის ახლო და მის მიჯ-
 ნაზე შაჰ ჰუსეინს ჰქონდა „სიხარულის მომგვრელი კეთილნაშე-
 ნად“ წოდებული ბალი და ბაღჩა, რომელთა სივრცე სამი საათის
 (სასიარულო) მანძილს შეადგენს. რამდენადაც შაჰს შესანიშნავი
 სასახლეც ჰქონდა, მირ მაჰმუდი ამ სასახლეში თვითონ დაბინავ-
 და.

ამის შემდეგ ქალაქი გაამაგრეს; ავღანელები რამდენჯერმე და-
 ესხნენ ქალაქს, მაგრამ ვერ გაიმარჯვეს. ბევრი ავღანელი დაიხოცა.
 მიხვდნენ, რომ შესევით ქალაქის აღებას ვერ მიაღწევდნენ. შემ-
 დეგ სხვა გზას დაადგნენ: დაიწყეს ქალაქის გარშემო ალყის შე-
 მორტყმა. გზები და მისასვლელები მაგრად გადახერგეს და შეუწყ-
 ვიტეს სურსათ-სანოვავის შეტანა, (ქალაქში) შესვლა-გამოსვლა.
 გზები ჯებირებად აქციეს. მიხვდნენ, რომ ქალაქზე გასამარჯვებ-
 ლად საჭირო იყო მისი ვრცელი და მტკიცე ალყის შემორტყმა.
 იფიქრეს და იმსჯელეს მომსვლელებისა და სურსათ-სანოვავის შე-
 სახებ. ქალაქის გარეთ მდებარე სოფლებს სასწრაფოდ ჯარი მიუ-
 სიეს, მათი სარჩო-საბადებელი გაძარცვეს, ბევრი დახოცეს და და-
 ატყვევეს. ცოტა ხნის განმავლობაში თითქმის 4—5 წლისათვის
 საკმარისი სურსათი შეაგროვეს. შემდეგ საქმე იქამდე მივიდა, რომ

سندی اوله دئی بالاده بیان اولمشده ربانی عراق بجم
و از ریختن و روان و شتر و آن و کورستان و طایفه
احوالی و شایسته اعدا و بندگی و کلبندگی عالی معنون تقوی
و غیرین که الکت میرجمود که احوالی و عسکریه طرز و طرز
افسردگی معصوم و معنیوم اولمشده و یوم غیره معنیوم
بو طرز غیره معنیوم و قفسه قهر او ایسزاده مرجمود که معنیوم
او خان عسکری سکر بیکه ایچی اولور اولور اولور معنیوم
بیکه و بچو شردن ایچی بیکه و بچردن دئی ایسزاده ایسزاده
تقریر ایلمشش ایچی و آید قلمت جوئی اول و شردن ایسزاده
ایرانی قلمت ایچی ایچی و قلمت ایچی ایچی ایچی ایچی
ایسزاده

ქალაქ ისფაჰანიდან ერთ კაცსაც გამოსვლა და შესვლა არ შეეძლო. საქმე ამ დონემდე რომ იყო მისული, ალყა კიდევ უფრო განმტკიცდა⁸¹.

ხანების ამბავი და ჯარის შეგროვება. საქმის გამო ისფაჰანის... დახმარებისათვის. დამარცხების შემდეგ ლორისტანის ხანი ალი მარდანი დაინიშნა ირანის სპარსალარად. რადგანაც შაჰ ჰუსეინის მიერ იგი გაფრთხილებულ იქნა, რათა სხვა ხანებთან ერთად სასწრაფოდ მოსულიყო ისფაჰანის დასახმარებლად, ხსენებული ხანი ათი ათასი ჯარით ლორისტანიდან ხუნსარად წოდებულ ადგილას მივიდა, ხანებს წერილები გაუგზავნა და მასთან ხანების მოსვლის მოლოდინში იყო, (მაგრამ ხანები) მის ბრძანებას არ დაემორჩილნენ, მისადმი ერთგულებისაგან პირი იბრუნეს, ყველამ შესაძლებლობის ფარგლებში ჯარი შეკრიბა და (თავი) დამოუკიდებლად იგრძნო... და დასახმარებლად გაემართნენ.

მირ მაჰმუდმა იცოდა და გაიგო მათი უთანხმოება. მან წარმატებად ჩათვალა მიხვედრილობა. ნათასიანი ჯარით ნასრულაპი ხანებთან საბრძოლველად გაგზავნა. ესეც დახელოვნებული იყო ეშმაკობაში (?) და ისე მოიქცა, როგორც ამ ვითარებაში საჭირო იყო, უპირველესად ყოვლისა იგი მოულოდნელად თავს დაესხა ჰამადან ხანს ფავისი ხელქვეითი ექვსათასიანი ჯარით და დაამარცხა იგი. შემდეგ, ფარსის ქვეყნის ხანი ალი რიზა 12 ათასი კაციით ისფაჰანში რომ მიდიოდა, გზაში დაამარცხა. ასევე 10 ათასი ნეჯიარის (?) ჯარი ყასიმ ხანთან ერთად რომ უნდა გამგზავრებულიყო, მოულოდნელი თავდასხმით დაამარცხა. ეს დარტყმა დამარცხებით რომ დამთავრდა, ლორისტანის ხანმა შეიტყო და უკუიქცა და თავისი რეზიდენცია, ლორისტანის სატახტო ქვეყანა რომ იყო, ხუზმიბადის გამაგრებაზე ზრუნვა დაიწყო. გარეშე მდებარე (ადგილებიდან) დახმარების შიშისაგან ავღანელები ამრიგად დამშვიდებული იყვნენ.

⁸¹ თადეუშ კრუსინსკი, რომელიც საერთოდ ქართველებს, კერძოდ ვახტანგ VI-ს მაღალ შეფასებას აძლევს (ქართველები „მაგარი ავბულებსანი არიან, მათ სამხედრო ხელოვნება ემარჯვებათ“; „იყო ერთი მეფე, რომელიც ქებას იმსახურებს, საქართველოს მმართველი ვახტანგი“ და სხვ.), წერს: გიულნაბადში დამარცხების შემდეგ შაჰ ჰუსეინმა ვახტანგს დახმარება სთხოვა. შაჰი სწერდა მას: თუ ვახტანგი არ იმოქმედებს, სპარსეთთან ერთად საქართველოც დაიღუპება, ხოლო შაჰ ჰუსეინთან ერთად—ვახტანგიც“. თ. კრუსინსკი დასძენს: ისფაჰანში ხმები გავრცელდა, ქართველთა ლაშქარი მოდისო. ამის შიშით მირ მაჰმუდმა ერთხანს ისფაჰანის ალყა შეასუსტა, ქართველების შიშით მის მოხსნაზეც კი ფიქრობდო.

აღსანიშნავი თაქმის მიზანს გაქცევა და ყაზახეთში
 ში მისი გამგზავრება. როცა ალყამ ხუთ თვეს ში
 შაპ ჰუსეინის... მეოთხე შვილი თაქმის მიზანს შაპისწულმა ათასამ-
 დე ცხენოსნით ისფაჰანიდან გაქცევა განიზრახა, ერთ წყნარ ღა-
 მეს ქალაქიდან გამოვიდა და ავღანთა სანგრებზე გაიარა. ღვთის
 განგებით დიდი ბრძოლა გამართა, მშვიდობით განვლო და ქალაქ
 ყაზვინს მიაღწია.

მირ მაჰმუდისათვის ქალაქ ისფაჰანის ჩაბა-
 რება. ქალაქი ისფაჰანი მრავალრიცხოვანი (მცხოვრებით), დიდ-
 გალავნიანი ადამიანთა საკრებულო, უდიდესი ქალაქია. ხანგრძლი-
 ვი ალყის დროს ცეცხლმა, შიმშილმა და სიღატაკემ ბევრს ბოლო
 მოუღო, ბევრი ღვთის მონის მისწრაფება და არსებობა დაწვა, და-
 დავა და გამანადგურებელ ქარს გაატანა. საშინელი შიმშილის აღ-
 მა რამდენიმე ათასის სული დაწვა, დაფარა და არარაობაში უკრა
 თავი. შემდეგ მათ იგრძნეს, რომ განადგურებისა...და უბედურები-
 საგან გადარჩენა დანებების გარეშე არაფრით არ შეიძლებოდა, ძა-
 ლაუნებურად დათანხმდნენ ქალაქ ისფაჰანის ავღანელთათვის გა-
 დაცემაზე. შაპ ჰუსეინმაც მხედველობაში მიიღო ამდენი ადამიანის
 და სხვათა ამის გამო დალუბვა და განადგურება და აგრეთვე იფიქ-
 რა და განსაჯა, რომ ასეთ ვითარებაში (?) ხანისა და მშვიდობის
 მოპოვება შეუძლებელი იყო და იძულებული გახდა ქალაქი ისფა-
 ჰანი ჩაებარებინა და ირანის გვირგვინი და ტახტი მირისათვის და-
 ეთმო და დაენებებინა. ეს ამბავი მირისათვის რომ ეცნობებინა,
 კაცი გაუგზავნა და გააგებინა. როდესაც ქალაქის გადაცემის შესა-
 ხებ თანხმობის ამბავი გაიგეს, განზრახვა და მიზანდასახულება გა-
 მოაშკარავდა, იმის შიშით, რომ ქალაქის გადაცემის დროს მოხ-
 დება დარბევა, ძარცვა-გლეჯაო, იმის შიშით, რომ დამნაშავე და
 უდანაშაულო ამ შემთხვევაში შეიძლება ფეხქვეშ იქნეს გათელი-
 ლიო, (ამიტომ) საფრანგეთის ელჩმა შესანიშნავი საჩუქრებით
 თქვენი მონა-მორჩილი მირთან გაგზავნა და მისგან ითხოვა ბრძა-
 ნება მფარველობისა და დაცვის შესახებ. შუამდგომლობა მიღე-
 ბულ იქნა და ჩვენი საქმეში გარეეცა (?) ნებადართული იქნა.

მაგრამ, რამდენადაც იყო ცნობები იმის შესახებ, რომ შაპი
 ტახტისა და გვირგვინის გადასაცემად მირთან მივიდოდა, ამიტომ
 შაპთან ერთად მისული თავკაცებისა და უფროსების გასაცნობად
 მე, თქვენი მონა-მორჩილი, დამტოვეს და არ გამიშვეს.

შაპ ჰუსეინის მიერ მირ მაჰმუდისათვის ირ-
 ანის გვირგვინისა და ტახტის გადაცემა. ალყის შე-

მორტყმის საქმემ რვა თვენახევარს მიიღწია⁸². გაპირების გაძლიერებამ და შიმშილის ცეცხლმა არ დატოვა (ადამიანის) სული. რუმულელიც მან არ დაწვა, სხელი, რომელიც მან არ გაანადგურა, დაიწვინა დარჩენილა ქვა და რკინა, რომელზედაც მას არ ემოქმედოს. ერთ დღეს შაჰ ჰუსეინმა თავისი გვირგვინი დაიდგა და თავისი სამეფო ჯილა თავზე გაიკეთა, თავის ეთემად ად-დოვლეს, ხავიზეს ვალისა და სხვა თავკაცებთან და მმართველებთან ერთად ცხენზე შეჯდა და მირ მაჰმუდთან გაემგზავრა. როდესაც ისინი „სიხარულით აღსავსე სასახლეს“ მიუახლოვდნენ, შაჰ ჰუსეინი მოდისო, აცნობეს მირს. ნახევარ საათამდე დროის განმავლობაში სასახლის გარეთ მოაძღვევინა, შემდეგ მიიღეს და ანიშნეს მისაღებოთახში შესულიყო: მირ მაჰმუდი მისაღები ოთახის ერთ კუთხეში იჯდა და შაჰი შემოვიდა, ის წამოდგა. შაჰ ჰუსეინი მას მიესალმა და „სალამ ალეიქუმ“-ო უთხრა. მირ მაჰმუდმაც ოფიციალური მისაღმება არ გააკეთა და „სალამ ალეიქუმ“-ო უპასუხა. ხსენებული მისაღები ოთახი თუმცა ძვირფასი ხალიჩებით სამეფოდ იყო მორთული და მოწყობილი, მაგრამ სპარსული წესის მიხედვით ლეიბი და ბალიში არ იყო, მხოლოდ ორ კუთხეში თითო-თითო თივთიკის ქეჩა იყო გაფენილი და იქვე თითო-თითო ჩასაჯდომი ბალიში იყო დადებული. ერთზე მირი, ხოლო მეორეზე შაჰი დაჯდა. სხვა ყველა ფეხზე იდგა. ამ მდგომარეობაში ცოტა ხანს რომ დარჩნენ, შაჰ ჰუსეინმა წამოიწყა ლაპარაკი და ყურანის (ერთ-ერთი) კარი „ჩემი ალაჰი—მსოფლიოს მფლობელი“, ბოლომდე წარმოთქვა და მაღალი ერთგულების შემცველი ყურანის ამ კარის მოკლე შინაარსი სპარსულ ენაზე გადმოსცა და თქვა, რომ მამული და სახელმწიფო უზენაესი ღმერთისაა, რომელსაც ის მისცემს იმას, ვისაც სურს. ირანის სახელმწიფო ერთხანს მე-მწირს მომცა, ახლა მის ღირსად შენ გიცნო. მე მიშვილებიხარ (?), მე კიდევ ჩემი სულიერი კეთილი ნებით შენ გადმოგეცი, ალაჰმაც გაკურთხოსო—თქვა და თავისი ხელით მოიხსნა თავიდან მოოქრულ-მოოქვილი სამეფო ჯილა მირ მაჰმუდის თავზე მისაბნევად, თავისი მოვალეობა შესრულა და მირის პირველ სარდარს ამანულაჰ სულთანს გადასცა. მანაც იგი აიღო და შეეცადა სწრაფად მიეხნია მირის ჩაღმაზე, მაგრამ მირ მაჰმუდმა უკმაყოფილო სახე უჩვენა და სახე მიაბრუნა. შაჰ ჰუსეინი მაშინვე მიხვდა მირის სულში არსებულ საიდუმლო ზრახვას, ადგა, თვითონ აიღო ხელში ჯილა, მივიდა მირთან და ჯილა თავის ხელით მიაბნია მირის თავზე.

⁸² ის თაჰანის ალყა შვიდ თვენახევარს გრძელდებოდა.

შემდეგ ყავა მოიტანეს, ყალიონს რომ ეძახიან, ის ნარკოტიკები
 თამბაქო და ჩაი მოიტანეს და დალიეს. მირ მაჰმუდი რამდენიმე
 შაჰისადმი ნუგეშის მიგების ხაზით განეწყო და სპარსულ ენაზე
 თქვა: ჩემო შაჰო, გულში ნაწყენობას ნუ ჩაიდებთ. ასე ხდება, ეს
 ქვეყანა ხალხიდან ხალხზე გადადის, ხელმწიფობა და მმართველო-
 ბა კი ერთი ძირიდან მეორეზე გადადის, ეს არის სამარადისო ღმერ-
 თის განგებისაგან მომდინარე ადათი. შენ კი იქნები ჩემი უწმინდესი
 და უკეთილშობილესი მამის ადგილზე და ვიდრე მე არ მექნება
 შენი აზრი და თანხმობა, მე ისე არც ერთ საქმეს არ წამოვიწყებო—
 უთხრა და დაამთავრა ლაპარაკი.

იქ ესწრებოდა აგრეთვე ბელუჯის ხანი, რომელმაც საყვედუ-
 რის სახით მიმართა შაჰს და უთხრა: ჩემო შაჰო, შენ რა საქმე გაა-
 კეთე, რომ ჩვენ შენი ქვეშევრდომები ვიყავით და ჩვენ ავღანელ-
 თა ქვეშევრდომები გავგზადეთ. შაჰმა ხანს უპასუხა იმავე სიტყვებ-
 ბით, რაც მირს უთხრა: „ბრძანება ერთადერთი ღმერთისაა“.

ეს რომ თქვა, შაჰს ნიშანი მისცეს ამდგარიყო. შემდეგ შაჰ
 ჰუსეინს თავისი თავკაცებით ხსენებული სასახლის სავანეების ბო-
 ლო ოთახი შესთავაზეს და იქ დააბინავეს.

ქალაქის აღების ამბავი და სახელმწიფო
 სახლში მირ მაჰმუდის შესვლა. ამასობაში მირის პირ-
 ველი სარდარი ამანულაჰი ავღანელთა 4 ათასი კაცით სახელმწი-
 ფო სახლის⁸³ დასაკავებლად გაგზავნეს და დაიკავა. დაიკავეს ქა-
 ლაქის კარები და დაინიშნა ავღანელი მცველები. რამდენადაც
 ქალაქი ადამიანების გვამებით სავსე იყო, ცუდი სუნი იდგა. მოინ-
 დომეს, რომ დივანის გზა და სასახლე რამდენადმე გაეწმინდათ.

იმ დღეს და იმ ღამეს, მეორე დღეს შაჰ ჰუსეინი ესტუმრა
 „სიხარულის მომნიჭებელ სასახლეში“ მირ მაჰმუდს. მესამე დღეს,
 რომელიც პიჯრით 1135 წლის წმინდა მუჰარემის თვის მე-15 კვი-
 რა დღე იყო⁸⁴, დილაადრიან მოაწყვეს ალღუმი, მირი და შაჰი....
 ერთად მიდიოდნენ ქალაქ ისფაჰანში „ბედნიერების სასახლისა-
 კენ“⁸⁵... როცა ისინი შერაზის ხიდად წოდებულ ხილთან მივიდ-
 ნენ, შაჰ ჰუსეინმა დაბრუნება მოითხოვა⁸⁶ და „ბედნიერების სასახ-
 ლისაკენ“ სხვა გზით წავიდა. მირ მაჰმუდი კი დივანის გზით წავი-

⁸³ შაჰის რეზიდენცია ისფაჰანში.

⁸⁴ ქრისტესით 1722 წლის 25 ოქტომბერი.

⁸⁵ შაჰის სასახლე ისფაჰანში.

⁸⁶ დაბრუნება კი არ მოითხოვა, არამედ გზას გადაუხვია. ხალხის მოერიდა, მირს ჩამოსცილდა, სასახლეში სხვა გზით შევიდა.

და. შაჰი თავის ხალხში სრულყოფილი და შეიარაღებული რაზმებით მივიდა (?). ავღანელ მაცნეთაგან ათი კაცი იმამთან მხარეს ხმით წყველა-კრულვას აგზავნიდა შიიტური სექტის მალიარებელთა მიმართ⁸⁷, როდესაც ისინი ისფაჰანის ხაჩოდ წოდებული კარიდან „ბედნიერების სახლამდე“ მივიდნენ, გზები ატლასით და ძვირფასი ქსოვილით იყო მოფენილი, ხოლო „ბედნიერების სახლის“ კარების შიგნითა ნაწილი მოფენელი იყო აბრეშუმით. მირის ცხენის მიერ ფეხდაბიჯებულ ქსოვილებს ქვეშევრდომები და ხალხი მაშინვე იტაცებდნენ. ამრიგად, მთავარი გზით და სადღესასწაულო წყობით „ბედნიერების სახლში“ მივიდნენ.

მ ი რ მ ა ჰ მ უ დ ის მ ი ე რ შ ა ჰ ი ს ჰ ა რ ა მ ხ ა ნ ის დ ა კ ა ვ ე ბ ა. შაჰის ჰარამხანა მაშინვე დაიკავეს. ცამეტი უფლისწული და შაჰის ორი ქალიშვილი ადგილზე იყვნენ, დააკავეს. აიყვანეს აგრეთვე დაბალი (რანგის) პირები. აიღეს ძვირფასი ქვები და სხვა ძვირფასი ნივთები, უამრავი სხვა საქონელი და ყველაფერი მირს გადასცეს. მალე ორმა, თუ სამმა დღემ გაიარა. შაჰი მირის სიმამრი გახდა, ის კი — მისი სიმე: წლოვანებით ყველაზე უმცროსი შაჰის ქალიშვილი ხსენებულმა მირმა შეირთო, ხოლო წლოვანებით უფროსი ქალიშვილი თავის შუამავალს, ე. ი. თავის მუფთის შერთო; მირის სარდარი ამანულაჰი შაჰის დაზე დაქორწინდა. შაჰის წულებმა თავიანთ დედათაგან (?) ხუთი სული მხევალი შაჰ ჰუსეინს მისცეს (?). „ბედნიერების სახლის“ სავანეებში შაჰს ადგილი მიუჩინეს და დააბნავეს. შაჰის მხევალთაგან ხსენებულმა მირმა რამდენიმე მხევალი თავისი სამსახურისათვის შეარჩია, ხოლო დანარჩენი თავის თავკაცებს დაუნაწილა. 13 შაჰისწულისათვის „ბედნიერების სახლის“ სავანეებში განსაკუთრებული ადგილი იქნა მიჩნეული. მე დარწმუნებული ვარ, რომ მათი არსებობა საბედისწერო ქარს მიეცა. შაჰს კიდევ ჰყავდა ორი ქალიშვილი. ისინი „ბედნიერების სახლში“ არ ცხოვრობდნენ. ერთი მიათხოვა შაჰის ნათესავთაგან ეთემად ად-დოულეს მოადგილეს ალიმს, მეორე — ისევ ნათესავს ვინმე მირზა აბულქერიმად წოდებულს. ისფაჰანის აღების შემდეგ შეიცვალა სახელი, გამოიცვალა ტანსაცმელი, რაღაც საბაბით თავის მეტროქოლებთან ერთად ისფაჰანიდან გაიქცა და თავრიზში ჩავიდნენ⁸⁸.

⁸⁷ ავღანელები სუნიტები არიან.

⁸⁸ თუმცა წინადადების ერთი ნაწილი მხოლოდითშია, მეორე—მრავლობითში, მაგრამ, როგორც ჩანს, ორივე გაიქცა.

მირი... გზას დაადგა. ამის შემდეგ სპარსელები ხსენებული მირის მიმართ სიბრძნის მეცნიერულ გზას—ფარისევლობას, ანუ დაბირების, მოფიქრებისა და მორიგების გზას დაადგნენ. გამოიჩინეს თავმდაბლობა და კეთილი თავაზიანობა. ყიზილბაშები შერიგების კალაპოტში ჩადგნენ. ეს შეუძლებელი საქმე შესაძლებელი ეგონა (?). შემდეგ, სულ მთლიანად სეფიანთა თავკაცებისადმი ვანწყობილება და გადახრილობა (?) გამოიჩინა და თითოეული მათგანი მათი რანგების მიხედვით და აგრეთვე მათი დაქვემდებარებულები მტკიცედ დატოვა (თავის ადგილებზე).

მაცნეებმა აცნობეს (ხალხს), რომ ამიერიდან თუ ვინმე სპარსელთა ოჯახის ქონებას და სურსათს ხელს ახლებს, თავს დაეცემა, მას მიძიმე სასჯელი და სიკვდილით დასჯა მოელის, თქვეს და ხალხის გარკვეულმა ნაწილმა სიმშვიდე და სიწყნარე იგრძნო, თავიანთ სახლებში მოვიდნენ და დამშვიდდნენ.

რიცხვი უბედურებისა გან... დახოცილთა და მკვდართა. ცნობების მქონე, გამოცდილ გონიერ ადამიანთა ერთსულოვანი აზრი ასე იყო, რომ ამ ბრძოლაში და რვანახევარი თვის ალყაში ომისაგან, შიმშილისაგან და სხვა უბედურებისაგან დაღუპული ადამიანების რიცხვი ასსამოც ათასს აღწევს, დატყვევებულ პირთა რაოდენობა — ასი ათასს უახლოვდება და აქეთ-იქით გაფანტულები კი ასი ათასამდეა. იმ დღეს, როცა ისფაჰანი აიღეს, ქალაქში მყოფი კაცები, ქალები და ბავშვები მხოლოდ 30 ათასს აღწევდა და ეს დადასტურდა დაბეჯითებული გადმოცემებით.

მირ მაჰმუდის დადგომა ქონებისა და სიმდიდრის მოხვეჭის გზაზე. ამის შემდეგ მირ მაჰმუდს ქონებისა და სიმდიდრის შეგროვებისა და მოხვეჭის დიდი მისწრაფება გაუჩნდა. ქალაქ ისფაჰანის სტუმარ ქალაქელთაგან 4800 ქისა ჯარიმა მოითხოვა და დიდი ნაწილი აიღო; მეველანანიდ წოდებული ინდოელი ვაჭრებისაგან 1080 ქისა ფული აიღო. შაჰ ჰუსეინის მთავარ ექიმ ვინმე ზაქრიმად წოდებულისაგან, რომელიც შაჰის ყურადღების ქვეშ იყო, პატივცემული და შაჰთან სიტყვა რომ გაუდიოდა, სპარსეთის ქვეყანაში სახელოვანი და მდიდარი იყო, მას 800 ქისა ფული მოსთხოვა. ჩაბარების დროს ოქრო, ძვირფასი ქვები და ვერცხლი თავისი სურვილის მიხედვით წონითა და ძვირფას ქვებთან... ალმასის გათანასწორება აირჩია. ჩემი ვარაუდის მიხედვით, ხსენებული პირიდან ნაღდი (ფული), ძვირფასი ქვე-

ბი და ნივთები 4 ათას ქისას აღწევს. ალყის დროს გარდაცვლილთა სახლები დაიკავა, სადაც უამრავი ქონება იპოვა.

როგორ ეპყრობოდა ქრისტიან მეფე თეოდორე II
ჩებს მირ მაჰმუდი. ელჩებს შორის მის პატივისცემასა და მფარველობას საფრანგეთის ელჩმა მიაღწია. რამდენადაც ისფაჰანში მისი ყოფნის ვადა მცირე იყო, ჯერ კიდევ ვაჭრობის ხაზით სხვა ელჩებთან შედარებით ქონება და სიმდიდრე არ შემოსვლია. ამ საბაბით მას მფარველობა გაეწია და ნება დაერთო მხოლოდ საჩუქრების სახით 10 ქისა ფულად ღირებული ნივთები მიეცა. ინგლისის მიერ მიცემულმა ნაღდმა ფულმა და ნივთებმა 500 ქისას მიაღწიეს. პორტუგალიის სასახლის მმართველი, თუმცა მდიდარი იყო, მაგრამ გარეგნულად ჩანდა როგორც საწყალი მღვდელი. რადგანაც ჯერ ეს ვითარება არ იცოდნენ, მისგან არაფერი არ აუღიათ. პოლანდიის ელჩისაგან აღებულმა ნაღდმა ფულმა და ნივთებმა 2440 ქისას მიაღწია, რადგანაც ხსენებული ბაილოსის რამდენიმე მალაზხია თავიდან ბოლომდე... და წინანდელი ვაჭრობიდან დარჩენილი... იყო, ამიტომ ალყის შემორტყმამდე მისი (ერთი) ოყის ფასი 40 ახჩამდე რომ იყო, არ გასაღებულა. ალყის დროს კი მისი ოყა (?) 40 ახჩად გაყიდეს და ქალაქისათვის ეს შეიქმნა სასარგებლო და თვითონაც მრავალი ქონება შეაგროვა. ხსენებულმა მირმა ეს ამბავი გაიგო, ფორმალურად (ვითომც) მფარველობდა ბაილოსს და... ოყას 60 ახჩა ფასი დაადო, ხოლო ზედმეტი კი თვითონ აიღო და მიითვისა.

თაჰმასის ამბავი ისფაჰანიდან გაქცევის შემდეგ და ყაზვინში მისი ჩასვლა. როდესაც შაჰისწული თაჰმას მირზა ალყიდან გაიქცა და ყაზვინში ჩავიდა, ისფაჰანის დასახმარებლად მან ჯარის მომზადება დაიწყო და როგორც ყოველი წელს, ისე იმოქმედა. ჯარის შეკრება ვერ შესძლო და ისფაჰანის აღების წინ ხალხს პატივით არ მოეპყრო (?). როცა ისფაჰანი აიღეს და შაჰ ჰუსეინი დაატყვევეს, გადარჩენილი სპარსელები პატივით მოექცნენ შაჰ თაჰმასს, მორჩილება გამოუცხადეს და ხალხის ერთი ნაწილი მის გარშემო დადგა. მან კიდევ შაჰების წესების შესრულება დაიწყო და უწინ მამამისის ადგილას კაიმაკამად რომ იყო რაჰიმ ალი ხანი, ეთემად აღ-დოულედ დანიშნა და მაღალ პორტში ელჩობით ჩასული მურთაზა ყული ხანი ყორუჯი ბაშის თანამდებობაზე დანიშნა.

ამბავი მირ მაჰმუდის მიერ ხაზინის გაგზავნისა ყანდაჰარის მხარეში ჯარის აღსაწერად.

როდესაც ისფაჰანი აიღეს და დაიკავეს, როგორც ზემოთ ითქვამის, მაჰმუდს მრავალი ქონება და ფული დაუგროვდა. დროის ხანგრძლივობისა და მრავალი ბრძოლის მიზეზით ავღანეთი დაზიანდა, მისი ჯარის რაოდენობა შემცირდა. (მან) ხაზინა გაგზავნა და მოისურვა ყანდაპარიდან ჯარი მოეყვანა. ნაღდი ფული და ნივთები, ავღანელთა სიტყვებით, 6 ათას ქისას აღწევდა. მოინდომა 15 ათასი კაცის ჩამოყვანა. ექვსას ავღანელს მეთაურად გააყოლა თავისი ხაზინადარი მოლა მუსა და გაგზავნა. როდესაც მათ სეისტანის უდაბნოს მიაღწიეს, (ბომბის) ციხის მცველი მირზა ისმაილი ათას ხუთასი კაცით მოულოდნელად თავს დაესხა ავღანელებს და დაამარცხა. ზოგი დახოცეს, ზოგნი გაიქცნენ. ხაზინის დიდი ნაწილი უფლისწულ თაჰმასს გაუგზავნა. თაჰმას მირზა ძალიან მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაში იყო და დიდ გაჭირვებას განიცდიდა. ამ ამბით რამდენადმე გამოკეთდა მისი მდგომარეობა და ხელი მოიმართა.

მირის მიერ ყაზვინისათვის ალყის შემოსართყმელად ჯარის გაგზავნა. მირ მაჰმუდმა შეიტყო, რომ თაჰმას მირზა გატაცებული იყო შაჰობაზე პრეტენზიით და რომ სპარსელები მას მხარს უჭერდნენ. მან მტკიცე გადაწყვეტილებით ხელში აიღო ეს საქმე და თაჰმასის ამ წადილის მიღწევას თაღლითურად ხელი შეუშალა და გააბათილა. ამ განზრახვის შესასრულებლად რამდენიმე გზა ეძება და მღელვარება განიცადა. შემდეგ შაჰ ჰუსეინს წერილები ანუ ფირმანები დააწერინა, რომლითაც შაჰ ჰუსეინმა შის გარშემო შემოკრებილ ხალხს მოუწოდა, მირ მაჰმუდს დამორჩილებოდნენ, მაგრამ მისი წადილი შედეგიანი ვერ იქნა. მხოლოდ თაჰმასმა ამ საბაბით ითაღლითა, რადგანაც მან ეს ამბავი რომ გაიგო, იფიქრა, რომ ამ საშინელ ცივ ამინდში გამგზავრება არ შეიძლებოდა, ეთემად აღ დოუღეს ღონისძიებით მთელი ჯარი ყიზლაყებში გაგზავნა და თავის მტერს არ მოერიდა.

მირ მაჰმუდმა კი დიდი სიცივის დადგომა ხელსაყრელ მომენტად მიიჩნია და 7 ათას ავღანელს ამანულაჰ სულთანს სარდრად დაუნიშნა და ნასრულაჰი და აშრაფ სულთანის ბიძა მირ ასადულაჰზადე მასთან ერთად გაგზავნა და მოინდომა გამოეცადა ისფაჰანში მყოფი... სპარსელთა მორჩილების სიმტკიცე და გულმოდგინება. ზოგის შვილი და ზოგის ძმა და ნათესაეი ისფაჰანში დატოვა, ხოლო 4 ათასი სპარსელი ავღანელებთან ერთად გაგზავნა. ყველა ისინი მოულოდნელად ისფაჰანიდან აიყარნენ და საშინელ სუსხში ყაზვინისაკენ გაემართნენ. როდესაც ისინი ყაზვინის ახლოს იყვნენ, თაჰმასი გაჯავრდა და სულთანისა და ზინჯანის გზით თავრიზში გაიქცა. ყაზვინში ჯარი არ იყო,

ცარიელი ნახეს და ყაზვინის მოსახლეობა შესახვედრად გამოვიდა. ქალაქი უბრძოლველად გადასცეს. ამანულაჰი, ავღანელთა სახელმწიფო „ბედნიერების სახლში“ დაბინავდა. ვინაიდან მეტად სუსხიანი და მაგარი ამინდი იყო, ჯარი საქალაქო სახლებში ჩამოარიგეს და დააბინავეს. ათ დღემდე ამ ვითარებაში იყვნენ და დაიწყეს ავღანელთა შევიწროვება და მათზე თავდასხმა. დაიწყო უწყესრიგობა, დიდი ბრძოლა და ხოცვა მოაწყეს. სპარსელთა ჯარმა მირის მორჩილებისაგან პირი იბრუნა (იმოქმედეს პრინციპით): „ტომი ტომთან ერთად“ და „ბედნიერების სახლს“ თავშეფარებულ აბდულაჰ სარდარს ალყა შემოარტყეს. ბოლოს (მას) ვილაცამ სახლიდან (გასასვლელი) გზა უჩვენა. გამოვიდნენ და დამარცხდნენ. 1600-მდე ავღანელი დახოცეს და ბოლოს ისფაჰანში გაიქცნენ. ამანულაჰ სარდარი ამ ბრძოლაში დაიჭრა. სპარსელთაგანაც ბევრი მოკლეს და დაჭრეს. მირ მაჰმუდის ბიძაშვილი აშრაფ სულთანი, რომელმაც შემთხვევით გასასვლელი ნახა, ორასი ავღანელით ყანდაჰარის გზას დაადგა, გაიქცა და დიდი გაჭირვებით (ყანდაჰარს) მიაღწია.

მირ მაჰმუდმა ეს ამბავი გაიგო. მისი მდგომარეობა მეტად გამწვავებული და ჩახლართული იყო. მან იხანა, რომ თავისი ჯარი მოიშორა და ამ საბაბით ისფაჰანის მოსახლეობის აჯანყების დიდმა შიშმა მოიკცა. ამ ვითარების დასაფარავად მაშინვე ბრძანება გასცა მოეწყოთ ალღუმი, დააკრევიან დაფი და ნალარა და გულითადად ამანულაჰის მოსვლას უცდიდა. ცოტა ხანში გადარჩენილი ჯარი მოვიდა. დამშვიდდა. ოღონდაც ყიზილბაშებს თავს დაატეხა წარღვნისებური უბედურება (?). ეთემად ად დოულე მეჰმედ ყული ხანს აპატია, რადგანაც მისმა ძმამ ჰუსეინ ყული ხანმა ყაზვინის შეტაკებაში ავღანელებს გზა უჩვენა და სამშვიდობოს გაიყვანა. მანაც თავისი ძმისადმი ერთგულებით თვითონაც თავი იხსნა. შემდეგ ხსენებულმა მირმა დაიწყო თავკაცების, ემირების, ჯარისკაცებისა და სხვათა ხოცვა. 15 დღის განმავლობაში რვა ათასი ყიზილბაში დახოცა. ყაზვინში ჩადენილი მუხანათობისათვის ისფაჰანში სავსებით დამსახურებულად დაიხაჯნენ⁸⁹. ბაღდადიდან და მისი მხარიდან ელჩობით გამოგზავნილი ოსმან ალა ამ დროს ისფაჰანში ჩამოვიდა.

ქალაქებისა და სოფლების ასახორცხლად მთავარსარდრის ნასრულაჰის გაგზავნა. ხსენებული მირი კვლავ შეუდგა გარშემო მდებარე სოფლებისა და

⁸⁹ მირ მაჰმუდის ამ ბარბაროსული მოქმედების საოცარი გამართლებაა ოსების მხრიდან

ქალაქების რბევას და აოხრებას. სარდარი ნასრულაპი სეჟიუფთახი
 ავღანელით თეირანის მხარეებისაკენ გაგზავნა და ქალაქ რაშტის
 (?) გარშემო მდებარე სოფლები დაარბიეს და გაძარცვეს... ამის
 შემდეგ ჰამადანის ხანი უსთუინ ვერდი ხანი სამი ათასი სპარსელით
 მას წინაღუდგა, დაამარცხა, ციხეში ჩაქეტა. 7—8 დღეს ალყაში
 ჰყავდა და გაიმარჯვა. ახლო-მახლო ადგილებს დაესხნენ, დაარბი-
 ეს, დერგეზინში მივიდნენ. დერგეზინის ხალხი, რადგანაც სულ
 მთლიანად სუნიტები იყვნენ, არ დაარბია, მაგრამ ისფაჰანის კეთილ-
 ნაშენობის გამო (?) მისი ხალხი გარეკა და წაიყვანა. იმათაც ხელ-
 საყრელი შემთხვევა რომ ნახეს, გაიქცნენ. ისფაჰანის გზაზე სახე-
 ლად სუნსარ ქალაქი აიღო და თავისი მმართველი დააყენა. ქაშან
 ქალაქს ალყა შემოარტყა, დანებებით აიღო და მმართველი დანიშ-
 ნა. ქალაქი რომ აიღო, ყიზილბაშთა განადგურება მოინდომა და გა-
 იძვერობის გზას დაადგა. ყაზვინის მოსახლეობაზე შური რომ ეძია,
 ჯარი მოითხოვა, სამი ათასი შეიარაღებული სპარსელი ამოირჩია,
 ქალაქგარეთ გაიყვანა, მოცივიდნენ ავღანელები და ყველა დახო-
 ცეს. შირაზის გზაზე სახელად კომშო ქალაქის მოსახლეობა ჩაიბარა
 და მმართველი დანიშნა. ხავიზას არაბეთიდან 7—8 ათასი არაბი შე-
 აგროვა. შირაზის გზაზე სახელად იახუხა დაბის ახლო მათ ხსენე-
 ბული ნასრულაპი თავს დაესხა და დაამარცხა, მათი მეთაური მირ
 ბალირი დაიჭირა და თავი მოჰკვეთა. შირაზიდან შეწყნარების სათ-
 ხოვრად კაცი მოვიდა და მმართველი ითხოვეს. ქალაქი კუმი რვა
 (?) ალყით აიღო. გავიგე, როცა ამ მხარეში მოვედი.

მ ი რ ი ს მ ი ე რ ხ ა ზ ი ნ ი ს გ ა გ ზ ა ვ ნ ა ყ ა ნ დ ა პ ა რ შ ი
 ჯ ა რ ი ს ა ლ ს ა წ ე რ ა დ. შემდეგ უამრავი მგზავრობისა და ომე-
 ბის მიზეზით მირ მაჰმუდის ჯარს საგრძნობლად დაეტყო სიმცირე
 და ნაკლულება. იგი ჯარის გაძლიერების საგონებელში ჩავარდა.
 ათას ავღანელს ორასი სომეხი გაურია, მეთაურად ეშიქალასი მეჰ-
 მედ ნიშან სატანი დაუნიშნა და (გარკვეული) რაოდენობის ხაზი-
 ნით ყანდაპარში გაგზავნა. მათი მშვიდობით ჩასვლის შესახებ ცნო-
 ბა ისფაჰანში მოვიდა. მაგრამ ჯარი არ მოვიდა, რადგანაც ყანდაპარ-
 ში მირ მაჰმუდის მოადგილე დედამისი თუმცა ამ საქმეში ბევრს
 ეცადა, მაგრამ ყაზვინის დარბევის გამო მირის ამალიდან ყანდაპარ-
 ში გაქცეული აშრაფ სულთანი, მირის ხელით მოკლული მირ აბ-
 დულაპის შვილი იყო და მირ მაჰმუდის მოწინააღმდეგე, მასზე გა-
 ჯავრებული და ცუდი აზრისა იყო. ამდენად მისი ყოველგვარი გან-
 ზრახულობისა და სიკეთის განადგურების მდომი იყო. ხსენებულმა

მოიარა ყანდაპარის მთები და ავღანელთა წასვლა მირ მაჰმუდთან აკრძალა და ცნობილია, რომ ამ საქმეში რაც ძალა ჰქონდა, მიჰყენებდა მარა.

თაჰმას მირზას ამბავი და სპარსელთა თათბირი თავრიზსა და ნახჭევანში. თაჰმასი რომ თავრიზში იყო, შეკრიბა თავისი თავკაცები, ხალხი და ბუბა გამართეს. მიმართეს უზენაეს სახელმწიფოს⁹⁰ და დახმარება ითხოვეს. მისი ეთემად ად დოულე ბრძნულად მოლაპარაკე არ იყო და (თქვა): ოსმალთა სახელმწიფოს გავუძღვინებთ ჩვენს სუსტ მხარეებს და ჩვენს არეულ-დარეულ მდგომარეობას ვაცნობებთ და (ამაზე) მოსაზრებები წარმოთქვა. ზოგი ამბობდა: ვითომ (თურქეთის) სახელმწიფომ არ იცის ჩვენი მდგომარეობა და ეს დასაბუთება ცარიელი სიტყვები და ჯადოქრობა არისო.

ერთი კაცი ფრანგი იყო (აქ) მოწმის სახით. თაჰმასის მხრიდან წერილები მისწერეს რომის პაპს, რამდენიმე კეისარს და საფრანგეთის მეფეს და იმ ფრანგის მეშვეობით გაგზავნეს. მოსკოვის მეფეს ერთი ვინმე ისმაილ ბეგის სახით ელჩობა გაუგზავნეს. კიდეც ჰაფიზ ბეგის სახელით ერთი ბაილოსი დანიშნეს. მგონია, ამან ვერ მიაღწია (?). მაღალ სახელმწიფოსკენაც⁹¹ გაიგზავნა ბაილოსი.

ამ დროს მოსკოვის ჯარი ბაქოში მივიდა, ალყა შემოარტყა, იბრძოლეს, შეიდი დღის შემდეგ დაიმორჩილეს. ავღანელებმა გაიგეს, რომ რუსის ჯარი გილანში მივიდა. ეს რა ტომიო—თქვეს და თქვენ უმორჩილეს მონას უამრავი ცნობები გამოჰკითხეს და მათზე ნაწყენები დარჩნენ.

ოსმალეთის მიერ თბილისის აღება რომ გაიგეს, შეშინდნენ და ეწყინათ. ამ ტომის ადათის მიხედვით ესენი თავიანთ საქმეებს, მიზნებს და მგზავრებს მეტისმეტად ფარავენ და მალავენ. დაფარვაში, სისწრაფეში, სიჩქარესა და მძიმე მდგომარეობის დროს წოთმინებაში სპარსელებს სჯობნიან.

ხანგრძლივი და გაჭიანურებული ალყის სიძნელემ, მდგომარეობის ათასნაირად შეცვლამ, საზარელი და საშინელი ამბების შიშმა და მღელღვარებამ, აგრეთვე აღწერილ მძიმე ამბებზე ფიქრმა და ზრუნვამ, ძალიან იძქმედა თქვენს უმორჩილეს მონაზე. 1135 წლის

⁹⁰ იგულისხმება თურქეთი.

⁹¹ იგულისხმება თურქეთი.

ზილპიჯეს თვის უკანასკნელ დღეს⁹² ისფაპანიდან გავიქეცი და ხო-
რშანს რომ ჩამოვედი, მე შემხედნენ ყიზილბაში ყაჩაღებმა, იყვედი
გილას დამჭრეს და რვა ქისას რომ მიალწევს, იმდენი ჩიხუბსქუსს
ბის ნივთები და ნაღდი ფული წამართვეს და შიშველი დამტოვეს.
ჩემი მსახურები უკან გაიქცნენ. დიდი წვალებით ჰამადანში წავე-
დი. ციხე შეეკეთებინათ და ახლა იგი სავსებით მოთავებული იყო.
შემდეგ ერთ კირიშელ (?) სომეხ ვაჭარს დავეუთანამგზავრდი და
ყაზვინში ჩავედი. ყაზვინის ხალხი ყველა შეიარაღებულია და მო-
მზადებულია თავდასაცავად. იქიდან გილანს ჩავედი, რეშტად წო-
დებულ ქალაქში მოსკოვის ოფიცერთან მივედი, ვითარება გავაცა-
ნი. ვაჭრის ხარჯი გაიღო, რვა ოქრო გზის ხარჯი მომცა, აქ ნუ დარ-
ჩებიო და მრავალი წინადადება მომცა. მაგრამ გილანის ჰავა ძალი-
ან მიმიე იყო, ის მოსკოველებმაც ვერ აიტანეს, ბევრი ხალხი გაუ-
წყვიტა მათ.

გილანიდან, თეთრ სახლებს რომ ეძახიან, ისეთი კარგი სანა-
ხობიანი ადგილები გავიარე და არდებილში ჩავედი. იქიდან ყარა-
დაღში მივედი და ქალაქ არეშით უზზობაში გადავედი. იქიდან ნახ-
ჭევანში მივედი. თაჰმასიყ თაერიზიდან ნახჭევანში ჩამოსულიყო.
იქ მან მურთაზა ყული ხანი მოკლა. მისი აღმატებულება აბდულა-
ჰი ფაშიდან თაჰმასთან მოსულიყო. გზები სულ ყველა გადაკეტილი
იყო და ამიტომ ეგლისიად წოდებულ სომხურ სოფელში გავჩერ-
დი. როცა ერევანი და ნახჭევანი ოსმალეთის მიერ იქნა აღებული
(?), გზებიც გაკეთდა; ქარავენთან არზრუშში (წავედი), იქიდან თო-
კათის გზით სტამბოლში და საფრანგეთის ელჩთან მივედი. დიდი
პატივისცემით, ბრძანება და ფირმანი, სიკეთე და წყალობა ღვთი-
საა, ბრძანება თქვენი.

სეფიანთა დინასტიის, ე. ი. სპარსელი შაჰების სამფლობელო-
ში შემავალი და ერთ ხანს მათ მმართველობაში მყოფი სპარსეთის
მხარეები და მასში გაერთიანებული ადგილები შემდეგია: ხორას-
ნის ქვეყანა, ყანდაჰარი, სეისტანი, ბაზილისტანი, ჰუქუმბხანი, ქირ-
მანი, ყარსი, ხუზისტანი, ლორისტანი, სპარსეთის ერაყი, რომელსაც
მთიან მხარესაც ეძახიან, მაზანდარანი, გილანი, აზერბაიჯანი, ერე-
ვანი, შირვანი, საქართველო, დაღესტანი და ბაჰრეინის კუნძული.

თითოეული ეს მხარე სპარსული კანონის მიხედვით ცნობილ

⁹² ქრისტესით 1723 წლის I ოქტომბერს. მაგრამ ეს თარიღი დაზუსტებას მოი-
თხოვს: 1723 წლის მარტში ისფაპანიდან ჰამადინისაკენ წასული იოსები ავლანე-
ლებმა თუ ყიზილბაშებმა დაჭრეს; იმავე წლის 28 ივლისს იგი რეშტშია სარგის გი-
ლანენტთან. როგორც ვხედავთ, იოსები იქაც არაა ზუსტი.

მხარედ ითვლება და რადგანაც ზოგი მათგანი ვრცელია და მრავალი კეთილნამშენობანი აქვს, რამდენიმე ვილაიეთად არის დაყოფილი. თითოეულ მათგანში ვალი იყო დანიშნული და ასე გამოვიყენებდნენ. ყველა მათი მდგომარეობა (?). ამ წლებში სპარსეთში მომხდარი ამბების გამო თუ როგორ მოხდა სპარსელ შაჰთა სამფლობელოდან ჩამოგლეჯა და ჩამოშორება, ეს ჩანს, ცხადია, აქ მონათხრობის შინაარსიდან. ოღონდ მიქრანის (?) ქვეყნის მიერ ამ დიდი ჭიდილის დროს ისფაჰანისათვის ერთგვარი დახმარების გაწვევისათვის დიდი სურვილის გამომჟღავნება მგონია იმიტომ იყო, რომ დასარბევი ქირმანის მხარეებში მომიჯნავედ იყო, ისფაჰანიდან კი შორს.

ასევე ამბავი გაიგეს, რომ გილანიდან და მაზანდერანიდან შაჰის დასახმარებლად და საშველად ჯარი და ვალი მოვიდა. რადგანაც გარდა იმისა, რომ ზაბილისტანი ყანდაჰარის მომიჯნავეა, ის სეისტანთან მიერთებულია. სეისტანის ხანი შაჰს რომ აუჯანყდა და მირ მაჰმუდის მოკავშირეობით მეშხედი რომ დაიპყრო — ეს ზემოთ აღწერილი იყო. დანარჩენი, სპარსეთის ერაყი, აზერბაიჯანი, ერევანი, შირვანი, საქართველო და დაღისტანის მდგომარეობა და შაჰის დასახმარებლად მოსული ვეჟილი... (?) ამბავი მოთხრობილის შინაარსიდან და სხვა რამეებიდანაც ჩანს. აგრეთვე მირ მაჰმუდის ამბები და მისი ჯარის ვითარება და რაოდენობა ცნობილია და მოთხრობილი.

მე მწირი ისფაჰანიდან რომ გმოვედი და ამ მხარისაკენ ჩემი მგზავრობის დროს მირ ვეისის ძე მირ მაჰმუდთან მყოფი ავლანთა ჯარი მხოლოდ რვა ათასი ან იქნებოდა ან არა. ის კი არა, მას აღეწერა სომეხთაგან ორი ათასი, მაზუსებიდან (?) ორი ათასი, სპარსელთაგან კი ხუთი, ექვსი ათასი კაცი. ვინაიდან ავლანელთა უმრავლესობას ხელში ჩაეგდო ქონება და სიმდიდრე, ისინიც ძალიან მიისწრაფოდნენ სამშობლოში და უკან დაბრუნების სურვილით იყვნენ შეპყრობილნი.

მინაწერები ხელნაწერის გვერდებზე: გვ. 48: „ჯარის მომზადება ალყის შემოსარტმელად“.

გვ. 70: „უწინ ჰამადანის ხანის ფარზულაჰ ხანის ძმა. ჰამადანში ავლანელთა თავდასხმის დროს რადგანაც დამარცხდა, ფარზულაჰს ენა მოსჭრეს; კაფანისტანის სომხები აჯანყების დანაშაულის გამო ყარაღალის ბეგმა ფათ ალი სულთანმა... კაფანისტანის სომხებს ნახჭევანის ხანის, მოსკოველის (?), წაქეზებით ხოცვა-ჟლეტა მოუწყო...“.

ასეთია იოსებ ქართველის ამ თხზულების შინაარსი. როგორც თარგმანიდანაც ჩანს, ტექსტი მეტად რთული და ბუნდოვანი მოჩნდა. იგი გადატვირთულია არაბული სიტყვებით. სიტყვის ამოკითხვა ან აზრის გაგება შეუძლებელი გახდა. ამოუკითხავი ადგილები შეცვლილია მრავალწერტილით, გაუგებარი ადგილები — კითხვის ნიშნით, ესა თუ ის სავარაუდო სიტყვა კვადრატულ ფრჩხილებშია ჩასმული.

ხელნაწერი ტექსტი შედგება 72 გვერდისაგან. თავიდან ბოლომდე მას არა აქვს არც ერთი სასვენი ნიშანი, არც ცალკე სათაურები, არც აბზაცები. თხრობისას მხოლოდითი და მრავლობითი რიცხვები ერთმანეთშია არეული; ზოგჯერ წინადადების ერთი ნაწილი მხოლოდითშია გადმოცემული, ხოლო მეორე — მრავლობითში. ტექსტში არის გრამატიკული შეცდომები.

იოსებ ქართველისათვის საერთოდ (ეს შეეხება მის ფრანგულ ენაზე შედგენილ „მოგონებასაც“) დამახასიათებელია რთული და ბუნდოვანი წინადადებები. ალბათ, ეს იმიტაა გამოწვეული, რომ მისთვის არც თურქულია⁹³ და არც ფრანგული დედაენა. იგი ხშირად მიმართავს გაზეპირებულ ფრაზებს, იდიომებს, სინონიმებს.

ნათქვამის დასადასტურებლად იოსების „მოგონებიდან“ მოვიტანთ რამდენიმე ფრანგულ გამოთქმას (იდიომს): se jeter tête baissée — თავდაყირა დაეშვა; cedant à la force — ძალას დაემორჩილა; forcer la porte de — შეიჭრა; tailler en pieces — ნაქუნაქუნად ქცევა sans coup férir — უბრძოლველად; reduire par famine — შიმშილით დამორჩილება; des provisions de bouche — სურსათი; done de la jalousie à — შურს იწვევს; faire main basse — უყურადღებოდ მიტოვება, გაძარცვა; passer au fil de l'épée — ხმლით აკუწვა და სხვ.

საერთოდ, იოსების ფრანგული ენა (მგონია, იგივე ითქმის მის თურქულზეც) ლარიბია. ერთი და იგივე ფრაზებს, გამოთქმებს ხშირად იმეორებს.

ამასთანვე, იოსებ ქართველი ბევრ ადგილას არ არის ზუსტი და მასზე დაყდნობა არ შეიძლება. აშკარად ეტყობა, რომ არ იცის არც საქართველოს და არც სპარსეთის ისტორია. თავის თხზულე-

⁹³ იმ პერიოდში სპარსეთის სამეფო კარის ენა თურქული იყო.

ზებში იგი ძირითადად მესამე პირის მონათხრობს ეყრდნობა და, ვინ იცის, ამბების ეს მომყოლი რამდენად ინფორმირებული ან რა განათლების პატრონი იყო. ამდენად, 1718 წლამდე ამბების ბისეული აღწერა ზერელეა, არაზუსტი; ყოველგვარი ქრონოლოგიის დაცვის გარეშე მოთხრობილია ამბები. იგი არასოდეს ეყრდნობა რაიმე წყაროს ან რომელიმე ავტორს.

განა შეიძლება თადეუშ კრუსინსკისთან იოსების შედარება? თადეუშ კრუსინსკიმ შესანიშნავად იცის საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობები, საქართველოსა და სპარსეთის ისტორია. როცა იგი ქართველებს და საქართველოს ეხება, იყენებს პეროდოტეს, პლინიუსის, ვიტროაკის, ბარონიუსის, რუფინუსის, სოზომენოს, კასიოდორეს, სილოსის, არქანჯელო ლამბერტის და სხვ. ნაშრომებს. იცნობს ქართველი მეფეების ურთიერთობას ევროპასთან (თეიმურაზ I-ის მიერ რომის პაპ ურბან VIII-სთან ელჩად პიეტრო ავიტაბილეს გაგზავნა, საფრანგეთის მეფის ლუი XIV-ის წერილი ვახტანგ VI-სადმი და სხვ.). თ. კრუსინსკის თავის წიგნში ერთ ადგილას ლათინური ასოებით ქართული ციტატიც კი მოაქვს.

ჩემი აზრით, საფრანგეთის კონსულ დე გარდანთან ერთად იოსებ ქართველს თარჯიმანის სახით შაჰის კარზე არცერთ მოლაპარაკებაში არ მიუღია მონაწილეობა. ასეთი საქმეებისათვის დე გარდანს, ალბათ, სხვა თარჯიმანი ჰყავდა. იოსებს რომელიმე მოლაპარაკებაში მონაწილეობა რომ მიეღო, ამაზე იგი აუცილებლად დაწერდა თავის თხზულებებში. უფრო მეტიც, იოსებ ქართველი არ იცნობს საფრანგეთ-სპარსეთის 1708 და 1715 წლების შეთანხმებებს და ამრიგად, იგი არ არის იმ საქმის კურსში, თუ რა მიზნით არიან სპარსეთში ჩასული საფრანგეთის კონსულები — დე გარდანი და პადერი. ალბათ, არც დე გარდანი შეიყვანდა მას საფრანგეთის სახელმწიფო საქმეების კურსში. უბრალოდ, არ ენდობოდა კონსტანტინოპოლში შემთხვევით თარჯიმნად აყვანილ ამ პიროვნებას, რომელიც, ამასთანავე, თურქეთის ხელისუფლებასთან იყო დაკავშირებული.

გაუგებარია ისტაჰანიდან იოსების წასვლის თუ გაქცევის მიზეზი. თვითონ ამის სხვადასხვა მიზეზს ასახელებს იმისა და მიხედვით, თუ ვისთან როგორ დასჭირდება. ჩვენი აზრით კი, იგი ან დე გარდანისათვის მიუღებელი პიროვნება გახდა (შემდგომში, კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩი დ'ანდრეზელი ხომ იმარ-

თლებდა თავს თავისი უფროსის წინაშე: იოსებთან მე არაფერი
მითქვამს ისეთი, რაც მას თავის სასარგებლოდ შეეძლო ეგვიპტეში
ნებინაო, ან იოსების პიროვნება საკმაოდ კომპრომიტირებული
და ისტაჰანში, ავღანელებმა მასზე ექვი მიიტანეს (იოსები თურქეთის
ელჩის ორჯერ შეხვდა საიდუმლოდ, მაგრამ ეს ავღანელებს
მხედველობიდან არ გამოპარვიათ. შემდეგ, თურქეთის ელჩი ჰამა-
დანში რომ წავიდა, იოსებიც იქითკენ გაემგზავრა და სხვ.) და მას
უკვე ისტაჰანში აღარ დაედგომებოდა.

იოსები ყოველთვის არ არის ზუსტი და ახასიათებს ტენდენცი-
ურობაც. მის მიერ მოთხრობილი ამბები არეულია ერთმანეთში.
გიორგი XI-ისა (გურგინ ხანი) და როსტომის (ვახტანგ VI-ის ძმა)
იოსებისეული დახასიათება ტენდენციურია. საფუძველს მოკლე-
ბულია შაჰ ჰუსეინისა და სპარსეთის ეთემად აღ-დოულეს პიროვნე-
ბების, მირ მაჰმუდის მიერ ისტაჰანის უღანაშაულო დიდებულ-
თა (მათ შორის ბავშვების) გაელეტის იოსებისეული შეფასება:
პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის მოქმედებათა „თაღლითობად“ ჩათ-
ვლა და სხვ.

ჩვენ არაფერს ვამბობთ მთელ რიგ მნიშვნელოვან ამბებზე,
რომლებიც იმ პერიოდში სპარსეთში მოხდა და თავისი ასახვა ვერ
ჰპოვა იოსების თხზულებებში, მაგრამ ერთი რამ მაინც უნდა შევ-
ნიშნოთ: იოსები არაფერს ამბობს ქართველების (გიორგი, ლევანი,
ქაიხოსრო, როსტომი, ვახტანგი და სხვ.) როლზე სპარსეთის იმპე-
რიაში. და თუ მათ სადმე ახსენებს, მხოლოდ უარყოფითად, მაშინ,
როდესაც სხვა ავტორები (თ. კრუსინსკი, ჯ. ჰანვეი, ვ. ალენი,
დ. ლენგი და სხვ.) მაღალ შეფასებას აძლევენ ქართველების მოღ-
ვაწეობას სპარსეთის იმპერიაში როგორც სამოქალაქო, ისე სამხედ-
რო ცხოვრების სფეროში.

ვახტანგის გამაჰმადიანების შემდეგ შაჰ ჰუსეინმა მას თავრი-
ზის პროვინციის მმართველობა, სპარსეთის ჯარის მთავარსარდლო-
ბა და ქართლის მეფობა უბოძა. ვახტანგმა მისთვის ჩვეული ენერ-
გიით ხელი მოჰკიდა სპარსეთის ლაშქრის მომზადებას, მაგრამ როცა
იგი ამ საქმით იყო გართული და სათანადო შედეგებიც ჰქონდა, იგი
გაათავისუფლეს სპარსეთის ჯარის მთავარსარდლობიდან. რატომ?
ანტიქართულმა ჩგუფმა, რომელსაც ავღანელების წინაშე დამარ-
ცხება ერჩია ომში ქართველის გამარჯვებას, ვახტანგი დაასმინეს
შაჰთან. უნიჭო და ექვიანმა შაჰ ჰუსეინმა ყველაფერი დაიჯერა.
ვინ იყვნენ ასეთი ინტრიგების მეთაურები? შაჰის მთავარი ექიმი,

საჭურისები და სხვ. თადეუშ კრუსინსკი წერს მათ მიერ „შეთხზულ
სისულელეებზე ვახტანგის წინააღმდეგ“, ინტრიგებზე „რუსეთის
ელჩის თავად ვოლინსკის ბრწყინვალე ელჩობის“ მიმართ და სხვ.
სად იყო იოსებ ქართველი ამ დროს? ნუ თუ მას არაფერი ესმოდა
ამ ამბების შესახებ?

ოსებ ქართველის „ანგარიშის“ ასლი თურქულ ენაზე, გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემონახულია.

ისთაპანიდან ჩამოსული ვინმე სახელად იოზეფო მ წელს ისთაპანში გაჩერდა. ამ ხნის განმავლობაში მან თვითონ ცოდნა შეიძინა და მეცნიერებას დაეუფლა. ამ ამბავს მე აქ ვყვები.

1137 წელი².

თქვენი მონა-მორჩილი, თბილისელი წარმოშობის, ჩემს ბავშვობაში ენას ვეუფლებოდი და გამოცდილებისა და განათლების შეძენის მიზნით საფრანგეთში გავემგზავრე. როდესაც ფრანგულ ენას დავეუფლე, ვენეციის გემებზე³ დავჯექი და ბედნიერების ზღურბლზე⁴ გავემგზავრე.

იმ დროს ამ უზენაესი სულთანის კანცელარიის თარჯიმან იანაქ ბეგთან (მუშაობა) დავიწყე. (იგი ვარდინის ლაშქრობაში წავიდა და დაბრუნებისას მას ვალახეთის ვოევოდა ებოძა. იგი მხარისკენ გაემგზავრა. მე, თქვენი მონა-მორჩილი, მას ჩამოვცილდი და მის სამსახურსაც თავი დავანებე.

ამ დროს საფრანგეთის მეფის მიერ სახელად ბატონ დე გარდანი სპარსეთის შაჰ სულთან ჰუსეინთან ბაილოსის თანამდებობაზე ელჩად დაინიშნა. სტამბოლში ჩამოვიდა. მან მოისურვა თქვენი მწირო მონა თარჯიმნად ავეყვანე. მე მის სამსახურში შევედი. ამ ზემოხსენებულმა ეს ვითარება თურქეთის მთავრობას მოახსენა და აცნობა.

¹ ხელნაწერი შეიცავს 61 გვერდს, თითოეული გვერდი 15 სტრიქონს, სტრიქონი—6-7 სიტყვას.

² ქრისტესით 1724 წელი.

³ ასეა ტექსტში: ჯერ მხოლოდითი, შემდეგ მრავლობითი.

⁴ იგულისხმება თურქეთი, კონსტანტინოპოლი.

როდესაც სპარსეთის საზღვარზე მივედით, მან ნდობით აღ-
კურვილობის შესახებ ბრძანებები და წერილები წარადგინა. დაჯ-
და გემზე და შავი ზღვით ტრაპიზონში ჩავიდა, იქიდან არზრუმს მი-
ვედით⁵. იქიდან რუმს, ერევანს, ნახჭევანს, თავრიზს, ზონჯანს, სულ-
თანისა და ყაზვინს ჩავედით. ეს მოხდა 1717 წელს⁶.

⁵ ასეა ტექსტში: ჯერ მხოლოდითი, ხოლო შემდეგ—მრავლობითი. სხვა-
თაშორის, ეს იოსებს ხშირად ახასიათებს და ეტყობა ტექსტის გადამწერმაც შეინარ-
ჩუნა.

⁶ ჩვენ საჭიროდ არ ჩავთვალეთ, აქ მოგვეტანა გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰან-
ტერიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერის მთლიანი თარგმანი შემდეგი მიზეზით: აქვე
მოთავსებულია ამ ხელნაწერის პროფესორ ტ. პ. ვერიხიუელი ინგლისური თარგ-
მანის ქართული თარგმანი; სტამბოლისა და გლაზგოს ხელნაწერი ტექსტების შედარ-
ებისას აღმოჩნდა, რომ გლაზგოს ტექსტი გადაწერილია სტამბოლის ტექსტიდან
(არა იოსებ ქართველის ხელათ) და წარმოადგენს სტამბოლის ხელნაწერის რამდენადმე
შემოკლებულ ვარიანტს.

აქად. ს. ჭიჭია და ისტ. მეცნ. კანდიდატი ც. აბულაძე სტამბოლისა და გლაზგოს
ტექსტების შედარებისას იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ გლაზგოს ტექსტი სტამბო-
ლის ტექსტიდან გადაწერილია სხვა პიროვნების მიერ. გადამწერი არ იმეორებს იო-
სებისათვის დამახასიათებელ სინონიმებს, ზოგჯერ ფაქტობრივ მასალასაც გამოტო-
ვებს ხოლმე. ასეთი გამოტოვების გამო ზოგჯერ აზრიც მახინჯდება. გადამწერი
ზოგჯერ თვითონ უმატებს იოლ სიტყვებს, რაც წინადადების აზრს არ ცვლის.

გადამწერი უშვებს გრაფიკულ შეცდომებს (ზოგჯერ გვხვდება ასოების უც-
ნაური მოხაზულობა), უშვებს გრამატიკულ შეცდომებს. გადამწერის ხელი არის
მოხდენილი „ნასხი“.

გლაზგოს ხელნაწერის მეორე გვერდზე ძირითადად განმეორებულია პირველი
გვერდის ტექსტი.

ასეთია იოსებ ქართველის სტამბოლში შემონახული „ანგარიშისა“ და გლაზგო-
ში დაცული ხელნაწერი ტექსტის შინაარსი (არსებობს კიდევ ორი ხელნაწერი:
ერთი დაცულია კემბრიჯში, მეორე—მარბურგში).

№ 1

AUTRE MEMOIRE SUR L'ORIGINE
DE LA REVOLUTION ARRIVEE EN PERSE¹.

Memoire sur la derniere guerre
Civile de Perse. 31 janvier 1723.

76.

Perse. 1723 janvier 31.

Fait par la chanceler ou secretaire
du S. de la Gardane Consul de France
a Hispahan.

Les avgans sont partager en deux principalles Tribus, dont la plus puissante est celle qui habite dans le Royaume de Candahar, cel lecy du tems du Grand Chah Abbas Roy de Perse, à qui il se soumit étoit composee de 50 m. familles, et se nomme des avgans cligi.

L'autre d-t des abdalans, qui habitent dans le Royaume d'Harat, composoit 3 m. familles. Au commencement du dernier siecle, cette Tribu ayant demandé du secours au roy abbas contre les usbeks, situer vers l'orient de la mar Caspienne, et ses confinants vers le Nord, les quels étant entrés les armes à la main dans le Royaume d'Harat, y faisoient de grands ravages, ce Prince venu toute diligence à son secours, en chassa en peu de temps ses ennemis qui le desoloit. les abdalans en reconnoissance de ce signalé service, et /charmey/ des bons traitemens du Roy abbas, firent alliance avec luy, avec un engagement solemnel de luy pay/er/ tous les ans une certaine somme d'argent, à condition pourtant, que la Cour de Perse ne pust jamais y envoyer des Couvemeurs P Persans (Persiens); mais quil dust nommer pour vice Roy de ce Royaume le plus distingu/er/ pamy les abdalans mesmes. Ces conventions ayant été arettées de part et d'autre, le Roy Chah abbas retourna tout glorieux à sa Capitale.

Les avgans Cligi ayant appris ce que le Roy abbas venoit d'operer en faveur des addalans; de temin/er/ de leur costé à secouer le joyg des Indiens, qui pour lors maitres de Candahar tiranni soient fort ces peuples, deputerent les plus aceredit pamy eux à la Cour de Perse, pour

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Correspondance Politique, Paris, "Perse", t.6, ff. 262-290.

offrir à Sa M^{te} le Royaume de Candahar, et l'inviter à s'en assurer la possession le Roy abbas attiré par la gloire, et l'avantage de joindre à ses Etats un Royaume aussi étendu que Candahar, et recommandable par ses fortes places; fit un accueil favorable aux députés ayant résolu d'entreprendre la Conquête de Candahar, marcha vers ce Royaume à la tête d'une sa formidable armée de 100 m. Cavaliers y étant entré, commença par ravager tout le pais, et puis assiegea la Capitale, pendant 3 mois que dura le siege le Roy eut occasion de battre trois differents gros corps d'armée d'Indiens commander par des Princes du sang, que le G. Mogol avoit envoyer au secours de la Place, la quelle furent fin contrainte de se vendre à discretion. La Garnison Indienne fut passée par le fil de l'épée, mais les habitans furent traittes avec douceur. Le Roy abbas fit des dispositions pour le maintien de cette nouvelle conquête quil devoit aux avgans tant pour ly avoir invité que pour luy avoir rendu de signaler / services pendant / le cours de cette expedition: aussy leur accordat il diverses franchises, et beaucoup d'autres privileges considerables, et enfin il s'en retourna trionnant à Ispahan.

L'avidité insatiable des Gouverneurs Persiens qui commanderent à Candahar, jusqu'à l'avenement du Chah Sultan Hussein sur le Trône, rendit leurs gouvern^t si forledieux aux gens du pais, que dès l'entrée de ce siecle, ils mediterent des seditient et des revoltes, jusqu'à chasser la Garnison Persienne de Candahar. Sur quoy le Roy voulant reduire les mutins et en chatient les chefs, jettà les yeux sur Gurghin kan autrement dit Chah Navas Georgien de nation, aussi brave soldat que General habile, à qui il envoya des ordres de quitter le Gouvernement de la Province de Kiman, et de se rendre en qualité de vice Rouy à Candahar avec une armée de 20 m. Persiens et 4 m. Georgiens. Les avgans frapper de cette destination d'un nouveau Gouverneur, dont ils ne connoissoient qu'è trop le courage, et la severité, bien loin de s'opposer à son entrée dans le Royaume, luy ouvriront aussi d'abord les portes de Candahar cap-le Gurghin kan chatie très rigoureusement les coupables, dont les principaux furent executés, et après avoir mis dans la Place une Garnison convenable de Persiens, il congedia le reste de l'armée, ne s'étant reservé que le camp volant des 4 m. georgiens qu'il avoit amenés avec luy. Pour Mir-veis qui étoit le principal chef de la Rebellion, Gurghin kan se contenta de le faire passer enchainé à Ispahan, d'écrire au Roy en meme temps qu'il eut à s'en de faire comme d'une homme ma-

l'intentionné et d'un esprit inquiet et puissant, capable de porter avec le temps quelque coup fatal à la monarchie; le Général permit de plus à ses soldats d'exercer toute sorte de violences et d'indignités contre les sujets et le peuple; de sorte que l'on ne peut penser sans effroy à tout ce que les avgans eurent à souffrir de la part des Georgiens: les peres et meres n'étant plus maîtresse de leurs filles, et de leurs garçons non plus avec les maris de leurs femmes; les marchands de leurs effets et de leur argent, ni mesme les habitans surs de leur propre vie. Ils gemirent sous un si dur esclavage jusqu'au retour de Mirveis d'Isphahan car celuy cy ayant gagné partie par son eloquence, et partie par de riches presens pour la valeur de 600 m. escus, le Narir, ou Intendant de la maison du Roy et le Grand Umeur, l'un et l'autre favoris du Monarque, et ennemis de Gurghin kan; il sut si bien faire par leur canal, que non seulement il fut relaché de sa prison, et declare innocent; mais qu'encore il pût rendre Gurghin kan suspect à la Cour, le faisant envisager comme un homme extrêmement ambitieux et puissant, et à la veille d'abuser de la grande autorité dont on l'avoit revetu: enfin il prit congé de la Cour, et repartit pour Candahar, chargé même d'ordres secrets pour surveiller à la conduite du Vice Roy.

Mirveis donc de retour à Candahar ne s'attacha qu'à dissimuler la haine qu'il portoit en luy même contre le kan, couvrant les mauvaises intentions sous le voile de la soumission et de la flaterie, il n'épargna pas non plus de riches presens, pour corrompre ceux qui avoient plus l'oreille du Général et qui en effect s'employeroient avec succès le faire rentrer en grace auprès de luy: il eut ensuite l'adresse de s'y confirmer par luy mesme, et par des assiduités aussi engageantes que trompeuses, que Gurghin kan s'immaginoit déjà n'avoir point d'amis plus attachés à ses interets que Mirveis.

Cependant celuy cy qui n'étoit attentif qu'à le servir de quelque /expedient/ pour perdre le kan; voulut profiter pour cela de l'occasion que luy en offrirent les habitans de Tinin qui est une descendance de Candahar ceux cy n'ayant pas voulu payer le tribut ordonné au Tresor Royal (sur le pied qu'ils vennoient de le regler avec le Vice Roy) Mirveis se montra fort indigné contre la desobeissance de ces gens là aux ordres du kan et luy persuada d'envoyer son camp volant de Georgiens pour les châtier et les reduire de force à la raison, après avoir puni de mort les plus coupables. Par ces continuelles demonstration

de zele et d'attachement pour la personne du kan, Mirveis acquis un tres grand credit aupres de luy; jusques à mesmes la faveur de luy donner un grand festin sous les tentes proche d'une de ses maisons de campagne, environ à 1 1/2 lieue de la ville, sous pretexte de reconcilier avec luy deux avgans de distinction qui jusques alors s'etoient opiniatrem-t éloigner. Le jour donc de la partie arreté le kan accompagné des principaux Seigns avgans et surtout de Mirveis qui effectoit de luy faire attentivem-t sa cour, monta sur les 7 heures du matin à cheval avec un hoble cortège, pour se rendre au lieu assigné pour le festin; ou le kan arrivé cedant aux instences de ses confidants et de Mirveis, accorda la bienveillance aux sud. deux seigns avgans. Aussitost l'on servit avec beaucoup de magnificence une table ou regnoit également l'abondance et la delicatesse tant des mets que des vins et des liqueurs; a la fin du repas les convies se sentant la tette extremement rechauffée, se firent transporter sous differentes tentes pour y cuver leur vin; mais dès qu'ils furent endormis, on les y alla egorger tous le même temps le kan qui eut le mesme sort que les siens, s'etant reveillé en sursaut au premier bruit, et mit le sabre à la main/ pour deffendre courageusement sa vie contre 50 avgans commandes par Mirveis, dont il en couche 8 par terre; mais enfin cedant à la multitude, qui le cribla de coups de lances il tomba victime à la fureur des avgans, qui aussitost se revetirent des habits des officiers Persiens qu'ils vennoient de massacrer, de meme que Mirveis qui prit ceux du kan, monta son cheval et s'avancerent vers la ville avec le meme ordre que le kan avoit coutume de papoitre en public. Il faut noter que le jour d'auparavant à une heure de nuit Mirveis avoit fait entrer secrettement dans la ville dans divers batteaux, sur la riviere qui la traverse, une quantité de gens de son complot. Les rebelles s'etant approcher de la ville à une heure de nuit, et les gardes de la Porte, qui attendoient le kan de retour de la promenade s'etant presentés à leur rencontre avec des lanternes pour les eclairer; en furent sur le champ mises en pièces: et les avgans entrerent sans aucune resistance dans la ville et faisant main basse sur la gamison Persienne, soutenus par leurs adherans, qui comme l'on vient de le dire cydessus, auroient été introduits la nuit d'auparavant dans la ville à la faveur de la riviere, et qui au premier bruit ayant accouru contribuerent à massacrer entierement les Persans de gamison. Mirveis fit immediatement après publier par le heraut une deffense à qui

que ce fut des habitans de la ville de sortir cette nuit là de sa maison; et lendemain ayant fait paraitre devant luy les principaux de la ville, leur jura par l'Alcoran que ce qu'il vennoit d'executer n'estoit point l'effect de l'ambition qu'il avoit de domner, mais plus tost celuy de son zele qui l'avoit poussé a affranchir sa partie et ses compatriotes de la tyrannie des Persans et des cruautés intolerables qu'ils avoient souffert depuis si long temps de la part de Gurghin kan de detestable memoire que l'on avoit pourtant considerer et avec justice, comme le seul habile Ministre, et le meilleur homme de guerre que la Monarchie persienne eut eu: et qu'ainsy à son defaut, ils pouvoient hardiment prendre les armes, et deffendre leur liberté et leurs vies contre tout attentat de la part de la Cour de Perse, qui n'est devoit estre regardée que comme un ames de gens effeminés sans aucune disposition que pour la sensualité et la debouche, telles qu'il les avoit bien reconnues dans son der voyage à Ispahan et que o'estoit dans cette veui la mesme qu'ils s'estoient engagé à faire perir Gurghin kan; puis qu'après la mort il estoit en droit de les assurer, qu'aucun persien n'auroit plus le Gouvernement de ce Royaume, pour veu qu'il pût s'assurer de son côté du zele et de la fermeté de ses compatriotes à le soutenir dans les occasions contre la violence et l'injustice des Persiens. Toutte l'assemblée applaudit à ce discours, l'appelant le liberateur de la Patrie, et le priant de continuer comme il avoit commencé, a les deffendre contre la tyrannie, luy offrant leurs personnes et leurs biens. Jusquicy Mirveis s'appliquai à faire les dispositions requises pour mettre le royaume en état de deffence.

Trois jours après le grand even-t du massacre du kan, les Tribus Georgiennes, qui auroient été expediées contre celle de Tinn, revinrent de leur expedition chargées de butin et de depouilles; et ne depouilles; et ne scachant rien de l'evenement tragique, s'avancerent vers la ville pour y entrer, mais se voyant recues à coups de canons charger à balle, elles s'immaginerent bien ce qui en pouvoit estre: elles prirent donc le parti de s'en retourner dans leur pais, et après avoir en diverses recon-tres battu et mis en fuite Mirveis qui les harceloit avec 12 m.hommes, elles passerent enfin sans aucune perte le detroit de zebil (qui est une forteresse sit uée à l'entrée du Royaume de Candahar du costé de Corasan que Mirveis avoit abandonné crainte de s'y voir assiegé) et s'en retournerent dans leur pais.

La Cour de Perse fut frappée de ces coups: et sur ce qui fut rendu dans les grand Conseil que le tint devant le Roy, il fut arreté que Sa M-té devoit marcher en personne à la tette d'une grosse armée pour aller /ler/ châtier et reduire les rebelles; elles par/tir/ d'Ispahan et s'avanca vers Machat grande ville et cap-le de la Province de Corassan située à 25 journées d'Ispahan; après avoir expedié des ordres aux Gouverneurs des ses Provinces d'envoyer leurs troupes pour la joindre à Machat ou elle devoit faire la reveue generale de l'armée qui estoit destinée contre les rebelles de Candahar; mais le Roy arrivé une fois à Machat, et content d'y avoir visité le tombeau d'Iman Riza (lieu de devotion, ou les Persiens ont coutume d'aller, et d'y faire offrande de joyaux, perles, et or, et de tout ce qu'ils ont de plus precieux ce qui rend ce lieu tres riche) il s'en retourna a sa Cap-le declarant pour General de ses troupes Cosrov Kan Gouverneur d'Ispahan, et /neveu/ de Gurgin Kan, et le chargeant du soin de venger la mort de son det oncle. Cosrov Kan faisoit profession publiquement de la religion Catholique, quoy qu'il estoit toujours auprès de luy 3 Religieux Europeen un comme dechaussé françois appellé le P. Basil de Paris, et deux capucins Italiens nommés l'un le P. Reginaldo et l'autre le P. Ambroise de Milan il entendoit regulierement tous les jours 3 messes; à faisoit de grosses sumones, jusques à donner 1000 ecus à chaque des Missions de Tiflis, Tauris, Ghengie, Gori, Ispahan, et Seivas: en un mot c'estoit un Prince d'une pieté et d'une devotion exemplaire a son arrivée à Machat il trouva une armée de 40 m. hommes effectifs, a la tette de la quelle il le mit, et marcha vers Candahar.

Sur le per-bruit qui courut sur la marche du Roy contre les avgans de ceux cy avoient pris d'epouvante, et se reconnoissant trop faibles pour se /tourner/ contre les forces veunues d'un puissant Monarque, non seulement avoient abandonné Candahar, mais enfin ayant evacués les autres places du Royaume, /quits/ par la frayeur s'estoient retires sur les montagnes vers les confins des Indes, auroient fait passer leurs familles et leurs biens dans les villes frontieres. Mais ayant depuis entendu le retour du Roy à la Cap-le ayant attribué ce changement /inopiné/ a la faiblesse des Persiens; il s'en retournerent de leur côté chez eux, resolu de se defendre contre toute entreprise du nouveau General celuy cy s'estant présenté avec son armée à ce detroit de zebil, trouva que les avgans qui n'avoient de la cavallerie d'y crainte d'un siege

l'auroient abandonné, et s'étoient retiré à 3 lieues plus loin de l'autre costé d'une grande riviere, dans l'intention d'en disputer le passage aux Persiens mais ils furent cependant repoussé par leur cavalerie qui passa le fleuve à la nage, et qui acheva de les mettre en deroute. Les Persiens enorgueillis de ce p-er avantage, arriverent aux portes de Candahar, n'ayant pas voulu accorder des capitulations aux habitants de la Place qui vouloient les composer, mais ceux là s'obstinant à exiger des assiegés qu'ils eussent à se rendre à discretion environnerent la place de tous costés donnant souvent des assauts, que ceux du dedans soutenoient constam-t avec beaucoup de valeur.

Cepend-t Mirveis renforçoit de jour son armée, et ravageoit la campagne d'alentour pour oter toute subsistance aux ennemis, et les obliger à leur siege faute de vivre et de fourages: ce qui luy reussit à point, car les Persiens rebutté par la longueur du siege, et depourvus de provisions de bouche, commencerent à deserter en si grand nombre, qu'à la fin l'armée se vit reduire d'un tiers moins nombreux qu'elle ne l'étoit au commencement du siege. flur quoy le Gen-l fut conseillé par les siens de se retirer, mais il ne fut plus à temps: car Mirveis ayant ammené 16m. hommes de recrues dans la Place, presenta la bataille aux Persans, qui sur le champs tournerent le dos, sans avoir égard aux ordres pressans de leur Gen-l qui a'efforçoit envain de les arreter, c'est pourquoy honteux de /survivre/ à un evenem-t si ignomineux, à la tette de 200: Georgiens qu'il avoit en tout aupres de luy, il se jetta tette bassée dans le gros des ennemis, faisant des prodiges de valeur et d'intrepiditté, jusques ce qu'a la fin cedant à la force, /quelqu'un ablatit/ la tette avec une /massue/ garnie de fer, tous les gans furent hacher en pieces, du nombre desquels fut aussi le P. Basile de Paris Carme de chaussé; mais les P.P. Capucins sauverent leur vie par la fuit.

Aprés cette perte considerable, le Roy de Perse nomma un autre Gen-l qui s'appelé Mehmed Roustan Kan, qui eut bien de la peine à garantir les frontieres du Royaume de quelaue invasion de la part des av-gans et des usb/eks/ unis ensemble. Sur ces entrefaites Mirveis mourut, generalement regretté de tout le monde pour les services signales qu'il avoit rendu a la patrie, en l'affranchissant de dur esclavage des Persiens. Il laissa un fils appelé Mir Mahemaad; mais comme il n'avoit alors que 14: ans; Mir Abdoullah son oncle paternel prit en main le gouvernement de Candahar, et l'on dit que dans la veue de s'en assurer la principauté contre les pretentions du jeune Mir Mahmoud son neveu, il fomoit le dessein de remettre la souveraineté de Candahar entre les mains des

Persiens; mais il n'en put pas voir l'exécution, car un jour après midy, Mir Mahmoud, à l'exemple de son pere, accompagné par 40: de ses amis confidens de feu son pere entrent dans le palais avec des armes, et ayant forcé la porte de l'appartement ou son oncle reposoit l'assassinèrent dans son lit, c'est ainsi que Mir Mahmoud prit en main les affaires du Gouvernement /après s'être fait/ reconnaître pour souverain du pays avec le /titre- sultan, il s'attacha à donner de bons ordres pour le Gouvernement, traitant le peuple avec beaucoup de douceur. Il voulut aussi pour sa sûreté se deffaire d'Echref Sultan son cousin germain fils dudit Mir Abdoullah; mais la de Mir Mahmoud, qui aimoit tendrement cet enfant, le fit cacher, et par là l'épargna à la haine de son propre fils.

L'an 1717: La perte du Royaume d'Harat se joignit à celle de Candahar, de cette manière, la descendance (ligne) du vice Roy ayant manqué, le Roy de Perse avoit livré le Gouvernement de ce Royaume à des Gouverneurs Persiens, lesquels s'étant /rendus insupportables/ a ce peuple par leurs vexations et leurs violences trop cruelles; ceux cy le determinerent à secouer le joyg des Persiens ayant à /cet offert/ pour leur Gouverneur un certain Esadoullah, jeune homme hardi et courageux, ils chasserent sous sa conduite hors du Royaume Mehmed Ranan Kan vice Roy Persien, et forcerent generallement tous les Persiens qui estoient en garnison dans les autres places, de se retirer du Royaume.

A cette facheuse nouvelle le Roy de Perse prit la resolution de se transporter à Casbin, pour y faire les preparatifs nécessaires pour faire la guerre à ces nouveaux rebelles. A peine s'y fut il rendu qu'il donna le commandement de ses troupes à Sefi Kuli Kan Gouverneur d'Ispahan, homme extremement severe et cruel, lequel ayant penetré dans le Royaume d'Harat avec 30 m. hommes, à la pre-re rencontre, sans faire/rs/ /taille?/ en pieces 12 m. usbeks qui estoient venus au secours d'Esadoullah, sans qu'il en rechapast un seul, mais ensuite/ ayant été rencontré par le sud-t /Esadoullah/ à la tette de 15 m. hommes aux environs de la ville, il commença un furieux combat qui dure 5: heures. Sans avec perte considerable de part et d'autre, sans que la victoire se declara pour l'un des deux partis; lorsqu'enfin, par l'ignorance des canonniers Persiens, l'artillerie luttant les siens ceux cy croyant qu'il y eut quelque trahison, ou que les ennemis se fussent emparer de leur artillerie, tournerent dos à l'ennemy, et se retirerent en deroute laissant le

t errain environ de plus 8 m. de leurs morts; et abandonnant aux ennemis, dont il n'en nota que 3 m. sur la place, tout le bagage et l'artillerie, avec le trésor pour prix de la victoire. Cette bataille se donna en l'an 1719.

L'année d'au paravant c'est adire en 1718: le Roy de Perse a avoit envoyé un autre detachment de 30 m. hommes sous les ordres de Lutfaly Kan oncle l'Itimadoulet, ou G. Vizir, pour deffendre les rives du Golfe Persique qui estoient menacer de quelque débarquement de la part de ceux de Mascat, peuples de l'arabie heureuse que sont places vers le sud dud't Golfe, lesquels s'estoient rendus les maistres de l'ile et de la forteresse de Bahrein, renommée par la pêche des plus belles perles du monde connues sous le nom de perles orientales. (Mascat est la Cap-le de la Peovince, et elle est gouvernée par un chef dit Imam, qui en arabe veut dire ce qui s'entend par Senior en Latin, et le peuple de cette contrée quoyque mahometan, est d'une secte toute differente de celle que suivent tant les Turcs; que les Persiens), ceuxcy n'ayant point d'armée nouvelle eurent recours aux Portugais de Goa luy promettant des hommes considerables, et le remboursement de leurs fraix, en cas qu'ils voulussent venir à leurs aide/ avec leur flitte. Sur ce pied ils firent une ligue entre eux contre les mascatins leurs ennemis.

L'armée Portugaise partit dans le golfe Persique composée de 4: gros vaisseaux, et de 19: autres petits batiments/ et sur ce que Lutfaly Kan s'estoit qu'elle n'estoit pas assez forte pour estre opposée aux ennemis, il refusa de compter la somme dont on estoit convenu: aussi ne se trompoit il pas; car la flotte de Mascat ayant sceu que celle des Portugais étoit entrée dans le golfe Persique, sans luy donner le temps d'estre jointe par d'autres vaisseaux flot que l'on disoit attendre de Goa, sortit de ses ports, et se presenta en ordre de bataille en face de j'armée Portugaise qui ... en hot; et les deux flottes commencerent à le canonner et le combat dura jusques à l'entrée de la nuit, dans lequel les Portugais perdirent quelques petits batiments/ et beaucoup de monde de leurs equipages, à la faveur ce qui les obligea de le retirer à la faveur du vent et de l'obscurité, et de passer le detroit d'Ormus pour rebrousser chemin vers Goa. Le grand Douvanier Persien de Benderabassi ayant trouvé l'expedient de traiter la paix avec les Mascatins, et de recouvrer l'isle de Bahrein moyennant une somme de 160 m. ecus, les

articles du Traité furent annoter et signer de part et d'autre. Les Mascatis s'accorderent d'autant plus volontiers, qu'il vennoit de s'élever de grands troubles, et beaucoup de discussions dans l'intérieur du pays a l'occasion de la mort du vieux Imam. Aussi cessèrent les hostilités de ces côtés là.

Cependant Mir Mahmoud successeur de son pere, au Gouvernement de Cahdhar, et héritier de ses aversions et de la haine contre les Persiens, ayant en 1720: levé une armée de 10 m. hommes, et traversés les deserts de Sistan avec perte considerable ses gens, sella s'emparer de la Capitale de la Province de Kiman, riche par le commerce des laines, sans y avoir rencontré la moindre opposition de la part du Gouverneur qui le trouvant surpris sans qu'il luy fut possible de se mettre en état de deffense contre une irruption si peu attendue, avoit pris le party, de se retirer avec sa suite: 3 marchands Anglois et Hollandois qui resid /ent/ ordinairement à Kiman à cause du commerce des laines qu'ils envoyent en Angere et en Hollande pour fournir aux manufactures des draps, se joignirent au dit Gouverneur. Mir Mahmoud s'étant donc rendu maître de la ville sans coup ferir, s'y arresta pendant trois mois consecutifs, exerçant des cruautés inouies contre les habitans et contre les marchands Indiens qui y sont en grand nombre, les depouillant tous de leurs biens, et en faisant mourir une partie: enfin il repartit pour son pais chargé de riches depouille dans l'intention de revenir avec encore plus de forces.

Le Roy de Perse ne scachant quel remede porter à tant d'echecs, et l'.../ de se voir si long temps absent de sa Capitale s'y en retourna l'an 1721: ayant fait crever les yeux a Fataly Kan son Itimadovlet, et confisquer les richesses immenses que ce /supreme/ ministre, accusé d'intelligence avec tous les rebeles de l'Etat, avoit entassées pendant les 6: ans qu'il l'avoit gouverné declara pour General-me de la Couronne Ismail Kan, lequel passa avec 30 m. hommes à Corassan, pour donner de la jalousie à Mir Mahmoud, qui se dispoisoit à retourner en Perse avec beaucoup plus de forces par le detruit de Kia'larul/ et par le desert de Sistant: ou Segestan: mais ce General usant d'une trop grande autorité, auroit aigris contre luy les esprits des autres Gouverneurs des Provinces circonvoisines, comme de Sablistan et de Sistan. Melik Mahmoud Kan Gouverneur de cette dite Province qui ne pouvoit pas se faire aux /manieres hautaines dans ce Ismail Kan ayant refusé de

i'aller joindre avec plus de 6 m. hommes de troupes qu'il avoit ce
Gouver. luy expedia Fet Aly Kan de Sablistan pour le reduire de force
à l'obeissance: mais les troupes de Sistan s'etant declarées pour
leur Gouverneur contre les violences du Gen-eme vinrent aux mains,
mettant en de deroute Fet Aly Kan qui perdit beaucoup de son monde.
Le Gen-eme voyant donc que son procedé orgueilleux causoit plus tost
de nouvelles revoltes par la haine qu'il /s'alliroit/ des Persiens me-
mes, commença à changer et prit le parti de la douceur. Il envoya donc
des /expres/ à Melik Mahmoud Kan, avec de un present de beaux cheva
/ux/ et de vestes d'honneur pour l'inviter à la venir joindre avec ses
troupes, faisant en mesme temps mettre aux arrets Fet Aly Kan comme
auteur de desordre arrivé a Sistan: mais il ne fut plus possible d'attirer
Melik Mahmoud Kan, qui bien d'obeir, retourna avec son detachment
en sa Province, entamant des lors quelque secrette correspondance
avec Mir Mahmoud de Candahar, avec lequel en suite, comme on le verra,
forma une ligue publique et sollennelle. Ismail Kan fut donc contraint
de s'en retourner a /Maskat/ sans avoir pû servir son Prince, se reser-
vant à ettre de loin spectateur des evenemens tragiques de la Monar-
chie.

Ce fut alors que Dourry Effendi vint à Ispahan avec caractere
d'Amb-r Extraord-re de la Porte à la Cour du Sophy pour renouveler le
traité d'alliance qui regne depuis long temps entre les deux Empires.
Ce Ministre propose au Chah au /nom du G.Seign./ le Commerce de Per-
se par la Turquie en Allemagne, promettant toute sorte de sureté de
la part de Sa Hautesse tant pour les marchandises, que pour les mar-
chands. Vers ces temps là un serieux tremblem-t de terre renversa de
fond en comble la grande ville de Tauris, qui est l'ancienne Ecbatane¹
Cap-le de la Medie. L'on assure qu'il reste près de 100 m. ames ense-
velies sous les ruines.

A peine la Cour se rendit elle à Ispahan qu'elle apprit que les Les-
ghis Tartares sujets aussi de Perse, qui habitent les Monts Caucases,
reunis jusqu'au nombre de 40 m. hommes environ ... mis le siege devant
Chamaqui, qui est située a 39: journées d'Ispahan, et est la Cap-le de
la Province de Chirvan tres riche par le grand commerce de Moscovie;
et qu'au bout de 25: jours de siege ils s'en etoient rendus les maîtres,
y ayant été introduits par des voyes souveraines favoriset par les ceux

¹ Ecbatane, est Hamadan et non pas Tauris.

des habitants qui font, commerce eux, de la secte des Sunnis, dont il se trouve dans cette ville jusqua 3 m. familles; et qu'après avoir mis à mort le Kan avec la plupart de ses gens, ils s'etoient ensuite envahis du reste de la Province, mennant en esclavage hommes et femmes en quantité, et faisant par tout le pais le pais d'alentour des ravages et des degats epouvantables, cette invasion arriva dans le mois de Juin l'an 1721.

Dans les p-ers jours du mesme mois l'on vit à Ispahan le ciel sont couvert de nuages comme en flammes de maniere que pendant 10: jours consecutifs, le /cercle solaire/ ne se pouvant pas distinguer, les ... qui boucherent à terre passant par ces nuages en flammes, sembloient de couleur de sang. Les Indiens et les astrologues du Roy pronostiquerent à la ville sa d-re /ruine devant succeder/ disoient ils ou par un tremblem-t de terre, et un bouleversem-t general de toute la ville, tels que vennoit de l'eprouver celle de Taurys; ou bien par une pluie de feu qui tombero/it/ du ciel. C'est pourquoy le Roy, frappé de ce phenomene, ordonna des jeunes et des prieres publiques. Les Predicateurs Mahometans prechoi/ent/ la penitence dans les mosquées, et aux places publiques, et exhortoient le peuple de s'abstenir de pecher pour apaiser l'ere de Dieu courroucée contre les desordres, l'on defendit les jeux, et les divertissemens publics, et les ondes instruments: les femmes de mauvaise vie furent bannies de la ville, mais toutes ces marques de Religion et de componction ne furent point suffisantes pour arreter le bras du seigneur /prest/ a frapper la monarchie Persienne: car Mir Mahmoud le plus envenimé de ses rebelles, ayant pend-t l'automne de cette mesme année levé un corps d'armée de 20m. hommes vieilles troupes, après en avoir perdu environ 4 m. en traversant le desert de Sistan, attaqué avec le reste la Cap-le du Kirman, et ayant enlevé la ville d'assaut, et l'ayant reduite en feux et en flammes, il fit un accord avec la Citadelle de se retirer moyennant la somme de 10 m. escus qu'on luy compta.

L'année d'auparavant Mgr. Fedeli Milanois de Nation Eveque d'Ispahan avoit présenté au Roy de Perse des lettres du St. Pere, de l'Emp-er et du Poy très X-en pour recommander a Sa M-te les /missions/ de Perse, et notam-t celle de Tiflis, ou l'eglise et le couvent des PP. Capucins avoient été ruiner à l'occasion d'un soulèvement /populaire/ excité, diton, il y aadeux ans par la malice du G. Patriarche des Armeniens; le Roy

de Perse fit entendre à son Visir, qu'en consideration des recommandations de Princes li Sublimes, e speciallem-t de S.M.Imp-le il eut à faire une rigoureuse perquisition, et punir severem-t les obligéant à la restitution partielle de ce que les susd-ts Religieux auroient denoncé.

Le p-er gjour de l'an 1721: le P.le/roni/ mo d'Avignon Came dechaussé arriva à Ispahan avec une autre lettre de L'Emp-r pour le Roy de Perse, pour recommander /Simplem-t/ la person du d-t Religieux, les Anglois et Hollandois, sux quels la Comp-e d'Ostende donne une trres grande jalousie depenserent une grosse somme pour avoir une copie de la susd-te lettre, et l'ayant enfin obtenue du Sec-re du G.Visir qui la leur fit payer cher: cela donna lieu aux françois et aux Portuguois d'en /rire/, parceque l'on sceut que cette lettre contenoit autre e chose qu'une simple recommandation en faveur du d-t Religieux, quoy-qu'il soit vrai aussi, que ce mesme Pere /aye repper.../ quelque chose de bouche au sed-te du G.V. que les ministres de la Cour recurent tres bien; et qui pour la haute estime qu'ils ont pour la Puissance Imp-l- qu'ils nomment la Cour de Justice, offroient aux Sujets de Sa M-te Imp-le qui voudroient negocier dans les ports du Golfe Persique, rous les privileges dont jouissent dans les domaines de Perse, les autres Nations de l'Europe qui s'y trouvent.

Cepend-t, Mir Mahmoud ayant laissé après soy 22: journées de pais depuis Kirman, et plusieurs autres villes et forteresses; s'étant assuré de l'amitié de Melik Mahmoud, et allié avec les Lesghis; s'avanca à grands pas droit vers la Cap-le de l'Empire de Perse. Les Persiens ayant scu qu'il n'en etoit plus éloigné que de 20: lieues, luy envoyerent des exprés pour luy faire offre de 30 m.escus, pour qu'il voulut s'éloigner du territoire d'Ispahan. Mais Mir Mahmoud qyant renvoyé l'exprés sans reponse et 7-e de mars il planta le piquet a 3: lieues d'Ispahan dans un endroit nommé Gulnabad qui donna le nom à la fameuse bataille qu'il y livra, et qui couta au Roy de Perse la Cap-le et la couronne, la il attendit les Persiens qu'il sçavoit sortir en foule hors de la ville pour luy venir /livrer/ combat.

Le /8*me done de d-t/ mars jour de dimanche si fatal à la Monarchie Persienne, les duex armées se trouverent regnées en ordre de bataille en face de l'une à l'autre. Celle des Persiens composée de plus de 50 m. hommes etoit commandée par l'itimadovlet Mehmed Koulli Kan; par

chah aly kan Couroudgi bachi Gen-l de Cavallerie; par Roustan Kan Coullar agassi frere du Prince de Georgie, et Surintend-t de /tous les Esclaves/ du Roy; par le /Tfongu/ agassi Cap-ne des gardes du /Corps/; par Hussein Coulli Kan grand maitre de ceremonie, en persien nomme Echih agassi, ces 5: personnages sont conseillers d'Etat priver, et ministres du p-er rang; outre ceux cy il y avoit encire Mir Abdoullah Roy de l'Arabie d-ete Husistan; Ali Mardan Kan Roy Loristan; et Chah Verdi Kan son frere; Feresoullah Kan de Hamadan; Ali Risa Kan de Cokilou; avec quantité des principaux Grands de la Perse, qui se trouvoient pour mors à la Cour; Mehmed Kan Gen-l, de l'artillerie, avec 24: pieces de canon, et Philippe Coulon Canonier français de Paris qui resta dans l'action.

On rapporte que Mir Mahmoud à la veue de tant de troupes Persiennes, se sentant ... auroit projeté de se sauver escorté par 1000: des ... vaillants et des mieux monter parmi les gens: mais qu'il fut /rassuré et animé/ par Aman-Ola son grand General, qui luy dit que la multitude qu'il voyant avancer n'estoit composée que d'une troupe de bourgeois et d'artisans d'Ispahan et de Ministres et autres gans de la Cour, que plus ils estoient, et plus ils contribueroient à rendre illustre glorieuse leur defaite; et qu'enfin etant trop avancé pour reculer; l'on estoit dans la necessité de vaincre ou de mourir glorieusement. Mir Mahmoud reprenant son p-er courage à ces nobles remontrances de son brave Gen-l fit le partage de son armée en 3: corps differents; donnant l'aisle gauche avec 3 m.hommes à Nasroullah Sultan ou le louche la droite avec 5 m.hommes à Amanola son G.Gen-l et se reservant a luy meme le Commandem-t du reste des troupes qui formoit le corps de bataille.

Il y avoit diverses opinions dans l'armée Persienne rengée en bataille quoyque sans aucun ordre, l'Itimadovlet ne vouloit point que l'on attaquât; mais que une partie de l'armée dust se retrancher derriere l'artillerie; et l'autre dust battre la Campagne; au dos et à flancs des retranchem-ts pour les contenir en cas que les avgans les voulussent forcer, le Gen-l de la cav-rie et celui de l'artillerie estoit du meme sentiment/ent/ mais le Coullar agassi, et le Roy d'Arabie estoient d'avis d'attaquer, soutenant qu'il seroit heureux qu'une armée ou se trouvoit toute la fleur de la noblesse Persienne montée aussi avantageusem-t qu'il se pust, songeât se retrancher contre un petit corps de troupes

avgannes. Surquoy en depit des avis salutaires de l'itimadevlet le
 Coullar agassi fut le p-er a se jeter sur l'aisle gauche des avgans,
 qu'il mit en desordre, et la repoussa jusques dans leurs logements. Le
 Roy d'Arabie ayant devancé à flanc le Coullar agassi, alla / a casette /
 de ses gens pour saccager le bagage des avgans; et l'itimadovlet qui
 eut le creve coeur de voir l'action engagée, poussa son detachment
 contre l'aisle droite des ennemis, qui estoient couverts de 100: coule-
 vrines chargées / a mitraille / et portées sur des chameaux agenouiller
 Amanola a la p-re attaque de l'itimadevlet feignit de l'acher pied, pour
 suivi par les Persiens jusqu'à la decouverte du d-tes coulouvines, à
 portée desquelles arriver une fois les Persiens, à la p-re decharge qui
 s'en fit; ceuxcy frapper d'un coup si peu attendu, et qui avoit renversé
 beaucoup des leurs s'enfuyèrent à la debandade. Amanola fit faire in-
 continent volte face à ses gens avec une si gran/de/ vitesse, que les
 Persiens etant mis en devant dans le mesme instant, il s'empara de
 l'artillerie, en tua le Gen-l et tous les can-iers; et faisant braquer le
 canone /pris/ sur les ennemis contre le Gen-l de la cavallerie, l'obli-
 gea de quitter le champ de bataille, et de se sauver en partie par la
 fuite. Mir Mahmoud voyant la bravoure avec la quelle son Gran Gen-l
 avoit deja de fait ; corps de l'armée Persiens; s'avancà pour soutenir
 l'aisle gauche que le Coullar agassi avoit deja fait plier; le prend par
 derniere, l'enveloppant de tous les costés, c'est icy que le combat se
 rechaussà, les troupes du Coullar agassi eurent beau le deffendre me-
 me avec beaucoup de courage, accablés par la solusion multitude des
 avgans passerent toutes au fil de l'epee, aussi dien que leur Gen-l et
 sans qu'il en pust rechapper un seul. les Arabes qui venoient de sacca-
 ger le begage des avgans, sans se soucier de pretter main forte au Co-
 ullar agassi qu'ils voyoient entourer d'ennemis qui le háchoient en pie-
 ces, avec /ses troupes/ s'en ... dans la ville charger d'un riche butin.
 Le Roy de Loristan les kans de Hamadan et de Conkilen voyant le mau-
 vais succes du detachment de l'itimadevlet; la prise de l'artillerie, et
 la deroute de la cavallerie; s'en retournerent aussi avec leurs troupes,
 dans leurs provinces, sans mesme toucher à Iapshan. Il resta dans cette
 action 6 m. Persiens; et 600: avgans au plus, aussi estoient ils la plus
 part du detachem-t de l'aisle gauche.

Sur le p-er avis qu'eut le Roy de Perse de cette fatale journée, il
 voulut abandonner dès la mesme nuit sa Cap-le et se retirer à Casbin

avec sa Cour: son Itimadevlet appuyoit sa resolution, lorsque le Roy d'Arabie l'en detourna, en luy persuadant de soutenir l'assaut, l'assurant que Mir Mahmoud ne se seroit pas hasardieroit pas a se ment/ à se presenter avec une poignée de gans devant une si vaste ville, et qu'il ne sauroit jamais été en état de la prendre de force: que la presence de Sa M^{te} auroit été seul capable d'encourager les habitans à soutenir un assaut; et qu'en attendant les Gouverneurs des Provinces auroient eu le temps de venir avec leurs forces à son secours; adjouttant que si Sa M^{te} abandonnoit la Cap^{le} les habitans en auroient fait autant, laissant à Mir Mahmoud des tresors immenses avec lesquels il se seroit ensuite rendu invincible, ces representations et autres semblables que luy fit le Roy d'Arabie au Roy eurent beaucoup d'effet sur l'esprit du Roy; qui aussitost expediâ des ordres present aux Kans des Provinces, pourqu'ils eussent à se rendre incessam^t à Housar ville situee à 6: lieues d'Ispahan, ou le Roy de Loristan déclaré par le Chan Gen^{me} de Perse, devoit faire la reveue gen^{le} des troupp^{es} avant que de se mettre en marche au secours d'Ispahan.

Cependant Mir Mahmoud assiege la ville de toutes parts, livrant pendant l'espace d'environ deux mois de frequents et furieux assauts; mais toujours a rebutté aux pertes de ses gans, veus les bons ordres que donnoit Ahmed Aga Eunuque blanc pour la deffense de la Place, et de ses postes; il prit la resolution de la reduire par famine, il fit pour cela occuper les participaux postes autour de la ville, et agarder les chemins par quels on porroit introduire de la campagne des provisions de bouche, ou des ammunitions, ainsy toute communication de la ville avec la campagne etant une fois commença, et a la fin il survint une si grande disette, que led^t M. Paderi Consul de France à Chiras, qui pour lors se trouvoit à Ispahan, mancant de provisions, et voulant se soustraire par la fuite à la vigueur du siege, et rendre à son Consulat, en compagnie su R.P. La Garde, et le R.P. de Huy Jesuites; il donna dans les sentinelles des avgans, et quoyque blessé avec le R.P. La Garde, ils eurent l'un et l'autre le bonheur de se sauver à la faveur de leurs chevaux: l'autre Religieux fut massacré avec plusieurs personnes de la suite dud^t Sr Paderi.

Les amenies de Zulfa, qui peu de jours après la bataille de Gulnabad avoient rendue leur ville a Mir Mahmoud, furent taxer par celuy cy à

1400.000: escus dont ils payerent d'abord une partie, et livrerent un billet pour le reste de la somme. Le vainqueur fit choisir 60: des plus belles pucelces qu'il y eut dans Zulfa; mais il les fit renvoyer quelques jours après à leurs parents, veu que les avgans qui vennoient de saccager tous les villages des environs d'Ispahan, avoient entraîné avec eux quantité de femmes et filles Persiennes. Mir Mahmoud pour le reste de la somme qui luy estoit due tient jusqu'icy en prison les principaux et les plus accredités parmi les /armeniens/ de Zulfa, dont il en a fait mourir trois pour intimider les autres. Il faut observer icy, que Zulfa est une colonnie d'armeniens sous le nom de ville, puisqu'elle est la residence d'un archievêque amenien, aussi bien que d'un evêque Latin. Cette ville est composee de 4 m. familles; elle s'est encore annexé quatre autres villages ameniens, et deux Persiens dont les habitans furent transplanté par le G.Chah Abbas de l'ancienne Zulfa, qui n'est aujourd'hui qu'un mechant village de 50: maisons, situées sur /l'Arax/ dans l'armenie majeure a 5: heures loin de la ville de Naccivan Zulfa donc n'est separée d'Ispahan que par la riviere de Sanderis ou Sanderud, habitée entierement par des ameniens chretiens, sans qu'on y voie une seule famille mahometanne; et elle est au Sud de la ville d'Ispahan. Il y a aussi au Sud de Zulfa un autre bourg d'environ 1000: maisons habitées par des Guebris, qui sont les vrais anciens Persiens adorateurs du feu, lesquels plutost que de se faire mahometans, suivant l'intention du Chah qui les y vouloit contraindres, aimerent mieux embrasser le christianisme. Ce sont ceux cy qui furent les p-ers à se rendre a Mir Mahmoud qui en enrolla une grande partie dans les troupes, mais reprenons le fil de nôtre histoire.

Pendent ce temps la Ali Mardan Kan Roy de Loristan, déclaré par le Roy Gen-m des années de Perse, se rend à Honsar avec 10 m. hommes de ses troupes, pour y attendre l'union des forces des Provinces circonvoisines. Mais les Gouverneurs de ces Provinces n'ayant pas voulu combattre sous le commandement du Gen-me furent tous surpris et battus chacun separem-t avec ses troupes à quelque journée d'Ispahan par un camp volant d'avgans commandes par Nasroullah Sultan. Le Kan d'Hamadan avec le frere du Roy de Loristan à la tette de 6 m. hommes se trouverent enveloper aux environs de Honsar, avat que d'avoir pû se joindre aux troupes de Cohkilou, et furent defaits avec perte de 3 m. Hamadanois, laissant aux vainqueurs pour prix de la victoire un riche buter

de tentes, chevaux, selles d'or, et beaucoup d'argent monnoye. Ali Riza Kan de Kohkilou eut le mesme sort avec 12 m. des siens qui furent aussi surpris et defaits sur les confins de leur propre Province. Les Baktiars peuples qui habitent vers l'occident d'Ispahan du côté du Loristan composant un corps d'armée de 10 m. hommes /essuyerent/ la mesme destinée que les autres, à une journée d'Ispahan assaillés par Nasroulah dans le moment qu'ils se disposoi/ent/ à camper. De cette maniere toutes les forces des Provinces circonvoisines d'Ispahan furent battues separem-t. C'est pourquoy le Roy de Loristan voyant tous les secours couper, et ne se croyant pas assez fort pour se presenter avec ses troupes au secours d'Ispahan, et de plus s'appercevant de l'accertion qu'avoient contre sa personne les Gouverneurs des Provinces, il rebroussa chemin vers Horomabad sa cap-le.

Le Roy ayant appris toutes ces defaites resolut de faire sortir hors de la ville Tamas Mirsa son 4-me fils, comme le plus capable d'entre les 4: Princes et 4: Princesses qu'il avoit, esperant que les Kans des Provinces ne feroient au moins pas difficulté de servir sous les ordres du Prince son fils, qu'il a declaroit heritier de Sa Couronne. Mais ce fut la un remede appliqué trop tard à l'agonisante Ispahan, parceque les troupes qui avoient été battues ne vouloient pas retourner en campagne cette année là, et qu'il a avoit des dissensions et des troubles dans les autres Provinces. Et pour surcroit de disgrace la famine qui avoit consumene plus de 100 m. ames, étoit arrivée a un tel degré qu'il s'est veu des que les ... se rassasier des chairs de leurs propres enfans, et j'ay veu plus d'une fois de mes propres yeux des gens se nourrir de chaire humaine: tous les chiens et les chats de la ville, furent devorer par ce peuple affame: les cendres des cuirs bruler et empatees avec de l'eau étoient les mets de ce /sempele/ la chaire de cheval, d'une et d'autres animaux de voiture ayant été vendues à 3: sequins l'ocque; et la farine à 30: escus, et le sucre à 50. Le nombre de ceux qui ayant voulant par la fuite se soustraire a l'extreme calamité du siege sont tomber entre les mains des ennemis qui les mirent en piéces monte a plus de 50m. ames. Cepend-t plus de 100 m. eurent le bonheur de se sauver, et un pareil nombre tombà en esclavage: de sorte que le jour que Mir Mahmoud entra dans la ville, il ne s'y trouva gueres plus de 20 m. ames. Ainsy tout secours étant desesperé, et la faim ayant exterminé les habitans de cette fameuse Cap-le les ministres du Roy sor-

tirent par son ordre, pour conferer avec les officiers de Mir Mahmoud et traiter la reddition de la ville. Enfin apres quelques debats, sans a'arreter à aucune sorte de formalités, les conditions a furent de part et d'autre consistant en ces seul 2: articles. Le p-er que le Roy sortiroit d'Ispahan avec tous ses ministres pour abdiquer la couronne en faveur de Mir Mahmoud, et qu'en meme temps la Garnison Persienne devoit abandonner les portes, et les autres portes de la ville, et le 2-d que les avgans rendies une fois maitres de la ville ne pourroit point molester et maltraiter aucun des habitans, ny dans les biens ni dans sa vie: aplus forte raison cela devoit il s'entendre pour la personne du Roy, la famille Royale, et les Ministres.

Tout étant ainsy réglé, vendredy 25-e 8-bre le Roy accompagné de son Itimadevlet, du Roy d'Arabie, et de plusieurs autres ministres et officiers de sa Cour sortir de la ville pour se livrer entre les mains de Mir Mahmoud. Aprés avoir fait dans le Grand Maidan, ou Place Royale d'Ispahan un sacrifice de cinq chameaux, dont il fit distribuer les chairs a la populace, il commença sa /marche vers Fer Abad maison de plaisance que Sa M-té avoit fait fabriquer pour y passer les chaleurs de l'esté. C'est un endroit fort delicieux, dont les jardins fermer par de fortes murailles, et par d'agreables boulevards, ont deux lieues de circuit.

Mir Mahmoud apres la bataille qu'il gagna à Gulnabad, et la reddition que les armeniens de Zulfa luy firent de leur ville, alla loger à Fer Abad, ou il fit un sejour d'environ sept mois et demy que durà la siege. Celucy ayant été adverti par son Grand Maitre de Cereminie de la venue du Chah, donna ordre qu'on fist suspendre sa marche sous pre-
texte qu'il reposoit. On crut que le vainqueur usa de cette insirvilité pour avoir le loisir de faire faire quelaues preparatifs pour recevoir le Roy: mais in doit plustost l'attribuer a un esprit d'orgueil et de superiorité qui le faisoit agir: quoyqu'il en soit, il fut obei, et il est convenu au Chah de faire alte l'espace d'une demy heure au pied d'une montagne nommée Sofadagh. Me trouvant pour lors à Fer Abad, ou peu de jours avant la sortie du Chah je m'etois rendu par ordre de M. de Gardanne consul Gen-l de France en Perse, pour demander la protection de Mir Mahmoud pour le /bien de/ la nation francoise, et Religieux missionnaires qui sont à Ispahan: ce que j'obtins d'une manier fort gracieuse, avec un commandem-t qui confirmoit la donation de la maison Consula-

ire que le Chah Sultan Hussein avoit faire a la nation françoise; et la
 permission d'aborder, le pavillon de France durant la grande perte de
 la dite maison: enjoignant en plus deffense vigoureuse, et sous paine
 de la vie, aux avgans, de commettre la moindre violence en contrarité
 à ce commandem-t, le G.Maitre de Ceremonie me dit de ne me point de-
 tacher de tout ce jour là de sa personne, des ... / j'ai eu/ la satisfa-
 ction de voir fort à mon aise et par ordre toute la ceremonie. Le Roy
 ayant donc attendu environ une demy heure on luy envoya dire qu'il
 pourroit avancer. Celuy cy desendit de cheval proche de la grande sal-
 le, ou Mir Mahmoud occupant le coin de la chambre qui regarde le jar-
 din, appuy sur un coussin de drap d'or s'amusoit en attendant que le
 Roy parust, à examiner quelques montres enrichies de dimants. Il avo-
 it fait preparer a l'autre coin sur la gauche la place pour le Roy avec
 un coussin de drap d'or semblable au sien. Chah Hussein entrant dans
 la salle, salua Mir Mahmoud avec le complim-t ord-re Selam naleikium:
 celuy cy se /dressant/ dans l'instant sur pied, repondit avec le meme
 complim-t. Naleikium Selam: et l'un et l'autre ayant pris la place, le
 Sophi prit la parole en ces termes, mon fils, le ciel vous ayant /destine/
 pour regner en Perse, je vous remets /volontiers/ les resnes de son
 Empire vous souhaitant de tout mon coeur toute sorte de prosperités,
 et dans le meme instant ottant de dessus son turbant le Gighé, qui est
 l'ornem-t Royal des Monarques d'Asie, consistant en un plumage enri-
 chi de diamants et de grosses perles, le remit au Visir de Mir Mahmoud
 pour l'attacher sur le turband de son maitre, mais celuy cy ayant brus-
 quem-t refusé de l'accepter de la main de son misistre; le Sophi... de
 condescendre en tout aux volontés de son vainqueur, reprit le Gighé
 d'entre les mains du mesme ministre et faisant de necessité /vertu/, se
 leva et alla l'attacher de ses propres mai/ns/ sur le Turband de Mir
 Mahmoud, luy disant, que ... regner avec bonheur. Après quoy l'on porta
 du Caffé et du Thé, et des Galiens pour fumer. Mir Mahmoud dit au Sop-
 hi, que cet evenem-t ne le devoit point troubler, veux que par des -de-
 crets/ impenetrables de la Reovidence, de tout temps des Royaumes et
 les Monarchies avoient /coutume/ de passer de peuple en peuple, et
 d'une nation à l'autre: mais quant a la personn... qu'il pouvoit être con-
 vaincu qu'il le considereroit toujours comme son propre Pere, et qu'il
 ne feroit jamais rien qu'avec son agreem-t et par ses conseils. Le Roy
 fut ensuite prié de passer dans les appartements qu'on luy avoit fait

preparer. Immédiatement après le susdit G. Visir eut ordre de se transporter dans la Galerus / sans des pipes a la Persienne suit la des criptier/ ville avec un detachement de 4 m. hommes pour se saisir des portes de la ville, et prendre possession du Palais Royal: qui fut exécuté sans delay, les Persiens ayant d'abord abandonné leurs postes.

Le 27e du mesme mois jour de dimanche Mir Mahmoud accompagné du Roy, marchant dans le mesme rang, fit son entrée publique dans Espahan; mais le Roy ayant traversé le pont qu'on appelle de Shiras, entre par les jardins dans son Palais. Mir Mahmoud continuant sa marche par la grande rue sur laquelle on étendoit des etoffes de soye et d'or aux ... son cheval à mesure qu'il avançoit, entre dans le mesme Palais par la porte qu'on nomma Trihattharus c'est à dire le 4: /bassin/ d'eau. Mrs les Consuls de France, d'Angre et de Hollande à la tette de leurs nations saluerent Mir Mahmoud à cheval dans la grande place du Roy, l'on n'observa aucun ordre dans la marche, ou l'on remarqua plus tost de la confusion, la plupart marchant en foule, cependant dix heüs /parvissoient les pers maudissant à haute voix la secte de Ch /iites/ qui est la secte mahometanne dont les Persiens font profession puis avançoient 2 m. hommes à chev/als/ à la queue des quels parurent les ecuyers de Mir Mahmoud, suivis 15: chevaux de main orner avec des selles, et des brides d'or, et des housses brodées: les 5 onement s des deniers étoient /ennchie/ de diamants et de perles, après les ecuyers suivoient environ 1000: mousquetaires en foule, après les quels, au milieu de 300: mousquetaires Indiens noirs, se ... Mir Mahmoud mont é sur un cheval gris simplet haumaché et de selle bride et poitrail d'or et une housse brodé en or, 300: pag/es/ a cheval suivoient le conquerant ensuite venoient le Visir, le Mufti, le Coullar agassi di Mir Mahmoud nommé Aga Elmas, Nasroullah le /couche bigle/ et plusieurs autres grands Seig/rs avgans mester avec les ministres Persiens, il y avoit 60: pieces de campagne portées sur des chaneaux, desquelles des cannoniers monter sur les mesmes Chameaux faisoient feu continuellem-t 100: musiciens à cheval ... continuellem-t des la trombetta, de trubant, des trimbales, et juant divers autres instrum-ts à l'usage du pais: environ 4 m. hommes demiliey avançant /pres le mesle/ fermoient la marche. On avoit eu la precaution de poster une /partie/ de la milieu sur tours des mossuees et dans les editices /ellouer/ pour

surveiller à tous les /mouvements/ de la ville.

Le Roy et Mir Mahmoud logerent ensemble dans le même Palais, habitation /sejou.../ ord-re des Sophis de Perse; pourtant celuy cy mit une garde de 100: hommes sous les ordres d'un ... devant l'appartement qu'il avoit laissé au Roy; et une semblable devant celuy des Princes ses enfans, il luy accorda aussi 6 ... femmes et 5: domestiques pour le servir. Dans le harem du Roy il s'est trouvé environ 600: femmes, dont une grande partie fut accordée à ses principaux officiers. Il epousa la plus jeunes des 4: /princesses ses/ filles; il en accorda aussi l'ainée a son muflly qu'on appelle en Persien Iniangi; et la soeur du Sophy fut donné a Aman Ola son G.Gen-l le Roy avoit deux mariés ses autres filles a deux des plus illustres Seigneurs du Royaume, qui eurent le bonheur de s'evader avec leurs epouses immediatement apres de prise de la ville.

Peu de jours avant que l'on traitta.. la reddition d'Ispahan Melik Mahmoud Kan Gouverneur de Sistan, dont il a été fait mention cy de plus, se rendit au Bourg de Guinabad, et il campa. Mir Mahmoud qui dans le cours du siege avoit perdu plus de 2000: hommes, et qui remarquoit que le reste de ses troupes commençoit à se rebutter par la longueur de ce siege, resolu d'eluder une Bataille dont l'evenement luy paroissoit douteux, sentà d'eloigner l'ennemi par des voys d'amitié: à cet effet il luy depecha Nasroullah son Gen-l chargé de riches presens de selles, brides, et gallion d'or, de 4: beaux chevaux richement harnacher, de quantité d'etoffes, et d'un kangiar enrichi de diamants, qu'il avoit ordre de luy presenter de sa part, et de luy proposer en mesme temps un traité d'alliance, en luy persuadant de profiter d'une conjoncture si favorable pour le rendre absolu et independant par l'envahissement de quelque riche Province, comme... tres celle de Corassan qu'qu'il luy indiqua comme la plus à la bienveillance eu egard à la belle, et grande ville de Machat qui est la Capitale. Melik Mahmoud ebloui autant par l'idée flatteuse de la souveraineté, que par la magnificence des presens qu'il recevoit, e accepta la parti; et ayant sur le champ arrete et conclu le traité d'une alliance et solide amitié entre Mir Mahmoud et luy; il decampa avec son detachment de 10 m. hommes, et marcha droit vers Corassan, après se presentat'il devant Machat que les habitans le recevrent à bras ouvert, et avec d'autant plus d'empressement qu'il estoit comme eux de la secte des Persiens nommée Ehiou, à l'exemple

de la Cap-le toutes les autres villes de la Provinces se soumirent à luy, de sorte qu'il en est jusques aprésent pacifique possesseur. Le Gouverneur Persien Ismail Kan, dont on a parlé cy devant, n'ayant pas des forces suffisantes à luy opposer, veu que la plupart de ses troupes luy avoient deserté, prit le parti de se retirer à Casbin. Presque les memes temps, qui comme il l'est dit, s'estoient imposés l'année dd'aparavant de la Province de Chirvan, se rendirent maitres de la grande ville d'Ardebil, qu'ils saccagerent pendant sept jours entiers, et enfin l'abandonnerent, trainant après eux une grande quantité d'hommes et de femmes en esclavage, cependant ils eurent la moderation de ne point profaner le tombeau de Chah Sefi qui y est inhumé, et dont la race des Sephis tire son origine.

Pour revenir à Mir Mahmoud; celuy cy ayant confirmé les ministres Persiens de Chah Hussein dans leurs employs, dans la veue de se concilier les esprits et la confiance de ses nouveaux sujets; il commença à employer les voyes de la douceur et de la clemence; faisant publier par le heraut des edits /severes/, menaçant de mort quelconque des avgans osant /molester/ aucun Persien; et administrant la Justice avec beaucoup d'exactitude: de maniere que l'abondance recommençant, plusieurs familles qui durant le siege s'estoient retirées rentrerent dans leurs biens; et enfin la ville commença à reprendre sa p-re forme. Le Roy et Mir Mahmoud vivoient dans une liaison si étroite, que celuy cy engagea l'autre à écrire une lettre circulaire avec la quelle il invitoit tout le Royaume à l'obeissance de Mir Mahmoud. Il taxa le Grand Medecin du Roy à luy payer la somme de 400 m.escus; et prenant les diamans, les perles, et les autres joyaux au poids de l'or, à raison de 2: escus par /... metical/ l'on dit qu'au /au peste/ calcul des joyant et de l'or la taxe estoit montée a deux millions d'escus, ce grand Medecin avoit été l'unique favori du Roy, à qui ce Prince ne refusa jamais aucune grâce; et par là il estoit devenu le plus riche personnage du Royaume.

Il exigea de la ville d'Ispahan 2400000: escus, dont il une grande partie luy fut comptée; et ce fut alors pour la p-re fois qu'il envoya un Tresor à Candahar par Molla Moufta un de ses tresorier, mai celuy cy ayant été assaili par Mirsa Ismail Gouverneur de la forteresse de Benbi dans le Sistan pour Tamas Mirsa, il fut obligé de prendre la fui-

te avec les siens, laissant tout le riche chargem^t aux Persiens, qui le firent passer à Tauris au susd^t Tamas Mirsa à quil fut d'un grand soulagement dans la disette ou il se voyoit d'argent, et d'equipages Royaux. cette prise prise dut estimee 34 millions d'escus.

Cepend^t Mir Mahmoud s'appliquoit à s'affectionner tant les Persiens, comme aussi les etrangers: il le fit /preter sement/ de fidelité par tous les grands de la Cour, et accorda plusieurs graces aux Consuls Europeens. Les PP. missionnaires de Zulfa et d'Ispahan eurent aussi la permission d'exercer librement dans leurs eglises leurs fonctions ecclesiastiques, à l'exception des Capucins, dont le couvent fort desavantageusem^t situé dans le voisinage de la forteresse leur fut requis, comme un lieu necessaire pour y construire des casernes, et ne l'ayant pas /pû/ refuser, M. de Gardan Consul gen^l de France dût les retirer chez luy.

Après la perte d'Ispahan, et la cession que le Chah Sultan Hussein vennoit de faire de sa Couronne en faveur de Mir Mahmoud; Tamas Mirsa son fils qui se trouvoit à Casbin fut reconnu par toute la Perse pour Roy legitime de ce Royaume.

Mir Mahmoud qui ne se croyoit point en état de se faire obeir comme il falloit par les Persiens, dep is que Chah Tamas s'argeoit le titre de Roy, forma le dessein de le reduire par la force. à cet effet, après avoir celebré par des festes solempnelles son mariage avec la plus jeune du Chah Hussein, comme il s'est dit auparavant, il donna à son Grand Genl des ordres pour se rendre en grande diligence avec 10 m. hommes à Casbin pour tacher d'y surprendre Tamas Chah, qui sur les conseils de son Visir avoit congedié les troupes qu'il avoit ramassees pendant le siege d'Ispahan, ne s'etant pas pu imaginer que les avgans voulussent se mettre en campagne dans le coeur de /l'Empire/ mais ayant eu ensuite avis de leur marche, il se retira à Zangan, ou Sultanie.

Aman Ola partit d'Ispahan le 2: X-bre et passant avec son armée par les villes de Cachan, Coum, e Sara, en eut à sa rencontre les deputés avec des presens considerables surtout en argent comp /tant/ pour demander la protection de Mir Mahmoud: le Genl les ayant assuré de la bienveillance de son maitre, et ayant confirmé les Gouverneurs dans leurs postes, il continua sa marche vers Casbin; et le 20^t du mesme mois il arriva a 3: lieues de la ville. La Bourgeoisie et le peuple vinr

/ent/ audevant de luy et le conduisirent dans la ville au son des trompettes, simballes et autres instrum-^{ts} et avec des demonstrations publiques de joye. Ce Gen-^l se logea avec une grande partie de son armée dans le Palais du Roy, et le reste de ses troupes prit des quartiers dans les maisons Bourgeoises. Quelques jours après les Avgans s'étant avisé a de commettre des insolences, pousserent bientost après si loin leur libertinage et leurs violences contre les habitans, qu'ils en aigrirent furieusement les esprits contre eux, et jusque la que 8-e jan-^r 1703: les Casbinois prirent les am/^{es}/ et les tournant contre les Avgans, firent main basse sur eux, les massoatant impitoyablement partout ou ils en trouvoit, dans les rues, dans les marchers, ou dans les places publiques au p-^r bruit le Gen-^l monta à cheval avec ses troupes, et a son arrivée il se donna un furieux xombat dans la grande Place devant le Palais Royal; mais le Gen-^l Aman Ola ayant été blessé d'un coup de mousquet dans l'épaulle droite, et voyant que les gans lachoi-ent pied sous les coups d'une population effrenée, il se retira da le

Receu le 3 avril.

A Constantinople le 27 fevrier 1725¹.

M. D'Andrezel

Monsieur

J'ay l'honneur de vous envoyer par la voye de Vienne les duplicats des letters que j'ay eu celuy de vous ecrire par le vaisseaux qui mirent a la voile a six heures du soir.

Je ne scais Monsieur, si vous avez de nouvelles de Perse plus fraiches que celles que m'en à données aujourd'hui amenien Catholique que M. de Gardanne prie pour drogman en passant jcy pour aller en Perse.

Il partit d'Ispahan au mois d'octobre 1723. Il a été temoin de toute la Revolution du país la et du siege d'Ispahan ou jl resta encore un an apres que Mimamouth s'en fut rendu le maitre. M. de Gardanne qui étoit entres bonne santé et qui n'a pas eu moins lieu ainsi que tous les francois de se louer de Mimamouth que du Sophy de possédé, l'avoit envoyé du coté d'Amadan pour scavoir s'jl étoit vray que Schah Thamas fils du Sophy marchât a Ispahan avec des forces tres considerable. Le pauvre homme fut volé, de pouillé et blesse dangereusement. Il fut obligé de rester dans un village à quatre journées d'Ispahan attendant sa guerison. Il aprit qu'on luy avoit rendu de mauvais offices à la Cour de Mimamouth et n'osa y retourner. Il prit le party d'aller chez luy à Tiflis, jl traversa le Kilan, et mn'ayant pû à cause du siege d'Erivan pour suivre son chemin de ce coté là jl s'arrete a Erzerum d'ou jl est party au mois de novembre demier, jl m'a dit qu'un ambassadeur de Schah Thamas qui devoit passer à la Porte, y avoit été arreté depuis le mois de juin et en fermé dans le chateau. Si les vaisseaux du Roy n'étoient prest à mettre a la voile j'aurois dressé une Relation exacte de tout ce qu'il m'a dit mais je la feray avec un peút de loisir quand

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Turquie", t. 69, ff. 151-152v^o.

j'auray eu celui de l'entretenir olus amplement. Il m'a assure que no-
is pretres missionnaires n'ont point ete inquietez a Ispahan, mais que
la maison des Capucins estant trop voisine de la forteresse d'Ispahan
ou l'a abatue et ou abaty des Cazemes sur le meme Terrain ce qui
les avoit obligez de se retirer chez le Consul, mais qu'a Tiflis et a
Tauris les Capucins qui y sont sous la protection de France y exercent
librement leurs fonctions et qu'un d'eux nomme le Pere Jean Baptiste
etoit party pour l'Europe au commencement du mois de juin dernier
avec des lettres de Schah Thamas pour le Roy, le Pape et l'Empereur.
Il m'ajoute que le S.Padery consul de Schiras setrouvant a Ispahan
lors du siege et de la famine en partit au mois de juin 1722 avec deux
Peres jesuites pour se retirer a Schiras, qu'ils furent attaquez en che-
min, que le Pere des hayes fut tué et que l'autre se saura avec le S.
Padery qui fut blessé.

J.ay eu de nouvelle depuis par le S. Alvarez de Laounville à Sou-
passage en allant aux Indes qu'il avoit veu le S.Padery a Bender Abas-
sy, et je crois, Monsieur, avoir deja eu l'honneur de vous le mander.
Lors du depart dud. amenien d'Ispahan l'ancien Sophy Schahassein
et Mirmamouth logeroient encore dans le meme Palais, mais le premier
avoit une garde de cent hommes commandez par Cap-ne et il y avoit eu
un grand massacr des principaux seigneurs de sa Cour dans lequel on
disoit ses enfants... avoir été envelopez; heureusement Schah Thamas
etoit sorty pendant le siege pour aller assembler une armée a Kasbin.

Je suis avec un profond respect.

Monsieur,

Votre tres humble et tres
obeissant serviteur

D'Andrezel

Receu le 8 septembre.

A Constantinople, le 5e août 1725¹.

M. D'Andre zel.

Monsieur

Je viens d'avoir une conversation avec le Sr Joseph cy devant Drogman de M. de Gardanne a Ispahan, sur les mémoires duquel (qu'il m'avoit donnez en Italien) j'ay eu l'honneur de vous mander le 27e fevrier, que je ferois dresser une petite Relation touchant la demiere révolution de Perse; on acheve actuelement de la mettre au net, et je vous l'enverray incessamment; vous y trouverez des particularitez assez curieuses, et que vous pouvez compter vrayes suivant les informations que j'en ay prises d'ailleurs; elle comprend ce qui s'en passé jusques a la fin de l'annee demiere; jl sera facile d'y ajouter ce qui a succé de depuis et le dénouement qui est sur le point d'arriver d'évenement aussi subits qui extraordinaires.

Led. Joseph qui étoit connu et estimé par le drogman de la Porte a été placé par son canal a l'arrivée du Patriarche de Georgie, aupres dud. Prince en qualité de Drogman; jl est luy meme Georgien et ce sera un avantage pour luy de trouver cette occasion de retourner en son pays avec un poste honorable. Comme je l'ay aidé depuis cinq mois qu'il a été jcy sans employ, j'attens de sa reconnoissance que lorsqu'il sera retourné a Tiflis, ce sera pour moy un bon correspondant pour être informé de ce qui se passera de ces cotez là. Je ne l'avois point vû depuis long tems parceque son employ de Drogman aupres du Patriarche de Georgie logé a une extremité de Constantinople ne luy permet pas de s'eloigner jl m'a confirmé apeupres tout ce que je vous ay mandé tant de la mort de Mimamouth que des avantages remportez par Schah Thamas qu'il ne doutoit point estre rentré dans Ispahan et reconnu pour seul et legitime Roy de Perse, et a l'egard de Sephy Mirza qu'on disoit s'estre déclaré a Chiras fils de feu Schahussein et frere ainé de Schah Thamas, jl m'a dit, ou que c'étoit un jporteur, ou que les Turcs étoi-

ent bien aises qu'un bruit² pareit qui avoit déjà couru pendant le siège de Jspahan. Se réveillât pour insinuer aux miliees quelque nouvel embrouillement dans les affaires de Perse, et les encouragea à marcher plus volontiers au siege de Tauris par la facilité que la division entre les Parsiens domeroit a la feire; qu'il estoit vray que le second fils de Schah Hussein s'appelloit Sephy, mais qu'il n'etoit jamais sorty du Palais d'Jspahan; que lors qu'apres la perte de la bataille de Gulnabat qui mit Mimamouth en etat d'attaquer Jspahan, Schah Hussein se crut obligé de declarer un successeur qui pût allar se mettre ala teste du débris de son amée du côté de Kasbin, Abbas Mirza l'ainé de ses quatre fils avoit d'abord été destiné et tire du harem de son pere pour cela, mais qu'il donna tant de marques de ferocité et de cruauté, ayant commencé par demander la teste du Roy d'Arabie et de quelques principaux ministres, que pere l'avoit renvoyé dans le harem que Sephy Mirza le second, étoit sorty ensuite du harem, mais que comm'jl avoit des incommodit ez tres grandes et qui ne luy permettoient pas de monter a cheval, jl s'etoit excusé luy même et étoit rentré au harem; qu'jl n'avoit point été question du troisieme qui estoit imbecile et juge incupable de rien faire de bien, et qui enfin ce fut Thamas Mirza le quetieme sur lequel le choix de Schah Hussein et de tout son Conseil, s'etoit arrêté, reconnu depuis de toute la Perse pour le veritable heritié presomptif de la Couronne, seul resté des quatre fils de Schah Hussein les trois autres ayant suby le même sort de leur pere et été tous massacrez quaries ordres de Mimamouth. Voila Monsieur ce que j'ay eu encore le tems de joindre au paquet que j'avois déjà fait pour Mr Duboury.

Je suis avec un proffond respect,

Monsieur

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

D'Andrezel

² ... grand douanier... attaché a Schah Hussein... fort accredité a la Cour avoit... courir... ce bruit... Schiras pour avoir plus facilité...des troupes pour aller secourir Jspahan.

Perse 1724 Decembre

MEMOIRE sur la derniere Revolution de Perse
jusques a la fin de l'année 1724.

Les awegans sont divisés en deux Tribus dont la plus nombreuse et la plus puissante nommée Cligi, habite le Royaume de Candahar, et l'autre nommée abdalans, le Royaume de Harat.

Vers la fin du dernier siècle les Usbecs ayant fait une irruption dans le Royaume de Harat, les abdalans qui ne se sentoient point assez forts pour les en chasser eurent recours à Abbas le Grand qui s'étant mis à la tête d'une puissante armée obligea en peu de tems les Usbecs à se retirer.

Soit par reconnaissance, soit par besoin de protection les abdalans délivrés de leurs ennemis se rendirent tributaires de Chah Abbas, la seule condition qu'ils exigèrent de luy fut qu'il ne pourroit nommer de Persans à la Vice Royauté du Harat, mais que cette dignité seroit toujours conférée à un abdalans choisi entre les principaux de la Nation.

L'exemple des Abdalans entraîna bientôt les Cligis, ceux cy lassés de la domination tyrannique que les Indiens exercoient sur eux députerent à la Cour de Perse pour insister à Abbas à la conquête de leur pays. Ce Prince flatté par ces propositions assembla jusqu'à cent mille chevaux avec lesquels il entra dans le Candahar il assiegea la Capitale et ayant deffait trois puissantes armées que le Grand Mogol avoit envoyées au secours de cette place sous le Commandement de Princes de son sang il l'obligea de se rendre à discrétion, la gamoson Indienne fut laissée en pieces et les habitans traités avec beaucoup de douceur. Nous venons de dire que les awegans du Harat s'étoient soumis volontairement à Chah Abbas, les awegans du Candahar étant passés sous la même domination par cette conquête, la Nation entière ne reconnoit plus d'autres souverains que ceux de la Perse.

Les Cligis qui avoient obtenu de grandes franchises en faveur des services qu'ils avoient rendus pendant cette expedition furent fideles

aux nouveaux Rois jusques a la fin du regne de Chah Suleimen, mais au commencement de celui de Chah Ussein son successeur la cruauté et l'avarice des Gouverneurs Persans ayant alteré les esprits ils commencerent a remuir.

Pour prevenir les suites de ces troubles, Gurghin Kan un des meilleurs generaux de Perse fut nommé au gouvernement de cette province, il leva une amee de vingt mille Persens et de quatre mille Georgiens et étant entré dans ce Royaume le bruit seul de son arrivée dissipa les mutins, non content d'avoir apaisé la Sediton Gurghin Kan songea a en couper la racine, dans ce dessein il fit arreter Mir Veis un des plus remuans de la nation, et l'ayant fait charger de chaines il l'envoya a Ispahan mandant a la Cour que c'étoit un fastueux dont jl étoit jimportant de se deffaire, quil étoit l'unique auteur des troubles passés et d'un caracter de nouveaux qui par les suites pourroient entrainer des consequences dangereuses a la Monarchie, après quoy ayant mis une garnison suffisante dans la place il licentia le resté de son amée retenant seulement dans le pays les quatre mille Georgiens dont jl forma un Camp volant.

Gurghin Kan étoit ne d'un naturel trop sincere pour regarder la détention du Mir Veis comme une réparation suffisante du crime des assegans; dans cette jidée et dans la vüe d'achever de les réduire en les oprimant jl donna a ses troupes tout pouvoir sur eux abandonnant ainsi cette Nation a la licence du soldat.

L'on auroit peine a exprimer jusques a quel point le soldat autorisé par ses chefs porta la violence et la cruauté; le Marchand tremblant pour sa vie se voioit enlever son bien sans oser murmurer, la femme étoit arrachée publiquement de la maison de son mari et la fille d'entre les bras de sa mere, les miserables assegans accables se plaignoient jnutilement a la Cour de cette Tyranie, ils n'étoient point écoutés, cette cruelle oppression dura plus de deux ans c'est a dire jusques au retour de Mir Veis.

Ce Chef pendant sa détention a Ispahan ayant gagné moyennant la somme de six cens mille écus l'esprit du Nasir ou grand Maitre de la maison du Roy et du grand veneur ennemis jures de Gurghin Kan obtint non seulement sa grace et celle de sa nation, mais encore jl reussit si bien a rendre Gurghin Kan suspect qu'il eut ordre de veiller sur la conduite de ce gouverneur.

Mir Veis de retour a Candahar sattacha a s'a querir la confiance d'un homme dont jl avoit déjà juré la perte, dans ce dessein jl gagna a force de presens les bonnes graces des gens qui auroient l'oreille du Kan, et jl parvint enfin a force de soumissions et de flatteries a s'insinuer dans son esprit. Alors voyant toutes choses disposées jl hâta l'execution du projet qu'il avoit formé pour cet effet jl donna secrettement ses ordres a la Tribu du Tirin une des Tribus particulieres dont étoit composée celle des Cligis de refuser de payer les subsides ordinaires. Le Kan irrité de cette desobeissance fit marcher trois mille de ses Georgiens contre cette tribu, Mir Veis dont le but étoit d'eloigner ces troupes, redoubla en cette occasion ses assiduités et ses demonstration de zeile et jl seut si bien écarter les soubcons que pour pretexte de remettre en grace deux chefs de son parti qui ne s'étoient point encore presentes jl engagea le Kan a venir diner sous ses tentes.

Le jour destiné a cette grande action le Gouverneur suivi d'un nombreux cortège sortit de Candahar sur les huit heures du matin et se rendit au Camp qu'on avoit fait avancer a dessein pres d'une de ses maisons de Campagne. Il y fut reçu avec de grandes marques de respect et de soumission, peu de tems après un repas magnifique fut servi et l'abondance des vins choisis ayant mis les convives de bonne humeur le Kan s'endormit sous ce pavillon et les parsonnes qui composoient Sa Cour furent desposes sous les tentes des principaux assegans.

A peine les Persans s'étoient abandonés au sommeil qu'a un signal convenu ils furent tous egorgés, le Kan eut le même sort l'on dit seulement que s'estant reveillé au bruit il mit le sabre a la main et qu'il tua avant de mourir huit de ceux qui étoient nommés pour l'assassiner.

Aprés ce Massacre Mir Veis fit dépouiller les morts et distribuant leurs habits et leurs chevaux aux plus braves de sa faction jl marcha vers Candahar sur le cheval et couvert des habits du Kan dans le même ordre que ce demier avoit coutume d'observer. Il y avoit une heure que le soleil étoit couché lorsqu'il arriva aux portes de la ville, la garde qui attendoit le gouverneur pour les fermer ne doutant point que ce ne fut luy qui arrivat le laissa avancer, elle fut egorgée avant de revenir de son erreur, les assegans entrerent donc sans obstacle et au premier bruit un nombre considerable de gens de leur nation qui s'étoient introduits la veille dans cette place ayant pris les ames, la gamison fut

taillée en pieces.

Mir Veis Maître de Candahar ayant fait assembler les principaux de la ville jura sur l'alcoran que l'ambition de regner n'auroit aucune part a cette action, que son but n'étoit que de soustraire sa nation a l'oppression sous laquelle les Persans la faisoient languir, depuis si longtems, que son dessein n'étoit donc point de dépouiller les habitans qu'au contraire il avoit deffendu toute violence a ses troupes, puis continuant avec une eloquence qui luy étoit naturelle il les excita par des raisons si pressantes a se joindre a luy pour deffendre conjointement leur patrie et leur liberté que les habitans s'ecrierent tous d'une voix qu'ils sacrifieroient avec joye leur vie et leurs biens pour une si juste cause le; riant avec jstance de se changer de soutenir ce qu'il avoit si heureusement commencé; ce que Mir Veis fit, réglant la gamison de la place faisant travailler a faire de la poudre et n'oubliant rien pour se mettre en état de deffense.

Trois jours après la mort de Gurghin Kan les trois millers de Georgiens qui avoient marché contre la tribu de Tirin jgnorant ce qui s'étoit passé se presenterent aux portes chargés de butin, mais ayant été receus a coups de Canon ils conjecturerent que la place avoit changé de Maître et ils prirent le parti de se retirer. Mir Veis saisit cette occasion pour donner de la reputation a ses armées il sortit contre eux a la tête de douze mille hommes, mais la fortune ne seconda pas ses projets /car/ ayant perdu /cinq mille des siens/ il fut contraint de se retirer pendant que les Georgiens continuoient leur route passerent le col de Zebil, forteresses qui deffendent l'entrée du Candahar d'ou ils se rendirent dans leur pais.

Les nouvelles de la revolte de Mir Veis et de la prise de Candahar ayant esté portée a Ispahan elles répandirent la consternation dans toutes les cours. Le Conseil d'Etat s'assembla jl y fut resolu que le Roy en personne a la tête d'une puissante armée marcheroit contre les revoltés; en consequence de cette délibération, Chah Ussein ayant donné des ordres circolaires a tous les Gouverneurs de Provinces de se rendre avec leurs troupes a Maschat lieu désigné pour le quartier d'assemblée; jl partit luy même pour cette ville.

Maschat ou Mesched Capitsle du Corassan est une ville celebre a cause du son tombeau d'Iman Riza un des douze qui seccederent a Ali gendred de Mahomet, les Persans ont une si grande vénération pour ce

monument qu'ils y viennent en foule de toutes parts. Le Roy satisfait d'avoir accompli cet acte de piété, oublia ses premiers desseins et ne sortit de cette ville que pour retourner a sa capitale, ce fut en ce tems que M. Michel envoyé extraordinaire de France arriva a Ispahan.

Cette action de mollesse ou de Mimidite a couuté la Couronne a Chah Ussein car les asseigans épouvantés des nouvelles de la marche de son Amée ayant abandonné la ville de Candahar et les forteresses s'étoient déjà retirés avec leurs familles et leurs biens dans les montagnes qui servent de ce côté la de frontieres aux Indes; mais instruis de la retraite de du Roy n'attribuant une démarche si extraordinaire qu'à la faiblesse des Persans ils rentrèrent dans la place en intention de ne plus s'alarmer si aisément.

Chah Ussein ne se sentant point propre a la gurre nomma Cosrou Kan pour generalissime de ses Armées; ce general étoit neveu de Gurghin Kan le même que Mir Veis avoit fait egorger sous ses tentes. L'un et l'autre étoient Georgiens et nées Catholiques Romains, mais Gurghin Kan avoit embrassé le Mahometisme; Cosrou au contraire avoit tant de zele pour la religion Catholique que même pendant le siege de Candahar il faisoit dire la messe sous ses pavillions ayant amené a ce dessein trois Religieux francs avec luy.

Peu de jours après sa nomination, Cosrou partit d'Ispahan et se rendit à Maschat ou il reouva quarente mille hommes rassemblés de différentes provinces, s'étant mis a la tête de cette Amée il prit la route du Candahar bien resolu de vanger la mort de son oncle.

A ses aproches Mir Veis abandonne les forts de Zebil et se met en devoir de luy disputer la passage d'une grande riviere éloignée de trois lieues de cette gorge, mais la cavallerie Persane étant passée a la nage elle tomba sur les Asseigans avec tant de resolution qu'elle les mit en deroute.

Les Persans s'avancerent ensuite vers Candahar; les Asseigans epouvantés proposerent de se rendre a condition qu'ils auron la vie sauve et que la ville ne sera point saccagé, mais Cosrou en orgueilli de la victoire qu'il venoit de remporter ne voulant leur accorder aucune Capitulations, ceux cy se mirent en devoir de vendre cherement leur vie ou leur liberté.

Cependant l'amée de Mir Veis grossissoit de jour en jour; enfin ce General ayant obtenu des secours considerables des Boulouchs et des

Tirins tribues qui habitoient dans les environs, il se mit a ravager le plat pays pour retrancher a Cosrou la ressource des /vivres/ et des fourages qu'il en tiroit. Ce dessein luy reussit, bientôt les Persans pressés par la disette et /dailleurs/ envoyés d'un /siege/ qui devoit de punir plus de deux mois deserterent en foule; peu de jours après Cosrou Kan voyant son armée diminuée de plus de moitié se resolut a /lever siege/, mais il avoit attendu trop longtems, car Mir Veis qui venoit avec seize mille hommes au secours de la place luy ayant présenté le Combat, les Persans se mirent en fuite; Cosrou ayant inutilement tont tenté pour les rallier ne voulut pas survivre a la honte de sa nation il se précipita avec deux cens Georgiens qu'il avoit dans son Armée et qui ne purent se resoudre a abandonner si lachement leur general, au milieu de l'armée ennemie ou combattant avec autant de bravoure que despoir il fut tué d'un coup de masse d'armes.

La reputation des Assegans s'accrut par ce succès. Les Usbecs s'allierent avec eux, et tout ce que put faire le general qui succeda a Cosrou fut de s'oposer sur les frontieres de Perse aux incursions de ces peuples considerés.

Sur ces entrefaites Mir Veis mourut. Mir Mahmoud son fils n'ayant encore que dix huit ans la regence du Royaume fut donnée a Mir Abdulah son oncle paternel, ce demier fut soubçonné de vouloir remettre le Candahar sous la domination de Perse pour s'assurer pendant sa vie ce gouvernement au préjudice de son neveu, mais Mahmoud le prévint cer étant monté dans la chambre de concert avec quarente de ses amis une apres midy pendant qu'il dorroit il le tua d'un coup de sabre puis s'estant présente aux peuples il fut proclamé Prince de Candahar d'un consentement unanime; depuis ce jour il prit le gouvernement des affaires.

L'an mil sept cent dix sept la Monarchie Persane reçue un second échec considerable; ce fut la perte du Royaume de Harat; la famille a qui Abbast le grand avoit donné ce gouvernement étant eteinte les Roys ses successeurs y nommoient des Kans, en mil sept cent dix sept Mahmoud Zaman qui occupoit cette charge ayant par ses extorsions continuelles poussé a bout la patience des peuples, ils se resolurent a l'exemple des habitans du Candahar de secoués le joug et de se rendre independants. Ezadoulah jeune homme plein de valeur et de conduite fut

choisi pour chef de cette entreprise; pour son coup d'essay il chassa avec deux mille hommes Mehemed Zaman de Harat il se rendit maître de cette place et y fut reconnu Souverain par les peuples. Les autres villes ou forteresses se souleverent sur cette nouvelle et ayant chassé les garnisons, en moins de trois les Persans perdirent tout ce Royaume.

Chah Ussein outré de ce dernier evenement se rendit a Casbin ou il se prepara a la guerre contre ces nouveaux revoltés, Sefi Couli Kan Gouverneur d'Isphahan homme severe jusques a l'excés fut chargé de c cette expédition, il entra avec trente mille hommes dans le Harat. En ayant rencontré douze mille. Usbecs qui marchioient au secours de ses ennemis avec lesquels ils avoient fait une alliance il les tailla en piece; cet heureux début encouragea les Persans, mais leurs esperances furent bientôt trompées, car Ezadoulah a la tête de quinze mille hommes seulement leur ayant présenté le combat dans le fort de la melée les Canonoers Persans pointerent par ignorance sur leurs propres troupes, les revoltés profiterent du desordre et de l'etonnement que cet jugement jette dans l'armée ennemie; Sefi Couli Kan fut tués, huit mille des siens/ resterent sur le champ de bataille et le reste fuyant en desordre fut suivis une journée entiere par les vainqueurs, laissant en leur possession le bagage, les tentes, vingt pieces de Canon et le Tresor Royal. Cette bataille fut donnée en l'an 1719.

Cependant Mir Mahmoud se dispoit a executer le projet que son Pere avoit conçu de renverser la Monarchie de Perse; ayant dont assemblé en 1720 une armée de dix mille hommes il se mit en marche, après avoir traversé un desert de quinze journées dans lequel il perdit environ deux mille /des siens/ il entra sans opposition avec le reste de son armée dans la province de Kiman.

Sur le bruit de son armée le Gouverneur de la Province qui n'avoit point de troupes a luy opposer se retira, Mahmoud s'empara dont sans resistance de la ville Capitale. Il y resta quelques mois exerçant des cruautés inouies tant contre les habitans que contre les Marchands Indiens, et et ayant fait mourir une partie dans les tourments et dépouillé les autres de leurs biens il se retira chargé de richesses dans le dessein de revenir avec une armée plus nombreuse.

Pendant que ce Prince saccageoit le Kiman, Lutf Ali Kan Generalissime de Perse a la teste de vingt mille hommes étoit occupé a déf-

fendre les /rives du Sein/ Persique contre les Mascates de l'Arabie
qui s'étant emparés de l'Isle de Baren¹, menaçoient de prendre Bender
Abassi le plus considerable des ports de cette mer et même d'en venir
la Perse; les Persans qui n'ont point de batiments offrirent une somme
me considerable aux Portugais pour que leurs Vaisseaux portassent
leur amee de l'autre coté du Sein persique; sur leur proposition le
Vice Roy du Goa leur envoya une flotte composée de quatre Vaisseaux
et de quinze ou flutes ou autres navires le General Persan fit des
grands honneurs aux Officiers qui les montoient, mais voyant qu'elle
ne pouvoit tenir contre celle des mascates il refusa de leur payer la
somme convenue quoy que ceux cy leurs promissent de faire venir un
renfort de Goa.

Sur ces entre faites l'ennemi informé de ce qui se passoit se mit
à la mer et il fut se présenter au détroit où les Portugais étoient à
l'ancre.

Le Comba se donna, mais les Portugais ayant perdu quelques pe-
tits batiments se retirèrent à la faveur de la nuit et retournerent droit
à Goa sans s'arreter en aucun port.

Cet evenement fut cause que les Persans entrerent en négociation
avec les Mascates, ces derniers leur rendirent l'isle de Barin moyen-
nant cent soixante mille ecus et la paix fut fait; ce fut en mil sept cent
vingt un.

La même année le Roy ayant fait crever les yeux à Fet Ali Kan
son Intimadulet ou premier ministre que l'on soubconnoit d'intelligence
avec les revoltes /revint/ contre l'avis de son conseil à Ispahan. Il ne
fut pas plustôt de retour que les Lesghis peuples qui habitent le mont
Caucase au Nord de la mer Caspienne, ce qui depuis deux ans s'étoi-
ent affranchis de la domination de Perse, s'étant rassemblés au nombre
de quarante mille assiegerent Schamaki et après vingt cinq jours y
ayant esté introduits par un bout erain que leur avoient indiquée quel-
ques habitans de leur secte ils firent main basse sur le gouverneur et
sur la garnison et ils mirent la ville à feu et à sang à l'exception des
maisons mussulmanes.

Cette nouvelle remplit la Cour de Perse de la plus vive consterna-

¹ N/ot/ a: c'est près de cette Isle que se fait la /pesche de perles/.

tion. La crainte generale fut encore augmentée par un phénomène singulier. L'horizon fut couvert pendant dix jours d'une /feu le/ nuée rougeâtre, et uniforme. Le corpt solaire ne paroissoit plus, mais ses rayons le perçant en quelques endroits sembloient marquer des traces de sang sur les lieux ou ils réfléchissoient. Les Astrologues consultés annoncerent les demiers malheurs; le Roy croyant que le Ciel se déclaroit aussy contre luy, ne songea qu'a apaiser la colere divine. Il defendit les jeux et les festins; l'on chassa les femmes publiques; l'on orfonna des jeûnes et des prieres et les ministres de la religion preschant dans les places publiques exhortoient a haute voix les peuples a détourner par la priere et la penitence les calamités dont la ville étoit menacée.

Cependant Mir Mahmoud le plus ambitieux et le plus redoutable des chefts revoltés tirant avantage de ces conjonctures projeta la prise d'Ispahan dans ce dessein il ramassa toutes ses troupes et se trouvant au mois de novembre a la tête de vingt mille fanatiques il entra dans les deserts, quoyque le danger de ce trajet s'eut fait abandonner par deux mille /des siens/ ce qu'il en eut perdu quatre mille dans cette marche. Il persista dans ses desseins il prend d'assaut et met a feu et a sang la ville de Kiman, il recoit cinquante mille écus du /Chateau/ pour se retirer et ne négligeant rien pour hâter ses projets il laisse demiere luy pendant vingt cinq journées plusieurs villes et forteresses et arrive enfin a quatre journées d'Ispahan avec douze ou treize mille hommes seulement.

L'itimadoulet sachant l'arrivée des assegeants fit offrir a Mir Mahmoud trois cent mille écus pour qu'il n'entrat point dans le territoire d'Ispahan, mais ce general renvoyant les Députés sans réponse savanca a grandes journées jusqu'a Gulnabat bourg éloigné de trois lieües seulement de la ville ou il fit retrancher son armée comprenant que les Persans ne tarderoient point a sortir en foule pour le Combattre.

Le Dimanche huitième Mars 1722 jour fatal a la monarchie l'armée Persane abandonna /son/ remparts, elle consistoit en quatre mille fantassins qui formoient la garde a pied du Roy, et en dix huit mille paysans des environs d'Ispahan le reste montant a environ trente mille Cavaliers n'étoit composé que des seigneurs de la Cour, de la noblesse et de leur suite. L'on voyoit a la tête de ce corps l'itimadoulet, le Roy d'Arabie, le Roy de Loristan, le Coullar agassi ou son Intendant des

esclaves frere du Prince de Georgie, le Grand Maître de l'artillerie, le General de la Cavallerie, le Cap-ne des Gardes du Roy, les Kans d'Amadan et de Coh Kilou et une infinité d'autres personnes distinguées, vingt quatre pièces de Canons/, sous la direction d'un certain Philippe Coulon, Parisien composoit l'artillerie, avantages d'autant plus considerables que les assegans n'en avoient point dans leurs armées.

L'on dit que quand ces troupes se presenterent Mir Mahmoud épouvanté du nombre eut dessein de se sauver avec mille des mieux montes de ses gans, mais qu'Aman Ula son grand general l'en dissuade luy representant que dans les circonstances ou il se trouvoit il falloit ou vaincre ou mourir, que d'ailleurs cette multitude n'étant composée que des bourgeois et d'artisans gens qui n'étoient point agueris et qui ignoroient toute discipline militaire leur grand nombre ne serviroit qu'à rendre sa victoire plus éclatante.

Mir Mahmoud se rendit a ces raisons; il forma son ordre de bataille, Aman Ula prit le Commandement de la droite composée de cinq mille hommes, la gauche de trois mille seulement fut donnée a Nasr Ula un des Generaux et Mir Mahmoud se mettant a la tête de quatre ou cinq mille qui luy restoient foms le Corps de bataille.

Cependant il s'étoit /élevé/ differens sentiment entre les Generaux Persans; l'itimadulet qui n'avoit pas grande opinion d'une armée ramassée au hazard s'opiniatroit a se retrancher, le grand Maître de l'artillerie et le general de la Cavallerie étoient de cet avis, mais le Roy d'Arabie et le Coullar Agassi soutenant qu'il étoit honteux qu'une armée ou se trouvoit toute la fleur de la noblesse de Persee parut craindre une poignée d'assegans, /opinoient/ au combat et ne pouvant ramener le prudent Itimadeulet a ce sentiment le Coullar Agassi sans en attendre lordre, chargea l'aille gauche des ennemis avec autant de vigueur quil le mit en desordre, le Roy d'Arabie passant en même tems sur la gauche des troupes de ce général fut piller le bagage, se contentant d'observer de la les mouvements de l'armée Persane sans vouloir luy envoyer aucun secours quelques instances qu'on luy en fit.

L'itimadevlet voyant l'affaire engagée donna contre la droite des assegans; Aman Ula qui la commandoit feignit d'être ébranlé du choc et l'attira en reculant jusques vers un lieu ou il avoit place cens chameaux agenouillés, dont chacun portoit sur un affut une arquebuse d'un

calibre fort large et un homme pour la pointer et la tirer; la premiere décharge de cette nouvelle espece d'artillerie faite a mitrailer et de pres abattie un grand nombre des plus avancés et inspira tant de terreur aux autres qu'ils tournerent tout a coup le dos.

Aman Ula profitant de cet avantage les poussa, le sabre a la main jusques a leurs batteries et ne leur donnant pas le tems de s'y rallier il sempara du Canon qu'il fit pointer contre le general de la Cavallerie persane qu'il obligea par là a s'en fuir. Le Grand Maître de l'artillerie Pilipes Coulont et tous les canoniers de l'armée périrent en cette action.

Le Roy de Loristant, le Kan d'Hamadan et celuy de Cokkilou voyant la déroute de l'Itimadevlet et du General de la Cavalerie partirent du champ de bataille et s'en retournerent dans leurs provinces abandonnant ainsi et l'armée et la Capitale de l'Empire.

Il ne restoit plus que lu Cullar Agassi qui combattoit toujours de pied ferme; Mir Mahmoud marcha contre luy et le prenant a dos, ce general et tous ses gens furent taillés en pieces; pour le Roy d'Arabie témoin tranquille de ce qui se passoit il s'en retourna a la ville sans avoir combattu dés qu'il eut achevé de piller le begage.

Tel fut l'évenement de la bataille de Gulnabat dans laquelle les Persans perdirent plus de six mille hommes et les asseghans moins de huit cent.

Aprés cette action le Roy ne se croyant plus... dans sa Capitale vouloit dez la nuit même se retirer avec sa Cour a Casbin et l'Itimadevlet n'étoit point éloigné de ce sentiment, mais le Roy d'Arabie, ce même Prince qui avoit trahi si indignement ce jour la a la face des deux armées les /interets/ de la Nation l'en dissuada, disant que loin que Mir Mahmud fut en etat de prendre d'assaut une ville si grande et si peuplée il n'oseroit pas même y entrer avec le peu de troupes qu'il avoit quand on luy en ouvreroit les portes ajoutant sur la présence du Roy encourageant les habitans ils se porteroient avec plus d'ardeur a la déffense et que cependant les gouverneurs des Provinces viendroient avec toutes leurs troupes au secours de leur prince et de la Capitale de l'Empire.

Ces considérations déteminerent le Roy a s'exposer a tout evenement, il envoya ordre a tous les gouverneurs generaux de marcher avec autant de troupes qu'ils pourroient en rassembler vers Honsar, ville située a cinq journées d'Ispahan pour y joindre le Roy de Loristan qu'il

avoit déclaré generalissime de ses armées et qui parut peu de tems après a la tête de dix mille hommes.

Le douzième du même mois Mahmoud vint camper avec son armée a Sechristan d'où il donna, mais inutilement trois assauts a la ville, ce qui le fit résoudre de se porter a Julfa colonie d'armeniens qui n'est separée d'Ispahan que par la riviere; s'en étant emparée il taxa ces peuples a un million quatre cens mille êcus a compte de quoy ayant reçu les quatre cent mille êcus il prit /une obligation/ et des otages pour la sureté du payement du /reste/.

Dans le même tems il demanda quarente filles que ses officiers luy choisirent entre ce qu'il s'en trouva de plus aimables, mais peu de jours après la plupart furent renvoyées chez elles et les assegans ayant commencé a ravager le territoire d'Ispahan ou l'on compte mille deux cent villages ils firent main basse sur les hommes et emmenerent les femmes en esclavage de maniere qu'il n'y avoit point d'assegans a qui il n'en fut tombé cinq ou six en partage.

Mir Mahmoud s'étant établi a Julfa recommença à attaquer la place ce qui dura jusques au commencement de Juin, mais voyant que par le bon ordre qu'Ahmet Aga Evnuque blanc faisoit observer dans la defense, ces tentatives luy estoient non seulement inutiles, mais encore préjudiciables en ce qu'elles faisoient périr ses meilleurs soldats, il forma la resolution de réduire les assiegez par famine; dans cette vüe il ordonna des postes sur les /avenües/ et coupant par la toute communication de la ville avec la Campagne, la disette s'y fit bien tôt sentir. M.Paderi Consul françois a Sciras se trouvoit alors sans provisions. Il s'en fuit une nuit avec deux jesuites, mais étant tombés dans une garde ennemie l'un d'eux nommé le Pere Des /Hiryent/ fut tué avec quelques personnes de la famille de M.Paderi et les autres se sauverent par la vitesse de leurs chevaux.

Pour dernière disgrâce aucun des Kans ne voulut obeir aux ordres du Roy qui leur enjoignoit de reconnaître le Roy de Loristan d'eux se croyant assez fort pour vaincre les assegans; Cassum Kan des bactariars vint le premier avec douze mille hommes pour tenter le fort des armées, mais ayant été rencontré par les assegans a une journée d'Ispahan lorsqu'il s'y attendoit le moins, il perdit deux mille des siens et le reste fut mis en dérout e.

Le Kan d'Amadan vint ensuite avec le frere du Roy de Loristan qui

jaloux de la dignité ou son frere avoit été élevé eludoit ainsy que les autres de se soumettre a son commandement, il avoient six mille hommes avec eux, et jl comptoient de trouver dans la marche des troupes de Cohkilou avec lesquelles ils devoient se joindre; mais les ennemis qu'ils croyoient bien loin les ayant charges a trois journees d'Ispahan, trois mille des leurs seulement se sauverent par la fuite.

Quelques jours après le Kan de Conkilou éprouva le même /sort/, il perdit deux mille hommes et dégoûté par ce debut il s'en retourna en sa province avec huit mille qui luy restoient.

Vers la fin de juin le Roy voyant que ses ordres n'étoient /point/ écoutés et que les gouverneurs des Provinces /perséveroient/ a ne vouloir point combatte pour le Prince de Loristan, il se resolut enfin, mais trop t/ard/ de faire sortir d'Ispahan le quatrième de ses fils nommé Tamas Mirsa. Ce Prince luy paroissoit plus propre que ses autres enfants a executer ses desseins, il le choisit pour l'heritier de sa Couronne comptant ôter par la aux Kans tout pretexte de désobeissance, mais les troupes des Kans Bactiaris, d'Hamadan et de Cohkilou qui, comme nous venons de le dire, avoient été deffait es ne voulurent plus combattre de cette année et celles du Kan de Gangia ne purent venir a cause de quelque soulèvement arrivé dans Tauris; aussy Tamas ne put assembler une armée assez forte pour faite tête aux assegans; le Roy de Loristan de son côté s'en retourna de Honsar en son pays, ce qui acheva d'ôter aux assiegé toute esperance de secours.

Pendant la disette avoit réduit les habitans d'Ispahan a la dernière extremité; l'on ne mangeoit plus dans le Harem du Roy que de la chair de cheval ou de chameau; cette même viande se vendoit dans la ville une pistole la livre et la farine trois piastres, le peuple hors d'état de faire cette depense ayant mangé les chiens, les chats et tous les autres animaux se nourrissoient de vieux parxhemins détrempés dans l'eau. Ils en vinrent même a une telle extremité qu'ils mangerent des cadavres et que plusieurs femmes tuant leurs enfants en firent leur nourriture; plus de cent mille ames perirent dans cette affreuse famine. De cent cinquante mille qui voulurent s'en soustraire par la fuite un tiers ou environ fut massacré par les assegans de sorte que quand Mahmoud entra dans Ispahan a peine restoit-il vingt mille ames dans cette ville si peuplée avant le siege.

Chah Ussein touche du deplorable état ou etoient réduits ses peuples, se trouvant d'ailleurs sans argent et sans espoir de secours résolut en fin

a ceder aux / tems/ dans ce dessein il donna ordre a ses Ministres d'entrer en Capitulation avec ceux de Mir Mahmoud.

Le P. Joseph Georgien¹ Catholique Drogman de France après de Mr de Gardane Consul a Ispahan ayant eu vent de cette résolution en fit part au-d^t Consul et par ses ordres ayant passé a travers les retranchements des ennemis il se rendit le vingtième octobre a Julfa.

Le lendemain il alla au Camp en s'étant fait introduire par le Grand Maître des Cérémonies il presenta a Mahmoud le plant dont le Consul l'avoit chargé, ce General y eue égard et donna ordre a son premier Ministre d'écrire en marge la permission d'arborer la Banniere a la Porte du Palais de France avec deffense de molester les François au sujet de la possession de cette maison confirmant ainsy la donation qui en avoit été faite a la Nation par Chah Ussein.

Les articles de la Capitulation se reduisoient a deux, le premier que le Roy et ses Principaux Ministres sortiroient d'Ispahan pour se remettre entre les mains de Mir Mahmoud, le second que la place seroit rendue aux assegans sans qu'il leur fut permis de faire aucun mauvais traitement ny au Roy, ny a sa Cour, ny aux habitants de la ville.

Ce traité signé depart et d'autre, le quatorzième jour du mois de Muharem qui de lad^t année 1722 se trouva être, le vingt cinq octobre, le Roy ayant fait sacrifier cinq chameaux monta a cheval suivi du Roy d'Arabie, du frere du Roy de Loristan, de l'Ietimadevlet et de plusieurs autres des principaux de sa cour et se mit en marche vers Ferabad une de ses maisons de plaisance ou Mir-Mahmoud avoit pris ses quartiers.

Deux Cavalliers étant allé donner avis que ce Prince aprochoit, ces mêmes Cavaliers revinrent porter ordre a Chah Ussein de faire alte au pied d'une montagne voisine du Camp sous pretexte que Mahmoud dormoit. Le Roy y resta une petite demy hwure a presquoy ayant eu permission de contonuer sa marche et erriver a Ferabad.

Chah Ussein fut introduit dans une salle ou il troua dans un coin Mir-Mahmoud assit et apuyé sur un Coussin de Drap d'or. Le Roy s'étoit avancé jusques au milieu de cette salle² le salua en luy disant *S e l l a m a l e i c u m* ce qui est le compliment ordinaire; l'assegant se leva alors et luy rendit le salut avec la meme compliment. Après quoy

¹ C'est luy qui a donné les memoires sur lesquels la presente retatin a esté dressée.

² N-a: le coin de la salle est en Orient la place d'honneur.

le Visir mena le Roy dans un autre Coin a la gauche de Mir-Mahmoud ou l'on avoit préparé un lieu semblable a celui de ce general.

Le Roy commença la conversation en disant a Mahmoud: "mon fils, puisque Dieu ne veut plus que je regne sur cet Empire et qu'il vous a destiné a remplir ma place je vous cede le trône de tout mon coeur et je vous souhaite toutes sortes de prosperites" en même tant il détacha l'aigrette Royale de son Turban et jl la remit au Visir de Mahmoud mais ce Prince ne layant pas voulu recevoir de la main de son Visir, le Roy se leva et la reprenant des mains du Visir il alla l'attacher luy même au Turban de l'usurpateur en luy disant, "R e g n e z e n t o u t e p r o s p e r i t é" après quoy il se remit a sa place.

L'on apporta ensuite le Caffé et le Thé alors Mahmoud adressant la parole au Roy, luy dit, "c'est ainsy que sont les avenements de ce monde, la domination passe d'une Nation a l'autre et de peuples en peuples, mais je vous regarderoy toujours comme mon propre Pere et je n'entreprendroy jamais rien que par vôtre Conseil".

Aprés ces mots le Roy fut invité de passer aux appartements qu'on luy avoit destinés et quatre mille hommes furent commandés pour prendre possession du Palais et des portes de la ville.

Le 27 du même mois Mir-Mahmoud fit son entrée dans Ispahan, il étoit accompagné du Roy, mais quand jl furent au Pont de Saliran ce dernier entra dans le Palais par les jardins et Mahmoud continua sa marche, les rues par ou jl passoit étoient couvertes de riches Tapis et a mesure que son cheval avançoit on étendoit devant ses pieds des étoffes d'or et de soye; Mahmoud entra au Palais par la porte de la Chan-rie; jl y fut slué par M. de Gardan qui l'y attendoit avec quelques autres françois.

Les deux Princes se trouvèrent dans le même Palais cent soldats commandés par un Cap-ne en furent detachés pour la garde du Roy, et un pareil nombre de troupes fut posté, a l'apartement des Princes de Perse, Mahmoud n'ayant laissé que cinq domestiques et cinq femmes a Chah Ussein s'empara du reste du Harem qui consistoit en cinq ou six cent g femmes ou filles dont jl distribua une partie a ses principaux officiers.

Quelques jours avant que l'on fut entré en traité au sujet de la reddition de la place, Milik Mahmoud gouverneur de Sistan s'étoit rendu a la teste de dix mille hommes a Gulnabat et il y avoit etably son camp.

Mir-Mahmoud qui le connoissoit pour bon general et qui d'ailleurs voyoit son armée diminuée de deux mille hommes qu'il avoit perdus depuis les commencemens du siege forma le dessein de le détacher du parti du Roy, pour cet effet il donna ordre a Nasr Ula de se rendre au camp de ce general Nasr Ula ayant commencé a le prevenir par de riches presents acheva de le gagner en luy proposant l'alliance des asseigans et leur secours en cas qu'il voulut se rendre souverain du Corassan; Milik Mahmoud accepta le parti et ayant marché vers Maschat Capitale de la Province qu'on luy destinoit il y fut reçu le vingtieme novembre mil sept cent vingt deux a bras cuverts par les habitans qui professoient la même religion que luy et ne souffroient qu'avec peine le joug des Persans. Ismail Kan de cette province ne s'estant pas trouvé en état de luy resister, les autres villes suivirent bien tôt l'exemple de leur Capitale.

Pour reprendre le fil de l'histoire, Mir-Mahmoud qui avoit dessein de se rendre agreable aux Persans confirma les Ministres du Roy dans leurs employs, deffendit sous peine de la vie de faire aucune violence aux habitans et affecta tous les sentimens d'un Prince Clement et juste. Cette conduite remena bien tôt l'abondance et elle attira dans la ville ceux qui s'etoient refugiés a la Campagne.

Cependant Mir-Mahmoud n'oublioit rien de ce qui pouvoit le maintenir sur le trône, il engagea le Roy a escrire des lettres Circulaires pour inviter les peuples des provinces a reconnoitre la nouvelle domination/ a remplir ses coffres et taxa la ville a deux millions quatre cent mille piastres et le premier Medecin du Roy favory du Sophy a quatre cent mille piastres, mais faisant /evaluer/ sur le pied qu'il luy plaisoit les pierreries que cet homme portoit en payem-t l'on /tient/ qu'il en tira près de deux millions d'ecus.

Une partie de ces sommes ayant esté comptées Mulla Moussa un de ses ministres fut chargé de les porter a Candahar, mais Mirsa Ismaïl gouverneur pour le roy de la forteresse de Bombi ayant rencontré Moussa il le mit en fuite et enleva ce tresor qu'il envoya a Chah Tamas qui pour lors étoit sans argent a Tauris.

Mir-Mahmoud qui s'étoit fait preter serment de fidelité par les grands de la cour continuoit a s'insinuer dans les cours par des aparences de bonté et de clemence, ces égards s'étendirent même sur les étrangers. Il accorda des graces aux Consuls Européens et il permit tant aux Missionnaires d'Ispahan qu'a ceux de Julfa le libre exercice de leurs fonctions dans leurs Eglises; les Capucins furent les seuls qui ne

se sentirent point de ces heureuses dispositions car leur maison trop voisine de la forteresse leur ayant été demandée pour en faire des casernes ils furent obligés de se retirer chez le Consul de France.

Sur ces entrefaites Tamas Mirsa ayant pris a Casbin la reddition d'Ispahan et la cession du trone a Mahmoud il se fit reconnoitre pour Souverain legitime.

Si cette nouvelle Mir-Mahmoud fit dessein de le reduire les armes a la main; pour cet effet il epousa la fille cadette du Roy et donna l'ainée en mariage a son Mufti après quoy il ordonna a son grand general Aman Ola de s'avancer avec dix mille hommes vers Casbin, il scauvoit que Tamas qui ne croyoit pas que les assegans se missent en Campagne pendant l'hiver avoit licencié ses troupes, mais ce Prince ayant aprit que malgré la vigueur de la saison l'on marchoit contre luy se retira a Zangan et Sultanié.

Aman Ola se mit peu de tems après en campagne, et recut en passant des sommes considerables de Caschan, Cum et Sau... dont les Députez vinrent implorer sa protection, ce general les recu avec bonté et continuant sa route il trouva a trois lieues de Casbin les habitans de cette place qui venant au devant de luy avec de grandes demonstrations de joye l'introduisirent dans leur ville. Il y logea avec une partie de son armée dans le Palais du Roy et reste de ses troupes fut distribué dans les maisons bourgeoises.

Peu de jours après les assegans traitant les habitans comme ils auroient coutume d'en user avec les peuples vaincus, ceux cy prirent les armes et les chargerent, au premier bruit le general monta a cheval, il se livra un rude combat dans la grande place mais ayant esté blessé a l'épaule et voyant d'ailleurs que des gans plioient il se retira avec ses troupes dans son Palais, ou craignant d'être assiégé il abandonna dix mille esclaves qu'il avoit faits, ses tentes et son bagage et s'enfuit la nuit même par une porte de deriere.

Cette nouvelle fit craindre a Mahmoud un pareil /evenement/ dans Ispahan, pour le prevenir il la cacha avec soin en faisant faire de grandes rejouissances, il fit courir le bruit que son general s'étoit rendu maître de la personne de Tamas Mirsa donnant ainsy le tems a Aman Ola de renforcer la gamison par son retour.

Ce General arriva le vingt quatre a Ispahan alors Mahmoud leva le masque il manda environ deux cent des principaux de la Cour du Roy sous pretexte qu'il vouloit despescher vers Tamas Mirsa pour entrer

en négociation avec luy, mais desque ces Seigneurs furent rassemblés dans son Palais il les fit massacrer par les assegans de sa garde.

Ainsy périt la tête de la noblesse du Royaume, le seul Itimadevlet épargné par ce que son frere avoit aidé, a cacher la retraite d'Aman Ola lorsqu'il s'étoit enfuit de Casbin; cependant le massacre continuoit avec une telle fureur que dans quinze jours qu'il dura l'on compta presque huit mille cadavres étendus sur la place du Palais.

Osman Aga envoyé de la Porte /Ottomane/ arriva à Ispahan le 27-t ferier 1723. Il fut logé dans une maison voisine de celle du Consul de France, et gardé par deux cent hommes avec deffense de la laisser communiquer avec personne. Mahmoud qui le regardoit comme un espion le voyoit de si mauvais oeil que sans le Conseil de ses Ministres il luy eut sans doute fait quelque affront il luy permit cependant de voir le Roy, mais en presence de quelques assegans nommés pour cela; l'on dit que Chah Ussein nia en cette entreveue que Tanas Mirsa fut son fils; quoy qu'il en soit le Turc fut congedié dix huit jours après son arrivée et son bagage ayant été visité aux portes l'on passa au fil de l'épée deux jeunes personnes et plusieurs autres esclaves qui s'étoient travestis pour se retirer avec luy.

Cependant la revolution arrivée à Casbin avoit tellement relevé le courage des Persans que les paysans des environs d'Ispahan commençoient à refuser d'obeir à leurs vainqueurs mais ils furent enfin réduits et dans ce même tems /Comicia/ ville éloignée de vingt lieües se soumit aujour... de l'usurpateur.

Le quatrième avril de lad. année 1723 Nasr Ula fut détaché par Mir-Mahmoud avec quatre mille hommes pour saccager la Province de Hamadan, il executa sa commission à toute rigueur, et ayant mit en fuite le Kan qui étoit sorti avec trois mille hommes pour le combattre il assiegea la ville, mais ayant été repoussé en differents assauts il se retira à trois journées de là dans un lieu nommé Derghезin d'ou il emmena quatre mille familles qui s'y trouverent de la religion des assegans pour repeupler la ville d'Ispahan.

Pendant que ces choses se passaient Mir-Mahmoud rançonnoit les Nations étrangères qui y étoient établies, les françois en furent quitte pour six cent piastres, les anglois furent taxés à deux cent cinquante mille écus et leurs Drogmans furent battus publiquement, mais les hollandois furent encore plus maltraités.

Mir-Mahmoud pretendoit que cette demiere nation avoit enlevé toutes les richesses de la ville; effectivement tous Marchands avoient vendu pendant le siege le sucre dont ils avoient trois magasins pleins jusques a seize piastres la livre, ce qui leur auroit fait amasser non seulement des sommes considerables en argent, mais encore en Pierres et en bijoux qu'ils avoient envoyés a Bender Abassi. Mahmoud non content de cette taxe fit abattre leur banniere et les faisant garder a vüe separement on les tourmenta si fort pour leur faire d'ecouvrir les lieux ou ils avoient caché leurs tresors qu'il entra un million cent vingt mille ducats.

Il taxa dans ce même tems les marchands Indiens a cinq cent quarante mille ecus après quoy il envoya toutes ces richesses a Candahar; son grand Maître des Ceremonies fut chargé de ce convoy, il devoit en même tems y lever quinze mille hommes mais quoyque cet officier y arrivat a bon port, personne ne voulut le suivre par ce que Eschraf Sultan Cousin Germain de Mahmoud et fils d'Abdoulha que Mahmoud avoit poignardé les en detournant malgré ce que put faire la Mere de Mahmoud qui en l'absence du Prince son fils avoit la regence de ce Royaume.

Vers le même tems Vactan Roy de Georgie qui avoit refuse de marcher au secours d'Ispahan quoyqu'il eu receu de grosses sommes du Roy pour cet effet ayant esté déposé par Tamas Mirsa, Mehmed Culi Kan Seigneur descendant en ligne droite des anciens Princes de ce Royaume fut nommé en sa place. Le nouveau Prince se presenta devant Tiflis la Capitale pour en prendre possession, mais Vactan et la Gourgeois s'étant mis en deffense contre le sentiment des Grands du pays, Mehmed se retira a Caket ou joignant aux forces de cette Province sept mille Lesghis peuple avec lequel il fit alliance il reparut le huitiem May devant Tiflis; Vactan qui voyoit son parti chancellant ne l'attendit pas, il se retira secrettement la veille de l'arrivee de l'armée ainsy Mehmed n'ayant plus d'ennemis entra sans obstacle dans la ville qu'il taxa a un million d'écus.

Vers la fin de fevrier de la même année Vactan qui connoissoit le peu d'inclination que les grands de Georgie avoient pour sa personne avoit depeché a la Porte Ottomane pour luy offrir ses atets et quarante mille de Tribut en cas qu'elle voulut le deffendre contre ses ennemis, et conserva les privileges de la Nation. Ses offres avoient été accep-

tées; Ibrahim Pascha d'Erzerum nommé sersker et les Pachas du Diar-
bekir, de Trebisonde, de /Sevask/, d'Acalsiké, de Cars, de Cara-his-
sar et plusieurs autres de l'Asie avoient eu ordre de se joindre à son
armée pour marcher tous ensemble vers Tiflis.

Des qu'Ibrahim se vit à la tête de Quarent mille Ottomans il deputa vers Mehmed Culi Kan pour le sommer de luy remettre la ville et la forteresse. Le Kan hesita, mais se voyant trop faible pour resister et d'ailleurs la taxa qu'il avoit imposée ayant aliéné l'esprit des bourgeois, il se resolut de remettre la place à condition qu'on luy en laisseroit le gouvernement. Le Seraskier le promit par serment et le douze de Juin il s'avança jusques sous les murailles; la Mahimed luy remit les clefs, Ibrahim le reçut honorablement et luy donna la veste de zibeline en criant c e p r e s e n t doit estre regardé comme une grande marque d'honneur, mais ses soldats s'étant rendus maîtres de la forteresse il fit arreter le gouverneur qui trouva cependant moyen de s'échapper.

Baccar fils aîné de Vactan qui fut nommé à ce gouverneur n'ayant pu s'accorder au génie de ces peuples s'en fut aussy quelque tems après sous pretexte d'une partie de Chasse.

Cette même automne Ibrahim Pacha marcha vers Gandgia Capitale de la Province de Cara Bagd. Les commencements de cette nouvelle expedition luy furent favorables; il s'empara sans resistance du faubourg des armeniens, mais les habitans de la ville l'ayant attaqué dans son Camp il fut contraint d'abandonner son artillerie et son bagage laissant trois mille hommes sur le champ de bataille; il se retira de là en son gouvernement d'Erzerum.

Mir-Mahmoud fit assieger Caschan vers la fin de lad. année 1723, les habitans capitulerent faute de secours; après la reddition de cette place; le general assegers leur ayant demandé trois mille hommes de troupes auxiliaires sous pretexte de marcher vers Casbin, il les fit camper separement et ils furent massacrés la nuit même; de là il alla assieger Com qu'il prit après dix mois de resistance; les Persans qui se trouverent en cette dernière ville furent égorgés.

Ce fut cette même année que les Curdes peuples qui habitent les pays qui sont entré l'armenie et la Medie se rendirent maîtres par surprise de la forteresse de Macou qui passa en ce pays pour une place imprenable.

L'armée precedente Derbent avoit ouvert ses portes au Czar qui y laissa deux mille hommes de ses troupes et retournant en ses Etats il donna des ordres pour une descente dans le Ghilan; ce qui se fit de maniere qu'un corps de sept mille Russes qui y débarqua eleva differents forts autour de Recht Capitale de la Province et s'empara cete même Campagne de la ville de Bacou.

Les armeniens des Provinces de Çapan et de Sizian se revolterent au commencement de 1724 contre les Persans, mais ayant été deffaits en plusieurs rencontres une partie d'entre eux perit ou tomba dans l'esclavage et le reste fut dispersé.

Vers la fin de fevrier de lad. année Kiuprul ogli Abdoulah Pacha de Van assiegea Coy ville située a l'entree de la Medie et l'ayant prise après deux mois de siege elle fut saccagée et ses habitans taillés en pieces.

Le cinquième du mois Cheval qui se rencontroit cette année avec le commencement de Juillet Erif Ahmet Pacha du Diarbekir et Seraskir de la Porte passa l'Arane a la tête d'une armée de trente cinq mille Ottomans.

Vers le mois de septembre ses forces furent augmentées de cent pieces de canons, quinze mortiers et d'un corps de trois mille Egyptiens; et il marcha au siege d'Erivan des qu'il fut entré dans la Province de ce nom il commença a saccager le pays, les habitans tant Persans qu'Armeniens furent faits esclaves, le nombre en fut si grand que suivant les lettres du Patriarche d'Échmiazin aux armeniens de /Yesdevar/ il se trouva trente mille ames de cette seule nation reduite en ce miserable etat; il s'avança ensuite sous les remparts de la place et les batteries ayant été dressées l'on donna differents /assaults/ trois desquels furent generaux, mais les Turcs ayant été repoussés avec perte ils demanderent trois jours de treve pour enterrer leurs morts, après quoy le Pacha de Kutaye s'étant joint a l'armée l'on donna le dix septembre un nouvel assaut general, les ottomans furent obligés de se retirer et ayant perdu plus de vingt mille hommes ils songerent a /lever le siege/; ils furent retenus par les Egyptiens nouvellement venus a leur secours, et par l'arrivée du Pascha d'Erzerum qui vers la fin du même mois leur amena un renfort considerable.

Enfin le Gouverneur ignorant ce qui se passoit a Tauris, n'esperant aucun secours et d'ailleurs sollicité continuellement par son frere

qui avoit esté pris par les Turcs dans un combat donné près de l'Arène, se resolu a capituler, il deputa dans ce dessein à Erif Ahmet et après quelques contestations, l'on convint que le Kan et la garnison seroient conduits jusques audela des confins du Caradagh et que la ville et toute l'artillerie seroient remises au pouvoir du Turc; des que ce traité fut signé, le General fit prendre possession des portes et les Persans étant sortis avec leurs effets ils furent escortée suivant le traité jusques au lieu convenu. L'on dit que Tamas Mirsa fit couper la tête au gouverneur a son arrivée.

Au commencement de ce siege ce Prince avoit reçu a Ardebil une Ambassade du Czar, mais a ce que l'on dit les propositions étant de ceder des Provinces antieres et la possession des perles, de mettre à Bender Abassi un Douanier Moscovite conjointement avec un Persan et quelques autres articles de cette nature elles ne furent point écutées, ce qu'il y a de certain c'est que l'envoyé fut si mal reçu qu'il s'en retourna tout encolere sans prendre congé de la Cour.

La prise d'Erivan avoit été précédé de quelques jours de celle de Hamadan, mais l'armée Ottonane n'avoit point eu le même succès a Tauris. Depuis la prise de Koy, Abdoulah Kupruli Ogli avoit mis le siege devant lad. place dont partie avoit esté renversée depuis peu par un tremblement de terre qui avoit fait perir plus de cent mille ames de ses habitans. Il donna un assaut avec ses meilleurs troupes qui entrerent a la verite dans la ville, mais n'ayant pas esté assés soutenues elles furent entourée et mises en pieces. Le general outré de cet echec fit tenter différentes attaques du coté des Jardins, mais ayant eu avis que les Taurisiens s'apretoient a le forcer luy même dans son camp, il se retira le vingtieme septembre laissant pour cacher sa fuite ses pavillons tous dressés.

Les Taurisiens sortirent effectivement au nombre de vingt mille sur les onze heures de cette même nuit et ne trouvant que des blessés et des malades qu'ils egorgerent ils se mirent sur les traces des fuyards et les poursuivirent a coups de sabre jusques au lendemain midy.

Absoulah Pacha se retira a Tassou avec le reste de son armée là ayant eu la cruauté de faire main basse sur tous les habitans des villages qui s'étoient rendus a luy, a l'exception des femmes et des filles que l'on faisoit esclaves vu ordre si barbare indigna tellement les peuples de Tauris qu'ils vinrent au nombre de vingt mille hommes pour le

forcer dans Tassou. Abdoulah qui voit eû avis de leur dessein ne les attendit point dans ses muralles il marcha droit a eux a la tête de huit mille hommes, enfin après un rude combat contraint de ceder un nombre il se retira a Coy, avec le peu de gens qui pouront l'.

Avant cela les ameniens de la Province de Nacchivan irritée du massacre que les Persans avoient fait des gens de leur nation dans le Kapan et le Sizian, avoient depute à Abdoulah pour le solliciter a la conquête de leur pays. Ce general detacha pour cette expedition Ibrahim Aga avec mille Turcs et le Roy du Curdistan avec douze mille hommes, les ameniens present a leur arrivée les armes contre les Persans, et ces derniers ayant été chassés en peu de tems de la Province, les Ottomans mirent garnison dans Nacchivan et dans Ordoubad et l'Armenie majeure passa ainsy sous leurs loix.

La prise d'Erivan par les Turcs et la deffaitte d'Abdoulah a Tauris furent les dernieres actions de l'année 1724. L'armée Turque composée de quarente mille hommes en comptant la gamison de Tiflis, les Troupes d'Egypte et douze mille Curdes se separa et fut prendre ses quartiers d'Hajner dans les villes d'Erivan, d'Ordoubad et de Nacchivan.

Traduction d'un Memoire Turc sur l'origine
de la revolution arrivée en Perse¹.

Il y avoit dans le Royaume de Candahar quelques Tribues d'Efgans qu'on appelloit Sekzi qui habitoient sous des Tentes dans les deserts et qui camperoient suivant les saisons elles estoient composées d'environ cinquante mille familles et fort meprisées des Indiens. Mirveis estoit le premier et le plus puissant de Chef de ces tribues et la /siene/ estoit la plus nombreuse de toute, elles demeurent depuis long tems dans le Candahar, en payant tous les ans un certain tribut atitre de droit de paturage; comme ce sont des gans propres au travail et a la fatigue les uns se faisoient porte fais ou /conducteurs/ de Chameaux, les autres portoient dans de petits bateaux sur la Riviere de Pendgab, qui passe au milieu de Candahar ville Capitale, des denrees pour les habitans et des furrages pour les Chevaux et pour les bestiaux; les Efguans ne /faisoient ainsi/ que quelaue petit trafic; enfin ils estoient regardez des gens du pays comme de pauvres miserables et si on vouloit injurier quelcun, meme un Chien, on avert coutume de l'appeller Sekzi.

Sous le Regne d'Abbas se cond ils firent scavoir au Prince que s'il vouloit le Royaume² Candahar ils le luy livreroient facilement, ils dirent qu'ils en connoissoient toutes les avenues qu'ils luy serviroient de guides qu'ils sacrifieroient pour son service qu'en fui ils servient ses fideles amis, cette proposition tenta Abbas et exita son ambition, il /creut/ que ce seroit un grand coup s'il pouvoit conquerie un pays aussy vaste que le Candahar ou estoit la plus grande ville et la plus considerable forteresse des Indes et que cette conquete luy ouvreroit peut estre le chemin a d'autres. Il fit donc tous les preparatifs necessaires pour cette expedition et part en personne d'Ispahan se rend dans le Candahar par le Chorasane et met le siege devant sa forteresse. Les assiegez firent bon l'espace de deux mois pendant les quels il se donna divers combats ou il perit beaucoup d'Indiens on raconte mesme que c i n q

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Perse", t. 6, ff. 254-261.

² N. B. Royaume ... pour lors ... les mains Indiens.

chez a de z ou fils de Roy y tomberent sur la terre de la mort. En fin reduit aux derniers extremittez et audes esprit ils capitulerent et lirerent la place.

Les Efgans avoient rendu de grands services aux armées Persanes et prouve par la ce qu'ils arrive avancé, s'étant soumis a Chah Abbas ce Prince leur fit un traitement tres favorable, il diminua le tribut annuel qu'il payoient au Indiens et donna des recompenses a quelques uns des plus considerables. Les Efgans acquirrent par ce moyen beaucoup de reputations chez les heretiques.

L'an 1110. Chah Hussein fils de Chah Seuleiman donna le Gouvernement de Candahar a Abdoullah Kan surnommé le Georgien, cetoit un avide de Georgien sil voyoit aux Efgans un cheval, une jument, un Mulet, un Chameau qui luy plus il le prenoit; il leur faisoit payer beaucoup plus que les autres Gouverneurs pour la force de tout ce qu'ils avoient il porta sa tyrannie au point que les Efgans poussez a bout de libererent comment ils informeroient le Chah de leur Estat et de leur situation ils firent une Requête fort détaillée dans laquelle ils se plaignoient d'Abdoubah Kan et exposoient ses vexation; quelques Deputez furent chargez de la porter a Ispahan a l'insçu du Kan, lorsqu'ils arriverent, on ne leur permit pas de presenter leur Requête au Chah de sorte qu'ils furent obligez d'attendre l'Equinoxe³ pour leur ils la luy domurent, mais ceux qui aprochoient de la personne du Chah et les Kans de sa Cour qui estoient amis d'Abdoullah Kan, prirent d'abord son parti ils traitterent les plaintes des Efgans d'importures, importerent silence a leurs Deputez pour des questions de hauteur et renvoyerent ces miserables lesez et reduits a la mandicité, ils ne manquerent point en suite d'ecrire a Abdoulha Kan ce qui setoit passé et qu'ils avoient a beaucoup de peine a l'emportée sur les Efgans, Abdoulah ayant receu ces nouvelles gronde les Efgans et leur dit: qu'avez vous fait enportant des plaintes contre moy; pensiez vous que leurs Majestez le Chah se deferoit de moy pour un peuple aussy vil que vous, et qu'il me sacrifieroit a vos plaintes; il commence en meme tems ales vexer dix fois plus qu'auparavant. Mirveis avoit une tres belle fille il dit qu'il vouloit absolument l'avoir et qu'on la luy envoyat. En fin ses excez et ses vexations devinrent insu portables⁴, le couteau penetra jusque alés et la

³ N.B. Les Roys de Perse ne se montrent publiquement que le jour de l'Equinoxe, tout... mon de ce jour la peut le s'aborder.

⁴ N.B. façon de parler Persanne.

* le droit de paturage et pour la / dixme/ et s'emparoit par

douleur jusque au crent les pauvres Efgans estoient las de vivre et ce monde leur estoit un sujet d'ennuy, car ils ont en horreur pamy eux de donner leurs filles aux etranger et donner celle d'un de leurs chefs sur le pied d'Esclave, ne leur parvissoit point praticable: en aucune maniere ils s'assemblerent la dessus et tous d'une commune voix divers puisque nous ne pouvons point supporter toutes les injustes impositions qu'on met sur nous et qu'on veut prendre nos femmes et nos filles; ignominie plus cruelle que la mort... plutot que d'etreml'opprobre du genre humain il vaut /mieux/ secouer joug de l'obeissance. Nous nous vetirerons dans les Montagnes, si on vient nous y attaquer nous nous deffendrons le mieux que nous pourrons et nous combattrerons tant qu'il nous restera un sereff le de vie, de cette maniere nous mourrons d'une mort honorable et nous faisons rumeur dans le monde, lors qu'un eux cessé de parler Mirveis charmé de voir leurs sentimes conformus aux siens prit la parolle et tuer tinte ce discours que le Dieu tres St. et tres haut nous fasse sortir heureusement de ces malheureuses affaires, vous avez parlé fort convenablement et precisement suivant ma penssée, que notre dernier parti, soit celuy que vous proposez mais employons d'abord des stratagemes ingenieux et prenons le chemin de la diminulation, si nous ne pouvons pas nous venger par cette voye, notre valeur sera notre ressource, quoy que je puisse entreprendre ne vous y opposez point mais secondez moy. Tous aussitot acceptent la proposition jurent par le divorce le leurs femmes et par la liberté de leurs Esclaves d'ioncourir a tout ce qu'il fera et confirment ce servient sur le pain, le sel, le sabre, et l'alcoran.

Mirveis a recours ensuite a ceux qui serit le plus en faveur auprez du Kan leur fait a tous des presens selen leur rang et leur demande pardon, il leur dit nous avons manquée en des obeissant a leurs Grandsurs le Kan, mais nous confessons presentement notre faute, et nous le supplions de nous la pardonner; accordez nous votre entremise, reconcilier nous avec luy nous serons desormais aussy services que des Esclaves que vous achetez a prix d'argent, ordonnez nous telle amand qu'il vous plaira. Il tend ainsi aur une apparence de repentir les filets de la ruse et de la fraude. Les favoris du Kan apres beaucoup de difficultez le prennent sous leur protection ils intercedent auprez de leur maitre et luy disent, Mirveis et sa nation ne seront plus des obeissans, ils ont pronus d'excecuter d'orsenant vos ordres ils se proseruent a

votre Porte le Col entouré d'un Drap mortuaire et vous demandent pardon de leurs fautes passées. Le traître Kan leur repond avec arrogance, ils font bien de se ranger a leur devoir, si vous n'interdiez pas pour eux, vous verriez ce que je leur derois se servir encore de apres plus... sans penser au Chameau⁵ et au Chat de l'histoire. On fait venir ensuite Mirveis qui baise la terre, il promet denetre plus des obeissant et ils affermissent le fodement del'amitié. Comme il s'estoit engage a donner sa fille au Kan il en cherche une autre et la luy envoie en luy ordonnant de qu'elle est sa fille ils se reconcilient ... en apparent.

Les Efgans qui errent de coté et d'autre vinrent ensuite camper prez de Candahar ils inviterent le Kan et pour luy marquer la joye qu'ils avoient de leur reconciliation, ils luy envoyerent des presens.

Pendant ils fairoient en secret toutes leurs dispositions, comme c'estoit eux qui s'estoient employez... plus bas des habitans de Candahar, il entroit par jour lemoins cinq ou six cent bateaux dans la ville dans chacun des quels il faloit qu'il y eut de cinq a dix hommes. Il ne venoit par moins d'Efgans du cote de la terre, de sorte qu'il y en avoit tous les jours dans Candahar plusieurs milliers. En fin le jour que Mirveis avoit invité le Kan sour sa tantes les Efgans prennent des mesures pour fair rentrer dans Candahar vu plus y rend nombre des leurs qu'a l'ord... ..re et comme... en coutume de fermer les Portes apres le coucher du soleil et qu'on de ne laisser aucun atranger dans la ville ils ordonnens que ceux qui y iroent avec des bateaux de mesme que ceux qui y entreroit du cote de la terre cherchent divers pretextes pour rester, que l'on dise j'attens mon compagnon qui n'est pris encore venu, l'autre j'ay wncore quelque affaire il me faut un peu de tems pour la finir en fin que chaqon inventer quelque strata... pour de ... sa sortie ils recommandent aussy que chacun fasse son possible pour porter avec luy quelques armes et qu'il se tienne prest et sur ses gardes.

⁵ N.B. On raconte qu'un homme s'etant mis en colere contre un chameau qu'il avoit jura qu'il le vendroit pour un apres quoyquil valut cent Ecus pour accomplie son serment d'une maniere qui ne luy fut point pres judiciable il attacha un Chat au Col de son Chameau et fit... rier par la ville qu'il donneroit le Chameau pour un aspre a qui voudroit luy donnee en meme tems cent ecus du Chat de sorte que tout le monde disoit le Chameau est abou marché mais le Chat est Giencher. La maxime que les orientaux lirent de ce corpele c'est que dans ce monde le bon est toujours accompagné du mauvais. La Gemme fortune du malheur, le plaisir de la peine.

Le Kan qui avoit accepte l'invitation se rend en pompe et en magnificence et suivi d'un nombreux corteges aux tentes de Mirveis qui n'etoit qu'a deux ou trois lieues de la ville. Mirveis le reçoit avec tout le respect et tous les honneurs imaginables il luy donne tout ce qu'il a chaquun sa veste⁶ retrousee s'empresse a le servir tous se dis putera qui luy marquera le plus de respect affin de ne rien oublier pour traiter leurs hotes, les plus considerables des Efgans ... avitent et conduisent sous leurs tentes les seigr qui ont accompagné le Kan, ou sert un grand repas aprez les verres vie les ou vient a la grande coupe le Kan et sa suite ont bientot la teste appesantir des fumees du vin, leurs affaires sont pour lors fort en mauvais etat chaque Efgan et e trangle ...un hoste et a coups de sabre et de Mane s d'armes on reveille dans le gosier l'ame de ceux que l'Jvrene a livré au someil. Dans un moment tous sont la nourriture du glaive tranchant, le massacre fini Mirveis fait prende aux Efgans les habits des Persans il prend luy meme celui du Kan et monte son Cheval, ou se range autour de luy de la meme maniere qu'on avoit coutume de faire auprez du Kan et il marche sur le seri vers la ville aprez avoir choisi les plus braves et les meilleurs Cavaliers des tribus et leur avoir ordonné de monter a cheval et de la suivre pas a pas. Comme on sçavoit que le Kan etoit allé au festin de Mirveis on n'avoit point fermée la porte aui regardoit son campen... les gardes et les Portiers l'attendoient cependant Mirveis s'avance gravement, on l'eclaire de loin avec des fanaux, il arrive a la Porte de la ville precisement dans le tems que les tenebres achevans de couvrir le monde l'obscurité de lamit et vit toutafait formée les Efgans deguisés enregistrent aussitot dans la teste des morts /la garde/ de la porte qui est range a droite et a gauche pour saluer de Kan, ils entrent dans la ville et font main basse sur la garnison Persanne. Mirveis fait en meme tems crier de tous cotez qu'on ne fera point de mal aux habitans qu'ils ferment chacun leurs maisons et qu'ils demeurent tranquiles. Les Efgans qui etoient entrés de jour dans la ville attendoient Mirveis, ceux qui le suivoient ne tardent pas long tems a venir de sorte que bientot il ne reste pas un seul homme de la garnison n'y des gens du Kan.

⁶ N.B. maniere de servir des Turcs.

Je vis le Tronc d'un coté et la teste de l'autre.

Le lendemain matin Mirveis fait quartier a tous les habitans et promet de laisser chacun tranquile et prend la voye de la douceur dans l'arrangement des affaires. Ce qui aitoient et gar... l'aprit du peuple.

De /son/ premier soin est ensuite de s'emparer des detroit de Zebil et de Kiabil qui sont l'entrée et la sortie du Royaume de Candahar et jusques a ce qu'il ayt fait provision d'arnes et qu'il ayt donné a ses gens une forme d'armée, il fait garder ces passages avec tant d'exactitude que les oiseaux meme ne peuvent point passer, car on n'entre dans le vaste pays de Candahar que par le detroit de Kiabil du coté de l'Inde et par ce luy de Zabil du coté du Korasan, le reste est environné de hautes montagnes qui luy servent de rempart; lorsqu'on est entre de ces deux passages il est absolument impossible d'entrer n'y de sortie, Mirveis les fit garder six mois de sorte qu'un n'aprit a la Cour de Perse la triste nouvelle de ce qui estoit arrivé en Candahar qu'aprez qu'il eut mis ordre a tout ce qu'il avoit a faire il est necessaire de scavoire que lors que les Efgans avoient faire des plaintes contre Abdoullah Kan, comme ils n'avoient point esté ecoutez le Kan avoit representé au Chah que Mirveis se portoit a de mauvaises actions et qu'il se revoltoit sans cesse, il l'avoit fait meme saisir et envoyé a la Cour de Perse, Mirveis eut recours a l'itimadildevlet ou Grand Vizir et il luy representa qu'il estoit innocent, le Grand Vizir ayant sceu ce qu'il luy droit estoit vray luy rendit de grands services, il prit sur luy son aff... et Mirveis luy ayant demandé la permission d'aller en Pelerinage a la Meque il le fit sortir de prison et le luy permit a condition qu'il fut plus soumis a l'avenir.

La revolte de Candahar estant survenue apres le reduir de Mirveis ain... que je l'ay rapporté cydessus lors partisans d'Abdoullah Kan et les enemis du Grand Vizir accusent celui cy d'Intelligence avec Mirveis et leur haine ne se contentant pas de son exil-luy font crever les yeux.

On etablit apres cela un autre Grand Vizir et on commence... a lever des troupes pour aller contre Mirveis, mais auparavant on luy envoie Mehemet Geany Kan pour luy proposer de rentrer dans l'obeissance et sonder par la ses intentions; ce Kan se rend auprez de Mirveis et luy dite pour que vous etes vous revolté ainsi contre le Chah, pour-

quoy qvez vous massacré Abdouillah Kan homme de si grande reputation et ses gens pourquoy avez vous fait passer au fil de l'Epée la garnison du Chah qui estoit dans Candahar, qui vous a donné cette aide; ce; vous connoissez la force et la puissance de leurs Majestez le Chah on ne peut point entre en lieu avec luy, ce que vous avez demieux a faire c'est de remettre Candahar a ses Lieutenans le passé est passé, je vous suis caution du pardon de vorte Crime sinon le⁷ Commandant des Commandans a ordre de marcher contre vous avec une puissante et nombreuse armée; j'ay demande qu'on me permit avant de pousser les choses plus loin de vous venir donner mes Conseils comme le requiert l'amitié qui est entre nous et j'ay eu beaucoup de peine a obtenir la permission. Apres que ce Kan a fini ce discours d'amitié, faiste, Mirveis luy repond avec une fierté melée de colere et le fait metre en prison.

La Cour de Perse envoie ensuite le Kiava ou pour parler a la Persanne le lieutenant de Mehemet Zeiman Kan Gouverneur d'Irat parcequ'étant allé en pelerinage pour remplir le precepte de Dieu dans le meme tems que Mirveis il avoit ete son Campagnen de voyage et avoit tié une étroite amitié avec luy. Lorsque ce nouvel Ambassadeur est arrivé et qu'on le presente a Mirveis il luy dit encore apres les compliments respectueux vous devez remettre la place au Chah et luy demander pardon de ce que vous avez fait Mirveis semportant a ces parolles luy repond, j'ay resolu de detruire centierement la race des heretiques et j'ay ceint la ceinture du dessein de m'emparer de tout.

Le Royaume de Perse, sue venez me dire, si vous n'avez pas été mon Compagnon de Pelerinage et que vous n'eussiez pas le droit du pain et du sel, je vous ferois mourir il accompagne cette reponse de reproches et le retient auprez de luy.

Enfin les Persans levent une armée et l'envoyent contre Mirveis, celuy cy va audevant d'elle, les armées se rencontrent auprez de la viviere de Firagh, Mirveis partage son armée entrois troupes en se presente a l'ennemy avec l'autre les Persans voyant les Efgans en petit nombre les memprisent et marchent a cux endesordre et sans se ranger en bataille, lorsque le combat commence a s'echauffer des Efgans qui

⁷ N.B. C'est-a-dire le chef des Armées.

sont en Ambuscade sortent tout d'un coup et se joignent avec les autres, l'armée Parsanne est aussitot mise en de route et on en fait un si grand Camage qu'a peine se trouve il quelqu'on pour ce porter la nouvelle de sa de faite. C'est la le premier combat des Persans avec Mirveis.

Sur ces entre faites une troupe des Efgans qui demeurent aux environ d'Emedan d'empare de cette ville et de ses dependances sous le Commandement de Kirman Chah, chef de tribut et tuent la garnison Parsanne qu'ils y trouvent.

Dans le meme tems que cette nouvelle sedition arrive une autre prend naissance dans le Corasan. Il y a dans le pays d'Irat des Efgans errants qu'on appelle. Abdalais ils sont trente mille familles et vivent de mesme que ceux du Candahar; Mehemet Zeman Kan Gouverneur d'Irat ayant appris qu'on chef de tribu de ces Efgans a un fils d'une beauté par faite qui a un visage d'ange une taille de Ciprez, en fin qui charme et qui lie le Cour, et envoie aussitot le demander a son Pere, celuy cy qui ne peut point s'opposer a la volonte du Kan dit a son fils que Mehemet Zeman le veut avoir et qu'il faut qu'il y aille/, quoy luy repond son fils, vous voulez qu'on puisse dire que vostre fils est Demestique d'un autre amot mest moins sensible; son Pere luy repete qu'il faut necessairement qu'il y aille faisant reflection que son fils etant auprez du Kan il aura occasion de gagner du bien et qu'il sera fort estime et fort considere dans le public. Son fils s'appeloit Esadoullah poussé about par cette du reviolement de son Pere il prend avec luy une trentaine des plus braves de sa tribu et commence par tuer son Pere il se met ensuite a sa place et fait une reponse fort hautan... au Kan, Mehemet Zeman irrité envoie contre luy un de ses officiers avec environ cinq cents hommes. Esadoullah va au devant d'eux et les tue tous, il prend leurs ames et les donnant a ceux de sa Nation il fait six cents hommes d'armes lorsque le Kan a prend celle de faite il assemble les⁸ Jstadglis troupes fort estinnées en Perse et marche en personne contre Esadoullah ce luy cy vient a sa rencontre et met une partie de ses gans en Ambuscade le Kan qui voit que Esadoullah n'a pas beaucoup de /monde/. Le charge a l'instant,

⁸ N.B.C'est un nom paticulier, ces troupes sont chez les Persans comme les Janissaires chez les turcs.

lorsque le feu du combat est bien allumé les Efgans qui estoient en Ambuscade paroissent tout d'un coup de sorte que les troupes du Kan croyant qu'ils estoient en grand nombre l'achent le pied et prennent la fuite Esadoullah les poursuit et entre avec elles dans Jrat en les battant toujours.

Les habitans de cette ville estoient autrefois Mahometans et il y avoit des familles anciennes et puissantes qui descenderent des anciens Roys D'Jrat, l'Empire ayant passé dans d'autres mains on leur avoit assigné des possessions et elles restoient a Jrat comme elles n'obesoient et ne rendoient hommage a la Perse que par nécessité elles veulent profitée de l'occasion prenent le parti d'Esadoullah font passer au fil de l'Épée tous les Parsans qui sont dans la ville la livrent a Esadoullah et le recoivent toutes pour leur Roy. Esadoullah devient ainsi Maître du vaste Domaine d'Jrat et de ses dependances.

Le combat d'Esadoullah avec Zeman Kan se donna sur les bords de la Riviere de Cur il s'empare ensuite sans beaucoup de peine des places fortes qui dependent d'Jrat sçavoir Maroutchak, Murgal, Pendgidi, Badghis, Gurian, Kiosan et Kuzur qui est sur la frontiere du Domaine de Meched, de meme que des villes, apres quoy il commence a amasser des richesses et a recevoir les Impôts ordinaires.

Toutes ces choses ayant été raportées a la Cour de Perse la Guitare⁹ eut un son de plus, ce fut une nouvelle inquietude et une nouvelle peine pour les Persans.

Dans ce meme tems le Chah de Karesim commence a remuer et pour assuvis la ville haine qui est entre ses sujets et les heretiques assemble toutes ses troupes et marche... contre Meched, ville voisine et frontiere de ses Etats les troupes persanes qui sont en garnison dans cette ville ne pouvant s'opposer a luy s'en ferment dans la place, mais etant prise d'assaut apres quelques jours de siege on tire le glaive de vengeance contre les habitans et contre la garnison et on fait main basse sur tous.

Meched qui est le siege du pays de Tus estoit connue autre fois sous le nom de Tabran comme Jmam ali Mousa - il risa y est entrée un des douze Jmam¹⁰ les heretiques apres avoir conquis le Royaume de

⁹ N. B. Proverbe Arabe.

¹⁰ N. B. Jmam signifie proprement en arabe ce que les Latins appellent Antistes ce luy qui precede et qui marche devant les autres. C'est le huitieme des douze Jmans dont la succession a Mahomet est certaine se son la Doctrine des Persans.

Perse luy ont donné ce luy de Mechhed¹¹, par la /nume/ raison ils ont un tres grand respect et une tres grande veneration pour cette ville il la portent meme a l'excez car ils font presents au Tresor d'Imam Ali des pierreries les plus belles et les plus precieuses qu'ils ont et des choses les plus estimées. Il y avoit des richesses immncqcs et des raretez sans nombre dans Mechhed et on dit que les troupes du Chah de Caresim l'ayant mise au pillage le plus pauvre de l'armée devient puissamment riche.

Dans le meme tems que ce Grand malheur arrive aux Persans ils apprenent que Mirveis est mort que Miri Mahmoud son fils luy succédé et que s'étant lié avec ses freres il est entré d'en Korosan dans le dessein de prendre Japhan a ces nouvelles les Ministres de Perse reduits a l'extremité cherchent a se mettre en etat de s'opposer a Miri Mahmoud et comme ils tirent des villes. Lui demeurent fermes dans devoir tous ceux qui sont en Estat de porter les Armes, un parent de Miri Mahmoud vient a Ispahan sous une fausse apparence d'amitié il dit donnez moy quelque somme d'argent et quelques troupes, les Efgans ont abandonné Miry Mahmoud, je sçay qu'ils m'obeiront jen'ay qu'a aller dans ce pays la et je le remettray sous votre obeissance, les infortunes Persans ajoutant foy a ses parolles luy donnent huit mille hommes de troupes choisies et autant d'argent qu'il en a besoin, ce luy cy. Aprez avoir pris les troupes et l'argent et entretenu le Persans de toute sorte de mesonges et d'jnpostures marche vers le Candahar il fait ensuite sçavoir secretement a Miri Mahmoud ce qu'il a fait, qu'il est venu en un tel endroit qu'il marchera a petites journées et qu'il faut qu'il luy envoie une dixaine de mille hommes pour faire passer au fil de l'Epée les troupes qu'il a et pour s'emparer de l'argent; Mahmoud ne manque point d'envoyer dix mille hommes les quels surprenant les troupes Persannes qui comptient se rendre Maitresses du Candahar en y arrivantes en font un si grand Carnage qu'il n'echape pas un seul homme.

Cette nouvelle augmente le chagrin de Persans et Chah Hussein ayant assemblé tout ce qu'il a de troupes tout d'jnfanterie que de Cavalerie, se met en marche du coté du Corosan et va a la rencontre de Miri Mahmoud, les deux armées se trouvant en face a quelques paran-

¹¹ N.B. Ce mot dans sa propre signification signifie se pulehre et quelque fois un sepulchre ou on va en Pelerinage.

ges¹² du Bourg de Tahrân qui est de la juridiction de la ville de Deh
gue zin on sçait comment l'affaire se passa.

¹² N.B. Mesure persanne qui fera trois de nos milles.

Mr Dub/ois/.

A Versailles, le 17 fevrier 1723¹.

78.

Le Con-l de Marine a cy devant, Monsieur, envoyé a votre Eminance la relation de la bataille donné le 8 mars entre l'armée du Roy de Perse, et celle de Mahmoud revolté contre ce prince, et du journal du siège d'Hispanhan jusqu'au 16 avril, comme le Consul de France dans cette ville a envoyé la suite de ce journal jusqu'au p-er juillet, votre Eminance en trouvera cy joins la copie, avec celle du commencement dans le mesme cahier, pour luy /eviter/ la peine de le faire rechercher.

L. A. de Bourbon

A M. le Cardinal Dubois.

17 fevrier 1723.

Relation de la bataille des Perses
avec les Arrevans

79.

Sultan Mahmoud dont le pere avoit fait revolter la province de Candaho contre le Roy de Perse, parut le 5 mars a 15 lieües d'Hispanhan avec une armée de dix mil Arrevans, ce mesme jour les Persans se disposerent a prendre les armes.

Le lendemain 6 il se trouve 45 ou 50 mil hommes en estat de combatre ils commencerent sur soir a sortir de la ville pour former un camp. Le 7 les generaux qui devoient commander parurent a la teste de leurs divisions, un general Arabe a la droite avec ses troupes, Ali merdan Kan prince des laures a la gauche avec les siennes, le centre estoit occupé par le Courchi bachi ou general de la cavalerie, et par le Coular Agassi general des troupes qui foment la maison du Roy, l'arriere garde estoit commandée par Lattemadoulet et par le Topigi bachi ou general de l'artillerie.

Le 8 les deux armées se trouverent en presen/ce/ le Sultan Mahmoud retrancha la sienne deriere une ligne de chameaux coucher sur

¹ Ministère des Affaires Etrangères. Paris, 'Perse', t.6, ff. 292-306.

le ventre lié les uns aux autres, la plus part armé de fauconneaux ar-
resté sur les basts, Ces animaux ayant deriere quantité de fusiliers,
son avant garde estoit composé de 2000 Cavalliers fort ramassez, les
Persans qui comptoient sur la multitude de leurs gens commencerent
l'attaque vers le 4 heures apres midy. Le Coular Agassi frere du prin-
ce qui regne en Georgie en fonca le p-er et combatit vaillament, mais
jl ne fut pas soutenu, les persans qui s'estoient fort estendu pour enve-
lopper l'ennemi, se trouverent deconcertez par le feu qu'on faisoit des
retranchents et par la resistance que leur fesoient des troupes unics,
jls plierent prenant une fuite precipitée, Ali merdan Kan qui avoit este
soupçonné cy devant de quelque infidelité en vers le Roy prit le chemin
de son pays avec 200 leurs, le Coular Agassi, et le Copigi bachi furent
tuez avec plusieurs braves georgiens, 25 mil hommes commandez par
Lattemadoulet tournerent le dois au lieu de soutenir les fuyards, les
uns gaignoient les champs et les villages les autres se retiroient dans
la ville s'imaginant toujours avoir l'ennemi aux trousses, mais jl estoit
occupé a profiter de cette de route ou lon envelopoit tous les Persans
qui se trouvoient dispersez, les bagages de Lattemadoulet et de plusi-
eurs autres seigneurs furent pris avec quantité de munitions de guerre
et huit pieces de canon qui ne tirerent pas seulement. Philippe Colomb
natif de la ville de Paris qui estoit aux gages de sa Ma^{te} Persane fut
tué voulant le enclouer, laperte du costé des Persans est de 12 ou 1300
hommes, et du costé des Arrevans elle monte a 2 ou 300. Les soldats
Persans qui se jettoient a l'entrée de la nuit dans la ville estoient si
frapez de terreur qu'on n'avoit pu en rallie 200, et si Mahmoud eut sceu
l'epouvante et la confusion qu'il y avoit dans Hispahan jl avoit depen-
du de luy de venir se mettre en bataille dans Hispahan les deux jours
qui suivrent qui estoient le 9 et le 10, car quoique le Roy fit battre
des bans pour asssembler des troupes personne ne paroissoit, et Sa
Ma^{te} n'avoit pas 200 hommes de guerre pour sa garde, le peuple deme-
uroit dans une tranquillité stupide croyant qu'jl estoit de son jnterest
de ne pas prendre les armes, et l'attendre le fort du victorieux affin
d'epargner l'effusion du sang.

Le II au matin le Roy tira du serrail son fils aisé sultan Amed
agé de 25 ans et le montra au peuple declarant ce prince generalissi-
me de ses troupes et son lieutenaux general dans tout le Royaume
avec droit de mort et de vie sur tous ses sujets. La bourgeoisie prit

les ames et s'assambla a la place Royale, on y engagea plusieurs soldats et on prit des mesures pour garder et pour fortifier le principales avenues de la ville y faisant des retranchemens et des barricades, il y eut vers le soir un parti ennemi qui se presenta du costé du pont de Chiras, il y fut tiré plusieurs coups de fusil sans aucun avantage de part et d'autre.

Le Sultan Hamed ayant donné la nuit une collation aux prencipaux seigneurs de la Cour on remarqua au'il avoit lametrop fiere, et un naturel porté a verser du sang et peustestre que ces seigneurs le trouverent trop instruit de ce qui estoit la cause des troubles du Royaume, et qu'ils travaillerent a faire mettre a sa place un autre prince, car le lendemain 12 ce Sultan qui devoit se premener par la ville fut remis dans le serrail par ordre du Roy.

Le 13 il n'y eut rien de nouveau si ce n'est quelques coups de fusil tirez aux portes de la ville a nuit contre des detachemens qui se presentoient, l'armée de Arrevans demeurant campée vers le pont de Chiras.

Le 14 n'eut rien de remarquable a la reserve d'une grande quande quantité de coupd de fusils tirez de la ville sur un gros de cavalerie qui avanca beaucoup.

Le 15 le Roy substitua Mirza Seffi son second fils avec mesme autorité, a Sultan Hamed laisné sous l'appriation des grands et au grand estonnem-t du peuple.

Il y eut l'apres midy une allame dans la ville, on oroyoit que le general Mahmoud marchoit pour y entrer, ce fut un detachement de 500 hommes qui vinrent au fauxbourg de fier les persans a sortir, ceux cy tirerent de loin plusieurs coups de canon et de fusils qui porterent en lair.

Le 16 les ennemis s'approcherent de Julfa ou les armeniens avoient muré et barricadé toutes les rues par ordre du Roy, ce la n'empescha pas les arrevans d'y entrer le lendemain 17 a la pointe du jour au nombre de 5 a 600 soldats bien amez et couvert de costes de Maille assurant les armeniens qu'on ne vouloit leur faire aucun mal, et qu'ils pouroient demeurer tranquilles, le general Mahmoud fit cependant marcher sur les 9 heures du matin son armée en bataille faisant mine d'aller prendre son poste a Farabal qui est une maison de plaisance que le Roy a fait bastir et qui a un vaste jardin en fermée de

murailles fort prez de Julfa mais jl n'en a pas tenté l'entrée, craignant apparemment qu'jl n'y eut des gens preparez a le recevoir.

Le mesme jour 17 jl fit faire une attaque de deux mil hommes a Hispaham du coste d'Abasabat ou les Persans se deffendirent assez, ils firent perir quelques arrevans par le Canon, les habitans tirent toutes les nuits des milliers de coups de fusils dans la ville pour tenir le monde a herte.

Le 18 Mirza Seffi fit appeller tous les chefs des nations Europeens, et leur dit que le Roy se serviroit deux si l'occasion le requeroit jl leur demanda s'ils avoient quelque relation avec les julfaliens a qui on scait un tres mauvais gré de ne s'estre point deffendus, et de s'estre soumis a Mahmoud, mais ils se sont excusez sur ce qu'ils n'avoient point de troupes pour les ayder et pour les deffendre, le Roy leur a fait promettre de grandes jmmunitéz s'ils chassoient les arrevans de Julfa, jl a fait relascher le Kalentar et l'Archevesque Armenien qui avoient esté menez icy avec menace de leur faire ouvrir le ventre pour avoir fait des civilitéz au Sultan Mahmoud.

Le 19 les Arrevans ont commencé a pillier la ville de Julfa, et le Sultan Mahmoud a campé audessus de Sarabat.

Le 20 l'eslite des troupes ennemies forment un corps de 3000 hommes, attaqua le pont de Maison qui est a une portée de canon de ce luy de Julfa vers le coucha/at/, et apres quelques Escarmouches, une pertie de ce corps gagna le pont et penestra jusque l'entrée de la ville et l'autre partie s'estendit le long de la riviere en remontant vers le pont de Julfa. Les Arrevans batoient tout le quartier appelé Abasabat avec des fauconeaux montez sur des chameaux a qui on avoit fait passer la riviere et qui demeuroient rangez et couche z sur le ventre pour la commodité de ceux qui servoient cette artillerie. L'action commença a II heures du matin et dura jusqu'a 6 heures du jour. Les Persans se deffendirent a coups de canon qui ne faisoient pas grand effet non plus que le mousqueterie, ils perdirent 9 ou 10 hommes et les ennemis 40 ou 50, le soleil couché ceux cy se retirerent et abandonnerent entiere-ment le pont faisant repasser la riviere aux chameaux, a lors une vintaine de soldats de milice croyant qu'ils fuyoient voulurent leur donner en queue pour tacher de porter quelques testes au Roy et jouir du prix que Sa Ma-t é en donne, mais les Arrevans firent volte face et les taillerent en pieces.

Le 21 p-er jour de l'année persane, se passa dans une grande tranquillité, les Arrevans mangeoient et buvoient dans Julfa tandis que le detachemens s'accageoient les villages voisins.

Le 22 Mahmoud entra dans le chateau de Farabat d'ou le Roy avoit fait tirer tous les meubles.

Le 23 le 24 et le 25 le Roy receut un secours de 5 ou 600 soldats, Mahmoud fit presenter son armée en bataille comme s'jl vouloit donner une attaque generale a Hispahan, mais tout se reduisit a maltraite le Kalentar et les principaux de Julfa, jl y choisit 30 ou 40 filles pour les amner dans son pays, et demanda une contribution de 60 mil toumans qui font un million 200 mil escus.

Le 26 le Roy a fait rentrer dans le serrail Mirza Seffi et a produit a sa place un 3-e prince appelle Tamas Mirza, jl y a apparence que Mahmoud veut ruinee Julfa y faire beaucoup d'Esclaves et se retirer ensuite jl craint l'arrivée de 10 ou 12 mil hommes qui viennent au secours du Roy de Perse. Il demande suivant les nouvelles qu'on a actuellement le paiement de la susd. contribution et 1000 filles. Sur les 4 heures du soir jl fit une attaque avec les deux tiers de son armée du costé du pont de Julfa visavis le jardin appellé hazard girid, les persans ont fait couper une arche de ce pont et se sont deffendus mieux qu'ils n'avoient encore fait tirant quantité de coups de canon et de fusils, Mahmoud s'est retiré a la nuit avec perte d'environ 100 hommes.

Le 27 les Julfaliens ont donné la valeur de de 400 mil escus a Mahmoud qui les a fait mettre en deposte attendant le reste, cette somme est composée pour la plus grande partie de sequins que les femmes avoient a leurs testes, de le brasselets et chaisnes d'or, jl menace de tout faire passer au fil de l'epée s'jl n'a pas ce qu'jl demande.

Le 28 et le 29 Mahmoud ne fit aucune entreprise jl s'occupa a faire battre cruellement les principaux armeniens de Julfa po/ur/ avoir l'entier paiement de la contribution qu'jl avoit demandée, et pour sçavoir d'eux les facultez d'on chacun.

Le 30 jl attaqua la ville du coste de Cheristan avec les deux tiers de son amee jl fut repoussé avec perte de 30 ou 40 hommes.

Le 31 fut tranquile de part et dautre, le 3-e Prince que le Roy a fait sortir du serrail demeurant au Charba sous sa tente pour donner les ordres necessaire.

Le Premier Avril jl arriva de differens endroits un secours a la vil-

le de 2000 soldats qui furent dispersez pour la garde de plusieurs postes.

Le 2 jl vint 200 paysans des villages voisins demander du secours aux Arrevans qui les avoient saccagez. Ils allerent ensuite a la maison du Molabachi et a celle de hequimbachi mettre les prtes bas demandant qu'on le livra ces seigneurs sous pretexte qu'ils estoient la cause des disgraces presentes, et qu'on mit a la place du Roy, Chaabas son frere aisné. Cette emotion n'a pas eu une plus grande suite, jl vint le mesme jour une cettre du Keman écrite par un marchand Anglois qui s'estoit retiré dans la forteresse au temps que Mahmoud parut par la quelle jl mande qu'il mourroit dans la ville une grande quantité de gens par la famine, et que Mahmoud n'ayant pû prendre la forteresse avoit fait perir 10 mil personnes dont on l'avoit /un idee/ a cause de la disette des vivres, et que la ville estoit entierement detruite.

Le 3 n'eut rien de nouveau.

Le 4 les Arrevans au nombre de 5000 attaquerent Hispahan du costé de Bidaban, ils taillerent en pieces un corps de garde de 20 personnes qui estoient dans un poste avancé hors de la ville, L'attaque dura deux heures qpres quoy les Arrevans se retirerent avec perte de 30 ou 40 hommes ils tuent tous les Persans qu'ils peuvent surprendre, les femmes mesme.

Le 5 et 6 on fut en repos jl entra dans la ville 5 ou 600 soldats venus d'Amadan avec une vingtaine de Charges de poudre.

Le 7 huit mil Arrevans attaquerent a la pointe du jour le pont de Marmon, ils s'y firent un passage en portant de arbres entiers pour couvrir l'ouverture d'une arche abbatue a ce pont, ils avancerent dans les jardins d'Abasabat, ou ils furent establis sur le soir apres avoir perdu 500 hommes, ou passa toute la nuit a tirer des coups de fusils de part en d'autre.

Le 8 les Arrevans gagnerent du terrain et se logerent fort pres des retranchemens d'Amed Aga qui est un enuque blanc que le Roy avoit Coular Agassi depuis la perte de la bataille jl se deffendit vigoureusement avec 300 hommes qu'il avoit posté sur les terrasses des maisons voisines, et fit perir plusieurs de ces arrevans par des coups de canon qui le renuersoient des maisons et des murailles dessus.

Le 9 a 3 heures du matin les arrevans recommencerent l'attaque des retranchemens d'Amed Aga ils furent soutenus sur les 7 heures de toute l'armée ennemie, l'ennuque estoit sur le point d'abandonner son poste, mais il le /conserva/ ayant esté secourie de 3000 persans qui vivent a propos avec lesquels il fit enfin perir aux Arrevans tout le terrain qu'ils avoient gagné les repoussant jusqu'au moulin qui est a la teste du pont de Marinon, l'action dura jusqu'au soir, l'on compte que les ennemis y ont perdu 3 ou 400 hommes et les Persans une trentaine.

Le 10 il y eut seulement un Escarmouche a ce poste.

Le 11 il arriva 2000 hommes de bonnes troupes aux persans.

Le 12 un party des arrevans estant tombé sur un village appellé Lingeon a 3 lieues d'Hispanhan, ils passerent tous les villageois au fil de l'épée et firent les femmes et les enfants esclaves.

Le 13 il arriva 600 hommes de secours aux Persans, une partie de l'armée ennemie attaqua le cours ou Chaba superieur, elle enleva de ux postes qui y estoient occupez par les Persans vis avis le jardin du hazard girid et Mahmoud y fit poster trois pieces de canon prises a Farabat pour battre le Charba inferieur mais les Persans l'ont converti par une platte forme faite avec beaucoup de diligence et y ont dressé une contre batterie.

Le 14 le pont de Chiras fut attaqué et les Arrevans repoussez.

Le 15 et 16 il n'y a rien eu de remarquable.

Du 17 jusqu'au 24 il entra dans la ville plusieurs bandes de soldats venus des Provinces, et des pays voisins par la porte de Takehi qui est la seule qui demeure libre, Mahmoud est le Maitre de toutes les autres avenues et il paroist qu'il a dessein de bloquer entierement Hispanhan et de le pendre par famine.

Le 25 il y fit trois attaques a la fois qui n'eurent aucun effet.

Le 26 les Arrevans se rendoient Maitres du chemin de Tokchi par ou les provisions et les secours entroient dans la ville.

Le 27 il s'assembla a la place Royale un grand nombre de paisans dont les villages avoient esté saccagez, criant qu'ils alloient se donner aux Arrevans si on ne sortoit pour les aller combattre, le Roy fit fermer les portes de son palais crainte d'une sedition et donna les ordres pour un detachement de 2000 hommes affin d'aller chasser les Arrevans des postes qu'ils avoient occupez sur le chemin de Tokchi.

Le 28 et le 29 le detachement qui avoit esté commandé sortit et s'approcha des Arrevans ceux cy renforcerent leur poste a l'insceu des Persans.

Le 30 les Persans a qui on avoit joint 200 Arabes, attaquèrent les Arrevans qui paroisoient estre en petit nombre, l'action engagée il en sortit 2000 qui s'estoient tenus cachez derriere les murailles des jardins, les Persans furent batus avec perte de 200 hommes les Arrevans le prirent 7 ou 8 Chameaux qui portoient des Zambourat ou petits fauconneaux, l'Evnuque Amed aga qui commandoit a cette action voyant que la deroute de ses gens avoit esté causée par la lacheté des Arabes qui avoient pris la fuite aux p-ars coups de fuils en fit tuer quelques uns pour les punir et pour donner exemple, mais le prince de ces Arabes en porta plainte au Roy, Sa Ma-té ayant desaprouve la conduite de Evnuque ce luy cy demanda qu'on nommat un autre personne a sa place pour garder le poste d'Abasaba.

Depuis le p-er May jusqu'au 9 jl n'y a eu que quelques coups de canon tirez d'un retranchement a l'autre, Mahmoud faisant toujours des detachemens pour achever de pillier et de detruire les villages jusqu'a 7 a 8 lieues a la ronde et pour tacher de de faire aussi les secours que le Roy attend de divers endroits, cependant le prix du pain et de toutes les devrees est monté au triple de ce qu'il estoit jl y a deux mois.

Depuis le 10 jusqu'au 13 la ville a esté tranquille.

Le 14 Mahmoud fit un detachement de 4000 Arevans pour aller couper les troupes pui devoient s'asssembler a un village appellé Chelissia a 7 lieues d'Hispaham.

Le 15 jl rencontra ces troupes qui faisoient un corps de 6000 hommes qui se deffendirent vigoureusement aup-er chac, mais ils furent a la fin battus, et dispersez avec un perte considerable, on ne scait pas celle que les Arrevans y ont faite parce qu'ils ont la coutume d'en lever leurs morts ou blessez, n'y ayant pas un soldat qui n'ayt sa ceinture de sequins.

Le 16 le detachement des arrevans revint a Ferabat, Mahmoud le campa aupres de cette maison de Plaisance et en fit fortiffier toutes les avenues.

Le 17 et le 18 jl entra quelques petits secours dans la ville. Depuis le 18 jusqu'au 26 jl n'y eut que de legeres attaques.

Le 27 il sortit un party de 60 Persans avec une 20-t de Georgiens ils surprirent une centaine d'Arrevans qui s'estoient trop avancéz et en firent perir la plus grande partie. Mahmoud crut que les Persans vouloient l'oblirer a quelque diversion et l'attaquer d'on autre coste il fit dabord mettre son armée en bataille, et se disposa au combat, il compte cependant que s'il ne vient un grand secours au Roy, la ville sera en fin obligée de se rendre par la disette des vivres et par la famine qui y a commencé.

Depuis le 27 jusqu'au 31 de May il y a eu divers mouvemens des troupes qui sont dans la ville elles ont fait mine de sortir pour conten-ter le peuple qui demandoit qu'on allat combattre l'ennemy.

Les premiers jours de juin jusqu'au II, n'ont rien eu de conside-rable si ce n'est que la nuit du 9 le Roy fit sortir le Prince Tomas Mirsa avec une bonne escorte, pour aller a Casbin y asssembler une armée, car sans un pareil secours on ne scauroit restablir les affaires presentes.

Depuis le II-e Jusqu'au p/remi/er Juillet le Arrevans se sont oc-cupez abrusler la maison et a empescher qu'aucune provision nentra dans la ville, le careme Turc qui a commencé le 15-e du mois de juin fuit faire une suspension d'arnes de part et d'autre. Le Roy attend 12 m.georgiens, et d'autres secours dont on n'a pas de nouvelles cer-taines, cependant le pain se rend 3 Escus le balman au lieu de 15 qu'il valoit avant la guerre, le mouton 4 Escus le balman au lieu d'un abassy et demi ou 36 qui estoit le prix courant, toutes les denvers ont augmenté a proportion, et l'on commence a tout craindre.

On dit que le prince de Georgie a repris Chamaké sur les Lesquis il en vray tout au moins qu'il le a chassez de Gangea et qu'il le pour-suit, s'il envoie au secours de cette ville son fils avec 12000 georgi-ens comme l'on asseure les affaires de ce Royaume se retablirout plu-sieurs ameniens venus de Julfa a la faveur de la nuit ont rapporté que Mahmoud s'y retranschoit, qu'il avoit renvoyé quantité de filles a le parents disant que leur enlevement estoit la cause qu'il n'avoit pas encore pris Ispaham, les Prestres ameniens ont rebaptise la plupart de ces filles et estime qu'un second baptesme devoit retablir leur pre-miere pureté.

La revolution arrivée en Perse est un evenement si extraordinaire que j'ai cru en devoir reunir les circonstances les moins incertaines pour en faire une narration suivie, mais pour ne point embarrasser cette narration j'ai omis une chose qui est tres considerable, et comme elle fait la principale attention des Turcs je me suis reservé a l'expliquer jci.

Quand ils ont vu les progrès de Mamouth beaucoup des plus prudents ont d'avis qu'il falloit faire entrer une armée en Perse, ou pour se porter comme Mediateurs des troubles qui agitoient ce Royaume, ou pour appuyer les interets de l'on des deux partis, le grand seigneur s'est toujours montré contraire à cette resolution, parce que le Sophi ne lui avoit point demandé de secours, et que Mirweis ni Mahouth son fils ne s'estoient point adressé à lui d'ailleurs il ne lui paroissoit pas conuenable/ de se declarer contre un homme qui professoit la même secte que lui, ainsi que fait Mahmoud; pour favoriser le Sophi, que les Turcs/ repardent comme heretique; ces considerations qui ont retenu le grand seigneur ont donné le tems à Mahmoud de s'emparer du Thros/ne/ de Perse, et s'estant tournées en jalousie de superiorité après l'evenement, seront peut estre cause qu'après avoir trop menagé Mahmoud dans le commencement de sa revolte, on se declarera contre lui apres lui avoir laissé le loisir de s'affermir.

Pour entendre ceci il est necessaire de sçavoir que les Turcs croyent professer celle des deux principales sectes de la Religion Mehomtane qu'ils estiment seule veritable et que le grand seigneur ayant succédé aux Califes qui en estoient les Chefs a un droit naturel de superiorité sur tous les Princes qui professent la même secte, et comme Mahmoud en fait profession ils sont persuadez qu'il doit reconnoitre la superiorité du Grand seigneur, ou qu'il fait lui faire la guerre pour l'y soumettre, mais voulant eviter s'ils peuvent d'en venir à cette extremité a satisfaire l'attention du peuple la dessus, ils ont repandu dans le public que Mahmoud après estre monté sur le Thro-

¹ Archives du Ministere des Affaires Etrangères. Paris, "Perse", t.6, ff. 307-308v^o.

ne de la Perse avoit faire la priere dans les Mosquées au nom du grand seigneur mais ils n'en ont aucune certitude, ce qui les embarasse d'autant plus que Mahmouth affectant un grand zele pour cette secte est capable par son hipocrisie d'augmenter extremement son party et de faire même d'es/ adherans dans les Etats du Grand seigneur, Desorte que si Mahmouth fait difficulté de le reconnoitre il en faudra necessairement venir aux armes et à une guerre de Religion dangereuse dans tous les pays, mais principal/ement/dans un ou la superstition et l'jgnorance regnent autant que dans celui-ci.

Adsunt hic certorum fide dignorum authorum verae et authenticae, sclaved, quibus exponiq, qualianam ab anno Hegyrae 1115 (idd aet. Christi 1702) usqs ad finem² ae: hegyrae 1134 (idd aet. Christi 1722) in Regionibus Persiae et pugnae emerent atqs prodierint, quibusqs circumstantijs aedem accidentis.

Moderno tempore Regnorum Iranenonim (Iran et nomen Refni, quod infra oxum flumen usque mare Persicum) et in occidentem usqs Tygridem patet; quod Regnum Rex Persarum sibi vindicat: et Thuransium Regis noe Hussein temerarij et intrepidi illius, qui nec Deum nec hominem timet, ante hac sub Dominio Ipsius existens srx Candehar dicta, quae arx quoad nobilitatem et magno pretium incomparabilis, agriculturae aptissima, et ad pascenda pecora pulcherime situs locus est. sed absit, unde tali Schismatico et haeretico et tani ricolu ori et hiatui qui **quatuor** illos selector socios et successos Muhametis conviciatur et obscaenitates, quo Deus prohibuit, exercet. unde, inquam, hoc illi competens et con dignum esse deberet, qui mirarum pravaram internouid et consliom sviur e essipinuc e, quod apud Deum nulla alia fides, quassi vera et orthodoxa, nimirum Mahometica; naniuti angelis et prophetis locutquedet, Die, te ex nihilo creantem Seum et vinu. Regnum, possessionum, bononemqs poaæ ssorem nullum alium, quam solummodo issu esse, quo bona dat illis, quibus ipsemet vult, et at illis accipit, a quibus ipsi placet: Excellens igitur contentum hujus est, ut ad passandum hoc, et ita fiat, voluntas sua aeterna appareat, Ideoqs gentis indicae agminis zrevici militum vagrum (illis aghwan) Princeps et illorum cognaty Hagi Miriweis nominaty strenuus ille vir et bellicosus ex propria turba et agmine suo plus quam tribus millity circumcisis et verae Religionis corpontus veniens, ... in civitatis praedictae campis tentoria fixit, Chahu seu Principem et Gubernatore illius arcis Mehmedum na Georgianum in canstra sua provocavit, quem ope Divina post mediam nocte cum sibi subjecto exercitu totalite interfecit, atqi lana aut cilecij panni acum picti instar hereticos, qui sunt pessimi vitiis hoet rwjw cit atqs repulit; occupato nomisqs ceptum pronominata are, purgataque ea a lubricis illis cotiby, qui sequentur partes alisineam 4000 circiter

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Perse", t.6, ff. 212-217v^o.

² fausti et felicitis anni.

pro Religione pugnantes bellatores armissimos destinavit atque disposuit. Currente eodem adhuc anno agentus Rex Persiae Debellati Georgiani fratrem ducem exercitus constituit; et ille ipsemet em utraque exercituum signa, armamentaria, Thesauro, et oia, quaecumque demum ad bellum pertinent preparavit et perfecit, illaque contra praedictam arcem destinavit. Praefatus dux exercitus quoque ad locum destinatum iter suscepit maximoque cum zelo advencip, arcem per novem menses obsedit, tamen nullo modo victoriosus evadere potuit: cum tandem ipsi maxima spes astulgees, et fratris sui vindictam summsceact; chajetas Divina inquit, tu solus Vindicatorum maximus existis, Declara mihi solummodo, an Miriweiz arcem traditurus sis, nec ne, et su declaracent hujus et responsum avide expectars, vigil semper ante exercitum excubias agebat; Demum exercitum suum in ordine Disposuit et paulatim versus arcem iter succipiebat. Ubi tunc predictus Miriweiz instar fulminis aciem visus abripietis ex arce providyt, et postquam exercitus ejus cum haeticis (id est qui Persica secta sunt) congressus fuerit, uti leo in turmam canu ita et ille franceiz glaijsque armatis manalque in haeticos invasi Ducem exercitus alios principes et quidquid deorum ex stirpe militari adessent, plurima ex parte in pabulum escanisque leunum frumearum fecit, quidque o glady futductu et, in vincula servitutis conjecit, castra vero illorum, oraria, armamentaria, tentoria, et reliqua pecora et jumenta cum vily alijs collectis et vinculis rebus cepit et occupavit, ex quibus vibus sepringenta capita, quae resciebantque, libera salvaque evadenda, Regibus illorum profligavit et fuga notitias retulerunt. Effluxo uno anno Dux exercitus Mehmed Chanus aimtantis iterum Turmis Diabolicis innumerabilibus completis et perfectis apparatus suis transportaty et missus est; sed ille quoque se opose nequens, debellaty fuit, quorum en pars aliqua fuga cepit, et postquam castra eorum depredata fuerint, tunc praetacty Dux Exercitus et reliqui sui Princeps et nobiles cum profato Miriweiz conspirarunt, seipsi subjecerunt, ejusque mandatis obedierunt hic copiosa orsria, maximas etabrem antepradas, et incircuitu praenominsce arcis sita castella, grypida et teritoria sibi sect: misit et occupavit, inhabitantes vero in servitute avvenit, monetum an Regiam in pricipium Regij Domini sui subsequentibus subscripti omby audit: Moneta haec audit Rex justissimum, Princeps mundi, Miriwez ille famosissimus in area Candahar dicta Residentia sua, Cum itaque haec in apricum venerint, et Rex Persae, Sectae ilj malae vitae (eni jam lectus dispositus et infernus, et supra

quem in die extremi iudicij sot ignis infernalis, cujsqs subditi nimum jam corceserunt metum et penetrante fomidine, imbecilles et impotentes facti sunt:) locum illum, ubi praedictus Miriqiz via occupavit, in servitum abduxit, dereliquit, et a praelijs abstinerit, saepè nominatus Miriweiz ex mandato et Sententia Divina in altrum mundum migravit, et filium suum Mahmud nominatum sui successorem reliquit, quorum suum nomen Mahmud (:Mahmud enim et verbum aliquod arabicum cujus significat et laudatus:) opere probavit et executus est, nam se aboi-tus laudari fecit, et leges profwturo gubernijque sui bene adimplevit, et 40 circiter millia pugnatorum de novo produxit. Cum ante hac, et à tam magnio locon distantijs tanta ipsi à Deo felicitates concessae fuerint, cum religicorum suorum Principum consensu et conspirave usque ad annum hegyrae 1130, id et ad Christi 1718 res pristino in statu permanserunt; Castelee am Yrak jen Chaldeam, Hiras, Ciam, Kibili, Nischabn et alius, que plus quam 40 civitates et munimenta occupavit.

Ad hwgyra 1131 id et ad: Christi 1719 Rex Persiae que jam destitutus et medijs Turkoghly Makar Kuli Dictum Chanum, uti profectum exercitus, qui oes, quas habebat, vires impendebat, magni cum apparatibz misit, quamprimum ai-n illi adversus hos bellaturi preceferunt Persia profligati sunt, pridictus exercitus praesfecty am et multi alij Chanices et nobiles occubuerunt, alijs interim integra illorum castra bona et divitias occupantibus. Intrà hoc tempus vero plurima pars primorum Magnatum atqs Principum Schahi ab ipso defecerunt et Mahmud Principi adstipulantes se illi subjecerunt inqs vi-bus imperatis nobilibus suis servitys lacinias vestitium eorum in medium pritulerunt (id et in manda suis oent poibile diligenter adhibere:) et in hos verum statu Regis Persia in Kurdistan aut Curdini Regione (que ex vi-by provincijs suis quatonquasi partem:) existentes Praesides et administratores et quibus unus abduhas Sultan (:quem eni Esedullah seu leonem Dei appellant:) cum singulis suis inhabitantibus ex praediti Schahi timida jurinsictione exivit et innumerabili eum exercitu provideris, in vet ipsius partes et Regiones, nocti invadebat nagnaqs diruptiones et strages agebat, atque adeo ex Persarum Regum Peridentiae ubbis Hispahan plateis quandam (:quam Havalì vocant, et locus maritioqs mercanturum et) totaliter conculcavit, oppresit, eamqs depredatus et, ablatae e-m et receptae res excessive copiosa erant, atqs ipsi-

ssimo in loco a Schahi grege equorum plurimiae eque sublatae sunt, et postquam hoc et similia superdicto Schaho nimiam maestitiam incusserint, multasq; moervies et curas passus sit, taliq; moil... Supra illum bellu gesta fusint, profatus Dei leo seu Esedullah, uti illi vocant, mortuus, fraterys ejus Kassim Chahus, inauguraty, atq; in alterius locum electy et, quiusq; nunc adhuc exercitus Dux et caput et. Tempore incidentium ham re-m versus partes maris gens Enami Harigi dicta quoq; a Schahi jurisdictione recesserunt, ibiq; existentes ejus naves, provisiones et apparatus occupantes, teloniarum et caeteros suos administratores et officiales tollebant atq; rejiciebant, et postquam illi quoq; ejus Regiones sibiment ipsis occupaverit, profligavet de die in diem multiplicata sunt, et in circuitiby linvitum illius provinciae exsitis ciarlar Karieler vel quatuor pagis nominatis duo circiter millia circumcisorum, supra quos molla abduallah et Kanlu Saban dicti, uti praesides et duces sunt. Pitlisensen Provincia et gubernium cum adjunctis aliquoties noctu nimis infestabant, ibiq; existenunt ecclesiam idola combusserunt eodemq; in loco habitantes exteros, uti erant mercatolo Moscovia, et alios o-e interfecerunt et depredati sunt. Quanta illi his temporibus occupaverint bona et alias praedas quantos bene proportionalis et mundos pueri, quantas prostantissimus puellas, quantas demum copiosas et amplas divitias acceperint, computarin. Et tali modo contrà provincias Persicas aliquot fortes et potentes inimici emonarunt, et depredando Regiones illas, Regionumq; subditis æque ac incolis maxima dæna inserendo, tanta imbecillitas, emciatus et afflicto prodijt, quamcunq; demum Schahus diligenan adhibuerit, et contrà partes suas contrarias quantoscunq; exercitum, populos et multitudines hound ad bellum instigare voluertit, sempre in-t, juante Deo, victim subjugatis et depressus summo cum dispectu reversare. Demuni ex Schahi Chanis Tighan Chanus Georgianus Mehmed Chan nominatum cujus frater Genge victe ariis Chamus seu Praefecturè, a Schaho iterecto Dux exercitus constitutus, et ad providendum sibi de exercitu et reliquetus rebus necessarijs ad Tibris dictum locum missusem: confecta itaq; hoc, illum contra Miri Mahmudum et alios suos inimicos et adversarios incedere fecit et alli, ut ad eos propulsandos et sepellandos sumam haberet curam miandavit, postquam ergo predictus Chanus ad illem locum pervensit tribus circiter annio moratrahens magnam quantitate orunij expendit, tamen nullo modo ad conjungendum suum exer-

citum capax erat, itaq; jacturam passus, et ad pauperim redactus, ad Bitlis dictam locum venit, ibique moratus est. Preter hac en Leschi dicta gans magnum concursum obtinuerunt, quorum collecta exercitus copia midies crevit et aucta est, nec minus e omni intenoēs contra Persas mala vitae erat. Schirwan quoq; qui ab origine situs et statio ciscumcisorum mexpugnabilis Sci-a, fondia Doctorum et ecclesiasticorum sacre e Ibare dictus locus est; ita quidem, ut ejusdem loci Sciena Doctores et Principes in urbe Europa (Constantinopolis intelligitur) quoquē dispersi et Divulgati sunt, ex postquam prodicte curtatio circider 30.000 incolan in unum conspirantes, contreq; Schamahi et Gengem locorum Persas fine intermissione invasiones nocturnas exercie-cint; tunè Schamahi Chanus plusquam 40000, Persarum male vitae praefect us fact us, contraq; leschi gentes missus est qui tunc in circa partes Gengem et Schirwan Schaplantiae Tife dictum sub castris morum trahebat; cuncq; predictus Praefectus Leschoni castru aggredi et invadere intendebat, Leschi gentes prius se ex xerum et Vicine ad locum Fishine dictum noctu invaserunt, prefectu cum vi-by alijs Principibus suis et nobiles, ejasq; exercitum gladis enecarunt et inifererunt, qiaws eorum castra occuparunt, et cum numerosis bonis et praedis iterum ad sua loca adversi sunt. Postquam itaque tali in stati unus circiter annus transierit, hunc retro Kohelbruz dictu locum collocati Leschi popularum Prefectus Mustafa Bedus, et in Supradictorum ciarlar Karieler vicinitate existentis loci Tarco nominati Sultany seu Principis, res iterum Aly Sultan cum 20 quasi millibus tam pedestrium quam equestrium exercituum venerunt, ubi musulmani una cum incolis Schirwani arcem Schamahi obsidebant, et effluxo pauco tempore proictam arcem planè expugnabat: illa sub gubernio Schirwan est, Schirwan an uti Erserum cum viby suis subjestis privincijs ampliom et spatiosum Regnum est, quod postquam illi occupaverint et possiderint, Reivani Chanus ex alijs quoq; locis cum 40000 equestrum ad Gangem Succursum ordinatus fuit, ileoq; ad ejus territoria pervento aupramemorati circumcisi sibi invicem rerum statum significarunt, in unum locum convenerunt et Schirvan Chahi exercitui obviam inrerunt; quare en magna certamina et praelià consecutu sunt; ubi Chanus seu Princeps Rewani profligatus in Gengem dicto loco pemansit, ab exercitu suo viri remanentes partim vulnerati partim en neudi ad Revani partes fugerunt, castra vero eorum et alue res, omnia occupata fuerunt. Permissu Dei qua-

licunqs tempore exercitus Regis Persiae mala vitae cum exercitu ve-
rae fidei convenerit, et se hinc opposuerit, confligerit atqs certave-
rit, Deus Deus Excelsus victorias praevalenas Mahometanis largitus
est, quare enim summa eis praebuit graan. Genge arx an, cum usq;
huc adhuc obsidione cingatur, tanta ibi caritas annonae, penuria et
fames praeoccupavit, ut explicari haud possit, magna inter inhabitan-
tes disgrægao et Dispersio factu est, neqs minima ipsis estabat facul-
tas viresqs, ut apparatus necessarios face potuissent, Supradictus
dux exercitus Mustafa Beiy proximi illuc venturus est postque adven-
tum sunt millum planè (:quod in praete Deum nemo scire potest:) est
Dubium quvi illq prodiectum Genge arcem occupatum sis; nam, uti sup-
ra jam scriptum fuit, magna imio Caritas annonae et fames, 2-do Dis-
persio, que est interincolas ejus, 3-tio invasio in eam arcem illas sub-
jugavit et vicit. Moderno ben core gens Persica est adeo Cosa et de-
popolata devastata atque Distructu, ut sicut autumnus transit, ita
et illis oscultandi liberos, res, bonaqs sua nullus remansit locus,
nullumqs amplius de liberis, familijs, rebusqs suis faciunt spem, sed
in universum jam ex corde eorum detraxerunt et eximarunt: et quidem
in tali sunt statu, ut reprimse et tollse casum mulierum haud possint
oculqs eorum tale jam conc:perunt metum, ut, dum vident infantem
parvum, maximum et personam credunt. Gens Leschiana quoad appa-
rentia et aspectu sunt similes tartaris, sed quood articulos fidei aut
Religiosissimi et sera cissimi, nullumqs est dubium quin in templis,
basilicis suis Sultano, fidilissima contrà fidem bellatori, splendori
clarae et indubitate fidei, famulo duarune Sanetarum Civitatum (Mec-
ca nimirum et Medina:) asylo totius mundi (:Deus Excelsus prolonget
felicitates et vitam ejus:) Jonptari nostro Regij nois sui seminiacen-
do bona apparecents, et pro eo orent; et a presenti anno hegyrae 1133
id 1721, usqs ad annum 1134 id 1722. Schahus seu Rex Persia Supre
nominatus de novo anomatus, de exercitu sibi providens, oes, appa-
ratus necessarios collegit, et Chanum Tibrisensem Mahmud Chanum
cum 50000 equestrium contra Mahmudu Principe constituit atqs trans-
misit: Deniquè primum suum officialem militare una cum ceteris suis
sociis protuccurna misit, Miri Mahmud en cum penes se habente exer-
citu, reposita in Deus excelsu fiducia et eum ejus Prophetæ miracu-
lorum benedictionibe contrà persinum exercitum tetendit. Schahi an

Iranensis exercitū non sufficiobant ures, ut se opponat, sed iterato
visus, depressus et profligatus fuit; Ducasant oet et restantia expug-
na in exhaustam fividuni (:est nomen Regis olim Persarum justū et
aequi:) civitate Hispahan noasam fugerunt, Schahus ca ipsemēt in
eadem urbe eraliquod remporis spatium obsidinem cintus est, usque-
dum post hac civitas illa Miri Mahmud sive Mahmud Principi tradita
fuerit, quare enim Schahus in similem statum incidit ipsius folium an
prefata Mahmud Principi a Deo concessum fuit ideoqs eum conscen-
dit. Laude Deo sint suprā fidem orthodoxam et suprā eum, qui in eo
persistit. Typus monetarius Regis Mahmud aut Miriveiz oghly id est
filiū Miriveiz defuncti; Schahus Husseini evanuit et Disparuit, et tan-
dem Schahus Iranensis (id est Rex Persia) Mahmud fucty etc.

Receu le 22 decembre.

A Constantinople le 30-e octobre 1726¹.

M.D'Andrezel

Monsieur

Il y a pres de deux ans que le nommé Joseph cy devant drogman de M.de Gardanne, étoit revenu en ce pays cy ou il avoit été fort connu, jl est né Georgian pres de Tiflis, et j'eus l'honneur dans le tams, de vous informer des nouvelles que j'avois pû tirer de luy depuis son depart d'Ispahan a la fin de 1723. Je luy trouvoy de l'esprit et de la capacite avec beaucoup d'intelligence de toutes les langues; il se pratiqua (lorsque je l'eus un peu equipé a la recommandetion des Capucins de Pera d'ou M.de Gardanne l'avoit mené avec luy) quelques accez aupres du drogman de la Porte par le Canal du quel, jl seroit de drogman au Patriarche de Georgie qui vint icy par ordre de la Porte au mois d'avril de l'année derniere, et jl étoit resté aupres dud. Patriarche jusqu'a le quel la contagion s'etant allumée a Constantinople et voulant s'en garantir, il quitta son poste. Dans ces entretiens j'ay profité de tous ce qui venoit a sa connoissance dont il ne menquoit pas de me rendre compte et vous aurés vu, Monsieur, dans mes etats de depenses extraordinaire quelques articles² a son sujet qui cependant ne pouroient susfire a son entretien, surtout depuis qu'il n'avoit plus d'employ; il m'avoit toujours assée bien servy; il s'en depuis attaché pendant l'été a M.D'Alion qui avoit bien voulu le leger et nourrir chez luy, en achange depuy led. Joseph s'etoit fort ralenty a ... former de ce qu'il pouroit apprendre qu'il raportoit a M.D'Alion, mais l'interruption du Commerce avec les afficiers de laPorta a cause de la maladie le prinoit véritablement des-moyens de s'instruire de ce qui s'y passoit, aussi m'etois je en meme tems abstenu de payer le nouveliste. Il étoit a Belgrade aupres de M.D'Alion qui ne muy donnoit rien et moy icy peu de chose. Apparemment qui c'est alors qu'jl avoit commencé a frequenter M.d'Irling dans les conversations publiques

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Turquie", t.75, ff.211-215v^o

² Les articles de depenses extraordinaires compris soit dans les etats des 4 juin a 31 octobre de l'année dernier, soit dans celuy ... 240.

par la liberté que permet la Campagne ainsi que le Resident de Moscovie, au moins dois je le conjecturer par la declaration qui s'en faite (lorsqu'on a su la mort du premier Drogman de Moscovie) que Joseph comme devant remplacer le des funt; je me le presenta en lad. qualité, ce qui ne me surprit pas peu tant de la part de l'introducteur que de l'introduit, mais je n'ay pas été longtems sans savoir son desastre avant même son jnstalation puisqu'il n'a pas été aprée par la Porte, et le prince de Moldavie a conté luy même au S.Lenoir, ce qui s'est fait la dessus savoir que Joseph étant allé chez le Kiaya pour luy faire part du choix que le Resident de Moscovie avoit fait de sa personne. Le dit Kiaya avoit ordonné au Drogman de la Porte de consulter son frere pour savoir si coneseroit point contre les interets de la Porte que led. Joseph entrât au service des Russiens ce que luy Prince de Moldavie avoit repondit a son frere qu'il étoit trop bon serviteur de G.S.pour ne pas dire naturellement son sentiment ce que la Porte devoit considerer qu'elle n'avoit comme les forces de la Perse et l'Etat de son gouvernement que par l'ample Relation qu'elle en a eue par la voye de Joseph qui n'étoit pas moins jnstruit des forces ottoment ayant fait deux campagnes avec ali Pacha, et que sur ce la il laissoit au Kiaya luy même a en Juger; qu'outre ce la led. Joseph avoit voyagé en Chretiené et qu'il ne connessoit gueres que les moscovites enssent un homme ainsi éclairé a leur service; que la Porte l'avoit mis aupres du Patriarche de Georgie, qu'ils n'avoient pû s'accommoder ensemble quoique de la même nation que le Résident de Moscovie ne devoit pas se formaliser du refus dud. agrément puisque la Georgie étant sous l'obeissance du G.S.led. Joseph étoit son sujet et que quand meme il seroit Européen, la Porte seroit en droit de l'exclure du service Moscovite parceque les Moscovites ne jouissent pas des mêmes privileges que les autres nations de pouvoir se servir de sujets du G.S.pour Drogmans et qu'ils n'avoient qu'a employer des Gens de leur nation, ainsi jl n'en a pas falu davantage pour donner la négative aud. Joseph et moy même j'ay crû devoir l'ay desfendre de se presenter au Palais, quoiqu'il ait voulu me faire entrevoir qu'il n'avoit pas été jn utile au service du Roy s'il étoit entré a ce luy des Moscovites mais je luy ay fait concevoir a son tour que c'étoit apres coup et du second bond qu'il m'avois fait celle insinuation parcequ'il auroit ... d'abord me faire part des propositions qu'on luy avoit faites, et ne

prende aucun engagement sans mon consentement ou du moins sans
m'en parler sous pretexte qu'il luy auroit été impossible de vivre
sans une subsistance plus certaine, cependant j'oserois assurer, Mon-
sieur, que j'en j'ay rien dit aud. Joseph dont il a pû titer aucun avan-
tage ny aupres M.D'Iring ny aupres de l'envoyé de Moscovie; M.D'Ali-
on m'en a dit autant.

Je suis avec un profond respct.

Monsieur

Votre tres humble et tres obeissant serviteur

D'ANDRE ZEL

წინასიტყვაობა	5
Предисловие	8
Préface	10
I.	
საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა 1675—1722 წწ.	12
Грузино-персидские отношения в 1675—1722 гг.	
Relations entre la Géorgie et la Perse en 1675—1722.	
II.	
იოსებ ქართველის მოღვაწეობის ისტორიიდან	42
Из истории деятельности Иосифа Грузина	
Pour servir l'histoire de l'activité de Joseph Géorgien	
№ 1.	
იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი სამოქალაქო ომის შესახებ. 1723 წლის 31 იანვარი“. (თარგმანი ფრანგულიდან)	88
Воспоминания о последней гражданской войне в Персии. 31 ян- варя 1723 г.—Иосифа Грузина (перевод с французского)	
Mémoire sur la dernière guerre civile de Perse. 31 janvier 1723, par Joseph Géorgien	
№ 2.	
კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მარკიზ დ'ანდრეზელის 1725 წლის 27 თებერვალის წერილი (თარგმანი ფრანგულიდან)	119
Письмо французского посла в Константинополе маркиза д'Ан- дрезеля от 27 февраля 1725 г. (перевод с французского)	
D'une lettre de l'Ambassadeur de France à Constantinople du marquis d'Andrezel du 27 février 1725	
№ 3.	
ელჩი დ'ანდრეზელის 1725 წლის 5 აგვისტოს წერილი (თარგმანი ფრანგუ- ლიდან)	121

Письмо посла д'Андрезеля от 5 августа 1725 г. (перевод с французского)

D'une lettre de l'Ambassadeur d'Andrezel du 5 août 1725

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

№ 4.

მოსხენებითი ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი რევოლუციის შესახებ დაწყებული 1724 წლის ბოლომდე, გაგზავნილი კონსტანტინოპოლიდან პარიზში (თარგმანი ფრანგულიდან) 123

Докладная записка о последней революции в Персии до конца 1724 года, отправленная из Константинополя в Париж (перевод с французского)

Mémoire sur la dernière Revolution de Perse jusqu'a la fin de l'année 1724.

№ 5.

თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის შესახებ (თარგმანი ფრანგულიდან) . 153

Французский перевод памятной записки, составленной на турецком языке о происхождении революции в Персии (перевод с французского)

Traduction d'un Mémoire Turc sur l'origine de la révolution arrivée en Perse

№ 6.

ლ. ა. დე ბურბონის წერილი და აღწერებთან სპარსელების ბრძოლის აღწერა (თარგმანი ფრანგულიდან) 165

Письмо Л. А. де Бурбона и описание борьбы персов с афганами (перевод с французского)

D'une lettre de L. A. de Bourbon et relation de la bataille des Persees avec les Avgans

№ 7.

დამატება ცნობებისადმი (თარგმანი ფრანგულიდან) 177

Дополнение к сведениям (перевод с французского)
Addition à la relation

№ 8.

1724 წელს შედგენილი ანგარიში (თარგმანი ლათინურიდან) 179

Отчет, составленный в 1724 году (перевод с латинского)
Compte rendu composé en 1724.

№ 9.

ელჩი დ'ანდრეზელის 1726 წლის 30 ოქტომბრის წერილი (თარგმანი ფრანგულიდან) 186

Письмо посла д'Андрезеля от 30 октября 1726 г. (перевод с французского)

D'une lettre de l'Ambassadeur d'Andrezel du 30 octobre 1726

№ 10.

გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემონახული იოსებ ქართველის „ანგარიშის“ თურქული ხელნაწერის პროფ. ტ. პ. ვეპროსის ინგლისურად თარგმანი (თარგმანი ინგლისურიდან). 189

Копии «Отчета», составленного Иосифом Грузином на турецком языке, из Библиотеки университета Глазго и переведенного на английский язык профессором Т. Х. Вейр (перевод с английского) «Compte rendu» Turc de Joseph Géorgien de la Bibliothèque de Hunter de l'Universite de Glasgow, traduit en anglais par prof. T. H. Weir

№ 11.

იოსებ ქართველის „ანგარიში“ თურქულად, წარდგენილი ოსმალეთის იმპერიის დიდი ვეზირისადმი (თარგმნილი თურქულიდან) 204

«Отчет» Иосифа Грузина на турецком языке, представленный великому визирю Оттоманской империи (перевод с турецкого) «Compte rendu» Turc de Joseph Géorgien présenté au grand visir de l'Empire Ottoman

№ 12.

იოსებ ქართველის „ანგარიშის“ ასლი თურქულ ენაზე, გლაზგოს უნივერსიტეტის ჰანტერის ბიბლიოთეკაში შემონახული (თარგმანი თურქულიდან) 254

Копия «Отчета» Иосифа Грузина на турецком языке, имеющиеся в библиотеке университете Глазго (перевод с турецкого) La copie du texte Turc du «Compte rendu» de Joseph Géorgien, conservé à la Bibliothèque de Hunter de l'Universite de Glasgow.

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის.
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით.

ИБ 1625

რეცენზენტები: ისტ. მეცნ. დოქტორი გ. აკოფაშვილი
ისტ. მეცნ. კანდიდატი ზ. ცქიტიშვილი

რედაქტორი გ. ბუაჩიძე
გამომცემლობის რედაქტორი რ. ფეიქრიშვილი
ტექნორედაქტორი ც. ქამუშაძე
მხატვარი ე. ხმალაძე
კორექტორი მ. მახარაძე

გადაეცა წარმოებას 2.3.1981; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 4.2.1982;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 21.3;
საალრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 18.4;

უე 00719;

ტირაჟი 2000;

შეკვეთა № 813;

ფასი 2 მან. 30 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, ვუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, ვუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

Табагуа Илья Максимович

МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ I ЧЕТВЕРТИ
XVIII В.

(На груз. языке)

